

Annika Viht, Külli Habicht

EESTI KEELE SÕNAMUUTMINE

EESTI KEELE VARAMU

IV

Annika Viht, Külli Habicht

EESTI KEELE
SÕNAMUUTMINE

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Sarja peatoimetaja Helle Metslang

Sarja kolleegium: Mati Ereht, Külli Habicht, Tiit Hennoste,
Reet Kasik, Karl Pajusalu, Jüri Viikberg

Uurimus on valminud Tallinna Ülikoolis ja Tartu Ülikoolis.

Uurimisprojekti on rahastanud riiklik programm
„Eesti keel ja kultuurimälu“ ning Haridus- ja Teadusministeerium.

Raamatu väljaandmist on toetanud
Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond ning
Emakeele Selts.

Retsenseerinud: Martin Ehala
Kaane kujundanud: Kalle Paalits
Küljendanud: Aive Maasalu

ISBN 978-9949-32-984-7 (trükis: sari)
ISBN 978-9949-32-986-1 (pdf: sari)

ISBN 978-9949-03-051-4 (trükis: 4. raamat)
ISBN 978-9949-03-052-1 (pdf: 4. raamat)

Autoriõigus: Annika Viht, Külli Habicht, 2019

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

SAATEKS

Eesti grammatikas on sõnamuutmisel väga oluline koht. Käänd- ja pöördsonadel on palju vorme, varieeruvad nii sõnatüved kui ka tunnused ning vormimoodustus on seetõttu killustunud kümneteks muuttüüpideks. Siinne raamat teeb sõnamuutmise laiast valdkonnast ja rohkest selleteemalisest kirjandusest kokkuvõtte. Raamat koosneb kahest osast, mis kirjeldavad sõnamuutmistsüsteemi ning selle uurimise seis. Esimene osa sisaldab tänapäevase eesti ühiskeele sõnamuutmistsüsteemi ülevaadet, teine osa räägib vormide kujunemise, kasutamise ja uurimise ajaloost.

Esimene osa, sõnamuutmistsüsteemi kirjeldus, toetub „Eesti keele grammatika“ morfoloogiakäsitlusele (EKG 1995), Ülle Viksi muuttüübistikule ja WP-morfoloogiamudelile. EKG-ga samaks on jäänud paradigmade koosseis, enamiku vormide morfeemliigenduse ja lõpuvahelduse kirjeldus ning tähelepanu muuttüüpide produktiivsusele. Nende käsitluste suurim erinevus seisneb kirjeldusviisis, mis on EKG-s sünteesiv ning praeguses tervikkäsitluses mallipõhine. EKG-s kirjeldatakse kogu vormistiku genereerimist ühest algvormist (vt lähemalt § 129), tervikkäsitluses aga vormide seoseid olemasolevas vormistikus. Mallipõhise lähenemise aluseks on WP-morfoloogiamudel (*Word and Paradigm* – sõna ja vormistik), kus sõna muutmisviisi määrab selle muuttüüp ning sõnavormi tähenduse selle koht vormistikus (vt § 144).

Mallipõhise kirjeldusviisi valik on tingitud asjaolust, et eesti sõnade vormimoodustus varieerub tugevalt muuttüübiti. Seetõttu on käänd- ja pöördtüüpidele pühendatud mahukas alapeatükk ja teisteski osades antakse ülevaade, kuidas avalduvad seal jälgitavad keelenähtused eri tüüpides. Kõige täpsemalt ja ülevaatlikumalt on eesti sõnad muuttüüpidesse jaganud Ülle Viks, mistõttu on ka siinses käsitluses kasutusel tema „Väikese vormisõnastiku“ tüübistik (vt tüübistiku enda kohta § 127 ning selle alusel koostatud käändtüüpide koondülevaadet § 51 ja pöördtüüpide koondülevaadet § 94). Muuttüüpide suurust on iseloomustatud ka arvuliselt, nt täpsustades, et *jõgi*-tüüpi kuulub kaheksa sõna. Arvutuste aluseks on 2013. aasta õigekeelsussõnaraamat, mis oli tervikkäsitluse koostamise ajal viimane ilmunud ÕSi väljaanne ja kus on samuti kasutusel Ülle Viksi muuttüübid. Sõnaraamatu põhjal tehtud järeldusi ei saa muidugi ühemõtteliselt kogu keelele üle kanda, kuid üldisi suundumusi peaksid need arvud väljendama. Tegelikus

kasutuses on produktiivsed tüübid avatud ja neisse lisandub pidevalt uusi sõnu. Samuti on muuttüübikirjeldustes tegelike (mitte ainult normingupäraste) rööpvormide kasutussageduse kohta värskeima info saamiseks guugeldatud sama sõna paralleelvorme eestikeelses veebis. Näiteks on nii välja selgitatud, kui palju esineb normingule vastavat vormi *peenarde* võrreldes vormiga *peenrate*, mis on argikeelne ehk omane normilõdvemale keelekujule. Internetitekstide keelekasutust on kommenteeritud juhul, kui see erineb tuntavalt normingupärasest. Et veeb pole kontrollitud, tasakaalustatud ega morfoloogiliselt märgendatud tekstikorpus, siis tuleks guugeldamise tulemustesse suhtuda kui illustreerivasse lisamaterjali, mis näitab võrdlevalt üldisi suundumusi.

Raamatu teine osa pakub seni kõige põhjalikumalt ülevaadet eesti sõnamuutmise uurimisloost. Uurijaid ja uurimissuundi tutvustavas osas tehakse kokkuvõtte eesti sõnamuutmise teemalistest kirjutistest alates 17. sajandist kuni tänapäevani. Uurimisperioodi üldtutvustusele järgneb ülevaade igast suuremast uurimissuunast (nt keeleajalugu, arvutigrammatika) või olulisest morfoloogiakäsitlusest (nt IA-mudel, Muugi-Peebo muutkonnad). Uurimisloos teine osa, üksikvormide uurimislugu, ei piirdu vaid vastavateemaliste kirjutiste loeteluga, vaid kirjeldab ka iga vormi kujunemist ning kasutust ajaloolistes kohamurretes, vanemas ja tänapäevases kirjakeeles. Neist teemadest täielikuma ülevaate saamiseks tuleks viidatud kirjutistega siiski põhjalikumalt tutvuda.

Raamatu esimene osa koosneb viiest peatükist. Neist esimene tutvustab sõnamuutmise põhimõisteid (*sõna*, *morfeem*, *vorm*, *vormistik*, *sõnaklass* jt). Teine annab ülevaate astme- ja lõpuvaheldusest. Kolmas ja neljas peatükk kirjeldavad käänd- ja pöördvormistiku koosseisu ning vormide moodustamise vahendeid. Kõige mahukam on viies peatükk, mis vaatleb muuttüüpe nii üldistavalt kui ka ühekaupa. Raamatu teise osa esimeses pooles keskendutakse uurijatele ja uurimissuundadele, teises pooles aga üksikvormide uurimisele. Esimene pool käsitleb sõnamuutmise uurimise ajalugu viies perioodis, teine pool kirjeldab peamiselt üksikute käänd- ja pöördsonavormide uurimislugu, lisaks on tähelepanu pööratud tüvevaheldustele ja muuttüüpidele.

Raamatut võib lugeda nii järjest kui ka ositi ja vaid vajaliku teabe otsimiseks. Osade eraldi kasutamise võimalust silmas pidades korratakse raamatus uurijate panust ja nende olulisi käsitlusi eri teemade all ja erinevates sisuseostes.

Autorid on tänulikud retsensent Martin Ehalale ja „Eesti grammatika“ tööühmale (sh eriti Reet Kasikule) paljude kasulike märkuste eest. Raamatu valmimist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ ning Emakeele Seltsi kaudu, väljaandmisel on toeks olnud Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond ja Emakeele Selts.

SISUKORD

MÄRGID JA LÜHENDID	15
SÕNAMUUTMISSÜSTEEM	
PÕHIMÕISTED	19
Sõnamuutmine	19
Sõna, vorm ja vormistik	20
Sõna	20
Sõnavorm	21
Vormistik	23
Vaegmuutelisus	23
Vormihomonüümia	28
Morfeemid	31
Morfeemiliigid	31
Sõnad leksikaalsuse-grammatilisuse kontinuumis	34
Sisu- ja funktsioonisõnad	35
Tuletusliited ja vormitunnused	37
Kliitikud	38
Tüve- ja tunnusevariandid	41
Leksikaalsete ja grammatiliste morfeemide variandid	41
Fonoloogiliselt, morfoloogiliselt ja leksikaalselt tingitud allomorfid	43
Supletiivsus	44
Vormimoodustuse viisid	45
Aglutinatsioon ja fleksioon	45
Morfotaktika	47
Kirjandust sõnamuutmise põhimõistete kohta	48
MORFOLOOGILISED SÕNAKLASSID	49
Morfoloogilised kategooriad	49
Sõnaklassid	53
Kolm morfoloogilist sõnaklassi	53
Võrdlussõnad ja kohakäändesõnad	53
Sõnaklasside piirialad	54
Käänd- ja pöörd sõna piiriala	54
Pöörd- ja muutumatu sõna piiriala	57

Tegusõna ja kaassõna piiriala	57
Tegusõna ja määrsõna piiriala	57
Tegusõna ja hüüdsõna piiriala	57
Käänd- ja muutumatu sõna piiriala	58
Nimisõna ja kaassõna piiriala	58
Nimisõna ja määrsõna piiriala	59
Nimisõna ja abimäärsõna piiriala	60
Nimisõna ja hüüdsõna piiriala	61
Omadussõna ja määrsõna piiriala	61
Nimi- ja omadussõna piiriala	62
Kirjandust morfoloogiliste sõnaklasside kohta	62
TÜVEVAHELDUSED	63
Astmevaheldus	63
Astmevahelduse määratlus	63
Vältevaheldus	65
Välteerinevusega, kuid vältevahelduseta sõnad	66
Laadivaheldus	68
Käändsõna astmevaheldusmallid	70
Pöörsõna astmevaheldusmallid	72
Lõpuvaheldus	73
Lõpuvahelduse määratlus	73
Käändsõna tüvekujude lõpphäälikute erinevused	73
Pöörsõna tüvekujude lõpphäälikute erinevused	79
Lõpuvahelduse piirialad	80
Lõpuvaheldusmall	82
Kirjandust tüvevahelduste kohta	83
KÄÄNDSÕNA VORMID	84
Käändsõna paradigma	84
Vormidevahelised seosed käändsõna paradigmas	86
Käändekategooria	88
Käändetunnused	90
Arvukategooria	94
Tüveomitmuslik mitmuse osastav	97
Võrdluskategooria	100
Kirjandust käändsõnavormistiku kohta	103
PÖÖRDSÕNA VORMID	104
Pöörsõna paradigma	104
Vormidevahelised seosed pöörsõna paradigmas	108

Tegumoekategooria	110
Pöördekategooria	112
Kõneviisikategooria	113
Ajakategooria	115
Kõneliigikategooria	116
Infiitvormid	118
Kirjandust pöörd sõnavormistiku kohta	119
MUUTTÜÜBID	121
Tüübistamise põhimõtted	121
Käändtüübid	123
Koondpilt	123
Käändsõna rööptüübid	127
Käändsõna tüübinihete üldised suundumused	129
Tüübikirjeldused	131
<i>aasta</i> -tüüp	131
<i>raamat</i> -tüüp	132
<i>vaher</i> -tüüp	135
<i>ase</i> -tüüp	136
<i>liige</i> -tüüp	136
<i>mõte</i> -tüüp	137
<i>hammas</i> -tüüp	139
<i>tütär</i> -tüüp	141
<i>katus</i> -tüüp	142
<i>soolane</i> -tüüp	143
<i>harjutus</i> -tüüp	144
<i>oluline</i> -tüüp	145
<i>suur</i> -tüüp	146
<i>uus</i> -tüüp	147
<i>käsi</i> -tüüp	148
<i>tubli</i> -tüüp	148
<i>pesa</i> -tüüp	149
<i>sõda</i> -tüüp	151
<i>seminar</i> -tüüp	152
<i>nimi</i> -tüüp	153
<i>jõgi</i> -tüüp	153
<i>sepp</i> -tüüp	154
<i>hein</i> -tüüp	156
<i>padi</i> -tüüp	157
<i>õnnelik</i> -tüüp	159
<i>idee</i> -tüüp	160

<i>ahne</i> -rööptüüp (<i>aasta</i> - ja <i>mõte</i> -tüüp)	162
<i>aula</i> -rööptüüp (<i>aasta</i> - ja <i>tubli</i> -tüüp)	163
<i>akvaarium</i> -rööptüüp (<i>raamat</i> - ja <i>seminar</i> -tüüp)	163
<i>mõis</i> -rööptüüp (<i>raamat</i> - ja <i>sepp</i> -tüüp)	165
<i>hirmus</i> -rööptüüp (<i>raamat</i> - ja <i>vaher</i> -tüüp)	167
<i>ümbrik</i> -rööptüüp (<i>raamat</i> - ja <i>õnnelik</i> -tüüp)	167
<i>armas</i> -rööptüüp (<i>vaher</i> - ja <i>liige</i> -tüüp)	169
<i>kallis</i> -rööptüüp (<i>liige</i> - ja <i>hammas</i> -tüüp)	169
<i>pale</i> -rööptüüp (<i>tubli</i> - ja <i>mõte</i> -tüüp)	170
<i>raskus</i> -rööptüüp (<i>katus</i> - ja <i>harjutus</i> -tüüp)	171
<i>lahtine</i> -rööptüüp (<i>soolane</i> - ja <i>oluline</i> -tüüp)	172
<i>logo</i> -rööptüüp (<i>tubli</i> - ja <i>pesa</i> -tüüp)	172
<i>idu</i> -rööptüüp (<i>pesa</i> - ja <i>sõda</i> -tüüp)	173
Erandliku vormimoodustusega asesõnad	174
Pöördtüübid	179
Koondpilt	179
Pöörsõna rööptüübid	181
Pöörsõna tüübinihete üldised suundumused	181
Tüübikirjeldused	183
<i>elama</i> -tüüp	183
<i>õppima</i> -tüüp	184
<i>hüppama</i> -tüüp	186
<i>riidlema</i> -tüüp	187
<i>rabelema</i> -tüüp	189
<i>seisma</i> -tüüp	190
<i>naerma</i> -tüüp	191
<i>saatma</i> -tüüp	192
<i>tulema</i> -tüüp	194
<i>võima</i> -tüüp	196
<i>sööma</i> -tüüp	197
<i>sulgema</i> -rööptüüp (<i>elama</i> - ja <i>õppima</i> -tüüp)	198
<i>naljat(e)lema</i> -rööptüüp (<i>elama</i> - ja <i>tulema</i> -tüüp)	199
<i>kaits(e)ma</i> -rööptüüp (<i>elama</i> - ja <i>seisma</i> -tüüp)	200
<i>saastama</i> -rööptüüp (<i>elama</i> - ja <i>hüppama</i> -tüüp)	202
Sõna häälikkuju seos muutmisviisiga	203
Kirjandust muuttüüpide kohta	206

SÕNAMUUTMISSÜSTEEMI UURIMISLUGU

UURIJAD JA UURIMISSUUNAD	209
1637–1917. Keelekirjeldused enne uurimissuundade väljakujunemist	209
17.–18. sajandi kontrastiivsed ladina raamistikus grammatikad	209
19. sajandi I poole uudsed soome-eeskujulised käsitlused	210
Wiedemanni deskriptiivne grammatika	212
Esimesed eestikeelsed uurimused	212
1918–1944. Traditsiooniliste uurimissuundade väljakujunemine	212
Üldpilt	212
Keeleajalugu	213
Murded	215
Kirjakeele ajalugu	216
Argikeel	217
1945–1960. Traditsiooniliste suundade kinnistumine	217
Üldpilt	217
Keeleajalugu	218
Murded	219
Kirjakeele ajalugu	220
1960.–1990. aastad. Uurimise teooriakesksus	221
Üldpilt	221
Strukturalistlik analüütiline morfoloogiakäsitlus (IA-mudel)	223
Sünteesiv morfoloogiakäsitlus (IP-mudel)	225
Ülle Viksi klassifikatoorne morfoloogia	227
Toomas Helbi „sõnakeskene“ morfoloogiakäsitlus (WA-mudel)	233
Kristiina Rossi klassifikatoorne morfoloogiakirjeldus EKGs	235
Martin Ehala AB-grammatika	243
Henn Saari GSS-morfoloogia	244
Loomulik morfoloogia	245
Paradigma koosseisu täpsustused	246
Murded	248
Keeleajalugu	249
Kirjakeele ajalugu	251
Argikeel	253

Arvutigrammatika	254
Emakeeleõpetus	256
Elmar Muugi tüübistik Jaak Peebo kommentaaridega ..	258
Esimese keele omandamine	262
Teise keele omandamine ja õpetamine	263
2000.–2010. aastad. Morfosüntaksi ja rakenduslingvistika osakaalu suurenemine	264
Üldpilt	264
Sõnapõhine morfoloogiakäsitlus (WP-mudel)	265
Paradigma koosseisu täpsustused	266
Argikeel	268
Esimese keele omandamine	271
Ükskeelne laps	271
Kakskeelne laps	273
Alakõnega laps	274
Teise keele omandamine ja õpetamine	274
Arvutigrammatika	278
Murded	278
Kirjakeele ajalugu	280
Keeleajalugu	282
ÜKSIKTEEMADE ÜLEVAADE	283
Käändsõna	283
Käänded	283
Käändekategooria koosseis	283
Käändeterminid	286
Nimetav	287
Omastav	288
Osastav	288
Kohakäänded	291
Sisseütlev	292
Seesütlev	297
Seestütlev	298
Alaleütlev	299
Alalütlev	300
Alaltütlev	301
Saav	302
Rajav	303
Olev	305
Ilmaütlev	306
Kaasaütlev	307

Ülejäänud käänded	308
Mitmus	311
Mitmusetüübid	311
Mitmuse omastav	316
Mitmuse osastav	317
Mitmus- ja ainsussõnad	321
Võrded	322
Pöörsõna	325
Ajad	325
Olevik	325
Minevikuvormid	327
Tulevik	332
Kõneviisid	336
Kõneviisikategooria koosseis	336
Tingiv kõneviis	336
Käskiv kõneviis	339
Möönev kõneviis	341
Kaudne kõneviis	345
Potentsiaal	350
Pöörded	351
Umbisikuline tegumood	353
Eitus	355
Käändelised vormid	359
Tegevusnimed ja <i>des</i> -vorm	359
Kesksõnad	362
Käänd- ja pöördtüübid	365
Tüübistike uurimine	365
Tüübistike üldülevaade	366
Tüvemuutused	374
Astmevaheldus	374
Kahetüvelisus	376
Ülejäänud tüvemuutused	377
KIRJANDUS	379
Kirjanduse loetelus kasutatud lühendid	431
SISUJUHT	432

MÄRGID JA LÜHENDID

Sõnastruktuurimärgid

-	morfeemipiir
`	kolmas välde
+	liitsõnaosade piir
=	järgneb kattuv morfeemiosa tüve ja tunnuse piiril
>, <	moodustussuund
○	nõrgaastmeline tüvekuju
●	tugevaastmeline tüvekuju
A, B, C, D	erineva lõpuga tüvekujud
Ø	puuduv(ad) häälik(ud)

Vormid

1	esimene isik
2	teine isik
3	kolmas isik
ABE	abessiiv
ADT	aditiiv
GEN	genitiiv
ILL	illatiiv
IMPS	impersonaal
INF _{da}	<i>da</i> -tegevusnimi
JUS	jussiiv
NOM	nominatiiv
PL	pluural
PRT	partitiiv
PST	lihtminevik
PTP _{nud}	<i>nud</i> -kesksõna
PTP _{tav}	<i>tav</i> -kesksõna
PTP _{tud}	<i>tud</i> -kesksõna
PTP _v	<i>v</i> -kesksõna
SG	singular

Näitematerjali allikad

- A ajakirjandus
- D Delfi – www.delfi.ee
- etTenTen eestikeelsete veebilehtede korpus –
<http://www.keeleveeb.ee/>
- G Google – <https://www.google.com/>
- I ilukirjandus
- N veebisuhtlus

SÖNAMUUTMISSÜSTEEM

Sõnamuutmine

§ 1 Sõnamuutmine ehk **muutemorfoloogia** hõlmab grammatilise info edastamist sõnavormidega. Sõnamuutmine vaatleb sõna tema vormide kogumina ning jälgib sõnavormide seoseid nii ühe sõna piires kui ka võrdluses teiste sõnadega. Sõnamuutmise alla kuuluvad sõnade käänamine, pööramine ja võrdlusastmete moodustamine ning vormimoodustusega seotud nähtustest astmevaheldus ja muud tüve vaheldumise viisid.

Keelesüsteemis on sõnamuutmine tihedalt seotud süntaksi, fonoloogia ja sõnamoodustusega. Eriti palju ühist on sõnamuutmisel viimasega, sest mõlemal juhul kombineeritakse morfeeme. Seetõttu käsitatakse neid sageli ka ühe keelesüsteemi osana: morfoloogiana. Vahe seisneb selles, et sõnamuutmise korral saadakse algsest sõnast sama sõna vormid (näiteks sõnast SÕBER vormid *sõbra*, *sõpra*, *sõbrale* ja *sõpra-de-ga*), sõnamoodustuse korral aga uued sõnad (näiteks sõnast SÕBER uue tähendusega tuletised *sõbra-anna*, *sõbra-lik*, *sõbra-ke* ja *sõbru-sta-ma* ning liitsõnad *spordi+sõber*, *südamet+sõber*, *kirja+sõber* ja *looduse+sõber*). Lingvistid pole ühel meelel selles, milline on sõnamuutmise ja sõnamoodustuse kui keelesüsteemi osade seos. Neid võib käsitada kahe omaette ja erinevate reeglitega keelesüsteemi osana või teineteisest kindlapiiriliselts lahutatute süsteemidena, mis toimivad sarnaste põhimõtete järgi üheainsa keelesüsteemi osana. Tervikkäsitluste sarjas „Eesti keele varamu“ ning sellele toetavas eesti keele grammatikas on sõnamuutmist ja -moodustust käsitletud eraldi, samas osutatakse piirijuhtumitele (vt lähemalt Kasik 2013: 14–18, ka EKG I 1995: 43). Selguse huvides on selle grammatika alaosa käsitlusobjekti tähistamiseks valitud rahvusvaheliseltki ühemõttelised terminid **sõnamuutmine** ehk **muutemorfoloogia** (ingl *inflection*, sm *taivutus*) ja **sõnamoodustus** (ingl *word formation*, sm *sanamuodustus*), kuna viimasel ajal eelistatakse maailma keeleteaduses kirjeldada sõnamuutmist ja -moodustust koos, kasutades selle ülemõiste tähistamiseks terminit *morfoloogia*. Eesti traditsioonis on terminit *morfoloogia* seni kasutatud pigem kitsamas tähenduses üksnes sõnamuutmise kohta.

Morfoloogiat ja süntaksit ühendab **morfosüntaks** ehk vormikasutuse uurimine lauses. Eesti morfosüntaksi uurimustes on käsitletud näiteks sihitise käändevormi valikuid või sama morfoloogilise vormi kasutamist eri tüüpi ja eri aegade tekstides. Morfologia ja fonoloogia piirimaile jääb **morfonoloogia** ehk morfeemide häälikulise kuju varieerumise uurimine. Eesti morfonoloogia uurijaid on huvitanud iseäranis astmevaheldus, aga ka teised tüvevariantide vaheldumise viisid.

Sõna, vorm ja vormistik

Sõna

§ 2 **Sõna** on keele põhiüksus. Terminit *sõna* võidakse kasutada mõnevõrra erinevas tähenduses olenevalt sellest, kas selle all peetakse silmas grammatilist, fonoloogilist, ortograafilist või semantilist üksust.

Üldkeeles mõistetakse sõnana eelkõige **lekseemi**: sõna kui tähendusüksust. Lekseem on abstraktsioon, mis realiseerub tekstis sõnavormidena. Lekseemi on nimetatud ka leksikaalseks sõnaks. Lekseem on ka sõnastiku põhiüksus ning seda nimetataksegi vahel sõnaraamatusõnaks.

Sõnavorm on sõna konkreetne esinemiskuju. Sõna esineb tekstis alati mingi sõnavormina (nt *tean, tead, teab, teatakse*). Sõnavormis ilmnevad morfoloogilisele sõnaklassile omased morfoloogilised kateooriad, näiteks käändsõnadel kääne või pöörd sõnadel kõneviis, mistõttu nimetatakse sõnavormi ka grammatiliseks sõnaks. Sõnavormi on nimetatud ka morfosüntaktiliseks sõnaks, kuna vorm täidab lauses kindlat ülesannet.

Tekstisõna ehk **sõne** on lekseemi konkreetne esinemisjuht tekstis. Näiteks Hando Runneli tuntud luuletuse viies algusreas on 17 sõnet (*Maa tuleb täita lastega ja täita lastelastega ja lastelastelastega, maa tuleb täita lastega ja laulude ja lastega*), erisuguseid sõnavorme aga on vaid kaheksa (*maa, tuleb, täita, lastega, ja, lastelastega, lastelastelastega, laulude*).

Fonoloogiline sõna on suulisest tekstist fonoloogiliselt ja prosoodiliselt eristuv sõnaline üksus. Enamasti ongi tekstisõnad ka suulisel keeles fonoloogilised sõnad, kuid mitu sõnet võidakse ka hääldada kokku ühe fonoloogilise sõnana, nt *teadsa, ekssole, onju, misasi, niiet*. Eraldi nähtus on fonoloogilise sõnaga seoses kliitik, mis täidab

omaette süntaktilist või pragmaatilist funktsiooni, kuid sõltub prosoodiliselt teisest sõnast.

Ortograafiline sõna on kirjalikust tekstist sõnavahedega eristuv tähejärjend. Mõnikord võidakse sama tähejärjend vormistada nii ühe kui ka kahe ortograafilise sõnana, nt *vanematearmastus* 'laste armastus vanemate vastu' ~ *vanemate armastus* 'vanemate armastus laste vastu'. Siin eristab kokku- ja lahkukirjutus ka tähendusi. Ühe sõnana kirjutatuna on tegu üheainsa lekseemiga, mis on liitsõna. Kahe sõnana kirjutatuna moodustavad need sõnad kahest lekseemist koosneva fraasi, kus *vanemate* on täiend ja *armastus* põhisõna. Tähejärjendi tähendus ei pruugi siiski kokku- ja lahkukirjutusest oleneda, nt samatähenduslikud *juuresolija* ~ *juures olija*, *koolimine* ~ *kooli mine*. Kuna sama ühendi kirjpilt võib varieeruda, ei ole ortograafia usaldusväärne sõna määratlemise kriteerium hoolimata sellest, et sõnadevahelisi piire märgitakse tavaliselt sõnavahedega (Haspelmath, Sims 2012: 189).

Sõnavorm

§ 3 Sõnad jagunevad muutumatuteks ja muutuvateks. Muutumatul sõnadel vorme pole, nt *eile*, *ohoo*, *sest*, *tõttu*. Muutuvate sõnade esinemiskujudis tekstis nimetatakse **sõnavormideks** ehk **muutuvormideks** ehk lihtsalt **vormideks**. Näiteks sõnast JÕGI saab moodustada muu hulgas sõnavormid *j`õe-ni*, *j`õkke* ja *jõge-de-st* ning sõnast SUPLEMA muu hulgas sõnavormid *s`uple-ksi-n*, *supel-d-i* ja *supel-des*. Lekseemi kõigil esinemiskujudel on sama leksikaalne tähendus ning nende grammatiline tähendus varieerub sõnavormiti. Äsjastes näidetes on leksikaalseks tähenduseks kõigil juhtudel 'veekogu' või 'ujuma', grammatilisteks tähendusteks aga eri vormides 'ainsuse rajav', 'ainsuse sisseütlev' ja 'mitmuse seestütlev' ning 'tingiva kõneviisi ainsuse esimene pööre', 'umbisikulise tegumoe lihtminevik' ja 'des-vorm'. Muutuvate sõnade vormid moodustavad umbes kaks kolmandikku eestikeelsest tekstist: tasakaalus korpuse sõnedest on muutumatuid sõnu 36%, muutuvaid 64%, kui lühendeid mitte arvestada (Sõnaliikide sagedused 2013).

Lekseemi tähistamiseks kasutatakse üht sõnavormi, nn **sõnastikuvormi**, milleks on käändsõnadel eesti traditsioonis kujunenud ainsuse nimetav ja pöördõnadel *ma*-tegevusnimi.

Sõna võib koosneda ühest või mitmest morfeemist (→ § 7).

Eesti sõnadest saab moodustada nii ühesõnalisi ehk **liitvorme** kui ka mitmesõnalisi ehk **liitvorme**. Pöördsõnal on palju liitvorme, mis väljendavad eitust ja/või minevikku ning milles põhivõrre lisanduvad *olema*, *ei* või *ära* (*ole-n ava-nud*, *ei ava*, *är-ge ava-ge*), käändsõna ainukeseks liitvormiks on sõna *kõige* abil moodustatav ülivõrre (*kõige raske-m*).

Eesti keeles on küllaltki levinud **rööpvormid** ehk **paralleelvormid** ehk morfoloogilised sünonüümid ehk sama sõna paradigmas esinevad ühesuguse grammatilise tähendusega vormid. Käändsõna paradigmas levinuimad rööpvormid on paljudes muuttüüpides esinevad *i-* ja *de-*mitmus (*t`üt-re-i-l ~ tütar-de-l*, *katuse-i-l ~ katus-te-l*, *l`iik-me-i-l ~ l`iik-me-te-l*), tüve- ja *de-*mitmus (*olulisi-s ~ olulis-te-s*, *pesi-s ~ pesa-de-s*, *heinu-s ~ h`eina-de-s*), liht- ja liitülivõrre (*ilusa-i-m ~ kõige ilusa-m*, *uusi-m ~ kõige uue-m*, *õnnelike-m ~ kõige õnneliku-m*), lühike ja pikk sisseütlev (*l`ompi ~ lombi-sse*, *m`erre ~ mere-sse*, *su-hu ~ s`uu-sse*) ning vokaal- ja *sid*-lõpuline mitmuse osastav (*vanu ~ vana-sid*, *s`õpru ~ s`õpra-sid*, *k`oole ~ k`ooli-sid*). Lisaks neile on üksikuis tüüpi-des paralleelvormideks mitmuse osastava muud kombinatsioonid (*r`askusi ~ r`askuse-i-d*, *id`e-i-d ~ id`ee-sid*), *de-* ja *te-*tunnuseline mitmuse omastav (*h`eina-de ~ h`ein-te*, *aula-de ~ `aula-te*), vokaal- ja *de-*mitmuslik mitmuse omastav (*õnnelike ~ õnnel`ikku-de*), *t-*tunnuseline ja tunnusetu ainsuse osastav (*akv`aariumi-t ~ akv`aariumi*, *ümbriku-t ~ `ümbr`ikku*, *logo-t ~ logo*) ning tüvevahelduseta ja tüvevahelduslikud vormid (*pale-sid ~ p`alge-i-d*, *idu-d ~ `eo-d*).

Kõigi pöördsõnade vormistikus esinevad rööpselt pöördetunnusega ja ilma selleta moodustatavad tingiva kõneviisi vormid (*ela-ksi-n ~ ela-ks*, *m`õtle-ksi-d ~ m`õtle-ks*, *tule-ksi-me ~ tule-ks*), eitussõnaga *ei* ja *p-*algulised eituvormid (*ei ole söö-nud ~ pole söö-nud*), abiverbiga *olema* moodustatud liitvorm ja *nu-*morfeemiga liitvorm tingivas ja kaudes kõneviisis (*ole-ksi-n s`aat-nud ~ s`aat-nu-ksi-n*, *ole-vat m`õel-nud ~ m`õel-nu-vat*). Vähestes sõnades on võimalik ka sama vormi moodustada erineva tüvevaheldusega, nt võivad rööpvormid olla vokaal- ja konsonanttüvelised (*naljatle-da ~ naljat`ell-a*, *rabele-takse ~ rabel-dakse*, *k`aitse-da ~ k`aits-ta*), astmevahelduseta ja astmevaheldusliku tüvega (*s`ulge-n ~ sule-n*, *k`aitse-n ~ kaitse-n*, *s`aasta-ge ~ saasta-ke*) või välte- ja laadivaheldusliku tüvega (*mõtel-da ~ m`õel-da*, *ütel-ge ~ `õel-ge*, *vaagi-n ~ v`ae-n*).

Paljud paradigma vormid on sarnase tüvega: sama tüvekuju kasutatakse mitme vormi moodustamisel (→ § 36, 43). Paradigma ökonoomseks kirjeldamiseks piisab seetõttu ainult kõiki erinevaid tüvekujusid esindavate vormide nimetamisest. Ainukordset tüvekuju, mis esineb paradigmas vaid korra, nimetatakse vastava vormi järgi nt nimetava tüveks (*vaher*), lühikese sisseütleva tüveks (*majja*) või mitmuse osastava tüveks (*pikki*).

Vormistik

§ 4 Sõna kõigi vormide kogum on **paradigma** ehk **vormistik**. Eesti keeles koosneb tüüpilise käändsõna paradigma 28 sõnavormist. Pöördsõnavormide arvu võib tõlgendada mitut moodi, ühe arvestusviisi järgi on pöördsõna paradigmas umbes 82 finiiitset ja 8 infiniitset vormi.

Vormistikku, mis sisaldab kõiki vorme, mida on sõnatüvest võimalik moodustada, nimetatakse **täisparadigmaks**. Kitsamalt on võimalik rääkida ka nt tingiva kõneviisi või umbisikulise tegumoe vormistikust.

Mõningate sõnade puhul pole selge, kas pidada neid üheks või mitmeks lekseemiks, nt kas sõnakujusid *alla* : *all* : *alt* pidada sama sõna kohakäändevormideks või kolmeks erinevaks kaas- või määrsõnaks (→ § 22). Kuna selles sarjas puuduvad muud käändevormid, sh tunnusetta vormid nimetav ja omastav, nimetatakse selliseid muutumatute sõnade sarju **kohakäändesõnadeks** (→ § 19).

Rööpparadigma ehk **paralleelvormistik** on vormistik, milles on liitunud kahe muuttüübi vormid (→ § 50, 52, 95). Näiteks sõna *pidu* võib käänduda nii astmehelduslikult (*pidu* : *p`eo*) kui ka astmehelduseta (*pidu* : *pidu*).

Segaparadigma on vormistik, mille osa vorme on omased ühele muuttüübile, osa teisele (Koivisto 2013: 93). Näiteks on kahe kunagise verbi vormidest kombineeritud segaparadigma tegusõnal *minema* (*mine-ma* : *lähe-n*).

Vaegmuutelisus

§ 5 Vormistikku, millest puudub osa tavapäraseid vorme, nimetatakse **vaegmuuteliseks vormistikuks** ehk **defektiivseks paradigmaks**. Vastavalt sellele, kas vaegmuutelisust tingib sõna tähendus või mitte, eristatakse morfoloogiliselt ja semantiliselt vaegmuutelisi sõnu.

Üksnes **vormiliselt** ehk **morfoloogiliselt vaegmuutelised** on sõnad, millel puudub mõni ootuspärane vorm, ilma et seda põhjustaks sõna tähendus (EKG I 1995: 17). Näiteks on võimalik vaegmuutelise tegusõna paradigmana käsitleda üksikutest verbivormidest koosnevaid sarju. Need on nt *pole* : *polnud* : *poleks* : *polevat* ja *ära* : *ärgem* : *ärge* : *ärgu*; *säh* : *sähke* : *sähku* (EKK 2007: 174). Enamasti on osa vormide puudumise põhjuseks siiski tähenduslik piirang (EKG I 1995: 17).

Tähenduse tõttu ehk **semantiliselt vaegmuutelised** on sõnad, mille leksikaalne tähendus ei võimalda neist kõiki grammatilisi vorme moodustada (EKG I 1995: 16–17).

Vaegmuutelised pöördõnad. Eesti keeles on palju selliseid verbe, mida kasutatakse tüüpjuhul ainult kolmandas isikus (a), kuna need väljendavad tegevust, mis toimub kõneleja tahtest sõltumatult ning millel puudub inimtegija. Seega võidakse küll öelda kolmandas isikus (vesi) *niriseb*, (haigustunnused) *ilmnesid*, (haavad) *kipitavad*, (päev) *koitis*, (remont) *laabus* või (laulud) *kõlagu*, aga üldjuhul ei kasutata muid isikuvorme. Stiilivõttena (kujundlikus tähenduses) on neist tegusõnadest siiski võimalik ka muid isikuvorme moodustada (b). (Peejel 1958)

- (a) Pardel pingsalt *pläriseb*, raadio kaasa säriseb. [I] *Sajab, sajab, sajab ...* Internetis *avaneb* Pandora laegas. Miks sääsehammustuse koht *sügeleb* ja kuidas sügelusest vabaneda? [A]
- (b) *Ära plärise*, kui midagi ei tea. Kardan, et *sajan* sinna minnes läbi-märjaks. Sellest õhtust alates me *avanesime* üksteisele. Kui neid ei kasuta, siis *sügelete* mitu päeva ning kurk on katki kraabitud. [N]

Veel on semantiliselt vaegmuutelised sellised verbid, millel puudub inimtegija, nt *meenuma* ja *huvitama*. Inimtegija puudumise tõttu ei saa neist moodustada umbisikulise tegumoe vorme, nt lihtmineviku vorme [?]*meenuti* ja [?]*huvitati*. On küll võimalik moodustada kõiki isikuvorme, nt lihtmineviku mitmuse esimese isiku vorm *meenusime* ja mitmuse teise isiku vorm *huvitate*, kuid näitelausestes (a, b) nende vormidega ühilduvad alused *meie*, *tema endised töökaaslased* ja *teie* pole tegijad, vaid tegevusobjektid.

- (a) Viimasel hetkel *meenusime* talle meie, tema endised töökaaslased. [N]
- (b) Teie *huvitate* mind kui võimalikud kliendid. [N]

Nimisõnadest on tähenduse tõttu vaegmuutelised ainsus- ja mitmusõnad. **Ainsussõnad** ehk *singulare tantum-sõnad* esinevad tavaliselt ainsuse vormis, **mitmussõnad** ehk *plurale tantum-sõnad* mitmuse vormis.

Mitmussõnad tähistavad mitmest sarnasest osast moodustuvat tervikut. Nendega nimetatakse kahest või enamast sarnasest osast koosnevaid objekte (*käärid, päitsed, püksid, niuded, vuntsid*), rahvakogunemisi ja pühasid (*pulmad, peied, talgud, jõulud, vastlad*), haigusi ja valusid (*leetrid, rõuged, sügelised, tuhud*), aineid ja jäätmeid (*kliid, tangud, heitmed, rapped, uhtmed*) ning inimeste ja olendite rühmi (*kolmikud, omaksed, õeksed, härrased*). Osal mitmussõnadest puuduvad kõik ainsuse vormid (nt *veimed, andmed, sõelmed*) (a), ülejäänutest saab siiski moodustada osa ainsuse vorme (b).

- (a) Enamik ajateenijaid saab *jõuludeks* koju. „Ma usun rohkem *kääridesse* kui pliiatsisse,” leidis USA kirjanik Truman Capote. *Tuhud* olid kestnud ligi 18 tundi. [A]
- (b) Sind oodatakse *jõuluks* koju. Võta *käär* ja võid oma elukindlustuspoliisi mitmeks tükiks lõigata. [N] On ka sünnitusi, kus üleminekufaas kestab vaid paari *tuhu* jagu. [A]

Ainsussõnad märgivad enamasti abstraktmõisteid (*ausus, julgus, edu, nälg, helendavus, keemia, luule*), aga ka aineid (*manna, piim, savi, tolm, sülg*), kogumõisteid (*mööbel, aristokraatia, intelligents, inimkond*), haigusi (*katk, suhkurtõbi, skisofreenia*) ja ainumõisteid (*lääs, igavik, olevik*). Ehkki selliseid sõnu kasutatakse tavaliselt ainsuses (a), võib osa neist siiski esineda ka mitmuses (b).

- (a) *Inimkond* pakseneb. Lugu hüpleb *mineviku* ja *oleviku* vahel. Täna kinnitas Europarlament, et EL-is võib müüa mis tahes rasvasisaldusega *piima*, kui see on pakendile korrektselt märgitud. Meie aja *katk* on juba teel. [A]
- (b) Nad reisivad teistesse galaktikatesse ning on mitmetelt planeetidelt leidnud mitte ainult elu, vaid *inimkondi*, samasuguseid nagu Maal, kuid erinevatel ajaloolise arengu astmetel. [A] Siin raamatus oli pikki vigaseid lauseid ja mõnikord ka *olevikud-minevikud* ühes lauses päris segamini. Katsetasime Eesti kauplustes levinumaid *piimasid*. *Katkudest* oleme ju ometi enam-vähem lahti saanud. [G]

Lisaks sellistele üsna selgetele mitmus- ja ainsussõnadele leidub ka keerukamaid juhtumeid, nimelt mitmetähenduslikke e polüseemseid sõnu, mille mõni tähendusvariant võib esineda nii ainsuses kui ka mitmuses, mõni teine aga mitte. Näiteks sõna *õlu* esineb tähenduses 'vähese alkoholisaldusega jook' üksnes ainsuses, tähenduses 'vähese alkoholisaldusega joogi sort' seevastu nii ainsuses kui ka mitmuses. Sõna *mälestus* esineb tähenduses 'memuaarid' ainult mitmuses, tähenduses 'meenutuspilet' aga mõlemas arvus. Sõna *rahutus* esineb abstraktses tähenduses 'mitte rahu andev ärevus' üksnes ainsuses, tähenduses 'vastuhakk' aga ainult mitmuses. Sõna *raud* esineb tähenduses 'keemiline element' ainult ainsuses, tähenduses 'püünis' või 'ahelad' vaid mitmuses ja tähenduses 'hobuseraud' mõlemas arvus. (Tiits 1983: 361)

Vaegmuutelisi omadussõnu on kaht liiki: vaegomadussõnad ja vaegvõrdelised omadussõnad. **Vaegomadussõnadel** ehk muutumatutel omadussõnadel puuduvad igasugused vormid, nt *aravõitu* (mehike), *inglise* (keel), *kuldaväärt* (nõuanne), *sula* (küünlarasv). Sellised sõnad esinevad küll lauses täiendina, kuid ei ühildu oma põhisõnaga nagu tüüpilised omadussõnad.

Eesti kirjandus hingab ka *inglise* keeles. Ehituskunsti värske number on keskendatud *külmavõitu* kliimale. Küsimusele, mis on selliste *poisiohtu* suusalendurite edu saladus, vastab Puikkonen kiiresti ja kõhklemata: „Nad ei oska ju karta!“ Meie miljonilise rahva peades liigub ringi palju *väärt* mõtteid, mis tuleb sobival kujul ja hambad ristis Euroopasse eksportida. Näiteks tühja kõhuga on kommipaber lakkumiseks, aga *täis* kõhuga saab sellest kas tore krabisev objekt või muu mänguasi. [A]

Vaegomadussõnade rühmad eesti keeles:

- (a) omastavalised sõnakujud, millel samas tähenduses muud käändevormid puuduvad, nt *romaaani* (keeled), *luteri* (kirik), *katoliku* (usk), *kulla* (sõber), *ligida* (maa pealt);
- (b) liitsõnad, mille lõpposis on osastavuline *-karva*, *-laadi*, *-võitu*, *-ohtu*, *-verd*, *-värki* ja millel samas tähenduses muud käändevormid puuduvad, nt *plikaohtu* (tüdruk), *isevärki* (mõte), *kehva-võitu* (kõhutäis), *täisverd* (töönimene);
- (c) sõnad, mis ei seostu ühegi muu sõna käändevormidega, nt *eri* (asjad), *ise* (asjaajamine), *väärt* (mõtted), *auväärt* (iga);

- (d) sõnad, mis seostuvad muutuvate nimi- või omadussõnadega, kuid millel mõnes tekstiümbruses käändelised vormid puuduvad, s.t nad ei ühildu, nt *sula* (lumest), *mäda* (õunal), *täis* (kõhust).

Vaegvõrdelised omadussõnad muutuvad küll käändes ja arvus, aga mitte võrdlusastmes. Tüüpilisest omadussõnast saab moodustada võrdvorme, nt *tark* (mees) : *targem* (mees) : *kõige targem* ~ *targim* (mees). Vaegvõrdelistest sõnadest aga ei moodustata üldiselt võrdvorme, kuna nendega väljendatava omaduse määr ei muutu. Näiteks tavaliselt ei öelda, et üks peenar on *kolmnurkne*, aga teine veel *kolmnurksem* (a), kuigi mõnikord tuleb seda siiski ette (b).

- (a) Iidne *kolmnurkne* monoliit võis olla astronoomiline abivahend. [A]
 (b) Pole rahul näo üldise kujuga, tahaks selliseid tugevamaid näojooni ja *kolmnurksemat* lõuga vms. [N]

Vaegvõrdeliste omadussõnade rühmad eesti keeles:

- (a) omadus on esindatud absoluutsel määral (kas esineb või puudub täiesti), nt *rase* (naine), *isane* (jänes), *surelik* (ihu), *eestikeelne* (võrguentsüklopeedia), *alumine* (korrus), *viimane* (mänguminut);
 (b) omaduse ülimat määra väljendab juba algvõrdvorm, mille esikomponendiks on intensiivistav prefiksoid e pooleesliide, nt *imearmas* (laps), *ülisjalik* (raamat), *läbimärg* (vaip), *tibatilluke* (unistus), *õudkallis* (tehnika), *hirmnaljakas* (film), *hiigelsuur* (puu), *maruvahva* (lumelaud), *uhisuus* (kiiver);
 (c) *pool-* ja *mitte-*algulised omadussõnad, nt *poolkuiv* (vein), *mitteametlik* (kiri);
 (d) aega märkivad omadussõnad, nt *eestiaegne* (serviis), *esmakordne* (külastus), *praegune* (maksupoliitika), *tänane* (menüü);
 (e) täpset mõõtu, määra märkivad omadussõnad, nt *meetrilaiune* (mururiba), *kaheksanurkne* (spordihall), *kümnekilone* (haug), *kaheaastane* (taim);
 (f) võrdluslikud omadussõnad, nt *põlvkõrgune* (koer), *piltilus* (neiu), *kottpime* (öö), *sametpehme* (juustusupp), *peegelsile* (meri), *kivikõva* (kaitseliin), *surmtõsine* (suhtumine), *majakõrgune* (lõke);
 (g) *jas-*liitelised omadussõnad, nt *kaarjas* (pesukäsn), *kellukjas* (õis), *niitjas* (vetikas), *karameljas* (maitse);
 (h) konkreetset (valmistamis)materjali märkivad omadussõnad, nt *vaskne* (ahi), *kuldne* (karikas);

- (i) kui omadussõnale liitunud *tu*-järelliide märgib konkreetse omaduse puudumist, nt *jalutu* (sisalik). Abstraktse omaduse puudumist väljendava *-tu* puhul saab sõnast võrdlusastmeid moodustada, nt *abitu* (kutsikas) : *abitum* (kutsikas) : *abituim* (kutsikas).

Vaegvõrdelistest sõnadest ei moodustata võrdevorme tüüpjuhul (a), küll aga loomingulises keelekasutuses (b).

- (a) Alver oli aga *eestiaegne* inimene, ta jäi elu lõpuni *eestiaegseks*. Viimase kahekümne aasta jooksul on Eesti vetest leitud ja kahjutuks tehtud üle 1200 lõhkekeha. Ja kuigi Kivisildnik avaldab ka iga kuu uue raamatu, siis *sureliku* kirjaniku keskmine on üks teos aastas. Kõpseta plaaditait u 45 minutit, kuni kõrvits on kergelt pruunistunud ja küüslauk mõnusalt *karameljas*. [A]
- (b) Viljandi on saanud juurde uusi värve, hooneid ja inimesi, aga enam ammu pole ta *kõige eestiaegsem* Eesti linn. Poe uks ongi suurimaks infovahendajaks, seal räägitakse ikka ära *kõige viimased* ja kuumemad küla uudised. [A] Kaableid mööda serverite ja terminalide vahet tormavad baidid on veelgi *surelikumad* kui ajalehepaber. Võib ka teelusikajagu mett panna, kui on soov *karameljamat* kastet saada liha ümber. [G]

Paljudel **asesõnadel** puudub osa käandsõnadele tavalistest vormidest (→ § 93). Näiteks sõnadel *teineteise* ja *üksteise* puuduvad ainsuse nimetav ja mitmuse vormid; sõnadel *iga*, *igäüks*, *keegi*, *miski*, *ükski* ja *kumbki* mitmuse vormid; sõnal iseene ainsuse ja mitmuse nimetav; sõnal *kõik* mitmuse nimetav; sõnadel *meie* ~ *me* ja *teie* ~ *te* osa mitmuse vorme; sõnal *kogu* kõik vormid. Ainult ainsuse nimetava vorm on vajaka asesõna *mõlemad* paradigmast.

Vormihomonüümia

§ 6 Eesti keeles on äärmiselt levinud **vormihomonüümia** ehk samakujuliste vormide esinemine kas ühe või mitme lekseemi paradigmas. Ülle Viks on leidnud u 36 000 sõna analüüsid u 78 000 homonüümikomplekti. Kõige levinum on Viksi andmeil **paradigmasisene homonüümia** ehk kokkulangevus sama sõna eri vormide vahel (u 57 000 homonüümiajuhtumit), nt langevad kõigil verbidel kokku kindla kõneviisi lihtmineviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre: (sina) *elasid* ja (nemad) *elasid*. Järgneb **vormidevaheline homonüümia** ehk

kokkulangevus eri sõnade eri vormide vahel (u 11 000 juhtumit), näiteks on sama kujuga verbi *filmima* tingiva kõneviisi ja substantiivi *film* saava käände vorm, mis on mõlemal sõnal *filmiks*. Üsna palju leidub ka **vormisest homonüümiat** ehk kokkulangevust eri sõnade sama vormi vahel (u 9700 juhtumit), nt langeb sõnadel *lihane* ja *lihas* kokku ainsuse omastav, mis on mõlemal lekseemil *lihase*.

Paradigmasisene homonüümia avaldub kõige ulatuslikumalt ja järjekindlamalt tegusõna vormistikus. Seal on neli kõikidele tegusõnadele ühist homonüümipaari: 1) kindla kõneviisi lihtmineviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre, näiteks (sina) *v`õitsid* ja (nemad) *v`õitsid*; 2) tingiva kõneviisi oleviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre, nt (sina) *võidaksid* ja (nemad) *võidaksid*; 3) tingiva kõneviisi mineviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre, nt (sina) *v`õitnuksid* ja (nemad) *v`õitnuksid*; 4) käskiva kõneviisi oleviku ainsuse teine pööre ja oleviku eitusvormi tüvi, nt (*ära*) *võida* ja (*ei*) *võida*. Umbes 800 verbil Viksi vaadeldud ligikaudu 6600st langes kokku ka *da*-tegevusnime ja umbisikulise tegumoe oleviku eitusvormi tüvi, nt *võidelda* ja (*ei*) *võidelda*.

Tabel 1. Paradigmasisene homonüümia eesti pöörd sõna vormistikus (Viks 1984: 98 põhjal)

Kokkulangevad vormid	Näide	Homonüümia ulatus
Kindla kõneviisi lihtmineviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre	(sina või nemad) <i>v`õitsid</i>	kõik verbitüübid
Tingiva kõneviisi oleviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre	(sina või nemad) <i>võidaksid</i>	kõik verbitüübid
Tingiva kõneviisi mineviku ainsuse teine ja mitmuse kolmas pööre	(sina või nemad) <i>v`õitnuksid</i>	kõik verbitüübid
Käskiva kõneviisi ainsuse teine pööre ja oleviku eitusvormi tüvi	(<i>ei</i>) <i>võida</i>	kõik verbitüübid, ainus erand <i>mine</i> : (<i>ei</i>) <i>lähe</i>
<i>da</i> -tegevusnimi ja umbisikulise tegumoe oleviku eitusvormi tüvi	(<i>ei</i>) <i>võidelda</i>	u 800 sõna: <i>hüppama-</i> , <i>riidlema-</i> , <i>rabelema-</i> , <i>seisma-</i> , <i>naerma-</i> , <i>võima</i> -tüüp, lisaks erandeid mujalt

Käändsõnadel puuduvad kõikidele käänduvatele sõnadele ühised homonüümisarjad. Kõige sagedamini langevad kokku ainsuse osastava ja lühikese sisseütleva vorm. See esineb Viksi vaadeldud u 24 000 noomenist u 10 000 sõna paradigmas, nt (seda) *m`etsa* ja (sellesse) *m`etsa*. Küllaltki levinud on ka ainsuse nimetava ja omastava homonüümia (nt (see) *osuti* ja (selle) *osuti*), samuti nimetava ja seesütleva vormi samakujulisus (nt (see) *purjekas* ja (selles) *purjekas*). Osal sõnadest langeb kokku kolm vormi: kas ainsuse nimetav, omastav ja osastav (nt (see) *pesa*, (selle) *pesa* ja (seda) *pesa*) või ainsuse omastav, osastav ja lühike sisseütlev (nt (selle) *m`uuseumi*, (seda) *m`uuseumi* ja (sellesse) *m`uuseumi*). Samakujulised võivad olla ka ainsuse osastav ja mitmuse nimetav (nt (seda) `ööd ja (need) `ööd) või ainsuse nimetav ja osastav (nt (see) *tuba* ja (seda) *tuba*). Vaid üksikuil sõnadel ühtivad ainsuse ja mitmuse nimetav (nt (see) *j`õud* ja (need) *j`õud*), ainsuse nimetav ja mitmuse osastav (nt (see) *süsi* ja (neid) *süsi*) või ainsuse omastav ja osastav (nt nt (selle) *suve* ja (seda) *suve*).

Tabel 2. Paradigmasisene homonüümia eesti käändsõna vormistikus (Viks 1984: 98–99 põhjal)

Kokkulangevad vormid	Näide	Homonüümia ulatus
Ainsuse osastav ja lühike sisseütlev	(seda või sellesse) <i>m`etsa</i>	u 10 000 sõna: <i>sepp-</i> , <i>õnnelik-</i> , <i>hein-</i> , <i>padi</i> -tüüp, lisaks erandeid mujalt
Ainsuse nimetav ja omastav	(see või selle) <i>osuti</i>	u 4000 sõna: <i>aasta-</i> , <i>tubli-</i> , <i>idee</i> -tüüp
Ainsuse nimetav ja seesütlev	(see või selles) <i>purjekas</i>	u 1000 sõna: <i>raamat</i> -tüübi <i>s</i> -lõpulised sõnad
Ainsuse nimetav, omastav ja osastav	(see, selle või seda) <i>pesa</i>	u 500 sõna: <i>pesa</i> -tüüp
Ainsuse omastav, osastav ja lühike sisseütlev	(selle, seda või sellesse) <i>m`uuseumi</i>	u 500 sõna: <i>akvaarium</i> -tüüp
Ainsuse osastav ja mitmuse nimetav	(seda või need) `ööd	u 350 sõna: <i>idee</i> -tüüp
Ainsuse nimetav ja osastav	(see või seda) <i>tuba</i>	u 70 sõna: <i>sõda</i> -tüüp, lisaks erandeid mujalt

Kokkulangevad vormid	Näide	Homonüümia ulatus
Ainsuse ja mitmuse nimetav	(see või need) <i>j`õud</i>	10 sõna: 6 sõna <i>sepp</i> -tüübist, lisaks erandeid mujalt
Ainsuse nimetav ja mitmuse osastav	(see või neid) <i>süsi</i>	9 sõna: <i>käsi</i> -tüüp
Ainsuse omastav ja osastav	(selle või seda) <i>suve</i>	9 sõna: <i>nimi</i> -tüüp

Morfeemid

Morfeemiliigid

§ 7 **Morfeem** on väikseim tähendusega keeleüksus. Morfeemil võib olla leksikaalne, grammatiline või leksikogrammatiline tähendus.

Leksikaalne tähendus on sõna põhitähendus, see on sama sõna kõigile muutevormidele ühine tähendus, mida kannab sõnatüvi. **Grammatiline tähendus** on ühesugustele muutevormidele ühine tähendus, mida kannavad harilikult tunnused, mis seostavad leksikaalseid tähendusi lauses. Näiteks lausetes *Ema`õmble-s k`auni vesti* ja *Ema-le õmmel-d-i k`aune-i-d v`este* esinevad küll samad lekseemid EMA, ÖMBLEMA, KAUNIS ja VEST, kuid kuna neid seovad erinevad muutevormid, erineb ka lausete tähendus. Üldiselt on leksikaalsed tähendused grammatilistest spetsiifilisemad, märkides isikuid (*ema*), nähtusi (*ilu*), omadusi (*hea*), tegevusi (*ela-*) jne. Grammatilised tähendused on üldisemad ning kontekstisidusamad, märkides lause moodustajate seoseid või funktsioone, nt seesütleva käände tunnus *-s* võib väljendada olenevalt sõna leksikaalsest tähendusest asukohta (*käisime loomaia-s*), toimumisaega (*tütar sündis novembri-s*), seisundit (*õpilased on stressi-s*) või midagi muud. Selline vahe leksikaalsete ja grammatiliste morfeemide vahel ei kehti siiski kõikjal. Osa lekseeme, mis pole sisusõnad (→ § 9), on tähenduselt sarnased grammatiliste morfeemidega, nt side- (*ja, sest*) ja asesõnad (*ta*).

Morfeeme on mitut tüüpi: juurtüved, tuletusliited, (vormi)tunnused ja kliitikud. Neist juurtüved on **leksikaalsed morfeemid**, mis kannavad tavaliselt leksikaalset tähendust (*luu*). Tuletusliited on **leksikogrammatilised morfeemid**, sest juurtüvele liitudes kujundavad nad koos sõnatüve leksikaalse tähenduse (*luu-stik*), kuid võivad muuta ka

sõna grammatilisi kasutusvõimalusi. Nii näiteks saab tuletusliidete abil viia sõna lause väljendusvajadust arvestades ühest sõnaliigist teise, nt *tege*ma > *tege-mine*; *kahtle*ma > *kahtl-us*. Tunnused ja kliitikud on **grammatilised morfeemid**, mis kannavad grammatilist tähendust (*luu-stiku-le-gi*). Kirjeldatud seosed morfeemiliigi ja tähenduse vahel ei kehti siiski kõikjal (→ § 8–11).

Tüvi ehk **sõnatüvi** on sõnaosa, mis jääb järele, kui sõnast eraldatakse vormitunnused ja kliitikud. Sõnatüvi võib koosneda ühest või mitmest morfeemist, vt ka tabelit 3. Kõige lihtsamat tüüpi tüvi on **juur**, mis koosneb ühestainsast leksikaalsest morfeemist, nt *mees*. **Liittüvi** sisaldab mitut juurt, nt *kala+mees*. **Tuletatud tüvi** sisaldab lisaks juurele või juurtele üht või mitut tuletusliidet, nt *mehe-lik*, *mees-kond*, *mees-kond-lik*. (Leidub ka pöördtuletisi, kus alussõnaks olevast tuletisest on tuletusliide ära jäetud, nt *eelis-ta-ma* > *eelis*, *väärkohtle-mine* > *väärkohtle-ma*, ja nulltuletisi, kus saadakse uuest sõnaliigist sõna tuletusliidet lisamata, nt *liim* > *liimi-ma*, *röövi-ma* > *rööv* (Kasik 2013: 52–53).) ÕSi sõnadest on üksnes juurtüvest koosnevaid liitsõnu alla 10%, kuid nende keskmine tekstisagedus on suurem kui liitsõnadel (üle 60%) ja tuletistel (umbes 30%) (Kasik 2013: 20).

Tuletusliide on leksikogrammatiline morfeem, mille abil moodustatakse olemasolevatest tüvedest uusi lekseeme. Tuletusliide määrab tuletise sõnaliigi. Eesti keeles on noomeni- (adjektiiv- ja substantiiv-), verbi- ja adverbiliideid, nt *röövel-lik*, *süüd-lane*, *sala-tse-ma*, *jultunu-lt*. Noomeniliidetest annavad enim sõnaraamatulekseeme *ne-*, *ik-* ja *us-lõpulised* liited (Kasik 2013: 94), näiteks on *ne-lõpulise* liitega moodustatud tuletised *pilvi-ne*, *üüri-line* ja *tassi-kene*; *ik-lõpulise* liitega *kuus-ik*, *eesti-lik* ja *rist-mik* ning *us-lõpulise* liitega *haig-us*, *eksi-mus* ja *kala-ndus*. Verbiliidetest moodustatakse enim sõnu *ta*-liite ja selle variantidega, mida kasutatakse nt tuletistes *roosa-ta-ma*, *mõte-sta-ma* ja *soome-nda-ma* (Kasik 2013: 62), adverbiliidetest on levinuim *lt*-liide (Kasik 2013: 180), mida sisaldavad nt tuletised *röömsa-lt* ja *külalislahke-lt*.

Vormitunnus ehk **tunnus** on grammatiline morfeem, mille abil moodustatakse sõnavorme. Vormitunnuste hulka kuuluvad käände- (nt *kassi-le*), arvu- (*kassi-d*), võrde- (*l`eidliku-m*), aja- (*maga-si-d*), tegumoe- (*maga-t-i*), kõneviisi- (*maga-ksi-d*) ja pöördetunnused (nt *maga-me*).

Tabel 3. Sõnavormid morfeemideks jaotatuna

a. Juured

Lekseem	Sõnavorm	Sõnatiivi	Tüve osad	Vormitunnus	Kliitik
EMA	<i>emale</i>	<i>ema</i>	ema	le	
KUKK	<i>kuke</i>	<i>kuke</i>	kuke	d	ki
AVAMA	<i>avaksin</i>	<i>ava</i>	ava	ksi+n	
LIIMIMA	<i>liimigu</i>	<i>liimi</i>	liimi	gu	

b. Tuletised

Lekseem	Sõnavorm	Sõnatiivi	Tüve osad		Vormitunnus	Kliitik
			Juur	Tuletusiide		
SÕÖDIK	<i>söödikuid</i>	<i>söödiku</i>	söö	diku	i+d	
KÜLALINE	<i>külalistele</i>	<i>külalis</i>	küla	lis	te+le	
ERGAS	<i>erksad</i>	<i>erksa</i>	erk	sa	d	
SIDE	<i>sideiki</i>	<i>side</i>	sid	e	t	ki
TRUMMAR	<i>trummari</i>	<i>trummari</i>	trumm	ari		gi
JUURUTAMA	<i>juurutasime</i>	<i>juuruta</i>	juur	u+ta	si+me	
LOENDAMA	<i>loendatigi</i>	<i>loenda</i>	loe	nda	t+i	gi
KOOSKÕLASTAMA	<i>kooskõlastab</i>	<i>kooskõlasta</i>	kooskõla	sta	b	

c. Liitsõnad

Lekseem	Sõnavorm	Sõnatiivi	Tüve osad	Vormitunnus	Kliitik
LIHTSÕDUR	<i>lihtsõdurgi</i>	<i>lihtsõdur</i>	liht+sõdur		gi
PUNAPEA	<i>punapeadeks</i>	<i>punapea</i>	puna+pea	de+ks	
EELKUUMUTAMA	<i>eelkuumutage</i>	<i>eelkuumuta</i>	eel+kuumuta	ge	
SINIROHELINE	<i>sinirohelistes</i>	<i>sinirohelis</i>	sini+rohelis	te+s	

Kliitik on grammatiline morfeem, mis liitub sõnavormile või tervikfraasile ning võib erinevalt vormitunnusest liituda eri sõnaliikide sõnadele, sh muutumatuetele sõnadele. Eesti keele levinuim kliitik on rõhutav *-gi* ~ *-ki*, nt *tr`eener-gi*, *l`eidis-ki*, *r`öömsalt-ki*, (*maja*) `ees-*ki*.

Formatiiv on sõnavormi vormitunnuseid sisaldav osa. Formatiiv võib koosneda niihästi ühest kui ka mitmest vormitunnusest, nt ainsuse kaasätleva formatiiv on *-ga* (*lille-ga*), mitmuse kaasätleva formatiiv aga *-dega* ~ *-tega* (*lille-dega*, *saabas-tega*), mis koosneb mitmuse tunnusest *-de* ~ *-te* ja kaasätleva tunnusest *-ga*.

Esinemispääringute alusel jaotatakse morfeemid vabadeks ja seotud morfeemideks. **Vabad morfeemid** saavad esineda iseseisvalt, ilma et neile peaks liituma muid morfeeme. **Seotud morfeemid** ei saa tekstis esineda omaette sõnana, vaid üksnes vaba morfeemiga koos. Seotud morfeemid on kõik **afiks**id (tuletusliited ja tunnused) ning osa juurmorfeeme (nt *liht-*, *viker-*).

Afiksite liikidest domineerivad eesti keeles **sufiks**id ehk sõnatüve järel paiknevad afiks

id (nt tuletusliide sõnas *mäe-stik*, vormitunnus sõnavormis *mäe-le* ja kliitik sõnavormis *mägi-gi*). Tuletusliidete seas esineb ka **prefiks**id ehk eesliiteid, mis on kõik laenulist päritolu, nt *anti-*, *de-*, *non-* (*anti*-bakteriaalne, *de*-aktiveerima, *non*-konformism). Veel leidub prefiksilaadseid tüvesid ehk prefiksoide ehk pooleesliiteid, mida kasutatakse nii liitsõnade kui ka tuletiste esikomponendina, nt *ala-*, *üli-*, *kaas-*, *sise-* (*ala*+talitus, *üli*+kool, *kaas*+mõju, *sise*+häälik; *ala*-nda-ma, *üli*-sta-ma, *kaas*-ne-ma, *sise*-mine). Nii tüve kui ka afiksi omadusi on ka morfeemidel *eba* ja *mitte*, mis sarnanevad rohkem tüvedega, kuna *mitte* on kasutusel ka omaette sõnana ning sõnast *eba* saab tuletada uusi lekseeme (nt *eba-rd*) (Kasik 2015: 105).

Sõnad leksikaalsuse-grammatilisuse kontiinumis

§ 8 Leksikaalse ja grammatilise tähenduse vahel pole teravat piiri. Pigem moodustavad keele sõnad kontiinumi, mille ühes otsas on selgelt leksikaalse ja teises otsas selgelt grammatilise tähendusega üksused, mille vahele jääb ulatuslik vaheala. Näiteks on ilmsed leksikaaltähendused nimisõnal *kuusk* 'igihaljas tiheda koonusja võraga okaspuu' ja naissugu markeerival tuletusliitel *-nna* ning ilmsed grammatilised tähendused kaassõnal *tõttu* 'päras, põhjusel' ja käändetunnusel *-ta* 'ilma'. Taoliste selgete juhtumite vahele jäävad sõnad ja afiks

millel on vähe leksikaaltähendust. Näiteks selgub alles konkreetses lauses, millisele omadusele viitavad asesõna *selline* 'niisugune' ja seisundit, kuuluvust, võrdlust või omaduse määra markeeriv omadussõnaliide *-lik*. Sõnatüvi on küll defineeritud leksikaalse morfeemina ja tuletusliide leksikogrammatilise morfeemina, sest need kannavad enamasti leksikaalset tähendust, kuid leidub ka ebamäärase leksikaaltähendusega või grammatilise tähendusega tüvesid ja tuletusliiteid. Piiripealseid keelendeid tekib juurde ka sellistes grammatiseerumisprotsessides, mille käigus leksikaalse tähendusega üksused omandavad grammatilisemaid tähendusi (nt verbi *hakkama* tähenduste areng 'kinni hakkama' > 'algama' > 'tulevikus toimuma', Metslang 1997a: 229), ja sellistes leksikaliseerumisprotsessides, mille käigus algselt läbipaistva morfeemstruktuuriga sõnad muutuvad liigendamatuks (nt sõnast *võtma* saadud tuletist *võt-i* tajutakse tänapäeval lihtsõnana *võti*, Kasik 2015: 49). Mitme morfeemitüübi piiril on ka mõned kliitikud, mis süntaktiliselt käituvad sõnasarnaselt ja fonoloogiliselt afiksilaadselt, näiteks küsipartikkel *vä* (nt lauses *meile tuli üks kiri tahad ma näitan vä*, Lindström 2001: 106). Keeltes ja keeleteaduslikes kirjutistes varieerub ka see, mida sõnaks peetakse. Martin Haspelmath on osutanud, et puuduvad kriteeriumid sõna keelteüleseks defineerimiseks. Seetõttu tasuks tema sõnul *sõnast* kui ebaselge tähendusega terminist loobuda, juhul kui ei piirduta ühe keele kirjeldusega, vaid kõrvutatakse mitut keelt (Haspelmath 2011).

Sisu- ja funktsioonisõnad

§ 9 Sõnatüved võib selle alusel, milliseid tähendusi need väljendavad, jagada sisu- ja funktsioonisõnadeks (Bauer 2000: 248–249). Keeles on enamuses **sisusõnad**, mis kannavad selgelt leksikaalseid tähendusi. Sellised on tegu-, nimi-, omadus- ja hüüdsõnad ning täistähenduslikud määrsõnad. Need on avatud sõnaklassid, kuhu lisandub pidevalt uusi sõnu. **Funktsioonisõnad** seevastu on vähe leksikaalset tähendust või on leksikaalne tähendus ebaselge ja domineerib grammatiline tähendus, mis on leksikaalsest märksa üldisem ja abstraktsem. Funktsioonisõnad väljendavad kas grammatilisi suhteid lause ülejäänud sõnadega või kõneleja suhtumist. Sellised on asesõnad, sidesõnad, kaassõnad, rõhumäärsõnad, asemäärsõnad, abimäärsõnad ja abiverbid. Need on suletud sõnaliigid, kuhu uusi sõnu lisandub vähe ja vaid grammatiseerumise teel.

Grammatiseerumine ehk grammatilise ainese kujunemine leksi-kaalsest või vähem grammatilisest ongi üheks põhjuseks, miks leksi-kaalse ja grammatilise tähendusega keelendite vahele ei saa tõmmata ühemõttelist piiri. Grammatiseeruv keelend saab abstraktsema tähenduse, üldistub uutesse kasutuskontekstidesse ja võib redutseeruda ka vormiliselt (Heine, Kuteva 2002: 2). Näiteks on paljudest nimi- ja tegusõnavormidest kujunenud kaas- ja määrsõnad (*sõnul, peast; vaatamata, hoolimata, võrreldes*) ning täistähenduslikest verbidest poolabiverbid (nt *laskma, ajama, panema, andma*) (Metslang 2002a). Vorminihe on toimunud näiteks imperatiivivormist *oota* vestluspartikliks muutuva sõnaga *oot*. Järk-järgult grammatiseeruva keelendi endine ja uuem kasutus eksisteerivad pikka aega kõrvuti. (Metslang 2006a) Nii on see näiteks verbiga *tootama*, mis grammatiseerub proksimatiivsust väljendavaks poolabiverbiks (Erelt, Metslang 2009, Erelt 2013a: 82–83). Veebilehtede korpuses etTenTen domineerib küll *tootama* kasutus poolabiverbina grammatiseerunud tähenduses ‘ennustama, põhjust andma midagi oodata’ (a), kuid endiselt leidub selliseidki lauseid, kus täistähenduslik verb kannab algset tähendust ‘pühalikult lubama’ (b).

- (a) Lõuna-Inglismaal asuva Surrey politseinik Chris Moon ütles, et selliseid ilmastikutingimusi ei ole ta kunagi varem näinud ning asi *tootab* veel hullemaks minna. [etTenTen]
- (b) Väepealik Jefta *tootab* lahingu eel, et ohverdab võidu korral esimese inimese, kes talle kodus vastu tuleb. [etTenTen]

Teine järkjärguline protsess, mis võib nihutada sõnu leksikaalsuse-grammatilisuse skaalal, on **leksikaliseerumine** ehk keelendi muutumine leksikoni osaks, kusjuures varasem morfoloogiliselt liigendatav üksus võib muutuda liigendamatuks, morfoloogiliste moodustusosade mõttes läbipaistmatuks. Leksikaliseerumisjuhtumite hulka võib lugeda ka grammatiseerumise teel keelde lisandunud leksikoniüksused, nt nimisõna *käsi* paradigmast iseseisvunud funktsioonisõna *käes*. Leksikaliseerumisega on kadunud lähtevormi *käe-s* morfeemi-piir, sarnaselt pole sõna algne struktuur enam tajutav ka näiteks liitsõnadest *pühapäev* ja *vesikivi* kujunenud liitsõnades *pühaba* ja *veski* ega *k-liitelistest* tuletistest liitsõnadeks muutunud sõnades *loojak* ja *seisak*. Leksikaliseeruda võivad ka sõnaühendid, nt *pead murdma*. (Velsker 2010) Iseseisvaks sõnaks leksikaliseerununa saab kasutada

osa prefiksoididest ehk prefiksilaadsetest tüvedest (*On oluline, et inimesed oskaksid vahet teha päris ja libal*), ja ka vastupidi, mõni tüvi on grammatiseerunud prefiksoidiks (*püstirikas*) (Kasik 2015: 106–107).

Tuletusliited ja vormitunnused

§ 10 Tuletusliited on enamasti tüvedest märksa üldisema tähendusega, tähistades abstraktseid kategooriaid: kõige üldisemaid mõistekategooriaid (asi, sündmus, omadus, asjaolu); sündmusosaliste rolle ja situatsiooni asjaolusid (tegija, tegevusobjekt, tegevusvahend, tegevuskoht, tegevusviis jm), sündmuse liike (kausatiivsus e põhjustamine, refleksiivsus e enesekohasus, resultatiivsus e tulemuslikkus, frekventatiivsus e korduvus, momentaansus e hetkelisus jm) ning asjade omavahelisi suhteid jm (otstarve, materjal, osa ja terviku suhe jm) (Kasik 2015: 32). Seega sarnanevad tuletusliited osalt grammatiliste morfeemidega, kuna nad tähistavad üldisi kategooriaid, ja osalt leksikaalsete morfeemidega, kuna tähistatavad kategooriad on semantilised, mitte grammatilised (Kasik 1996: 23).

Osalt afiksitest on nii grammatilise tähendusega vormitunnuste kui ka leksikaalse tähendusega tuletusliidete omadusi. Need on morfeemid *-ja*, *-mine*, *-nud*, *-tud* ~ *-dud*, *-v*, *-tav* ~ *-dav*, *-m* ja *-im* ~ *-m*, mida saab tõlgendada nii pöörd- ja käändsõnast regulaarselt moodustatavate vormide tunnustena kui ka uusi lekseeme moodustavate tuletusliidetena. Kõnealuste afiksitega moodustatavatel teo- ja tegijanimedel, kesksõnadel ning võrdevormidel on nii sõnavormide kui ka tuletiste omadusi. Teo- ja tegijanimesid ning kesksõnu saab moodustada enamikust verbidest ning võrdevorme enamikust omadussõnadest (nt *sööma* > *söömine*, *sööja*, *söönud*, *söödud*, *sööv*, *söödav*; *suur* > *suurem*, *suurim*), mistõttu on neid peetud tegu- ja omadussõnale iseloomulikeks muutevormideks (*mine*- ja *ja*-tuletisi käsitleti 1933. aastani verbivormistiku osana, hiljem tuletatud nimisõnadena, Kasik 2015: 69). Samas on neil omaette käänamisparadigmad (nt saab neist moodustada vormid *söömine* : *söömist*, *sööja* : *sööjad*, *söönud* laps : *söönumad* lapsed, *söödud* kurk : *sööduim* kurk, *sööv* hobune : *söövale* hobusele, *söödav* taim : *söödavatest* taimedest), mistõttu on võimalik neid tõlgendada ka tegu- ja omadussõnast tuletatud uute lekseemidena. Tänapäevases eesti keele kirjelduses on osa neist piiripealsetest keelenditest arvatud tähenduse iseseisvuse alusel tuletisteks, osa aga sõnavormideks.

Teo- ja tegijanimed loetakse tuletisteks, kuna need ei seostu verbi morfoloogiliste kategooriatega ja käituvad lauses nimisõnadena, kesksõnu aga peetakse verbi käändelisteks vormideks, kuna need seostuvad verbi aja- ja tegumoekategooriaga ning mineviku kesksõnad kuuluvad liitajavormide koosseisu (Kasik 2015: 69–70). Neid kesksõnu, mida kasutatakse lauses omadussõnade sarnaselt ja millel on omadussõna muutevormid, tulekski aga sellistes lausepositsioonides lugeda omadussõnadeks. Kesksõnad on lõplikult verbi paradigmast eemaldunud siis, kui need on leksikaliseerumise käigus omandanud verbist erineva tähenduse, nt *valdav ülekaal*, *teatud erandid* (Kasik 2015: 70). Leksikaliseerunud partitsiipide kesksõnatunnust võib käsitada ka omadussõnaliitena (nt adjektiveerunud kesksõnadel *elav*, *vaieldav*, *kogenud*, *löödud*) (Kasik 2015: 369).

Omadussõnade võrdevorme on eesti traditsioonis loetud sõnavormideks, kuna nende moodustus on regulaarne ning erinevalt ülal mainitud juhtumitest ei muutu sõnaliik. Samas on võrdevormidel olulisi ühisjooni tuletistega: need esinevad ka määr- ja nimisõnadel, neid ei saa moodustada ebasobiva tähendusega sõnadest, neil on omaette täielikud paradigmad, nende tunnus paikneb tuletusliidetega sarnaselt muude vormitunnuste ees (nt *raske-ima-te-st*) ja neile saab omakorda lisada tuletusliiteid (nt *pare-m-ik*) jm. (Kasik 2015: 70–71) Seetõttu võib võrdetunnuseid nagu leksikaliseerunud kesksõnade tunnuseidki käsitada ka liidetena (nt *rõõmsam*, *kiireim*, *õnnelikem*), mis liituvad mh määrsõnadele (nt *hiljem*, *otsem*, *tasem*) ning sõnadele, mida kasutatakse primaarselt nimi- ja sekundaarselt omadussõnana (nt *sõbrem*, *meistrim*, *inimesem*) (Kasik 2015: 370). Erinevalt omadussõnadest ei ole määrsõnadest võrdlusastmete moodustamine regulaarne (nt *halvasti* : *halvemini*, *efektselt* : *efektsemalt*, *kaua* : *kauem*, *valjusti* : *valjemalt* ~ *valjemini*, *rõõmsalt* : *rõõmsamalt* ~ *rõõmsamini*), mistõttu võiks need juhtumid lugeda pigem sõnatuletuseks kui -muutmiseks.

Kliitikud

§ 11 Kliitikud on morfeemid, mis käituvad lauses nagu sõnad, kuid on tüüpjuhul rõhutatud ning hääldatakse kõrval asuva keelendiga kokku nagu afiksid. Kliitikud võivad eri keeltes väljendada samasuguseid tähendusi kui afiksid, nt verbi tüüpilisi grammatilisi kategooriaid aega,

aspekti ja kõneviisi ning noomeni tüüpilisi grammatilisi kategooriaid käänat, possessiivsust ja elusust. Kliitikud võivad olla ka kogu lauset iseloomustavad evidentsiaalsus- või küsimarkerid, samuti suhtumis- või rõhunüansse väljendavad diskursusemarkerid. Tüüpilist kliitikut iseloomustavad järgmised tunnused: a) see on rõhutu ega esine seega lauserõhulises positsioonis; b) see vajab peremeesüksust (sõna või fraasi), millega seostuda; c) see võib liituda eri sõnaklasside sõnadele. Konkreetnes keeles võib aga kliitikuna määratletaval keeleüksusel puududa milline tahes kliitikute tüüpilistest omadustest, kui ülejäänud omadusi on piisavalt. (Spencer, Luís 2012: 8, 18, 328)

Mitmesugustes funktsioonides kasutataval partiklil *-gi ~ -ki* (vt Metslang 2002b) on tüüpilise kliitiku omadused: see on rõhutu, liitub peremeessõnale või *-fraasile* ning saab liituda eri sõnaklasside sõnadele.

Kaarli kirikusse on kogunenud naislauljaid üle kogu Eesti, paljud on rahvariides, mitmel meie koori *lauljalgi* on Halliste riided seljas. kas helesinine kott on ka sama mõõtudega mis *rohelinegi*? *Leidsimegi* ilusa tõusuallika, mille väljavoolualal on ohtralt rauarohket setet. [G] Minu isa läks vabatahtlikult ja üsna *rõõmsaltki* Tartusse „Sauna” vaatama. Nüüd ei kujuta seda Nõmme maja ilma nende aknakateteta *ettegi*. Tõeline gurmaan ei vaata teekottide *poolegi* ja valmistab oma väärusliku rüüpe korralikest teehtedest. [A]

Asesõnades *keegi, miski ja kumbki* on *-gi ~ -ki* leksikaliseerunud tüve osaks, mistõttu argikeeles kasutatakse seda vastavalt loomulikule keeletajule üsna sageli mitte vormitunnuse järel nagu kliitikut (*kellenagi, milletagi, kummalegi*), vaid selle ees nagu tuletusliidet (*kellegina, millegita, kummagile*) (Pant 2018).

Sidesõnast *või* küsipartikliks grammatiseerunud *vä* (Lindström 2001) käitub samuti kliitiku (Hennoste 2000). *Vä* on rõhutu ja hääldatakse enamasti eelmise sõnaga kokku, kusjuures peremeessõnad on mitmesugustest sõnaliikidest.

laptop on *kohver vä*. laptop on *küljes vä*. muid kasutat autot oleks mõttekas Volvot *osta vä*. Volvo on minu jaoks liiga ee selline *suur ve. mina vä*. [S, näited Pärtel Lippuse bakalaureusetööst]

Veel meenutab tänapäeva keeles kliitikut rõhusõna *na*, mille kohta pakub veebilehtede korpus etTenTen näiteid liitumisest eri sõnaliikide sõnadele, enamasti siiski adjektiividele.

Oled üks vahva emme ja poeg Sul ka *na tubli*. nüüd on kondid *na pulbriks* läinud et enam ei kipu. Kui Pärnumaal tundus lumekest *na kasinasti* olema, siis Varbolas selle puuduse üle kurta küll ei saanud. [etTenTen]

„Eesti keele seletavasse sõnaraamatusse” kogutud ilukirjanduskeele näidetest leiab veel kliitiku kandidaate: morfeemid *’s* ja *’nd*, mis kirjapildi järgi otsustades peaksid olema rõhuta ja hääldatama kokku enda kõrval olevate eri sõnaliikidest sõnadega. Küsiva verbivormi lõpus olev liide **-kos* muutus kliitikuks *-ks*, mis redutseerus edasi *s-iks* (Alvre 1976), vrd *Onnex teile sihn middakit söhmist?* Stahl 1638. a perikoobi- raamatus ja *Ons need poisid siin keik?* 1739. aasta Piiblis (Habicht 2006: 174–175). *’s* on ka üks partikli *siis* esinemiskujusid suulises kõnes (Jansons 2002: 612), samamoodi paistab *’nd* olevat lühenenud sõnast *nüüd*. Morfeemide *’s* ja *’nd* kohta toob seletussõnaraamat muu hulgas sellised kasutusnäited:

Viga’s oli Kaarlil nõnda öelda ja minna, Maie asi oli hoopis teine: tema oli aastaks kaubeldud, Kaarel ainult suveks. *On’s* see tõsi? Lähen linna, *kuhu’s* mujale. *Ära’nd* jända. *Olgu’nd* pealegi. *Sina’nd* kõike jõuad, tead. Võib *ju’nd* võtta küll, mina ise võtan ka ikka ära *kui’nd* just nii on.

Praeguste veebilehtede keelekasutuse põhjal ei kvalifitseeru need kaks morfeemi siiski tänapäeva eesti keele kliitikuteks. Morfeeme *’s* ja *’nd* näikse tarvitavat ainult üksikutes kivinenud sõnavormides.

Ons üldse võimalik avokaadost midagi maitsvat vaaritada? Meelis, *ära’nd* kiusa Jaani, ta mu sõber. *Teand*, kas see uus hammas just vana asemele kasvas. *Minend* võta kinni, onju, kes üle pingutab. *Sedand* küll – metsad olid ilusad, aga pikapeale kiskus väga üksluiseks. [N]

Kliitikut saab käsitada vaheastmena sõna ja afiksi vahel: iseseisvad sõnad võivad muutuda kliitikuks ja kliitikud afiksiks, nagu on juhtunud ka eesti kaasäuleva tunnusega. Grammatiseerumisahelat, mille üheks etapiks on kliitikud, on kirjeldatud näiteks nii: sisusõna →

funktsioonisõna → kliitik → vormitunnus (Hopper, Traugott 2003: 7). Kaasaütleva tunnus *-ga* arvatakse olevat grammatiseerunud nimisõna *kansa* latiivvormist *kansak* 'rühma, seltskonda', millest kujunes kaasõna *kaas*. See arenes edasi kliitikuks *ka ~ ga* ja sellest omakorda käändelõpuks *-ga*, kusjuures vormilise redutseerumisega käis kaasas tähenduse üldistumine leksikaalsest järjest üldisemaks, grammatilisemaks (Rätsep 1979: 77–78, Metslang 2006a: 176–178).

Kuna kliitikute morfoloogiseerumine toimub peaaegu alati järkjärgult, pole kerge afikseid kliitikutest eristada (Spencer, Luís 2012: 177). Komitatiivi *ga*-morfeemi, mida traditsiooniliselt loetakse vormitunnuseks, on peetud koos tavakäsitluse rajava, oleva ja ilmaütleva käände tunnustega ka eelmises grammatiseerumisetapis olevaiks kliitikuiks (Help 1985a, 1998; Nevis 1986, 1988). Kliitikutega seob kõnealuseid morfeeme asjaolu, et nad liituvad tervikfraasile (nt *selle suure musta lambani*) erinevalt käändetunnustest, mis liituvad fraasi igale sõnale (*sellele suurele mustale lambale*) ning käituvad sarnaselt vaieldamatute kliitikute (*see suur must lammaski*) ja funktsioonisõnadega (*selle suure musta lamba juurde*). Kliitikutest eristab ja afiksitle lähendab morfeeme *-ni*, *-na*, *-ta*, *-ga* aga asjaolu, et tüüpiline kliitik võib liituda erinevate sõnaklasside sõnadele, need morfeemid seevastu liituvad nagu ülejäänud käändetunnusedki üksnes noomenitele.

Tüve- ja tunnusevariandidid

Leksikaalsete ja grammatiliste morfeemide variandidid

§ 12 Osa tüvi- ja tunnusmorfeeme esineb kõikjal samal kujul, näiteks tüvi *aasta-* ja alaltütleva käände tunnus *-lt*. Paljudel tüvedel ja vormitunnustel on aga variante, nt tüvekujud *lammas-* ja *lamba-*, mis kannavad sama leksikaalset tähendust, ning käskiva kõneviisi tunnuse kujud *-ge* ja *-ke*, mis kannavad sama grammatilist tähendust. Sama morfeemi avaldumiskujusid nimetatakse **allomorfideks**. Allomorf saab olla ainult ühemorfeemsel tüvel või formatiivil, mitmemorfeemsete tüvede ja formatiivi avaldumisvorme pole aga täpne nimetada allomorfideks, vaid pigem variantideks või kujudeks. Näiteks on küll ühemorfeemsel juurtüvel *poeg* allomorfid *p`oeg*, *poja-*, *p`oega-* ja *p`oegi*, aga mitmemorfeemsel tuletisel *pojake* üksnes tüvekujud *poja-ke*, *poja-kese-*, *pojakes-*, *poja-kesse* ja *poja-kesi-*. Ainsuse osastava formatiiv koosneb vaid

ühel morfeemist, mistõttu võib selle variante *-t*, *-d* ja *-da* nimetada ka allomorfeideks, mitmuse osastava formatiivi variante *-sid* ja *-id* aga mitte, sest need väljendavad mitut tähendust, s.t lisaks osastavale ka mitmuse tähendust.

Eesti sõnatüvedel võib olla üks kuni kuus kuju. Enim tüvevariante on *uus*-tüübi sõnadel. Näiteks on sõnal *kuus* tüvekujud *k`uus*, *kuue-*, *k(`)uut-*, *k`uusi*, *kuusi-* ja *k`uu-*, mida kasutatakse näiteks vormides *k`uus*, *kuue-d*, *k`uu=t* ning *kuu=te*, *k`uusi*, *kuusi-s* ja *k`uu=de*. Pöördsõnadest on kõige rohkem tüvekujusid *tulema*-tüübi segapara-digmaga erandsõnal *minema*, kus tüve seitse kuju *min-*, *mine-*, *m`in(n)-*, *lähe-*, *läh-*, *läh-* ja *läi-* on kasutusel näiteks vormides *min-ge*, *mine-ma*, *m`in-dud* ning *m`inn-a*, *lähe-n*, *läh-me*, *läh-si-n* ja *läi-nud*.

Eesti grammatilistel morfeemidel võib olla kuni viis allomorfi. Käändsõna tunnustest on kõige rohkem allomorfe mitmuse tunnusel, mis esineb neljal kujul, nt *vurru-d*, *v`untsi-de-ga*, *habeme-te-s*, *j`uukse-i-d*, lisaks on mitmuse osastava vormides mõnikord mitmuse tunnus sulanud kokku osastava tunnusega (nt *saba-sid*) või tüvega (nt *k`arvu*).

Pöördsõna tunnustest on allomorfirohke lihtmineviku morfeem, millel on neli varianti, mis on kasutusel nt vormides *v`aata-s*, *v`aata-si-me*, *v`õit-is*, *pan-i*. Veelgi rohkem tunnusevariante on umbisikulise tegumoe väljendamiseks. Selleks on kasutusel neli umbisikulise tegumoe morfeemi allomorfi *-t-*, *-d-*, *-ta-*, *-da-*, näiteks vormides *uuri-t-i*, *vaadel-d-i*, *uuri-ta-gu*, *vaadel-da-gu*, ning kolm umbisikulise tegumoe oleviku formatiivi kuju *-takse*, *-dakse* ja *-akse* näiteks vormides *j`älgi-takse*, *mõtel-dakse* ja *oll-akse*.

Märkus 1. Siin ja edaspidi on samaks tüvekujuks arvestatud tüvevariant, mis on üldiselt teises vältes, aga ühesilbilistes sõnavormides kolmandas vältes, sest ühesilbilised käänd- ja pöördsõnavormid on alati kolmandas vältes. Sellise käsitluse kohaselt on nt vormides *s`õ-i-n* ja *sõ-i-me* kasutusel sama tüveallomorf *s(`)õ*.

Märkus 2. Juhul kui tüvi lõpeb ja tunnus algab sama häälikuga, mida kirjapildis märgitakse vaid ühe tähega, on tüve ja tunnuse piiril (tunnuse ees) kasutatud märki = viitamaks sellele, et tunnuse esimene häälik on ühtlasi tüve viimane häälik, nt sõna *kuus* ainsuse osastava vormis *k`uu=t* on kasutusel tüvi *k`uut* ja tunnus *t*.

Fonoloogiliselt, morfoloogiliselt ja leksikaalselt tingitud allomorfid

§ 13 Seda, milline tunnuse kuju tüvega liidetakse, mõjutavad erisugused tegurid. **Fonoloogiliselt tingitud allomorfide** puhul oleneb allomorfi valik sellest, millises häälikuümbruses see esineb (Haspelmath, Sims 2010: 23, 25–26). Eesti keeles on fonoloogiliselt tingitud allomorfid näiteks tingiva kõneviisi tunnuse kujud *-ksi* ja *-ks*, millest esimene esineb siis, kui tingiva kõneviisi tunnusele järgneb veel häälikuid. Käändsõnatunnustest olenevad tüve häälikkujust alaleütleva tunnuse allomorfid, millest *-lle* esineb ainult siis, kui tunnusele eelneb üks lühike silp (*m`u-lle*, *s`u-lle*, *t`a-lle*) (EKG I 1995: 119).

Allomorfid võivad olla ka **morfoloogiliselt tingitud**, s.t allomorfi valik oleneb sellest, millises morfoloogilises vormis see esineb (Haspelmath, Sims 2010: 26). Eesti keeles on morfoloogiliselt tingitud allomorfid näiteks osastava tunnuse kujud *-da* ja *-t*, mis erinevalt allomorfist *-d* esinevad üksnes ainsuses, ja mitmuse esimese pöörde tunnuse kujud *-m* ja *-me*, millest esimene esineb käskivas kõneviisis ning teine kindlas ja tingivas kõneviisis. Samamoodi esineb mitmuse tunnuse allomorf *-d* üksnes nimetavas ja *-de* või *-te* ülejäänud käänetes.

Keeleõppija jaoks kõige keerulisemal juhul on allomorfid **leksikaalselt tingitud**, s.t allomorfi valik oleneb konkreetsest sõnast ega ole reeglitega kirjeldatav, mistõttu see tuleb lihtsalt meelde jätta (Haspelmath, Sims 2010: 26). Eesti kirjakeeles on leksikaalselt tingitud näiteks lühikese sisseütleva tunnuse allomorf *-hV*, mis esineb vaid üksikuis *idee*-tüübi sõnades (*m`aa* : *ma-ha*, *p`ea* : *pä-he*, *s`oo* : *so-hu*, *s`uu* : *su-hu*, *t`öö* : *tö-he*, *õ* : *õ-he*). Teistes sama struktuuriga sama muuttüübi sõnades on *-hV* aga väga harv või võimatu (*sp`aa* : *spa-ha*, *h`ea* : *hä-he*, *p`uu* : *pu-hu*, *v`öö* : *vö-he*, *milj`öö* : *miljö-he*).

Muuttüübiga seotud tunnusevariantidest on suurem osa leksikaalselt tingitud, sest enamasti ei saa sõna fonoloogilise struktuuri põhjal otsustada, millisesse muuttüüpi see kuulub ja millised tunnuse allomorfid seega valitakse. Fonoloogilisest struktuurist järeldeb muutmisviisi automaatselt üksnes kolmesilbilistel (nt *häälitsema*) ja kaheasilbilistel (nt *siblima*) teisevältelistel vokaallõpulistel pöörd-sõnadel, mis kuuluvad *elama*-tüüpi ning moodustavad selle koostisest umbes poole ja kõigist eesti verbidest umbes kolmandiku. Ehkki leidub palju muuttüüpe, millesse kuulub ainult ühesuguse ehitusega

sõnu, on sama ehitus omane ka teistele muuttüüpidele (→ § 112). Sarnase häälikkujuga sõnadele võivad liituda erisugused allomorfid, vrd sõnade *joon* ja *koon* osastava vorme *j`oon-t* ja *k`oonu*, sõnade *tuli*, *suli* ja *kali* osastava vorme *t`ul-d*, *suli* ja *k`alja*, sõnade *suur* ja *puur* mitmuse omastava vorme *suur-te* ja *p`uuri-de* ning sõnade *pime* ja *ime* mitmuse osastava vorme *pimeda-i-d* ja *ime-sid*.

Osa muuttüübiti varieeruvaid tunnusekujusid on siiski fonoloogiliselt tingitud. Näiteks umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna formatiivvariantidest liitub leenisklusiiliga algav *-dud* helilise konsonandiga lõppevale tüvele (*l`aul-dud*), fortisklusiiliga algav *-tud* aga helitu konsonandiga lõppevale tüvele (*m`aits-tud*). Suuremas osas on fonoloogiliselt tingitud ka *da*-tegevusnime, käskiva kõneviisi ja möönva kõneviisi tunnuse kuju valik. Üldjuhul järgneb helilise häälikuga lõppevale tüvele nõrga klusiiliga algav allomorf *-da*, *-ge* või *-gu* (*ela-da*, *riiel-ge*, *n`aer-gu*) ning helitu häälikuga lõppevale tüvele tugeva klusiiliga algav allomorf *-ta*, *-ke* või *-ku* (*s`eis-ta*, *s`ööt-ke*, *n`ut-ku*). Erandiks on *hüppama*-tüüp, kus fortisklusiiliga allomorf järgneb helilisele häälikule (*hüpa-ta*). Selles sõnatüübis, kus kunagi lõppes sõnatüvi osas vormidest konsonandiga, on erandlik allomorf leksikaalselt tingitud (Ehala 2009b: 33).

Suplettiivsus

§ 14 Tüvevariante, mille vahel puudub häälikuline seos, nimetatakse **suplettiivseteks**. Selgelt fonoloogiliste ja selgelt suplettiivsete tüvekujude vahele jäävad piirijuhtumid, mil tüved on küll häälikuliselt sarnased, kuid seda sarnasust ei ole võimalik või otstarbekas kirjeldada fonoloogiliste reeglite abil. Taolisi piirijuhtumeid nimetatakse **nõrgaks suplettiivsuseks** (EKG-s pseudosuplettiivsuseks), häälikuliselt täiesti erinevate tüvekujude esinemist aga **tugevaks suplettiivsuseks**. (Haspelmath, Sims 2010: 25) Niisiis on selgelt fonoloogilised tüvevariandid näiteks sõna *ootama* paradigmas esinevad tüvekujud *`oota* ja *ooda* või *lugema* paradigmas esinevad tüvekujud *luge* ja *l`oe*, sest tegu on häälikuliselt lähedaste variantidega, mis alluvad astmehalduse üldistele seaduspärasustele. Seevastu *minema* paradigmas esinevad tüvekujud *mine* ja *lähe* on tugevalt suplettiivsed, kuivõrd need on häälikuliselt täiesti erinevad. Samuti on ilma igasuguse fonoloogilise seoseta omadussõna võrdevormid *hea* ja *parem* ning asesõnavormid *ise*

ja *enese*, *mina* ja *meie*, *sina* ja *teie*, *tema* ja *nema-d*, *see* ja *nee-d*, *too* ja *noo-d*. Piirialale jäävad sõnad, mille vormistikus pole kunagine reegli-pärane vaheldus enam täielikult säilinud, näiteks *tegema*, mille paradigma leidub regulaarsete laadivahelduslike vormide (*tege-ma* : *t`ee-n* nagu *luge-ma* : *l`oe-n*) kõrval ka erandlikke tüvekujusid (*tei-nud* : *teh-tud*, vrd *luge-nud* : *l`oe-tud*) (EKG I 1995: 131).

Nõrgalt suplettiivseks võib eesti keeles lugeda seitse *tegu-*, neli *nimi-*, neli *omadus-* ja kaks *asesõna* (EKG I 1995: 131):

- (a) *tule-ma* : *t`ull-a* : *tull-akse*;
- (b) *pane-ma* : *p`ann-a* : *pann-akse*;
- (c) *sure-ma* : *s`urr-a* : *surr-akse*;
- (d) *ole-ma* : *o`ll-a* : *oll-akse* : *on*;
- (e) *tege-ma* : *t`ee-n* : *teh-akse* : *tei-nud*;
- (f) *näge-ma* : *n`äe-n* : *näh-akse* : *näi-nud*;
- (g) *aja-ma* : *`ae-takse*;
- (h) *h`ea* : *h`ä-id*;
- (i) *p`ea* : *p`ä-id*;
- (j) *m`ees* : *mehe*;
- (k) *õlu* : *õlle*;
- (l) *lühike* : *lühe-m*;
- (m) *õhuke* : *õhe-m*;
- (n) *pisike* : *pise-m*;
- (o) *v`äike* : *vähe-m* ~ *v`äikese-m* ~ *v`äikse-m*;
- (p) *k`es* : *kelle* : *ke-da*;
- (q) *m`is* : *mille* : *mi-da*.

Vormimoodustuse viisid

Aglutinatsioon ja fleksioon

§ 15 Eesti keeles kasutatakse sõnavormide moodustamiseks ulatuslikult nii **aglutinatsiooni** ehk morfeemide ühendamist selgelt eristatavate morfeemipiiridega kui ka **fleksiooni** ehk **fusiooni** ehk sõnatüve muutmist ja tüve ning tunnuste ühtesulamist. On palju aglutinatiivseid vorme, mille grammatilist tähendust väljendab lisanduv tunnus (nt *maja-sse*), ent ka flektiivseid vorme, kus vormile viitab omaette tüvekujuga (nt *m`ajja*). Tihti kasutatakse sama vormi moodustamiseks

nii aglutinatsiooni kui ka fleksiooni (nt *s`ea-le*: astmevahelduslikult muutuvale sõnatüvele lisatakse alaleütleva käände tunnus). Eesti pöörd sõna vormimoodustus on peamiselt aglutinatiivne, käändsõnamuutmise märksa flektiivsem (Ehala 2009b: 47).

Flektiivsele keelele omaselt esineb eesti keeleski **portmanteau-** ehk **sulandmorfeeme**, mis väljendavad korruga mitut tähendust. Need esinevad järgnevatel vormides.

- *Harjutus-*, *oluline-*, *tubli-*, *pesa-*, *sõda-*, *nimi-* ja *jõgi-tüübi* **lühikeses ainsuse sisseütlevas**, kus on sulanud ühte tüvi ja sisseütleva käände tunnus. Nii on see näiteks vormis *kinno* (TÜVI:KÄÄNE), vrd aglutinatiivselt moodustatava pika sisseütlevaga *kino-sse* (TÜVI-KÄÄNE).
- *Harjutus-*, *oluline-*, *suur-*, *uus-*, *käsi-*, *pesa-*, *sõda-*, *seminar-*, *sepp-*, *hein-*, *padi-* ja *õnnelik-tüübi* **tüve mitmuses**, kus on sulanud ühte tüvi ja mitmuse tunnus. Nii on see näiteks vormis *elanike-l* (TÜVI:ARV-KÄÄNE), vrd aglutinatiivselt moodustatava *de*-mitmusega *elanikku-de-l* (TÜVI-ARV-KÄÄNE).
- Tüve mitmuse võimaldavatesse tüüpidesse kuuluvate omadussõnade **tüve ülivõrdes**, kus on sulanud ühte tüvi ja ülivõrde tunnuse vokaalaines. Nii on see näiteks vormis *vani=m* (TÜVI=VÖRRE), vrd aglutinatiivselt moodustatava ülivõrdevormiga *`ausa-im* (TÜVI-VÖRRE).
- *Tubli-*, *pesa-*, *sõda-*, *seminar-*, *nimi-*, *jõgi-*, *sepp-*, *hein-*, *padi-*, *õnnelik-* ja *idee-tüübi* **mitmuse osastavas**, mille formatiivis on sulanud ühte mitmuse ja osastava tunnus. Nii on see näiteks vormis *kivi-sid* (TÜVI-ARV:KÄÄNE), vrd aglutinatiivselt moodustatava osastavaga *tellise-i-d* (TÜVI-ARV-KÄÄNE).
- **Isikulise tegumoe mineviku kesksõnas**, mille formatiivis on ühte sulanud aja ja kesksõna tunnus. Nii on see näiteks vormis *osa-nud* (TÜVI-AEG:KESKSÕNA).
- **Umbisikulise tegumoe mineviku kesksõnas**, mille formatiivis on ühte sulanud tegumoe, aja ja kesksõna tunnus. Nii on see näiteks vormis *osa-tud* (TÜVI-TEGUMOOD:AEG:KESKSÕNA).

Sõnavormide morfeemideks jagamist raskendab peale fleksiooni ka asjaolu, et grammatilisel tähendusel, mida vorm kannab, ei pruugi olla häälikulist väljendust, nt *ela-s* on lihtmineviku ainsuse

kolmanda pöörde vorm, kust aga puudub pöördetunnus, mis on olemas kõigis teistes lihtmineviku isikuvormides, vrd *ela-si-n*, *ela-si-d*, *ela-s*, *ela-si-me*, *ela-si-te*, *ela-si-d*. Mõne teoreetilise mudeli järgi võib öelda, et sellistel juhtudel väljendab grammatilist tähendust nullmorfeem ehk morfeem, millel puudub fonoloogiline kuju, kuid selline käsitlus pole vältimatu (Haspelmath, Sims 2010: 47–48) ning ka siin pole seda rakendatud.

Morfotaktika

§ 16 Aglutinatiivsetes vormides paiknevad morfeemid kindla seaduspära järgi. Eri morfoloogiliste kategooriate tunnused paiknevad sõnavormis kindlas järjestuses, mis sõltub keele **morfotaktikast** ehk morfeemide kombineerimise reeglistikust. Eesti keele morfotaktika kohaselt paiknevad eri tüüpi morfeemid järjekorras juur-tuletusliited-vormitunnused-kliitik, nt *tantsi-ja-t-ki*, *elu-sta-n-gi*.

Tunnuste seas omakorda järgneb noomenitüvele kõigepealt arvu- ja seejärel käändetunnus (nt *lugu-de-st*). Omadussõnade keskvärdes ja *i*-ülivõrdes on nende ees ka võrdetunnus (nt *põneva-ma-te-st*, *põneva-ima-te-st*).

Tabel 4. Eesti käändsõna morfotaktika

Lekseem	Sõnavorm	Tüvi	Võrde tunnus	Arvu tunnus	Käände tunnus
KASS	<i>k`assidel</i>	<i>k`assi-</i>		<i>de</i>	<i>l</i>
KASS	<i>kassiga</i>	<i>kassi-</i>			<i>ga</i>
KASS	<i>kassid</i>	<i>kassi-</i>		<i>d</i>	
KENA	<i>kenamatest</i>	<i>kena</i>	<i>ma</i>	<i>te</i>	<i>st</i>

Verbitüve järel paiknevad tunnused järjekorras tegumood-aeg-kõneviis-pööre (nt *ela-ta-vat*, *ela-nu-ksi-d*, *ela-si-me*). Verbivormis ei ole aga kunagi üle kolme tunnuse, kuna tegumoe- ja pöördetunnus ei saa esineda korraga: kui kasutatakse umbisikulise tegumoe tunnust, ei ole tegevuse sooritaja teada ja järelikult puudub ka sellele viitav pöördetunnus (*ela-t-i*); ja vastupidi, kui tegevuse sooritaja on teada, ei kasutata umbisikulist tegumoodi (*ela-si-n*). Kõige rohkem tunnuseid esineb tingiva kõneviisi mineviku lihtvormides (näiteks *ela-nu-ksi-me*), kus on kasutusel nii aja-, kõneviisi- kui ka pöördetunnus.

Tabel 5. Eesti pöörd sõna morfotaktika

Lekseem	Sõnavorm	Tüvi	Tegumoe tunnus	Aja tunnus	Kõneviisi tunnus	Pöörde tunnus
ELAMA	<i>elatakse</i>	<i>ela-</i>	<i>takse</i>			
ELAMA	<i>elasin</i>	<i>ela-</i>		<i>si</i>		<i>n</i>
ELAMA	<i>elaksite</i>	<i>ela-</i>			<i>ksi</i>	<i>te</i>
ELAMA	<i>elanuksime</i>	<i>ela-</i>		<i>nu</i>	<i>ksi</i>	<i>me</i>
ELAMA	<i>elati</i>	<i>ela-</i>	<i>t</i>	<i>i</i>		
ELAMA	<i>elatagu</i>	<i>ela-</i>	<i>ta</i>		<i>gu</i>	

Kirjandust sõnamuutmise põhimõistete kohta: BLEVINS, JAMES 2006. Word-based morphology. | EHALA, MARTIN 1997a. Eesti keele struktuur. Õpik gümnaasiumile. | EHALA, MARTIN 2009b. Linguistic strategies and markedness in Estonian morphology. | EREL, MATI 1977b. Eesti adjektiivide süntaks. Gradatsioon. | HABICHT, KÜLLI, PILLE PENJAM 2007. Kaassõna keeleuurija ja -kasutaja käsituses. | HASPELMATH, MARTIN 2011. The indeterminacy of word segmentation and the nature of morphology and syntax. | HASPELMATH, MARTIN, ANDREA D. SIMS 2010. Understanding morphology. | HINT, MATI 1984. Eesti mitmusetüübid keeletüpoloogilisest seisukohast. | HINT, MATI 2004. Eesti keele foneetika ja morfoloogia. | KASIK, REET 2015. Sõnamoodustus. | KERGE, KRISTA 1998b. Vormimoodustus, sõnamoodustus ja leksikon: oleviku kesksõna võrdluse all. | KOIVISTO, VESA 2013. Suomen sanojen rakenne. | METSLANG, HELLE 2002b. *-ki/-gi, ka* ja nende soome kaimud. | METSLANG, HELLE 2006a. Grammatiseerimise teooria tänase pilguga. | PALJAK, JOOSEP 1961. Supletiivsusest eesti keeles. | PALO, TRIINU 2002. Soome ja eesti keele mitmussõnad ehk pluratiivid. | TIITS, MAI 1982. Seisundiadverbidest. | TIITS, MAI 1983. Lüngad eesti noomenivormistikus. | VIKS, ÜLLE 1984. Sõnavormide homonüümia eesti keeles. | VIKS, ÜLLE 1992. Väike vormisõnastik.

MORFOLOOGILISED SÕNAKLASSID

Morfoloogilised kategooriad

§ 17 **Morfoloogiline kategooria** on morfoloogiliste tunnuste kujul vormistuvate üksteist välistavate tähenduste klass (EKK 2007: 236). Morfoloogilisel kategoorial on vähemalt kaks liiget. Eesti käändsõnadel on kaks (omadussõnadel kolm), pöörd sõnadel viis morfoloogilist kategooriat (vt tabelit 6).

Tabel 6. Eesti muutuvate sõnade morfoloogilised kategooriad

Sõnaklass	Morfoloogiline kategooria	Liikmed							
noomen	kääne	<i>nimetav</i> , omastav, osastav, sisseütlev, seesütlev, seestütlev, alaleütlev, alalütlev, alaltütlev, saav, rajav, olev, ilmaütlev, kaasaütlev							
noomen, verb	arv	<i>ainsus</i> , mitmus							
noomen (adjektiiv)	võrre	<i>algvõrre</i> , keskvõrre, ülivõrre							
verb	tegumood	<i>isikuline</i> , umbisikuline							
verb	aeg	<i>olevik</i> , lihtminevik, täisminevik, enneminevik, minevik							
verb	kõneviis	<i>kindel</i> , tingiv, kaudne, möönev, käskiv							
verb	kõneliik	<i>jaatav</i> , eitav							
verb	arv	<table style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td rowspan="2" style="font-size: 2em; vertical-align: middle;">}</td> <td rowspan="2" style="vertical-align: middle;">pööre</td> <td><i>ainsus</i>, mitmus</td> <td rowspan="2" style="font-size: 2em; vertical-align: middle;">}</td> <td>ainsuse 1., ainsuse 2.,</td> </tr> <tr> <td>1., 2., 3.</td> <td>ainsuse 3., mitmuse 1., mitmuse 2., mitmuse 3.</td> </tr> </table>	}	pööre	<i>ainsus</i> , mitmus	}	ainsuse 1., ainsuse 2.,	1., 2., 3.	ainsuse 3., mitmuse 1., mitmuse 2., mitmuse 3.
}	pööre				<i>ainsus</i> , mitmus		}	ainsuse 1., ainsuse 2.,	
		1., 2., 3.	ainsuse 3., mitmuse 1., mitmuse 2., mitmuse 3.						
verb	isik								

Igas muutevormis ilmneb korraga vaid üks morfoloogilise kategooria liige. Näiteks verbivormis *vaatle-ksi-n* on esindatud tegumoe kategooriast isikuline tegumood, ajakategooriast olevik, kõneviisikategooriast tingiv kõneviis, pöördkategooriast ainsuse 1. pööre ja kõneliigikategooriast jaatus.

Morfoloogilise kategooria liiget esindab muutevormis sageli morfeem, mis on selle kategooria tunnus, kuid leidub ka ilma tunnusetä moodustatavaid vorme, nt käändekategooria liikme seestüleva tunnus on *-st* (*raamatu-st*), kuid omastaval käändel tunnus puudub (*raamatu*).

Üks morfoloogilise kategooria liikmetest on **markeerimata** (tabelis 6 on see vorm märgitud kaldkirjas). See on põhiline ja esmane vorm, mistõttu see esineb ka tekstides teistest kategooria liikmetest sagedamini ja rohkemates ümbrustes, see omandatakse keelt õppides kiiremini ja seda leidub rohkemates maailma keeltes (Koivisto 2013: 89–90). Tavaliselt on kategooria tähenduslikult markeerimata liige ka morfoloogiliselt markeerimata ehk tunnusetä ja tüvemuutusetä liige. Morfoloogilise kategooria **markeeritud** liige väljendab spetsiifilist tähendust ning on seetõttu ka erilisem ja harvem esinev vorm (Koivisto 2013: 90). Tähenduslikult markeeritud vorm on tavaliselt markeeritud ka vormiliselt, s.t sellel on oma vormitunnus või allub see tüvemuutusele.

Eesti keeleski on enamik morfoloogiliste kategooriate markeerimata liikmeid tunnusetä (nt nimetava vormid *maja* ja *raamat*), markeeritud liikmed on aga sageli tunnusega (nt seesütleva vorm *maja-s* ja kaasäütleva vorm *raamatu-ga*) või flektiivse tüvega (nt sisseütleva vorm *m`ajja* ja mitmuse osastava vorm *kive*). Nii on see kõigis kategooriates peale pöördekategooria, kus kindla kõneviisi olevikus on tunnused kõigil isikutel. Pöördekategooria markeerimata liikmeks võib siiski pidada ainsuse 3. pööret, millel kindla kõneviisi lihtminevikus ja tingiva kõneviisi olevikus puudub tunnus (*ela-s*, *ela-ks*, vrd isikutunnusega moodustatud ainsuse 1. pöörde vormid *ela-si-n*, *ela-ksi-n*) ning mis esineb isikuvormidest kõige rohkemates kontekstides (Ehala 2009b: 42). Ka kindla kõneviisi ainsuse 3. pööre on varem olnud pöördetunnusetä, sest *-b* on keeleajalooliselt oleviku tunnus ning sama päritolu kui mitmuse 3. pöördes esinev *-va-* ja oleviku kesksõnas esinev *-v*.

Verbi käändelistes vormides ei avaldu verbi morfoloogilised kategooriad kas üldse või avaldub neist ainult osa (tegumood ja aeg); seevastu võib neis avalduda noomeni morfoloogiline kategooria kääne, vt näiteid tabeli 7 d-osast.

Tabel 7. Morfoloogiliste kategooriate avaldumise näiteid sõnavormides

a. Nimi-, ase- ja arvsõna vormid

Lekseem	Sõnavorm	Arvukategooria liige	Käändekategooria liige
RÖVEL	<i>r`öövle-i-d</i>	mitmus	osastav
MERI	<i>m`erre</i>	ainsus	sissetütlav
KOLMAS	<i>kolmanda-ks</i>	ainsus	saav
NIISUGUNE	<i>n`iisugus-te-l</i>	mitmus	alaltütlav

b. Omadussõna vormid

Lekseem	Sõnavorm	Võrdkategooria liige	Arvukategooria liige	Käändekategooria liige
PUHAS	<i>p`uhhta-d</i>	algvõrre	mitmus	nimetav
TARK	<i>targe-ma-te-na</i>	keskvõrre	mitmus	olev
ERE	<i>ereda-ima-lt</i>	ülivõrre	ainsus	alaltütlav

c. Pöörd sõna pöördelised vormid

Lekseem	Sõnavorm	Tegumoe kategooria liige	Ajakategooria liige	Kõneviisi- kategooria liige	Pöördkate- gooria liige	Kõneliigikate- gooria liige
PÕGENEMA	<i>põgene</i>	isikuline tegumood	olevik	käskiv kõneviis	ainsuse 2. pööre	jaatav kõne
AITAMA	<i>aida-t-i</i>	umbisikuline tegumood	lihtminevik	kindel kõneviis	-	jaatav kõne
KAOTAMA	<i>(me) ei ole k`aota-nud</i>	isikuline tegumood	täisminevik	kindel kõneviis	mitmuse 1. pööre	eitav kõne
KOHTAMA	<i>ole-ksi-te koha-nud</i>	isikuline tegumood	minevik	tingiv kõneviis	mitmuse 2. pööre	jaatav kõne
NUTMA	<i>(ta) är-gu n`ut-ku</i>	isikuline tegumood	olevik	möönev kõneviis	ainsuse 3. pööre	eitav kõne

d. Pöördsõna käändelised vormid

Lekseem	Sõnavorm	Tegumoe kategooria liige	Ajakategooria liige	Arvukategooria liige	Käändekategooria liige
ELAMA	<i>ela-da</i>	-	-	-	-
ELAMA	<i>ela-des</i>	-	-	-	-
ELAMA	<i>ela-va-te-le</i>	isikuline tegumood	olevik	mitmus	alaleitlev
ELAMA	<i>ela-tava-ks</i>	umbisikuline tegumood	olevik	ainsus	saav
ELAMA	<i>ela-nud</i>	isikuline tegumood	minevik	-	-
ELAMA	<i>ela-tud</i>	umbisikuline tegumood	minevik	-	-
ELAMA	<i>ela-maks</i>	-	-	-	saav
ELAMA	<i>ela-mata</i>	-	-	-	ilmaitlev

SÕNAKLASSID

Kolm morfoloogilist sõnaklassi

§ 18 Vastavalt sellele, milliseid vorme on võimalik sõnast moodustada, jagunevad eesti keele sõnad kolme suurde morfoloogilisse sõnaklassi: 1) **pöörd sõnad** on sõnad, millel on tüüpjuhul olemas tegumoe-, aja-, kõneviisi-, pöörde- ja kõneliigikategooria, 2) **käändsõnad** on sõnad, millel on tüüpjuhul olemas käände- ja arvukategooria ja 3) **muutumatud sõnad** on sõnad, mis ei seondu tüüpjuhul ühegi morfoloogilise kategooriaga.

Tüüpilised käändsõna morfoloogilised kategooriad avalduvad ka teistes sõnaklassides: arvukategooria avaldub pöörd sõna pöörde kategoorias, käände- ja võrdluskategooria hõlmavad osaliselt ka muutumatud sõnu ja pöörd sõnu. Pöörd sõna *ma*-tegevusnimi käändub viies käändes (→ § 49), kesksõnadest saab moodustada ka võrdvorme (→ § 20). Osa muutumatud sõnu muutub osaliselt, s.t neil on olemas võrdvormid, kohakäändvormid või mõlemad.

Lisaks oma sõnaklassi tüüpilistele esindajatele leidub hulk vorme, millel on mitme sõnaklassi omadusi. Tihti selgub alles kontekstist, millise sõnaklassi esindajana sõnavorm konkreetsetes lauses käitub. Pöörd sõna kesksõnavormidel on nii käänd- kui ka pöörd sõna omadusi. Muutuvate ja muutumatud sõnade piir on kohati hägune seetõttu, et muutumatud sõnad (täpsemalt mäarsõnad, abimäarsõnad, kaassõnad ja hüüdsõnad) on sageli kujunenud käändsõna või pöörd sõna vormidest.

Võrdlussõnad ja kohakäändesõnad

§ 19 **Kohakäändesõnad** on sõnad, mis seonduvad ainult kohakäänetega (sisekohakäänetega nt *ette* : *ees* : *eest*, väliskohakäänetega nt *pool* : *poole* : *poolt*). Sageli esinevad kohakäändesõnad ainult sihi- ja asukohakäändes ning mitte lähtekäändes (Tiits 1982), s.t samatüvelise keelendiga väljendatakse küll olukorda sisenemist ja seal olemist, aga mitte sealt väljumist, nt *elevile*, *elevil*; *m`õlki*, *m`õlkis*; *r`aagu*, *r`aagus*; *s`assi*, *s`assis*; *`ärkvele*, *`ärkvel*.

Kahakäändelised kohakäändesõnad esinevad süntaktiliselt seisundimäarsõnana (*jänni*, *jännis*), kolmekäändelised võivad esineda niihästi iseseisva mäarsõna, abimäarsõna kui ka kaassõnana (*ette*, *ees*, *eest*;

abimäärsõnana ühendverbides *ette* juhtuma, *ees* seisma, *eest* võtma; kaassõnana fraasides kino *ees*, kino *ette*, kino *eest*) või piiratult (nt *kokku*, *koos*, *koost*; abimäärsõnana ühendverbides *kokku* rääkima, *koos* seisma, *koost* lagunema; kaassõnana fraasis *koos* päikesega).

Võrdlussõnad on sõnad, millel on olemas võrdluskategooria. Võrdlussõnade hulka kuulub lisaks omadussõnadele (nt *tark* : *targem* : *targim*) ka osa määrsõnu nt *targasti*, *targemini*, *kõige targemini*). Kohakäände- ja võrdlussõnad kattuvad osaliselt (*kaugele*, *kaugemale*, *kõige kaugemale*; *lähedal*, *lähemal*, *kõige lähemal*).

Nii kohakäände- kui ka võrdlussõnu on võimalik tõlgendada kaheti: 1) sama sõna muutevormidena, 2) lähedaselt seotud sõnade sarjana. (EKG I 1995: 46–47) Siin lähtutakse nagu „Eesti keele käsiraamatuski“ (EKK 2007: 237) arusaamast, et omadussõnade võrdlustmed koos oma paradigmatel (*tark* : *targa* : *tarka* jne, *targem* : *targema* : *targemat* jne, *targim* : *targima* : *targimat* jne) kuuluvad ühe ja sama omadussõna vormistikku, sest võrdevorme saab regulaarselt moodustada peaaegu kõigist omadussõnadest. Määrsõnastunud võrdlussõnu peetakse aga muutumatute sõnade sarjadeks, kuna kohakäände- ja võrdevorme saab moodustada vaid vähestest määrsõnadest ning nende moodustus varieerub sõnuti. Järgnevais näites on alg- ja keskvärdes kasutatavate sõnakujude kombinatsioon iga kord erinev: *rängalt*, *rängemalt*; *meelsasti*, *meelsamalt* ~ *meelsamini*; *tasa*, *tasem* ~ *tasemini*; *hilja*, *hiljem* ~ *hiljemini* (EKG I 1995: 86).

Sõnaklasside piirialad

Käänd- ja pöörsõna piiriala

§ 20 Käändsõnale kõige lähedasemad pöörsõnavormid on kesk-sõnad. Neis avalduvad pöörsõna morfoloogilistest kategooriatest üksnes aeg ja tegumood, käändsõna morfoloogilistest kategooriatest aga kääne (a) ning kohati isegi arv (b) ja võrdlus (c).

- (a) Analoogia millegi *tuntuga* muudab mudeli alati arusaadavamaks. [G]
- (b) Emajõe luhtadel on viis aastaaega nagu Soomaalgi – lisaks laialt *tuntutele* ka ülejutusteaeg. [G]
- (c) *Kõige tuntum* metall on raud ja tema sulamid teras ja malm. [G]

Lisaks sõnamuutmisele on kesksõnavormid sõnaklasside piiiril ka oma süntaktilise kasutuse poolest. Neid ühendab omadussõnadega see, et need saavad esineda lauses öeldistäite (a) ja täiendina (b) ning oleviku kesksõna ka ühildub oma põhjaga (c), tegusõnadega aga see, et nendega seostuvad verbile omased laiendid (d) ja mineviku kesksõna vormid esinevad öeldise koosseisus (e) (Habicht jt 2011: 23).

- (a) Nad on küll passiivsed ja *tüdinud*, aga mõistavad käegalöömise hukka ja ironiseerivad ükskõiksuse üle. Muuseumitöötaja hinnangul ei ole võimalik teost müüa, sest see on liiga *tuntud*. Keeduse filmi ülesehitus on lihtne ja *tabav*. On *kaheldav*, kas nii säilib õpetamise kvaliteet. [A]
- (b) Omavalitsused loovad ühisaedu ka sellepärast, et hoida töötuid *nõrdinud* inimesi vaos ja anda neile igapäevane tegevus ning motivatsioon toast välja tulla. Maa-ameti maakatastrisse *kantud* katastriüksuste pindala ületas maikuus nelja miljoni hektari piiri. Sondi kaitseb äärmiselt *vastupidav* kuumakilp, mis suudab kaitsta masinat ülikõrgete temperatuuride ja radiatsiooni eest. Ilu on vastuoluline, *vaieldav* elamus. [A]
- (c) Tallinna linn soovib, et *lagunevale* Maarjamäe memoriaalile tehakse arhitektuuriline ja muinsuskaitseiline ekspertiis. Nõudepesumasinate arvestab automaatprogramm ka *pestavate* nõude hulka ja nende määrdumise astet. [A]
- (d) Anttila stipendium on teistest *erinev*. (~ Anttila stipendium erineb teistest.) EMTA olgu *kuuldav* ja nähtav nii Eestis kui ka maailmas. (~ EMTAt kuuldagu ja nähtagu nii Eestis kui ka maailmas.) Taani kunstnik Marco Evaristti pakkus õhtusöögile kutsutud külalistele oma rasvas *praetud* roogi. (~ Taani kunstnik Marco Evaristti pakkus õhtusöögile kutsutud külalistele roogi, mida oli praadinud oma rasvas.) [A]
- (e) Olen Pärnus mõnusalt *puhanud*. Alustuseks aga olgu üles *loetud* sel aastal esiettekandel kõlanuist enim puudutanud teosed. [A]

Sageli on *nud-*, *tud-*, *v-* ja *tav-* morfeemiga sõnad juba pöördõna paradigmat eemaldunud ning toimivad uute, omaette tähendusega sõnadena: *nud-*, *tud-*, *v-* ja *tav-* liiteliste tuletistena (Kasik 2015: 321–324)

(a). Iseäranis ilmne on väljumine tegusõna paradigmat siis, kui sõna ei kannu enam tegusõnavormi algset tähendust ning muutub käändsõnale omastes vormides (b) (Karelson 2005: 66, Habicht 2001c: 40–41).

nud- ja *tud-*kesksõnast edasi arenenud *nu-* ja *tu-*tuletiste nimi-sõnalisust rõhutab ka nende lühem *d*-ta kuju (→ Kasik 2015: 268–269) (c). (Karelson 2005: 67)

- (a) Nõnda murravad autorid teadusmaailmas tugevasti *juurdunud* trendi – et palju kergem on teha tarka nägu kui oma tarkust teistele edasi anda. Põnni saatus sõltus *loetud* tundidest. Raskustes tööandja jättis *alluvad* häтта. Kõik ei ole *miüüdav*. [A]
- (b) Minibaari toas pole, *joodavat* saab administraatori juurest baarist. Palju on juttu *maitsvatest* ja vürtsistest toitudest. Kõik lapsed, olenemata sellest, kas nad on sõnakuulelikud või sõnakuulmatud, rahulikud või *elava* loomuga, istuvad nagu naelutatult televiisori ees, kui näidatakse animafilme. [A]
- (c) Üle poole läinud aastal *uppunutest* oli joobes. Minu jaoks on väga oluline, et minu *armastatu* tahab olla minu ja minuga igas mõttes, olla olemas, jääda minuga vanaks. [Delfi]

Mineviku kesksõna sõnaliiki *olema*-verbiga lausetes on sageli raske ühemõtteliselt määrata (Habicht jt 2011: 23). Nii jäävad järgmiste lausete *nud-* ja *tud-*vormid kahe sõnaliigi piirimaile, sest ka konteksti põhjal on võimatu öelda, kas need on kasutusel liitajavormina kui osa öeldisest või omadussõnaga võrreldava öeldistäitena.

Võti on *kadunud*. [I] Kui muna on *keedetud* ja kuum, koori see ning hoia sooja muna sinikal 15-20 minutit, eemaldades selle vahepeal veidiks, kui liiga soe hakkab. [G]

Sageli on siiski selge, kas mineviku kesksõna kuulub liitajavormi koosseisu ja tuleks lugeda verbivormiks (a) või kasutatakse seda täiendina ja sõna tuleks lugeda omadussõnaks (b).

- (a) Võrreldes eelmise sajandi algusega on Eestis *kadunud* rohkem kui 95 protsenti niitudest. Toiduvalmistamisel on suund naturaalsele, nii et kalasupp on *keedetud* kalast, mitte puljongikuubikust. [A]
- (b) *Kadunud* läänlane on leitud. [A] Kuumtöötlemata peeti ei soovitata sügavkülmutada, sest sulatamisel muutub see pehmeks, küll aga sobib sügavkülmutada *keedetud* peeti. [G]

Pöörd- ja muutumatu sõna piiriala

Tegusõna ja kaassõna piiriala

§ 21 Kaassõna kui sõnaliigi koosseis täieneb peamiselt noomenite käändevormide grammatiseerumise tulemusel, kuid adpositsioonideks võivad kujuneda ka tegusõna käändelised vormid. Kaassõnastunud on *hoolimata, vaatamata* (EKG 1995: 38), *alates, lõpetades, arvates, võrreldes* (EKK 2007: 150) ja selles suunas liigub ka *teada* (Karelson 2005: 67).

Valitsus läheb Est-Fori tselluloositehase uuringutega edasi, *hoolimata* tartlaste meeleheitlikust vastuseisust ja Tartu linnavolikogu pöördumisest eriplaneeringu lõpetamiseks. Rabapõlengud Harju- ja Läänemaal on *vaatamata* eile tõusnud tugevale tuulele suudetud kontrolli all hoida ning uusi põlengukoldeid ei ole juurde tulnud. Eestis on ideedega asi hetkel põhimõtteliselt korras, nüüd vaieldakse inimeste üle *alates* kasvõi riigiprokurörist ning *lõpetades* justiitsministriga. Angerjaga kauplemise keeld on kalurite *arvates* hiljaks jäänud. Eesti olukord on *võrreldes* teiste riikidega parem. BBC ajakirjaniku *teada* on Eestisse paigutatud 136 põgenikku, kellest 79 on riigist lahkunud. [A]

Tegusõna ja mäarsõna piiriala

Osa mäarsõnu on ajalooliselt kujunenud tegusõnavormidest (Kasik 2015: 392), nt *kogemata, lõpmata, teadmata, elades* (Habicht jt 2011: 24).

Teadlased tapsid *kogemata* maailma vanima looma. Võis olla aga *lõpmata* palju põhjuseid, miks oli vaja sinna minna. *Teadmata* kadunud mees viibis politseimajas koolitusel. [A] Ei oleks *elades* arvanud, et minu silmad midagi sellist näevad. [N]

Tegusõna ja hüüdsõna piiriala

Tegusõnavormidest on kujunenud ka osa hüüdsõnu, nt *oot, vaat, seis, võtt, pöörd* (Karelson 2005: 68).

Oot, äkki see on nüüd nii kohatu, et ei tohi isegi naerda? *Vaat* siis saad aru, et teeme ikka õiget asja! Kui aga sattusin Vabaduse väljakule, siis tundsin, et marsin – üks-kaks-üks-kaks, *seis*, parem pool – lip-pude lehvides heroilise muusika saatel. [A] Hommik tõi endaga lisaks harilikule rutiinile („Toenglamang *võtt!* Üks üleval, kaks all!” – käte-kõverdused) kiire riietumise pidulikku vormi ja sõidu Lasnamäele, Kuristiku gümnaasiumi. [Delfi] Mina olen pikki aastaid kohandanud

toidulaua nii: täna makaronid ketšupiga, homme ketšup makaronidega ja ümber pöörd. [N]

Erinevalt neist juba vormiliselt redutseerunud sõnadest, mida võib hüüdsõnaks lugeda, jääb sõnaliigipiir ähmaseks selliste verbivormide puhul, mis on imperatiivi või indikatiivi vormis ja võiksid seega lauses olla öeldiseks, kuid esinevad tegelikult hüüdsõnale omaselt omaette lausungina või lause süntaktiliselt sõltumatu osana (Karelson 2005: 68).

Näe, ema tuli juba järele. *Näete*, oletegi oma eesmärgi saavutanud paari ajupestud ullikese näol. [etTenTen]

Käänd- ja muutumatu sõna piiriala

Nimisõna ja kaassõna piiriala

§ 22 Kaassõnad on enamjaolt kujunenud nimisõna käändevormidest ning neid tekib praegugi pidevalt juurde. Kaassõnastumise käigus muutub iseseisva käändevormi tähendus abstraktsemaks ning vormi hakatakse kasutama abisõnana. Kui tekib kahtlus, kas mõni sõnakuju on veel nimisõna käändevorm või juba kaassõna, võib proovida sellele lisada omadussõnalise täiendi. Kui täiendi lisamine pole võimalik, on tegu kaassõnadega, nt *kannul*, *küüsis* (EKK 2007: 195–196), mille ette nendega ühilduva omadussõna lisamine tundub ebaloomulik, nt lausetes *Astusin eesmineja* ([?]*kiireil*) *kannul* ja *Linn oli katku* ([?]*ahneis*) *küüsis*. Kui täiend on juurdemõeldav, aga mõjub kunstlikult, siis osutab see, et nimisõnavorm on kaassõnastumas, nt võib vormile *toel* lisada sellega ühilduva adjektiivi, kuid selline kasutus mõjub siiski otsitu ja ebatüüpilisena (EKK 2007: 195).

Just nii tunned hästi sa end, ja mina sinu hoolival *toel*! [I]

Konkreetses tekstisõna puhul on enamasti selge, kas tegu on algses tähenduses nimisõnavormiga (a) või üksnes grammatilist tähendust väljendava kaassõnaga (b)

- (a) Ta reedab käigu olemasolu Ivangorodi kindluse väepealikule ja nii kohtuvadki jõe all kitsas *käigus* kaks vaenutsevat väesalka. [G]
- (b) Täpse hinna määrab arst konsultatsiooni *käigus*. [etTenTen]

Nimisõna ja määrsõna piiriala

Paljud määrsõnad on nagu kaassõnadki kujunenud nimisõnavormide tähendusliku iseseisvumise kaudu (→ § 8–9). Osal sõnavormidest on substantiivi ja adverbilise omadused niivõrd tasakaalus, et polegi võimalik öelda, kas määrusena esinev sõnakuju on tavaline käändevorm või käändeparadigmast väljunud määrsõna. Näiteks võib tekkida küsimus, milleks pidada keelendeid *likku* ja *pakku*. Tänapäeva ühiskeskkonnas kohtab peamiselt sisekohakäändevorme *likku*, *leos*, *leost* ja *pakku*, *paos*, *paost*, mida kasutatakse ilma täiendita, mistõttu võiks neid pidada määrsõnadeks. Samas esinevad need liitnimisõna osana (*linalikku*, *maapakku*), sh omastavas käändes (*leovesi*, *paopaik*), mis toetab jällegi nende käsitlemist *sõda*-tüüpi nimisõnade *ligu* ja *pagu* vormidena.

Kui nimisõnavorme on häälikuliselt ja/või tähenduslikult raske seostada algse käändsõnaga, võib need lugeda adverbistunuks, nt *sinna*, *siin*, *siit* (< *see*), *eemale*, *eemal*, *eemalt* (< *esi*). Üks kriteerium, mis aitab tuvastada, kas tegu on veel nimisõnavormi või juba sellest leksikaliseerunud määrsõnaga, on nimetava käände vormi olemasolu. Kui seda pole võimalik (tänapäeva keeles) samas tähenduses moodustada, pole tegemist nimisõnaga, nt *all*, *alla*, *alt*; *taha*, *taga*, *tagant*; *taamale*, *taamal*, *taamalt*; *ripakile*, *ripakil*; *sõjajalale*, *sõjajalal*.

Mõnikord sellest kriteeriumist siiski ei piisa, sest mõningatel kohakäändelistel sarjadel võib olla olemas ka nimetav ning teisi käändevorme (EKG 1995: 25), nt käändevormid *auk*, *augus*, *august* ja *aukudeta* (a) nende vormide kõrval, mis tunduvad olevat määrsõnastunud (*auku* ja nimisõnavormi seesütlevast erineva kujuga *aukus*) (b).

- (a) Kohtla-Järvel tekkis maa sisse sügav *auk*. Õigeaegne abi aitas pere *august* välja. Väikse väina tamm jääb endiselt *aukudeta*. [A]
- (b) Silmaalused on mul ka tumedad ja silmad *auku* vajunud. [G] *Aukus* silmaaluste neutraliseerimiseks sobivad kollakamad, roosakamad, oranžikamad ja virsikukarva peitekreemid, mis on näonahaga identsed või näonahast pistut heledamad. [Delfi]

Kaheldavatel juhtudel võib rakendada lisaks nimetavavormi olemasolu kontrollile teist nimi- ja määrsõnalisuse tuvastamise kriteeriumi, nimelt täiendi lisamise võimalikkust. Kui vaadeldavale sõnale on võimalik täiend lisada, on tegu nimisõnaga (EKK 2007: 182).

Väiksesse külla kerkib laguneva asfalditehase asemele vineeritehas. Pärnumaal käisid päästjad eile aitamas kaht meest, kes olid kukkunud sügavasse auku. Pärnu automüük istub endiselt sügavas augus. Enamjaolt satuvad programmi aga pered, kelle jaluleaitamiseks või sügavast august väljatoomiseks läheb aega. [A] Stendiga on kaasas mugav tugevast riidest must kandekott. [G]

Kui täiendit pole võimalik lisada, on tegu määrsõnaga (EKK 2007: 182).

Tule mulle homme (ʔmõnusesse) külla! Silmad vajusid (ʔsügavasse) auku. Silmad on (ʔsügavas) aukus. Võtke laps (ʔpealmisest) riidest lahti, vabastage ta kindlasti ka mähkmetest.

Mõnikord võib sõnaklassi aidata tuvastada asjaolu, et *sepp-* ja *padi-*tüübi käändsõnade seesütlev (a) on nõrgas astmes, kohakäändsõnaline seisundivorm (b) võib aga olla tugevas astmes.

- (a) Kas probleem on *nupus* või puhuris endas? [N]
- (b) Asjaolu, et varsakabi alles *nuppus* on, kinnitab taas kord tänavuse kevade aeglast kulgu. [G]

Nimisõna ja abimäärsõna piiriala

Nimi- ja abimäärsõna piiri on raske määratleda paljudes püsiühendites, kus on küsimuseks, kas tegusõnaga moodustab ühendi nimi- sõnavorm ja kokku tekib väljendverb või moodustab sellega ühendi abimäärsõna ja tegu on ühendverbiga. Selgelt nimisõnavormiks liigituvad sellised sõnad, millest saab nagu nimisõnadestki moodustada nimetava käände vormi ja mis seega kuuluvad väljendverbi koosseisu, nt *hammast (ihuma)*. Selgelt abimäärsõnaks võib liigitada muutumatud sõnad, mis väljendavad üldist tähendust (orientatsiooni, perfektiivsust, seisundit või modaalsust) (Erelt 2013a: 62, Erelt, Metslang 2017: 104), nt *pärale (jõudma)*.

Selgete väljend- ja selgete ühendverbide vahele jääb aga hägus ala, kus püsiühendi mitteverbilise komponendi sõnaliik jääb nimi- ja abimäärsõna piirimaale, nt *tuupi tegema, vehkat tegema, täide minema*. **Väljendverbid** on defineeritud kui verbi ja käändsõna ainukordsed idiomaatilised ühendid, mille sisuliseks tuumaks on käändsõna (Erelt 2013a: 59). **Ühendverbid** on defineeritud kui verbi ja abimäärsõna ühendid, mille sisuliseks tuumaks on tegusõna, mida modifitseerib tähenduslikult üsna üldine abimäärsõna (Erelt 2013a: 62). Äsja näiteks toodud ühendid jäävad kahe määratluse vahele. Nende väljendverbideks

pidamist toetab asjaolu, et tegu on ainukordsete idiomaatiliste ühenditega, mille sisuliseks tuumaks pole verb, vaid teine komponent *tuupi*, *vehkat*, *täide*, mis pealegi ei kanna abimäärsõnale omast üldisemat orientatsiooni-, perfektiivus- vms tähendust, vaid nimisõnale omast konkreetsemat tähendust. Teisalt on need ühendid lähedased ühendverbidele, kuna neis verbiga seostuv nimisõnavorm on adverbistunud ja selle nimisõna ülejäänud vorme ei kasutata (Habicht jt 2011: 27).

Nimisõna ja hüüdsõna piiriala

Osa hüüdsõnu on kujunenud nimisõnadest, nt *jõudu*, *jätku*, *tervist*, *terviseks* (Palmeos 1985: 35).

Mõni nimisõna on kujunenud hüüdsõnast, sellised on mitmed linnunimetused, nt *sorr*, *rääk*, *peoleo*. Ka lastekeelsed sõnad *muu*, *aua*, *mõmm* esinevad nimisõnadena, kui tähistavad vastavaid loomi. Nimisõnastunud on muidki hüüdsõnu.

Muidugi ei tohi suure *hurraaga* kohe maratoni jooksmata. Ma ise eelistan helinana just neid tavalisi *piukse* ja *viginaid*, sest need eristuvad ümbritsevast müra- ja kõigest kõige paremini. [etTenTen]

Omadussõna ja määrsõna piiriala

Omadus- ja määrsõna piirimaile jääb hulk morfoloogiliste vormideta sõnu, mis võivad lauses esineda nii omadussõna tüüpilises funktsioonis öeldistäitena kui ka määrsõna tüüpilises funktsioonis määrusena. Tihti on konkreetsetes lauses võimatu sõnaliiki üheselt tuvastada: täiendina esineb (vaeg)omadussõna (a), viisi- või lokatiivse seisundimäärusena määrsõna (b), muudes ülesannetes sõna on aga tihti võimalik tõlgendada nii öeldistäite ja seega vaegomadussõnana kui ka määruse ja seega määrsõnana (c) (Habicht jt 2011: 29). Sel juhul võiks ajutist seisundit väljendavat keelendit pidada pigem määrsõnaliseks määruseks (nt c, *teistmoodi*) ja püsivat omadust väljendavat keelendit omadussõnaliseks öeldistäiteks (nt c, *lukus*) (Erelt, Metslang 2017: 282).

- (a) Noarootsi on juba kord selline *teistmoodi* paik. [G] Nõmme kool jätab hilinejad *lukus* ukse taha. [A]
- (b) Avalikus sektoris käivad asjad *teistmoodi* kui äris. [G] Koduüksed tasub *lukus* hoida. [A]
- (c) Ma olen üks, sest olen *teistmoodi*. [G] Krabi koolis oli eile vaikus, õpilaskodu aga lausa *lukus*. [A]

Nimi- ja omadussõna piiriala

Väga ulatuslik sõnaliikide piiriala on võrdluskategooriaga ja ilma võrdluskategooriata käändsõnade ehk teisisõnu nimi- ja omadussõna vahel (Karelson 2005: 54). Leidub rohkesti sõnu, mida kasutatakse mõlemas sõnaliigis, kusjuures esineb nii nimisõnade omadussõnastumist kui ka omadussõnade nimisõnadena kasutamist.

Osa sõnu käitub tüüpjuhul nimisõnana (a), aga mõnikord ka omadussõnana (b), s.t ühilduva täiendina (EKG 1995: 20), nt *sant*, *koer*, *maru*, *räbal* (Kasik 2012: 795) ning paljud *ja*-liitelised tegijanimed (EKK 2007: 177).

- (a) Mürsuplahvatus tegi kolm koolipoissi *sandiks*. Justiitsministri kokku kutsutud põhiseaduse *asjatundjate* kogu arutab, kas ja kuidas tuleks põhiseadust muuta või täiendada. [A]
- (b) Tõsi see on, et ei mäletagi, et linna tänavad nii *sandis* seisus oleks kunagi olnud. [G] Tundud siin üks kõige *asjatundjamaid* mehi olevat. [N]

Leidub ka vastupidiseid näiteid: sõnu, mida kasutatakse primaarselt omadussõnana (a) ja sekundaarselt nimisõnana (b) (Kasik 2015: 105), nt *haige*, *tark*, *pime*, *loll* (Kasik 2012: 795), *vaene*, *armas* (Karelson 2005: 54).

- (a) *Haiged* koerad tuleb hospitaliseerida. [Delfi] Aju piirkondade erinev aktiivsus paistab eristavat rikastest ja *vaestest* peredest pärit lapsi. [G]
- (b) Võimlemine on reumatoidartriidiga *haigele* eriti vajalik, et säilitada liigeste funktsioon ning tugevdada lihaseid, mis toetavad haiget liigest. [G] Lastetoetuse ja töötü abiraha puhul ei olegi eesmärk, et see jõuaks ainult *vaestele*. [A]

Kirjandust morfoloogiliste sõnaklasside kohta: EREL, MATI 2008. Veel kord vaegomadussõnadest. | HABICHT, KÜLLI, KÜLLI PRILLOP, PILLE PENJAM 2011. Sõnaliik kui rakenduslik ja lingvistiline probleem: sõnaliikide märgendamine vana kirjakeele korpuses. | HALLAP, VALMEN 1986. Omastava käände, vaegkäändsõnade ja määrsõnade vahekorra. | KARELSON, RUDOLF 2005. Taas probleemidest sõnaliigi määramisel. | KROSS, KRISTINA 1979. Eesti instruktiivist. | VIITSO, TIIT-REIN 2007. Nn vaegomadussõna ja selle taust.

TÜVEVAHELDUSED

§ 23 Eesti muutuvate sõnade vormistikus saadakse üheainsa tüvevariandiga hakkama üksnes *aasta*-tüüpi käändsõnadest ehk umbes seitsmes protsendis käändsõnadest, ja *elama*-tüüpi pöörsõnadest ehk umbes 61 protsendis pöörsõnadest. Ülejäänud sõnade paradigmas esineb kaks kuni seitse tüvekujut (→ § 12). Tüvekujudel võib olla erinev välde (selle *kooli* : seda *k`ooli*), lahknev häälikuline koostis (*redel* : *redeli*, *hobune* : *hobuse*, *mari* : *marja*) või mõlemad erinevused korraga (*k`app* : *kapi*, *lammas* : *l`amba*). Häälikulise koostise varieerumise viise on väga palju, vrd nt *koda* : *koja*, *kadu* : *k`ao*, *kade* : *kadede*, *kate* : *k`atte*, *k`ark* : *kargu*, *k`att* : *katu*, *kitsas* : *k`itsa*, *kitsikus* : *kitsikuse*, *k`iiver* : *k`iivri*, *kuri* : *kurja*.

Vastavalt sellele, milline osa tüvest varieerub, saab öelda, kas tüvi on astmevahelduslik (juhul kui üksteisest erinevad tüvekujude välde ja/või esimese silbi lõpus ja teise alguses esinevad häälikud), lõpuvahelduslik (juhul kui üksteisest erinevad tüvekujude lõpuhäälikud) või mõlemat.

Astmevaheldus

Astmevahelduse määratlus

§ 24 **Astmevaheldus** on eri astmes, täpsemalt tugevas ja nõrgas astmes tüvevariantide vaheldumine käänd- või pöörsõna vormistikus (EKG I 1995: 144). **Aste** käibib terminina ainult astmevahelduse määratlemise kontekstis ja on siin mõistetud sõnavormi ajalooliselt kujunenud omadusena esineda tugeval või nõrgal kujul (● või ○).

Astmeerinevus võib väljenduda kas a) erinevas vältes (● *p`all* : ○ *palli*), b) selles, et teise silbi alguses esineb osas vormides sulghäälik või *s*, teistes aga mitte (● *pa.da* : ○ *pa.ja*) või c) mõlemas korraga (○ *pii.re* : ● *p`iir.de*). Vastavalt astmeerinevuse tüübile loetakse sõna kas vältevahelduslikuks (a) või laadivahelduslikuks (b). Kui sõnas ilmnevad mõlemat tüüpi erinevused ühtaegu, loetakse see laadivahelduslikuks (c).

Astmevahelduslikuks peetakse üksnes sõnu, mille aste erineb kindlates tüvekujudes süsteemselt. Need tüvevariantid esinevad käändsõna ainsuse nimetava ja omastava vormis ning pöörd sõna *da*-tegevusnimes ja oleviku ainsuse kolmandas pöördes. Astmevahelduse tuvastamiseks piisab seega kontrollimisest, kas nimetava ja omastava või *da*-tegevusnime ja olevikuvormi tüvekujude vahel on nõutud erinevus (kui ühe tüvekuju esimese silbi lõpus või teise silbi algul on *k*, *t*, *g*, *b*, *d*, *s* ja teisel tüvekujul mitte, siis on tegu laadivaheldusliku sõnaga; kui üks neist tüvekujudest on teises ja üks kolmandas vältes, on tegu vältevaheldusega).

Nõrga- ja tugevaastmeliste vormide paigutus paradigmas ehk **astmevaheldusmall** on sõnuti erinev.

Nõrgenev astmevaheldusmall on tüvevariantide paigutus, mille korral on käändsõna nimetav tugevas ja omastav nõrgas astmes ning pöörd sõna *da*-tegevusnime tugevas ja olevikuvorm nõrgas astmes, nt

- *p`oeg* : ○ *poja*,
- *k`õndi-da* : ○ *kõnni-n*.

Tugevnev astmevaheldusmall on tüvevariantide paigutus, mille korral on käändsõna nimetav nõrgas ja omastav tugevas astmes ning pöörd sõna *da*-tegevusnime nõrgas ja olevikuvorm tugevas astmes, nt

- *tütar* : ● *t`ütre*,
- *hüpa-ta* : ● *h`üppa-n*.

Nii tugevneval kui ka nõrgeneval astmevaheldusmallil on mitu varianti vastavalt sellele, kuidas erinevad astme poolest sõna ülejäänud vormid (→ § 28–29).

Märkus. Kuna nõrgenevat astmevaheldust esineb tugevnevast rohkem, on Henn Saari nimetanud nõrgenevat *päriastmevahelduseks* ja tugevnevat *vastuastmevahelduseks*. Ka „Eesti keele käsiraamatus“ kasutatakse tugevneva astmevahelduse kohta selle kitsamale levikule viitavat rööpterminit *pööratud astmevaheldus*.

Märkus. *Padi*-tüüp on erandlik nõrgas astmes nimetava vormi tõttu, sest ülejäänud nõrgeneva astmevaheldusega sõnadel on nimetav tugevas astmes. Kuna *padi*-tüübi vormistikus vahelduvad nõrga- ja tugevaastmelised vormid sarnaselt teiste astmevahelduslike sõnadega, ei ole põhjust kahelda muuttüübi astmevahelduslikkuses. Kui soovida, et astmevahelduse tuvastamiseks valitud indikaatorvormid rakendusid kõikide käändsõnade puhul, peaksid need ainsuse nimetava ja omastava asemel olema ainsuse omastav ja osastav. Sel juhul aga ei oleks indikaatorvormide järjestus astmevaheldusmallide nimetustega kooskõlas: nõrgeneva

astmevaheldusmalliga sõnadel oleks sel juhul suund tugevnev, s.t esimene indikaatorvorm nõrgas ja järgmine tugevas astmes (○ *pardi* : ● *p`arti*). Astmemuutuse suunda arvestades oleks loogilisem järjekord, kus nõrgeneva astmevaheldusmalliga sõnadel on kõigepealt tugevas ja siis nõrgas astmes vorm (● *p`art* : ○ *pardi*). Sel juhul tuleb *padi*-tüübi erandlikkusele eraldi tähelepanu juhtida.

Vältevaheldus

§ 25 **Vältevahelduseks** nimetatakse teise- ja kolmandavältealiste tüvevariantide vaheldumist vormistikus. Vältevahelduse korral on tugevaastmelised tüvekujud kolmandas vältes ja nõrgaastmelised tüvekujud teises vältes, nt ○ *häire* : ● *h`äire* : ○ *häire-t*, ● *m`ets* : ○ *metsa* : ● *m`etsa*, ● *alandl`ik* : ○ *alandliku* : ● *alandl`ikku*, ● *k`okk* : ○ *koka* : ● *k`okka*, ● *s`eep* : ○ *seebi* : ● *s`eepi*. Esmavältealine nõrgaastmeline kuju esineb erandlikult üksnes *padi*-tüübi ainsuse nimetavas ja on seal põhjendatav ajalooliste muutustega (lõpukaoga), nt ○ *padi* : ○ *padja* : ● *p`atja*. Uusi vältevahelduslikke tuletisi moodustatakse produktiivsete noomeniliidetega *-e*, *-stik*, *-ndik*, *-lik* ja *-ik* (nt *teke*, *küsimustik*, *kümnendik*, *egoistlik*, *madalik*) ning verbiliidetega *-a*, *-u* ja *-le* (nt *tormama*, *krooksuma*, *vihtlema*). Neist liidetega *-ik*, *-u* ja *-le* saab tuletada ka astmevahelduseta sõnu (nt *õpik*, *armuma*, *unelema*).

Teise- ja kolmandavältealine tüvekuju võivad olla häälikkoostiselt kas identsed (nt *hoone* : *h`oone* : *hoone-t*) või erineda lõpphäälikute poolest (nt *tütar* : *t`ütire* : *tütart*). Sulghäälikute puhul võib teise ja kolmanda välte vastandust kajastada ka ortograafia (nt *m`akk* : *maki* : *m`akki*, *m`aak* : *maagi* : *m`aaki*), aga see vastandus ei pruugi kirja-pildis avalduda (nt *m`atk* : *matka* : *m`atka*).

Erivältealistes tüvevariantides võidakse kasutada erineva pikkusega sulghäälikut või *s*-i: kolmandavältealistes tüvekujudes esineb kahe silbi vahel jagunev pikk sulghäälik (mis pannakse kirja tähtedega *k*, *p*, *t*) või pikk *s* (mis pannakse kirja tähtedega *ss*) ja teisevältealistes tüvekujudes esineb lühike sulghäälik (mis pannakse kirja tähtedega *g*, *b*, *d*) või lühike *s* (mis pannakse kirja tähega *s*), nt *s`aak* : *saa.gi* : *s`aa(k)*. *ki*, *saa.bas* : *s`aa(p).pa* : *saa.bas-t*, *p`eet* : *pee.di* : *p`ee(t).ti*, *v`ärss* : *vär.si* : *v`är(s)*). Seda tüüpi vältevaheldust on nimetatud ka eraldi astmevahelduse liigiks: pikkusmuutuseks või geminaadivahelduseks.

Märkus. Pikkusmuutuse ehk geminaatide astmevahelduse eristamist omaette kolmanda astmevahelduse liigina toetab ühe argumendina keeleajalooline põhjendus: pikkusmuutus ja laadivaheldus on vanad vaheldused, pikkusmuutusega seostumatu vältevaheldus aga hiline vaheldus. Kuna sinne käsitus kirjeldab üksnes tänapäeva keelt, pole siin vajadust pikkusmuutust eraldi astmevahelduse liigina käsitleda.

Teiseks oleks pikkusmuutuse esiletõstmine omaette vaheldusena põhjendatud seetõttu, et ülejäänud vältevahelduse puhul varieerub üksnes välde, pikkusmuutuse puhul aga ka ühe tüvehääliku pikkus ($k \sim g, p \sim b, t \sim d, ss \sim s$), seega on pikkusmuutusel ühist nii välte- kui ka laadivaheldusega. Kuna aga pikkusmuutusega sõnade foneemkoostis jääb erinevalt laadivahelduslikest sõnadest muutumatuks ning välde varieerub sarnaselt vältevahelduslike sõnadega, on sobiv käsitleda neid koos teiste vältevahelduslike sõnadega.

Vältevahelduslikke sõnu leidub *sepp-*, *õnnelik-*, *mõte-*, *hammas-*, *liige-*, *padi-*, *suur-* ja *hein-*käändtüübis ning *õppima-*, *saatma-*, *hüppama-*, *riidlema-*, *seisma-* ja *naerma-*pöördtüübis, samuti neid tüüpe hõlmavates rööptüüpides, vt tabelit 8.

Välteerinevusega, kuid vältevahelduseta sõnad

Kõik sõnad, mille vormistikus esineb erinevas vältes tüvekujusid, ei ole astmevahelduslikud. Vältevahelduslikud ei ole sõnad, 1) milles ilmnevad välteerinevused väljaspool nimetavat ja omastavat või *dategevusnime* ja olevikuvormi tüve või 2) milles erinevused hõlmavad teistsuguseid vältekombinatsioone.

Erivärtelisi tüvekujusid sisaldavad vältevahelduslikuna näivad astmevahelduseta sõnarühmad:

- *harjutus-* ja *oluline-*tüübi kõik sõnad ning väike osa *tubli-*, *pesa-* ja *sõda-*tüübi sõnadest, kus ülejäänud paradigma on esimeses ja üksnes lühike ainsuse sisseütlev kolmandas vältes (ilus *elu* : ilusa *elu* : ilusat *elu* : ilusasse *ellu*);
- *vaher-*tüüp, kus ülejäänud paradigma on kolmandas ja üksnes ainsuse nimetav esimeses vältes (*vaher* : *v`ahtra* : *v`ahtra-t* : *v`ahtra-sse* : *v`ahtra-i-d*);

Tabel 8. Vältevahelduslikud muuttüübid

Sõnaklass	Astmevaheldusmall	Muuttüüp	Vältevahelduslikke sõnu	Näidissõna vormid
Käandsõnad	●●●●	<i>sepp</i>	6641	p`ilk : pilgu : p`ilku : p`ilku-de
	●●●●&○	<i>mõis</i>	11	ž`anr : žanri : ž`anri : ž`anri-de
	●●●●&○	<i>õnnelik</i>	981	palav`ik : palaviku : palav`ikku : palav`ikku-de & palavike
	○●●●	<i>ümbrik</i>	6	p`ikn`ik : p`ikniku : p`ikn`ikku : p`ikn`ikku-de & p`iknike
	○●●●	<i>padi</i>	71	kiri : kirja : k`irja : k`irja-de
	●●●●	<i>suur</i>	30	h`ääl : hääle : h`ääl-t : hääl-te
	●●●●	<i>hein</i>	18	s`ein : seina : s`eina : s`eina-de
	○●●●	<i>mõte</i>	252	lause : l`ause : lause-t : lause-te
	○●●●	<i>ahne</i>	12	tulnu : t`ulnu : tulnu-t : tulnu-te
	○●●●	<i>hammas</i>	118	hernes : h`erne : hernes-t : hernes-te
	○●●●	<i>tiitar</i>	28	pipar : p`ipra : pipar-t : pipar-de
	○●●●	<i>pale</i>	3	luule : l`uule : luule-t : luule-te
	○●●●	<i>liige</i>	77	iste : `istme : iste-t : `istme-te
	○●●●	<i>armas</i>	17	õilis : `õilsa : `õilsa-t : `õilsa-te
Pöördõnad	○●●●&○	<i>kallis</i>	2	kaunis : k`auni : kaunis-t : k`auni-te & kaunis-te
	●●○○●	<i>õppima</i>	1806	k`ukku-da : kuku-b : kuku-tud : k`ukku-si-n
	○●○○●	<i>saatma</i>	63	t`oit-a : toida-b : toide-tud : t`oit-si-n
	○●○○●	<i>sulgema</i>	31	l`õppe-da : lõpe-b : lõpe-tud : l`õppe-si-n
	●●○○●	<i>seisma</i>	7	t`õus-ta : tõuse-b : t`õus-tud : t`õus-takse : t`õus-i-n
	○●○○●	<i>naerma</i>	9	l`aul-da : laula-b : l`aul-dud : l`aul-dakse : l`aul-si-n
	○●○○●	<i>kaits(e)ma</i>	4	m`aits-ta : maitse-b : m`aits-tud : m`aits-takse : m`aitse-si-n
	○●○○●	<i>hüppama</i>	449	laena-ta : l`aena-b : laena-tud : l`aena-si-n
	○●○○●	<i>riidlema</i>	137	töödel-da : t`öötle-b : töödel-dud : t`öötle-si-n
	○●○○●	<i>saastama</i>	2	laasta-ta : l`aasta-b : laasta-tud : l`aasta-si-n

- *tuli*-tüüp, kus ülejäänud paradigma on esimeses ning üksnes ainsuse osastav ja lühike sisseütlev kolmandas vältes (*tuli* : *tule* : *t`ul-d* : *t`ulle* : *tule-sse* : *tule-sid*);
- *oluline*-tüübi sõnad *teine* ja *naine*, kus kogu paradigma on teises ning üksnes ainsuse ja mitmuse osastav kolmandas vältes (*teine* : *teise* : *t`eis-t* : *teis-te* : *t`eisi*);
- *tulema*-tüüp, kus olevikuvorm on esimeses ja *da*-tegevusnimi kolmandas vältes ning paradigmas esineb ka teisevältelisi vorme (I vältes nt *tule-n* : *tul-i-n*; II vältes nt *tul-nud* : *tull-akse*; III vältes nt *t`ull-a* : *t`ul-dud*);
- *sööma*- ja *võima*-tüüp, kus ülejäänud paradigma on kolmandas ning vaid üksikud vormid teises vältes (nt *s`aa-da* : *s`aa-n* : *s`aa-dud* : *saa-nud* : *saa-gu* : *s`aa-dakse*; *j`uu-a* : *j`oo-n* : *j`oo-dud* : *joo-nud* : *juu-akse*).

Laadivaheldus

§ 26 **Laadivahelduseks** nimetatakse ühe sõna vormistikus selliste tüvevariantide vaheldumist, mis erinevad esimese silbi lõpus ja teise alguses asuvate häälikute poolest. Laadivahelduse korral on tugevaastmeliste tüvekujude esimese silbi viimane või teise silbi esimene häälik **s** või **klusiil** (mis pannakse heliliste häälikute naabruses kirja tähtedega *g*, *b*, *d* ja helitute häälikute naabruses tähtedega *k* ja *t*) ning nõrgaastmelistes tüvekujudes selline häälik puudub, nt ● *käsi* : ○ *k`äe* : ● *k`ät-t*, ○ *ohe* : ● *`ohke* : ○ *ohe-t*, ○ *ahas* : ● *`ahta* : ○ *ahas-t*, ● *jõgi* : ○ *j`öe* : ● *jõge*, ● *uba* : ○ *`oa* : ● *uba*, ● *rada* : ○ *raja* : ● *rada*. Ainuke sõnatüüp, kus laadivaheldus paikneb sõna algusest kaugemal, on *kond*-liitelised sõnad, nt ● *ühisk`ond* : ○ *ühiskonna* : ● *ühisk`onda*.

Laadivahelduslikke sõnu leidub *sepp*-, *sõda*-, *jõgi*-, *uus*-, *käsi*-, *padi*-, *mõte*-, *hammas*-, *tütar*- ja *liige*-käändtüübis ning *õppima*-, *saatma*-, *hüppama*- ja *riidlema*-pöördtüübis, samuti neid tüüpe hõlmavates rööptüüpides, vt tabelit 9.

Tabel 9. Laadivahelduslikud muutüübid

Sõnaklass	Astmevaheldusmall	Muutüüp	Laadivahelduslikke sõnu	Näidissõna vormid
Käändsõnad	●○○●	<i>sepp</i>	473	j`alg : jälje : j`älge : j`älge-de
		<i>sõda</i>	44	siga : s`ea : siga : siga-de
		<i>idu</i>	5	pidu : p`eo : pidu : pidu-de
		<i>jõgi</i>	8	mägi : m`äe : mäge : mäge-de
		<i>uus</i>	26	`õis : õie : `õi=t : õi=te
		<i>käsi</i>	9	vesi : v`ee : v`et-t : ve=te
		<i>mõis</i>	1	kõrb : kõrve : k`õrbe : k`õrbe-de
		<i>padi</i>	3	rohi : rohu : r`ohtu : r`ohtu-de
		<i>mõte</i>	119	tehe : t`ehte : tehe-t : tehe-te
		<i>pale</i>	1	pale : p`alge : pale-t : pale-te
		<i>hammas</i>	18	varvas : v`arba : varvas-t : varvas-te
		<i>tütar</i>	10	põial : p`õidla : põial-t : põial-de
		<i>liige</i>	20	ranne : r`andme : ranne-t : r`andme-te
		<i>armas</i>	2	õnnis : `õnds-a : õnnis-t : `õnds-a-te
Pöörsõnad	●○○●●	<i>õppima</i>	77	k`õndi-da : kõnni-b : kõnni-tud : kõnni-takse : k`õndi-si-n
		<i>sulgema</i>	11	p`ürgi-da : püri-b : püri-tud : püri-takse : p`ürgi-si-n
		<i>saatma</i>	21	t`aht-a : taha-b : tahe-tud : tahe-takse : t`aht-si-n
		<i>hüppama</i>	110	muia-ta : m`uiga-b : muia-tud : muia-takse : m`uiga-si-n
		<i>saastama</i>	1	ööra-ta : `öörd-a-b : ööra-tud : ööra-takse : `öörd-a-si-n
		<i>riidlema</i>	56	vehel-da : v`ehkle-b : vehel-dud : vehel-dakse : v`ehkle-si-n

§ 27 Laadivahelduslike sõnade esimese rõhusilbi lõpus või teise silbi alguses sulghäälikut (*käsi*- ja *uus*-tüübis ka *s*-i) sisaldav tüvekuju võib nõrga astme kujuga vahelduda kolmel moel (vt tabel 10).

1. $C \sim \emptyset$. 612 sõna tugevas astmes on sulghäälik või *s*, nõrgas astmes aga mitte, nt nõrgeneva astmevaheldusega ● *tegu* : ○ *t`eo* ja ● *käsi* : ○ *k`äe* ning tugevneva astmevaheldusega ○ *muie* : ● *m`uige*.
2. $C_1C_2 \sim C_1C_1$. 317 sõna tugevas astmes on helilise konsonandi ja sulghääliku või *s*-i järjend, nõrgas astmes aga pikk heliline konsonant, nt nõrgeneva astmevaheldusega ● *v`end* : ○ *venna* ja ● *k`õrs* : ○ *k`õrre* ning tugevneva astmevaheldusega ○ *kannel* : ● *k`andle*.
3. $C_2 \sim C_1$. 86 sõna tugevas astmes on sulghäälik, nõrgas astmes aga *v* või *j*, nt nõrgeneva astmevaheldusega ● *rada* : ○ *raja* ning tugevneva astmevaheldusega ○ *teivas* : ● *t`eiba*.

Käändsõna astmevaheldusmallid

§ 28 Nõrgeneva astmevaheldusega sõnad (mallid a–d tabelis 11). Enamiku eesti astmevahelduslike käändsõnade ainsuse nimetavas kasutatakse tugevaastmelist, omastavas nõrgaastmelist ja osastavas taas tugevaastmelist tüvekuju. Mõningate ülejäänud vormide aste võib eri muuttüüpides erineda.

Astmevahelduslikest mallidest sõnarohkeim on mall a (●○●●), mida esindavad äärmiselt produktiivse *sepp*-tüübi sõnad ning väikesed laadivahelduslikud muuttüübid *sõda*, *uus*, *käsi* ja *jõgi*. Malliga a peaaegu identne on mall b (●○●●&○), mis erineb mallist a ainult selle poolest, et mitmuse omastavas on olemas nõrgaastmeline rööpvorm. Selle malli alla kuuluvad *õnnelik*-tüüpi sõnad, mille mitmuse omastavas eelistataksegi nõrgaastmelist tüvekuju (*õnnelike*) tugevaastmelisele (*õnnel`ikku-de*). Samuti on mallile a väga lähedased mall c, mis erineb mallist a üksnes nõrgaastmelise nimetava poolest (○○●●) (*padi*), ja mall d, mis erineb mallist a nõrgaastmelise mitmuse omastava poolest (●○●○) (*suur-te*).

Tabel 10. Laadivahelduse tüübid

Vaheldus	Nõrgenev astmevaheldus: omastav või olevikuvorm nõrgas astmes, nimetav või da- tegevusnimi tugevas (678 sõna)		Tugevnev astmevaheldus: omastav või olevikuvorm tugevas astmes, nimetav või da- tegevusnimi nõrgas (337 sõna)	
	Sõnu	Näide	Sõnu	Näide
$C_1 C_2; C_1 C_1$	232		85	
nd : nn	173	<i>v`end : venna : v`enda</i>	24	<i>kammel : k`andle : kannel-t</i>
	8	<i>k`õndi-da : kõnni-n</i>	13	<i>hinna-ta : h`inda-n</i>
rd : rr	12	<i>m`urd : murru : m`urdu</i>	11	<i>varras : v`arda : varras-t</i>
	1	<i>m`urd-a : murra-n</i>	9	<i>korra-ta : k`orda-n</i>
ld : ll	15	<i>t`ald : talla : t`alda</i>	4	<i>kalle : k`alde : kalle-t</i>
	2	<i>p`ildu-da : pillu-n</i>	8	<i>halla-ta : h`alda-n</i>
mb : mm	11	<i>`amb : ammu : `ambu</i>	11	<i>sammast : s`amba : sammast-t</i>
	3	<i>l`embi-da : lemmi-n</i>	5	<i>emma-ta : `emba-n</i>
rs : rr	7	<i>v`ars : varre : v`ar=t</i>		
$C_1 : C_2$	50		36	
b : v	24	<i>t`iib : tiiva : t`iiba</i>	17	<i>teivas : t`eiba : teivas-t</i>
	2	<i>h`älbi-da : hälvi-n</i>	10	<i>kõlva-ta : k`õlba-n</i>
g : j	17	<i>j`älg : jälje : j`älge</i>	2	<i>hüljes : h`ülge : hüljes-t</i>
			7	<i>pelja-ta : p`elga-n</i>
d : j	6	<i>sõda : sõja : sõda</i>		
	1	<i>sada-da : saja-n</i>		
$C : \emptyset$	396		216	
g : \emptyset	91	<i>tegu : t`eo : tegu</i>	14	<i>muie : m`uige : muie-t</i>
	16	<i>luge-da : l`oe-n</i>	24	<i>kara-ta : k`arga-n</i>
k : \emptyset	81	<i>`õhk : õhu : `õhku</i>	26	<i>puhe : p`uhke : puhe-t</i>
	23	<i>p`ühki-da : pühi-n</i>	65	<i>laha-ta : l`ahka-n</i>
d : \emptyset	57	<i>j`õud : j`ou : j`õudu</i>	45	<i>riie : r`iide : riie-t</i>
	30	<i>kadu-da : k`ao-n</i>	15	<i>vaiel-da : v`aidle-n</i>
t : \emptyset	37	<i>j`uht : juhi : j`uhti</i>	16	<i>puhas : p`uhta : puhas-t</i>
	23	<i>m`ahtu-da : mahu-n</i>	11	<i>koha-ta : k`ohta-n</i>
b : \emptyset	7	<i>tuba : t`oa : tuba</i>		
s ~ t : \emptyset	30	<i>käsi : k`äe : k`ät-t</i>		
s : \emptyset	1	<i>p`aas : p`ae : p`aasi</i>		

Tugevneva astmevaheldusega sõnad (mallid e ja f tabelis 11). Umbes seitsmesajal astmevahelduslikul käändsõnal on nimetava tüvi nõrgas, omastava tüvi tugevas ja osastava tüvi taas nõrgas astmes. Neist enamikul, s.t *mõte-*, *hammas-* ja *tütar-*tüübi sõnadel, paiknevad tugeva ja nõrga astme vormid astmevaheldusmalli e kohaselt (●○○○). Astmevaheldusmalli f sõnades, s.t *liige-*tüübis, kasutatakse aga ulatuslikumalt tugevaastmelist tüvekuju (○○●●), mis esineb muu hulgas ka mitmuse omastavas (*l'üikme-te*).

Tabel 11. Käändsõna astmevaheldusmallid

Astmevaheldusmall järjekorras SG NOM : SG GEN : SG PRT : PL GEN	Produktiivsed tüübid	Ebaproductiivsed tüübid
a) ● : ○ : ● : ●	<i>sepp</i> 7127	<i>sõda</i> 49, <i>uus</i> 26, <i>käsi</i> 9, <i>jõgi</i> 8
b) ● : ○ : ● : ● & ○	<i>õnnelik</i> 987	
c) ○ : ○ : ● : ●		<i>padi</i> 74
d) ● : ○ : ● : ○		<i>suur</i> 30, <i>hein</i> 18
e) ○ : ● : ○ : ○		<i>mõte</i> 400, <i>hammas</i> 139, <i>tütar</i> 39
f) ○ : ● : ○ : ●		<i>liige</i> 117

Pöörsõna astmevaheldusmallid

§ 29 **Nõrgeneva astmevaheldusega sõnad** (mallid a ja b tabelis 12). Astmevahelduslikest pöörsõnadest suurem osa on nõrgeneva astmevaheldusega. Nõrgenevat astmevaheldusmalli a (●○○○●) järgib lisaks produktiivsele *õppima-*tüübile ka ebaproductiivne *saatma-*tüüp. Vähestes *seisma-* ja *naerma-*tüübi sõnades, mida iseloomustab teistsugune nõrgenev astmevaheldusmall b (●○●●●), kasutatakse vormides a-mallist ulatuslikumalt tugevat astet.

Tugevneva astmevaheldusega sõnad (mall c tabelis 12). Küllaltki palju sõnu kuulub ka astmevaheldusmalli c (○○○●●), kus olevikuvorm on tugevas ja *da-*tegevusnimi nõrgas astmes. Nii muutuvad produktiivsele *hüppama-*tüübile lisaks ka *riidlema-*tüübi sõnad.

Tabel 12. Pöördsõna astmevaheldusmallid

Astmevaheldusmall järjekorras INF _{da} : SG 3 : PTP _{tud} : IMPS : PST SG 1	Produktiivsed tüübid	Ebaproductiivsed tüübid
a) ● : ○ : ○ : ○ : ●	õppima 1924	saatma 82
b) ● : ○ : ● : ● : ●		seisma 7, naerma 9
c) ○ : ● : ○ : ○ : ●	hüppama 562, riidlema 191	

Lõpuvaheldus

Lõpuvahelduse määratlus

§ 30 **Lõpuvaheldus** on lõpphäälikute poolest erinevate tüvevariantide vaheldumine sõna vormistikus. Lõpuvahelduseta sõnade vormistikus on kasutusel üheainsa lõpphäälikuga tüvekuju või tüvekujud, lõpuvahelduslike sõnade paradigmas leidub erinevate lõpphäälikutega tüvevariante. Näiteks võib ühe tüvevariandi lõpus olla rohkem häälikuid kui teise lõpus (*kavand* : *kavandi*, *allikas* : *allika*, *n`aer-ma* : *naera-n*, *jagele-ma* : *jagel-da*) või esineda teistsugused häälikud (*p`intsel* : *p`intsi*, *v`aidle-ma* : *vaiel-da*).

Käändsõna tüvekujude lõpphäälikute erinevused

§ 31 Enamikus eesti käändsõnades erinevad ainsuse nimetava ja omastava tüvi lõpphäälikute poolest. Ainsuse nimetava vorm on seejuures paljuski erandlik. *Raamat-*, *vaher-*, *nimi-*, *jõgi-*, *sepp-*, *seminar-*, *padi-*, *õnnelik-*, *oluline-*, *soolane-* ja *uus-* tüübi käändsõnadel kasutatakse ainsuse nimetavas ainukordset tüvekuju, mis muudes vormides esile ei tule.

Nimetavas ja omastavas esinevate tüvekujude lõpphäälikud võivad üksteisest erineda eri viisidel: 1) nimetavas on vähem häälikuid kui omastavas; 2) nimetava lõpus on konsonant, mis omastavas puudub; 3) nimetavas ja omastavas on erinevad lõpphäälikud.

1. Nimetavas on vähem häälikuid kui omastavas. (EKG-s termin *lisandumine*.)

Enamikul sellistest käändsõnadest on omastava tüvekuju lõpus vokaal, milleks kõige sagedamini, umbes kaheksal tuhandel sõnal on *i* (nt *biskv`iit : biskviidi, r`ändur : r`änduri, insener : inseneri, p`oiss : poisi*). Omastava lõpus on vokaal *i* kõigis *seminar*-tüübi sõnades, osas *raamat*- ja *sepp*-tüübi sõnades ning *hein*-tüübi sõnades *poiss* ja *püks*. Muu hulgas esineb *i* alati *raamat*-tüübi *rd*- ja *seminar*-tüübi *tar*-liiteliste sõnade omastavas (*käpard : käpardi, kaunitar : kaunitari*).

Mitme tuhande siinse rühma sõna tüvevokaaliks on *e*: kõigis *harjutus*- ja *suur*-tüübi sõnades, enamikus *katus*- ja *uus*-tüübi sõnades, osas *sepp*-tüübi sõnades ning *raamat*-tüübi sõnas *kevad* (*k`atsumus : k`atsumuse, s`eos : s`eose, p`õu : põue, s`een : seene, `ois : õie, p`een : p`eene ~ peene*). *Uus*-tüübi sõnu ja osa *sepp*-tüübi sõnu iseloomustab peale taolise lõpuvahelduse ka lõpphäälikuteni ulatuv laadivaheldus. Nimelt puudub sealne tugevas astmes nimetavatüve lõpphäälik nõrgaastmelises tüves (nt *uus*-tüübis *k`ois : köie, t`õrs : tõrre* ning *sepp*-tüübis *s`ääsk : sääse, `õlg : õle, j`älg : jälje, t`elg : telje*).

Omastava lõpus on vokaal *u* kõigis *õnnelik*-tüübi ning osas *raamat*- ja *sepp*-tüübi sõnades (*t`eatm`ik : t`eatmiku, tõrvik : tõrviku, r`õõm : rõõmu*). Osa *sepp*-tüübi sõnu iseloomustab peale taolise lõpuvahelduse ka lõpphäälikuteni ulatuv laadivaheldus: sealne tugevas astmes nimetavatüve lõpphäälik puudub nõrgaastmelises tüves (*k`õht : kõhu, k`äsk : käsu, k`änd : kännu, r`änd : rännu*).

Omastava lõpus on vokaal *a* osas *raamat*-, *sepp*- ja *hein*-tüübi sõnades (*sibul : sibula, erak`ond : erakonna, `oks : oksa*). Muu hulgas esineb *a* alati *raamat*-tüübi järgi käänduvates *v*- ja *tav*-kesksõnades (*j`uhtiv : j`uhtiva, otsustav : otsustava*). Osa *sepp*-tüübi sõnu iseloomustab peale taolise lõpuvahelduse ka lõpphäälikuteni ulatuv laadivaheldus, nimelt puudub sealne tugevas astmes nimetavatüve lõpphäälik nõrgaastmelises tüves (nt *h`aud : haua, k`oht : koha, h`aab : haava, k`oib : koiva, h`ind : hinna, inimk`ond : inimkonna*).

Vähem on selliseid sõnu, mille omastavas on võrreldes nimetava tüvekujuga rohkem kaks häälikut (*da, me* või *se*). Kõige rohkem on *ke(ne)*-liitelisi deminutiive (*`õeke : `õekese, v`äike : v`äikese*), näiteks seletussõnaraamatusse on jõudnud u seitsesada selle liitega sõna ja tuletustüüp on avatud (Kasik 2015: 251). Sadakonnas *raamat*-tüübi sõnas esineb väljaspool ainsuse nimetavat *da* (*kade : kadeda, krõbe :*

krõbeda) ja mõnekümnes *ase*-tüübi sõnas *me* (*habe* : *habeme*, *side* : *sideme*).

Tabel 13. Käandsõnad, mille nimetavas on vähem häälikuid kui omastavas

Tüve lõpphäälikud nimetavas ja omastavas	Sõnu	Näiteid
Ø : <i>i</i>	8009	t`uhm : tuhmi, `album : `albumi, poolatar : poolatari, p`üks : püksi
Ø : <i>e</i>	3865	igavus : igavuse, eelis : eelise, j`ärv : järve, h`ääl : hääle, k`õrs : kõrre, kevad : kevade
Ø : <i>u</i>	2397	lapsel`ik : lapseliku, puhang : puhangu, k`äik : käigu
Ø : <i>a</i>	1257	aabits : aabitsa, `ilm : ilma, k`oer : koera
Ø : <i>da</i>	88	hõbe : hõbeda, jahe : jaheda
Ø : <i>me</i>	29	pude : pudeme, tase : taseme
Ø : <i>se</i>	üle 700	l`õoke : l`õokese, p`äike : p`äikese

2. Nimetava lõpus on konsonant, mis omastavas puudub. (EKG-s termin *kadu*.)

Tuhatkonnas sõnas puudub nimetava lõpus olev konsonant *s* omastava tüves. Nii on see kõigis *hammas*-tüübi sõnades peale sõna *kärbes*, *kallis*-rööptüübis, osas *raamat*-tüübi sõnades ning *liige*-tüübi sõnas *kohus*. *Hammas*-tüübi laadivahelduslikke sõnu ning *liige*-tüübi sõna *kohus* iseloomustab peale selle lõpuvahelduse ka laadivahelduslik erinevus, nimelt on tugevaastmelises tüvekujus sulghäälik ja nõrgaastmelises seda pole (nt *ahas* : `ahta, *varas* : v`arga, *helves* : h`elbe, *varvas* : v`arba, *kallas* : k`alda, *sammas* : s`amba).

Tabel 14. Käandsõnad, mille nimetava lõpus olev konsonant puudub omastavas

Tüve lõpphäälikud nimetavas ja omastavas	Sõnu	Näiteid
<i>s</i> : Ø	1022	<i>parukas</i> : paruka, <i>ketas</i> : k`etta, <i>kohus</i> : k`ohtu, <i>kaunis</i> : k`auni

3. Nimetavas ja omastavas on erinevad lõpphäälikud. (EKG-s termin *asendumine*.)

Rohkem kui kolmel tuhandel sõnal on nimetava tüve lõpus *ne*, omastava tüve lõpus aga *se* (*hubane* : *hubase*). Palju (üle kuuesaja) on ka sõnu, mille nimetava lõpus olev vokaali ja konsonandi järjend vaheldub omastava tüves oleva konsonandi ja vokaali järjendiga (VC : CV), kus konsonant jääb samaks. Vokaal võib samuti olla sama (*tatar* : *t`atra*), aga rohkem on sõnu, milles see erineb (*tütar* : *t`ütire*). Ülejäänud vaheldused on harvemad: nimetava lõpus paiknev vokaal vaheldub *me*-ga sadakonnas sõnas (*seade* : *s`eadme*), nimetava tüve lõpul olev *i* vaheldub järjendiga *jV* umbes neljakümnes ja nimetava tüve lõpus olev vokaal teistsuguse vokaaliga umbes kahekümnes sõnas. Lisaks nimetatud vaheldustele esineb üksikutes sõnades veel kümnekond vaheldusetüüpi, nt vaheldus *t* : *nde* iseloomustab ainult sõna *tuhata* : *tuhande* ning vaheldus *e* : *ne* üksnes sõnu *kümme* : *k`ümne* ja *seeme* : *s`eemme*.

Järjend *ne* vaheldub *se*-ga kõigis *oluline*- ja *soolane*-tüübi ning osas *raamat*-tüübi sõnades.

Vokaali ja konsonandi järjend vaheldub konsonandi ja vokaali järjendiga kõigis *tütar*- ja *vaher*-tüübi sõnades, osas *raamat*-, *padi*- ja *liige*-tüübi sõnades ning *hammas*-tüübi sõnas *kärbes*. Vaheldusel VC : CV on palju variante, millest tavalisimad on *er* : *ri* (*h`amster* : *h`amstri*) ja *el* : *li* (*v`äävel* : *v`äävli*), mis mõlemad ilmnevad enam kui kahesajast sõnas. Sõna lõpus oleva häälikujärjendi konsonandiks on enamasti *r* (311) või *l* (243), märksa harvem *s* (33), *v* (14), *n* (12) või *m* (1). Nimetavatüve vokaaliks on enamasti *e* (546), märksa harvem *a* (41), *u* (26) või *i* (5). Omastavatüve vokaaliks on enamasti *i* (464), veidi harvem *a* (132) ja tunduvalt harvem *u* (13) või *e* (9).

Nimetavatüve lõpus olev vokaal vaheldub *me*-ga umbes kahes kolmandikus *liige*-tüübi sõnades. Vahelduvaks vokaaliks on enamasti *e* (*suue* : *s`uudme*), üksnes sõnades *mitu* ja *setu* on see *u* (*mitu* : *m`itme*, *setu* : *s`etme*) ning sõnas *võti* *i* (*võti* : *v`õtme*).

Nimetavatüve lõpus olev vokaal vaheldub järjendiga *jV* umbes pooltes *padi*-tüübi sõnades, kusjuures enamasti on omastava lõpus *ja* (*mari* : *marja*), üksnes viies sõnas *ju* (*ahi* : *ahju*, *kahi* : *kahju*, *kori* : *korju*, *vali* : *valju*, *vari* : *varju*) ja kahes sõnas *je* (*puri* : *purje*, *veli* : *velje*).

Tabel 15. Käändsõnad, mille nimetavas ja omastavas on erinevad lõpphäälid

Tüve lõpphäälid nimetavas ja omastavas	Sõnu	Näiteid
<i>ne : se</i>	3554	sugulane : sugulase, kult`uurne : kult`uurse, pilvine : pilvise
V₁C : CV₂		
<i>eC : Ci</i>	<i>er : ri</i>	255 k`elder : k`eldri, m`ander : m`andri
	<i>el : li</i>	209 dž`ungel : dž`ungli, h`aavel : h`aavli
<i>eC : Ca</i>	<i>er : ra</i>	27 oder : odra, v`apper : v`apra, v`eider : v`eidra, aher : `ahtra, kinner : k`indra
	<i>el : la</i>	16 k`indel : k`indla, pastel : p`astla, kubel : kubla
	<i>ev : va</i>	14 k`estev : k`estva
	<i>en : na</i>	11 k`aaren : k`aarna, aken : `akna
	<i>es : sa</i>	2 tõrges : t`õrksa
	<i>em : ma</i>	1 k`oorem : k`oorma
<i>eC : Cu</i>	<i>er : ru</i>	3 puder : pudru
<i>uC : Ca</i>	<i>us : sa</i>	16 h`irmus ~ hirmus : h`irmsa, ainus : `ainsa, `aegus : `aegsa
<i>iC : Ca</i>	<i>is : sa</i>	5 sünnis : s`ündsa, t`ähtis : t`ähtsa
<i>aC : Ce</i>	<i>ar : re</i>	1 tütar : t`ütre
V₁C : CV₁		
<i>aC : Ca</i>	<i>al : la</i>	16 küünal : k`üünla, pannal : p`andla
	<i>ar : ra</i>	15 pipar : p`ipra, k`änkar : k`änkra
	<i>as : sa</i>	9 hoolas : h`oolsa, võimas : v`õimsa
<i>uC : Cu</i>	<i>ur : ru</i>	10 h`aigur : h`aigru, s`uhkur : s`uhkru
<i>eC : Ce</i>	<i>er : re</i>	4 koger : kogre, teder : tedre
	<i>el : le</i>	2 kannel : k`andle, lemmel : l`emle
	<i>en : ne</i>	1 k`öömen : k`öömne
	<i>es : se</i>	1 kärbes : k`ärbse
<i>V : me</i>	<i>e : me</i>	95 iste : `istme, juhe : j`uhtme
	<i>u : me</i>	2 mitu : m`itme, setu : s`etme
	<i>i : me</i>	1 võti : v`õtme
<i>i : jV</i>	<i>i : ja</i>	34 kiri : kirja, tühi : tühja
	<i>i : ju</i>	5 ahi : ahju, vari : varju
	<i>i : je</i>	2 puri : purje, veli : velje
<i>V₁ : V₂</i>	<i>i : e</i>	27 meri : mere, süsi : s`öe, tõbi : tõve, rehi : rehe
	<i>a : u</i>	2 mina : minu, sina : sinu
	<i>i : u</i>	1 rohi : rohu

Tüve lõpphääli- kud nimetavas ja omastavas	Sõnu	Näiteid
<i>s : nda</i>	15	kuues : kuuenda, tuhandes : tuhandenda
<i>ne : sa</i>	7	l`ihtne : l`ihtsa, m`oodne : m`oodsa
<i>s : kse</i>	5	j`uus : j`uukse, vennas : vennakse
<i>s : ne</i>	4	k`üüs : küüne, l`ääs : lääne
<i>i : ve</i>	3	põli : põlve, tali : talve
<i>e : ne</i>	2	kümme : k`ümne, seeme : s`eemne
<i>ks : he</i>	2	k`aks : kahe, `üks : ühe
<i>e : ja</i>	2	r`oe : rooja, s`oe : sooja
<i>end : ne</i>	1	(k`aks)kümmend : (kahe)k`ümne
<i>u : le</i>	1	ölu : ölle
<i>t : nde</i>	1	tuhat : tuhande
<i>t : di</i>	1	kurat : kuradi
<i>s : ja</i>	1	paras : paraja
<i>ne : tse</i>	1	s`eesinane : sellesina(t)se

Nimetavatüve lõpus olev vokaal vaheldub muu vokaaliga kõigis *nimi-*, *käsi-* ja *jõgi-*tüübi sõnades, kus vahelduse liigiks on *i : e* (*tüvi : tüve*), samuti kolmes *padi-*tüübi sõnas, kus vahelduse liigiks on kas *i : e* (*rehi : rehe, veli : velle*) või *i : u* (*rohi : rohu*) ning kahes isikulises asesõnas (*mina : minu, sina : sinu*).

Ülejäänud, haruldasematest vaheldustest on levinuim *s : nda*, mis iseloomustab kõiki mittesuplettiivseid järgarvsõnu (*kolmas : kolmanda, sajas : sajanda*) ning kaht asearvsõna (*m`itmes : m`itmenda, m`itmes-s`etmes : m`itmenda-s`etmenda*). Nimetatavüve lõpus olev *ne* vaheldub tavapärase *se* asemel *sa-*ga seitsmes sõnas (*`ehtne : `ehtsa, h`oogne : h`oogsa, l`ihtne : l`ihtsa, m`oodne : m`oodsa, p`ingne : p`ingsa, s`oodne : s`oodsa, r`õhtne : r`õhtsa*). *Katus-*tüübis tavalise vahelduse *o : e* (*jänes : jänese*) asemel toimub kuues sõnas vaheldus *s : kse* (*j`uus : j`uukse, kälis : kälitse, n`õos : n`õokse, omas : omakse, vennas : vennakse, `ões : `õekse*). *Uus-*tüübis tavalise vahelduse *o : e* (*v`ars : varre*) asemel toimub neljas sõnas vaheldus *s : ne* (*k`aas : kaane, k`üüs : küüne, l`aas : laane, `õös : õöne*). *Padi-*tüübis tavaliste vahelduste VC : CV (*põder : põdra*) ja *i : jV* (*kuhi : kuhja*) asemel esineb kolmes sõnas vaheldus *i : ve* (*põli : põlve, tali : talve, tõri : tõrve*). Ülejäänud lõpuvaheldused avalduvad vaid üheskahes sõnas, nt vaheldus *e : ja* üksnes sõnades *s`oe : sooja* ja *r`oe : rooja* ning vaheldus *s : ja* ainult sõnas *paras : paraja*.

Pöördsõna tüvekujude lõpphäälikute erinevused

§ 32 Pöördsõna lõpuvaheldused on sarnased käändsõna omadega. Siingi jagunevad tüvekujude erinevused: 1) olevikuvormis esineva tüvekuju lõpus olevat häälikut pole *ma*-tegevusnimes esineva tüvekuju lõpus; 2) *ma*-tegevusnime lõpus olevat häälikut ei ole olevikuvormis esineva tüvekuju lõpus; 3) tüvekujude lõpus olevad häälikujärjendid erinevad.

1. Olevikuvormis esineva tüvekuju lõpus on rohkem häälikuid kui *ma*-tegevusnimes esineva tüvekuju lõpus. (EKG-s termin *lisan-dumine*.)

Sadakonna pöördsõna paradigmas vaheldub *ma*-tegevusnimes esinev konsonantlõpuline tüvekuju olevikuvormis esineva *a*- või *e*-lõpulise tüvekujuga. Olevikuvormis esineva tüve lõpus on *a* umbes üheksakümnes sõnas: kõigis *saatma*-tüübi sõnades peale *laskma* ja *lõpma* ning osas *naerma*- ja *seisma*-tüübi sõnades (nt *k`at-ma : kata-n*). Olevikuvormi tüve lõpus on *e* üheteistkümnes sõnas: ülejäänud *seisma*-, *naerma*- ja *saatma*-tüübi sõnades (nt *n`aas-ma : naase-n*).

2. *da*-tegevusnimes esineva tüvekuju lõpus on vähem häälikuid kui *ma*-tegevusnime tüve lõpus. (EKG-s termin *kadu*.)

Sadakonna *rabelema*- ja *tulema*-tüübi pöördsõna paradigmas vaheldub *ma*-tegevusnimes esinev vokaallõpuline tüvekuju *da*-tegevusnimes esineva konsonantlõpulise tüvekujuga (nt *tõrele-ma : tõrel-da*).

3. *da*- ja *ma*-tegevusnime tüvekujude lõpphäälikud paiknevad erinevas järjestuses. (EKG-s termin *asendumine*.)

Paarisaja *riidlema*-tüübi pöördsõna paradigmas vaheldub *ma*-tegevusnimes esinev *le*-lõpuline tüvekuju *da*-tegevusnimes esineva *el*-lõpulise tüvekujuga (nt *v`õimle-ma : võimel-da*).

Tabel 16. Pöördsõnad, kus *ma*-tegevusnime tüvekuju lõpus olevad häälikud erinevad oleviku või *da*-tegevusnime tüvekuju lõpus olevatest häälikutest

Tüve lõpphäälikud <i>ma</i> -tegevusnimes ja olevikuvormis või <i>da</i> -tegevusnimes	Sõnu	Näiteid
Ø : <i>a</i>	91	m`õist-ma : mõista-n, l`aul-ma : laula-n, l`üps-ma : lüpsa-n
Ø : <i>e</i>	11	j`ooks-ma : jookse-n, k`uul-ma : kuule-n, l`ask-ma : lase-n
<i>e</i> : Ø	103	kogele-ma : kogel-da, pane-ma : p`ann-a
<i>le</i> : <i>el</i>	191	k`aeble-ma : kaevel-da, s`uple-ma : supel-da

Lõpuvahelduse piirialad

§ 33 Traditsiooniliselt ei loeta lõpuvahelduseks selliseid lõpphäälikute erinevusi, mis on tingitud laadivaheldusest, fonotaktikast või supletiivsusest.

Lõpuvahelduseks ei loeta järgmisi nähtusi (EKG I 1995: 173).

- **Lühikese ja/või keskkõrge vokaaliga tüvekuju mõne laadivaheldusliku sõna nõrga astme vormides.** Mõningate laadivahelduslike sõnade paradigmas esineb tugeva astme vormides pikk vokaal *aa*, *oo* või *ee*, nõrga astme vormides aga lühike vokaal *a*, *o* või *e*. Nõnda on see 12-s *sepp*-tüübi sõnas ning neljas *õppima*-tüübi sõnas, samuti *saatma*-tüübi sõnas ning *needma* (nt *s`aag* : *s`ae*, *m`ood* : *m`oe*; *n`eed-ma* : *n`ea-n*). Osas sõnades esineb tugevas astmes kõrge vokaal *i*, *u*, *ü* ning nõrgas astmes keskkõrge vokaal *e*, *o*, *ö*. Nii on see 40 sõnas *sõda*-tüübist, 16 sõnas *sepp*-tüübist, 13 sõnas *õppima*-tüübist ja kahes sõnas *käsi*-tüübist (nt *tigu* : *t`eo*, *kude* : *k`oe*, *süsi* : *s`öe*; *kadu-ma* : *k`ao-n*, *luge-ma* : *l`oe-n*, *püga-ma* : *p`öa-n*). Neist 11-s *sepp*-tüübi sõnas on esindatud mõlemad vaheldused: vaheldub niihästi tugeva astme pikk vokaal nõrga astme lühikese vokaaliga kui ka tugeva astme kõrge vokaal nõrga astme keskkõrgega (nt *s`aad* : *s`ao* : *s`aadu*, *r`aag* : *r`ao* : *r`aagu*).
- **Fonotaktiliselt tingitud *e*-lõpuline tüvekuju *i*-algulise formaatiivi ees.** See tüvekuju esineb kahes tuhandes sõnas *raamat*-tüübist,

12 sõnas *hammas*-tüübist, kahes sõnas *hirmus*-rööptüübist ja 2-sõnalises *kallis*-rööptüübist, kus paradigmas mujal kasutusel oleva tüvevokaali *i* asemel kasutatakse mitmuse tunnuse *-i* ja ülivõrde tunnuse *-im* ees *e-d* (*kaunis* : *k`auni* : *k`aune-i-d* : *k`aune-im*).

- **Fonotaktiliselt tingitud lühikese tüvevokaaliga tüvekuju *i*-algulise formatiivi ees.** Selline tüvekuju esineb 2-sõnalises *saama*-alltüübist ja viies sõnas *sööma*-tüübist, kus paradigmas tavalise pika tüvevokaaliga tüvekuju asemel kasutatakse lihtmineviku tunnuse *-i* ees lühikese vokaaliga lõppevat tüvekuju (*s`aa-ma* : *s`a-i-n*). Sarnaste tüvekujude vaheldus on omane ka osale *idee*-tüübi sõnadest. Nende sõnade vormides kasutatakse tavaliselt pika vokaaliga lõppevat tüvekuju, mitmuse tunnuse *-i* ja ülivõrde tunnuse *-im* ees aga lühikese tüvevokaaliga tüvekuju (*tr`uu* : *tr`u-i-d* : *tr`u-im*).
- **Fonotaktiliselt tingitud kõrge vokaaliga lõppev tüvekuju vokaaliga algava formatiivi ees.** Neis viies *sööma*-tüübi sõnas, mis ei kuulu *käima*-alltüüpi, lõpeb tüvi enamasti pika keskkõrge vokaaliga *oo* või *öö*. *a-* ja *e-*ga algavatele formatiividele eelneb neil sõnadel aga pika kõrge vokaaliga *uu* või *üü* lõppev tüvekuju. Selline tüvekuju esineb *a-*ga algava *da*-tegevusnime ja umbisikulise tegumoe tunnuse ees ning *e-*ga algava *des*-vormi tunnuse ees (*t`oo-ma* : *t`uu-a* : *tuu-akse* : *t`uu-es*; *l`öö-ma* : *l`üü-a* : *lüü-akse* : *l`üü-es*). Samuti on neis sõnades kasutusel omaette *õ*-lõpuline tüvekuju lihtmineviku tunnuse *-i* ees, nt *t`oo-ma* : *t`õ-i-n*, *l`öö-ma* : *l`õ-i-n*.
- **Fonotaktiliselt tingitud *e*-lõpuline tüvekuju umbisikulise tegumoe tunnuse ees.** Selline tüvekuju esineb neis 64 *saatma*-tüübi sõnas, mis ei kuulu *murdma*-alltüüpi (*p`eit-ma* : *peida-n* : *peide-takse*).
- **Fonotaktiliselt tingitud *n*-lõpuline tüvekuju *d-* või *t*-algulise formatiivi ees.** *Tuli*-tüübi sõnas *lumi* ja *suur*-tüübi sõnas *leem* on enamasti tüves *m*. Neis vormides, kus tüve lõppkonsonandile järgneb *d-* või *t*-alguline formatiiv, on aga kasutusel *n*-ga lõppev tüvekuju: sõna *tuli* ainsuse osastavas (*lumi* : *lume* : *l`un-d*) ja sõna *leem* ainsuse osastavas, lühikeses sisseütlevas ja *de*-mitmuses (*l`eem* : *leeme* : *l`een-t* : *l`een-de* : *leen-te-sse*).
- **Supletiivsed tüvekujud.** Ebaregulaarsed tüveerinevused esinevad paarikümnes sõnas (*tege-ma* : *teh-a*, *pane-ma* : *p`ann-a*, *k`es* : *kelle*).

Lõpuvaheldusmall

§ 34 **Lõpuvaheldusmall** kirjeldab erisuguste lõpphäälikutega tüvekuju (A, B, C, D) paigutust sõna vormistikus. Lõpuvaheldusmall puudub sõnadel, mille tüvi lõpeb kogu paradigmas sama häälikuga, s.t kõikjal kasutatakse ühtainsat tüvekuju A.

Käändsõnadest on lõpuvahelduseta lisaks produktiivsetele *aasta-* ja *tubli-*tüüpidele ka *mõte-* ja *idee-*tüüp. Samuti on lõpuvahelduseta *pesa-* ja *sõda-*tüüp, kus teistsugune tüvekuju esineb üksnes lühikeses mitmuse osastavas.

Käändsõna lõpuvaheldusmallidest on levinuim esimene lõpuvaheldusmall ABBBB, kus kõikjal peale ainsuse nimetava kasutatakse sama tüvekuju. Selline lõpuvaheldus on lisaks produktiivsele *raamat-*tüübile (seal esineb omastava tüves vokaal, mida nimetava vormis pole) omane ka *vaher-*, *nimi-* ja *jõgi-*tüüpidele. *Sepp-*, *seminar-* ja *padi-*tüübi lühikeses mitmuse osastavas esineb veel kolmaski tüvekuju, samuti *õnnelik-*tüübi mitmuse omastavas ja osastavas.

Tabel 17. Käändsõna lõpuvaheldusmallid

Erisuguse lõpphäälikuga tüvekujud järjekorras SG NOM : SG GEN : SG PART : PL GEN : PL PRT	Produktiivsed tüübid	Ebaproductiivsed tüübid
1) A : B : B : B : B	<i>raamat</i> 5481	<i>vaher</i> 3, <i>nimi</i> 16, <i>jõgi</i> 8
A : B : B : B : B & C	<i>sepp</i> 7127, <i>seminar</i> 476	<i>padi</i> 74
A : B : B : B & C : B & C	<i>õnnelik</i> 987	
2) A : B : C : C : D	<i>harjutus</i> 2522, <i>oluline</i> 1926	
3) A : B : C : C : B	<i>katus</i> 1170, <i>soolane</i> 763	
4) A : B : A : A : B		<i>hammas</i> 139, <i>tütar</i> 39
5) A : B : A : B : B		<i>liige</i> 117, <i>ase</i> 29
6) A : B : A : A : C		<i>suur</i> 30
7) A : B : C : C : D		<i>uus</i> 26
8) A : B : B : A : B & C		<i>hein</i> 18
9) A : B : C : C : A		<i>käsi</i> 9

Produktiivsed on veel teine lõpuvaheldusmall ABCCD ja kolmas mall ABCCB. Nendesegi mallidesse kuuluvatel sõnadel kasutatakse ainsuse nimetavas tüvekuju, mis mujal paradigmas ei esine. Ülejäänud vormides on aga ulatuslikult tarvitusel nii ainsuse omastavas esinev vokaallõpuline kui ka ainsuse osastavas esinev konsonantlõpuline tüvekuju. Kolmandat malli järgivates *katus-* ja *soolane-*tüüpi sõnades piirduaksegi kolmesuguse lõpuga tüvekujudega, teist malli järgivatel *harjutus-* ja *oluline-*tüüpi sõnadel lisandub flektiivses mitmuse osastavas veel neljaski tüvekuju.

Ülejäänud käändsõnade vormimoodustus on lõpuvahelduse poolest tugevalt killustunud: kaheksa ebaproduktiivset käändtüüpi jagunevad kuue lõpuvaheldusmalli vahel, s.t peaaegu igas käändtüübis paiknevad erilõpulisel tüvekujud erinevalt.

Produktiivsed pöördtüübid *elama*, *õppima* ja *hüppama* on lõpuvahelduseta ning kasutavad kõikjal ühesuguse vokaaliga lõppevat tüvekuju. Samal moel muutub malli AAAA järgi osa *võima-* ja *sööma-*tüübi sõnu.

Paarisajas esimest lõpuvaheldusmalli (ABAB) esindavas *riidlema-*, *tulema-* ja *rabelema-*tüübi sõnas on kasutusel kaks tüvekuju: *e-* ja *l-*lõpuline. Konsonant- ja vokaallõpulisel tüvekujud vahelduvad ka *saatma-*, *seisma-* ja *naerma-*tüübi verbides, kusjuures esimeses kahes muuttüübis kasutatakse *tud-*kesksõnas *da-*tegevusnimest erinevat tüvekuju, viimases kahes aga sellega samasugust kuju. Lõpphäälikute poolest kõige erandlikum on *sööma-*tüüp, mille osas sõnadest vahelduvad erisuguste vokaalidega lõppevad tüvekujud (*s`öö-ma : s`üü-a : s`õ-i*).

Tabel 18. Pöörd sõna lõpuvaheldusmallid

Erisuguse lõpphäälikuga tüvekujud järjekorras INF _{ma} : INF _{da} : SG 3 : PTP _{tud}	Produktiivsed tüübid	Ebaproduktiivsed tüübid
1) A : B : A : B	<i>riidlema</i> 191	<i>tulema</i> 7, <i>rabelema</i> 40
2) A : A : B : C		<i>saatma</i> 82
3) A : A : B : A		<i>seisma</i> 11, <i>naerma</i> 9
4) A : B : A : A		5 sõna <i>sööma-</i> tüübist

Kirjandust tüvevahelduste kohta: HINT, MATI 1997b. Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid. | HINT, MATI 2004. Eesti keele foneetika ja morfoloogia.

KÄÄNDSÕNA VORMID

Käändsõna paradigma

§ 35 Eesti käändsõna morfoloogilised kategooriad on kääne ehk kaasus, millel on 14 liiget, ja arv ehk numberus, millel on kaks liiget. Nende kombineerumisel moodustub 28-liikmeline paradigma, kusjuures liikmetel võib esineda rööpvorme.

Kääne	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>s`epp</i>	<i>sepa-d</i>
Omastav	<i>sepa</i>	<i>s`eppa-de</i>
Osastav	<i>s`eppa</i>	<i>s`eppi ~ s`eppa-sid</i>
Sisseütlev	<i>s`eppa ~ sepa-sse</i>	<i>s`eppa-de-sse (~ sepi-sse)</i>
Seesütlev	<i>sepa-s</i>	<i>s`eppa-de-s (~ sepi-s)</i>
Seestütlev	<i>sepa-st</i>	<i>s`eppa-de-st (~ sepi-st)</i>
Alaleütlev	<i>sepa-le</i>	<i>s`eppa-de-le (~ sepi-le)</i>
Alalütlev	<i>sepa-l</i>	<i>s`eppa-de-l (~ sepi-l)</i>
Alaltütlev	<i>sepa-lt</i>	<i>s`eppa-de-lt (~ sepi-lt)</i>
Saav	<i>sepa-ks</i>	<i>s`eppa-de-ks (~ sepi-ks)</i>
Rajav	<i>sepa-ni</i>	<i>s`eppa-de-ni</i>
Olev	<i>sepa-na</i>	<i>s`eppa-de-na</i>
Ilmaütlev	<i>sepa-ta</i>	<i>s`eppa-de-ta</i>
Kaasaütlev	<i>sepa-ga</i>	<i>s`eppa-de-ga</i>

Omadussõnal lisandub veel üks morfoloogiline kategooria: võrdlus- ehk komparatsioonikategooria, millel on kolm liiget: alg-, kesk- ja ülivõrre. Omadussõna morfoloogiliste kategooriate kombineerumisel moodustub 84-liikmeline paradigma, kusjuures paradigma liikmetel võib esineda rööpvorme.

Kääne	Ainsus		Mitmus			
	Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre	Algvõrre	Keskvõrre	Ülivõrre
Nimetav	osav	osava-m	osava-ima ~ kõige osava-m	osava-d	osava-ma-d	osava-ima-d ~ kõige osava-ma-d
Omastav	osava	osava-ma	osava-ima ~ kõige osava-ma	osava-te	osava-ma-te	osava-ima-te ~ kõige osava-ma-te
Osastav	osava-t	osava-ma-t	osava-ima-t ~ kõige osava-ma-t	osava-i-d	osava-ma-i-d	osava-ima-i-d ~ kõige osava-ma-i-d
Sissetülev	osava-sse	osava-ma-sse	osava-ima-sse ~ kõige osava-ma-sse	osava-te-sse ~ osava-i-sse	osava-ma-te-sse ~ osava-ma-i-sse	osava-ima-te-sse ~ osava-ima-i-sse ~ kõige osava-ma-i-sse
Seesütlelev	osava-s	osava-ma-s	osava-ima-s ~ kõige osava-ma-s	osava-te-s ~ osava-i-s	osava-ma-te-s ~ osava-ma-i-s	osava-ima-te-s ~ osava-ima-i-s ~ kõige osava-ma-i-s
Seestütlelev	osava-st	osava-ma-st	osava-ima-st ~ kõige osava-ma-st	osava-te-st ~ osava-i-st	osava-ma-te-st ~ osava-ma-i-st	osava-ima-te-st ~ osava-ima-i-st ~ kõige osava-ma-i-st
Alaleütlelev	osava-le	osava-ma-le	osava-ima-le ~ kõige osava-ma-le	osava-te-le ~ osava-i-le	osava-ma-te-le ~ osava-ma-i-le	osava-ima-te-le ~ osava-ima-i-le ~ kõige osava-ma-i-le
Alalütlelev	osava-l	osava-ma-l	osava-ima-l ~ kõige osava-ma-l	osava-te-l ~ osava-i-l	osava-ma-te-l ~ osava-ma-i-l	osava-ima-te-l ~ osava-ima-i-l ~ kõige osava-ma-i-l
Alaltütlelev	osava-lt	osava-ma-lt	osava-ima-lt ~ kõige osava-ma-lt	osava-te-lt ~ osava-i-lt	osava-ma-te-lt ~ osava-ma-i-lt	osava-ima-te-lt ~ osava-ima-i-lt ~ kõige osava-ma-i-lt
Saav	osava-ks	osava-ma-ks	osava-ima-ks ~ kõige osava-ma-ks	osava-te-ks ~ osava-i-ks	osava-ma-te-ks ~ osava-ma-i-ks	osava-ima-te-ks ~ osava-ima-i-ks ~ kõige osava-ma-i-ks
Rajav	osava-ni	osava-ma-ni	osava-ima-ni ~ kõige osava-ma-ni	osava-te-ni	osava-ma-te-ni	osava-ima-te-ni ~ kõige osava-ma-te-ni
Olev	osava-na	osava-ma-na	osava-ima-na ~ kõige osava-ma-na	osava-te-na	osava-ma-te-na	osava-ima-te-na ~ kõige osava-ma-te-na
Ilmaütlelev	osava-ta	osava-ma-ta	osava-ima-ta ~ kõige osava-ma-ta	osava-te-ta	osava-ma-te-ta	osava-ima-te-ta ~ kõige osava-ma-te-ta
Kaasütlelev	osava-ga	osava-ma-ga	osava-ima-ga ~ kõige osava-ma-ga	osava-te-ga	osava-ma-te-ga	osava-ima-te-ga ~ kõige osava-ma-te-ga

Vormidevahelised seosed käändsõna paradigmas

§ 36 Eesti käändsõnadel võib olenevalt muuttüübist olla 1–5 tüvevarianti. Erisugused tüvevariandid ei paikne paradigmas juhuslikult, vaid kindla süsteemi järgi, s.t on mõningad vormide komplektid, kus kasutatakse kõigis või peaaegu kõigis käändsõnades alati samasugust tüvekuju. Seevastu on osa vorme, mis paljudes käändsõnades kasutavad unikaalset, paradigmas vaid korra ette tulevat tüvekuju: ainsuse nimetav, ainsuse lühike sisseütlev ja tüveülivõrre.

Enamasti sama tüvekuju kasutavad vormide rühmad käändsõna vormistikus on järgnevad:

1)

ainsuse omastav	<i>hinnalise</i>	<i>l`amba</i>
kõik ainsuse käänded alates sse-tunnuselisest sisseütlevast	<i>hinnalise-sse, hinnalise-s, hinnalise-st, hinnalise-le, hinnalise-l, hinnalise-lt, hinnalise-ks, hinnalise-ni, hinnalise-na, hinnalise-ta, hinnalise-ga</i>	<i>l`amba-sse, l`amba-s, l`amba-st, l`amba-le, l`amba-l, l`amba-lt, l`amba-ks, l`amba-ni, l`amba-na, l`amba-ta, l`amba-ga</i>
mitmuse nimetav	<i>hinnalise-d</i>	<i>l`amba-d</i>
sageli ka keskvärre ja <i>i</i> -ülivõrre	<i>hinnalise-m</i>	<i>h`alja-m, h`alja-im</i>

2)

mitmuse omastav	<i>hinnalis-te</i>	<i>lammas-te</i>
kõik <i>de</i> -mitmuse vormid alates sisseütlevast	<i>hinnalis-te-sse, hinnalis-te-s, hinnalis-te-st, hinnalis-te-le, hinnalis-te-l, hinnalis-te-lt, hinnalis-te-ks, hinnalis-te-ni, hinnalis-te-na, hinnalis-te-ta, hinnalis-te-ga</i>	<i>lammas-te-sse, lammas-te-s, lammas-te-st, lammas-te-le, lammas-te-l, lammas-te-lt, lammas-te-ks, lammas-te-ni, lammas-te-na, lammas-te-ta, lammas-te-ga</i>
sageli ka ainsuse osastav	<i>hinnalis-t</i>	<i>lammas-t</i>

3)

mitmuse osastav	<i>hinnalisi</i>	<i>l`amba-i-d</i>
sageli ka	<i>hinnalisi-sse, hinnalisi-s,</i>	<i>l`amba-i-sse, l`amba-i-s,</i>
vokaalmitmuse	<i>hinnalisi-st, hinnalisi-le,</i>	<i>l`amba-i-st, l`amba-i-le,</i>
vormid	<i>hinnalisi-l, hinnalisi-lt,</i>	<i>l`amba-i-l, l`amba-i-lt,</i>
	<i>hinnalisi-ks</i>	<i>l`amba-i-ks</i>

Ainsuse omastava tüvekuju kasutatakse ka kõigis ainsuse käänetes alates *sse*-tunnuselisest sisseütlevast, mitmuse nimetavas, keskvõrdes ja *i*-ülivõrdes. Kõigi võrdevormide puhul see seos siiski ei kehti. Osa *a*- ja *u*-tüveliste omadussõnade keskvõrdes on omastava tüvevokaali asemel tüve lõpus *e* (*vana* : *vane-m* : *vani-m*, *j`ärsk* : *järse-m* ~ *järsu-m* : *kõige järse-m* ~ *kõige järsu-m* ~ *järsi-m*).

Mitmuse omastavas esinevat tüvekuju kasutatakse kõigis *de*-mitmuse vormides peale mitmuse nimetava. Enamasti kasutatakse sama-sugust tüvekuju ka ainsuse osastavas (nt *s`eppa* : *s`eppa-de*, *mõte-t* : *mõte-te*, *katus-t* : *katus-te*), osas muuttüüpides aga mitte (nt *ase-t* : *ase-me-te*, *liige-t* : *liikme-te*, *s`uur-t* : *suur-te*).

Mitmuse osastavaga samakujulist tüve kasutatakse vokaalmitmuses, mis esineb vähemates käänetes kui *de*-mitmus: vokaalmitmuslikku rajavat, olevat, ilmaütlevat ja kaasaütlevat kohtab vähe. Kui mitmuse osastav lõpeb formatiiviga *-id* (*aasta-*, *raamat-*, *vaher-*, *ase-*, *liige-*, *mõte-*, *hammas-*, *tütar-*, *katus-*, *soolane-* ja *idee-tüübis*), moodustatakse samuti *i*-tunnuselisena vokaalmitmuse vormid: *l`amba-i-d*, *l`amba-i-sse*, *l`amba-i-s*, *l`amba-i-st*, *l`amba-i-le*, *l`amba-i-l*, *l`amba-i-lt*, *l`amba-i-ks*. Kui sõnal on üksnes *sid*-formatiiviga mitmuse osastav, pole vokaalmitmus võimalik (enamikus *pesa-tüübist*, *nimi-*, *jõgi-* ja *tubli-tüübist*). Kui sõnal on olemas flektiivne vokaallõpuline mitmuse osastav, on mitu võimalust:

- astmevahelduseta sõnal (*harjutus-*, *oluline-* ja *seminar-tüübist* ning enamikus *pesa-tüübist*) ning astmevaheldusliku *käsi-tüübi* sõnal lisatakse mitmuse osastava vormile käändetunnus: tüve *harjutusi* kasutatakse ka vormides *harjutusi-sse*, *harjutusi-s*, *harjutusi-st*, *harjutusi-le*, *harjutusi-l*, *harjutusi-lt*, *harjutusi-ks*;
- astmevahelduslikul sõnal (*suur-*, *uus-*, *sõda-*, *sepp-*, *padi-* ja *õnnelik-tüübist*) kasutatakse mitmuse osastavas esineva tugevaastmelise tüvekuju (*s`uuri*) asemel nõrgaastmelist (*suuri-sse*, *suuri-s*, *suuri-st*, *suuri-le*, *suuri-l*, *suuri-lt*, *suuri-ks*);

- vokaalmitmust ei kasutata üldse või on see kõrgstiilse varjundiga (*hein-tüübis*; enamikust *sõda-*, *seminar-*, *sepp-* ja *padi-tüübi* sõnadest): *k`oer* : *k`oeri* → *ʔkoeri-st*, *koridor* : *koridore* : *ʔkoridore-st*, *h`õim* : *h`õime* → *ʔhõime-st*, *põder* : *p`õtru* : *ʔpõdru-st*.

Kirjelatud vormidevahelised seosed ei kehti reeglipäratute asesõnade *see*, *too*, *kes*, *mis*, *mina*, *sina*, *tema*, *keegi*, *miski*, *ise*, *iseenese*, *omane* ja *kumbki* puhul (→ § 93). (EKK 2007: 299, 336–340)

Käändekategooria

§ 37 **Kääne** ehk **kaasus** on käandsõna morfoloogiline kategooria, mis näitab nimisõna(fraasi) süntaktilisi ja semantilisi funktsioone lauses. Eesti keele 14 käänet on nimetav ehk nominatiiv, omastav ehk genitiiv, osastav ehk partitiiv, sisseütlev ehk illatiiv, seesütlev ehk inessiiv, seestütlev ehk elatiiv, alaleütlev ehk allatiiv, alalütlev ehk adessiiv, alaltütlev ehk ablatiiv, saav ehk translatiiv, rajav ehk terminatiiv, olev ehk essiiv, ilmaütlev ehk abessiiv ja kaasütlev ehk komitatiiv.

Käänded jagunevad vastavalt sellele, milliseid suhteid need väljendavad, kahte suurde rühma: abstraktseteks ja konkreetseteks kääneteks.

Abstraktsed ehk grammatilised käänded väljendavad nimisõna(fraasi) süntaktilisi funktsioone, kandes aluse, täiendi, sihitise jm väga üldisi grammatilisi tähendusi. Abstraktsete käänete tähendus ei sõltu seega sõna leksikaalsest tähendusest ning neid käändeid pole lauses võimalik asendada leksikaalsete vahenditega, s.t määrsõnade ega kaassõnafrasidega. Eesti keele abstraktsed käänded on nimetav, omastav ja osastav. (EKG I 1995: 49)

Konkreetsed ehk semantilised käänded väljendavad nimisõna(fraasi) täpsemalt eristatavaid tähendusi, näiteks kohta, aega, viisi, otstarvet, ilmaolu või vahendit. Konkreetsetes käändes sõnavorme on seetõttu võimalik lauses sageli asendada samatähenduslike leksikaalsete vahenditega, v.a juhul, kui neid kasutatakse abstraktses tähenduses. Näiteks sisseütleva vormi *lumme* lauses *Koer hüppas lumme* saab asendada määrsõnaga *sinna* lauses *Koer hüppas sinna* või kaassõnafrasiga *lume sisse* lauses *Koer hüppas lume sisse*. Seevastu sisseütlevat *peremehesse* lauses *Koer on peremehesse kiindunud* asendada ei saa (*Koer on ʔsinna kiindunud*, *Koer on ʔperemehe sisse kiindunud*),

Kääne	Tunnus	Näide
nimetav nominatiiv		<i>lammas</i>
omastav genitiiv		<i>lamba</i>
osastav partitiiv	-t -d -da -	<i>lammas-t</i> <i>puu-d</i> <i>se-da</i> <i>siili</i>
sisseütlev illatiiv	-sse ja lühike illatiiv: -hV -de -	<i>lamba-sse</i> <i>pä-he</i> <i>säär-de</i> <i>kotti</i>
seesütlev inessiiv	-s	<i>lamba-s</i>
seestütlev elatiiv	-st	<i>lamba-st</i>
alaleütlev allatiiv	-le -lle	<i>lamba-le</i> <i>mu-lle</i>
alalütlev adessiiv	-l	<i>lamba-l</i>
alaltütlev ablatiiv	-lt	<i>lamba-lt</i>
saav translatiiv	-ks	<i>lamba-ks</i>
rajav terminatiiv	-ni	<i>lamba-ni</i>
olev essiiv	-na	<i>lamba-na</i>
ilmaütlev abessiiv	-ta	<i>lamba-ta</i>
kaasaütlev komitatiiv	-ga	<i>lamba-ga</i>

abstraktsed ehk
grammatilised
käänded

konkreetsed
ehk
semantilised käänded

kuna tegu on sõna *kiinduma* reksiooniga: see verb nõuab endaga seostuvalt nimisõna(fraasi)lt sisseütleva vormi. Eesti keele konkreet-
sed käanded on sisseütlev, seesütlev, seestütlev, alaleütlev, alalütlev,
alaltütlev, saav, rajav, olev, ilmaütlev ja kaasäütlev. (EKK 2007: 240)

Konkreetsetest käänetest on maailma keeltes iseäranis levinud kohakäanded (Blake 1994: 32–34), ka eesti keeles on kaks kolme-
liikmelist kohakäänete sarja, mis esmase tähendusena väljendavad
ruumisuhteid (*läksin laevale*), aga abstraktsemas kasutuses ka toimu-
misaega (*puhkasin juulis*), seisundit (*olin masenduses*), omajat (*lapsel
on tõukeratas*), materjali (*riidest mähkmed*) jpm (EKG I 1995: 50).

Sisekohakäanded sisse-, sees- ja seestütlev väljendavad ruumiga
seotud kohasuhteid. **Väliskohakäanded** alale-, alal- ja alaltütlev väl-
jendavad pinnaga seotud kohasuhteid. Kummaski sarjas on sihi-, asu-
koha- ja lähtekääne. **Sihi-** ehk **latiivkäanded** sisse- ja alaleütlev väljen-
davad sihtkohta ehk latiivsust (*läksin linna ja tänavale*), **asukoha-** ehk
lokatiivkäanded sees- ja alalütlev asukohta (*olin linnas ja tänaval*) ehk
lokatiivsust ning **lähte-** ehk **separatiivkäanded** lähtekohta ehk sepa-
ratiivsust (*tulin linnast ja tänavalt*). (EKG I 1995: 50, EKK 2007: 240)

Obliikvakäanded on kõik käanded peale nimetava. Obliikva-
käändeid on mõistlik eristada siis, kui nimetav erineb millegi poolest
kõigist ülejäänud käänetest (Haspelmath 2009). Eesti keeles kasuta-
taksegi nimetavas tihti tüvekuju, mis ei esine üheski obliikvakäändes,
nt *õpik* : *õpiku*, *p`ott* : *poti*, *uni* : *une*, *vaher* : *v`ahtra*, *kollane* : *kollase*,
mägi : *m`äe*, *v`iis* : *viie*, *põder* : *põdra*.

Käändetunnused

§ 38 Nimetaval ja omastaval käandel puudub tunnus. Samuti võib
tunnus puududa osastaval ja sisseütleva, ehkki neil on ka tunnusega
vormistusviise. Olenevalt sõnatüübist võib tüvi nimetavas, omastavas,
osastavas ja sisseütlevas jääda muutumatuks (nt väike *pesa*, väikese
pesa, väikest *pesa*, väikesesse *pesa-sse*) või üksteisest erineda (mugav
padi, mugava *padja*, mugavat *p`atja*, mugavasse *p`atja*; suur *tuba*,
suure *toa*, suurt *tuba*, suurde *t`uppa*).

Kõigil ülejäänud käanel peale nimetava ja omastava on tunnu-
sed. Enamik käändetunnustest esineb kirjakeeles alati samal kujul.
Seesütleva tunnus on kõikjal *-s*, seestütleva *-st*, alalütleva *-l*, alalt-
ütleva *-lt*, saaval *-ks*, rajaval *-ni*, ilmaütleva *-ta* ja kaasäütleva *-ga*.
Mitu allomorfi on osastava, sisseütleva ja alaleütleva tunnusel.

Osastava käände tunnuse allomorfid on *-t*, *-d* ja *-da* (*inimes-t*, *maa-d*, *ma-i-d*, *to-da*). Lisaks on võimalik, et tunnus puudub (armastan oma *ema* ja *isa*). Tunnuseta osastavas võidakse kasutada ülejäänud vormidest erinevat tüve (*pesi*, *õnnel`ikke*). Osastava käände vormistus oleneb sõnatüübist, vt tabelit 19. Kõige levinum on osastava tunnus *-t*, sageli kasutatakse ka tunnuseta osastavat. Paarisajas sõnas on rööpselt võimalikud need mõlemad vormistused (nt seda *memo* ~ *memo-t*). Allomorf *-d* on kasutusel mõnesajas ning *-da* mõnes sõnas. Argikeeles kasutatakse ka *pesa*-tüübi sõnadest normingulise tunnuseta osastava asemel *t*-tunnuselise (a) ning esmavälistest *tubli*-tüübi sõnadest normingulise *t*-tunnuselise asemel tunnuseta osastavat (b).

- (a) Ma kutsun *isat* issiks ja *emat* empsiks, teiste kuuldes *isa* ja *ema* tavaliselt. *Kenat* päevitamise jätku! Kõik lapsed ootasid staadioni juures tiigi ääres pingsalt *tädit*, et teada saada, kes küll elab vees. Tere, mul mure, mees tahab koju tuua oma pere *vanat* mööblit. [etTenTen]
- (b) Mu abikaasa teab, et armastan üle kõige oma *pere*. Kuigi samas kui räägitakse et e34 2.0 ei liiguta õieti seda rasket *kere* siis oma kogemustest võin öelda et jäin rahule minekuga ja mida siis see 2.0 veel e36 kere vahel teeks? [G]

Tabel 19. Ainsuse osastava vormistus

Vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
allomorf <i>-t</i>	<i>aasta-</i> , <i>raamat-</i> , <i>vaher-</i> , <i>ase-</i> , <i>liige-</i> , <i>mõte-</i> , <i>hammas-</i> , <i>tütar-</i> , <i>katus-</i> , <i>soolane-</i> , <i>harjutus-</i> , <i>oluline-</i> , <i>suur-</i> , <i>uus-</i> , <i>käsi-</i> ja <i>tubli</i> -tüüp; <i>aula-</i> , <i>armas-</i> , <i>kallis-</i> , <i>raskus-</i> , <i>lahtine-</i> , <i>hirmus-</i> ja <i>pale</i> -rööptüüp	<i>aasta-t</i> , <i>liige-t</i>	16416
tunnuseta osastav	<i>pesa-</i> , <i>sõda-</i> , <i>seminar-</i> , <i>nimi-</i> , <i>jõgi-</i> , <i>sepp-</i> , <i>hein-</i> , <i>padi-</i> ja <i>õnnelik</i> -tüüp, <i>idu</i> -rööptüüp	<i>pesa</i> , <i>p`atja</i>	9310
allomorf <i>-d</i>	<i>idee</i> -tüüp	<i>id`ee-d</i>	349
tunnuseta osastav ~ allomorf <i>-t</i>	<i>akvaarium-</i> , <i>mõis-</i> , <i>ümbrik-</i> ja <i>logo</i> -rööptüüp, lisaks sõnad <i>voos</i> , <i>õgev</i> , <i>rehi</i> , <i>üks</i> ja <i>kaks</i>	<i>m`õisa</i> ~ <i>mõisa-t</i> , <i>logo</i> ~ <i>logo-t</i>	260
allomorf <i>-da</i>	sõnad <i>see</i> , <i>too</i> , <i>kes</i> , <i>mis</i> , <i>tema</i>	<i>se-da</i>	5
allomorfid <i>-da</i> ~ <i>-d</i>	sõna <i>mõni</i>	<i>m`õn-da</i> ~ <i>m`õn-d</i>	1

Mitmuse osastavas võidakse kasutada osastava tunnust *-d*, mis liitub mitmuse tunnusele *-i-* (*l'ökke-i-d*); formatiivi *-sid*, kus on osastava tunnus kokku sulanud mitmuse tunnusega (*tule-sid*); flektiivselt moodustatud omaette mitmuse osastava tüve (*l'eeke*). Kõik need kolm mitmuse osastava moodustamise viisi on väga levinud ning paljudest sõnadest on võimalik moodustada ka rööpvorme (nt *osi ~ osa-sid*, *p'u-i-d ~ p'uu-sid*, *'eestlasi ~ 'eestlase-i-d*), vt tabelit 20.

Tabel 20. Mitmuse osastava vormistus

Vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
<i>id</i> -formatiiv	<i>aasta-</i> , <i>raamat-</i> , <i>vaher-</i> , <i>ase-</i> , <i>liige-</i> , <i>mõte-</i> , <i>hammas-</i> , <i>tütar-</i> , <i>katus-</i> ja <i>soolane-tüüp</i> ; <i>ahne-</i> ja <i>hirmus-rööptüüp</i>	<i>raamatu-i-d</i> , <i>m'õtte-i-d</i>	9909
tunnuseta osastav ~ <i>sid</i> -formatiiv	<i>osa pesa-tüübist</i> , <i>sõda-</i> , <i>seminar-</i> , <i>sepp-</i> , <i>hein-</i> , <i>padi-</i> ja <i>õnnelik-tüüp</i>	<i>sõdu ~ sõda-sid</i> , <i>s'eppi ~</i> <i>seppa-sid</i>	8766
tunnuseta osastav	<i>harjutus-</i> , <i>oluline-</i> , <i>suur-</i> , <i>uus-</i> ja <i>käsi-</i> <i>tüüp</i>	<i>harjutusi</i> , <i>'uusi</i>	4513
<i>sid</i> -formatiiv	enamik <i>pesa-</i> <i>tüübist</i> , <i>tubli-</i> , <i>nimi-</i> ja <i>jõgi-tüüp</i> , <i>idu-rööptüüp</i>	<i>elu-sid</i> , <i>tubli-sid</i> , <i>nime-sid</i> , <i>jõge-sid</i> , <i>idu-sid</i>	1526
tunnuseta osastav ~ <i>id</i> -formatiiv	<i>ümbrik-</i> , <i>raskus-</i> ja <i>lahtine-rööptüüp</i>	<i>'ümbr'ikke ~ ümbriku-i-d</i> , <i>r'askusi ~ r'askuse-i-d</i> , <i>l'ahtisi ~ l'ahtise-i-d</i>	1254
<i>sid</i> -formatiiv ~ <i>id-</i> formatiiv	<i>idee-tüüp</i> , <i>aula-</i> ja <i>pale-rööptüüp</i>	<i>id'ee-sid ~ id'e-i-d</i> , <i>aula-</i> <i>sid ~ 'aula-i-d</i> , <i>pale-sid ~</i> <i>p'alge-i-d</i>	359
<i>id</i> -formatiiv ~ tunnuseta osastav ~ <i>sid</i> -formatiiv	<i>akvaarium-</i> ja <i>mõis-</i> <i>rööptüüp</i>	<i>akv'aariume-i-d</i> <i>~ akv'aariume (~</i> <i>akv'aariumi-sid)</i> , <i>m'õisa-</i> <i>i-d ~ m'õisu ~ m'õisa-sid</i>	215

Sisseütleva vormistamiseks on samuti mitu võimalust. Kõigist sõnadest on võimalik pikk ehk *sse*-tunnuseline sisseütlev, paljudest lisaks lühike sisseütlev. Ehkki *sse*-tunnuseline sisseütlev on teoreetiliselt võimalik kõigist sõnadest, mõjub lühike sisseütlev sageli loomulikumalt. Mitu uuringut on näidanud, et keelekasutajad eelistavad rööpvormi võimalusega tüüpides lühikest sisseütlevat.

Lühikese sisseütleva tunnuse allomorfid on *-hV* ja *-de* (*ma-ha*, *k'eel-de*). Mitmes tüübis kasutatakse omaette flektiivset geminatsioonilist lühikese sisseütleva tüve (*p'essa*, *k'ätte*) või tunnusetat vormi, mis langeb kokku ainsuse omastava ja osastava tüvega (*koridori*), ainsuse osastava tüvega (*m'etsa*, *k'appi*, *m'õnda*) ning üksikuis *mõte*- ja *hammas*-tüübi sõnades ainsuse omastava tüvega (*k'ütte*, *t'aeva*). Neist kasutatavaim on osastava tüvega kokkulangev vorm, küllaltki palju kasutatakse ka geminatsioonilist tüve. Haruldasemad on *de*-tunnuseline sisseütlev, mille kasutus piirdub paarikümne sõnaga, ja *hV*-tunnuseline illatiiv, mis on kasutusel üksnes kuuest sõnast.

Tabel 21. Lühikese ainsuse sisseütleva vormistus

Vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
osastava tüvi	<i>sepp</i> -, <i>õnnelik</i> -, <i>padi</i> - ja <i>hein</i> -tüüp, <i>ümbrik</i> -rööptüüp	<i>õnnel'ikku</i> , <i>p'atja</i>	8212
geminatsiooniline tüvi	<i>harjutus</i> -, <i>oluline</i> -, <i>käsi</i> - ja <i>jõgi</i> -tüüp, <i>raskus</i> - ja <i>lahtine</i> -rööptüüp; <i>osa sõda</i> -, <i>nimi</i> -, <i>pesa</i> - ja <i>tubli</i> -tüübi sõnadest	<i>olul'isse</i> , <i>s'õtta</i>	u 5850
omastava ja osastava tüvi	<i>seminar</i> -tüüp ja <i>akvaarium</i> -rööptüüp; <i>aasta</i> -tüübi sõnad <i>põrgu</i> , <i>tasku</i> , <i>voodi</i> ; <i>raamat</i> -tüübi sõnad <i>kõrb</i> , <i>mõis</i> , <i>pagas</i>	<i>seminari</i> , <i>v'oodi</i>	685
allomorf <i>-de</i>	<i>suur</i> - ja <i>uus</i> -tüüp	<i>s'uur-de</i> , <i>'uu-de</i>	56
omastava tüvi	<i>mõte</i> -tüübi sõnad <i>kare</i> 'rohtunud maa', <i>küte</i> , <i>kütke</i> , <i>lape</i> , <i>perse</i> ; <i>hammas</i> -tüübi sõnad <i>puhmas</i> , <i>taevas</i> , <i>võllas</i> ; <i>pale</i> -rööptüübi sõna <i>pale</i> ; <i>mõis</i> -rööptüübi sõna <i>mõis</i>	<i>k'ütte</i> , <i>k'ütke</i> ; <i>p'uhma</i> , <i>t'aeva</i> ; <i>p'alge</i> ; <i>m'õisa</i>	10
allomorf <i>-hV</i>	<i>idee</i> -tüübi sõnad <i>maa</i> , <i>pea</i> , <i>soo</i> , <i>suu</i> , <i>töö</i> ja <i>öö</i>	<i>ma-ha</i> , <i>pä-he</i> , <i>so-hu</i> , <i>su-hu</i> , <i>tö-he</i> , <i>ö-he</i>	6

Mitmuse sisseütlev moodustatakse enamasti vaid *sse*-tunnusega, üksikuist sõnadest on võimalikud ka tunnusetä paralleelvormid: *hammas-te-sse* ~ *h`amba-i-sse* ~ *h`ambu-sse* ~ *h`ambu*, *lammas-te-sse* ~ *l`amba-i-sse* ~ *l`ambu*. Sisseütleva tunnusetä vormid võivad kokku langeda tunnusetä osastava tüvekujuga: *j`alga-de-sse* ~ *jalu-sse* ~ *j`algu*, *k`õrva-de-sse* ~ *kõrvu-sse* ~ *k`õrvu*.

Märkus. Osa lühikese sisseütleva vormide liigendamise suhtes on olnud eriarvamusi. Vorme nagu *maha*, *k`eelde* ja *m`õnda* oleks igati põhjendatud tõlgendada mitte *hV-*, *de-* ja *da-*tunnuselisena, vaid omaette flektiivsete tüvevariantidena (s.t mitte *ma-ha*, *k`eel-de*, *m`õn-da*, vaid *maha*, *k`eelde*, *m`õnda*). (Viks 1982a: 14–15) Erinevalt Jaak Peebost (1997: 99–100) pole arvestatud seda, et *uus-* ja *suur-*tüübi lühikesed illatiivivormid on keeleajalooliselt erinevad, kuna *uus-*tüübis kuulub *d* tüvesse ja *suur-*tüübis mitte; siin on ka *uus-*tüübi illatiivi tõlgendatud *de-*tunnuselisena (*`uu=de*, vrd Peebo *`uude*).

Alaleütleva käände tunnusena kasutatakse enamasti allomorfi *-le*. Morfeemivariant *-lle* esineb ainult kolme isikulise asesõna rööpvormides: *minu-le* ~ *mu-lle*, *sinu-le* ~ *su-lle*, *tema-le* ~ *ta-lle*.

Arvukategooria

§ 39 **Arv** ehk **numerus** on käänd- ja pöördõna morfoloogiline kategooria, mis näitab asjade, olendite jms hulka. Pöördõnal väljendub arv alati koos 1., 2. või 3. isikuga (→ § 45). Eesti keeles on arvukategoorial kaks liiget: ainsus ehk singular ja mitmus ehk plural.

Osali käändõnadel puudub üks arvukategooria liikmetest (→ § 5). Ainsus- ja mitmussõnu kasutatakse tavaliselt kas ainult ainsuse või ainult mitmuse vormis, teistsugune tarvituse on tugevalt markeeritud, vrd *inimkond sõdib* ja *inimkonnad sõdivad*, *huvitavad arhiivandmed* ja *huvitav arhiivanne*. Mitmuse vormistik puudub ka asesõnadel *iga*, *igaks*, *keegi*, *miski*, *ükski*, *kumbki*, *üksteise* ja *teineteise*. Paaril asesõnal esineb mitmus üksnes suplettiivse tüvevariandina (*mina* : *meie*, *sina* : *teie*, *tema* : *nema-d*, *see* : *nee-d*, *too* : *noo-d*).

Ainsusel puudub tunnus. Mitmuse väljendamiseks on mitu võimalust: *de*-mitmus, vokaalmitmus ja *sid*-formatiiviga mitmus.

de-mitmus on mitmuse liik, mille korral väljendatakse mitmust tunnusega, mille allomorfid on *-d*, *-de-* ja *-te-*. *de*-mitmust on võimalik

moodustada kõigist sõnadest, millel on mitmuse vormid. Allomorf *-d* esineb nimetavas käändes (*targa-d, m`õtte-d*). Ülejäänud mitmuse käänetes peale osastava kasutatakse vastavalt sõnatüübile allomorfi *-de* või *-te* (*t`arka-de, mõte-te, t`arka-de-st, mõte-te-st*) või mõlemat (*hein-te ~ h`eina-de*). *de*-tunnust kasutatakse *tütar-, tubli-, pesa-, sõda-, seminar-, nimi-, jõgi-, sepp-, padi-, õnnelik-* ja *idee*-tüübis, *te*-tunnust *aasta-, raamat-, vaher-, ase-, liige-, mõte-, hammas-, katus-, soolane-, harjutus-, oluline-, suur-, uus-* ja *käsi*-tüübis. *Hein*-tüübis on võimalikud mõlemad variandid (*hein-te ~ h`eina-de*), *de*-tunnuseliste vormi kasutatakse aga harva.

Tabel 22. *de*-mitmuse tunnused

Vormistus	Näiteid	Sõnu
<i>-te</i>	<i>`aasta-te, raamatu-te, v`ahtra-te, aseme-te, l`ikkme-te, mõte-te, hammas-te, katus-te, soolas-te, harjutus-te, olulis-te, suur-te, uu=te, kä=te, (`)ahne-te, h`irmsa-te, taldriku-te, `armsa-te, k`alli-te ~ kallis-te, r`askus-te, l`ahtis-te</i>	15637
<i>-de</i>	<i>tütar-de, tubli-de, pesa-de, sõda-de, seminari-de, nime-de, jõge-de, s`eppa-de, p`atja-de, õnnel`ikku-de, id`ee-de, logo-de, idu-de</i>	10657
<i>-te ~ -de</i>	<i>hein-te ~ h`eina-de, `aula-te ~ aula-de, akv`aariumi-te ~ akv`aariumi-de, m`õisa-te ~ m`õisa-de, pale-te ~ pale-de</i>	243

sid-formatiiviga mitmus on mitmuse liik, mille korral väljendatakse mitmuse osastavat formatiiviga *-sid*, milles on ühte sulanud arvu- ja käändetunnus. *sid*-formatiiviga mitmus on ainuvõimalik vorm enamikus *pesa*-tüübigest, *nimi-*, *jõgi-* ja *tubli*-tüübigest (*elu-sid, nime-sid, jõge-sid, tubli-sid*) ning üks rööpvormidest osas *pesa*-tüübi sõnades, samuti *sõda-*, *seminar-*, *sepp-*, *hein-*, *padi-*, *õnnelik-* ja *idee*-tüübigest (*pesi ~ pesa-sid, sõdu ~ sõda-sid, s`eppi ~ s`eppa-sid*).

Vokaalmitmus on mitmuse liik, mille puhul mitmust väljendab kas tunnus *-i* (sel juhul on tegu *i*-mitmusega) või omaette mitmusetüvi (sel juhul on tegemist tüve- mitmusega). Vokaalmitmus on võimalik ainult osas sõnatüüpides. Vormidest esineb vokaalmitmus minimaalselt osastavas ning võib esineda ka kohakäänetes ja saavas

käändes, kohati ka ülejäänud käänetes peale ainsuse nimetava. Erandiks on sõnad *hammas*, *lammas* ja *rõivas*, millest saab lisaks tüübipärastele tugevaastmelistele *i*-mitmuse vormidele (*h`amba-i-sse*, *h`amba-i-s*, *h`amba-i-st*; *l`amba-i-sse*, *l`amba-i-s*, *l`amba-i-st*; *r`õiva-i-sse*, *r`õiva-i-s*, *r`õiva-i-st*) moodustada ka tugevaastmelise tüvemitmuse (*h`ambu-sse* ~ *h`ambu*, *h`ambu-s*, *h`ambu-st*; *l`ambu*, *l`ambu-s*, *l`ambu-st*; argikeelsed *r`õivi-sse*, *r`õivi-s*, *r`õivi-st*).

***i*-mitmus** on vokaalmitmuse alaliik, mille korral väljendab mitmust tunnus *-i-*. *i*-mitmuse vormid esinevad osastavas, kohakäänetes ja saavas käändes. *i*-mitmust on võimalik moodustada *aasta-*, *raamat-*, *vaher-*, *ase-*, *liige-*, *mõte-*, *hammas-*, *tütar-*, *katus-*, *soolane-* ja *idee-* tüübi sõnadest (*aasta-i-d*, *aasta-i-sse*, *aasta-i-s* jne). Mõnikord kasutatakse tunnuse *-i-* ees teistsuguse lõpphäälikuga tüvekuju kui ülejäänud vormistikus. Nõnda on see *idee*-tüübis, kus mujal paradigmas lõpeb tüvi pika vokaaliga ja *i*-mitmuses lühikesega (*id`ee* : *ide-i-d*), ning nendes *aasta-*, *raamat-*, *vaher-* ja *hammas-* tüübi sõnades, kus mujal paradigmas on tüvevokaal *i* ja *i*-mitmuses *e* (*v`äeti* : *v`äeti* : *v`äete-i-d*, *n`umber* : *n`umbri* : *n`umbre-i-d*, *m`ander* : *m`andri* : *m`andre-i-d*, *naeris* : *n`aeri* : *n`aere-i-d*).

Tüvemitmus on vokaalmitmuse alaliik, mille korral väljendab mitmust omaette vokaaliga tüvevariant. Tüvemitmust on võimalik moodustada osast *pesa-* tüübi sõnadest ning *harjutus-*, *oluline-*, *suur-*, *uus-*, *käsi-*, *sõda-*, *seminar-*, *sepp-*, *hein-*, *padi-* ja *õnnelik-* tüübi sõnadest. Kõige levinum on tüvemitmus astmevaheldusliku *-ik*-liitega sõnu sisaldavas *õnnelik-* tüübis, kus seda kasutatakse kõigis käänetes peale nimetava, ning samuti üsna levinud *seminar-*, *harjutus-* ja *oluline-* tüübis. Ülejäänud tüüpides kasutatakse tüvemitmust enamasti üksnes osastavas käändes (*pesi*, *s`uuri*, *`uusi*, *sõdu*, *s`eppi*, *h`einu*, *p`atju*). Muudes käänetes esineb tüvemitmus vaid üksikuist sõnadest ja üksikuis vormides fraseologismide koosseisus, nt *käsi-l* olema, *käsi-le* võtma, *jalu-st* rabama, *jalu-le* seadma, *kõrvu-st* tõstma, *silmi-st* laskma, sõba *silmi-le* saama, *jäli-le* jõudma, ja poeetilises keelekasutuses (*noori-st lehi-st kujun uue*).

Tüveitmuslik mitmuse osastav

§ 40 Mitmuse osastav on üks käändsõna erandlikemaist vormidest: osas sõnades on seal kasutusel paradigmas ainukordne tüvevariant. *id*-formatiiviga mitmuse osastavas kasutatakse sama tüvekuju mis ainsuse omastavaski (*mõte* : *m`õtte* : *m`õtte-i-d*, *soolane* : *soolase* : *soolase-i-d*), *sid*-formatiiviga mitmuse osastavas sama tüvekuju mis ainsuse osastavaski (nt *jõgi* : *jõge* : *jõge-sid*, *padi* : *p`atja* : *p`atja-sid*), tüveitmuslikus mitmuse osastavas kasutatakse aga omaette mitmuslikku tüvekuju.

Tüveitmuslik mitmuse osastav on *pesa-*, *sõda-*, *seminar-*, *sepp-*, *hein-*, *padi-* ja *õnnelik*-tüübi sõnadel kõige sarnasem ainsuse osastava tüvega, *harjutus-* ja *oluline*-tüübi sõnadel aga ainsuse omastava tüvega. Mõlemal juhul erineb ainsuse ja mitmuse vormidel enamasti üksnes lõpuvokaal. Nii on see *pesa*-tüübi lühikese mitmuse osastava võimalusega sõnades ning *sõda-*, *seminar-*, *sepp-*, *hein-*, *padi-* ja *õnnelik*-tüübis, kus ainsuse ja mitmuse osastava vormid erinevad üksnes lõpphääliku poolest (*pesa* : *pesi*, *seminari* : *seminare*, *s`eppa* : *s`eppi*, *h`eina* : *h`einu*, *p`atja* : *p`atju*, *õnnel`ikku* : *õnnel`ikke*). *Harjutus-* ja *oluline*-tüübis seevastu on selleks vormiks, millest mitmuse osastava tüvi üksnes lõpphääliku poolest erineb, ainsuse omastav (*harjutuse* : *harjutusi*, *olulise* : *olulisi*). Ainsuse vormide ja mitmuse osastava tüve erinevused on suuremad väikestes *suur-*, *uus-* ja *käsi*-tüüpides, vrd *suure* : *s`uur-t* : *s`uuri*, *uue* : *`uu=t* : *`uusi*, *kõrre* : *k`õr-t* : *k`õrsi*, *k`äe* : *kät-t* : *käsi*.

Tüveitmusliku mitmuse osastava ja ülejäänud tüvekujude vahel valitsevad siiski kindlad, ehkki üsna keeruliselt kirjeldatavad seosed, mille kohaselt vaheldub ainsuse vormis esinev tüvevokaal mitmuses teistsugusega ja mõnikord leidub tüves muidki erinevusi.

Tüvevokaal on ainsuse omastava vormi lõpus olev vokaal. Enamasti esineb sama vokaal ka ainsuse osastava tüve lõpus, juhul kui osastava tüvi on vokaallõpuline. Erandiks on vähesed *sepp*-tüübi *d-* ja *g-lõpu*-lised sõnad (nt *v`oog* : *v`oo* : *v`oogu* : *v`ooge*, *r`ood* : *r`oo* : *r`oodu* : *r`oode*, *r`oog* : *r`oo* : *r`oogu* : *r`ooge*, *r`aag* : *r`ao* : *r`aagu* : *r`aage*, *p`ood* : *p`oe* : *p`oodi* : *p`oode*, *m`ood* : *m`oe* : *m`oodi* : *m`oode*, *pr`aad* : *pr`ae* : *pr`aadi* : *pr`aade*, *s`aag* : *s`ae* : *s`aagi* : *s`aage*).

Tabel 23. Ainuse tüvekuju ja flektiivse mitmuse osastava tüvekuju lõpus oleva vokaali vaheldumise seaduspärasused

Ainsuse ja mitmuse tüve lõppvokaal	Esinemistingimus	Näiteid	Erandid	
<i>u : e</i>	alati	<i>alhi : ahju : `ahju</i> <i>puder : pudru : p`utru</i>	<i>`ahje</i> <i>p`utre</i>	
<i>i : e</i>	alati	<i>kivi : kivi : kivi</i> <i>huvi : huvi : huvi</i> <i>purk : purgi : p`urki</i>	<i>kive</i> <i>huve</i> <i>p`urke</i>	
<i>e : i</i>	alati	<i>oluline : olulise : olulis-t</i> <i>s`uur : suure : s`uuri</i>	<i>olulisi</i> <i>s`uuri</i>	
<i>a : u</i>	kui esisilbis on <i>a, aa, i, ii, õ, õõ, ae, ai, ei, äi, õi, õe, au, iu, õu</i>	<i>v`ald : valla : v`alda</i> <i>v`aal : vaala : v`aala</i> <i>`ilm : ilma : `ilma</i> <i>p`iisk : piisa : p`iiska</i> <i>s`õrg : sõra : s`õrga</i> <i>m`õök : mööga : m`õöka</i> <i>l`aev : laeva : l`aeva</i> <i>l`aisk : laisa : l`aiska</i> <i>l`eib : leiva : l`eiba</i> <i>j`äik : jäiga : j`äika</i> <i>t`õik : tõiga : t`õika</i> <i>n`õel : nõela : n`õela</i> <i>k`aust : kausta : k`austa</i> <i>l`iud : liua : l`iuda</i> <i>`õun : õuna : `õuna</i>	<i>v`aldu</i> <i>v`aalu</i> <i>`ilmu</i> <i>p`iisku</i> <i>s`õrgu</i> <i>m`õoku</i> <i>l`aevu</i> <i>l`aisku</i> <i>l`eibu</i> <i>j`äiku</i> <i>t`õiku</i> <i>n`õelu</i> <i>k`austu</i> <i>l`iudu</i> <i>`õunu</i>	<i>k`ingi</i> <i>p`ikki</i> <i>s`ilmi</i> <i>kinga : k`inga</i> <i>p`ikka : p`ikka</i> <i>s`ilma : s`ilma</i>

Ainsuse ja mitmuse tüve lõppvokaal	Esinemistingimus	Näiteid	Erandid
<i>a : e</i>	kui lühikeses esisilbis on <i>u</i>	<i>muna : muna : muna</i>	
<i>a : i</i>	muudel juhtudel	<i>ots : otsa : otsa</i> <i>keha : keha : keha</i> <i>püha : püha : püha</i> <i>mäger : mägra : m`äkra</i> <i>s`ööt : sööda : s`ööta</i>	<i>kuri : kurja : k`urja</i> <i>ori : orja : `orja</i> <i>s`oe : sooja : s`ooja</i> <i>turi : turja : t`urja</i> <i>tühi : tühja : t`ühja</i> <i>neli : nelja : n`elja</i>

Ainsuse omastava (või äsja mainitud erandlike *sepp*-tüübi sõnade puhul osastava) tüve lõppvokaal vaheldub lühikese mitmuse osastava lõppvokaaliga süstemaatiliselt *u*-, *i*- ja *e*-tüveliste sõnade puhul. Tüvevokaalid *i* või *u* vahelduvad alati *e*-ga (*t`ekk : teki : t`ekki : t`ekke*, *vari : varju : v`arju : v`arje*), tüvevokaal *e* alati *i*-ga (*h`iir : hiire : h`iir-t : h`iiri*).

Tüvevokaali *a* korral võib aga mitmuse osastava lõpus olla *u*, *i* või *e* sõltuvalt sellest, millised vokaalid esinevad sõna esimeses silbis. *a*-tüveliste sõnade mitmuse osastava lõppvokaaliks on *u* juhul, kui esimeses silbis on lühikesed vokaalid *a*, *i*, *õ*, pikad vokaalid *aa*, *ii*, *õõ* või diftongid *ae*, *ai*, *ei*, *äi*, *õi*, *au*, *iu*, *õu* (*`aeg : aja : `aega : `aegu*, *l`inn : linna : l`inna : l`innu*, *l`õug : lõua : l`õuga : l`õugu*). Erandiks on sõnad *king*, *pikk* ja *silm*, kus mitmuse osastav lõpeb *i*-ga (*k`ing : kinga : k`inga : k`ingi*). *a*-tüveliste sõnade mitmuse osastava lõppvokaaliks on *e* juhul, kui lühikeses esisilbis esineb *u* (*luba : l`oa : luba : lube*). Ülejäänud *a*-tüvelistes sõnades on mitmuse osastava lõpus *i* (*osa : osa : osa : osi*, *tera : tera : tera : teri*, *k`oer : koera : k`oera : k`oeri*). Erandiks on vaid juhud, kus see osutuks fonotaktilistel põhjustel võimatuks, sest reeglite järgi tuleks vormi lõppu keele hääldusreeglistikuga sobimatu ühend *ji*. Nii on see *padi*-tüübis, mille *a*-tüvelistes sõnades see seaduspära ei kehti (*väli : välja : v`älja : v`älju*, mitte [?]*v`älji*; *kuhi : kuhja : k`uhja : k`uhje*, mitte [?]*k`uhji*), samuti *sepp*-tüübi sõnas *nui* (*n`ui : nuia : n`uia : n`uie*, mitte [?]*n`uiji*).

Võrdluskategooria

§ 41 **Võrdlus** ehk **komparatsioon** on omadussõna morfoloogiline kategooria, mis väljendab omaduse määra. Kuna iga võrdevorm omakorda muutub käändes ja arvus, siis on neil nii tuletiste kui ka muutevormide omadused ning võrdluskategooriat ei saa pidada käände- ja arvukategooriaga samaväärseks morfoloogiliseks kategooriaks (→ § 10). Võrdluskategooria liikmed ehk võrdlusastmed ehk võrded on algvõrre ehk positiiv, keskvõrre ehk komparatiiv ja ülivõrre ehk superlatiiv. Võrdlusastmed puuduvad vaegomadussõnadel, millel pole morfoloogilisi vorme (nt *kuldaväärt* oskus), ja vaegvõrdelistel omadussõnadel, millest ei saa nende tähenduse tõttu võrdlusastmeid moodustada (nt *läbimärg* vaip) (→ § 5).

Algvõrdel puudub tunnus (*puhas, pidulik*).

Keskvõrde tunnus on *-m*, mis liitub enamasti omastava tüvele (*puhta-m, piduliku-m*). Osas *sepp-*, *padi-*, *pesa-* ja *tubli-*tüübi *a-* ja *u-*tüvelistes sõnades kasutatakse keskvõrde tunnuse ees *e-*ga lõppevat tüvekuju (nt *t`ark : targa : targe-m, paha : pahe-m, vali : valju : valje-m, tillu : tillu-m*), osas aga mitte (*püha : püha-m, roosa : roosa-m, nunnu : nunnu-m, v`õik : võigu : võigu-m*). Lisaks on osast *sepp-*tüübi sõnadest võimalikud nii *e-lõpulise* tüvega kui ka omastavaga kokkulangeva tüvega keskvõrre (*h`ull : hullu : hulle-m ~ hullu-m, h`õrk : hõrgu : hõrge-m ~ hõrgu-m, l`oid : loiu : loie-m ~ loiu-m, j`ärsk : järsu : järse-m ~ järsu-m*).

Ülivõrret saab moodustada kahel moel: liit- ja lihtvormina (*kõige puhta-m ~ puhta-im, kõige piduliku-m ~ pidulike-m*).

Liitülivõrre ehk **kõige-ülivõrre** ehk **analüütiline superlatiiv** on võrdevorm, mis koosneb abisõnast *kõige* ja keskvõrde vormist, nt *kõige kirju-m, kõige kurje-m*.

Lihtülivõrre ehk **süntetiline superlatiiv** on ühesõnaline ülivõrdevorm. Lihtülivõrre on võimalik ainult neist sõnadest, millel on olemas *i*-mitmus või tüvemitmus (EKK 2007: 287). Ülivõrde tunnuseks on kas omastava tüvele liituv *-im* nendes sõnatüüpides, kus esineb aglutinatiivne *i*-mitmus, või mingile muule vokaaltüvevariandile liituv *-m* nendes sõnatüüpides, kus esineb tüvemitmus.

Tunnusega *-im*, mis liitub omastava tüvele, moodustatakse ülivõrre *aasta-*, *raamat-*, *vaher-*, *liige-*, *mõte-*, *hammas-* ja *soolane-*tüübi omadussõnadest (*inetu-im, n`ukra-im, `ahtra-im, h`oolsa-im, k`iire-im, `apla-im, januse-im*). *Idee-*tüübi sõnas *tr`uu* kasutatakse tunnuse *-i* ees lühikese tüvevokaaliga lõppevat tüvevarianti (*tr`uu : tr`u-im*). Juhul kui tüvevokaaliks on *i*, kasutatakse ülivõrde tunnuse ees *e-lõpulist* tüvekuju (nt *s`ulne-im, k`aune-im, sens`iible-im, v`äete-im*).

Tunnusega *-m* moodustatakse ülivõrre *oluline-*, *õnnelik-* ja *suur-*tüübis, osast *sepp-* ja *pesa-*tüübi sõnadest, *uus-*tüübi ainsast omadussõnast *uus* ning *padi-*tüübi sõnadest *nõder* ja *õgev* (*pitsilisi-m, praktilisi-m, turvalisi-m; ametlike-m, l`eplike-m, põhjalike-m; noori-m, peeni-m, suuri-m; õrni-m, halvi-m, julmi-m, jäigi-m, järsi-m; keni-m, kõvi-m, pahi-m, pühi-m, vani-m; uusi-m; nõdri-m*). Enamasti langeb tunnusele *-m* eelnev tüvevariant kokku tüvemitmuse tüvega (nt *olulisi-m ülesanne* ja *olulisi-l hetki-l*). Astmevahelduslikes tüüpides langeb ülivõrde tüvekuju kokku tüvemitmuse nõrgaastmelise tüvega,

juhul kui seda sõnast üleüldse kasutatakse (nt *õnnelike-m inimene* ja *õnnelike-st aega-de-st*, vrd tugevas astmes vokaalmitmuslik mitmuse osastav *õnnel`ikke õnnetusi*). Erandiks on osa *sepp-* ja *pesa-*tüübi sõnu, kus on kasutusel üksnes ülivõrdevormis esinev tüvekuju, nt *nõrgi-m lüli* ja *nõrgu-l jalu-l, vani-m h`iidpanda* ja *vanu-l päevi-l*.

Märkus. Siinne ülivõrdevormide liigendus erineb pisut „Eesti keele grammatika“ ja „Eesti keele käsiraamatu“ omadest. EKG-s eristatakse võrret ja astet (nt vormis *ilusa-i-m* on *-i* astme ja *-m* võrde tunnus), EKK-s ja siinses käsitluses üksnes võrdlusastet (vormis *ilusa-im* on *-im* võrdlusastme tunnus). EKK-s tõlgendatakse tüvemitmuslike sõnatüüpide superlatiivi puhtflektiivsena (*õnnelikem*), siin aga eraldatakse *-m*, mida peetakse superlatiivi tunnuse allomorfiiks, kusjuures tüve ja tunnuse vahel pole siiski selget piiri, vaid tüve vokaallõpp on tunnusega kokku sulanud (*õnnelik=em*).

Tabel 24. Ülivõrdevormide liigendamine EKGs, EKKs ja EGs

Muuttüübid	EKG I 1995	EKK 2007	EG
<i>aasta-, raamat-, vaher-, liige-, mõte-, hammas- ja soolane-</i> tüüp; sõna <i>truu</i>	<i>ilusa-i-m</i> <i>näljase-i-m</i> 'tüvi-aste-võrre'	<i>ilusa-im</i> <i>näljase-im</i> 'tüvi-võrdlusaste'	<i>ilusa-im</i> <i>näljase-im</i> 'tüvi-võrdlusaste'
<i>oluline-, õnnelik-, suur-, sepp-, pesa-</i> tüüp; sõna <i>uus</i>	<i>olulisi-m</i> <i>õnnelike-m</i> 'tüvi:aste-võrre'	<i>olulisim</i> <i>õnnelikem</i> 'tüvi:võrdlusaste'	<i>olulis=im</i> <i>õnnelik=em</i> 'tüvi=võrdlusaste'

Keskvõrdevorme moodustatakse üldiselt normingupäraselt, ehkki argikeeles esineb pisut norminguväliseid vorme, nt *aldim* pro *altim*, *aram* pro *arem*, *lollem* pro *lollim*, *soem* pro *soojem*, *õudsam* pro *õudsem*) (Keelenõuvakk, Pedaja-Ansen 2015: 91). Novembris 2018 leidis internetitekstides kirjakeelseid nimetava vorme *õudse-m* ja *are-ma-d* umbes sama palju kui vorme *õudsa-m* ja *ara-ma-d*. Normingupärast vormi *lollim* tuli ette u üheksa korda sagedamini kui vormi *lolle-m* ning veelgi ülekaalukamalt domineerisid normingupärased vormid *sooje-ma-d* ja *alti-ma-d* argikeelsete *s`oe-ma-d* ja *aldi-ma-d* üle.

Keskvõrde vormidest märksa keerulisemaks on osutunud liht-ülivõrde vormide moodustamine. Netikeelest võib leida rohkesti normingust erinevaid näiteid, kus diftongilist *im*-tunnuselist ülivõrret kasutatakse ka väljaspool normitud tüüpe, nt *hinnalise-im* pro *hinnalisi-m*, *südamliku-im* pro *südamlike-m*, *noore-im* pro *noori-m*, *külme-im* pro *külmi-m*, *kena-im* pro *keni-m*. Anu Pedaja-Anseni magistritöös küsitletud õpilased ja täiskasvanud moodustasid normingupäraselt vaid kolmandiku vormidest. Peamiseks erinevuseks normingust on selle uuringu andmeil diftongilise *im*-tunnuselise ülivõrde kasutamine ka väljaspool normitud tüüpe, s.t *oluline-*, *õnnelik-*, *sepp-* ja *pesa*-tüübis (nt *õiglaseim*, *õnnelikuim*, *külmeim*, *vabaim*). Sama täheldas Mati Hint 1980. aastal õpilaste vormikasutust uurides (Hint 1980d) (→ § 175).

Kirjandust käändsõnavormistiku kohta: EREL, MATI, MATTI PUNTTILA 1996. The superlative in literary Estonian in comparison with literary Finnish. | HASPELMATH, MARTIN 2009. Terminology of case. | HASSELBLATT, CORNELIUS 2000. Eesti keele ainsuse sisseütlev on lühike. | HINT, MATI 1984. Eesti mitmusetüübid keeletüpoloogilisest seisukohast. | KAALEP, HEIKI-JAAN 2009. Kuidas kirjeldada lühikest sisseütlevat kasutusandmetega kooskõlas? | KAALEP, HEIKI-JAAN 2010. Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis. | KAALEP, HEIKI-JAAN 2012. Eesti käänamissüsteemi seaduspärasused. | KIO, KATI 2006. Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles. | METSLANG, ANN 2013. Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles. | METSLANG, ANN 2015a. Ainsuse pika ja lühikese sisseütleva valiku olenemine morfofonoloogilistest tunnustest – korpusanalüüs. | METSLANG, ANN 2015b. Mitmuse osastava *sid*- ja *si*-lõpu varieerumise kasutuspõhine analüüs. | PALMEOS, SIRLI 2014. Superlatiivi moodustus ja kasutus suulises eesti keeles. | PEDAJA-ANSEN, ANU 2015. Võrdevormid tänapäeva eesti keeles. | RAAG, VIRVE 1998. The effects of planned change on Estonian morphology. | TRUMMER, IREEN 2005. Mitmuse osastava käände vormide kasutus eesti kirjakeeles. | TŠERNOVA, NADEŽDA 2014. Lühikese illatiivi kasutamise sagedus kirja-keeles massimeedia allikate toel.

PÖÖRDSÕNA VORMID

Pöördsõna paradigma

§ 42 Eesti pöördsõna morfoloogilised kategooriad on pööre, millel on kuus liiget; tegumood ehk geenus, millel on kaks liiget; aeg, millel on sõltuvalt kõneviisist üks kuni neli liiget; kõneviis ehk moodus, millel on viis liiget; kõneliik, millel on kaks liiget. Pöördsõna vormistiku koosseisu on keerulisem määratleda kui käändsõna oma, sest enamik kategooriaid kombineerub teiste kategooriatega vaid osaliselt (näiteks käskiv kõneviis esineb aegadest ainult olevikus ja tegumoodidest ainult isikulises tegumoes) ning osa käändelisi vorme käändub kas täielikult (*v-* ja *tav-*kesksõna) või osaliselt (*ma-*tegevusnimi).

Tabel 25. Kindla kõneviisi paradigma

Aeg	Tegumood	Pööre	Kõneliik	Eitav
			Jaatav	
Olevik	Isikuline	ains 1.	<i>ela-n</i>	<i>ei ela</i>
		ains 2.	<i>ela-d</i>	
		ains 3.	<i>ela-b</i>	
		mitm 1.	<i>ela-me</i>	
		mitm 2.	<i>ela-te</i>	
		mitm 3.	<i>ela-vad</i>	
	Umbisikuline	-	<i>ela-takse</i>	<i>ei ela-ta</i>
Lihtminevik	Isikuline	ains 1.	<i>ela-si-n</i>	<i>ei ela-nud</i>
		ains 2.	<i>ela-si-d</i>	
		ains 3.	<i>ela-s</i>	
		mitm 1.	<i>ela-si-me</i>	
		mitm 2.	<i>ela-si-te</i>	
		mitm 3.	<i>ela-si-d</i>	
	Umbisikuline	-	<i>ela-t-i</i>	<i>ei ela-tud</i>
Täisminevik	Isikuline	ains 1.	<i>ole-n ela-nud</i>	<i>ei ole ela-nud ~ pole ela-nud</i>
		ains 2.	<i>ole-d ela-nud</i>	
		ains 3.	<i>on ela-nud</i>	
		mitm 1.	<i>ole-me ela-nud</i>	
		mitm 2.	<i>ole-te ela-nud</i>	
		mitm 3.	<i>on ela-nud</i>	
	Umbisikuline	-	<i>on ela-tud</i>	<i>ei ole ela-tud ~ pole ela-tud</i>
Enne- minevik	Isikuline	ains 1.	<i>ol-i-n ela-nud</i>	<i>ei ol-nud ela-nud ~ pol-nud ela-nud</i>
		ains 2.	<i>ol-i-d ela-nud</i>	
		ains 3.	<i>ol-i ela-nud</i>	
		mitm 1.	<i>ol-i-me ela-nud</i>	
		mitm 2.	<i>ol-i-te ela-nud</i>	
		mitm 3.	<i>ol-i-d ela-nud</i>	
	Umbisikuline	-	<i>ol-i ela-tud</i>	<i>ei ol-nud ela-tud ~ pol-nud ela-tud</i>

Tabel 26. Tingiva kõneviisi paradigma

Aeg	Tegu- mood	Pööre	Kõneliik	Eitav
			Jaatav	
Olevik	Isikuline	ains 1.	<i>ela-ksi-n ~ ela-ks</i>	<i>ei ela-ks</i>
		ains 2.	<i>ela-ksi-d ~ ela-ks</i>	
		ains 3.	<i>ela-ks</i>	
		mitm 1.	<i>ela-ksi-me ~ ela-ks</i>	
		mitm 2.	<i>ela-ksi-te ~ ela-ks</i>	
		mitm 3.	<i>ela-ksi-d ~ ela-ks</i>	
	Umb- isikuline	-	<i>ela-ta-ks</i>	<i>ei ela-ta-ks</i>
Minevik	Isikuline	ains 1.	<i>ole-ksi-n ela-nud ~ ole-ks ela-nud ~ ela-nu-ksi-n ~ ela-nu-ks</i>	<i>ei ole-ks ela-nud ~ pole-ks ela-nud ~ ei ela-nu-ks</i>
		ains 2.	<i>ole-ksi-d ela-nud ~ ole-ks ela-nud ~ ela-nu-ksi-d ~ ela-nu-ks</i>	
		ains 3.	<i>ole-ks ela-nud ~ ela-nu-ks</i>	
		mitm 1.	<i>ole-ksi-me ela-nud ~ ole-ks ela-nud ~ ela-nu-ksi-me ~ ela-nu-ks</i>	
		mitm 2.	<i>ole-ksi-te ela-nud ~ ole-ks ela-nud ~ ela-nu-ksi-te ~ ela-nu-ks</i>	
		mitm 3.	<i>ole-ksi-d ela-nud ~ ole-ks ela-nud ~ ela-nu-ksi-d ~ ela-nu-ks</i>	
	Umb- isikuline	-	<i>ole-ks ela-tud</i>	<i>ei ole-ks ela-tud ~ pole-ks ela-tud</i>

Tabel 27. Kaudse kõneviisi paradigma

Aeg	Tegumood	Pööre	Kõneliik	Eitav
			Jaatav	
Olevik	Isikuline	ains 1. – mitm 3.	<i>ela-vat</i>	<i>ei ela-vat</i>
	Umbisikuline	-	<i>ela-ta-vat</i>	<i>ei ela-ta-vat</i>
Minevik	Isikuline	ains 1. – mitm 3.	<i>ole-vat ela-nud ~ ela-nu-vat</i>	<i>ei ole-vat ela-nud ~ pole-vat ela-nud ~ ei ela-nu-vat</i>
	Umbisikuline	-	<i>ole-vat ela-tud</i>	<i>ei ole-vat ela-tud ~ pole-vat ela-tud</i>

Tabel 28. Mõõnva kõneviisi paradigma

Aeg	Tegumood	Pööre	Kõneliik	Eitav
			Jaatav	
Olevik	Isikuline	ains 1. – mitm 3.	<i>ela-gu</i>	<i>är-gu ela-gu</i>
	Umbisikuline	-	<i>ela-ta-gu</i>	<i>är-gu ela-ta-gu</i>
Minevik	Isikuline	ains 1. – mitm 3.	<i>ol-gu ela-nud</i>	<i>är-gu ol-gu ela-nud</i>
	Umbisikuline	-	<i>ol-gu ela-tud</i>	<i>är-gu ol-gu ela-tud</i>

Tabel 29. Käskiva kõneviisi paradigma

Aeg	Tegumood	Pööre	Kõneliik	Eitav
			Jaatav	
Olevik	Isikuline	ains 2.	<i>ela</i>	<i>ära ela</i>
		ains 3.	<i>ela-gu</i>	<i>är-gu ela-gu</i>
		mitm 1.	<i>ela-ge-m</i>	<i>är-ge-m ela-ge-m</i>
		mitm 2.	<i>ela-ge</i>	<i>är-ge ela-ge</i>
		mitm 3.	<i>ela-gu</i>	<i>är-gu ela-gu</i>
	Umbisikuline	-	<i>ela-ta-gu</i>	<i>är-gu ela-ta-gu</i>

Tabel 30. Infiniitsed vormid

Tegevusnimed	
<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>ma</i> -vorm <i>mas</i> -vorm <i>mast</i> -vorm <i>maks</i> -vorm <i>mata</i> -vorm
<i>ela</i> -ma	
<i>ela</i> -mas	
<i>ela</i> -mast	
<i>ela</i> -maks	
<i>ela</i> -mata	
<i>da</i> -tegevusnimi	<i>ela</i> -da
<i>vat</i> -tegevusnimi	<i>ela</i> -vat
Kesksõnad	
<i>v</i> -kesksõna (isikulises tegumoes oleviku kesksõna)	<i>ela</i> -v
<i>tav</i> -kesksõna (umbisikulises tegumoes oleviku kesksõna)	<i>ela</i> -ta-v
<i>nud</i> -kesksõna (isikulises tegumoes mineviku kesksõna)	<i>ela</i> -nud
<i>tud</i> -kesksõna (umbisikulises tegumoes mineviku kesksõna)	<i>ela</i> -tud
<i>des</i>-vorm	<i>ela</i> -des

Vormidevahelised seosed pöörsõna paradigmas

§ 43 Nagu käändsõnadel on pöörsõnadelgi mõningad vormide sarjad, kus kasutatakse kõigis või peaaegu kõigis pöörsõnades sama-sugust tüvekuju.

ma-tegevusnimes ja selle käändevormides esinevat tüvekuju kasutatakse ka isikulise tegumoe lihtminevikus, kaudse kõneviisi olevikus, *vat*-tegevusnimes ja isikulise tegumoe oleviku kesksõnas.

da-tegevusnimes esinevat tüvekuju kasutatakse ka *des*-vormis, käskivas kõneviisis (v.a ainsuse 2. pöördes), möönva kõneviisi olevikus, tingiva ja kaudse kõneviisi lihtvormilises minevikus ja *nud*-kesksõnas.

Kindla kõneviisi olevikus esinevat tüvekuju kasutatakse veel tingiva kõneviisi olevikus ja käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördes.

Ühesugust tüvekuju kasutatakse ka kõigis umbisikulistes vormides: oleviku- ja minevikuvormides, samuti *tud*-kesksõnas, *tav*-kesksõnas ja *ma*-tegevusnime umbisikulises vormis.

Enamasti sama tüvekuju kasutavad vormid pöörsõna vormistikus on kokkuvõtlikult järgnevad:

1.

<i>ma</i> -tegevusnimi ja selle käänevormid	<i>r`iidle-ma, r`iidle-mas, r`iidle-mast, r`iidle-maks, r`iidle-mata</i>	<i>l`eppi-ma, l`eppi-mas, l`eppi-mast, l`eppi-maks, l`eppi-mata</i>
kindla kõneviisi lihtminevik	<i>r`iidle-si-n, r`iidle-si-d, r`iidle-s, r`iidle-si-me, r`iidle-si-te, r`iidle-si-d</i>	<i>l`eppi-si-n, l`eppi-si-d, l`eppi-s, l`eppi-si-me, l`eppi-si-te, l`eppi-si-d</i>
kaudse kõneviisi olevik <i>vat</i> -tegevusnimi isikulise tegumoe oleviku kesksõna	<i>r`iidle-vat r`iidle-vat r`iidle-v</i>	<i>l`eppi-vat l`eppi-vat l`eppi-v</i>

2.

<i>da</i> -tegevusnimi	<i>riiel-da</i>	<i>l`eppi-da</i>
<i>des</i> -vorm	<i>riiel-des</i>	<i>l`eppi-des</i>
käskiva kõneviisi mitmuse 1. ja 2. pööre, ainsuse ja mitmuse 3. pööre,	<i>riiel-ge-m riiel-ge</i>	<i>l`eppi-ge-m l`eppi-ge</i>
möönvä kõneviisi olevik isikulise tegumoe mineviku kesksõna	<i>riiel-gu riiel-nud</i>	<i>l`eppi-gu l`eppi-nud</i>
tingiva ja kaudse kõneviisi sünteesiline minevik	<i>riiel-nu-ks, riiel-nu-vat</i>	<i>l`eppi-nu-ks, l`eppi-nu-vat</i>

3.

kindla kõneviisi olevik	<i>r`iidle-n, r`iidle-d, r`iidle-b, r`iidle-me, r`iidle-te, r`iidle-vad</i>	<i>lepi-n, lepi-d, lepi-b, lepi-me, lepi-te, lepi-vad</i>
tingiva kõneviisi olevik	<i>r`iidle-ksi-n, r`iidle-ksi-d, r`iidle-ks, r`iidle-ksi-me, r`iidle-ksi-te, r`iidle-ksi-d</i>	<i>lepi-ksi-n, lepi-ksi-d, lepi-ks, lepi-ksi-me, lepi-ksi-te, lepi-ksi-d</i>
käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre	<i>r`iidle</i>	<i>lepi</i>

4.

umbisikuline tegumood	<i>riiel-dud, riidel-dakse, riiel-d-i, riidel-da-ks, riiel-da-vat, riidel-da-gu, riiel-da-v</i>	<i>lepi-tud, lepi-takse, lepi-t-i, lepi-ta-ks, lepi-ta-vat, lepi-ta-gu, lepi-ta-v</i>
-----------------------	---	---

Tavapärased vormidevahelised suhted ei kehti *tulema-*, *võima-* ja *sööma-*tüübis ning *õppima-*tüübi sõnades *pidama* 'kohustatud olema', *tegema* ja *nägema*, millel kasutatakse mõnes vormisarjas rohkem kui üht tüvekuju.

Sõnade *laskma* ja *pidama* ning *tulema-*tüübi lihtmineviku vormides kasutatakse teistsugust tüvekuju kui ülejäänud 1. sarja vormidel (vrd *l`ask-ma* ja *las-i*, *pida-ma* ja *pid-i*, *kuse-ma* ja *kus-i*, *pese-ma* ja *pes-i*, *pane-ma* ja *pan-i*, *sure-ma* ja *sur-i*, *tule-ma* ja *tul-i*, *ole-ma* ja *ol-i*, *mine-ma* ja *läh-s*). Sõnal *olema* erineb ka kindla kõneviisi kolmanda pöörde kuju 3. sarja ülejäänud vormidest (vrd *ole-n* ja *on*), sõnal *minema* erinevad ka *nud-*kesksõna ning tingiva ja kaudse kõneviisi minevikuvormid 2. sarja ülejäänud vormidest (*m`inn-a* ja *läi-nud*, *min-ge* ja *läi-nu-ks*) ja käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde vorm 3. sarja ülejäänud vormidest (vrd *lähe-d* ja *mine*).

*Sööma-*tüübi sõnadel erineb umbisikulise tegumoe oleviku vormi tüvekuju ülejäänud 4. vormisarja vormide tüvest (vrd *s`öö-d-i* ja *süü-akse*).

*Võima-*tüübi sõnadel on ülejäänud vormidest erinevas vältes 1. vormisarjas lihtmineviku vormid (vrd *v`õi-ma* ja *või-si-n*) ning 2. vormisarjas *da-*tegevusnimi ja *des-*vorm (vrd *või-nud* ja *v`õi-da*).

Sõnadel *nägema* ja *tegema* leidub erandlikult moodustatud vorme 1. vormisarjas, ülejäänud vormidest erineb lihtmineviku vormi tüvi (vrd *näge-ma* ja *näg-i*), ja 2. sarjas, kus ülejäänud vormidest lahkneva tüvevariandiga moodustatakse *nud-*kesksõna ning tingiva ja kaudse kõneviisi minevikuvormid (vrd *näh-a* ja *näi-nud*).

Tegumoe kategooria

§ 44 **Tegumood** ehk **geenus** on pöörsõna morfoloogiline kategooria, mis väljendab, et lause alusega tähistatu on muudetud indefiniitseks, s.t tegevussubjekt on grammatilise subjekti positsioonist välja tõrjutud. Eesti keele verbi tegumoe kategooria liikmeteks on isikuline tegumood ehk personaal ja umbisikuline tegumood ehk impersonaal. Impersonaalivormiga osutatakse asjaolule, et verbiga väljendatud tegevuse tegijaks või seisundis olijaks on lauses nimetamata jääv nn umbisik. (Erelt, Metslang 2017: 209–210)

Isikuline tegumood on tunnuseta.

Umbisikulise tegumoe tunnusel on neli allomorfi: *-ta-*, *-da-*, *-t-* ja *-d-*. Allomorfe *-ta-* ja *-da-* kasutatakse tingiva, kaudse ja möönva kõneviisi olevikus (*hüpa-ta-ks*, *hüpa-ta-vat*, *hüpa-ta-gu*; *rael-da-ks*, *rael-da-vat*, *rael-da-gu*) ja oleviku kesksõnas (*hüpa-ta-v*, *rael-da-v*). Veel moodustatakse nendega *ma*-tegevusnime umbisikuline vorm (*hüpa-ta-ma*, *rael-da-ma*), mida kasutatakse üksnes koos *pidama*-verbiga kvotatiivse tähendusega tarindis (*pidi tehtama* – Erelt, Metslang 2017: 805). Tunnusevariantid *-t-* ja *-d-* on tarvitusel kindla kõneviisi lihtmineviku jaatusvormides (*hüpa-t-i*, *rael-d-i*). Lisaks kasutatakse kindla kõneviisi oleviku vorme formatiividega *-takse*, *-dakse* ja *-akse*, mis väljendavad ühtaegu umbisikulise tegumoe ja oleviku tähendust, ning umbisikulise tegumoe mineviku liitvormides kesksõnavorme formatiividega *-tud* ja *-dud*, mis väljendavad ühtaegu umbisikulise tegumoe, mineviku ja kesksõna tähendust.

Valik formatiivivariantide vahel oleneb sõnatüübist. Enim, tuhandetes verbides, kasutatakse kõigis umbisikulistes vormides tugeva sulghäälikuga algavaid variante *-takse*, *-t-*, *-ta-* ja *-tud* (*ela-takse*, *ela-t-i*, *ela-ta-ks*, *ela-tud*). Paarisaja sõna umbisikulise tegumoe vormides on kasutusel nõrga sulghäälikuga algavad variantid *-dakse*, *-d-*, *-da-* ja *-dud* (*riiel-dakse*, *riiel-d-i*, *riiel-da-ks*, *riiel-dud*). Kümmeonnas *tulema-* ja *sööma-*tüübi sõnas kasutatakse nõrga sulghäälikuga formatiivivariantide kõrval *akse*-formatiiviga kindla kõneviisi oleviku vormi. Tugeva ja nõrga sulghäälikuga algavad kujud on rööpselt kasutusel poolesajasõnalisel *naljat(e)lema*-rööptüübis ja veidi väiksemas *rabelema*-tüübis.

Tabel 31. Umbisikulise tegumoe formatiivid

Formatiivi-variantid	Esinemus	Näiteid	Sõnu
<i>-takse</i> , <i>-t-</i> , <i>-ta-</i> , <i>-tud</i>	<i>elama-</i> , <i>õppima-</i> , <i>hüppama-</i> , <i>seisma-</i> ja <i>saatma-</i> tüüp; <i>sulgema-</i> , <i>saastama-</i> ja <i>kaits(e)ma-</i> rööptüüp	<i>ela-takse</i> , <i>ela-t-i</i> , <i>ela-ta-ks</i> , <i>ela-tud</i> ; <i>s`eis-takse</i> , <i>s`eis-t-i</i> , <i>s`eis-ta-ks</i> , <i>s`eis-tud</i>	6742

Formatiivi-variandid	Esinemus	Näiteid	Sõnu
-dakse, -d-, -da-, -dud	riidlema-, rabelema-, naerma- ja võima-tüüp	riiel-dakse, riiel-d-i, riiel-da-ks, riiel-dud; v`õi-dakse, v`õi-d-i, v`õi-da-ks, v`õi-dud	206
-akse, -d-, -da-, -dud	tulema- ja sööma-tüüp	tull-akse, t`ul-d-i, t`ul-da-ks, t`ul-dud; süü-akse, s`öö-d-i, s`öö-da-ks, s`öö-dud	16
-takse ~ -akse, -t ~ -d-, -ta- ~ -da-, -tud ~ -dud	naljat(e)lema-rööptüüp	naljatle-takse ~ naljatell-akse, naljatle-t-i ~ naljat`el-d-i, naljatle-ta-ks ~ naljat`el-da-ks, naljatle-tud ~ naljat`el-dud	57
-takse ~ -dakse, -ta- ~ -da-, -tud ~ -dud	rabelema-rööptüüp	rabele-takse ~ rabel-dakse, rabele-t-i ~ rabel-d-i, rabele-ta-ks ~ rabel-da-ks, rabele-tud ~ rabel-dud	40

Pöördekattegoria

§ 45 **Pööre** on pöördsona morfoloogiline kattegoria, mis väljendab verbiga märgitava tegevuse subjektisiku seost kõneleja ja kuulajaga. Pöördekattegoria on sulandkattegoria, mis hõlmab arvukattegoriat, millel on kaks liiget (ainsus ja mitmus), ning isikukattegoriat, millel on kolm liiget (1., 2., 3. isik). Neid kahte ühendaval pöördekattegorial on kuus liiget: ainsuse 1., ainsuse 2., ainsuse 3., mitmuse 1., mitmuse 2. ja mitmuse 3. pööre. Ainsusliku pöördvormi korral on subjektisikuid üks, mitmusliku vormi korral mitu. Esimeses pöördes kuulub subjektisikute hulka kõneleja ise (*ela-n*, *ela-me*), teises pöördes kuulaja (*ela-d*, *ela-te*), kolmandas pöördes ei kuulu nende hulka ei kõneleja ega kuulaja (*ela-b*, *ela-vad*).

Ainsuse 1. pöördte tunnus on *-n* ning see esineb kindla ja tingiva kõneviisi jaatusvormides: *ela-n*, *ela-si-n*, *ela-ksi-n*, *ela-nu-ksi-n*.

Ainsuse 2. pöördte tunnus on *-d* ning see esineb kindla ja tingiva kõneviisi jaatusvormides (*ela-d*, *ela-si-d*, *ela-ksi-d*, *ela-nu-ksi-d*). Käskiva kõneviisi ainsuse teine pööre on ainuke verbivorm, mis koosneb üksnes verbitüvest ühegi tunnusega (*ela*).

Ainsuse 3. pöörde tunnus on kindla kõneviisi oleviku jaatusvormis *-b* (*ela-b*), mujal sellel pöördel tunnus puudub (*ta ela-ks, ela-vat, ela-gu, ela-s*).

Mitmuse 1. pöörde tunnusel on kaks allomorfi, millest *-m* esineb käskivas kõneviisis (*ela-ge-m*) ning *-me* kindla ja tingiva kõneviisi jaatavates vormides (*ela-me, ela-si-me, ela-ksi-me, ela-nu-ksi-me*).

Mitmuse 2. pöörde tunnus on *-te* ning see esineb kindla ja tingiva kõneviisi jaatusvormides (*ela-te, ela-si-te, ela-ksi-te, ela-nu-ksi-te*).

Mitmuse 3. pöörde tunnus on *-vad* ning see esineb kindla kõneviisi oleviku jaatusvormis (*ela-vad*).

Tingiva kõneviisi jaatuses on rööpselt võimalikud pöördetunnusega ja *-tunnuseta* vormid: *ma ela-ksi-n ~ ela-ks, ole-ksi-n ela-nud ~ ole-ks ela-nud, ela-nu-ksi-n ~ ela-nu-ks*. Eituses on normingupärased üksnes pöördetunnuseta eitusvormid, kuid internetitekstidest leiab ka harvu pöördetunnusega vorme nii olevikus (a) kui ka minevikus (b) (Must 2018).

- (a) Siin polegi küsimust sellest, et sa intuiitiivselt *ei teaksid*, muidugi sa tead. Kas me *ei peaksime* tähtsustama faktiteadmisi? See, et Te ei võitnud seekord, ei tähenda, et te *ei võiksite* võita järgmine kord! Oleme jõudnud tasemele, kus arstidel on kaks unistust: et vaesed *ei jääksid* kunagi haigeks ja rikkad *ei saaksid* kunagi terveks.
- (b) Tol hetkel soovisin, et *ei oleksin* seda *pildistanud*. Kas sa *poleksid saanud* natuke oodata 4,01 peal, mina istun 4,00 peal. Talgusupi ja vahendite asemel ostsime rinnuni kummipüksid, ilma milleta *poleksime saanud* jõge puhastada. Ilmselt arvate sama moodi, kuna muidu *poleksite* ta selliseks *värvinud*. Kas sellised erandid *ei oleksid olnud* Eestile kasulikud?

Kõneviisikategooria

§ 46 **Kõneviis** ehk **moodus** on pöördsõna morfoloogiline kategooria, mis väljendab suhtluseesmärki, kõneleja ja kuulaja osa teatamissituatsioonis ja kõneleja hinnangut sündmuse suhtele tegelikkusega. Eesti keele kõneviisikategooria liikmed on kindel kõneviis ehk indikatiiv, tingiv kõneviis ehk konditsionaal, käskiv kõneviis ehk imperatiiv, mõõnev kõneviis ehk jussiiiv ja kaudne kõneviis ehk kvotatiiv. (Erelt, Metslang 2017: 160)

Kõneviisikategooria markeerimata liikmel kindlal kõneviisil puudub tunnus.

Tingiva kõneviisi tunnuse allomorfid on *-ksi-* või *-ks*, millest esimest kasutatakse juhul, kui järgneb pöördetunnus (*ela-ksi-n*, *ela-ksi-te*), ja teist juhul, kui tingiva kõneviisi tunnus jääb sõna lõppu (*ela-ks*, *ela-ta-ks*).

Kaudse kõneviisi tunnus on *-vat* (*ela-vat*, *ole-vat ela-nud*).

Käskiva kõneviisi tunnus on *-ge* või *-ke*, *-gu* või *-ku*. Isikud on kõneviisides vormistatud igaüks erinevalt: ainsuse teises pöördes kasutatakse tunnusteta verbitüve (*ela*, *ära ela*), mitmuse esimeses pöördes lisanduvad tüvele kõneviisitunnus *-ge* või *-ke* ja pöördetunnus *-m* (*ela-ge-m*, *är-ge-m* *ela-ge-m*), mitmuse teises pöördes üksnes kõneviisitunnus *-ge* või *-ke* (*ela-ge*, *är-ge* *ela-ge*) ning ainsuse ja mitmuse kolmandas pöördes kõneviisitunnus *-gu* või *-ku* (*ela-gu*, *är-gu* *ela-gu*). Tunnuse allomorfi valik sõltub sõnatüübist.

Möönva kõneviisi tunnuse allomorfid on *-gu* ja *-ku* (ma *ela-gu*, *ol-gu* *ela-nud*) ning nende esinemus sõltub sõnatüübist.

Nõrga või tugeva sulghäälikuga algavad tunnusekujud esinevad käskivas ja möönvas kõneviisis samades muuttüüpides. Enamasti kasutatakse allomorfe *-ge* ja *-gu* (*ela-ge*, *ela-gu*; *l'eppi-ge*, *l'eppi-gu*). Enam kui kuuesajast sõnast on kasutusel allomorfid *-ke* ja *-ku* (*hüpa-ke*, *hüpa-ku*; *s'ööt-ke*, *s'ööt-ku*), üksiksõnadest on kirjakeeles normingupärased mõlema tunnusega paralleelvormid.

Tabel 32. Käskiva kõneviisi mitmuse ja möönva kõneviisi tunnused

Käskiva kõneviisi mitmuse ja möönva kõneviisi vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
allomorfid <i>-ge</i> ja <i>-gu</i>	<i>elama-</i> , <i>õppima-</i> , <i>riidlema-</i> , <i>rabelema-</i> , <i>naerma-</i> , <i>tulema-</i> , <i>võima-</i> ja <i>sööma-</i> tüüp; <i>naljat(e)lema-</i> ja <i>sulgema-rööptüüp</i>	<i>õppi-ge</i> , <i>õppi-gu</i> ; <i>tul-ge</i> , <i>tul-gu</i>	6764
allomorfid <i>-ke</i> ja <i>-ku</i>	<i>hüppama-</i> , <i>seisma-</i> ja <i>saatma-tüüp</i>	<i>hüpa-ke</i> , <i>hüpa-ku</i> ; <i>s'eis-ke</i> , <i>s'eis-ku</i>	655
allomorfid <i>-ge</i> ~ <i>-ke</i> , <i>-gu</i> ~ <i>-ku</i>	<i>kaits(e)ma-</i> ja <i>saastama-rööptüüp</i>	<i>k'aitse-ge</i> ~ <i>k'aits-ke</i> , <i>k'aitse-gu</i> ~ <i>k'aits-ku</i> ; <i>s'aasta-ge</i> ~ <i>saasta-ke</i> , <i>s'aasta-gu</i> ~ <i>saasta-ku</i>	7

Märkus. EKG-s hõlmas käskiv kõneviis ainult selliseid käsuorme, millega kõneleja pöördub otse kuulaja poole (*ela, elage, elagem*), ning väljaspool kõneolukorda viibivale kolmandale isikule suunatud käsku käsitleti möönva kõneviisi all (*ta elagu, nad elagu*). Siinses käsitluses on mõlemad käsuvormid arvatud käskiva kõneviisi paradigmasse kui sarnase suhtlus-eesmärgiga, s.t täitmiseks mõeldud käsud. Sellise funktsioonipõhise kirjeldusega on käskiva kõneviisi vormistikku lisandunud ainsuse ja mitmuse 3. pöörde vormid. Nii on käskiva ja möönva kõneviisi vormistiku jaotust kirjeldatud ka „Eesti keele süntaksis“ (2017: 166–171).

Ajakategooria

§ 47 **Aeg** ehk **tempus** on pöördsõna morfoloogiline kategooria, mis väljendab verbiga tähistatava tegevuse suhet kõnehetkega (absoluutset aega) või mingi teise tegevusega (suhtelist e relatiivset aega). Eesti verbi ajakategooria liikmed on olevik ehk preesens, lihtminevik ehk preteeritum, täisminevik ehk perfekt, enneminevik ehk plu(skvam)-perfekt ja minevik. Ajakategooria liikmete arv oleneb kõneviisist: kindlas kõneviisis esinevad olevik, lihtminevik, täisminevik ja enneminevik; möönvas, tingivas ja kaudses kõneviisis olevik ja minevik; käskivas kõneviisis ainult olevik.

Olevik on enamasti tunnusetu. Üksnes impersonaali jaatusvormides kasutatavad formatiivid *-takse, -dakse* ja *-akse* väljendavad ühtaegu umbisikulist tegumoodi ja olevikku.

Kindla kõneviisi lihtmineviku jaatav kõne moodustatakse lihtvormina, kus minevikku väljendatakse ajatunnusega. Enamasti kasutatakse allomorfi *-s* ainsuse kolmandas pöördes ja allomorfi *-si-* ülejäänud pööretes, kus lihtmineviku tunnusele järgneb pöördetunnus (*r`iidle-s, r`iidle-si-n*), sadakonnas *naerma-* ja *saatma-*tüübi sõnas kasutatakse aga ainsuse kolmandas pöördes konsonanttüvele liituvana allomorfi *-is* (*s`aat-is, n`aer-is*). Kümme-konnas *seisma-*tüübi sõnas kasutatakse allomorfi *-is* ainsuse kolmandas pöördes ja allomorfi *-i-* mujal (*s`eis-is, s`eis-i-n*). *Tulema-* ja *sööma-*tüübis, *õppima-*tüübi erandsõnades *tegema, nägema* ja *pidama* 'kohustatud olema' ning *murdma-*tüübi erandsõnas *laskma* kasutatakse üksnes tunnust *-i-*. Tunnusega *-i-* moodustatav rööpvorm on *-s* ja *-si-* kõrval normingupärane ka *naljat(e)lema-*rööptüübis.

Tabel 33. Lihtmineviku tunnused

Lihtmineviku vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
allomorfid -s, -si-	<i>elama-</i> , <i>õppima-</i> , <i>hüppama-</i> , <i>riidlema-</i> , <i>rabelema-</i> ja <i>võima-</i> tüüp	<i>ela-s</i> , <i>ela-si-n</i> ; <i>h`üppa-s</i> , <i>h`üppa-si-n</i>	7408
allomorfid -is, -si-	<i>naerma-</i> ja <i>saatma-</i> tüüp	<i>n`aer-is</i> , <i>n`aer-si-n</i> ; <i>s`aat-is</i> , <i>s`aat-si-n</i>	91
allomorf -i-	<i>tulema-</i> tüüp, <i>sööma-</i> tüüp, teiste tüüpide erandsõnad <i>tegema</i> , <i>nägema</i> , <i>pidama</i> , <i>laskma</i>	<i>tul-i</i> , <i>tul-i-n</i> ; <i>las-i</i> , <i>las-i-n</i>	20
allomorfid -is, -i-	<i>seisma-</i> tüüp	<i>s`eis-is</i> , <i>s`eis-i-n</i>	11
allomorfid -s, -si- ~ -i-	<i>naljat(e)lema-</i> rööptüüp	<i>naljatle-s</i> ~ <i>naljatel-i</i> , <i>naljatle-si-n</i> ~ <i>naljatel-i-n</i>	57

Kindla kõneviisi lihtmineviku eitus moodustatakse liitvormina, mis koosneb eituspartiklist *ei* ning mineviku kesksõnast (*ei ela-nud*, *ei ela-tud*).

Tingivas, kaudses ja möönvas kõneviisis on kasutusel ka *olema-* abiverbiga moodustatud minevikuvormid: *ole-ksi-n ela-nud*, *ole-vat ela-nud*, *ol-gu ela-nud*. Analüütiliste vormidega rööpselt kasutatakse kõigis neis kõneviisides ka sünteetilisi. Tingiva ja kaudse kõneviisi mineviku liitvormid moodustatakse tüvele liituva mineviku tunnuse *-nu-* abil (*ela-nu-ksin*, *ela-nu-vat*).

Kõneliigikategooria

§ 48 **Kõneliik** ehk **polaarsus** on pöörd sõna morfoloogiline kategooria, mis väljendab verbiga tähistatava tegevuse jaatust või eitust. Kõneliigikategooria liikmed on jaatav kõne ehk afirmatiiv ja eitav kõne ehk negatiiv.

Jaataval kõnel puudub tunnus.

Eitava kõne kindla, tingiva ja kaudse kõneviisi vormides kasutatakse muutumatut eituspartiklit *ei* (*ei ela*, *ei ela-ks*, *ei ela-vat*), käskivas

ja möönvas kõneviisis muutuvad eitusabiverbi *ära* (*är-ge ela-ge, är-gu ela-gu*). Eitusvormi teine osa on vormiti erinev:

- vastav jaatusvorm tingivas, kaudses, käskivas ja möönvas kõneviisis (*ela-ks : ei ela-ks, ela-vat : ei ela-vat, ela-ge : är-ge ela-ge, ela-gu : är-gu ela-gu*);
- tunnusetä tüvi kindla kõneviisi olevikus (*ei ela*), tegu on konnegatiivi ehk eitusele omase tüvekujuga;
- pöördetunnusetä vorm tingivas kõneviisis (*ela-ksi-n : ei ela-ks*);
- võrreldes jaatusvormiga teistsugust formatiivi kasutatav vorm kindla kõneviisi umbisikulise tegumoe olevikus (*ela-takse : ei ela-ta*);
- mineviku kesksõna kas koos abiverbiga *olema* või ilma selleta kindla kõneviisi minevikuvormides (*ela-si-n : ei ela-nud, ole-nud : ei ole ela-nud, ol-i-n ela-nud : ei ol-nud ela-nud*).

Tegusõnal *olema* esineb eituses *p*-alguline paralleelvorm (*ei ole ~ pole*), mistõttu on vastavad paralleelvormid ka kõigil paradigma liikmetel, kus *olema* abiverbina esineb: *ei ole ela-nud ~ pole ela-nud, ei ole-ks ela-tud ~ pole-ks ela-tud* jne.

Lisaks normingulistele eitusvormidele kasutatakse ka norminguväliseid vorme. Kirjakeelsele käskiva kõneviisi mitmuse 1. pöörde eitavale vormile (*är-ge-m ela-ge-m*) lisaks väljendatakse keeldu sageli ka liitvormiga, mis sisaldab eitusabiverbi ja põhiverbi kindla kõneviisi kujul (*är-me ela* või *är-me ela-me*). Harvem esineb kasutusjuhte, kus eitusabiverbi kujule *ärgem* lisandub põhiverbi käskiva kõneviisi mitmuse või ainsuse teise pöörde vorm (*är-ge-m ela-ge, är-ge-m ela*).

Argikeeles kasutatakse möönva kõneviisi umbisikulise tegumoe olevikus vormi, kus impersonaali tunnus on lisatud ka eitusabiverbile (*är-da-gu ela-ta-gu*), ja optatiivses tähenduses vormi, milles *nud*-kesksõna tunnus lisatakse ka eitusabiverbile (*är-nud ela-nud*) (→ § 187).

Infiitvormid

§ 49 **Käändelised** ehk **infiitised vormid** ehk **infiitvormid** on pöörd-sõnavormid, mis ei saa moodustada ühesõnalist öeldist ja milles avaldub alla nelja pöörd sõna morfoloogilise kategooria. Samal ajal võib neis avalduda käändsõnadele omaseid kategooriaid. Eesti pöörd sõna käändelised vormid on *ma*-tegevusnimi ehk *ma*-infinitiiv, *da*-tegevusnimi ehk *da*-infinitiiv, *vat*-tegevusnimi ehk *vat*-infinitiiv, mineviku kesksõna ehk mineviku partitsiip, oleviku kesksõna ehk oleviku partitsiip ning *des*-vorm.

Pöörd sõna morfoloogiliste kategooriate kõrval või asemel ilmneb käändelistel vormidel käändekategooria. *ma*-tegevusnimel on mitu käändevormi: sisseütlev ehk *ma*-vorm (*ela-ma*), seesütlev ehk *mas*-vorm (*ela-mas*), seestütlev ehk *mast*-vorm (*ela-mast*), saav ehk *maks*-vorm (*ela-maks*) ja ilmaütlev ehk *mata*-vorm (*ela-mata*). Käändekategooriaga seostatakse ajalooliselt ka *da*-infinitiivi ja *des*-vormi. *da*-infinitiivi peetakse ajalooliselt kujunenuks läänemeresoome *t*-lisest infinitiivist, millele liitus kohakäände latiivi tunnus, ja *des*-vormi läänemeresoome *t*-lisest infinitiivist, millele liitus inessiivi tunnus. Käändsõnadele on lähedased ka kesksõnad, mis käituvad lauses käändsõnataoliselt, esinedes täiendina ja käändudes (→ § 20).

Oleviku ja mineviku kesksõna seostuvad tegumoekategooriaga: oleviku kesksõnal on nii isikuline (*ela-v*) kui ka umbisikuline vorm (*ela-ta-v*) nagu ka mineviku kesksõnal (*ela-nud*, *ela-tud*). Kesksõnade tegumoevorme võib käsitleda ka eraldi kesksõnadena, s.t kahe kesksõna asemel neljana: *v*-kesksõna, *tav*-kesksõna, *nud*-kesksõna ja *tud*-kesksõnana.

Tabel 34. *da*-tegevusnime ja *des*-vormi tunnused

<i>da</i> -tegevusnime ja <i>des</i> -vormi vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
allomorfid <i>-da</i> ja <i>-des</i>	<i>elama-</i> , <i>õppima-</i> , <i>rabelema-</i> , <i>naerma-</i> ja <i>võima</i> -tüüp; <i>rabelema-</i> ja <i>sulgema</i> -rööptüüp	<i>õppi-da</i> , <i>õppi-des</i> ; <i>n`aer-da</i> , <i>n`aer-des</i>	6697
allomorfid <i>-ta</i> ja <i>-tes</i>	<i>hüppama-</i> ja <i>seisma</i> -tüüp	<i>hüpa-ta</i> , <i>hüpa-tes</i> ; <i>s`eis-ta</i> , <i>s`eis-tes</i>	573

da-tegevusnime ja des-vormi vormistus	Esinemus	Näiteid	Sõnu
allomorfid -a ja -es	saatma-, tulema- ja sööma-tüüp	s`aat-a, s`aat-es; t`ull-a, t`ull-es; s`üü-a, s`üües	98
allomorfid -da ~ -a ja -des ~ -es	naljat(e)lema-rööptüüp	naljatle-da ~ naljat`ell-a, naljatle-des ~ naljat`ell-es	57
allomorfid -da ~ -ta ja -des ~ -tes	kaits(e)ma- ja saastama-rööptüüp	k`aitse-da ~ k`aits-ta, k`aitse-des ~ k`aits-tes; s`aasta-da ~ saasta-ta, s`aasta-des ~ saasta-tes	7

Osa infiniitvormide formatiive esineb ühelainsal kujul. *vat*-tegevusnime tunnus on alati *-vat*, *nud*-kesksõna formatiiv kõikjal *-nud* ning *ma*-tegevusnime formatiivid *-ma*, *-mas*, *-mast*, *-maks* ja *-mata*.

Ülejäänud infiniitvormide formatiividel on mitu kuju. Isikulise oleviku kesksõna formatiiviks on üldjuhul *-v* ning *seisma-*, *naerma-* ja *saatma*-tüübis *-ev* (*h`üppa-v*, *s`eis-ev*), umbisikulise oleviku kesksõna formatiiv on olenevalt sõnatüübist *-dav* või *-tav* (*l`oo-dav*, *loode-tav*). Oleviku kesksõna obliikvakäänete vormides kasutatakse vokaallõpuliselt formatiivikujusid *-va* (*h`üppa-va*), *-dava* või *-tava* (*l`oodava*, *loode-tava*). *tud*-kesksõna formatiivi variandid on *-dud* või *-tud*, *da*-tegevusnimel *-da*, *-ta* ja *-a*, *des*-vormil *-des*, *-tes* ja *-es*. Tegelikus keelekasutuses varieerub ka *nud*-kesksõna formatiivi kuju: normingukohase *-nud* kõrval kasutatakse argikeele mõjul tunnust *-nd*, nt *r`ääki-nud* ~ *r`ääki-nd*, *ooda-nud* ~ *oota-nd* ~ *ooda-nd*. Infiniitvormide formatiivi-variantide esinemus sõltub sõnatüübist (*tud-* ja *tav*-kesksõna kohta → § 44).

Enamikus pöördsonades kasutatakse allomorfe *-da* ja *-des* (*l`eppi-da*, *l`eppi-des*), tunnusekomplekti *-ta* ja *-tes* kasutatakse umbes pooles tuhandes sõnas (*s`eis-ta*, *s`eis-tes*), *-a* ja *-es* umbes saja viiekümnes sõnas (*t`ull-a*, *t`ull-es*). Rööpselt esimest ja kolmandat komplekti kasutatakse umbes kuuekümnes (*naljatle-da* ~ *naljat`ell-a*) ning esimest ja teist seitsmes sõnas (*k`aitse-da* ~ *k`aits-ta*).

Kirjandust pöördsonavormistiku kohta: BLEVINS, JAMES 2003. Passives and impersonals. | EREL, MATI 2002. Does Estonian have the jussive? | EREL, MATI 2012. Lisandusi tegumoe käsitlusele. | EREL,

MATI 2013a. Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis. | EREL, MATI 2013b. Keeldkõne vormidest. | EREL, MATI, HELLE METSLANG 2004b. Grammar and Pragmatics: Changes in the Paradigm of the Estonian Imperative. | EREL, MATI, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 2006. Tense and evidentiality in Estonian. | HENNOSTE, TIIT 2009. *Ei ole* ja *pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. | HINT, MATI 1978. Kas olevik vajab tunnust. | HINT, MATI 1981b. Oleviku tunnus ja morfoloogiline analüüs. | KAALEP, HEIKI-JAAN 2015. Eesti verbi vormistik. | KEEVALLIK, LEELO 1994. <nud> varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles. KERGE, KRISTA 1980. Tingiva kõneviisi vormistikust. | METSLANG, HELLE 2006b. | Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles. | METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. | MUST, GETTER 2018. Eesti verbi argikeelsed vormid. | PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2004. The conditional in everyday Estonian: Its form and functions. | RÄTSEP, HUNO 1971. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? | TAMM, ANNE 2015. Negation in Estonian. | TORN-LEESIK, REELI 2009. The voice system of Estonian. | UIBO, UDO 1980. Morfoloogilise analüüsi seiku. | VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2007. Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsioonitasandi grammatiseerimine.

MUUTTÜÜBID

Tüübistamise põhimõtted

§ 50 Eesti keele muutuvate sõnade vormistik erineb sõnuti väga palju. Varieeruda võivad nii tüved kui ka grammatilised morfeemid, erineb ka tüvevariantide paigutus paradigmas. Morfoloogilisest kirevusest annab üldistava ülevaate muuttüübistik, kus paigutatakse ühte rühma ehk muuttüüpi sõnad, millel on ühesugune vormistik. Muuttüüpi kuuluvaid sõnu iseloomustab kolm ühist omadust: 1) ühtmoodi lõppevad tüvekujud ehk sarnane lõpuvaheldusmall, 2) ühesugune astmevaheldusmall, 3) ühesugused grammatilised tunnused.

1. Muuttüübi sõnadel on ühesugune lõpuvaheldusmall. Mõnes muuttüübis jääb tüve lõpphäälik kogu vormistikus muutumatuks, näiteks sõnas *tubli* lõpeb tüvi kõigis vormides *i*-ga ehk teisisõnu kasutatakse kõikjal üht ja sama lõpuvarianti A. Nii on see mh ainsuse nimetava, omastava ja osastava ning mitmuse omastava ja osastava vormis, mis annavad infot ka kogu ülejäänud vormistiku kohta, ja sõna lõpuvaheldusmall on seega AAAAA. Mõnes muuttüübis on kasutusel ka teisiti lõppevaid tüvekujusid, mida tähistatakse vormistikus esinemise järjekorras tähestiku järgmiste tähtedega, näiteks sõna *soolane* kolmes esimeses käändes on kasutusel kolmesuguse lõpuga tüvevariandid: *ne*-lõpuline A-variant *soolane*, *se*-lõpuline B-variant *soolase*- ja *s*-lõpuline C-variant *soolas*- ning sõna lõpuvaheldusmall eespool nimetatud viies vormis on ABCCB. Muuttüüpe eristab ka nende variantide paigutus vormistikus. Näiteks sõnas *raamat* esineb lõpuvariant A üksnes ainsuse nimetavas, sõnas *hammas* aga lisaks ainsuse nimetavale ka ainsuse osastavas ja *de*-mitmuses. Niisiis on esimese sõna lõpuvaheldusmall ABBBB ja teisel sõnal ABAAB.

AAAAA	<i>tubli</i> : <i>tubli</i> : <i>tubli-t</i> : <i>tubli-de</i> : <i>tubli-sid</i>
ABCCB	<i>soolane</i> : <i>soolase</i> : <i>soolas-t</i> : <i>soolas-te</i> : <i>soolase-i-d</i>
ABBBB	<i>raamat</i> : <i>raamatu</i> : <i>raamatu-t</i> : <i>raamatu-te</i> : <i>raamatu-i-d</i>
ABAAB	<i>hammas</i> : <i>h`amba</i> : <i>hammas-t</i> : <i>hammas-te</i> : <i>h`amba-i-d</i>

2. Muuttüübi sõnadel on ühesugune astmevaheldusmall. Samasse muuttüüpi kuuluvatel sõnadel paiknevad tugevas ja nõrgas astmes

vormid samas järjestuses. Näiteks *sepp*-tüüpi kuuluvad sõnad, millel on nimetav tugevas astmes (●) ja omastav nõrgas (○), *mõte*-tüüpi aga sõnad, millel nimetav on nõrgas ja omastav tugevas astmes. Astmevahelduseta sõnadel, nt *aasta*-tüübis, on tüvi kõikjal ühesugune.

●○●●	<i>s`epp : sepa : s`eppa : s`eppa-de</i>
○●○○	<i>mõte : m`õtte : mõte-t : mõte-te</i>
-----	<i>`aasta : `aasta : `aasta-t : `aasta-te</i>

3. Muuttüübi sõnadel on ühesugused grammatilised tunnused. Osa grammatilisi tunnuseid ei ole kõigis sõnades samasugused, vaid varieeruvad muuttüübiti. Sama muuttüübi sõnadel on ainsuse osastava, mitmuse omastava ja mitmuse osastava vormides kasutusel samasugused tunnused. Näiteks kasutatakse kõigis *raamat*-tüübi sõnades ainsuse osastava formaativivarianti *-t*, mitmuse omastava formaativivarianti *-te* ja mitmuse osastava formaativivarianti *-id*. *Idee*- ja *seminar*-tüübis on kasutusel mõnevõrra teistsugused formaativivariandid.

<i>-t : -te : -i-d</i>	<i>raamatu-t : raamatu-te : raamatu-i-d</i>
<i>-d : -de : -sid & -i-d</i>	<i>id`ee-d : id`ee-de : id`ee-sid & id`e-i-d</i>
<i>∅ : -de : -sid & ∅</i>	<i>seminari : seminari-de : seminari-sid & seminare</i>

Muuttüüp on niisiis sõnarühm, kus kasutatakse samasuguseid grammatilisi tunnuseid ning samalaadseid tüvesid samades vormides. Üks taolisi sõnarühmi, mille kõik sõnad on ülal nimetatud omaduste poolest ühesugused, on *seminar*-tüüp. Sinna kuuluvad astmevahelduseta sõnad, millel on kolmesuguse lõpuga tüvekujud (A *seminar*, B *seminari*-, C *seminare*-) ning mille ainsuse osastav on tunnusetu, mitmuse omastav *de*-formaativivariandiga ja mitmuse osastav kas *sid*-formaativiga või vokaallõpuline. Selliseid sõnu on näiteks *pelikan*, *talisman*, *koridor*, *apelsin*, *mikrofon*, *leksikon* ja *šampinjon*.

A :	B :	B :	B de :	B sid & C
<i>seminar :</i>	<i>seminari :</i>	<i>seminari :</i>	<i>seminari-de :</i>	<i>seminari-sid & seminare</i>

Rööptüüp on sõnarühm, millesse kuuluvatel sõnadel on olemas mitmele muuttüübile omased vormid. Näiteks *akvaarium*-rööptüübi nimi-sõnadest saab moodustada nii *seminar*- kui ka *raamat*-tüübile iseloomulikke vorme.

	SG PART	PL GEN	PL PART
	<i>akv`aariumi :</i>	<i>akv`aariumi-de :</i>	<i>akv`aariumi-sid & akv`aariume</i>
nagu	<i>seminari :</i>	<i>seminari-de :</i>	<i>seminari-sid & seminare</i>
	<i>akv`aariumi-t :</i>	<i>akv`aariumi-te :</i>	<i>akv`aariume-i-d</i>
nagu	<i>raamatu-t :</i>	<i>raamatu-te :</i>	<i>raamatu-i-d</i>

Selgituseks muuttüüpide tabelite juurde

Käänd- ja pöördtüüpide koondtabelites tähistatakse tüüpi määravat kolme omadust vormikoodiga, mis koosneb tüvelõpukuju märkivast tähest, tüve astet märkivast ringist ning tüvele lisanduvast formatiivist. Eri astmes vormidele osutavad ringid: valge täidisega ring märgib nõrka, musta täidisega ring tugevat astet, nt sõnal *õnnelik* on nõrgas astmes omastav \circ *õnneliku* ja tugevas astmes osastav \bullet *õnnel`ikku*. Formatiiv on keelenäites eraldatud sidekriipsuga, nt ainsuse osastava formatiiv vormis *raamatu-t*, samuti on sidekriipsuga eraldatud formatiivis sisalduvad tunnused, kui neid leidub, näiteks mitmuse osastava formatiivis *-id* sisalduvad mitmuse tunnus *-i* ja osastava tunnus *-d* vormis *raamatu-i-d*.

Kui sõna on astmevahelduseta, ei märgita tüve astet, ja kui vormi moodustamiseks ei kasutata formatiivi, kajastab seda ka vormikood. Näiteks muuttüübi *suur* ainsuse osastava vormikood $A\bullet t$ märgib seda, et kasutusel on tüve lõpuvariant *A*, mis on tugevas astmes ja millele liitub tunnus *-t*, *nimi*-tüübi ainsuse osastava kood *B* aga viitab sellele, et selles vormis kasutatakse *e*-lõpulist tüvevarianti *B*, millele ei liitu tunnust, ja sõna on astmevahelduseta.

Lisaks vormikoodile on tabelis näitena esitatud üks selliste omadustega sõnavorm.

Käändtüübid

Koondpilt

§ 51 Kui jaotada omaette muuttüüpidesse kõik käändsõnad, mis erinevad üksteisest tunnusekujude, lõpuvahelduse ja/või astmevahelduse poolest, saame 26 käändtüüpi (vt tabel 35) ning nende kombineerumisel lisaks veel 13 rööptüüpi (vt tabel 36).

Tabel 35. Käandsõnatüübid

Tüüp	Sõnu	SG NOM	SG GEN	SG PART	PL GEN	PL PRT	ADT
1 aasta	1726	A	A	A t	A te	A id	(A) t`asku
2 raamat	5481	A	B	B t	B te	B id	(B) pagasi
3 vaher	3	A ^o	B●	B● t	B● te	B● id	v`ahtra-i-d
4 ase	29	A	B	A t	B te	B id	aseme-i-d
5 liige	117	A ^o	B●	A ^o t	B● te	B● id	l`iikme-i-d
6 möte	400	A ^o	A●	A ^o t	A ^o te	A● id	(A●) k`ütte
7 hammas	139	A ^o	B●	A ^o t	A ^o te	B● id	(B●) t`aeva
8 tütar	39	A ^o	B●	A ^o t	A ^o de	B● id	t`ütire-i-d
9 katus	1170	A	B	A t	A te	B id	katus-e-i-d
10 soolane	763	A	B	C t	C te	B id	soolase-i-d
11 harjutus	2522	A	B	A t	A te	C	D harjutusse
12 oluline	1926	A	B	C t	C te	D	E olulise
13 suur	30	A●	B ^o	A● t	A ^o te	C●	A● de s`uuri
14 uus	26	A●	B ^o	C● t	C ^o te	D●	C● de ,uu=de

Tüüp	Sõnu	SG NOM	SG GEN	SG PART	PL GEN	PL PART	ADT
15 käsi	9	A● käsi	B○ k`äe	C● t k`ät-t	C○ te kää-te	A● käsi	D● k`ätte
16 tubli	978	A tubli	A tubli	A t tubli-t	A de tubli-de	A sid tubli-sid	(B) k`õnne
17 pesa	554	A pesa	A pesa	A pesa	A de pesa-de	A sid & B pesa-sid & pesi	(C) p`essa
18 sõda	49	A● sõda	A○ sõja	A● sõda	A● de sõda-de	A● sid & B● sõda-sid & sõdu	C s`õtta
19 seminar	476	A seminar	B seminari	B seminari	B de seminari-de	C seminare	B seminari
20 nimi	16	A nimi	B nimi	B nimi	B de nimi-de	B sid nimi-sid	C l`umme
tuli-alltüüp	7/16	A tuli	B tule	C t`ul-d	B de tule-de	B sid tule-sid	D t`ulle
21 jõgi	8	A● jõgi	B○ j`õe	B● jõge	B● de jõge-de	B● sid jõge-sid	C j`õkke
22 sepp	7127	A● s`epp	B○ sepa	B● s`eppa	B● de s`eppa-de	B● sid & C● s`eppa-sid & s`eppi	B● s`eppa
23 hein	18	A● h`ein	B○ heina	B● h`eina	A○ te & B● de hein-te & h`eina-de	B● sid & C● h`eina-sid & h`einu	B● h`eina
24 padi	74	A○ padi	B○ padja	B● p`atja	B● de p`atja-de	B● sid & C● p`atja-sid & p`atju	B● p`atja
25 õnnelik	987	A● õnnel`ik	B○ õnneliku	B● õnnel`ikku	B● de & C○ õnnel`ikku-de & õnnelike	B● sid & C● õnnel`ikku-sid & õnnel`ikke	B● õnnel`ikku
26 idee	349	A id`ee	A id`ee	A d id`ee-d	A de id`ee-de	A sid & A id id`ee-sid & id`e-i-d	(B) hV su-hu

Muuttüübid, kuhu lisandub uusi lekseeme laenamise ja sõnamoodustusega, on ühtlasi **produktiivsed** ehk **avatud**, ning muuttüübid, millesse uusi lekseeme ei lisandu, on **ebaproductiivsed** ehk **suletud**. Produktiivsetesse muuttüüpidesse liiguvad mõnikord ka ebaproductiivsete muuttüüpide sõnad. Produktiivsuse kontiinumiga ühes otsas on väga produktiivsed tüübid, mis täienevad rohkete uute laenude ja tulevistega, ja teises otsas suletud tüübid, mille sõnade hulk võib üksnes väheneda, sest osa sõnu jääb kasutusest kõrvale või liigub produktiivsesse muuttüüpi. Osa vahepealsetest tüüpidest on avatud ainult tulevistele ja mitte laenudele (*õnnelik*-käändtüüp ja *riidlema*-pöördtüüp).

Kõige produktiivsem käändtüüp on *sepp*. Nõrgeneva astmevaheldusega *sepp*-tüüpi kuulub kõige rohkem sõnu, selle tüübiga liituvad paljud uued laennoomenid, see on esimene eesti lapse omandatud muuttüüp. Sõnade arvult järgmised tüübid ÕSis on muutumatu tüvega *aasta* ja peaaegu muutumatu tüvega *raamat*, ka laennoomenid lisanduvad *sepp*-tüübi järel kõige sagedamini just nendesse tüüpidesse. Veel on laennoomeneid lisandunud *idee*-, *tubli*-, *pesa*-, *seminar*-, *oluline*-, *soolane*- ja *katus*-tüüpi ning mitme produktiivse tüübi vorme hõlmavatesse rööptüüpidesse *akvaarium*, *logo*, *raskus* ja *lahtine*. *Sepp*-tüüpi on lisandunud näiteks *dr`oon*, *f`itn`ess* ja *vision`äär*; *aasta*-tüüpi *grafiti*, *selfi* ja *ebola*; *raamat*-tüüpi *protts`essor*, *marat`oonar* ja *skaneering*; *idee*-tüüpi *resüm`ee*, *sp`aa* ja *displ`ei*; *tubli*-tüüpi *late*, *pesto* ja *salaami*; *pesa*-tüüpi *blogi*, *lobi* 'kuluhaaripoliitika' ja *pubi*; *seminar*-tüüpi *emotikon*, *kardigan* ja *parmesan*; *oluline*-tüüpi *innovaatiline*, *soospetsiifiline*; *soolane*-tüüpi *eurone*, *megane* ja *transg`eenne*; *katus*-tüüpi *korpus*; *akvaarium*-rööptüüpi *s`ootsium* ja *reposit`oorium*; *logo*-rööptüüpi *jalapeno*, *suluguni* ja *tiramisu*; *raskus*-rööptüüpi *kons`ensus*, *pang`aasius* ja *reli`aablus*. Uusi sõnu on lisandunud ka *õnnelik*-tüüpi, milles on avatud *lik*- ja *stik*-liiteliste sõnade tuletustüüp (nt *rep`orterlik*, *akn`astik*), ja *harjutus*-tüüpi, milles on avatud *us*-, *ndus*- ja *mus*-tuletustüübid (nt *pinevus*, *sildindus*, *l`oobumus*). Ebaproductiivsed on keerukama vormimoodustusega sõnatüübid, näiteks keeruliste tüvevaheldustega *hammas* ja *tütar*; üheainsa nõrga astme vormiga *vaher*; rohkete tüvekujudega keeleajalooliselt s-laadivahelduslikud *uus* ja *käsi* ning nimetava ja omastava lõpus erinevate häälikutega *padi*, *nimi* ja *jõgi*. Nendesse tüüpidesse enam uusi sõnu ei lisandu.

Osa neist käändtüüpidest on omavahel väga sarnased. Produktiivseimast *sepp*-tüübist eristab *õnnelik*-tüüpi ainult mitmuse omastavas lühikese, ilma *de*-tunnuseta rööpvormi olemasolu. Produktiivsuselt järgmised tüübid *raamat* ja *aasta* erinevad samuti üksnes ühe vormi, ainsuse nimetava poolest, mis on *aasta*-tüübis samasuguse tüvega nagu kõikjal mujalgi paradigmas, *raamat*-tüübis aga teistsugune. Ka *oluline*- ja *harjutus*-tüübi vormistik erineb üksnes nimetava poolest: esimeses tüübis lõpeb see *ne*-, teises *s*-ga. Samamoodi on nimetava käände kuju ainus *soolane*- ja *katus*-tüübi eristaja. Astmevahelduseta *tubli*- ja *pesa*-tüüp eristuvad vaid selle poolest, et väikesest osast *pesa*-tüübi sõnadest on võimalik *sid*-formatiiviga mitmuse osastava kõrval moodustada ka vokaalmitmust (*pesi*) ning et *tubli*-tüübi ainsuse osastav moodustatakse tunnusega *-t* ja *pesa*-tüübis mitte.

Käändsõna rööptüübid

§ 52 Eesti keeles on mitu tuhat käändsõna, millest moodustatakse mitmele muuttüübile omaseid vorme. Produktiivsed käändtüübid *sepp*, *aasta*, *raamat*, *katus*, *soolane*, *tubli* ja *pesa* on endaga sidunud ka teiste tüüpide sõnu. *Vaher*-, *hammas*- ja *tütar*-tüübi sõnadest on hakatud moodustama ka *liige*-tüübile omaseid lihtsama tüvevaheldusega vorme. Osa uutest rööpvormidest kuulub normingu järgi kirjakeelde, osa aga vähemalt esialgu mitte (vt tabel 36).

Tabel 36. Rööpmuutmisega käändsõnad

Esimene tüüp	Liikumis-suund	Teine tüüp	Rööpvormi näidis	Kirjakeelne rööpkäänamine	Veel norminguvälise rööpkäändumisega sõnu
<i>mõte</i>	→	<i>aasta</i>	<i>ahne-t</i> ~ `ahne-t	12-sõnaline <i>ahne</i> -rööptüüp	
<i>tubli</i>	→		<i>aula-sid</i> ~ `aula-i-d	6-sõnaline <i>aula</i> -rööptüüp	<i>video, t`algud</i>
<i>seminar</i>	→		<i>akv`aariume</i> ~ <i>akv`aariume-i-d</i>	203-sõnaline <i>akvaarium</i> -rööptüüp	
<i>sepp</i>	→		<i>m`õisa</i> ~ <i>m`õisa-t</i>	12-sõnaline <i>mõis</i> -rööptüüp	<i>k`onts`ert, t`eem`ant, k`uur`ort</i>
<i>vaher</i>	→		<i>hirmus</i> ~ <i>h`irmus</i>	11-sõnaline <i>hirmus</i> -rööptüüp	
<i>õnnelik</i>	→	<i>raamat</i>	<i>`ümbri`ikke</i> ~ <i>ümbriku-i-d</i>	6-sõnaline <i>ümbrik</i> -rööptüüp	<i>`ämbli`ik, `üüri`ik, v`istri`ik</i>
<i>padi</i>	→		<i>`õkva</i> ~ <i>õgeva-t</i>	<i>õgev</i>	
<i>pesa</i>	→		<i>nüri-sid</i> ~ <i>mittenormingupärane</i>	-	<i>nüri, südi, trogi</i>
<i>suur</i>	→		<i>nürida-i-d</i>		
<i>vaher</i>	→		<i>peen-te</i> ~ <i>p`eene-te</i>	<i>peen</i>	
<i>hammas</i>	→		<i>armas-t</i> ~ `armsa-t	17-sõnaline <i>armas</i> -rööptüüp	
<i>tiitar</i>	→	<i>liige</i>	<i>kallis-te</i> ~ <i>k`alli-te</i>	2-sõnaline <i>kallis</i> -rööptüüp	<i>toores, maiais, habbras, kitsas</i>
<i>harjutus</i>	→	<i>katus</i>	<i>korsten-de</i> ~ <i>k`orstna-te</i>	<i>korsten</i>	<i>kannel, lemmel, pundar</i>
<i>oluline</i>	→		<i>r`askusi</i> ~ <i>r`askuse-i-d</i>	861-sõnaline <i>raskus</i> -rööptüüp	<i>r`aadius, g`eentus, bakal`aurus</i>
<i>pesa</i>	↔	<i>tubli</i>	<i>l`ahtisi</i> ~ <i>l`ahtise-i-d</i>	387-sõnaline <i>lahtine</i> -rööptüüp	<i>klassikaline, äädikane, nädalane</i>
<i>mõte</i>	→		<i>logo</i> ~ <i>logo-t</i>	34-sõnaline <i>logo</i> -rööptüüp	<i>tädi, kena, kilo, hüive, pere, kõne</i>
<i>sõda</i>	→	<i>pesa</i>	<i>p`alge-d</i> ~ <i>pale-d</i>	4-sõnaline <i>pale</i> -rööptüüp	
<i>uus</i>	→	<i>sepp</i>	<i>`eo-d</i> ~ <i>idu-d</i>	5-sõnaline <i>idu</i> -rööptüüp	<i>nõbu</i>
	→		<i>v`oe-d</i> ~ <i>voost-d</i>	<i>v`oos</i>	

Käändsõna tüübinihete üldised suundumused

§ 53 Vokaaltüve üldistumine. Mitmes sõnatüübis levib keerulisema konsonant- ja vokaaltüve vahelduse asemel lihtsam üksnes vokaaltüve kasutatav muutmisviis. Näiteks on *hammas-*, *tütar-* ja *vaher-*tüübi sõnu siirdunud *liige-*tüüpi. Kõige märgatavamalt taanduvad konsonantlõpulised tüvekujud *tütar-* ja eriti *hammas-*tüübis (nt *p`eenra-te* pro *peenar-de*, *t`oore-te* pro *toores-te*). Kahest endisest *hammas-*tüübi noomenist, *kallis-rööptüübi* sõnadest *kallis* ja *kaunis*, on vokaaltüveline muutmine ka norminguga lubatud (nt *kaunis-te* ~ *k`auni-te*). Enamik kunagisi *vaher-*tüübi sõnu on liikunud ka *liige-*tüübi vorme hõlmavasse *armas-rööptüüpi*: konsonanttüveliste vormide kõrvale on tulnud kasutusele ja loetud norminguliseks ka vokaaltüvelised osastavavormid (nt *õilis-t* ~ *õilsa-t*).

Astmevahelduse lihtsustumine. Mitmes muuttüübis on märgatud laadivahelduse taandumist, mis haarab eelkõige harvem esinevaid ja tundmatuma tähendusega sõnu. Näiteks on *kubu* liikunud *sõda-*tüübist *pesa-*tüüpi (*k`oo-d* ~ *kubu-d*), *pale mõte-*tüübist *tubli-*tüüpi (*pale* : *p`alge* ~ *pale*) ja *voos uus-*tüübist *sepp-*tüüpi (*v`oe-d* ~ *voosi-d*). Laadivaheldusliku kõrval on lubatud astmevahelduseta rööpmuutmine sõnadest *voos* ja *pale* ning väikeses *idu-rööptüübis* (nt *hägu* : *h`äo* ~ *hägu*), kuid tegelikkuses on see märksa enam levinud (nt *sepp-*tüübi sõnades *n`ärb* : *närbi-d* pro *närvad*, *t`alb* : *talbi* pro *talva*).

Samuti liiguvad astmevahelduseta muuttüüpidesse vältevahelduslikud sõnad, nt on ka keelenorminguga aktsepteeritud osa sõnade liikumine *mõte-*tüübist *aasta-*tüüpi (nt *terve* ~ *t`erve* : *t`erve* : *terve-t* ~ *t`erve-t*) ja *sepp-*tüübist *raamat-*tüüpi (nt *v`est`ern* ~ *vestern* : *v`esterni* ~ *vesterni* : *v`est`erni* ~ *vesterni-t*).

Rõhustruktuuri lihtsustumine. Viimase aja suurimaks muutuseks võib pidada aastakümneid tagasi alguse saanud muuttüübinihet, mille käigus hakati osa *oluline-*, *harjutus-*, *õnnelik-* ja *sepp-*tüüpi kuuluvaid sõnu käänama *soolane-*, *katus-* ja *raamat-*tüübi järgi (Hint 1980b). Nihe haaras neid sõnu, kus kolmandavärtelisele pearõhulisele silbile järgnes kaasarõhuline silp, mis alustas omaette kõnetakti – see on kõigis neis tüüpides omastavas käändes kahesilbiline. Et eesti keelele omaseimas trohheilises kõnerütmis vahelduvad rõhulised silbid rõhututega, hakati umbes 20. sajandi keskpaigast saadik üha enam sellistes sõnades pearõhulise silbi järelt kaasarõhku ära jätma. Selle tagajärjel muutusid need sõnad kolmesilbiliseks kolmandavärteliseks ning

hakkasid käänduma neis muuttüüpides, kus on palju omastavas kolmesilbilisi sõnu.

Uuenenud hääldus muutis sõnade käänamisviisi näiteks mitmuse osastavas nii, et *oluline-*, *harjutus-*, *õnnelik-*, *sepp-* ja *seminar-tüübile* omaste flektiivsete vormide kõrval hakati kasutama *soolane-*, *katus-* ja *raamat-tüübile* omaseid *id*-formatiiviga vorme: `aim.du.si (nagu *har.ju.tu.si*) kõrval ka `aim.du.seid (nagu *ka.tu.se-i-d*) jne. *Seminar-tüübi* sõnades hääldati lõppkonsonandile eelnevaid vokaale algul eraldi silpides ning viimane kõnetakt oli alati kahesilbiline (nt *p`en.si.o.ni*, *kon.ser.va.t`oo.ri.u.mi*). Paljudes sõnades hakati aga neid vokaale kokku hääldama, nii et nad sulandusid ühte silpi ning sõna viimane kõnetakt muutus kahesilbilisest kolmesilbiliseks (nt *p`ens.io.ni*, *kon.ser.va.t`oor.iu.mi*). *i* hääldub sellisel juhul *j*-na.

Kõigist *harjutus-*, *oluline-* ja *seminar-tüübi* sõnadest, mida on võimalik hääldada ka kolmandas vältes ja kolmesilbilisena, ongi alates 1980. aastatest lubatud rööpkäänamine (*raskus-*, *lahtine-* ja *akvaarium-rööptüüp*). *Õnnelik-tüübis* on *raamat-tüübi* eeskujulisi paralleelvorme lubatud siiani vaid kuuest sarnase struktuuriga sõnast (*ümbrik-rööptüüp*). *Sepp-tüübis* on selle nihkega kaasa läinud laensõnad, mille nimetava tüvi koosneb kahest kolmandavältilisest silbist, eriti *kontsert*, *teemant* ja *kuurort*.

Lähedase häälikujuga sõnade muutmise ühtlustumine. Paari *uus-tüübi* sõna, mida normikeeles iseloomustab lõpuvaheldus *s* : *ne* (*k`üüs* : *küüne* : *k`üüsi*, *k`aas* : *kaane* : *k`aasi*), muudetakse *suur-tüübi* analoogial lõpuvaheldusega *o* : *e* (*k`üün* : *küüne* : *k`üüni*, *k`aan* : *kaane* : *k`aani*). Tüübid on häälikujult väga lähedased: mõlemasse kuuluvad ühesilbilised konsonantlõpulised sõnad, erineb vaid lõpphäälik (kõik *uus-tüübi* sõnad lõpevad *s*-i ja kõik *suur-tüübi* sõnad helilise konsonandiga).

Et lõpphäälik pole paljude keelekasutajate jaoks enam piisav tüüpe eristav tunnus, on ilmekalt näha ka astmevahelduseta kahesilbilistest esmavältilistest vokaallõpulistest sõnadest, mille seast on *a-*, *i-*, *o-* ja *u-lõpulised* traditsiooniliselt käändunud nagu *pesa* : *pesa* : *pesa* ehk *pesa-tüübis*, *e-lõpulised* aga nagu *kõne* : *kõne* : *kõne-t* ehk *tubli-tüübis*. Paarikümnel uuemal *pesa-tüübile* omase ehitusega laensõnal on aga rööpselt lubatud ka *tubli-tüübi* järgi muutmise, nt *logo* : *logo* : *logo* ~ *logo-t*, samasugune rööpkäänamine on nimedel, nt *Jüri* : *Jüri* : *Jüri* ~ *Jüri-t*. Lisaks normingulistele rööpsustele on tüüpide vormimoodustus

tegelikus keelekasutuses märksa enam segunenud: *pesa*-tüüpi sõnadest moodustatakse *t*-lise osastavaga vorme (nt *seda tädi-t*), *tubli*-tüüpi sõnadest aga *t*-tunnuseta vorme (nt *seda pere*).

Eksitavalt lähedase häälikkujuga sõnu leidub ka vältevahelduslikus *õnnelik*-tüübis ja astmevahelduseta *raamat*-tüübis. Tänapäeva tegelikus keelekasutuses viiakse *õnnelik*-tüübist *raamat*-tüüpi neid *ik*-lõpuliselt sõnu, kus kolmandavärtelisele esisilbile järgneb kaasrõhuline silp (nt *ohtl`ik*, *k`unstn`ik*, *m`aast`ik*, *l`õpl`ik*). Kuna selline rõhustruktuur ei ole eesti keele fonoloogiasüsteemis tavaline, kaob teiselt silbilt kaasrõhk ning sõnu hakatakse käänama *raamat*-tüübi eeskujul (*ohtl`ik* : *ohtliku* : *ohtl`ikku* asemel *ohtlik* : *ohtliku* : *ohtliku-t*). Varem on aga mõlemat käänamisviisi lubavasse *ümbrik*-rööptüüpi paigutatud nii norminguliselt üksnes vältevahelduslikud sõnad *õnnelik*-tüübist (*ümbrik*, *politseinik*) kui ka norminguliselt üksnes astmevahelduseta sõnad *raamat*-tüübist (*kolhoosnik*, *sovhoosnik*, *pealik*, *piknik*).

Tüübikirjeldused

§ 54 aasta-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>`aasta</i>		
<i>`aasta</i>	<i>`aasta-te</i>	
<i>`aasta-t</i>	<i>`aasta-i-d</i>	
<i>`aasta-sse</i>	<i>`aasta-te-sse ~ `aasta-i-sse</i>	
<i>v`äeti</i>		<i>v`äeti</i>
<i>v`äeti</i>	<i>v`äeti-te</i>	<i>v`äeti-m</i>
<i>v`äeti-t</i>	<i>v`äete-i-d</i>	<i>kõige v`äeti-m ~ v`äete-im</i>
<i>v`äeti-sse</i>	<i>v`äeti-te-sse ~ v`äete-i-sse</i>	

Aasta-tüüpi kuulub mitu tuhat sõna, nt *aeroobika*, *alusetu*, *arvuti*, *brokoli*, *kaamera*, *k`ange*, *klassika*, *k`änguru*, *k`ätki*, *l`eige*, *levila*, *l`üpsja*, *mahuti*, *matem`aatika*, *m`ingi*, *nimetu*, *nägija*, *safari*, *segisti*, *s`õltumatu*, *t`üüne*, *v`eski*.

Tegemist on astme- ja lõpuvahelduseta käändsõnadega, mille tüvi jääb kogu paradigmas identseks. *Aasta*-tüüpi kuulub igas vältes kahe- ja kolmesilbilisi vokaallõpuliselt sõnu, enim on kolmesilbilisi teise- ja kolmandavärtelisi sõnu.

Tuletistest kuuluvad tüüpi sõnad liidetega *-ja* (*v`õitja, pärija, programm`eerija*), *-la* (*t`ankla, magala, nuumikla*), *-tu* (*ajatu, põhjatu, k`ehtetu*), *-matu* (*l`aitmatu, püsimatu, distsiplin`eerimatu*), *-du* (*m`õeldu, k`uuldu, t`oodu*), *-stu* (*ajastu, kinnistu, p`uistu*), *-mu* (*pühamu, eramu, valamu*), *-ti* (*kusiti, v`äeti*), samuti osa *i*-liitega (*lüliti, lahtisti, valgusti*) ja *nu*-liitega sõnu (*põlenu, registr`eerunu, haigestunu*).

Tüübi *i*-lõpulistest sõnades kasutatakse mitmuse tunnuse *-i* ja üli-võrde tunnuse *-im* ees *e*-lõpulist tüvekuju (*v`äeti : v`äete-i-d, v`äete-i-s, v`äete-im, vrd ohutu : ohutu-i-d, ohutu-i-s, ohutu-im*).

Sõnade *põrgu, tasku* ja *voodi* sse-tunnuselise sisseütleva kõrval kasutatakse lühikest rööpvormi, mis on samakujuiline ainsuse nimetava ja omastavaga: *p`õrgu-sse ~ p`õrgu, t`asku-sse ~ t`asku, v`oodi-sse ~ v`oodi* (EKK 2007: 316).

Argikeeles on sõnadest *video* ja *talgud* täheldatud *de*-tunnuselisi mitmusevorme (*video-de, t`algu-de*) (Keelenõuvakk).

Aasta-tüübile omased vormid on olemas ka *ahne-* ja *aula*-rööp-tüübi sõnadel (\rightarrow § 80–81).

§ 55 raamat-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>raamat</i>		
<i>raamatu</i>	<i>raamatu-te</i>	
<i>raamatu-t</i>	<i>raamatu-i-d</i>	
<i>raamatu-sse</i>	<i>raamatu-te-sse ~ raamatu-i-sse</i>	
<i>n`oobel</i>		<i>n`oobel</i>
<i>n`oobli</i>	<i>n`oobli-te</i>	<i>n`oobli-m</i>
<i>n`oobli-t</i>	<i>n`ooble-i-d</i>	<i>kõige n`oobli-m ~ n`ooble-im</i>
<i>n`oobli-sse</i>	<i>n`oobli-te-sse ~ n`ooble-i-sse</i>	

Raamat-tüüpi kuulub tuhandeid sõnu, nt *aabits, ahel, `eilne, ere, isand, j`ooksev, j`ultunud, kibe, kombits, konstrukt`iivne, otsustav, pisem, põrand, r`audjas, ravitav, reflekt`oorne, saadik, sibul, treening, tüdruk, väärikas, raamat, ülbik*.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike käändsõnadega, mille ainsuse nimetavas on kasutusel üks, enamasti konsonantlõpuline tüvekuju, ja mujal teine, vokaallõpuline tüvekuju. Teine tüvekuju võib

esimesest erineda sõnuti erinevalt, vrd *koorik* : *kooriku*, *kr`eemjas* : *kr`eemja*, *hale* : *haleda*.

Raamat-tüüpi kuuluvad peamiselt kahe- ja kolmesilbilised mis tahes vältes sõnad, enim sõnu on kahe- ja kolmesilbilised kolmandavärtelised. Nende kõrval esineb ka paarkümmend ühesilbilist kolmandavärtelist sõna.

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik sõnad liidetega *-ur* (*vagur*, *pidur*, *m`ängur*), *-r* (*mõjur*, *ihar*, *k`uular*), *-ar* (*m`eikar*, *tr`ummar*), *-mar* (*s`öömar*, *j`oomar*), *-bik* (*ööbik*), *-el* (*h`õõrel*, *pr`oovel*, *p`ardel*), *-v* (*tabav*, *terav*, *vägev*), *-in* (*müdin*, *sahin*, *helin*), *-kas* (*punakas*, *`eakas*, *m`õttekas*), *-jas* (*sametjas*, *kellukjas*, *spir`aaljas*), *-ng* (*puhang*, *leping*, *l`oeng*), *-nd* (*tihend*, *võrrand*, *v`öönd*), *-(a)rd* (*õgard*, *juhmard*, *käpard*) ja *-ts* (*p`eats*, *kaabits*, *jalats*), lisaks osa sõnu liidetega *-al* (*tr`eial*, *p`arkal*, *tr`ükkal*), *-ne* (*`umbne*, *`algne*, *n`üüdne*), *-us* (*tegas*, *k`uulus*, *h`õlpus*), *-s* (*`aus*, *lõbus*, *viies*), *-las* (*õgilas*), *-m* (*ravim*, *unelm*, *`andam*), *-ik* (*imik*, *kandik*, *peidik*), *-dik* (*söödik*, *joodik*), *-k* (*tulek*, *rännak*, *sähvak*) ja *-nik* (*tihnik*).

Samuti käänduvad selle tüübi järgi keskvõrdevormid (*vasem*, *h`elgem*, *mugavam*), ülivõrdevormid (*ülim*, *siniseim*, *vanim*), *v*-kesksõnad (*elav*, *erinev*, *j`uhtiv*) ja *tav*-kesksõnad (*ahistatav*, *ennustatav*, *täiendatav*).

Raamat-tüübi sõnad võivad olla lõpuvahelduslikud väga mitmel viisil:

0 : i	<i>ajend</i> : <i>ajendi</i> , <i>kummut</i> : <i>kummuti</i> , <i>r`attur</i> : <i>r`atturi</i>
0 : e	<i>kevad</i> : <i>kevade</i>
0 : u	<i>koorik</i> : <i>kooriku</i> , <i>mannerg</i> : <i>mannergu</i> , <i>valing</i> : <i>valingu</i>
0 : a	<i>nädal</i> : <i>nädala</i> , <i>terav</i> : <i>terava</i> , <i>valus</i> : <i>valusa</i>
0 : da	<i>hale</i> : <i>haleda</i> , <i>hõbe</i> : <i>hõbeda</i> , <i>lage</i> : <i>lageda</i>
ne : se	<i>hum`aanse</i> : <i>hum`aanse</i> , <i>s`iinse</i> : <i>s`iinse</i> , <i>ühtne</i> : <i>ühtse</i>
ne : sa	<i>`ehtne</i> : <i>`ehtsa</i> , <i>l`ihtne</i> : <i>l`ihtsa</i> , <i>m`oodne</i> : <i>m`oodsa</i>
VC : CV, sh	
ev : va	<i>j`ooksev</i> : <i>j`ooksva</i> , <i>`aegan`õudev</i> : <i>`aegan`õudva</i> , <i>k`andev</i> : <i>k`andva</i>
em : ma	<i>k`oorem</i> : <i>k`oorma</i>
en : na	<i>k`aaren</i> : <i>k`aarna</i> , <i>k`orsten</i> : <i>k`orstna</i> , <i>p`oogen</i> : <i>p`oogna</i>
el : li	<i>`eesel</i> : <i>`eesli</i> , <i>dž`ungel</i> : <i>dž`ungli</i> , <i>p`ähkel</i> : <i>p`ähkli</i>
el : la	<i>k`indel</i> : <i>k`indla</i>
er : ri	<i>apt`eeker</i> : <i>apt`eekri</i> , <i>m`utter</i> : <i>m`utri</i> , <i>v`ooder</i> : <i>v`oodri</i>
er : ra	<i>v`eider</i> : <i>v`eidra</i>
ur : ru	<i>`ankur</i> : <i>`ankru</i> , <i>k`ukkur</i> : <i>k`ukru</i> , <i>s`uhkur</i> : <i>s`uhkru</i>
us : sa	<i>k`uulus</i> : <i>k`uulsa</i> , <i>r`õõmus</i> : <i>r`õõmsa</i>
is : sa	<i>t`ähtis</i> : <i>t`ähtsa</i> , <i>t`äppis</i> : <i>t`äpsa</i>

<i>s</i> : <i>nda</i>	<i>neljas</i> : <i>neljanda</i> , <i>kuues</i> : <i>kuuenda</i> , <i>k`ümnes</i> : <i>k`ümnenda</i>
<i>s</i> : <i>ja</i>	<i>paras</i> : <i>paraja</i>
<i>s</i> : <i>0</i>	<i>kr`eemjas</i> : <i>kr`eemja</i> , <i>värvikas</i> : <i>värvika</i> , <i>labidas</i> : <i>labida</i> , <i>v`almis</i> : <i>v`almi</i>
<i>d</i> : <i>0</i>	<i>m`öödunud</i> : <i>m`öödunu</i> , <i>p`aadunud</i> : <i>p`aadunu</i> , <i>erudeeritud</i> : <i>erudeeritu</i>

Kõige sagedasem nimetava tüvekujust teise tüvevariandi erinemise viis on lõpuvaheldus 0 : V (*`aatom* : *`aatom*, *areng* : *arengu*, *kevad* : *kevade*, *kaval* : *kavala*).

Osaliselt on lõpuvahelduse liik ennustatav tüve ehituse põhjal. Raamat-tüüpi kuuluva kahesilbilise esmavältelise e-lõpulise nimetava tüvi vaheldub kolmesilbilise da-lõpulise omastava tüvega (*kare* : *kareda*). *rd-* ja *nd-*liitelise nimetavaga sõnades on tüvevokaaliks *i* (*käpard* : *käpardi*, *puhtand* : *puhtandi*); *ts-*tuletistes, *v-* ja *tav-*kesksõnades ja *m-*võrdlussõnades *a* (*kombits* : *kombitsa*, *krabisev* : *krabiseva*, *l`oetav* : *l`oetava*, *ülim* : *ülima*). Järgarvsõnades vaheldub *s-*lõpuline tüvekuju *nda*-lõpulisega (*kaheksas* : *kaheksanda*). Nimetavas *kas-* ja *jas-*lõpulisel sõnal kasutavad alates omastavast ilma *s-*ta tüvekuju (*lustakas* : *lustaka*, *m`õrkjas* : *m`õrkja*).

Samasuguse struktuuriga sõnad võivad muutuda ka erinevalt, näiteks *ng-*liiteliste sõnade tüvevokaaliks võib olla nii *i* (*istung* : *istung*) kui ka *u* (*vääring* : *vääringu*) ja *ts-*liiteliste sõnade tüvevokaaliks nii *i* (*jalats* : *jalatsi*) kui ka *a* (*kombits* : *kombitsa*). C_{ne} -lõpulistel sõnades vaheldub tüve lõpus olev *ne* enamasti *se-ga* (*loj`aalne* : *loj`aalse*) ja üksikuis sõnades *sa-ga* (need sõnad on *`ehtne* : *`ehtsa*, *h`oogne* : *h`oogsa*, *l`ihtne* : *l`ihtsa*, *m`oodne* : *m`oodsa*, *p`ingne* : *p`ingsa*, *r`õhtne* : *r`õhtsa* ja *s`oodne* : *s`oodsa*).

Raamat-tüübi *i-*tüvelistel sõnadel, mida on 2013. a ÕS-is 2135, on ülejäänutest üks tüvekuju rohkem, sest mitmuse tunnuse *-i* ja ülivõrde tunnuse *-im* ees kasutatakse fonotaktiliselt tingitud e-lõpulist tüvekuju (*n`umber* : *n`umbre-i-d*, *n`oobel* : *n`ooble-i-d* : *n`ooble-im*).

Osast sõnadest on väljaspool ainsuse nimetavat normingupärased rööpvormid, millest üks erineb nimetava tüvekujust üksnes tüvevokaali poolest (nagu sõnas *paber* : *paberi*), teises tüvekujus puudub aga ka nimetavas esinenud teise silbi vokaal (nagu sõnas *n`umber* : *n`umbri*). Sageli võtavad eesti keelde tulevad uued laensõnad omaks kõigepealt lihtsama käänamise (*st`opper* : *st`opperi*) ja seejärel langeb välja ka teise silbi vokaal (*st`opper* : *st`opri*). Taoliste rööpvormidega

sõnad on nt *rab`arber* (*rab`arberi ~ rab`arbri, rab`arberi-t ~ rab`arbri-t*), *sn`aiiper* (*sn`aiiperi ~ sn`aipri, sn`aiiperi-t ~ sn`aipri-t*), *g`ospel* (*g`ospeli ~ g`ospli, g`ospeli-t ~ g`ospli-t*), *`ins`aider* (*`ins`aideri ~ `ins`aidri, `ins`aideri-t ~ `ins`aidri-t*), *p`oster* (*p`osteri ~ p`ostri, p`osteri-t ~ p`ostri-t*), *h`aisev* (*h`aiseva ~ h`aisva, h`aiseva-t ~ h`aisva-t*) ja *`oitsev* (*`oitseva ~ `õitsva, `oitseva-t ~ `õitsva-t*). Argikeeles esineb rööpvorme ka sellistel sõnadel, mida normikeeles iseloomustab ainult vaheldus 0 : i (*buld`ooseri-d, ad`apteri* kõrval ka *buld`oosri-d, ad`aptri*).

Raamat-tüübile omased vormid on olemas ka *akvaarium-*, *mõis-*, *hirmus-* ja *ümbrik-rööptüübi* sõnadel (→ § 82–85). Rööpmuutmine on veel sõnal *p`een*, millest moodustatakse ka *s`uur-tüübile* iseloomulikke vorme (*p`een : p`eene ~ peene, p`eene-t ~ p`een-t, p`eene-sse ~ p`een-de*), ja sõnal *korsten*, millest moodustatakse ka *tütar-tüübile* iseloomulikke vorme (*k`orsten : k`orstna : k`orstna-t ~ korsten-t*).

§ 56 vaher-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>aher</i>		<i>aher</i>
<i>`ahtra</i>	<i>`ahtra-te</i>	<i>`ahtra-m</i>
<i>`ahtra-t</i>	<i>`ahtra-i-d</i>	<i>kõige `ahtra-m ~ `ahtra-im</i>
<i>`ahtra-sse</i>	<i>`ahtra-te-sse ~ `ahtra-i-sse</i>	

Vahe-tüüpi kuulub kolm sõna: *aher*, *vahe* ja unarsõna *seadus* 'sünnis, mõnus'.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike käändsõnadega, mille tüvi on ainsuse nimetavas nõrgas ja kõikjal mujal tugevas astmes.

Vahe-tüüpi kuuluvad kahesilbilised sõnad, millest üks on ainsuse nimetava vormis teises vältes (*seadus*) ja kaks esimeses vältes (*aher*, *vahe*).

Vahe-tüübile omased vormid on olemas ka *hirmus-* ja *armas-rööptüübi* sõnadel (→ § 84, 86).

§ 57 *ase*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>ase</i>		
<i>aseme</i>	<i>aseme-te</i>	
<i>ase-t</i>	<i>aseme-i-d</i>	
<i>aseme-sse</i>	<i>aseme-te-sse ~ aseme-i-sse</i>	

Ase-tüüpi kuulub paarkümmend sõna, nt *ebe, ese, habe, häbe, ige, jäse, kübe, lade, pide, pude, pune, sade, side, suge, säde, süda, tase, ude, vare*.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike käändsõnadega, mille ainsuse nimetavas ja osastavas on kasutusel kahesilbiline *e*-lõpuline (sõnas *süda a*-lõpuline) ja kõigis ülejäänud vormides kolmesilbiline *me*-lõpuline tüvekuju (*ase : aseme : ase-t : aseme-te*).

Osa tüübi sõnadest on struktuurilt *e*-liitega tuletised (nt *ase, pune, vare*).

Erand. Sõnal *süda* on ülejäänud sõnadest üks tüvekuju rohkem ning seda kasutatakse ainsuse osastava vormis *südan-t* (vrd *ase-t, ebe-t, ese-t* jne).

§ 58 *liige*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>liige</i>		
<i>l`iikme</i>	<i>l`iikme-te</i>	
<i>liige-t</i>	<i>l`iikme-i-d</i>	
<i>l`iikme-sse</i>	<i>l`iikme-te-sse ~ l`iikme-i-sse</i>	

Liige-tüüpi kuulub sadakond sõna, nt *aste, (jääde :) j`äätmed, juhe, kese, mitu, nääre, (meede :) m`eetmed, mäрге, ranne, ripse, sõõre, toore, vööde*.

Tegemist on tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike sõnadega. *Liige*-tüübis on enim nimetavas kahesilbilisi teisevärtelisi *e*-lõpulisi sõnu (*mööde*), nende kõrval ka kümme esmavärtelist (*juhe*) ning üks esmavärteline *s*-lõpuline sõna (*kohus*). Tuletestest kuulub tüüpi osa *e*-liitega sõnu (*kese, alge, köide*).

Nimetava ja omastava tüvekuju võivad lõpphäälikute poolest teineteisest erineda sõnuti erineval moel. Enamikku vokaallõpulistest sõnadest iseloomustab lõpuvaheldus V : *me* ning ainult üksikuis

sõnades, mille silbipiirile jääb *m*, vaheldus *V : ne* (*kööme : k`öömne*, *kümme : k`ümne*, (*v`iis*)*kümmend : (viie)k`ümne*, *seeme : s`eemne*). Tüübi ainsas konsonantlõpulisel sõnas *kohus* esineb lõpuvaheldus *s : Ø* (*kohus : k`ohtu*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud (*märke, seeme, kümme, pritse, pääse*), u kakskümmend sõna laadivahelduslikud (*kanne, kese, (mähe :) m`ähkmed, ranne, suue*). Nõrgaastmelist tüvekuju kasutatakse ainsuse nimetavas ja osastavas, tugevaastmelist kõigis ülejäänud vormides. Näiteks vältevahelduslikul sõnal *mõõde* on nõrgas astmes teisevälte- lised vormid *mõõde* ja *mõõde-t*, tugevas astmes kolmandavälte- lised *m`õõtme*, *m`õõtme-te*, *m`õõtme-i-d* jne; laadivahelduslikul sõnal *suue* on nõrgas astmes *d*-ta vormid *suue* ja *suue-t*, tugevas astmes *d*-d sisal- davad vormid *s`uudme*, *s`uudme-te*, *s`uudme-i-d* jne.

Liige-tüübile omaseid vorme on hakatud moodustama ka enami- kust kunagistest *vahe*-tüübi sõnadest, mis on nüüdseks liikunud *armas*-rööptüüpi (→ § 86), ja osast *hammas*-tüübi sõnadest, mis on läinud *kallis*-rööptüüpi (→ § 87). Rööptüüpide sõnad järgivad *liige*- tüübi üldist astme- ja lõpuvaheldusmalli, kuid mitte tüübis käibivaid lõpuvaheldusi *V : me* ega *V : ne*.

§ 59 mõte-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>mõte</i>		
<i>m`õtte</i>	<i>mõte-te</i>	
<i>mõte-t</i>	<i>m`õtte-i-d</i>	
<i>m`õtte-sse</i>	<i>mõte-te-sse ~ m`õtte-i-sse</i>	

Mõte-tüüpi kuulub mitusada sõna, nt *aade, hange, hoone, hõige, häire, ilme, irve, joove, kalle, leke, määre, nihe, nuukse, olme, paiste, pinge, rike, süüde, tahe, tuige, tõrge, vihje, võime, välde*.

Tegemist on tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduseta käänd- sõnadega.

Tüüpi kuuluvad enamjaolt nimetavas kahesilbilised teisevälteli- sed *e*-lõpulisel sõnad (*hüüe*), nende kõrval ka paarkümmend esma- vältelist *e*-lõpulist sõna (*suhe*) ning üksikud muu struktuuriga sõnad: ühesilbiline kolmandavälteline *l`oe* ning kahesilbilised teisevältelised *nu*-lõpulisel sõnad (*olnu*) ja *a*-lõpuline *lõuna*.

Tuletistest kuulub tüüpi osa *e-* (*tehe, surve, vaade*) ja *nu-*liitega sõnu (*tulnu, olnu, jäänu*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud (*viibe, saade, teade, mõõde, tuige, pinge, vihje, võime, lepe, valve*), sadakond sõna laadivahelduslikud (*tunne, aare, möire, kirre, nõue, teave, lööve*). Nõrgas astmes on ainsuse nimetav ja osastav ning *de-*mitmuse käänded alates omastavast. Näiteks vältevahelduslikul sõnal *vaade* on nõrgas astmes teisevältelised vormid *vaade, vaade-t, vaade-te, vaade-te-st* jne ja tugevas astmes kolmandavältelised vormid *v`aate, v`aate-i-d, v`aate-i-st* jne; laadivahelduslikul sõnal *vanne* on nõrgas astmes *d-*ta vormid *vanne, vanne-t, vanne-te, vanne-te-st* jne ja tugevas astmes *d-d* sisaldavad vormid *v`ande, v`ande-i-d, v`ande-i-st* jne.

Üksikuist sõnadest kasutatakse *sse-*tunnuselise kõrval ka lühikest sisseütlevat (*küte : k`ütte-sse ~ k`ütte, kütke : k`ütke-sse ~ k`ütke, lape : l`appe-sse ~ l`appe, perse : p`erse-sse ~ p`erse ~ p`ersse, pale : p`alge-sse ~ p`alge*).

*Mõte-*tüübile omased vormid on olemas ka *ahne-* ja *pale-*rööptüübi sõnadel (→ § 80, 88).

Keelde on sõnaloo me käigus moodustatud rohkesti paronüüme, millest üks kuulub *liige-*tüüpi ning millel on *me-*lõpuline tüvekujuga ja teine kuulub *mõte-*tüüpi, mis on sarnase astmevaheldusmalliga, kuid ilma lõpukahelduseta *V : me*. Tavaliselt märgivad paronüümipaaride *mõte-*tüübi sõnad tegevusprotsessi ning *liige-*tüübi sõnad tegevuse tulemust ja paaril korral ka vahendit. (Kasik 2015: 274) Nimetavas samakujuliste, kuid erinevatesse tüüpidesse kuuluvate ja eritähenduslike sõnade paarid on muu hulgas järgnevad.

Liige-tüüp	Mõte-tüüp
<i>anne</i> : `andme 'info'	<i>anne</i> : `ande 'andekus, talent'
<i>aste</i> : `astme 'trepi osa'	<i>aste</i> : `aste 'astumine, samm'
<i>heide</i> : h`eitme 'kasutamata kõrvaleheidetu'	<i>heide</i> : h`eite 'heitmise üksikjuht'
<i>iste</i> : `istme 'ese, millel istutakse'	<i>iste</i> : `iste 'istumisasend'
<i>kaitse</i> : k`aitsme 'kaitsevahend'	<i>kaitse</i> : k`aitse 'kaitsmine'
<i>kaste</i> : k`astme 'soust'	<i>kaste</i> : k`aste 'veeauru kondensaat'
<i>mõõde</i> : m`õõtme 'dimensioon'	<i>mõõde</i> : m`õõte 'mõõtmise'
<i>pääse</i> : p`ääsme 'pilet, kutse'	<i>pääse</i> : p`ääse 'pääsemine'

Liige-tüüp	Mõte-tüüp
<i>seade</i> : s`eadme 'omavahel ühendatud seadiste v plokkide kogum'	<i>seade</i> : s`eade 'seadmine; heliteose esituskoosseis'
<i>teade</i> : t`eatme 'andmed'	<i>teade</i> : t`eate 'teadaanne, sõnum'

Kuna tähendused on lähedased, seguneb mõnikord ka kahe tüübi käänamine. Näiteks käänatakse sõna *alge* küll enamasti esemelises tähenduses *liige*-tüübi järgi (*alge* : `algme, nt a) ja abstraktses tähenduses *mõte*-tüübi järgi (*alge* : `alge, nt b), aga leidub ka harvu vastupidiseid näiteid, nagu c.

- (a) Esialgu on ritsikatel seljas vaid *tiivaalgmed*. [A]
 (b) Iseasi, kas lapsevanem leiab, et tema võsukele oleks vaja ka selliseid hariduse *algeid* anda ja nende eest maksta. [Delfi]
 (c) Iga kestumisega kasvavad *tiivaalged* suuremaks ja vastsed muutuvad valmikutega järjest sarnasemaks. Normi tuleks ka mõista ja mitte lihtsalt osata tsiteerida, see eeldab muidugi teatud filoloogilise hariduse *algmeid*. [G]

§ 60 hammas-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>hammas</i>		
<i>h`amba</i>	<i>hammas-te</i>	
<i>hammas-t</i>	<i>h`amba-i-d</i>	
<i>h`amba-sse</i>	<i>hammas-te-sse ~ h`amba-i-sse</i>	
<i>rikas</i>		<i>rikas</i>
<i>r`ikka</i>	<i>rikas-te</i>	<i>r`ikka-m</i>
<i>rikas-t</i>	<i>r`ikka-i-d</i>	<i>kõige r`ikka-m ~ r`ikka-im</i>
<i>r`ikka-sse</i>	<i>rikas-te-sse ~ r`ikka-i-sse</i>	
<i>aldis</i>		<i>aldis</i>
<i>`alti</i>	<i>aldis-te</i>	<i>`alti-m</i>
<i>aldis-t</i>	<i>`alte-i-d</i>	<i>kõige `alti-m ~ `alte-im</i>
<i>`alti-sse</i>	<i>aldis-te-sse ~ `alte-i-sse</i>	

Hammas-tüüpi kuulub üle saja sõna, nt *ahas, habras, juudas, kapsas, lammas, maias, narmas, okas, paljas, reibas, saabas, toores, urgas, varas, üllas*.

Tegemist on tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike sõnade-
dega.

Tüübi sõnad on enamjaolt nimetavas kahesilbilise teisevältelise
s-lõpulise tüvega, üksnes sõnadel *ahas*, *puhas* ja *varas* on see tüvekuju
esimeses vältes.

Tuletistest leidub tüübis *s*-tuletisi: osa *as*-liitega (*kärmas*, *taltsas*,
võõras) ja *las*-liitega sõnadest (*suulas*, *söölas*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud (*kirves*, *kobras*, *ratas*, *rikas*,
saabas, *võõras*), üksnes 17 laadivahelduslikud (*hüljes*, *kinnas*, *lammas*,
puhas, *varas*, *varras*). Tüves toimub lõpuvaheldus *s* : 0 (*helses* : *h`elme*,
laegas : *l`aeka*).

Nõrgaastmeline *s*-lõpuline tüvekuju on kasutusel ainsuse nimeta-
vas ja osastavas ning *de*-mitmuse käänetes alates omastavast, tugeva-
astmeline vokaallõpuline tüvekuju kõikjal mujal. Näiteks vältevahel-
duslikul sõnal *ratas* on nõrgas astmes teisevältelised konsonantlõpulise
tüvega vormid *ratas*, *ratas-t*, *ratas-te*, *ratas-te-st*, tugevas astmes
kolmandavälteelised vokaallõpulise tüvega vormid *r`atta*, *r`atta-st*,
r`atta-i-d, *r`atta-i-st*; laadivahelduslikul sõnal *varvas* on nõrgas astmes
b-ta konsonantlõpulise tüvega vormid *varvas*, *varvas-t*, *varvas-te*,
varvas-te-st, tugevas astmes *b*-ga vokaallõpulise tüvega vormid *v`arba*,
v`arba-st, *v`arba-i-d*, *v`arba-i-st*. *Hammas*-tüübi *i*-tüvelistel sõnadel
(*aldis*, *jaunis*, *kabris*, *malnis*, *naeris*, *nugris*, *rukis*, *sulnis*, *tiivis*, *tuhlis*)
on tüübi ülejäänud sõnadest üks tüvekuju rohkem, sest mitmuse tun-
nuse *-i* ja ülivõrde tunnuse *-im* ees kasutatakse fonotaktiliselt tingitud
e-lõpulist tüvekuju (*naeris* : *n`aere-i-d*, *sulnis* : *s`ulne-i-d* : *s`ulne-im*).

Üksikuist sõnadest kasutatakse *sse*-tunnuselise vormi kõrval lühi-
kest ainsuse sisseütlevat (*pahmas* : *p`ahma-sse* ~ *p`ahma*, *puhmas* :
p`uhma-sse ~ *p`uhma*, *taevas* : *t`aeva-sse* ~ *t`aeva*, *võllas* : *v`õlla-sse* ~
v`õlla).

Üksikuist sõnadest on *de*- ja *i*-mitmuse kõrval kasutusel ka tüve-
mitmus (*hammas* : *hammas-te-sse* ~ *h`amba-i-sse* ~ *h`ambu-sse* ~
h`ambu, *lammas* : *lammas-te-sse* ~ *l`amba-i-sse* ~ *l`ambu*, *rõivas* :
rõivas-te-sse ja *r`õiva-i-sse* ~ *r`õivi-sse*).

Erandid. Lõpphäälikute poolest erineb sõna *kärbes* tüübi ülejää-
nud sõnadest. Mujal erinevad nimetavas ja omastavas esinev tüvekuju
lõpuvahelduse *s* : 0 poolest (*hernes* : *h`erne*, *naeris* : *n`aeri*, *pilbas* :
p`ilpa), sõnas *kärbes* aga lõpuvahelduse VC : CV poolest (*kärbes* :
k`ärbse).

Sõna *põrsas* tugevas astmes esinevad rööpvormid: *p`õrsa ~ p`õrssa, p`õrsa-sse ~ p`õrssa-sse, p`õrsa-i-d ~ p`õrssa-i-d, p`õrsa-i-sse ~ p`õrssa-i-sse*.

Erinevalt ülejäänud sõnadest, kus ainsuse nimetava tüvekuju on kasutusel ka ainsuse osastavas ja *de*-mitmuses, esineb sõna *kohus* ainsuse nimetava kuju ainult nimetavas, ainsuse osastavas on nõrgaastmeline tüvi kujul *kohu-* ning *de*-mitmuses kasutatakse tugevaastmelist tüve (*kohus* : *kohu-t, k`ohtu-te-sse, vrd koobas, koobas-t, koobas-te-sse*).

Hammas-tüübile iseloomulikke vorme moodustatakse ka *kallis*-rööptüübi sõnadest (→ § 87).

§ 61 tütar-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>tütar</i>		
<i>t`ütre</i>	<i>tütar-de</i>	
<i>tütar-t</i>	<i>t`ütre-i-d</i>	
<i>t`ütre-sse</i>	<i>tütar-de-sse ~ t`ütre-i-sse</i>	

Tütar-tüüpi kuulub mitukümmend sõna, nt *aken, astel, katel, korsten, kukal, kämmal, küünal, pannal, pastel, pipar, pundar, põial, sõstar, süstal, tatar*.

Tegemist on tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike sõnadega.

Tüübi sõnad on nimetavas kahesilbilise teisevärtelise *l-*, *n-* või *r*-lõpulise tüvega. Tüübis leidub *al*-liitega tuletis (*süstal*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud, kümme sõna laadivahelduslikud (*kannel, kinner, kämmal, pannal, põial, sammal, vemmal, vinnal, õnnal, õnnar*). Tüve lõpus toimub lõpuvaheldus VC : CV (*kannel* : *k`andle, kukal* : *k`ukla*).

Väga lähedasest, samuti kahesilbilisi teisevärtelisi konsonantlõpulisõnu sisaldavast astmevahelduslikust *hammas*-tüübist eristub *tütar*-tüüp mitmuse tunnuse allomorfi valiku poolest. *Hammas*-tüübis liitub helitule *s*-le allomorf *-te*, *tütar*-tüübis liitub helilistele *l*-le, *n*-le, *r*-le allomorf *-de*: *koobas-te-sse*, aga *kannel-de-ga, aken-de-st, peenar-de-l*.

Nõrgaastmeline konsonantlõpuline tüvekuju on kasutusel ainsuse nimetavas ja osastavas ning *de*-mitmuse käänetes alates omastavast, tugevaastmeline vokaallõpuline tüvekuju kõikjal mujal. Näiteks

vältevahelduslikul sõnal *katel* on nõrgas astmes teisevärtelised konsonantlõpulise tüvega vormid *katel*, *katel-t*, *katel-de*, *katel-de-st*, tugevas astmes kolmandavärtelised vokaallõpulise tüvega vormid *k`atla*, *k`atla-st*, *k`atla-i-d*, *k`atla-i-st*. Laadivahelduslikul sõnal *sammal* on nõrgas astmes *b*-ta konsonantlõpulise tüvega vormid *sammal*, *sammal-t*, *sammal-de*, *sammal-de-st*, tugevas astmes *b*-ga vokaallõpulise tüvega vormid *s`ambla*, *s`ambla-st*, *s`ambla-i-d*, *s`ambla-i-st*.

Tütar-tüübi harvemate sõnade *de*-mitmuse vormides on levinud norminguvastane vokaaltüveline käänamine (eriti nt sõnades *kannel*, *lemmel* ja *pundar*, millest moodustatakse mh vorme *k`andle-te-le* pro *kannel-de-le*, *l`emle-de* pro *lemmel-de* ja *p`untra-te* pro *pundar-de*). Sagedamates sõnades ja ainsuse osastavas leidub sellist norminguvastast kasutust märksa vähem. (Pedaja 2010)

§ 62 *katus*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>katus</i>		
<i>katuse</i>	<i>katuse-te</i>	
<i>katuse-t</i>	<i>katuse-i-d</i>	
<i>katuse-sse</i>	<i>katuse-te-sse ~ katuse-i-sse</i>	

Katus-tüüpi kuulub mitusada sõna, nt *alus*, *bisnis*, *eelis*, *hoidis*, *juhis*, *jänes*, *keedis*, *künnis*, *küpsis*, *lahus*, *nõges*, *pööris*, *s`eos*, *tellis*, *t`eos*, *termos*, *tunnus*, *vanus*, *vennas*, *ümbris*.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike sõnadega.

Katus-tüüpi kuulub peamiselt selliseid (V)*s*-lõpulisi sõnu, mis on kahesilbilised ja teises vältes (nt *ilves*, *küünis*, ka kaasrõhust alates silpe lugedes *epidermis*, *sünopsis*) või esimeses vältes (nt *jalus*, *osis*, *nõges*). Veel kuulub sinna paarkümmend ühesilbilist sõna (*k`aos*, *t`oes*, *v`eis*; kaasrõhust alates silpe lugedes *skarab`eus*).

Tuletistest kuulub tüüpi osa sõnu liidetega *-mus* (*esinemus*, *karas-tumus*), *-s* (*sidus*, *pilges*, *t`eos*), *-is* (*süvis*, *topis*) ja *-us* (*panus*, *sõrmus*, *jäänus*).

Konsonantlõpuline tüvekuju *katus* on kasutusel ainsuse nimetavas ja osastavas ning *de*-mitmuse käänetes alates omastavast, vokaallõpuline tüvekuju *katuse* kõikjal mujal. Mitmuse osastava formatiiviks on

-id, kasutusel on nii *de-* kui ka *i-*mitmus ning puudub lühike ainsuse sisseütlev.

Erandid. Vanu omasõnu *j`uus*, *kälis*, *n`õos*, *omas*, *vennas* ja *`ões* iseloomustab lõpuvaheldus *s : kse*.

<i>j`uus</i>	<i>j`uukse</i>	<i>j`uus-t</i>	<i>j`uukse-sse</i>	<i>j`uus-te</i>	<i>j`uukse-i-d</i>	<i>j`uus-te-sse ~ j`uukse-i-sse</i>
<i>kälis</i>	<i>kälikse</i>	<i>kälis-t</i>	<i>kälikse-sse</i>	<i>kälis-te</i>	<i>kälikse-i-d</i>	<i>kälis-te-sse ~ kälikse-i-sse</i>
<i>n`õos</i>	<i>n`õokse</i>	<i>n`õos-t</i>	<i>n`õokse-sse</i>	<i>n`õos-te</i>	<i>n`õokse-i-d</i>	<i>n`õos-te-sse ~ n`õokse-i-sse</i>
<i>omas</i>	<i>omakse</i>	<i>omas-t</i>	<i>omakse-sse</i>	<i>omas-te</i>	<i>omakse-i-d</i>	<i>omas-te-sse ~ omakse-i-sse</i>
<i>vennas</i>	<i>vennakse ~ vennase</i>	<i>vennas-t</i>	<i>vennakse-sse ~ vennase-sse</i>	<i>vennas-te</i>	<i>vennakse-i-d ~ vennase-i-d</i>	<i>vennas-te-sse ~ vennakse-i-sse ~ vennase-i-sse</i>
<i>`ões</i>	<i>`õekse</i>	<i>`ões-t</i>	<i>`õekse-sse</i>	<i>`ões-te</i>	<i>`õekse-i-d</i>	<i>`ões-te-sse ~ `õekse-i-sse</i>

*Katus-*tüübile omaseid vorme moodustatakse *raskus-rööptüübi* sõnadest (→ § 89).

§ 63 soolane-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>soolane</i>		<i>soolane</i>
<i>soolase</i>	<i>soolas-te</i>	<i>soolase-m</i>
<i>soolas-t</i>	<i>soolase-i-d</i>	<i>kõige soolase-m ~ soolase-im</i>
<i>soolase-sse</i>	<i>soolas-te-sse ~ soolase-i-sse</i>	

*Soolane-*tüüpi kuulub mitusada sõna, nt *argine*, *esmane*, *hiline*, *hobune*, *jahune*, *kilone*, *kl`iine*, *k`uune*, *l`uine*, *munane*, *pekine*, *põline*, *rasvane*, *selline*, *viimane*, *vürtsine*, *`õine*.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike sõnadega.

*Soolane-*tüüpi kuulub mitmesuguse fonoloogilise ehitusega nime-tavas (V)*ne-*lõpulisi sõnu. Tüüpi kuuluvad enamjaolt teises (*otsene*, *šokolaadine*) ja esimeses vältes (*ühine*) kolmesilbilised sõnad, üksnes paarkümmend sõna on kahesilbilised ja kolmandas vältes (*t`õene*).

Tuletistest kuulub tüüpi osa *ne-*liitega sõnu (*vesine*, *moosine*, *t`õine*). Konsonantlõpuline tüvekuju *soolas-* on kasutusel ainsuse osastavas ning *de-*mitmuse käänetes alates omastavast (*soolas-t*, *soolas-te-st*),

vokaallõpuline tüvekuju *soolase* kõikjal mujal (*soolase-l*, *soolase-i-s*) peale ainsuse nimetava, kus on kasutusel tüvekuju *soolane*. Mitmuse osastava formatiiviks on *-id* (*soolase-i-d*), kasutusel on nii *de-* kui ka *i-*mitmus (*soolas-te-le*, *soolase-i-le*) ning puudub lühike ainsuse sisseütlev. Tüübi vormimoodustus kattub täiesti *katus*-tüübiga, ainsaks erinevuseks on ainsuse nimetav, kus *soolane*-tüübis esineb *ne*-lõpuline tüvekuju.

Mõnd *soolane*-tüüpi sõna käänatakse tegelikus keelekasutuses *raamat*-tüübi järgi, s.o nagu *raudne* : *raudse* : *raudse-t*. Sellised sõnad on nt *emis*, *jalas*, *kodune*, *mahlane* ja *sügis*, millest moodustatakse norminguväliseid *de*-mitmuse vorme *emisetel*, *jalasetega*, *kodusetes* jne (Erelt 2000).

Soolane-tüübile iseloomulikke vorme moodustatakse ka *lahtine*-rööptüübi sõnadest (→ § 90).

§ 64 *harjutus*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>harjutus</i>		
<i>harjutuse</i>	<i>harjutus-te</i>	
<i>harjutus-t</i>	<i>harjutusi</i>	
<i>harjutusse</i> ~ <i>harjutuse-sse</i>	<i>harjutus-te-sse</i> (~ <i>harjutusi-sse</i>)	

Harjutus-tüüpi kuulub umbes poolteist tuhat sõna, nt *agarus*, *h`ambumus*, *ikaldus*, *joonistus*, *kiljatus*, *kogemus*, *konarus*, *küsitlus*, *küpsetis*, *luuletus*, *nägelus*, *peletis*, *sulatis*, *tulemus*, *uputus*, *üllitis*.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike sõnadega.

Harjutus-tüüpi kuuluvad (V)s-lõpulised sõnad, mille omastava tüvi on kaasrõhust lugedes kahesilbiline ja esmavärtliline: *ae.vas.tu.se*, *e.sin.du.se*, *hoo.li.vu.se*, *hõr.gu.ti.se*, *k`at.su.mu.se*, *süü.fi.li.se*, *t`und.ma.tu.se*. Nimetava tüve poolest kuulub tüüpi mitmesuguse ehitusega sõnu, enim kolmesilbilisi teisevärtelisi (*kimbatus*, *informeeritus*) ja esmavärtlisi (*vanadus*, *mõjutatavus*), vähem kolmesilbilisi kolmandavärtlisi (*k`artmatus*, *vari`eeruvus*) ning kahesilbilisi esma(*päritavus*) ja teisevärtlisi sõnu (*kogenematus*).

Tuletistest kuulub tüüpi osa sõnu liidetega *-lus* (*eraklus*, *autorlus*, *r(`)ahvuslus*), *-mus* (*lugemus*, *tõdemus*, *`arvamus*), *-ndus* (*merendus*, *kirjandus*, *reklaamindus*), *-us* (*enamus*, *nägelus*, *haruldus*), *-dus*

(*pühadus, vajadus, tublidus*), *-is* (*soperdis, leiutis, tarretis*) ja *-tis* (*jagatis, tagatis, rinnatis*).

Konsonantlõpuline tüvekuju on kasutusel ainsuse nimetavas ja osastavas (*harjutus, harjutus-t*) ning *de*-mitmuse käänetes alates omastavast (*harjutus-te-ga*). Esimene vokaallõpuline tüvekuju (*harjutuse*) on kasutusel ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates *sse*-tunnuselisest sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*harjutuse, harjutuse-le, harjutuse-d*). Veel üht vokaallõpulist tüvekuju (*harjutusi*) kasutatakse mitmuse osastavas ja selle baasil moodustatavates muudes tüvemitmuse vormides (*harjutusi, harjutusi-ks*). Sisseütlevas on kasutusel lühike geminatsiooniline vorm (*harjutusse*), mida eelistatakse *sse*-sisseütlevale (ÕS 2013: 20).

Harjutus-tüübile iseloomulikke vorme moodustatakse *raskus*-rööptüübi sõnadest (→ § 89).

§ 65 oluline-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>oluline</i>		<i>oluline</i>
<i>olulise</i>	<i>olulis-te</i>	<i>olulise-m</i>
<i>olulis-t</i>	<i>olulisi</i>	<i>kõige olulise-m ~ olulisi-m</i>
<i>olulisse ~ olulise-sse</i>	<i>olulis-te-sse (~ olulisi-sse)</i>	

Oluline-tüüpi kuulub umbes poolteist tuhat sõna, nt *`aastake(ne), diplomaatiline, hollandlane, kolmetine, ligimene, mesilane, organis`eermine, provokatsiooniline, sõnnikune, tilgake(ne), tänavune, vaevaline, ümmargune*.

Tegemist on astmevahelduseta lõpuvahelduslike sõnadega.

Oluline-tüüpi kuuluvad enamjaolt (V)*ne*-lõpulised sõnad, mille tüvi on kaasrõhust lugedes kahesilbiline esmavälteline (*i.me.li.ne, te.ge.la.ne*), lisaks kaks kahesilbilist teisevältelist sõna (*naine, teine*).

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik *ldane*-liitega sõnad (*haruldane, õheldane, küllaldane*) ja osa sõnu liidetega *-ke(ne)* (*pojake(ne), saiake(ne), v`aeseke(ne)*), *-lane* (*mesilane, õpetlane, uuenduslane*), *-line* (*külaline, `okkiline, revolutsiooniline*), *-mine* (*vedamine, h`ingamine, pidurdamine*) ja *-ne* (*sametine, tunavune, lapergune*).

Konsonantlõpuline tüvekuju (*olulis-*) on kasutusel ainsuse osastavas ning *de*-mitmuse käänetes alates omastavast (*olulis-t, olulis-tena*). Esimene vokaallõpuline tüvekuju (*oluline*) on kasutusel ainsuse

nimetavas, teine kuju (*olulise*) ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates *sse*-tunnuselisest sisseütlevast, mitmuse nimetavas ja keskvärdes (*olulise*, *olulise-s*, *olulise-d*, *olulise-m*). Veel üht vokaal-lõpulist tüvekuju (*olulisi*) kasutatakse mitmuse osastavas ja selle baasil moodustatavas tüvemitmuses ja tüveülivõrdes (*olulisi*, *olulisi-l*, *olulisi-m*). Sisseütlevas on kasutusel lühike geminatsiooniline vorm (*olulisse*), mida eelistatakse *sse*-sisseütlevale (*olulise-sse*) (ÕS 2013: 20). Tüübi vormimoodustus kattub täiesti *harjutus*-tüübiga, ainsaks erinevuseks on ainsuse nimetav, kus *oluline*-tüübis esineb omaette *ne*-lõpuline tüvekuju.

Oluline-tüübile iseloomulikke vorme on võimalik moodustada ka *lahtine*-rööptüübi sõnadest (→ § 90).

§ 66 suur-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>s`uur</i>		<i>s`uur</i>
<i>suure</i>	<i>suur-te</i>	<i>suure-m</i>
<i>s`uur-t</i>	<i>s`uuri</i>	<i>kõige suure-m ~ suuri-m</i>
<i>suure-sse ~ s`uur-de</i>	<i>suur-te-s ~ suuri-s</i>	

Suur-tüüpi kuulub paarkümmend sõna, nt *h`iir*, *h`uul*, *h`ääl*, *j`oon*, *j`uur*, *k`aar*, *k`eel*, *k`oor*, *n`ool*, *n`oor*, *p`ool*, *s`aar*, *s`een*, *s`ool*, *s`äär*, *t`uul*, *`äär*.

Tegemist on nõrgeneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike käändsõnadega.

Suur-tüübi sõnad on nimetavas ühesilbilise kolmandavältelise tüvega, milles helilisele lõppkonsonandile (v.a sõnas *mees*) eelneb pikk vokaal.

Nimetava ja omastava tüvi erineb lisaks vältele ka lõpuvahelduse 0 : e poolest. Ainsuse nimetavas, osastavas ja lühikeses sisseütlevas esineb kolmandavälteline konsonantlõpuline tüvekuju (*s`uur*, *s`uur-t*, *s`uur-de*), *de*-mitmuses teisevälteline konsonantlõpuline tüvekuju (*suur-te*, *suur-te-sse*); mitmuse osastavas spetsiaalne kolmandavälteline vokaallõpuline mitmuse osastava tüvi (*s`uuri*); ainsuse omastavas ja sama tüvekuju kasutatavates teistes ainsuse käänetes alates *sse*-sisseütlevast, samuti mitmuse nimetavas esineb teisevälteline *e*-lõpuline tüvekuju (*suure*, *suure-le*, *suure-d*); tüvemitmuses ja -ülivõrdes omaette nõrgaastmeline tüvevokaali teisendusega tüvi (*suuri-le*, *suuri-m*).

Eränd. Fonotaktilistel põhjustel ei kasutata sõna l`eem konsonant-tüves -d ja t-ga algavate tunnuste ees tavapärasest m-i, vaid n-i (leem : l`een-t, l`een-de, leen-te).

Sõnast peen esineb de-mitmus ka vokaaltüvelisena: p`eene-te-le, p`eene-te-st jne.

§ 67 uus-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
`uus		`uus
uue	uu=te	uue-m
`uu=t	`uusi	kõige uue-m ~ uusi-m
`uu=de ~ uue-sse	uu=te-sse (~ uusi-sse)	
k`õrs		
kõrre	kõr=te	
k`õr=t	k`õrsi	
k`õr=de ~ kõrre-sse	kõr=te-sse	

Uus-tüüpi kuulub paarkümmend sõna, nt h`iis, k`aas, k`uus, k`õis, k`üüs, l`aas, l`aps, l`ääs, p`õis, r`eis, `uks, `uus, v`ars, v`iis, `õis, `õõs.

Tegemist on enamjaolt nõrgeneva laadivaheldusega lõpuvahelduslike käändsõnadega.

Uus-tüüpi kuulub mitmesuguse ehitusega ühesilbilisi kolmanda-vältelisi s-lõpulisi sõnu: sellised, kus lõppkonsonandile -s eelneb pikk vokaal või diftong (k`aas, l`ääs, `õis); sellised, mis lõpevad rs-ga (k`õrs, t`õrs, v`ars) ning erandlikult sõnad l`aps ja `uks, milles ei ole laadivaheldusele alluvat s-i.

Tüve ajalooline lõppkonsonant t on ainsuse osastava ja de-mitmuse vormides tunnusega kokku sulanud. Tüübi sõnadel on neli tüvekuju `uus, uue, (`)uu=, (`)uusi, mis esinevad nt vormides `uus, uue-d, `uu=de ja uu=te-s, `uusi ja uusi-s. Tugevas astmes on tüves s-i või t-d sisaldavad vormid ainsuse nimetav, osastav, lühike sisseütlev, mitmusevormid alates omastavast ja lihtülivõrre (`uus, `uu=t, `uu=de, uu=te-lt, uusi-m). Nõrgas astmes on omastav ja ülejäänud ainsuse käänded alates sse-tunnuselisest sisseütlevast, mitmuse nimetav ning keskvõrre (uue, uue-na, uue-d, uue-m).

Erandid. Sõnadest l`aps ja `uks ei saa moodustada lühikest sisseütlevat. Nende ainsuse osastavas ja de-mitmuses on kasutusel tüvekuju, kus puudub teistes vormides esinev sulghäälik (`uks : ukse : `us-t : us-te-st, l`aps : lapse : l`as-t : las-te-ga).

Märkus. Sellist vaheldust on võimalik kirjeldada ka fonotaktilistest põhjustest tingitud erandliku tüvemuutusena, mistõttu on raske sõnu *uks* ja *laps* tüüpsõnadega seostada (vt Peebo 1997: 103).

Sõna *v'oos* käänatakse ka *sepp*-tüübi järgi *v'oos : voosi : v'oosi*, mitte ainult *uus*-tüübi järgi *v'oos : v'oe : v'oo=t*.

§ 68 käsi-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>käsi</i>		
<i>k'äe</i>	<i>kä=te</i>	
<i>k'ät-t</i>	<i>käsi</i>	
<i>k'ätte ~ k'äe-sse</i>	<i>kä=te-sse (~ käsi-sse)</i>	

Käsi-tüüpi kuulub üheksa sõna: *esi, kesi, käsi, lüsi, mesi, susi, süsi, tōsi, vesi*.

Tegemist on laadi- ja lõpuvahelduslike sõnadega. Nimetavas ja omastavas kasutatavad tüvekujud erinevad lisaks laadivaheldusele ka lõpuvahelduse *i : e* poolest.

Käsi-tüübi sõnad on nimetavas kahesilbilise esmavärtlise *si*-lõpulisel tüvega.

Sõnadel on neli tüvekuju. *s*-i või *t*-d sisaldavaid ja seega tugevaastmelisi tüvekujusid kasutatakse ainsuse nimetavas, osastavas ja lühikeses sisseütlevas ning mitmuses alates omastavast (*käsi, k'ät-t, kätte, kä=te*). *de*-mitmuse vormides kattub tüve lõppkonsonant *t*-tunnuse algusega (*kä=te-ga*). Nõrgaastmeline tüvekuju *k'äe* esineb ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse vormides alates *sse*-sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*k'äe, k'äe-ks, k'äe-d*).

§ 69 tubli-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>tubli</i>		<i>tubli</i>
<i>tubli</i>	<i>tubli-de</i>	<i>tubli-m</i>
<i>tubli-t</i>	<i>tubli-sid</i>	<i>kõige tubli-m</i>
<i>tubli-sse</i>	<i>tubli-de-sse</i>	

Tubli-tüüpi kuulub tuhatkond sõna, nt *auto, avokaado, beebi, eur'oop-lanna, ilueedi, juuni, jänku, karaoke, kliima, lepatriinu, mafiooso,*

mango, marimba, morse, neiu, nunnu, nõre, odüsseia, paradigma, pidžaama, piiga, rosolje, vahe, vedru.

Tegemist on astme- ja lõpuvahelduseta käändsõnadega, mille tüvi jääb enamasti kogu paradigmas muutumatuks. Enamik sõnu on kahesilbilised teisevältelised (*pusle, pianiino*), osa ka esmavältelised ja e-lõpulised (*ime, ukulele*).

Tüüpi kuuluvad *nna*-liitega tuletised (*tantsijanna, õpetajanna, ameeriklanna*).

Paarist sõnast on kasutusel flektiivne lühike ainsuse sisseütlev: *k`erre ~ kere-sse, k`õnne ~ kõne-sse, p`erre ~ pere-sse, p`okri ~ pogri-sse, r`esto ~ resto-sse, t`arre ~ tare-sse, v`enne ~ vene-sse*. Paaris omadussõnas vaheldub tüvevokaal keskvõrde tunnuse ees *e-ga* (*lahja : lahje-m, tillu : tillu-m*), enamasti aga mitte (nt *roosa : roosa-m, nunnu : nunnu-m, tubli : tubli-m*).

Tubli-tüübile omaseid vorme moodustatakse ka *aula-* ja *logo-rööp*-tüübi sõnadest (→ § 81, 91).

§ 70 *pesa*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>pesa</i>		
<i>pesa</i>	<i>pesa-de</i>	
<i>pesa</i>	<i>pesi ~ pesa-sid</i>	
<i>p`essa ~ pesa-sse</i>	<i>pesa-de-sse (~ pesi-sse)</i>	
<i>kena</i>		<i>kena</i>
<i>kena</i>	<i>kena-de</i>	<i>kena-m</i>
<i>kena</i>	<i>keni ~ kena-sid</i>	<i>kõige kena-m ~ keni-m</i>
<i>kena-sse</i>	<i>kena-de-sse (~ keni-sse)</i>	

Pesa-tüüpi kuulub umbes viissada sõna, nt *aru, edu, guru, hala, hüva, higi, kaja, kana, kino, küla, lõvi, melu, mõru, mälu, niru, niiri, oleskelu, udu, vaba, võlu*.

Pesa-tüübi sõnadest enamik on kahesilbilise esmavältelise vokaal-lõpulise tüvega, mille lõpus on *a, i, o* või *u*. Tüüpi kuulub ka pikemaid sõnu, mis on kahesilbilised ja esmavältelised kaasrõhust lugedes (*arutelu, kila-kola, tohuvabohu*).

Tüüpi kuulub osa *u*-liitega tuletistest (*poju, mõtiskelu, pesu*).

Tegemist on astme- ja lõpuvahelduseta käändsõnadega, millest enamiku tüvi jääb alati või kõikjal peale lühikese sisseütleva,

tüvemitmuse ja -ülivõrde muutumatuks. Keelenormingu järgi on lühikese sisseütleva sobivus selles tüübis keelekasutaja otsustada ning teoreetiliselt võimalik kõigist sõnadest (Peebo 1997: 39). Tegelikus kasutuses on flektiivne lühike sisseütlev levinud vaid osast sõnadest, nt *'appi ~ abi-sse, h'ätta ~ häda-sse, 'ihhu ~ ihu-sse, k'erra ~ kera-sse, k'inno ~ kino-sse, k'ulla ~ küla-sse, m'utta ~ muda-sse, r'appa ~ raba-sse, r'ivvi ~ rivi-sse, t'ujju ~ tuju-sse, l'oet'ellu ~ l'oetelu-sse, n'inna ~ nina-sse, 'ossa ~ osa-sse, s'appa ~ saba-sse*.

Paarikümnest *a-* ja *i-lõpulisest pesa-tüübi* sõnast on kasutusel rohkem rööpvorme kui teistest (nt *huvi, kivi, kruvi, kõva, maja, vaba*). Mitmuse osastavas tarvitatakse neis sõnades lisaks *sid*-formatiiviga moodustatavale vormile vokaallõpulist vormi, mitmuse käänetes alates sisseütlevast lisaks *de*-mitmusele vokaalmitmust ja ülivõrdes lisaks *kõige*-superlatiivile lühikest tüveülivõrret: *vana-sid ~ vanu, vana-de-l ~ vanu-l, kõige vane-m ~ vani-m; püha-sid ~ pühi, püha-de-l ~ pühi-l, kõige püha-m ~ pühi-m*. Vokaalmitmust kasutatakse väljaspool mitmuse osastavat siiski väga harva, nt vorme *sõnu-le* 'sõnadele', *pühi-st* 'pühadest', *kehi-st* 'kehadest', *vabu-ks* 'vabadeks', *maju-s* 'majades' (Peebo 1997: 40). Enamikust *pesa-tüübi* sõnadest ei kasutata ka lühikest mitmuse osastavat, rääkimata muudest tüvemitmuse vormidest ja tüveülivõrdest. Sellised on kõik *o-* ja *u-lõpulisest* sõnad ning enamik *i-* ja *a-lõpulisest* sõnu (*kilo, niru, blogi, mäda*).

Keskvärde tunnuse *-m* ees on mõnes *a-lõpulisest* sõnas kasutusel *e-ga* lõppev tüvekuju (*kõva : kõve-m, paha : pahe-m, süva : süve-m, vana : vane-m*), mõnel sõnal aga jääb vokaal samaks (*kena : kena-m, püha : püha-m, vaga : vaga-m*).

Paari *pesa-tüüpi* sõna võidakse argikeeles käänata *raamat-tüüpi* kuuluvate *e-lõpulistest* omadussõnade eeskujul: nagu *pime : pimedat, tõre : tõredat, nii ka mõru : mõrudat, nüri : nüridat*. See ei ole siiski normingupärane käänamine.

Pesa-tüübile omaseid vorme moodustatakse ka *logo-* ja *idu-rööptüübi* sõnadest (→ § 91–92).

§ 71 *sõda*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>sõda</i>	<i>sõda-de</i>	
<i>sõja</i>	<i>sõdu ~ sõda-sid</i>	
<i>sõda</i>	<i>sõda-de-sse</i>	
<i>s`õtta ~ sõja-sse</i>		

Sõda-tüüpi kuulub mitukümmend sõna, nt *iga, jagu, juga, koda, kude, kägu, ladu, luba, lugu, madu, nõgu, nägu, pidu, pragu, rada, sada, sadu, siga, tegu, tigu, tõde, uba, vagu, viga, õde*.

Sõda-tüübi sõnad on nimetavas kahesilbilise esmavätelise *a-*, *e-* või *u-lõpulise* tüvega, mille teise silbi algul on lühike sulghäälik.

Tegu on laadivahelduslike lõpuvahelduseta käändsõnadega. Esimest, tugevaastmelist, s.o sulghäälikut sisaldavat tüvevarianti *sõda* kasutatakse ainsuse nimetavas ja osastavas, *de*-mitmuses ja *sid*-formaatiiviga mitmuse osastavas (*sõda, sõda, sõda-de-st, sõda-sid*), teist tüvekuju *sõdu* vokaallõpulisel mitmuse osastavas ning geminatsioonilist kuju *s`õtta* lühikeses ainsuse sisseütlevas. Nõrgaastmeline tüvekuju esineb ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*sõja, sõja-s, sõja-d*). Teistsuguse vokaaliga lõppev nõrgaastmeline mitmus on kasutusel sõnast *sõda* ning selleski üliharva, nt *suuri-s sõju-s*.

Lühike mitmuse osastav on kasutusel tüübi *a*-tüvelistest sõnadest, v.a *iga* (nt *luba : lube, nuga : nuge, tuba : tube, uba : ube, rada : radu, rida : ridu, sada : sadu, siga : sigu, sõda : sõdu, viga : viga*), kusjuures neist sõnadest eelistataksegi lühemat vormi (*nuge*) pikematele *sid*-formaatiiviga (*nuga-sid*) vormidele. Eelmistest märksa harvem leidub tegelikult kasutuses mittenorringulisi *si*-formaatiiviga vorme (*nuga-si*).

Osast sõnadest eelistatakse lühikest sisseütlevat (nt *iga : `ikka, magu : m`akku, nägu : n`akku, pada : p`atta, rida : r`itta, tuba : t`uppa*), osast pikka (*vedu : v`eo-sse, viga : v`ea-sse, sugu : s`oo-sse*).

Sõda-tüübile omaseid vorme moodustatakse ka *idu*-rööptüübi sõnadest.

§ 72 seminar-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>seminar</i>	<i>seminari-de</i>	
<i>seminari</i>	<i>seminare</i>	
<i>seminari</i>	<i>seminari-de-sse</i>	
<i>seminari</i> (~ <i>seminari-sse</i>)		

Seminar-tüüpi kuulub paarsada sõna, nt *džentelmen*, *elektron*, *insener*, *juubilar*, *kannibal*, *koridor*, *kuningatar*, *maraton*, *miljonär*, *molekul*, *paviljon*, *personal*, *r`eekviem*, *šampinjon*, *veteran*.

Omastavas on kõigi *seminar*-tüübi sõnade viimane kõnetakt kahe-silbiline ja esmavärtliline (*se.mi.na.ri*, *neu.ro.lep.ti.ku.mi*, *naab.ri.ta.ri*). Nimetavas on *seminar*-tüübi sõnad enamjaolt kolmesilbilised ning esma- ja teisevärtelised (*telefon*, *kardemon*). Pikemad sõnad on nimetavas kolmesilbilised kaasrõhust lugedes (*karakte.ristikum*, *neuro.leptikum*, *polü.sündeton*). Peale kolmesilbiliste kuulub tüüpi ka üks ühesilbiline (*don*). Peale võõrnimisõnade kuuluvad tüüpi ka kõik *tar*-liitelised sõnad olenemata silpide arvust (*n`aabritar*, *n`äitlejatar*).

Tegu on astmevahelduseta lõpuvahelduslike sõnadega. Norminguga on kooskõlas ka sellised rööpvormid, mida tegelikkuses ei näi kuigivõrd kasutatavat. Augustis 2018 tehtud Google'i otsing näitas, et vähemasti tänapäevastes internetitekstides ei esine mitmuse osastavas *sid*-formatiiviga vormi (*seminari-sid*) ja järgmistes mitmuse käänetes tüvemitmuslikke *e*-lõpulise tüvega vorme (*seminare-sse*) ning viimati kasutati taolisi vorme 1920.–1930. aastatel. *sse*-tunnuselise sisseütleva vormi (*koridori-sse*) küll leidis, kuid väga vähe võrreldes tunnusetä rööpvormiga (*koridori*).

Seminar-tüübi sõnal on kolm tüvekaju, millest esimene, konsonant-lõpuline, esineb üksnes ainsuse nimetavas (*seminar*); teine, tüvevokaaliga *i* lõppev tüvi, kõigis ülejäänud ainsuse käänetes ja *de*-mitmuses (*seminari-le*, *seminari-de-le*); ja kolmas, tüvevokaali teisendusega tüvi, mitmuse osastavas (*seminare*). Osa kunagisi *seminar*-tüübi sõnu on liikunud *akvaarium*-rööptüüpi (→ § 82).

Erand. Vahtkonda tähistavat sõna *karaul* (silbitatuna *ka.ra.ul*) kasutatakse argikeeles ka rõhuga viimasel silbil. Sellisena on sõna nimetavas viimasest rõhusilbist lugedes ühesilbiline *kara`uul* ja käändub *sepp*-tüübis.

§ 73 *nimi*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>nimi</i>		
<i>nime</i>	<i>nime-de</i>	
<i>nime</i>	<i>nime-sid</i>	
<i>nime-sse</i>	<i>nime-de-sse</i>	
<i>tuli</i>		
<i>tule</i>	<i>tule-de</i>	
<i>t`ul-d</i>	<i>tule-sid</i>	
<i>t`ulle ~ tule-sse</i>	<i>tule-de-sse</i>	

Nimi-tüüpi kuulub kuusteist sõna: *hani, lovi, lõhi, lõvi, lävi, nimi, suvi, süli, tüvi* ja lisaks nendele *tuli*-alltüübis *kusi, lumi, meri, mõni, tuli, uni, veri*.

Nimi-tüübi sõnad on kahesilbilise esmavärtlise *i*-lõpulise tüvega.

Tegu on astmehelduseta lõpuvahelduslike käändsõnadega, mille tüvi jääb peaaegu kõikjal muutumatuks. Samasuguse häälikkujuga *pesa*-tüübi sõnadest eristuvad *nimi*-tüübi sõnad üksnes lõpuvahelduse poolest: *nimi*-tüübis on nimetavas kasutusel *i*-ga ja mujal *e*-ga lõppev tüvekujuga, *pesa*-tüübis kõikjal (peale lühikese sisseütleva ja mitmuse osastava) samasugune tüvi, vrd (rammus) *hani* : (rammusa) *hane* : (rammusat) *hane*; (lõbus) *elu* : (lõbusa) *elu* : (lõbusat) *elu*.

Tüübis on norminguga lubatud geminatsiooniline flektiivne lühike sisseütlev (nt *s`ülle ~ süle-sse, m`erre ~ mere-sse*), mille tegeliku kasutuse ulatus varieerub sõnuti, olles levinud kolmest sõnast (*n`imme ~ nime-sse, s`ülle ~ süle-sse, t`üvve ~ tüve-sse*) (EKK 2007: 313). Sõnast *mõni* moodustatakse lühike sisseütlev *da*-tunnusega: *m`õn-da ~ mõne-sse*, sõnast *kusi* on võimalik ainult *sse*-tunnuseline sisseütlev.

Ainsuse osastav on muudes *nimi*-tüübi sõnades tunnusetu (*nime*), *tuli*-alltüübis aga *d*- või *t*-tunnuseline ja konsonanttüveline (*t`ul-d, k`us-t*).

§ 74 *jõgi*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>jõgi</i>	<i>jõge-de</i>	
<i>j`õe</i>	<i>jõge-sid</i>	
<i>jõge</i>	<i>jõge-de-sse</i>	
<i>j`õkke ~ j`õe-sse</i>		

Jõgi-tüüpi kuulub kaheksa sõna: *jõgi, lagi, mägi, nõgi, regi, tugi, tōbi, vägi*.

Jõgi-tüübi sõnad on kahesilbilise esmavärtelise *i*-lõpulise tüvega.

Tegu on laadi- ja lõpuvahelduslike nimisõnadega. Esimene tugevaastmeline tüvekuju *jõgi* esineb üksnes ainsuse nimetavas, teine tugevaastmeline kuju *jõge* ainsuse osastavas ja kõigis mitmuse vormides peale nimetava (*jõge-de-st, jõge-de-ni*). Kolmas tugevaastmeline kuju, geminatsiooniline *j`õkke*, esineb lühikeses ainsuse sisseütlevas. Nõrgaastmelist tüvekuju *j`õe* kasutatakse ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates pikast sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*j`õe, j`õe-le, j`õe-d*).

Tüüp on väga lähedane *sōda*-tüübile, kuid erinevalt sellest tüübist erinevad siin nimetava ja omastava tüvekuju lõpuvahelduse *i : e* poolt (*jõgi : jõe, vrd siga : sea*) ning puudub lühike mitmuse osastav.

§ 75 sepp-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>s`epp</i>	<i>s`eppa-de</i>	
<i>sepa</i>	<i>s`eppi ~ s`eppa-sid</i>	
<i>s`eppa</i>	<i>s`eppa-de-sse (~ sepi-sse)</i>	
<i>s`eppa ~ sepa-sse</i>		
<i>k`ülm</i>	<i>k`ülma-de</i>	<i>k`ülm</i>
<i>külma</i>	<i>k`ülmi ~ k`ülma-sid</i>	<i>külme-m</i>
<i>k`ülma</i>	<i>k`ülma-de-sse (~ külmi-sse)</i>	<i>kõige külme-m ~</i>
<i>k`ülma ~ külma-sse</i>		<i>külmi-m</i>
<i>p`õu</i>		
<i>põue</i>	<i>p`õue-de</i>	
<i>p`õue</i>	<i>p`õue-sid</i>	
<i>p`õue ~ põue-sse</i>	<i>p`õue-de-sse</i>	

Sepp-tüüpi kuulub tuhandeid sõnu, nt *abstraksi`oon, b`orš, demag`oog, ego`ist, fili`aal, garder`oob, h`õim, intell`ekt, j`uht, k`uld, l`oog, m`ark, n`iit, omniv`oor, p`ood, r`äim, s`iuts, t`umm, univers`aal, v`irv`arr, õpilask`ond, `ämm, östrog`een, `üür*.

Sepp-tüüpi kuuluvad enamjaolt ühesilbilised konsonantlõpulised sõnad (*n`ööp, mandar`iin*), lisaks neile kümme-kond ühesilbilist diftongiga lõppevat sõna (*k`äi, p`õu, s`ai*).

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik *kond*-liitega nimisõnad (*kümme-k`ond*, *t`oimk`ond*, *kasutajask`ond*) ning *k*-liitega sõnu (*s`aak*, *j`ook*, *k`äik*).

Tegu on nõrgeneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike käändsõnadega. Enamik sõnu on vältevahelduslikud ja mitusada ühesilbilist sõna laadivahelduslikud. Sõnu *`alg* ja *p`elg* käänatakse kahel moel (omastav *alu* ~ *algu*, *pelu* ~ *pelju* ~ *pelgu*). Konsonantlõpulise nimetava tüvega võrreldes lisandub omastava tüvekuju lõppu tüvevokaal, milleks enamasti on *i* (*`aut* : *audi*, *k`iht* : *kihi*, *k`ork* : *korgi*) ning omastades ja vanades laenudes *a*, *e* või *u* (*`ait* : *aida*, *t`äht* : *tähe*, *v`örk* : *võrgu*) (EKK 2007: 325). Vokaallõpulistest sõnades (*`ai*, *k`õu*, *k`äi*, *l`ai*, *n`ui*, *p`au*, *p`õu*, *s`ai*, *s`au* : *saua* 'kepp', *s`au* : *saue* 'puhas saviaine', *v`ai*, *`õu*, *`äi*) lisandub nimetava tüvekujule omastavas samuti vokaal, milleks enamasti on *a*, kuid sõnades *k`õu*, *p`õu*, *`õu* ja *s`au* 'puhas saviaine' *e*.

Esimene tugevaastmeline tüvevariant (*s`epp*, *k`ülma*, *p`õu*) esineb ainsuse nimetavas, teine (*s`eppa*, *k`ülma*, *p`õue*) ainsuse osastavas ja sisseütlevas, *de*-mitmuses ja *sid*-formatiiviga mitmuse osastavas (*s`eppa*, *k`ülma*, *p`õue*; *s`eppa*, *k`ülma*, *p`õue*; *s`eppa-de-na*, *k`ülma-de-ks*, *p`õue-de-sse*; *s`eppa-sid*, *k`ülma-sid*, *p`õue-sid*). Nõrgaastmeline tüvekuju (*sepa*, *aja*, *külma*) esineb ainsuse omastavas, kõigis ülejäänud ainsuse käänetes alates pikast sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*sepa*, *aja*, *külma*; *sepa-ga*, *külma-ks*, *põue-st*; *sepa-d*, *külma-d*, *põue-d*). Nimetavas konsonantlõpulistest sõnadest on teoreetiliselt võimalik, kuid harva kasutatav nõrgaastmeline tüvemitmus (*sepi-sse*, *külmi-sse*), mille moodustus osutub tihti keeruliseks ning seos sõna muude vormidega ähmastub, nt *põlle-s* 'põldudes', *kasi-st* 'kaskedest', *võlu-l* 'võlgadel' (Peebo 1997: 82–83). Tüvemitmuse vormid peale lühikese mitmuse osastava esinevad peamiselt mõningais väljendverbides (*jälile jõudma*, *jalule saama*, *silmist lugema*, *kõrvuni armuma*) ja luulekeeles (EKK 2007: 325).

sid-formatiiviga mitmuse osastavale (*s`eppa-sid*) eelistatakse lühikest (*s`eppi*). Mõnevõrra kasutatakse ka argikeelset *si*-formatiiviga vormi (*s`eppa-si*). Pikale sisseütlevale (*külma-sse*) eelistatakse lühikest (*k`ülma*).

Omadussõnade keskvõrde vormis kasutatakse enamasti omastavas esinevat tüvekuju. Nii on see kõigis *i*-tüvelistes (nt *`alp* : *albi* : *albi-m*, *n`app* : *napi* : *napi-m*, *š`ikk* : *šiki* : *šiki-m*) ning harvades *u*-tüvelistes adjektiivides (*v`õik* : *võigu* : *võigu-m*; *k`eerd* : *keeru* : *keeru-m*).

Erandlikku *e*-lõpulist keskvõrde tüve kasutatakse normingu järgi üksnes *a*- ja *u*-tüvelistes sõnades (nt `örn : örna : örne-m, h`alb : halva : halve-m, k`ehv : kehva : kehve-m, p`aks : paksu : pakse-m). Neis sõnades erinevad üksteisest ka nõrgaastmelise tüvemitmuse ja lihtlülivõrde tüvi, nt `örn : örn-st sosina-i-st : örne-ma-d aasta-d.

Mõnest sõnast on rööpselt kasutusel nii omastavatüveline kui ka *e*-lõpuline keskvõrdevorm (nt `erk : ergu : ergu-m ~ erge-m, h`örk : hõrgu : hõrgu-m ~ hõrge-m, l`oid : loiu : loiu-m ~ loie-m, j`ärsk : järsu : järsu-m ~ järse-m, r`opp : ropu : ropu-m ~ rope-m).

Rohkem kui sajast sõnast saab moodustada tugevaastmelist seisundivormi, mis toimib kohakäändesõnana (→ § 19), nt `aukus, k`ortsus, k`ottis, k`ärnas, k`üürus, kl`impis, l`ehtes, l`eilis, l`oodis, m`õlkis, n`ärvis, pl`atsis, p`uhvis, r`aagus, s`alkus, s`ukkis, s`õlmes, s`öötis, tr`aksis, tr`eppis, v`üikis, v`illis, v`immas, v`innis.

Erandid. Sõnadest *jalg*, *kõrv*, *rind* ja *silm* on mitmuse sisseütlevas kasutusel lisaks tüübis tavalistele vormidele (j`alga-de-sse ja jalu-sse) ka tugevaastmeline tunnusetu mitmuse osastava tüvega kokkulangev vorm (j`algu). Sõnadest *jalg*, *rind* ja *silm* saab *de*-mitmusele lisaks moodustada *e*-mitmuse (j`alge).

Sepp-tüübile omaseid vorme moodustatakse ka *mõis*-rööptüübi sõnadest (→ § 83).

§ 76 hein-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>h`ein</i>		
<i>heina</i>	<i>hein-te ~ h`eina-de</i>	
<i>h`eina</i>	<i>h`einu (~ h`eina-sid)</i>	
<i>h`eina (~ heina-sse)</i>	<i>hein-te-sse ~ h`eina-de-sse</i>	

Hein-tüüpi kuulub kaheksateist sõna: `ais, `oks, `ots, `õun, h`ein, k`ael, k`aer, k`aun, k`oer, n`ael, n`õel, p`ael, p`oiss, p`üks, s`aks, s`ein, s`õel, v`its.

Hein-tüübi sõnad on nimetavas ühesilbilise kolmandavärtelise tüvega, mille lõpus on kas heliline konsonant (`õun, k`oer, n`õel) või *s* (`ais, p`oiss, `ots).

Tegu on nõrgeneva vältevaheldusega lõpuvahelduslike sõnadega, mida iseloomustab lõpuvaheldus 0 : V. Tüvevokaaliks on enamasti *a* ning sõnadel *p`oiss* ja *p`üks* *i* (*k`ael* : *kaela*, *p`oiss* : *poisi*).

Esimene tugevaastmeline, s.o kolmandaväelteline tüvekuju *h`ein* esineb üksnes ainsuse nimetavas, teine tüvekuju *h`eina* ainsuse osastavas ja lühikeses sisseütlevas, *de*-mitmuses ja *sid*-formatiiviga moodustatavas mitmuse osastavas (*h`eina*, *h`eina*, *h`eina-de-ta*, *h`eina-sid*), kolmas tugevaastmeline kuju *h`einu* lühikeses mitmuse osastavas. Nõrgaastmeline tüvekuju *heina* esineb ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates *sse*-tunnuselisest sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*heina*, *heina-st*, *heina-d*). Samuti on nõrgaastmelised teiseväeltelised *de*-mitmuse vormid, kus kasutatakse tüvekuju *hein* (*hein-te*, *hein-te-sse*). Nendega rööpselt kasutatakse tugevaastmelisi *de*-tunnusega vorme (*h`eina-de*, *h`eina-de-sse*), mis on mõnest sõnast levinumad (nt *s`õel*, *k`aun*, *v`its*), mõnest vähem levinud (nt *k`oer*, *p`oiss*). Mitmuse osastava rööpvormidest eelistatakse vokaallõpulist vormi ülekaalukalt *sid*-lõpulisela ning ainsuse sisseütleva rööpvormidest tunnusetu vormi *sse*-tunnuselisele.

§ 77 *padi*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>padi</i>		
<i>padja</i>	<i>p`atja-de</i>	
<i>p`atja</i>	<i>p`atju ~ p`atja-sid</i>	
<i>p`atja ~ padja-sse</i>	<i>p`atja-de-sse</i> (~ <i>padju-sse</i>)	
<i>nöder</i>		
<i>nōdra</i>	<i>n`ōtra-de</i>	<i>nöder</i>
<i>n`ōtra</i>	<i>n`ōtru ~ n`ōtra-sid</i>	<i>nōdre-m</i>
<i>n`ōtra ~ nōdra-sse</i>	<i>n`ōtra-de-sse</i> (~ <i>nōdru-sse</i>)	<i>kõige nōdre-m ~ nōdri-m</i>

Padi-tüüpi kuulub umbes seitsekümmend sõna, nt *ader*, *ahi*, *asi*, *kali*, *kari*, *kiri*, *kuhi*, *kuri*, *lubi*, *mari*, *mäger*, *nali*, *neli*, *nöder*, *oder*, *pöder*, *põhi*, *rehi*, *s`oe*, *sõber*, *tali*, *tari*, *teder*, *turi*, *tühi*, *vili*, *väli*.

Padi-tüüpi kuuluvad enamjaolt kahesilbilised esmaväeltelised sõnad, millest umbes kaks kolmandikku on *i*-lõpulisel (*asi*, *rohi*, *vari*) ja kolmandik *l*-, *r*-, *v*-lõpulisel. Lõppkonsonandile eelneb *e* (*vigel*, *puder*, *õgev*). Sama struktuuriga on ka *u*-lõpuline *õlu*. Lisaks kuulub tüüpi kaks ühesilbilist kolmandaväeltelist sõna *r`oe* ja *s`oe*.

Tegu on nõrgeneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike sõnadega. Konsonantlõpulise nimetavaga sõnades toimub lõpuvaheldus eC : CV (*kubel* : *kubla*, *ader* : *adra*, *õgev* : *õgva*, *teder* : *tedre*); vokaallõpulistes tavaliselt i : jV (*hari* : *harja*, *puri* : *purje*, *vari* : *varju*, s : $sooja$) ning mõnes sõnas muud vaheldused (*tali* : *talve*, *põli* : *põlve*; *rehi* : *rehe*, *rohi* : *rohu*, *ruhi* : *ruhe*). Omadussõnades kasutatakse keskvõrde tunnuse ees e -lõpulist tüvekuju (*kuri* : *kurja* : *kurje-m*, *tühi* : *tühja* : *tühje-m*, *vali* : *valju* : *valje-m*, *nõder* : *nõdra* : *nõdre-m*, *õgev* : *õgva* : *õgve-m*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud. Laadivahelduslikud on üksnes *rehi*, *rohi* ja *ruhi*. Tüüpi kuuluvatel nimisõnadel on viis tüvekuju.

Esimene nõrgaastmeline tüvekuju (*padi*, *sõber*) esineb üksnes ainsuse nimetavas. Ainsuse nimetava nõrk aste on ebatavaline: kõigis ülejäänud nõrgaastmelise omastavaga vältevahelduslikes sõnatüüpides on ainsuse nimetav kolmandas vältes, üksnes *padi*-tüübis esimeses vältes. Teine nõrgaastmeline tüvekuju *padja* esineb omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates *sse*-sisseütlevast ja mitmuse nimetavas (*padja*, *sõbra*; *padja-le*, *sõbra-le*; *padja-d*, *sõbra-d*). Kolmandat nõrgaastmelist tüvekuju *padju*- kasutatakse tüvemitmuses (*padju-l*, *sõbru-l*). Esimest tugevaastmelist tüvekuju p `atja kasutatakse ainsuse osastavas ja lühikeses sisseütlevas, *de*-mitmuses ja *sid*-formatiiviga mitmuse osastavas (p `atja, s `õpra; p `atja, s `õpra; p `atja-de-ga, s `õpra-de-ga; p `atja-sid, s `õpra-sid), teist tugevaastmelist kuju p `atju vokaallõpulisel mitmuse osastavas. Omadussõnadel *nõder* ja *õgev* on veel kaks tüvekuju, mis esinevad keskvõrdes (*nõdre-m*, *õgve-m*) ja tüveülivõrdes (*nõdri-m*, *õgvi-m*), i -lõpulistest omadussõnadest *kuri*, *tühi* ja *vali* ei saa aga *ji*-ühendit keelava fonotaktilise piirangu tõttu tüveülivõrret moodustada. Sama piirangu tõttu kasutatakse ka sõnadest *puri* ja *veli* üksnes *sid*-formatiiviga mitmuse osastava vorme p `urje-sid ja v `elle-sid ~ v `elje-sid. Paarist sõnast saab kasutada ka tugevaastmelist seisundivormi (*kiber* : k `ipras, *kubel* : k `uplas, *köber* : k `õprus).

Rööpvormidest eelistatakse lühikest sisseütlevat pikale ja lühikest mitmuse osastavat *sid*-lõpulisel (rohkem p `atja, n `alju kui *padja-sse*, n `alja-sid). Tüvemitmuse kasutatakse vähestest sõnadest, nt *asju-s*, *kurje-st*, *ohje-s*, *padju-s*, *tühje-s* (Peebo 1997: 92).

Erandid. Sõnast *veli* on kasutusel tavapärasest enam tüvevariante: *velje* ja v `elje kõrval ka *velle* ja v `elle ((toreda) *velle* ~ *velje*, (toredat) v `elle ~ v `elje, *velle-sse* ~ *velje-sse*, v `elle-de ~ v `elje-de, v `elle-sid ~ v `elje-sid, v `elle-de-sse ~ v `elje-de-sse).

Erandlike tüvekujudega on sõna *õlu* (*õlu, õlle, õlu-t, õlle-sse, õlle-de ~ õlle-de, õlle-sid ~ õlle-sid, õlle-de-sse ~ õlle-de-sse*).

Sõnal *õgev* on rööpkäänamine raamat-tüübi järgi: *õgeva ~ õgva, õgeva-t ~ õkva, õgeva-i-d ~ õkvu ~ õkva-sid, õgeva-m ~ õgve-m, õgeva-im ~ õgvi-m*.

§ 78 *õnnelik*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>õnnel`ik</i>		<i>õnnel`ik</i>
<i>õnneliku</i>	<i>õnnelike (~ õnnel`ikku-de)</i>	<i>õnneliku-m</i>
<i>õnnel`ikku</i>	<i>õnnel`ikke (~ õnnel`ikku-sid)</i>	<i>kõige õnneliku-m ~</i>
<i>õnnel`ikku ~</i> <i>õnneliku-sse</i>	<i>õnnelike-sse (~ õnnel`ikku-de-sse)</i>	<i>õnnelike-m</i>

Õnnelik-tüüpi kuulub tuhatkond sõna, nt *`aedn`ik, alandl`ik, büro-kr`aatl`ik, diplom`aatl`ik, `eestlasl`ik, ego`istl`ik, fatal`istl`ik, filmil`ik, fotol`ik, funktsional`istl`ik, följetonl`ik, habem`ik, h`apn`ik, h`üpl`ik, ideal`istl`ik, igav`ik, juhustl`ik, juurest`ik, kannatl`ik, karvast`ik, legend`ik, lihun`ik, lobud`ik, mahed`ik, mehel`ik, minev`ik, m`itmend`ik, n`akkusl`ik, neljand`ik, optim`istl`ik, `otsm`ik, paras`iitl`ik, p`istr`ik, real`istl`ik, r`istm`ik, sajand`ik, sihil`ik, taimest`ik, `uskl`ik, võimal`ik, õhust`ik, õpetl`ik, õpilasl`ik, `ämbel`ik, ümar`ik, `üürn`ik.*

Kõik tüüpi sõnad on kaasrõhust lugedes ühesilbilised kolmanda-vältilised ja *ik*-lõpulised. Enamjaolt on tegu tuletistega. Tüüpi kuuluvad kõik sõnad liidetega *-mik* (*vahem`ik, raiesm`ik, `otsm`ik*), *-vik* (*olev`ik, minev`ik, igav`ik*), *-lik* (*kohal`ik, võimal`ik, ideal`istl`ik*), *-stik* (*olust`ik, m`aast`ik, koordinaadist`ik*) ja *-ndik* (*legend`ik, kasvand`ik, s`eitsmend`ik*), lisaks osa sõnadest liidetega *-ik* (*madal`ik, terav`ik, v`äänd`ik*), *-dik* (*mahed`ik, tasand`ik, segad`ik*) ja *-nik* (*elan`ik, v`õlgn`ik, `üürn`ik*). Peale tuletiste kuulub tüüpi paar *ik*-lõpulist võõrsõna (*bolšev`ik, menšev`ik*).

Tegu on nõrgeneva vältevaheldusega lõpuvahelduslike sõnadega, millel on viis tüvekuju. Neist esimene, *õnnel`ik*, on kasutusel üksnes ainsuse nimetavas. Nõrgaastmelist tüvevokaaliga lõppevat tüvekuju *õnneliku* kasutatakse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates *sse*-sisseütlevast, mitmuse nimetavas ja keskvõrdes (*õnneliku, õnneliku-le, õnneliku-d, õnneliku-m*). Nõrgaastmelist tüvekuju *õnnelike* kasutatakse

mitmuse omastavas, tüvevormis ja tüveülvõrdes (*õnnelike*, *õnnelike-l*, *õnnelike-m*). Tugevaastmelist tüvekuju *õnnel`ikku* kasutatakse ainsuse osastavas ja sisseütlevas, samuti *de*-mitmuses ja *sid*-formaatiiviga mitmuse osastavas (*õnnel`ikku*, *õnnel`ikku*, *õnnel`ikku-de-l*, *õnnel`ikku-sid*). Tugevaastmelist tüvevarianti *õnnel`ikke* kasutatakse vokaallõpulisel mitmuse osastavas. *sid*-formatiiviga mitmuse osastav ning tugevaastmeline *de*-mitmus on küll normingupärased, kuid äärmiselt harvad ja mõjuvad vanamoeliselt (nt *`ämbel`ikku-sid*, *lagend`ikku-de-l*).

Õnnelik-tüübile omased vormid on olemas ka *ümbrik*-rööptüübi sõnadel (→ § 85).

§ 79 *idee*-tüüp

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>k`oi</i>		
<i>k`oi</i>	<i>k`oi-de</i>	
<i>k`oi-d</i>	<i>k`oi-sid</i>	
<i>k`oi-sse</i>	<i>k`oi-de-sse</i>	
<i>p`ai</i>		<i>p`ai</i>
<i>p`ai</i>	<i>p`ai-de</i>	<i>p`ai-m</i>
<i>p`ai-d</i>	<i>p`ai-sid</i>	kõige <i>p`ai-m</i>
<i>p`ai-sse</i>	<i>p`ai-de-sse</i>	
<i>p`uu</i>		
<i>p`uu</i>	<i>p`uu-de</i>	
<i>p`uu-d</i>	<i>p`u-i-d</i> ~ <i>p`uu-sid</i>	
<i>p`uu-sse</i>	<i>p`uu-de-sse</i> (~ <i>p`u-i-sse</i>)	
<i>tr`uu</i>		<i>tr`uu</i>
<i>tr`uu</i>	<i>tr`uu-de</i>	<i>tr`uu-m</i>
<i>tr`uu-d</i>	<i>tr`u-i-d</i> ~ <i>tr`uu-sid</i>	kõige <i>tr`uu-m</i> ~ <i>tr`u-im</i>
<i>tr`uu-sse</i>	<i>tr`uu-de-sse</i> (~ <i>tr`u-i-sse</i>)	

Idee-tüüpi kuulub mitusada sõna, nt *h`ea*, *j`ää*, *kr`ae*, *l`uu*, *v`äi* ning võõrsõnad *avar`ii*, *epop`öa*, *fil`ee*, *fop`aa*, *intervj`uu*, *mi* [mii], *milj`öö*, *pür`ee*, *rokok`oo*, *r`üü* ja tähenimi š [šaa].

Idee-tüübi sõnad on ühesilbilise pika vokaali või diftongiga lõpeva tüvega. Tüübi sõnadest umbes kolmandik on algusest lugedes ühesilbilised (nt *s`oo*, *m`aa*, *p`oi*, *m`ai*) ja ülekaalus on pikemad

võõrsõnad, mille pearõhk on viimasel silbil (nt *niv`oo*, *pastil`aa*, *kaub`oi*, *samur`ai*).

Tegu on astme- ja lõpuvahelduseta käändsõnadega, mille tüvi jääb kas kogu paradigmas muutumatuks või kasutatakse osas vormidest ka lühikese tüvevokaaliga tüvekuju.

Tüüpi kuuluvate sõnade vormimoodustus võib omavahel pisut erineda. Osast sõnadest saab mitmuse osastavas moodustada ainult *sid*-formatiiviga vormi (*k`oi-sid*, *p`ai-sid*) ja ülivõrdes *kõige*-ülivõrde (*kõige p`ai-m*) ning nende tüvi jääb kogu paradigmas muutumatuks (nt *k`oi*, *p`ai*). Osa sõnade vormistik on keerukam: seal esineb lisaks eelnimetatud vormidele ka *id*-formatiiviga mitmuse osastav (*p`u-i-d*, *tr`u-i-d*) ning sellel põhinevad vokaalmitmus (*p`u-i-s*, *tr`u-i-s*) ja liht-ülivõrre (*tr`u-im*), kusjuures neis *i*-ga algavaid formatiive kasutavates vormides on muidu pika tüvevokaali asemel lühike. Sagedamini kasutatud sõnadest eelistatakse *id*-lõpulist, harvematest *sid*-lõpulist osastavat (Peebo 1997: 33, Kaalep 2010: 101, Metslang 2012: 42–43). Sagedasematest *puu*-tüüpi sõnadest võib *sid*-lõpuline mitmuse osastav mõjuda vanamoelisenä, vrd *p`u-i-d* ~ *p`uu-sid* (ÕS 2013: 25).

Erandid. Mitmuse omastav ja sama tüve kasutavad *de*-mitmuse vormid võivad osal sõnadest esineda kolmanda välte kõrval ka teises vältes, nt *m`aa* : *m`aa-de* ~ *maa-de*, *m`aa-de-le* ~ *maa-de-le*; *h`ea* : *h`ea-de* ~ *hea-de*, *h`ea-de-le* ~ *hea-de-le*.

Üksikutest pika vokaaliga lõppevatest omasõnadest on *sse*-tunnuselise sisseütleva kõrval kasutusel ka lühike *hV*-tunnuselise vorm: *m`aa-sse* ~ *ma-ha*, *p`ea-sse* ~ *p`ää-sse* ~ *pä-he*, *s`oo-sse* ~ *so-hu*, *s`uu-sse* ~ *su-hu*, *t`öö-sse* ~ *tö-he*, *õö-sse* ~ *ö-he*. Vormid *maha* ja *pähe* on adverbistunud, vrd *Maasse puuriti auk* ja *Jäin rongist maha*; *Valu kiirgab peasse* ja *Õppisin luuletuse pähe*.

Sõnadel *h`ea* ~ *h`ää* ja *p`ea* ~ *p`ää* on kirjakeeles segaparadigma, kus üldiselt on kasutusel diftongiline tüvi, kuid lühikeses sisseütlevas ja mitmuse osastavas üksikvokaaliga tüvekuju (*pä-he*; *h`ä-i-d*, *p`ä-i-d*).

Sõnadest *au* ja *n`õu* on ainsuse osastav vokaallõpuline: (suur) *au* : (suure) *au* : (suurt) *au*; (sobiv) *n`õu* : (sobiva) *n`õu* : (sobivat) *n`õu*.

Kiireinelat märkiv sõna võib muutuda kaht moodi: kaasrõhulise ühesilbilise hääldega *bistr`oo* korral *idee*-tüübis, kahesilbilise hääldega *b`istro* korral *aasta*-tüübis. Gruusia rahvussuppi märkiv sõna kuulub ühesilbilise hääldega *hartš`oo* *idee*-tüüpi, kahesilbilise teisevältilise hääldega *hartšo* aga *tubli*-tüüpi.

§ 80 *ahne*-rööptüüp (*aasta*- ja *möte*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
`ahne ~ ahne		`ahne ~ ahne
`ahne	`ahne-te ~ ahne-te	`ahne-m
`ahne-t ~ ahne-t	`ahne-i-d	kõige `ahne-m ~ `ahne-im
`ahne-sse	`ahne-te-sse ~ `ahne-i-sse	

Ahne-rööptüüpi kuulub kaksteist sõna: `ahne ~ ahne, `ihne ~ ihne, j`äänu ~ jäänu, k`aine ~ kaine, k`iire ~ kiire, k`ärme ~ kärme, l`äinu ~ läinu, `olnu ~ olnu, p`oonu ~ poonu, t`erve ~ terve, t`iine ~ tiine, t`ulnu ~ tulnu.

Ahne-tüüpi kuulub kahesuguseid kahesilbilisi teise- või kolmanda-vältelisi sõnu: *e*-lõpulised omadussõnad (`ihne ~ ihne) ja *nu*-tuletised verbidest, mille *nud*-kesksõna tüvi on ühesilbiline ja teisevälteline (jäänud > j`äänu ~ jäänu).

Ahne-tüübi sõnu võidakse muuta *aasta*-tüübi alusel muutumatu kolmandavältelise tüvega või *möte*-tüübi alusel astmevahelduslikult nõnda, et osas vormidest esineb ka teisevälteline tüvi. Rööptüüpi kuuluvaid *e*-lõpulisi omadussõnu muudeti varem üksnes *möte*-tüübi järgi ning hiljem lisandus ka vältevahelduseta muutmisviis. (ÖS 2013: 19) Nihe on igati mõistetav, sest enamik kahesilbilisi kolmandavältelisi *e*-lõpulisi adjektiivide olid varemgi muutumatu tüvega, nt *h`aige*, *j`ulge*, *k`arge*, *l`eebe*, *l`ämbe*, *r`ange*, *s`elge*, *t`ahke*, *t`urske*, *v`ärske*, `õige. (Peebo 1997: 54)

Rööpvormid esinevad ainsuse nimetavas ja osastavas ning *de*-mitmuses, kus kasutatakse nii *aasta*-tüübile iseloomulikku kolmandavältelist kui ka *möte*-tüübile iseloomulikku teisevältelist tüve: `ahne ~ ahne, `ahne-t ~ ahne-t, `ahne-te ~ ahne-te, `ahne-te-le ~ ahne-te-le; `olnu ~ olnu, `olnu-t ~ olnu-t, `olnu-te ~ olnu-te, `olnu-te-le ~ olnu-te-le.

Tüübi *nu*-tuletistes, eriti liitsõnades, on tavalisem teine välde, nt *ellujäänu*, *ületulnu* (ÖS 2013: 19).

§ 81 *aula*-rööptüüp (*aasta*- ja *tubli*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>`aula ~ aula</i>		
<i>`aula ~ aula</i>	<i>`aula-te ~ aula-de</i>	
<i>`aula-t ~ aula-t</i>	<i>`aula-i-d ~ aula-sid</i>	
<i>`aula-sse ~ a`ula ~ aula-sse</i>	<i>`aula-te-sse ~ `aula-i-sse ~ aula-de-sse</i>	

Aula-rööptüüpi kuulub kuus sõna: *`aula ~ aula, k`irju ~ kirju, l`audi ~ laudi, m`eski ~ meski, n`eitsi ~ neitsi, p`isku ~ pisku*.

Aula-rööptüüpi kuuluvad kahesilbilised vokaallõpulised sõnad, mida hääldatakse kas kolmandas või teises vältes.

Kolmandaväلتelse häälduse korral muudetakse sõnu *aasta*-tüübi, teiseväلتelse häälduse korral *tubli*-tüübi järgi. Tüvi jääb mõlemal juhul kogu paradigmas muutumatuks, erandiks on üksnes sõna (*`*)*aula* sisseütlev, kus on *tubli*-tüübi järgi muutes võimalik lühike tunnusetat kolmandaväلتeline paralleelvorm (*a`ula ~ aula-sse* nagu *k`õnne ~ kõne-sse*). Rööpvormid ilmnevad kogu paradigmas, mis on *aasta*-tüübis läbivalt kolmanda- ja *tubli*-tüübis läbivalt teiseväلتeline. Mitmuses kasutatakse lisaks erinevas astmes tüvele ka eri formatiive: *`aula-te ~ aula-de, `aula-i-d ~ aula-sid, `aula-te-sse ~ `aula-i-sse ~ aula-de-sse*.

§ 82 *akvaarium*-rööptüüp (*raamat*- ja *seminar*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>akv`aarium</i>		
<i>akv`aariumi</i>	<i>akv`aariumi-te ~ kv`aariumi-de</i>	
<i>akv`aariumi-t ~ kv`aariumi</i>	<i>akv`aariume-i-d ~ kv`aariume (~ kv`aariumi-sid)</i>	
<i>akv`aariumi ~ kv`aariumi-sse</i>	<i>akv`aariumi-te-sse ~ kv`aariume-i-sse ~ kv`aariumi-de-sse (~ kv`aariume-sse)</i>	

Akvaarium-rööptüüpi kuulub umbes kakssada sõna, nt *evang`eelium, gümn`aasium, j`uunior, konservat`oorium, petr`ooleum, st`aadion, t`üümiän*.

Akvaarium-rööptüübi sõnad on pikad võõrsõnad, mille lõppkonsonandi ees on kaks vokaali. Lisaks neile kuulub tüüpi veel kolm sõna: *h`amb`urger ~ hamburger, kont`iinum ~ kont`iinum* ja

trans`istor ~ transistor. Rööptüübi sõnad on sõltuvalt hääldusviisist kas kahe- või kolmesilbilised (lugedes viimasest rõhulisest silbist). Silpide arv sõltub sellest, kas lõppkonsonandi ees olevad vokaalid hääldatakse ühes silbis või eraldi silpides. Kolmel erandsõnal sõltub silpide arv sellest, kas sõna algusest lugedes teine silp on kaasrõhuline või mitte. Nõnda on lõppkonsonandi ees olevaid vokaale samasse silpi hääldades sõnad kahesilbilised (*ak.v`aar.ium*) ja muutuvad *raamat*-tüübi järgi, eraldi silpi hääldades aga kolmesilbilised ja muutuvad *seminar*-tüübi järgi (*ak.v`aa.ri.um*). Ka kolm erandliku ehitusega sõna võivad kaasrõhust lugedes olla kas kahesilbilised ja käänduda *raamat*-tüübi järgi (*h`am.b`ur.ger*, *kon.t`ii.num*, *tran.s`is.tor*) või kolmesilbilised ja käänduda *seminar*-tüübi järgi (*ham.bur.ger*, *kon.t`ii.nu.um*, *tran.sis.tor*).

Rööpvormid esinevad ainsuse osastavas ja sisseütlevas ning kõigis mitmuse vormides peale nimetava. *Raamat*-tüübi alusel moodustatavad vormid on ainsuse osastavas *t*-tunnusega ja mitmuses *te*- või *i*-tunnusega: *akv`aariumi-t*, *akv`aariumi-te*, *akv`aariume-i-d*, *akv`aariumi-te-sse ~ kv`aariume-i-sse*. *Seminar*-tüübis on ainsuse osastav tunnusetäht; *sse*-tunnuselise sisseütleva kõrval on rööpvormina kasutusel omastava ja osastavaga samakujuline lühivorm; *de*-mitmuses kasutatakse *de*-allomorfi, vokaalmitmuses flektiivset mitmusetüve ja mitmuse osastavas lisaks ka *sid*-formatiivi: *akv`aariumi*, *akv`aariumi ~ kv`aariumi-sse*, *akv`aariumi-de*, *akv`aariume ~ kv`aariumi-sid*, *akv`aariumi-de-sse ~ kv`aariume-sse*. Teoreetiliselt võimalikule *sid*-formatiiviga mitmuse osastavale eelistatakse siiski *id*-formatiiviga või flektiivset vormi. Flektiivne vokaalmitmus on stiililiselt markeeritud (*akv`aariume-s*).

Kuni 1980. aastateni oli nende sõnade käänamine normitud üksnes *seminar*-tüübi järgi, hääldades lõppkonsonandi ees olevad vokaalid eri silpidesse. Kuna tegelikus keelekasutuses sulasid need vokaalid aga tihti kokku ühte silpi (häälduses *güm.naa.si.u.mi* asemel *güm.naas.ju.mi*) ja sellest lähtuvalt hakati ka sõnu käänama *raamat*-tüübi järgi, lubaski vabariiklik õigekeelsuskomisjon 1982. aastal *akvaarium*-tüüpi sõnu mõlema tüübi järgi muuta. (Peebo 1997: 44) Siirdumine *seminar*-tüübist *raamat*-tüüpi on olnud sõnuti ja vormiti ebahühtlane. Kõige kiiremini on *raamat*-tüübi omaks võtnud sõnad, mille lõppkonsonandi ees olevatest vokaalidest esimene on *i*, mille hääldus on sarnastunud *j*-ga (*akordion*, *herbaarium*, *tüümian*). Aeglasemalt on

tüüpi vahetanud sõnad, kus samas positsioonis on mõni muu vokaal (*lütseum, ookean, veebruar*), v.a juhul, kui need on väga sagedased (*muuseum*). Vormidest on kõige enam *raamat*-tüübi suunas nihkunud *de*-mitmus, aeglasemalt mitmuse osastav ja veelgi pikaldasemalt ainsuse osastav. (Peebo 1997: 45–46) Ann Siiman on korpuste ja Google'i põhjal tõdenud, et osa *akvaarium*-tüübi normingulisi vorme kasutatakse väga harva (nt *seminar*-tüübi lühikesest mitmuse osastavast lähtuvaid tüvemitmuslikke pluuralivorme ning *sid*-formatiiviga pluurali partitiivi) (Metslang 2010).

§ 83 mõis-rööptüüp (*raamat-* ja *sepp*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>m`õis</i>		
<i>m`õisa ~ mõisa</i>	<i>m`õisa-te ~ m`õisa-de</i>	
<i>m`õisa-t ~ m`õisa</i>	<i>m`õisa-i-d ~ m`õisu ~ m`õisa-sid</i>	
<i>m`õisa ~ m`õisa-sse</i>	<i>m`õisa-te-sse ~ m`õisa-i-sse ~ m`õisa-de-sse (~ mõisu-sse)</i>	
<i>v`äär</i>		<i>v`äär</i>
<i>v`äära ~ väära</i>	<i>v`äära-te ~ v`äära-de</i>	<i>v`äära-m ~ vääre-m</i>
<i>v`äära-t ~ v`äära</i>	<i>v`äära-i-d ~ v`ääri ~ v`äära-sid</i>	<i>kõige v`äära-m ~</i>
<i>v`äära ~ v`äära-sse</i>	<i>v`äära-te-sse ~ v`äära-i-sse ~ v`äära-de-sse (~ vääri-sse)</i>	<i>v`äära-im ~ kõige vääre-m ~ vääri-m</i>
<i>kebab ~ keb`aab</i>		
<i>kebab-i ~ kebaabi</i>	<i>kebab-i-te ~ keb`aabi-de</i>	
<i>kebab-i-t ~ keb`aabi</i>	<i>kebab-e-i-d ~ keb`aabe ~ keb`aabi-sid</i>	
<i>kebab-i-sse ~ k`ebaabi ~ kebaabi-sse</i>	<i>kebab-i-te-sse ~ keb`aabi-de-sse</i>	

Mõis-rööptüüpi kuulub neliteist sõna: *amok ~ am`okk, kebab ~ keb`aab, k`eev, k`õrb, k`üps, kokard ~ kok`ard, m`õis, mustang ~ must`ang, p`ärl, suport ~ sup`ort, šimpans ~ šimp`ans, ž`anr, vestern ~ v`est`ern, v`äär*.

Mõis-tüüpi kuuluvad nimetavas ühesilbilised kolmandavärtelised konsonantlõpulised sõnad (*k`eev, k`õrb, k`üps, p`ärl, ž`anr, v`äär*) või kahesilbilised võõrsõnad, millel on algul olnud rõhk teisel silbil, s.t sõnad on olnud kaasrõhust lugedes samuti ühesilbilised kolmandavärtelised (*kok`ard, must`ang, sup`ort, šimp`ans, v`est`ern*), kuid välde on nõrgenenud ja rõhk liikunud esisilbile nagu omasõnades (*kokard, mustang, suport, šimpans, vestern*) (ÖS 2013: 17).

Sõnu saab muuta nii astmevahelduslikult *sepp*-tüübi järgi kui ka astmevahelduseta *raamat*-tüübi järgi. Rööpvormid esinevad ainsuse omastavas ja osastavas ning kõigis mitmuse käänetes peale nimetava. *Sepp*-tüübi järgi käänates on omastav teisevälteline, osastav tunnusetu, mitmus *de*-allomorfiga või tüvemitmuslik, mitmuse osastav lühike vokaallõpuline või *sid*-formatiiviga, keskvõrdetüvi teisevälteline ja *e*-lõpuline ning lihtlühivõrre flektiivne: (selle) *mõisa*, (seda) *m`õisa*, *m`õisa-de*, *m`õisa-de-sse* (~ *mõisu-sse*), *m`õisu* ~ *m`õisa-sid*; *vääre-m*, *vääri-m*. *Raamat*-tüübi järgi käänates on omastav kolmandavälteline, osastav *t*-tunnuseline, mitmus *te*- või *i*-mitmus, mitmuse osastav *id*-formatiiviga, keskvõrdetüvi kolmandavälteline ja *a*-lõpuline ning lihtlühivõrre *im*-formatiiviga: (selle) *m`õisa*, (seda) *m`õisa-t*, *m`õisa-te*, *m`õisa-te-sse* ~ *m`õisa-i-sse*, *m`õisa-i-d*; *v`äära-m*, *v`äära-im*.

Tegelikus keelekasutuses on lisaks kirjakeeles normingupärastele rööpkäänamisega sõnadele palju teisigi (nt *pilv*, *talv*, *jõulud*), mille vormimoodustus muutub normingulisest astmevahelduslikust *sepp*-tüübist lihtsama astmevahelduseta *raamat*-tüübi suunas. Tuntuim selline rühm on kaht järjestikust kolmandavältelist silpi sisaldavad võõrsõnad, mida on varasemates käsitlustes nimetatud ka *kontsert*-tüübiks. Kuna kaht järjestikust rõhulist silpi sisaldav fonoloogiline struktuur muudab sõnad raskesti hääldatavaks, on keelekasutajad hakanud neid hääldama teist silpi rõhutamata. Selle tagajärjeks on käänamine astmevahelduseta *raamat*-tüübi järgi: mitte enam *käisin k`ont.s`er.ti.del*, vaid *käisin kont.ser.di.tel*, mitte enam *otsib t`ee.man.te*, vaid *otsib tee.man.deid* (~ *tee.man.teid*). Kuna osas vormides ja sõna-des on üleminek toimunud kiiremini kui teistes, ei ole siiani võimalik olnud norminguid tegelikule keelekasutusele lähendada. (Peebo 1997: 86)

§ 84 hirmus-rööptüüp (raamat- ja vaher-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>h`irmus ~ hirmus</i>		<i>h`irmus</i>
<i>h`irmsa</i>	<i>h`irmsa-te</i>	<i>h`irmsa-m</i>
<i>h`irmsa-t</i>	<i>h`irmsa-i-d</i>	<i>kõige h`irmsa-m ~</i>
<i>h`irmsa-sse</i>	<i>h`irmsa-te-sse ~</i> <i>h`irmsa-i-sse</i>	<i>h`irmsa-im</i>
<i>m`ander ~ manner</i>		
<i>m`andri</i>	<i>m`andri-te</i>	
<i>m`andri-t</i>	<i>m`andre-i-d</i>	
<i>m`andri-sse</i>	<i>m`andri-te-sse ~</i> <i>m`andre-i-sse</i>	

Hirmus-rööptüüpi kuulub 11 sõna: *h`irmus ~ hirmus*, *h`oogus ~ hoogus*, *j`õudus ~ jõudus*, *k`uulus ~ kuulus*, *m`ander ~ manner*, *r`õõmus ~ rõõmus*, *s`iivus ~ siivus*, *s`oodus ~ soodus*, *t`ander ~ tanner*, *t`iidus ~ tiidus*, *v`oodus ~ voodus*.

Algsete tüüpide vormimoodustus langeb ühte ning nende ainus erinev vorm on ainsuse nimetav, mis *raamat*-tüübi järgi on kolmandas (*h`irmus*) ja *vahe*-tüübi järgi teises vältes (*hirmus*).

Ainsuse nimetava vorm on kahesilbiline ja *us*- või *er*-lõpuline.

Tuletistest leidub tüübis osa *s*-liitega sõnu (*r`õõmus ~ rõõmus*, *h`irmus ~ hirmus*).

Nimetava tüve lõpus olev *us* vaheldub omastavas *sa*-ga (*h`irmus* : *h`irmsa*) ja *er ri*-ga (*m`ander* : *m`andri*). *i*-tüvelistes sõnades *manner* ja *tanner* vaheldub tüvevokaal mitmuse tunnuse *-i* ees *e*-ga, nii et neil kahel sõnal on ülejäänutest üks tüvekuju rohkem (nt vormis *m`andre-i-l*).

§ 85 ümbrik-rööptüüp (raamat- ja õnnelik-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>ümbrik ~</i> <i>`ümb`ik</i>		
<i>ümbriku ~</i>	<i>ümbriku-te ~ `ümbrike (~ `ümb`ikku-de)</i>	
<i>`ümbriku</i>		
<i>ümbriku-t ~</i> <i>`ümb`ikku</i>	<i>ümbriku-i-d ~ `ümb`ikke (~ `ümb`ikku-sid)</i>	
<i>ümbriku-sse ~</i> <i>`ümb`ikku ~</i>	<i>ümbriku-te-sse ~ ümbriku-i-sse ~ `ümbrike-sse</i> <i>(~ `ümb`ikku-de-sse)</i>	
<i>`ümbriku-sse</i>		

Ümbrik-rööptüüpi kuulub kuus sõna: *kolhoosnik* ~ *kolh`oosn`ik*, *pealik* ~ *p`eal`ik*, *piknik* ~ *p`ikn`ik*, *polits`einik* ~ *polits`ein`ik*, *sovhoosnik* ~ *sovh`oosn`ik*, *ümbrik* ~ *`ümbr`ik*.

Ümbrik-tüüpi kuuluvad *ik*-lõpulised sõnad, mille nimetava tüvi võib sõltuvalt hääldusviisist olla kas kahesilbiline teisevälteline (*ümbrik*) või sisaldada kaht järjestikust kolmandavätelist silpi, olles seega kaasrõhust lugedes ühesilbiline (*`ümbr`ik*).

Tuletistest kuulub tüüpi sõnu liidetega *-ik* (*pealik* ~ *p`eal`ik*, *ümbrik* ~ *`ümbr`ik*) ja *-nik* (*kolhoosnik* ~ *kolh`oosn`ik*, *sovhoosnik* ~ *sovh`oosn`ik*).

Sõnu muudetakse nii *raamat*-tüübi järgi astmevahelduseta kui ka *õnnelik*-tüübi järgi vältevahelduslikult. *Raamat*-tüübi järgi käänates on kõikjal kasutusel teisevälteline tüvi, mis on nimetavas kahesilbiline konsonantlõpuline ja mujal kolmesilbiline vokaallõpuline. Omastav ja sama tüve kasutavad ainsuse käänded on teises vältes, osastav on *t*-tunnuseline, mitmus *te*-tunnusega või vokaaltüveline ja mitmuse osastav *id*-formatiiviga: *ümbriku*, *ümbriku-sse*, *ümbriku-t*, *ümbriku-te*, *ümbriku-te-sse* ~ *ümbriku-i-sse*, *ümbriku-i-d*. *Õnnelik*-tüübi järgi käänates vahelduvad vormistikus teise- ja kolmandavätelised vormid. Teises vältes on omastav ja sama tüve kasutavad ainsuse käänded alates *sse*-sisseütlevast, samuti flektiivne mitmuse omastav ja tüvemitmus; ülejäänud vormid on kolmandas vältes. Flektiivsete tüvemitmuse ja mitmuse osastava kõrval on teoreetiliselt võimalikud, ehkki harva kasutatavad *de*-mitmus ja *sid*-formatiiviga mitmuse osastav: *`ümbriku*, *`ümbr`ikku*, *`ümbr`ikku* ~ *`ümbriku-sse*, *`ümbrike* (~ *`ümbr`ikku-de*), *`ümbrike-sse* (~ *`ümbr`ikku-de-sse*), *`ümbr`ikke* (~ *`ümbr`ikku-sid*).

Varem, kolmandavätelise nimetavaga hääldatuna, kuulusid kõik *ümbrik*-tüüpi sõnad astmevaheldusliku *ik*-liitega sõnu hõlmavasse *õnnelik*-tüüpi, kuid kuna kahe järjestikuse kolmandavätelise silbi hääldamine pole keeles tavaline ega mugav, hakati neid sõnu hääldama levinumal ja lihtsamal moel nõnda, et teine silp oli rõhuta. Nii hakkasid sõnas vahelduma rõhulised ja rõhuta silbid, mis tõi kaasa käänamise astmevahelduseta *ik*-lõpuliselt sõnu sisaldava *raamat*-tüübi järgi. (Peebo 1997: 97) Ülal mainitud kuuest sõnast ongi rööpkäänamine praeguseks normingupärane. Tegelikus keelekasutuses nihkub *raamat*-tüübi suunas teisigi *õnnelik*-tüüpi kaht järjestikust kolmandavätelist silpi sisaldavaid sõnu, mida hääldades võidakse teine, *ik*-liitega silp jätta kaasrõhuta (Google'i otsing septembris 2018 näitas, et

sageli moodustatakse *raamat*-tüübile omaseid vorme sõnast `ämb^lik, natuke harvem ka sõnadest `ots^mik ja v`istr`ik).

§ 86 *armas*-rööptüüp (*vaher-* ja *liige*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>armas</i>		<i>armas</i>
`armsa	`armsa-te	`armsa-m
`armsa-t ~ <i>armas-t</i>	`armsa-i-d	kõige `armsa-m ~ `armsa-im
`armsa-sse	`armsa-te-sse ~ `armsa-i-sse	

Armas-rööptüüpi kuulub 17 sõna: *ainus, armas, ergas, hoolas, hõlbus, ihnus, märgas, siivas, sünnis, tõrges, valvas, voolas, võimas, õilis, õnnis, õõnes, ärgas*.

Armas-tüübi sõnad on nimetavas kahesilbilise teisevärtelise *s*-lõpulisel tüvega.

Kõik tüübi sõnad on *s*-liitega tuletised, üksnes sõna *õilis* päritolu on ebaselge.

Rööpvorm esineb ainsuse osastavas, mis võib olla nii *vaher*-tüübi järgi tugeva- kui ka *liige*-tüübi järgi nõrgaastmeline: `armsa-t ~ *armas-t*. Nimetava tüvekuju lõpus olev *as, es, is* või *us* vaheldub omastavas *sa-ga*: *ärgas* : `ärksa, *õõnes* : `õõnsa, *sünnis* : *s`ündsa, hõlbus* : *h`õlpsa*.

§ 87 *kallis*-rööptüüp (*liige-* ja *hammas*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>kallis</i>		<i>kallis</i>
<i>k`alli</i>	<i>k`alli-te</i> ~ <i>kallis-te</i>	<i>k`alli-m</i>
<i>kallis-t</i>	<i>k`alle-i-d</i>	kõige <i>k`alli-m</i> ~ <i>k`alle-im</i>
<i>k`alli-sse</i>	<i>k`alli-te-sse</i> ~ <i>k`alle-i-sse</i> ~ <i>kallis-te-sse</i>	

Kallis-rööptüüpi kuulub kaks sõna: *kallis* ja *kaunis*.

Kallis-tüübi sõnad on ainsuse nimetavas kahesilbilise teisevärtelise tüvega.

Sõnad on tugevneva astmevaheldusega ning neid saab muuta nii *liige*-tüübi järgi vokaaltüvelisena kui ka *hammas*-tüübi järgi nii, et osas vormides kasutatakse konsonantlõpulist tüvekuju. Rööpvormid esinevad *de*-mitmuses, kus *liige*-tüübi järgi kasutatakse kolmandavärtelist

vokaallõpulist tüvekuju (*k`alli-te*, *k`alli-te-le*) ja *hammas*-tüübi järgi teisevältelist konsonantlõpulist tüvekuju (*kallis-te*, *kallis-te-le*).

Hammas-tüübi harvemate sõnade *de*-mitmuse vormides on norminguvastane vokaaltüveline käänamine väga levinud (eriti nt sõnades *toores*, *maias*, *habras* ja *kitsas*, millest moodustatakse mh vorme *t`oore-te* pro *toores-te*, *m`aia-te* pro *maias-te*, *h`apra-te-le* pro *habras-te-le*, *k`itsa-te-le* pro *kitsas-te-le*). Sagedamates sõnades ja ainsuse osastavas on norminguga vastuolus vokaaltüvelist käänamist märksa vähem.

§ 88 *pale*-rööptüüp (*tubli*- ja *mõte*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>pale</i>		
<i>pale</i> ~ <i>p`alge</i>	<i>pale-de</i> ~ <i>pale-te</i>	
<i>pale-t</i>	<i>pale-sid</i> ~ <i>p`alge-i-d</i>	
<i>pale-sse</i> ~ <i>p`alge-sse</i> ~ <i>p`alge</i>	<i>pale-de-sse</i> ~ <i>pale-te-sse</i> ~ <i>p`alge-i-sse</i>	

Pale-rööptüüpi kuulub neli sõna: *luule*, *okse*, *pale*, *p`eied* ~ *peied*.

Tüübi sõnad on kahesilbilised ning esimeses (*pale*), teises (*luule*, *okse*) või sõltuvalt hääldusest kas teises või kolmandas vältes (*peied* ~ *p`eied*).

Sõnu saab muuta nii *mõte*-tüübi järgi astmevahelduslikult kui ka *tubli*-tüübi järgi astmevahelduseta. Rööpvormid esinevad kõikjal peale ainsuse nimetava ja osastava. *Mõte*-tüübi järgi käänates vahelduvad nõrgaastmeline tüvekuju *pale* ja tugevaastmeline *p`alge*, *tubli*-tüübi järgi on kõikjal peale lühikese sisseütleva kasutusel tüvekuju *pale*. Erinevad ka muutetunnused: *mõte*-tüübi järgi käänates kasutatakse *de*-mitmuses *te*-tunnust ja mitmuse osastavas *id*-formatiivi, samuti on mitmuse osastava alusel võimalik *i*-mitmus. *Tubli*-tüübi järgi käänates kasutatakse *de*-mitmuses *de*-tunnust ja mitmuse osastavas *sid*-formatiivi. *Mõte*-tüübi järgi moodustatakse vormid *p`alge*, *p`alge-sse*, *pale-te*, *p`alge-i-d*, *pale-te-sse* ~ *p`alge-i-sse*, *tubli*-tüübi järgi vormid (selle) *pale*, *p`alge* ~ *pale-sse*, *pale-de*, *pale-sid*, *pale-de-sse*.

§ 89 raskus-rööptüüp (*katus-* ja *harjutus-*tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>r`askus</i>		
<i>r`askuse</i>	<i>r`askus-te</i>	
<i>r`askus-t</i>	<i>r`askuse-i-d</i> ~ <i>r`askusi</i>	
<i>r`askuse-sse</i> ~	<i>r`askus-te-sse</i> ~ <i>r`askuse-i-sse</i>	
<i>r`askusse</i>	(~ <i>r`askusi-sse</i>)	

Raskus-rööptüüpi kuulub tuhatkond sõna, nt *abs`urdsus*, *`aeglus*, *aval`ikkus*, *`eestlus*, *famili`aarsus*, *h`aigus*, *h`eitlus*, *j`ulgus*, *j`õukus*, *k`aebus*, *k`urbus*, *l`iiklus*, *m`ustus*, *n`oorus*, *pol`aarsus*, *päri`ikkus*, *salajasus*, *valgustatus*, *varjulisuus*, *v`äärtus*.

Raskus-tüübi (V)s-lõpulistest enamiku moodustavad kahesilbilised kolmandavärtelised sõnad (*`ümbrus*, *efekt`iivsus*). Nende kõrval leidub ka umbes viiskümmend kaasrõhust lugedes kahesilbilist esmavärtelist sõna (*karastumus*, *lahustuvus*, *keerulisuus*), sama palju kahesilbilisi teisevärtelisi (*koordin`eerimatus*, *varustatus*, *õpetatus*) ja üksikuid kolmesilbilisi teisevärtelisi sõnu (*arendatavus*, *külastatavus*, *mõjutatavus*).

Tuletistest kuulub tüüpi osa sõnu liidetega *-is* (*t`eatis*, *t`ervis*), *-dis* (*`öeldis*, *p`ealdis*), *-tis* (*k`oostis*), *-us* (*v`estlus*, *`aimus*, *`äärmus*), *-dus* (*h`eadus*, *m`ööndus*, *tr`uudus*), *-lus* (*h`õimlus*, *k`ooslus*, *paras`iitlus*), *-mus* (*pühendumus*, *kibestumus*, *s`ündmus*) ja *-ndus* (*m`äendus*, *`õendus*, *v`eendus*).

Tegu on astmevahelduseta sõnadega, mida saab muuta nii *katus-*kui ka *harjutus-*tüübi järgi. Rööpvormid esinevad mitmuse osastavas ja selle baasil moodustatavas vokaalmitmuses. *Katus-*tüübi järgi on need vormid *i*-tunnuselised (*r`askuse-i-d*, *r`askuse-i-sse*), *harjutus-*tüübi järgi tüvemitmuslikud (*r`askusi*, *r`askusi-sse*). *Harjutus-*tüübile omaselt on võimalik ka lühike sisseütlev (*r`askusse*).

Esma- ja teisevärtelisi sõnu käänatakse pigem *harjutus-*tüübi järgi (ÕS 2013: 19).

Lisaks normingupärastele rööptüübi sõnadele esineb *katus-*tüübile omast *id*-formatiiviga mitmuse osastava vormi sageli sõnadest *geenius*, *raadius* ja *bakal`aureus*: septembris 2018 oli internetitekstides vormide *g`eeniuse-i-d* ja *r`aadiuse-i-d* osakaal kolmandik ja vormi *bakal`aureuse-i-d* osakaal kaks kolmandikku nende sõnade mitmuse osastava vormidest.

§ 90 *lahtine-rööptüüp (soolane- ja oluline-tüüp)*

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>l`ahtine</i>		<i>l`ahtine</i>
<i>l`ahtise</i>	<i>l`ahtis-te</i>	<i>l`ahtise-m</i>
<i>l`ahtis-t</i>	<i>l`ahtise-i-d ~ l`ahtisi</i>	<i>kõige l`ahtise-m ~ l`ahtise-im ~</i>
<i>l`ahtise-sse ~</i>	<i>l`ahtis-te-sse ~</i>	<i>l`ahtisi-m</i>
<i>l`ahtisse</i>	<i>l`ahtise-i-sse (~ l`ahtisi-sse)</i>	

Lahtine-rööptüüpi kuulub sadu sõnu, nt *`aastane, h`üiglane, k`atkine, l`iitrine, l`inlane, l`õoke(ne), l`õunane, nig`eerlane, orhid`eeline, p`iprane, p`äike(ne), skandin`aavlane, s`õltlane, t`ahtmine*.

Lahtine-rööptüüpi kuuluvad (V)*ne-lõpulised* sõnad on kolmesilbilised ja kolmandas vältes (*s`uuline, eur`ooplane*).

Tuletistest leidub tüübis osa sõnu liidetega *-line* (*s`uuline, her`oiline, avar`üiline*), *-lane* (*k`aslane, t`äidlane, it`aallane*), *-mine* (*t`eadmine, p`indmine, n`õudmine*), *-ke(ne)* (*l`õoke(ne), `õeke(ne), v`äike(ne)*) ja *-ne* (*v`iltune, `õhtune, pr`aegune*).

Tegu on astmevahelduseta sõnadega, mida saab muuta nii *soolane-kui* ka *oluline-tüübi* järgi. Rööpvormid esinevad mitmuse osastavas ning selle baasil moodustatavas vokaalmitmuses ja lihtülivõrdes. *Soolane-tüübi* järgi on need vormid mitmuses *i-* ja ülivõrdes *im-tun-nuselised* (*l`ahtise-i-d, l`ahtise-i-sse, l`ahtise-im*), *oluline-tüübi* järgi tüvemitmuslikud ja tüveülivõrdega (*l`ahtisi, l`ahtisi-sse, l`ahtisi-m*). *Oluline-tüübile* omaselt on võimalik ka lühike sisseütlev (*l`ahtisse*).

Erandid. Sõnadel *p`äike(ne), `väike(ne)* ja *`äike(ne)* esineb lühene-nud tüvega paralleelvorme: *v`äikese ~ v`äikse, v`äikese-sse ~ v`äikse-sse ~ v`äikesse; v`äikesi ~ v`äikese-i-d ~ v`äikse-i-d, v`äikes-te-sse ~ v`äikesi-sse ~ v`äikese-i-sse ~ v`äikse-i-sse; v`äikese-m ~ v`äikse-m ~ vähe-m, v`äikese-im ~ v`äikesi-m ~ v`äikse-im ~ vähi-m*.

§ 91 *logo-rööptüüp (tubli- ja pesa-tüüp)*

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>logo</i>		
<i>logo</i>	<i>logo-de</i>	
<i>logo-t ~ logo</i>	<i>logo-sid</i>	
<i>logo-sse</i>	<i>logo-de-sse</i>	

Logo-tüüpi kuulub mitukümmend üldnime, nt *harakiri, ikebana, jalapeno, judo, memo, mini, origami, promo, skiso, soja, sumo, taro, tiramisu*, lisaks sellised kahesilbilised esmavälgelised pärisnimed, mille lõpus on vokaal, mis pole *e*, nt *Kadi, Tõnu, Lilleküla, Lohusalu*.

Logo-tüübi sõnad on kahesilbilised (sh kaasrõhust arvates), vokaal-lõpulise ja enamasti esmavälgelise tüvega. Teises vältes on üksnes *kahju, rubla* ja *vedru*.

Sõnadel esineb ainsuse osastavas rööpvorm, mis võib olla nii *tubli*-tüübi järgi *t*-tunnuseline kui ka *pesa*-tüübi järgi tunnusetu (sama-kujuline nimetava ja omastavaga): *iga-t* ~ *iga*, *logo-t* ~ *logo*, (tarka) *Jüri-t* ~ *Jüri*, (kaunist) *H`aapsalu-t* ~ *H`aapsalu*. Rööptüüpi on argikeeles nihkunud ka osa *pesa*-tüübi sõnu, nt *blogi* ~ *blogi-t*, *gala* ~ *gala-t*, *kena* ~ *kena-t*, *tädi* ~ *tädi-t*, *kõri* ~ *kõri-t*, *ego* ~ *ego-t*, *kilo* ~ *kilo-t*, *romu* ~ *romu-t*, *rõdu* ~ *rõdu-t*.

§ 92 *idu*-rööptüüp (*pesa*- ja *sõda*-tüüp)

Ainsus	Mitmus	Võrdlus
<i>idu</i>		
<i>idu</i> ~ `eo	<i>idu-de</i>	
<i>idu</i>	<i>idu-sid</i>	
<i>idu-sse</i> ~ `ittu ~ `eo-sse	<i>idu-de-sse</i>	

Idu-rööptüüpi kuulub viis sõna: *hägu, idu, kubu, lagu, pidu*.

Idu-rööptüübi sõnad on nimetavas esmavälgelise kahesilbilise *u*-lõpulise tüvega.

Sõnu saab muuta nii *pesa*-tüübi järgi astmevahelduseta kui ka *sõda*-tüübi järgi astmevahelduslikult. Rööpvormid esinevad ainsuse omastavas, ülejäänud ainsuse käänetes alates pikast sisseütlevast ja mitmuse nimetavas, kus *pesa*-tüübi järgi käänates kasutatakse sulghäälikut sisaldavat tüvekuju *idu* (*idu, idu-sse, idu-d*) ja *sõda*-tüübi järgi käänates sulghäälikuta tüvekuju `eo (`eo, `eo-sse, `eo-d). *Sõda*-tüübist on *pesa*-tüüpi liikunud ka sõna *nõbu*, mis normingupäraselt *idu*-rööptüüpi ei kuulu. Sellest sõnast leidub internetitekstides ka astmevahelduseta vorme, nt *n`õo-d* ~ *nõbu-d*.

Erandliku vormimoodustusega asesõnad

§ 93 Osa asesõnu järgib käändtüüpide tavalist vormimoodustust. Näiteks kuulub *mitu liige*-tüüpi, *iga logo-rööptüüpi*, *niisugune soolane*-tüüpi ja *mitmendik õnnelik*-tüüpi. Seevastu ebaregulaarse muutmisega on lihttavalistest asesõnadest *ise* ~ *enese* ~ *enda*, *keegi*, *kes*, *kumbki*, *kõik*, *mina*, *mis*, *miski*, *see*, *sina*, *tema*, *too* ja *ükski*.

Liitsõnadest on *eimiski* esiosa muutumatu ja järelosa muudetakse kaht moodi: nagu lihtasesõna *miski* (*miski* : *millegi* : *mi-dagi* : *mille-ssegi*) ja regulaarselt *aasta*-tüübi järgi (*miski* : *miski* : *miski-t* : *miski-sse*).

Ebaregulaarselt käänduvaid esiosi *see* ja *too* sisaldavad liitasesõnad *seesama*, *seesamane*, *seesinane* ja *toosama*, *toosamane*, *toosamune*. Nende esiosa käändub kõigis vormides nagu *see* ja *too* ning põhi-osad *samane*, *samune*, *sinane* kuuluvad *soolane*-tüüpi; *sama* kuulub *pesa*-tüüpi (nt *see-samane* : *selle-samase* : *se-da-samas-t* : *nee-d-samase-d* : *nen-de-samas-te* : *ne-i-d-samase-i-d*; *too-sama* : *tolle-sama* : *to-da-sama* : *noo-d-sama-d* : *non-de-sama-de* : *no-i-d-samu* ~ *no-i-d-sama-sid*).

Enesekohased asesõnad *enda* ja *enese* on vaegmuutelised käändsõnad, mille muuteparadigmas puudub nimetava käände vorm. Muuteparadigma algab omastava vormiga ning läheb alates omastava vormist kokku vaegmuutelise asesõna *ise* käänamisparadigmaga. Seetõttu on otstarbekas esitada *ise*, *enese* ja *enda* näidisparadigma koos. Sama moodi käänduvad ka põhiosaga *-enese* liitasesõnad *ise-enese* ja *omaenese*, mille esiosa jääb muutumatuks.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>ise</i>	
Omastav	<i>enese</i> ~ `enda	<i>enes-te</i> ~ `endi
Osastav	<i>ennas-t</i> ~ `en-d	`endi-d
Sisseütlev	<i>enese-sse</i> ~ `enda-sse	<i>enes-te-sse</i> ~ `endi-sse
Seesütlev	<i>enese-s</i> ~ `enda-s	<i>enes-te-s</i> ~ `endi-s
Seestütlev	<i>enese-st</i> ~ `enda-st	<i>enes-te-st</i> ~ `endi-st
Alaleütlev	<i>enese-le</i> ~ `enda-le	<i>enes-te-le</i> ~ `endi-le
Alalütlev	<i>enese-l</i> ~ `enda-l	<i>enes-te-l</i> ~ `endi-l
Alaltütlev	<i>enese-lt</i> ~ `enda-lt	<i>enes-te-lt</i> ~ `endi-lt
Saav	<i>enese-ks</i> ~ `enda-ks	<i>enes-te-ks</i> ~ `endi-ks

Rajav	<i>enese-ni ~ `enda-ni</i>	<i>enes-te-ni ~ `endi-ni</i>
Olev	<i>enese-na ~ `enda-na</i>	<i>enes-te-na ~ `endi-na</i>
Ilmaütlev	<i>enese-ta ~ `enda-ta</i>	<i>enes-te-ta ~ `endi-ta</i>
Kaasaütlev	<i>enese-ga ~ `enda-ga</i>	<i>enes-te-ga ~ `endi-ga</i>

Umbmäärased asesõnad *keegi, miski, kumbki, ükski*, milles *gi-/ki*-liide on leksikaliseerunud tüve osaks ega ole produktiivselt lisatav kliitik, käänduvad nii, et *-gi* paigutub regulaarselt muutuva tüve juurest vormi lõppu käändetunnuse järele. Sellised asesõnad tekitavad keelekasutajale sageli probleeme ning neid kiputakse muutma norminguvastaselt, loomulikku (*gi-/ki*-list) tüvekuju säilitades, nt normingupäraste *kelle-lgi, mille-stki, kumma-legi, ühe-gagi* asemel *kellegi-l, millegi-st, kummagi-le, ühegi-ga*.

Ainsus

Nimetav	<i>k`eegi</i>
Omastav	<i>kellegi</i>
Osastav	<i>ke-dagi</i>
Sisseütlev	<i>kelle-ssegi</i>
Seesütlev	<i>kelle-ski</i>
Seestütlev	<i>kelle-stki</i>
Alaleütlev	<i>kelle-legi</i>
Alalütlev	<i>kelle-lgi</i>
Alaltütlev	<i>kelle-ltki</i>
Saav	<i>kelle-kski</i>
Rajav	<i>kelle-nigi</i>
Olev	<i>kelle-nagi</i>
Ilmaütlev	<i>kelle-tagi</i>
Kaasaütlev	<i>kelle-gagi</i>

Küsivatel-siduvatel asesõnadel *kes* ja *mis* moodustatakse omastava käände vorm *kelle-mille*-tüvega ning kohakäänete ja teiste semantiliste käänete tunnused liituvad regulaarselt omastava tüvele. Mitmuses puuduvad nimetava ja osastava vorm, ülejäänud käänevormid moodustatakse tüvele *kelle, mille* mitmuse tunnust *-de* ja käändetunnuseid lisades.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>m`is</i>	
Omastav	<i>mille</i>	<i>mille-de</i>
Osastav	<i>mi-da</i>	
Sisseütlev	<i>mille-sse</i>	<i>mille-de-sse</i>
Seesütlev	<i>mille-s</i>	<i>mille-de-s</i>
Seestütlev	<i>mille-st</i>	<i>mille-de-st</i>
Alaleütlev	<i>mille-le</i>	<i>mille-de-le</i>
Alalütlev	<i>mille-l</i>	<i>mille-de-l</i>
Alaltütlev	<i>mille-lt</i>	<i>mille-de-lt</i>
Saav	<i>mille-ks</i>	<i>mille-de-ks</i>
Rajav	<i>mille-ni</i>	<i>mille-de-ni</i>
Olev	<i>mille-na</i>	<i>mille-de-na</i>
Ilmaütlev	<i>mille-ta</i>	<i>mille-de-ta</i>
Kaasaütlev	<i>mille-ga</i>	<i>mille-de-ga</i>

Näitavad asesõnad *see* ja *too* kasutavad omastavas ja selle tüvega seotud käändevormides tüvekujusid *selle*, *tolle*. Mitmuses on tegu suplettiivsete vormidega, mille tüvi on nimetavas *nee-*, *noo-*. Näitena on esitatud asesõna *too* paradigma.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>t`oo</i>	<i>n`oo-d</i>
Omastav	<i>tolle</i>	<i>non-de</i>
Osastav	<i>to-da</i>	<i>n`o-i-d</i>
Sisseütlev	<i>tolle-sse ~ t`o-sse</i>	<i>non-de-sse ~ n`o-i-sse</i>
Seesütlev	<i>tolle-s ~ t`o-s</i>	<i>non-de-s ~ n`o-i-s</i>
Seestütlev	<i>tolle-st ~ t`o-st</i>	<i>non-de-st ~ n`o-i-st</i>
Alaleütlev	<i>tolle-le</i>	<i>non-de-le ~ n`o-i-le</i>
Alalütlev	<i>tolle-l ~ t`o-l</i>	<i>non-de-l ~ n`o-i-l</i>
Alaltütlev	<i>tolle-lt ~ t`o-lt</i>	<i>non-de-lt ~ n`o-i-lt</i>
Saav	<i>tolle-ks ~ t`o-ks</i>	<i>non-de-ks ~ n`o-i-ks</i>
Rajav	<i>tolle-ni</i>	<i>non-de-ni</i>
Olev	<i>tolle-na</i>	<i>non-de-na</i>
Ilmaütlev	<i>tolle-ta</i>	<i>non-de-ta</i>
Kaasaütlev	<i>tolle-ga</i>	<i>non-de-ga</i>

Isikuliste asesõnade *mina*, *sina* omastava vorm moodustatakse *u*-lõpulisena (*minu* ~ *mu*, *sinu* ~ *su*). Paljudes ainsuse vormides on võimalikud lühitüvelised kujud (vt järgnevat asesõna *sina* näidisparadigmat). Mitmuses on kasutusel supletiivsed tüvekujud *meie* ~ *me*, *teie* ~ *te*.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>sina</i> ~ <i>s`a</i>	<i>teie</i> ~ <i>t`e</i>
Omastav	<i>sinu</i> ~ <i>s`u</i>	<i>teie</i> ~ <i>t`e</i>
Osastav	<i>s`in-d</i>	<i>t`e-i-d</i>
Sisseütlev	<i>sinu-sse</i> ~ <i>s`u-sse</i>	<i>t`e-i-sse</i>
Seesütlev	<i>sinu-s</i> ~ <i>s`u-s</i>	<i>t`e-i-s</i>
Seestütlev	<i>sinu-st</i> ~ <i>s`u-st</i>	<i>t`e-i-st</i>
Alaleütlev	<i>sinu-le</i> ~ <i>s`u-lle</i>	<i>t`e-i-le</i>
Alalütlev	<i>sinu-l</i> ~ <i>s`u-l</i>	<i>t`e-i-l</i>
Alaltütlev	<i>sinu-lt</i> ~ <i>s`u-lt</i>	<i>t`e-i-lt</i>
Saav	<i>sinu-ks</i>	<i>teie-ks</i> ~ <i>t`e-i-ks</i>
Rajav	<i>sinu-ni</i>	<i>teie-ni</i>
Olev	<i>sinu-na</i>	<i>teie-na</i>
Ilmaütlev	<i>sinu-ta</i>	<i>teie-ta</i>
Kaasaütlev	<i>sinu-ga</i> ~ <i>s`u-ga</i>	<i>teie-ga</i>

Isikulise asesõna *tema* ~ *ta* käänamisel kasutatakse mitmuses supletiivset tüvekuju *nema-* ~ *na-*. Ainsuse nimetavas ja omastavas, kohakäänetes ja kaasaütlevas on võimalikud ka lühitüvelised vormid. Mitmuses on lühitüvelised vormid olemas nimetavas ja saavas käändes ning kõikides kohakäänetes.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>tema</i> ~ <i>t`a</i>	<i>nema-d</i> ~ <i>n`a-d</i>
Omastav	<i>tema</i> ~ <i>t`a</i>	<i>nen-de</i>
Osastav	<i>te-da</i>	<i>n`e-i-d</i>
Sisseütlev	<i>tema-sse</i> ~ <i>t`a-sse</i>	<i>nen-de-sse</i> ~ <i>n`e-i-sse</i>
Seesütlev	<i>tema-s</i> ~ <i>t`a-s</i>	<i>nen-de-s</i> ~ <i>n`e-i-s</i>
Seestütlev	<i>tema-st</i> ~ <i>t`a-st</i>	<i>nen-de-st</i> ~ <i>n`e-i-st</i>
Alaleütlev	<i>tema-le</i> ~ <i>t`a-lle</i>	<i>nen-de-le</i> ~ <i>n`e-i-le</i>
Alalütlev	<i>tema-l</i> ~ <i>t`a-l</i>	<i>nen-de-l</i> ~ <i>n`e-i-l</i>
Alaltütlev	<i>tema-lt</i> ~ <i>t`a-lt</i>	<i>nen-de-lt</i> ~ <i>n`e-i-lt</i>

Saav	<i>tema-ks</i>	<i>nen-de-ks ~ n`e-i-ks</i>
Rajav	<i>tema-ni</i>	<i>nen-de-ni</i>
Olev	<i>tema-na</i>	<i>nen-de-na</i>
Ilmaütlev	<i>tema-ta</i>	<i>nen-de-ta</i>
Kaasaütlev	<i>tema-ga</i>	<i>nen-de-ga</i>

Määrav asesõna *kõik* käändub ainsuses *e*-tüvelisena ja mitmuses flektiivse vokaaltunnusega *-i*. Ainsuse ja mitmuse nimetava vorm on homonüümsed.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav	<i>k`õik</i>	<i>k`õik</i>
Omastav	<i>kõige</i>	<i>k`õiki-de ~ kõigi</i>
Osastav	<i>k`õike</i>	<i>k`õiki</i>
Sisseütlev	<i>kõigesse ~ k`õike</i>	<i>k`õiki-de-sse ~ kõigi-sse</i>
Seesütlev	<i>kõige-s</i>	<i>k`õiki-de-s ~ kõigi-s</i>
Seestütlev	<i>kõige-st</i>	<i>k`õiki-de-st ~ kõigi-st</i>
Alaleütlev	<i>kõige-le</i>	<i>k`õiki-de-le ~ kõigi-le</i>
Alalütlev	<i>kõige-l</i>	<i>k`õiki-de-l ~ kõigi-l</i>
Alaltütlev	<i>kõige-lt</i>	<i>k`õiki-de-lt ~ kõigi-lt</i>
Saav	<i>kõige-ks</i>	<i>k`õiki-de-ks ~ kõigi-ks</i>
Rajav	<i>kõige-ni</i>	<i>k`õiki-de-ni ~ kõigi-ni</i>
Olev	<i>kõige-na</i>	<i>k`õiki-de-na ~ kõigi-na</i>
Ilmaütlev	<i>kõige-ta</i>	<i>k`õiki-de-ta ~ kõigi-ta</i>
Kaasaütlev	<i>kõige-ga</i>	<i>k`õiki-de-ga ~ kõigi-ga</i>

Liitasesõna *seesinane* käänates muutub nii esiosa *see* (vt eespool sõna *too* näidisparadigmat) kui ka põhiosa *sinane*, mida saab muuta nii *soolane*-tüübi järgi kui ka vanamoeliselt, tüvesse lisanduva *t*-ga, nt *see-sinane: selle-sinase ~ selle-sinatse, se-da-sinas-t, selle-sse-sinase-sse ~ se-sse-sinase-sse ~ selle-sse-sinatse-sse ~ se-sse-sinatse-sse* jne.

Märkus. Arvsõnade käänamisele ei ole siinses käsitluses eraldi jaotist pühendatud, sest need käänduvad tüüpsõnade eeskujul: *üks, kaks* ja *kolm* nagu *sepp, neli* nagu *padj, viis* ja *kuus* nagu *uus, seitse* ja *kümme* nagu *liige, kaheksa* ja *ühetsa* nagu *aasta*. Liitarvsõnade põhiosa *-kümmend* käändub nagu *liige*. Nimetavas lõpuga *-teist(kümmend)* moodustatavad arvsõnad võivad nimetavas, omastavas ja osastavas muutuda ilma põhiosata *-kümmend*, alates sisseütlevast lisandub põhiosa, seega nimetavas *seitseteist*,

omastavas *seitsmeteistkümmne*, osastavas *seitsetteist ~ seitsetteistkümmet*, sisseütlevas *seitsmeteistkümmnesse*.

Tähele tasub panna, et liitpõhiarvsonadel käänduvad ainsuse nimetavas, omastavas ja osastavas kõik sõnad, ainsuse sisseütlevast alates vaid viimane sõna. Kõik teised sõnad jäävad ainsuse omastava käände vormi, seega nimetavas *kuus tuhat seitsesada viiskümmend üheksa*, omastavas *kuue tuhande seitsmesaja viiekümne üheksa*, osastavas *kuut tuhat seitsetsada(t) viitkümmend üheksat* (NB! liitarvsonades käändub *tuhat* osastavas erandlikult lühemal kujul *tuhat*, mitte *tuhandet*, nagu lihtarvsonades), sisseütlevas *kuue tuhande seitsmesaja viiekümne üheksasse*.

Pöördtüübid

Koondpilt

§ 94 Kui eraldada omaette muuttüüpidesse kõik pöördsonad, mis erinevad üksteisest tunnusekujude, lõpuvahelduse ja/või astmevahelduse poolest, saame 12 pöördtüüpi (vt tabel 37) ja lisaks neli rööptüüpi, mille sõnadel on mitmele tüübile iseloomulikud vormid (vt tabel 38).

Pöördtüüpide produktiivsus on tugevalt seotud nende vormimoodustuse lihtsusega: mida lihtsam tüüp, seda rohkem sõnu sinna kuulub. Muutumatu tüvega *elama*-tüüpi kuulub märksa rohkem sõnu kui kõigisse ülejäänud tüüpidesse kokku. Sõnade arvult järgmine on nõrgeneva astmevaheldusega *õppima*-tüüp, juba tunduvalt vähem sõnu kuulub tugevneva astmevaheldusmalliga *hüppama*-tüüpi. Need ongi ainsad uutele laenudele avatud verbi muuttüübid. *Elama*-tüüpi kuuluvad nt sõnad *zombistuma*, *joogatama* ja *snorgeldama*, *õppima*-tüüpi *sk`aipima*, *digit`eerima* ja *l`iisima* ning *hüppama*-tüüpi *š`oppama*, *tš`ekkama* ja *f`ännama*. *Riidlema*-tüüp võib samuti täieneda tuletusliitega *-le* moodustatavate sõnadega (*`ostlema*, *p`oodlema*).

Ülejäänud muuttüüpide järgi pöördub üksnes paar kuni paarikümmend verbi. Ebaproductiivsete tüüpide vormimoodustus on killustunud, erinedes rohkem või vähem nii productiivsete tüüpide vormistikust kui ka omavahel. Kõige kirjuma vormimoodustusega on viisteist ühesilbilist pika vokaali või diftongiga lõppeva tüvega tegusõna.

Tabel 37. Pöördtüübid

Tüüp	Sõnu	Põhivormid											
		Esmased					Teisesed						
		INF _{ma}	INF _{da}	SG 3	PTP _{tud}	INF _{ma} ABE	PTP _v	PST SG 3	JUS	PL 1	IMPS	PST SG 1	PST PL 1
27	elama	A ma	A da	A b	A tud	A mata	A v	A s	A gu	A me	A takse	A sin	A sime
28	õppima	A ma	A da	A ob	A otud	A mata	A v	A s	A gu	A me	A otakse	A sin	A sime
29	hüppama	A ma	A ta	A ob	A otud	A mata	A v	A s	A gu	A me	A otakse	A sin	A sime
30	rüütlema	A ma	B da	A ob	B odud	A mata	A v	A s	B ogu	A me	B odakse	A sin	A sime
31	rabelema	A ma	A da & B da	A b	A tud & B tud	A mata	A v	A s	A gu & B gu	A me	A takse & B dakse	A sin	A sime
32	seisima	A ma	A ta	B ob	A tud	A mata	A ev	A is	A ku	B ome	A otakse	A in	A ime
33	naerma	A ma	A da	B ob	A odud	A mata	A ev	A is	A gu	B ome	A odakse	A in	A sime
34 & 35	saatma	A ma	A a	B ob	C otud	A mata	A ev	A is	A ku	B ome	C otakse	A in	A sime
18/82	murdma- alltüüp	A ma	A a	B ob	C otud	A mata	A ev	A is	A ku	B ome	C otakse	A in	A sime
36	tulema	A ma	B oa	A ob	B odud	A mata	A ov	C oi	C ogu	A ome	B oakse	C oin	C oime
37	võima	A ma	A da	A ob	A odud	A mata	A v	A s	A gu	A ome	A odakse	A in	A sime
38	sööma	A ma	A da	A ob	A odud	A mata	A v	A i	A gu	A ome	A odakse	A in	A ime
4/9	käima- alltüüp	A ma	A a	A ob	A odud	A mata	A v	A s	A gu	A ome	B oakse	C oin	C oime

Pöörd sõna rööptüübid

§ 95 Suurim ja produktiivsem pöörd sõnatüüp *elama* mõjutab mitme muu tüübi vormimoodustust. Kõik neli kirjakeelset pöörd sõna rööptüüpi *naljat(e)lema*, *sulgema*, *kaits(e)ma* ja *saastama* hõlmavad lisaks mõnele tüvevahelduslikule tüübile muutumatu tüvega *elama*-tüüpi. Neisse rööptüüpidesse suundub tegelikult keelekasutuses aina uusi sõnu ja vorme, kus tüveteisendusest loobutakse muutumatu tüve kasuks. Sõnad pole siiski liikunud ainult *elama*-tüüpi, vaid üksikjuhtudel ka *elama*-tüübist mujale. *Elama*-tüübi sõna *töötama* pööratakse argikeeles sageli *hüppama*-tüübist, sõna *taotlema* *riidlema*-tüübist ning *julgema* *õppima*-tüübist.

Pöörd sõna tüübinihete üldised suundumused

§ 96 **Vokaaltüve üldistumine.** Osas sõnatüüpides levib keerulisema konsonant- ja vokaaltüve vahelduse asemel lihtsam üksnes vokaaltüve kasutatav muutmisviis. *Rabelema*-tüübist ja *naljat(e)lema*-rööptüübist on mõlemad muutmisviisid normingupärased (*kõnele-da* ~ *kõnel-da*, *kõnele-tud* ~ *kõnel-dud*; *vallatle-da* ~ *vallat`ell-a*, *vallatle-tud* ~ *vallat`el-dud*), kuid domineerib läbivalt vokaaltüveline muutmine. *Naljat(e)lema*-rööptüübist on *elama*-tüübile omased läbivalt vokaaltüvelised vormid peaaegu ainuvaldavalt ning *tulema*-tüübi eeskujulisi vorme (*naudisk`ell-a*) kohtab äärmiselt harva. *Elama*-tüübile omast lihtsaimat võimalikku pöörast on täheldatud veel osast *riidlema*- ja *naerma*-tüübi sõnadest, kuid keelenorming ei aktsepteeri vähemalt praegu neist sõnadest *elama*-tüübi analoogial moodustatud tugevaastmelisi vokaaltüvelisi vorme.

Astmehelduse kadu. Mitmest *õppima*-, *hüppama*- ja *riidlema*-tüübi laadivahelduslikust verbist on kasutusel astmeüldistuslikke vorme (nt *küdeb* pro *k`öeb*, *s`iirda-takse* pro *siira-takse*, *l`iugle-nud* pro *liuel-nud*), mis on osas sõnadest ka normingupäraseks loetud (*sulgema*- ja *saastama*-rööptüübist). Samuti on astmehelduseta muutmisviisi üle võtnud mõningad vältevahelduslikud sõnad. Nii on ka keelenorminguga aktsepteeritud osa sõnade liikumine *hüppama*-tüübist *elama*-tüüpi (nt *l`aasta-ma* : *laasta-ta* ~ *l`aasta-da* : *laasta-nud* ~ *l`aasta-nud*) ja *õppima*-tüübist *elama*-tüüpi (nt *s`ulge-ma* : *sule-b* ~ *s`ulge-b*).

Tabel 38. Rööpmuutmisega pöördsonad

Esimene tüüp	Liikumis-suund	Teine tüüp	Rööpvormi näidis	Kirjakeelne rööppööramine	Veel norminguvälise rööppööramisega sõnu
<i>tulema</i>			<i>naijat`ell-a ~ naijatle-da</i>	57-sõnaline <i>naijat(e)lema-</i> rööptüüp	
<i>õppima</i>	→ (hrv ←)		<i>sule-n ~ s`ulge-n</i>	42-sõnaline <i>sulgema-</i> rööptüüp	<i>küidema, põdema, s`aagima, pr`aadima, s`üüvima, aut`entima; j`ulgema</i>
<i>seisma</i>	→		<i>k`aiis-ku ~ k`aitse-gu</i>	4-sõnaline <i>kaitse(e)ma-</i> rööptüüp	<i>n`aasma</i>
<i>hüppama</i>	→ (hrv ←)		<i>saasta-ke ~ s`aasta-ge</i>	3-sõnaline <i>saastama-</i> rööptüüp	<i>s`iirdama, p`uistama, t`üütama, k`õlbama; t`öötama</i>
<i>riidlema</i>	→ (hrv ←)		<i>ringel-ge ~ mitternormingupärane r`ingle-ge</i>	-	<i>r`inglema, n`autlema, k`eerlema, k`ehklema, l`iuglema, v`ähkrema, t`aplema, p`oodlema; t`aotlema</i>
<i>naerma</i>	→		<i>k`ool-si-d ~ mitternormingupärane k`oole-si-d</i>	-	<i>v`eerma, m`öönma, k`oolma</i>

Lähedase häälikkujuga sõnade muutmisviisi ühtlustumine. *Elama-* ja *õppima-*tüübi ainuke erinevus seisneb *õppima-*tüübi astmevahelduslikkuses, tunnused on muutevormidel samad ning tüüpi kuulub palju sarnase häälikkujuga sõnu. Seetõttu on paljud sõnad nihkunud tegelikus keelekasutuses ühest tüübist teise, nt *settima* *õppima-*tüübist *elama-*tüüpi ja *süttima elama-*tüübist *õppima-*tüüpi. Paarikümnest taolisest sõnast on lubatud mõlema tüübi vormid.

Tüve häälik mõjutab ka *elama-*tüübi sõna *taotlema* pööramist. Verbist *taotlema* moodustatakse sageli (ja verbist *loetlema* harva) astmevahelduslikule *riidlema-*tüübile iseloomulikke vorme tüve- muutuseta *elama-*tüübi vormide asemel, sest kõik ülejäänud sellise ehitusega verbid (konsonant + *-le*) kuuluvad *riidlema-*tüüpi.

Tüübikirjeldused

§ 97 *elama-*tüüp

<i>ela-ma</i>	<i>ela-n</i>
<i>ela-da</i>	<i>ela-si-n</i>
<i>ela-v</i>	<i>ela-s</i>
<i>ela-nud</i>	<i>ela-gu</i>
<i>ela-tud</i>	<i>ela-takse</i>

*Elama-*tüüpi kuulub tuhandeid sõnu, nt *h`ääbuma*, *julmutsema*, *lapsenda*, *mürgeldama*, *n`ördima*, *rudiment`eeruma*, *s`õltuma*, *ümarsuma*.

Tegu on astme- ja lõpuvahelduseta verbidega, mille tüvi jääb kogu paradigmas samaks.

*Elama-*tüübi sõnade seas on kõige rohkem kolmesilbilisi teisevältelisi (*täiendama*, *bürok.raaditsema*) ja esmavältelisi (*süvenema*, *nõu.kogustama*) ning kahesilbilisi kolmandavältelisi sõnu (*h`aihtuma*, *adsor.b`eeruma*). Nende kõrval on ka paarsada kahesilbilist esmavältelist (*kolima*), mitukümmend kahesilbilist teisevältelist (*sobrama*, *tera.vustama*) ja viis ühesilbilist kolmandavältelist sõna (*tr`eima*).

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik pöörd sõnad liidetega *-ne* (*hili-nema*, *kuumenema*, *v`õlgnema*), *-tse* (*ravitsema*, *silmitsema*, *rivaalitsema*), *-ise* (*krabisema*, *vihisema*, *ümisema*), *-ata* (*röhatama*, *hüüatama*, *vilksatama*), *-ahta* (*värahtama*, *ümahtama*, *kiljahtama*), *-ta* (*sobitama*, *laenutama*, *t`oetama*), *-da* (*tugevdama*, *nummerdama*, *h`ääldama*), *-sta* (*vabastama*, *orjastama*, *`austama*), *-nda* (*valendama*,

jäljendama, k`äendama), -lda (sisaldama, tükeldama, v`eeldama), -rda (püherdama, tuigerdama, näperdama), -stu (lesestuma, vennastuma, raugastuma), -bu (j`oobuma, s`aabuma, l`oobuma), -bi (v`iibima, s`ööbima, k`äibima), -du (k`uulduma, m`äarduma, p`ainduma), -di (m`eeldima), -nd-u (rakenduma, keskenduma, m`aanduma) ja -tle (imettlema, õnnitlema, l`oetlema). Veel leidub tüübis sõnu liidetega -u (k`ülmuma, l`ahkuma, p`eituma), -gu (v`alguma), -le (mõnulema, valulema, igavlema), -skle (naudisklema, tantsisklema, olesklema) ja -i (sõdima, kerima, n`älgima).

Erand on *ajama*, mille umbisikulise tegumoe vormides kasutatakse muust paradigmat erinevat tüvekuju: `ae-takse, `ae-t-i, `ae-tud. Nendega sarnanevad sõna *julgema* argikeelsed impersonaali vormid *jule-takse, jule-t-i, ei jule-tud, ei jule-ta*, mida leidis 2018. a augustis internetitekstides vaid veidi vähem normingulistest muutumatu tüvega vormidest *j`ulge-takse, j`ulge-t-i, ei j`ulge-tud, ei j`ulge-ta*. Harvem leidis vormi *jule-nud*, *nud*-partitsiibi vormidest umbes üheksa kümnendikku olid normingulised *j`ulge-nud*. Argikeelseid nõrgaastmelisi vorme on täheldatud ka sõnadest *tötama* (→ § 108) ja *taotlema*, mida muudetakse tegelikus keelekasutuses mõnikord tugevneva astmehaldusega tüüpide eeskujul (Erelt 2000). Augustis 2018 tehtud Google'i otsing andis sõna *taotlema* astmehalduslike vormide osakaaluks internetitekstides 1–2%, nt *tud*-kesksõna oli 98% juhtudest *t`aotle-tud*, 2% *taodel-dud*.

Elama-tüübile omased vormid on ka *naljat(e)lema-*, *sulgema-*, *kaits(e)ma-* ja *saastama*-rööptüübi sõnadel (→ § 108–111).

§ 98 õppima-tüüp

`õppi-ma	õpi-n
`õppi-da	`õppi-si-n
`õppi-v	`õppi-s
`õppi-nud	`õppi-gu
õpi-tud	õpi-takse

näge-ma	n`äe-n
näh-a	näg-i-n
näge-v	näg-i
näi-nud	n`äh-ku
n`äh-tud	näh-akse

Õppima-tüüpi kuulub paar tuhat sõna, nt *balanss`eerima, k`aaluma, kaduma, l`ääkima, ped`aalima, p`eitsima, s`örkima, v`iitsima, `õhkima*.

Õppima-tüüpi kuuluvad enamjaolt kahesilbilised kolmanda-vältelised sõnad (*r`ääkima, ratsionalis`eerima*), nende kõrval ka kaks-kümmend esmavältelist sõna (*pugema, sadama*).

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik sõnad liidetega *-ku* (*h`aukuma, p`aukuma, t`örkuma*), *-ki* (*p`uhkima, `ähkima, k`ärkima*) ja *-gi* (*m`äägima*) ning osa sõnu liidetega *-u* (*pr`aksuma, v`õnkuma*), *-gu* (*n`auguma*) ja *-i* (*l`onkima, kl`ähvima, h`oolima*).

Tegu on astmehalduslike verbidega. Enamik sõnu on välte-vahelduslikud, leidub ka umbes seitsekümmend laadivahelduslikku sõna ning neli sõna, mida normingu järgi võib muuta nii välte- kui ka laadivahelduslikuna (*meldima, vaagima, puskima, näuguma*, mille rööpvormid on nt *meldi-b ~ melli-b, vaagi-b ~ v`ae-b, puski-b ~ pusi-b, näugu-b ~ n`äu-b*).

Nõrgaastmeline tüvekuju on kasutusel kindla ja tingiva kõneviisi olevikus, käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördes ja umbisikulises tegu-moes, ülejäänud vormid on tugevas astmes. Näiteks vältevahelduslikul sõnal *õppima* on nõrgas astmes teisevältelised *õpi-n, õpi-ksi-n, õpi, õpi-tud, õpi-takse, õpi-t-i* jne ja tugevas astmes kolmandavältelised *`õppi-si-n, `õppi-vat, `õppi-ge, `õppi-nud* jne; laadivahelduslikul sõnal *lugema* on nõrgas astmes sulghäälikut *l`oe-n, l`oe-ksi-n, l`oe, l`oe-tud, l`oe-takse, l`oe-t-i* ja tugevas astmes sulghäälikut *g* sisaldavad vormid *luge-si-n, luge-vat, luge-ge, luge-nud* jne.

Erandid on *pidama; k`iskuma, k`äskima, `uskuma; nägema* ja *tegema*.

Sõnal *pidama* on mitu tähendust, millel on osaliselt erinev vormis-tik. Tähendustes 'hoidma', 'korraldama', 'hoolima', 'arvama' moodus-tatakse lihtminevikuvormid *õppima*-tüübis tavalise *s(i)*-tunnusega (*Ta pidas kanu, Nad pidasid sünnipäeva*), tähenduses 'kohustatud olema' aga *i*-tunnusega: *Ta pidi minema lõikusele*. Umbisikulise tegumoe ja käskiva kõneviisi vorme saab moodustada ainult esimeses tähenduses sõnast *pidama*, nt *p`eetakse, p`eeti; p`ea, pidage*.

Sõnade *k`iskuma, k`äskima* ja *`uskuma* umbisikulise tegumoe vor-mides kasutatakse konsonandiga lõppevat tüvekuju, kuigi tüübis üldi-selt konsonantlõpulisel tüvekujusid ei tarvitata (*k`is-takse, vrd nuusi-takse*). Sõnast *k`äskima* ongi kasutusel üksnes konsonanttüveline

impersonaal *k`ästakse*, sõnadest *k`iskuma* ja *`uskuma* ka vokaal-tüveline: *k`is-takse ~ kisu-takse*, *k`is-t-i ~ kisu-t-i*, *k`is-tud ~ kisu-tud*; *`us-takse ~ usu-takse*, *`us-t-i ~ usu-t-i*, *`us-tud ~ usu-tud*.

Sõnad *nägema* ja *tegema* erinevad ülejäänud tüübist rohkemate tüvevariantide olemasolu, kohati teistsuguste tunnusekujude ja ka teistsuguses vältes vormide poolest. Reeglipäraste tüvekujude *näge- : näe-* ja *tege- : tee-* kõrval on mõnes vormis kasutusel ebareeglipärased *teh- : tei-* ja *näh- : näi-*. Oktoobris 2018 leidis internetitekstides normingupäraste umbisikuliste vormide *näh-akse*, *teh-akse*, *ei näh-ta*, *ei teh-ta* kõrval pisut (1–4%) ka norminguväliseid vorme *näh-takse*, *teh-takse*, *ei näh-a*, *ei teh-a*.

Verbidest *s`aagima* ja *pr`aadima* on täheldatud normingupäraste laadivahelduslike asemel vältevahelduslikke vorme (nt normingulise *s`aevad* kõrval *saagi-vad*, *pr`aeme ~ praadi-me*). Augustis 2018 tehtud Google'i otsing näitas, et internetitekstides domineerisid neist verbidest siiski kõikjal normingulised vormid ning norminguvastaste vormide osakaal oli kuni paar protsenti, nt mitmuse 3. pöörde sõnast *saagima* oli 97% juhtudest *sae-vad* ja 3% *saagi-vad*. See-eest leidis üsna palju normingust lahknevaid *e*-tüvelisi vorme kirjakeeles *i*-tüvelisest tegusõnast *käskima* (nt ainsuse 3. pöörde vormidest moodustab u 80% norminguline *käsi-b* ja u 20% *e*-tüveline *käse-b*, mitmuse 1. pöörde vormidest u 90% norminguline *käsi-me* ja 10% *käse-me*).

Õppima-tüübile omaseid vorme saab moodustada ka *sulgema*-rööptüübis (→ § 108).

§ 99 hüppama-tüüp

<i>h`üppa-ma</i>	<i>h`üppa-n</i>
<i>hüpa-ta</i>	<i>h`üppa-si-n</i>
<i>h`üppa-v</i>	<i>h`üppa-s</i>
<i>hüpa-nud</i>	<i>hüpa-ku</i>
<i>hüpa-tud</i>	<i>hüpa-takse</i>

Hüppama-tüüpi kuulub umbes kuussada sõna, nt *`aimama*, *h`akka-ma*, *h`indama*, *k`eelama*, *l`ahkama*, *l`õikama*, *p`aiskama*, *s`algama*, *v`oolama*.

Tegu on tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduseta verbidega.

Hüppama-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes kahesilbilise kolmandavärtelise *a*-lõpulise tüvega.

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik *a*-liitelised verbid (*arvama*, *hullama*, *tuiskama*) ning osa *ka*- (*õikama*, *ohkama*, *pilkama*) ja *ga*-liitega sõnu (*oigama*, *möögama*, *ruiigama*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud, sadakond sõna laadivahelduslikud. Nõrgaastmeline tüvekuju on kasutusel *da*-tegevusnimes, *des*-vormis, *nud*-kesksõnas, tingiva ja kaudse kõneviisi sünteetilistes minevikuvormides, käskivas kõneviisis (v.a ainsuse teises pöördes), möönvas kõneviisis ja umbisikulises tegumoes, ülejäänud vormides kasutatakse tugevaastmelist tüvekuju. Näiteks vältevahelduslikul sõnal *töttama* on nõrgas astmes teisevärtelised vormid *tõta-ta*, *tõta-tes*, *tõta-nud*, *tõta-nu-ks*, *tõta-nu-vat*, *tõta-ke*, *tõta-ku*, *tõta-takse* jne, tugevas astmes kolmandavärtelised *tõtta-ma*, *tõtta-si-n*, *tõtta-vat*, *tõtta-n*, *tõtta*, *tõtta-ks* jne. Laadivaheldusliku sõna *lendama* tüvekujud on nõrgas astmes sulghäälikuta (*lenna-ta*, *lenna-tes*, *lenna-nud*, *lenna-nu-ks*, *lenna-nu-vat*, *lenna-ke*, *lenna-ku*, *lenna-takse* jne), tugevas astmes sulghäälikuga *d* (*l'enda-ma*, *l'enda-si-n*, *l'enda-vat*, *l'enda-n*, *l'enda*, *l'enda-ks* jne).

On täheldatud sõna *pärgama* nõrgaastmelise tüve üldistamist ka norminguliselt tugevaastmelise tüvega vormidesse, nt *pärma* asemel *pärja-ma* ja *pärma* asemel *pärja-n*. 2018. aasta oktoobris ületas internetitekstides mõne taolise nõrgaastmelise vormi osakaal tugevaastmelise oma, näiteks oli normingupärastest vormidest *pärma-me* ja *pärma-si-me* rohkem nõrgaastmelisi vorme *pärja-me* ja *pärja-si-me*.

Hüppama-tüübile omaseid vorme saab moodustada ka *saastama*-rööptüübis (→ § 111).

§ 100 riidlema-tüüp

rüidle-ma
riidel-da
rüidle-v
riidel-nud
riidel-dud

rüidle-n
rüidle-si-n
rüidle-s
riidel-gu
riidel-dakse

Riidlema-tüüpi kuulub paarsada sõna, nt `ekslema, h`ooplema, j`uurdlema, k`iitlema, n`äitlema, p`oodlema, t`aplema, t`õmblema, v`õimlema.

Tegu on tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike verbidega.

Riidlema-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes kahesilbilise kolmanda-värtlise *le*-lõpulise tüvega (üksnes sõnas *v`ähkrema re*-lõpulisega). Üks sõna on sellise ehitusega ka kaasrõhust lugedes (*parad`okslema*).

Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik *dle*-liitelised verbid (*m`aadlema, s`uudlema, j`uurdlema*) ning osa sõnu liidetega *-le* (*l`endlema, h`üplema, kr`amplema*), *-skle* (*t`eesklema*) ja *-t-le* (*k`äitlema, n`äitlema, t`öötlemä*).

Enamik sõnu on vältevahelduslikud, 54 sõna laadivahelduslikud. Sõnade *m`õtlemä* ja *`ütlemä* nõrga astme vormides kasutatakse rööpvormidena välte- ja laadivahelduslikku tüvekuju *mötel-da ~ m`öel-da, ütäl-da ~ `öel-da, mötel-des ~ m`öel-des, ütäl-des ~ `öel-des, mötel-ge ~ m`öel-ge, ütäl-ge ~ `öel-ge* jne.

Nõrgaastmelist konsonantlõpulist tüvekuju kasutatakse *da*-tegevusnimes, *des*-vormis, käskivas kõneviisis (v.a ainsuse teises pöördes), möönvas kõneviisis, *nud*-kesksõnas, tingiva ja kaudse kõneviisi sünteetilistes minevikuvormides ja umbisikulises tegumoes. Ülejäänud vormides kasutatakse tugevaastmelist vokaallõpulist tüvekuju. Näiteks vältevahelduslikul sõnal *suplema* on nõrgas astmes teisevärtlised konsonantlõpulise tüvega vormid *supel-da, supel-des, supel-ge, supel-gu, supel-nud, supel-nu-ks, supel-nu-vat, supel-dakse* jne, tugevas astmes kolmandavärtlised vokaallõpulise tüvega vormid *s`uple-mä, s`uple-n, s`uple-si-n, s`uple-vat, s`uple-ks, s`uple* jne. Laadivahelduslikul sõnal *õmblema* on nõrgas astmes sulghäälikuta konsonantlõpulise tüvega vormid *õmmel-da, õmmel-des, õmmel-ge, õmmel-gu, õmmel-nud, õmmel-nu-ks, õmmel-nu-vat, õmmel-dakse* jne, tugevas astmes aga *b-d* sisaldavad vokaallõpulise tüvega vormid *`õmble-mä, `õmble-n, `õmble-si-n, `õmble-vat, `õmble-ks, `õmble* jne.

Tegelikus keelekasutuses esineb astmeüldistuslikke *elama*-tüübiga sarnaseid vorme, kus tugevaastmelist tüvekuju kasutatakse laiemalt kui kirjakeeles. Näiteks *nud*-kesksõna norminguvastaste vormide *r`ingle-nud, n`autle-nud, k`eerle-nud, k`ehkle-nud, l`iugle-nud, v`ähkre-nud, t`aple-nud, p`oodle-nud* osakaal internetitekstides moodustas 2018. a augustis kõigist nende verbide *nud*-kesksõna vormidest umbes kümnendiku.

§ 101 *rabelema*-tüüp

<i>rabele-ma</i>	<i>rabele-n</i>
<i>rabele-da</i> ~ <i>rabel-da</i>	<i>rabele-si-n</i>
<i>rabele-v</i>	<i>rabele-s</i>
<i>rabele-nud</i> ~ <i>rabel-nud</i>	<i>rabele-gu</i> ~ <i>rabel-gu</i>
<i>rabele-tud</i> ~ <i>rabel-dud</i>	<i>rabele-takse</i> ~ <i>rabel-dakse</i>

Rabelema-tüüpi kuulub mitukümmend sõna, nt *jagelema*, *jamelema*, *kibeleva*, *kiheleva*, *kogelema*, *muheleva*, *pureleva*, *rüseleva*, *sädeleva*, *tegeleva*, *tõreleva*, *uneleva*, *vedelema*, *väreleva*.

Tüüpi kuuluvad *ma*-tegevusnimes kolmesilbilise tüvega sõnad, mille tüvi on enamasti esimeses ja sõnal *viljeleva* teises vältes.

Tuletistest leidub tüübis osa *le*-liitega sõnu (*tõreleva*, *sügeleva*, *jageleva*).

Tegu on astmevahelduseta sõnadega, millest moodustatakse nii lõpuvahelduseta kui ka lõpuvahelduslikke vorme.

Rabelema-tüübi sõnu saab pöörata nii muutumatu vokaallõpulisel tüvega kui ka osas vormides konsonanttüve kasutades. Üksnes vokaaltüvelisel muutmisel on põhjaeestiline, konsonant- ja vokaaltüve vaheldaval muutmisel lõunaeestiline taust. Rööpvormid esinevad umbisikulises tegumoes, *da*-tegevusnimes ning sellega sarnaselt moodustatavates käskivas ja möönvas kõneviisis, *nud*-kesksõnas ja *des*-vormis. Need vormid võivad olla kasutusel nii vokaal- (*rabele-takse*, *rabele-t-i*, *rabele-tud*, *rabele-da*, *rabele-ge*, *rabele-gu*, *rabele-nud*, *rabele-des*) kui ka konsonantlõpulisel tüvega (*rabel-dakse*, *rabel-d-i*, *rabel-dud*, *rabel-da*, *rabel-ge*, *rabel-gu*, *rabel-nud*, *rabel-des*). Umbisikulises tegumoes algavad formatiivid vokaaltüvele liitudes tugeva (*-takse*, *-ti*, *-tud*), konsonanttüvele liitudes nõrga sulghäälikuga (*-dakse*, *-di*, *-dud*).

Augustis 2018 olid verbide *rabelema*, *kibeleva*, *nägeleva*, *kügeleva* ja *ameleva* rööpvormidest internetitekstides märksa levinumad vokaaltüvelised vormid, nt sõna *nägeleva nud*-kesksõna oli 92% juhtudest *nägele-nud*, 8% *nägel-nud*; sõna *rabelema* umbisikulise tegumoe oleviku vorm 74% *rabele-takse*, 26% *rabel-dakse*; sõna *kügeleva da*-tegevusnimi 89% *kügele-da*, 11% *kügel-da*; sõna *ameleva des*-vorm 81% *amele-des*, 19% *amel-des*; sõna *kibeleva* möönva kõneviisi vorm 75% *kibele-gu*, 25% *kibel-gu*.

§ 102 *seisma*-tüüp

<i>s`eis-ma</i>	<i>seisa-n</i>
<i>s`eis-ta</i>	<i>s`eis-i-n</i>
<i>s`eise-v</i>	<i>s`eis-is</i>
<i>s`eis-nud</i>	<i>s`eis-ku</i>
<i>s`eis-tud</i>	<i>s`eis-takse</i>

Seisma-tüüpi kuulub seitse sõna: *j`ooksma*, *l`üpsma*, *m`aksma*, *n`aasma*, *p`eksma*, *s`eisma*, *t`õusma*.

Seisma-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes ühesilbilise *s*-lõpulise tüvega, mis on kolmandas vältes.

Tegu on nõrgeneva vältevaheldusega lõpuvahelduslike verbidega, mille tüvi on kindla ja tingiva kõneviisi olevikus ning käskiva kõneviisi ainsuse teises pöördes vokaallõpuline ja teises vältes (*seisa-n*, *seisa-ksi-n*, *seisa*), ülejäänud vormides konsonantlõpuline ja kolmandas vältes (*s`eis-i-n*, *s`eis-ke*, *s`eis-ku*, *s`eis-vat*, *s`eis-takse*). Tüvevokaaliks on *a*. *v*-kesksõna ainsuse nimetavas *s`eis-ev* kasutatakse švaavokaali sisaldavat tunnuseallomorfi *-ev*. Lihtmineviku vormides on tüve lõpu *s* sulanud kokku tunnuse *s*-ga, nii et lihtmineviku tunnuseks võib tänapäeval lugeda *-i*, välja arvatud ainsuse kolmandas pöördes, kus see on *-is*: *s`eis-i-n*, *s`eis-i-d*, *s`eis-is*, *s`eis-i-me*, *s`eis-i-te*, *s`eis-i-d*.

Erand on sõna *j`ooksma*, millest kasutatakse *t*-algulisele formaatiivile liituvana *k*-ta tüvekuju *j`oos- : j`ooks + -ta* → *j`oos-ta*, *j`ooks + -takse* → *j`oos-takse*, *j`ooks + -ti* → *j`oos-t-i*, *j`ooks + -tud* → *j`oos-tud*. (EKK 2007: 360)

Seisma-tüübile iseloomulikke vorme on võimalik moodustada ka *kait(s)e**ma*-rööptüübi sõnadest (→ § 110).

Sõna *n`aasma* argikeelses kasutuses on täheldatud vokaallõpulise tüvekuju üldistumist ehk *elama*-tüübile omaste vormide levikut, nt normingulise *n`aas-ta* asemel *n`aase-da*, *n`aas-tes* asemel *n`aase-des*, *n`aas-t-i* asemel *n`aase-t-i*. Iseäranis levinud on vokaallõpulise tüvega lihtminevikuvormid. Augustis 2018 oli internetitekstides selle sõna normingulisi konsonanttüvelisi lihtminevikuvorme (*n`aas-i-n*, *n`aas-i-d* jt) umbes kaks kolmandikku ja vokaaltüvelisi vorme (*n`aase-si-n*, *n`aase-si-d* jt) kolmandik.

Märkus. *v*-kesksõna vormi on võimalik liigendada ka teisiti, nt Jaak Peebo (1997: 150) järgi jääb švaavokaal tüvekonsonandi ja tunnuse vahele ega kuulu tunnusesse nagu siinses käsitluses.

§ 103 *naerma*-tüüp

<i>n`aer-ma</i>	<i>naera-n</i>
<i>n`aer-da</i>	<i>n`aer-si-n</i>
<i>n`aer-ev</i>	<i>n`aer-is</i>
<i>n`aer-nud</i>	<i>n`aer-gu</i>
<i>n`aer-dud</i>	<i>n`aer-dakse</i>

Naerma-tüüpi kuulub üheksa sõna: *k`eelma*, *k`oolma*, *k`uulma*, *l`aulma*, *m`öönma*, *n`aerma*, *n`eelma*, *s`iirma*, *v`eenma*.

Naerma-tüüpi kuuluvad *ma*-tegevusnimes ühesilbilise *l-*, *n-* või *r-lõpulise* kolmandavärtelise tüvega sõnad.

Tegu on nõrgeneva vältevaheldusega lõpuvahelduslike verbidega, mille tüvi on kindla ja tingiva kõneviisi olevikus ning käskiva kõneviisi ainsuse teises pöördes vokaallõpuline ja teises vältes (*naera-n*, *naera-ksi-n*, *naera*), ülejäänud vormides konsonantlõpuline ja kolmandas vältes (*n`aer-si-n*, *n`aer-ge*, *n`aer-gu*, *n`aer-vat*, *n`aer-dakse*). Tüvevokaaliks on *a*.

Väga sarnasest *seisma*-tüübist eristab *naerma*-tüüpi asjaolu, et viimasesse kuuluvate sõnade helilisele tüvekonsonandile liituvad nõrga sulghäälikuga algavad tunnuseallomorfid (*n`aer-dakse*, *n`aer-d-i*, *n`aer-dud*, *n`aer-da*, *n`aer-ge*, *n`aer-gu*, *n`aer-des*), *seisma*-tüübis aga liituvad helitule *s-le* tugeva sulghäälikuga algavad tunnusekujud. Lihtmineviku ainsuse kolmandas pöördes kasutatakse allomorfi *-is*, ülejäänud pööretes allomorfi *-si* (*n`aer-si-n*, *n`aer-si-d*, *n`aer-is*, *n`aer-si-me*, *n`aer-si-te*, *n`aer-si-d*).

Sõnadest *veenma*, *möönma* ja *koolma* on osa norminguliselt konsonanttüvelisi vorme kasutusel ka vokaaltüvelisena. Augustis 2018 leidis internetitekstides eriti palju näiteks normingupärase *v`een-is* asemel vormi *v`eena-s* ja *k`ool-si-d* asemel *k`oole-si-d* (u 50%), vähem nt *k`ool-nud* asemel *k`oole-nud*, *k`ool-da* asemel *k`oole-da*, *k`ool-ma* asemel *k`oole-ma*. Harva (1–4%) esines nt *m`öön-is* asemel *m`ööna-s*, *m`öön-da* asemel *mööna-ta*, *m`öön-nud* asemel *mööna-nud* ning *v`een-ma* asemel *v`eena-ma*. Vanamoelistest sõnadest *k`eelma* ja *n`eelma* kasutatakse märksa rohkem nende *hüppama*-tüüpi kuuluvaid vokaaltüvelisi sünonüüme *k`eelama* ja *n`eelama*.

Sõna *siirma* 'üle või edasi andma; üle viima' kasutatakse samuti harva. Seda kohtab eelkõige riigikaitseteemalistes tekstides (a), aga ka mujal (b). Harva leidub seda ekslikult ka paronüümi *siirdama* asemel,

s.t meditsiini terminina tähenduses 'elundit või kudet ümber istutama, siirdistutama, transplanteerima' (c).

- (a) NRFi "odaots" ehk väga kõrge valmidusega ühendsihtjõud (VJTF), mis koosneb kuni 13 000 sõdurist, on võimeline *siirma* vajalikku kohta vähem kui 48 tunni jooksul pärast vastava käsu saamist. Lisaks aitab järgmise põlvkonna kahetise kasutusega hävitaja F-35 moderniseerimine säilitada NATO tuumaheidutuse ning võime vajadusel kiiresti tuumarelvastust *siirda*. Sinna koondati 1. jalaväebrigaadi staap ja suurem osa üksusi ning Eestisse *siirdud* NATO liitlaste üksused. [A]
- (b) Arvestamata jäeti ka mõni parandusettepanek, mis oleks *siirnud* volikogude pädevuses olevaid õigusi linna- ja val- lavalitsustele. [A]
- (c) Tavaliselt *siirdakse* sportlase enda konserveeritud verd. [N]

§ 104 *saatma*-tüüp

<i>s`aat-ma</i>	<i>saada-n</i>
<i>s`aat-a</i>	<i>s`aat-si-n</i>
<i>s`aat-ev</i>	<i>s`aat-is</i>
<i>s`aat-nud</i>	<i>s`aat-ku</i>
<i>saade-tud</i>	<i>saade-takse</i>
<i>m`urd-ma</i>	<i>murra-n</i>
<i>m`urd-a</i>	<i>m`urd-si-n</i>
<i>m`urd-ev</i>	<i>m`urd-is</i>
<i>m`urd-nud</i>	<i>m`urd-ku</i>
<i>m`ur-tud</i>	<i>m`ur-takse</i>

Saatma-tüüpi kuulub umbes 80 sõna, nt *h`aistma*, *h`eitma*, *k`estma*, *l`ootma*, *m`õõstma*, *n`iitma*, *`ostma*, *p`etma*, *s`õitma*, *s`äästma*, *t`ahtma*, *t`apma* ja lisaks *murdma*-alltüübis nt *`andma*, *j`õudma*, *l`askma*, *l`eidma*, *m`õskma*, *t`eadma*, *t`undma*.

Saatma-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes ühesilbilise *t*- või *p*-lõpulise kolmandavärtelise tüvega, *murdma*-alltüübi sõnad *d*- või *k*-lõpulise tüvega.

Tuletistest leidub tüübis osa *ta*-liiteliste sõnade *t*-liitega alltüübi sõnu (*k`eetma*, *t`äitma*, *t`õstma*).

Tegu on nõrgeneva astmevaheldusega lõpuvahelduslike verbi-dega. Laadivahelduslikud on `ahtma, t`ahtma ja `uhtma ning kogu 18-sõnaline *murdma*-alltüüp, vältevahelduslikud kõik ülejäänud sõnad. Verbide j`ätma, k`atma, k`ütma, m`atma ja v`õtma umbisikulise tegumoe vormides on kasutusel laadivahelduslik sulghäälikuta tüvevariant: k`ae-takse, m`ae-takse, v`õe-takse, j`äe-takse, k`öe-takse. Argikeeles esineb küll nendestki sõnadest ülejäänud tüübile omaseid t-d sisaldava tüvevariandiga impersonaalivorme, kuid siiski vähe. Augustis 2018 tehtud Google'i otsing andis näiteks vormide *mate-takse* ja *küte-takse* osakaaluks internetitekstides vaid 1% ning vormidel *kate-takse*, *vöte-takse*, *jäte-takse* veelgi vähem.

Tüvevokaaliks on üldiselt a ning üksnes sõnadel *löpma*, *laskma*, *mõskma* ja *tundma* e (*löpe-b*, vrd *jäta-b*, *kata-b*). Tüüp jaguneb umbisikulise tegumoe vormide poolest kaheks. Rohkem on sõnu, milles kasutatakse kahesilbilist teisevärtelist e-lõpulist tüvekujuga (*saade-tud*, *saade-takse*, *saade-t-i*), *murdma*-alltüübis aga on kasutusel ühesilbiline kolmandavärteline konsonantlõpuline tüvevariant (*m`ur-tud*, *m`ur-takse*, *m`ur-t-i*). Ülejäänud vormid moodustatakse kogu tüübis ühtviisi: kindla ja tingiva kõneviisi olevikus ning käskiva kõneviisi ainsuse teises pöördes vokaallõpulise teisevärtelise tüvekujuga (*saada-n*, *murra-n*; *saada-ksi-n*, *murra-ksi-n*; *saada*, *murra*) ja mujal konsonantlõpulise kolmandavärtelise tüvekujuga (*s`aat-si-n*, *m`urd-si-n*; *s`aat-ku*, *m`urd-ku*; *s`aat-vat*, *m`urd-vat*; *s`aat-nud*, *m`urd-nud*; *s`aat-a*, *m`urd-a*). Sõnas *kütma* on umbisikulises tegumoes kasutusel paradigmas tavapärase ü asemel ö-d sisaldav tüvekujuga, vrd *k`üt-nud* ja *k`öe-tud*.

Kümnel sõnal (*j`ätma*, *k`atma*, *k`ütma*, *l`öpma*, *m`atma*, *n`utma*, *p`etma*, *t`apma*, *`utma*, *v`õtma*) on kolmandavärtelistes vormides kasutusel kaks tüvekujuga. Nende *da*-tegevusnimes, *v*-kesksõnas ja lihtmineviku ainsuse kolmandas pöördes esineb tüvekujuga *n`utt-* (*n`utt-a*, *n`utt-ev*, *n`utt-is*), mis erineb ortograafiliselt teistes kolmandavärtelistes vormides kasutusel olevast tüvekujuga *n`ut-*, mis kirjutatakse ühe klusiiliga kaashäälikuühendi ortograafiareegli järgi (nt *n`ut-ma*, *n`ut-nud*, *n`ut-si-me*). Ülle Viksi pöördtüübiges ja seda kasutavates õigekeelsussõnaraamatutes ÕS 2013 ja ÕS 2018 kuuluvad need sõnad omaette muuttüüpi, *nutma*-tüüpi numbriga 35, ülejäänud *saatma*-tüüpi sõnad aga *söötma*-tüüpi numbriga 34.

§ 105 *tulema*-tüüp

<i>tule-ma</i>	<i>tule-n</i>
<i>t`ull-a</i>	<i>tul-i-n</i>
<i>tule-v</i>	<i>tul-i</i>
<i>tul-nud</i>	<i>tul-gu</i>
<i>t`ul-dud</i>	<i>tull-akse</i>
<i>mine-ma</i>	<i>lähe-n</i>
<i>m`inn-a</i>	<i>læk-si-n</i>
<i>mine-v</i>	<i>l`äk-s</i>
<i>läi-nud</i>	<i>min-gu</i>
<i>m`in-dud</i>	<i>minn-akse</i>
<i>pese-ma</i>	<i>pese-n</i>
<i>p`es-ta</i>	<i>pes-i-n</i>
<i>pese-v</i>	<i>pes-i</i>
<i>p`es-nud</i>	<i>p`es-ku</i>
<i>p`es-tud</i>	<i>p`es-takse</i>

Tulema-tüüpi kuulub seitse sõna: *tulema*, *panema*, *surema*, *olema*, *minema*, *kusema*, *pesema*.

Tulema-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes kahesilbilise esma-
vältelise *e*-lõpulise tüvega.

Tegu on astmevahelduseta lõpuvahelduslike verbidega. Konsonandiga lõppev tüvekuju on kasutusel umbisikulises tegumoes, käskivas ja möönvas kõneviisis, tingiva ja kaudse kõneviisi minevikus, *da*-tegevusnimes, *des*-vormis ja *nud*-kesksõnas. Ülejäänud vormides kasutatakse vokaaltüve. Vormistikus vahelduvad esma- (*tule-n*, *pese-n*), teise- (*tul-gu*) ja kolmandavältelised vormid (*t`ul-dud*, *p`es-tud*), kuid vaheldus on liiga ebasüsteemne, et vastata välte-
vahelduse tingimustele.

Tüübi sõnad erinevad üksteisest oma vormistiku poolest. Kaks suuremat allrühma on 1) *tulema*, *panema*, *surema*, *olema* ja *minema* ning 2) *pesema* ja *kusema*, mida ongi sageli käsitletud eraldi tüüpidesse kuuluvana. Umbisikulises tegumoes, käskivas ja möönvas kõneviisis, *da*-tegevusnimes ja *des*-vormis kasutatakse neis kahes rühmas erinevaid formatiive: verbidel *tulema*, *panema*, *surema*, *olema* ja *minema* on tarvitusel formatiivivariandid *-akse*, *-di*, *-dud*, *-ge*, *-gu*, *-a* ja *-es*, tegusõnadel *pesema* ja *kusema* seevastu *-takse*, *-ti*, *-tud*, *-ke*, *-ku*, *-ta* ja *-es* (*tull-akse*, *t`ul-d-i*, *tul-ge*, *tul-gu*, *t`ull-a*, *t`ull-es* ja *p`es-takse*, *p`es-t-i*, *p`es-tud*, *p`es-ke*, *p`es-ku*, *p`es-ta*, *p`es-tes*).

Võrreldes enamiku eesti verbidega on *tulema*-tüübi sõnade vormistik keerulisem. Erinevalt enamikust teistest tüüpidest kasutatakse umbisikulise tegumoe olevikus ülejäänud impersonaalivormidest erinevat tüvekuju (*tull-akse*, aga *t`ul-dud*, *t`ul-d-i*, *t`ul-da-vat*, *t`ul-da-v*), v.a sõnades *pesema* ja *kusema*, kus tüvi on kõigis umbisikulistes vormides samasugune (*p`es-takse*, *p`es-tud*, *p`es-t-i*, *p`es-ta-vat*, *p`es-ta-v*). Samuti erinevad erandlikult *da*-tegevusnime ja *nud*-kesksõna tüvekuju, mis on esimesel juhul kolmandas ja teisel juhul teises vältes (*t`ull-a*, aga *tul-nud*), v.a sõnades *pesema* ja *kusema*, millel on mõlemad vormid samas vältes (*p`es-ta*, *p`es-nud*). Veel on erandlikud lihtminevikuvormid, mis tavaliselt kasutavad sama tüve, mis esineb ka *ma*-tegevusnimes, kaudse kõneviisi olevikus ja *v*-kesksõnas. *Tulema*-tüübis seevastu kasutatakse lihtminevikus hoopis konsonantlõpulist tüvekuju *tul-* (*tule-ma*, *tule-vat*, *tule-v*, aga *tul-i-n*).

Sõnaga *tulema* samamoodi pöörduvad *panema* ja *surema*. Sõnade *olema* ja *minema* vormistik aga lahkneb mõneti tüübi üldisest vormimoodustusest.

Sõna *olema* paradigmas esineb kindla kõneviisi oleviku ainsuse ja mitmuse 3. pöördes tunnusetu tüvekuju `on. Kindla, tingiva ja kaudse kõneviisi eituses on lisaks tavapärastele eitussõnaga *ei* moodustatavatele liitvormidele võimalikud *p*-algulised lihtvormid: `ei ole ~ pole, `ei ol-nud ~ pol-nud, `ei ole-ks ~ pole-ks, `ei ole-vat ~ pole-vat, `ei ol-nu-ks ~ pol-nu-ks, `ei ol-nu-vat ~ pol-nu-vat.

Sõnal *minema* on kahest verbist kokku sulanud segaparadigma, mille osas vormidest kasutatakse tüvekujusid *min-* ~ *mine-* ~ *minn-* ~ *m`in(n)-*, osas vormidest *lähe-* ~ *läh-* ~ *läh-* ~ *läi-*. *Tulema*-tüübile üldomaselt moodustatakse sõnast *minema* üksnes *da*-tegevusnimi, *des*-vorm ja umbisikulised vormid (*m`in(n)-*tüvega *m`inn-a*, *m`inn-es*, *m`in-dud*, *m`in-d-i*, *minn*-tüvekujuga *minn-akse*); *ma*-tegevusnimi, *v*-kesksõna, kaudse kõneviisi olevik ja käskiva kõneviisi ainsuse 2. pööre (*mine*-tüvega *mine-ma*, *mine-v*, *mine-vat*, *mine*); käskiva kõneviisi ülejäänud vormid ja möönev kõneviis (*min*-tüvega *min-ge*, *min-ge-m*, *min-gu*). Mujal kasutatakse teist tüve. Kindla ja tingiva kõneviisi olevik moodustatakse *lähe*-tüvekujuga (*lähe-n*, *lähe-ksi-n*); kindla kõneviisi mitmuse esimese pöörde kõnekeelne rööpvorm *läh*-tüvega (*läh-me*); kindla kõneviisi lihtminevik *läh*-tüvega (*läh-si-n*); *nud*-kesksõna ning tingiva ja kaudse kõneviisi mineviku lihtvormid *läi*-tüvega (*läi-nud*, *läi-nu-ksi-n*, *läi-nu-vat*).

Argikeeles esineb sõnadest *minema* ja *tulema* norminguliste *minn-akse* ja *tull-akse* asemel *dakse*-formatiiviga impersonaalivorme *min-dakse* ja *t`ul-dakse*. Viimaste osakaal kõigist umbisikulise tegumoe oleviku vormidest oli 2018. aasta oktoobris internetitekstides siiski vaid 2%.

Tulema-tüübile omaseid vorme moodustatakse ka *naljat(e)lema*-rööptüübi sõnadest (→ § 109).

§ 106 *võima*-tüüp

<i>v`õi-ma</i>	<i>v`õi-n</i>
<i>v`õi-da</i>	<i>või-si-n</i>
<i>v`õi-v</i>	<i>v`õi-s</i>
<i>või-nud</i>	<i>või-gu</i>
<i>v`õi-dud</i>	<i>v`õi-dakse</i>
<i>s`aa-ma</i>	<i>s`aa-n</i>
<i>s`aa-da</i>	<i>s`a-i-n</i>
<i>s`aa-v</i>	<i>s`a-i</i>
<i>saa-nud</i>	<i>saa-gu</i>
<i>s`aa-dud</i>	<i>s`aa-dakse</i>

Võima-tüüpi kuulub kuus sõna: *v`õima*, *k`eema*, *l`eema*, *n`aima* ja lisaks *saama*-alltüübis *j`ääma*, *s`aama*.

Võima-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes ühesilbilise kolmandavältelise pika vokaali või diftongiga lõppeva tüvega.

Tegu on astmevahelduseta verbidega, mille vormistikus leidub üldiselt kolmandavälteliste vormide kõrval siiski ka teisevältelisi. Samasuguse ehitusega on veel *sööma*-tüüp, mille paradigma on samuti välteteisenduslik, ning mõni muutumatu tüvega *elama*-tüübi sõna (*k`aema*, *tr`eima*, *t`äima*). Tüüpidel erinevad omavahel nii kasutatavad formatiivid kui ka tüvevariantide paigutus.

Võima-tüübis on formatiivivariantidest kasutusel *da*-tegevusnimes *-da*, *tud*-kesksõnas *-dud* ning ülejäänud umbisikulises tegumoes *d*-algulised *-dakse*, *-di*, *-davat*, *-daks*, *-dav* (*v`õi-da*, *v`õi-dud*, *v`õi-dakse*, *v`õi-d-i*, *v`õi-da-vat*, *v`õi-da-ks*, *v`õi-da-v*). Tüübis on kahe-suguste lihtmineviku vormidega vorme: *saama*-alltüübis kasutatakse lihtmineviku tunnust *-i* (*s`a-i-n*, *s`a-i*), ülejäänud sõnades aga *-si* ~ *-s* (*või-si-n*, *v`õi-s*).

Osa tavapäraseid vormidevahelisi seoseid *võima*-tüübis ei kehti. Tavaliselt kasutatakse *da*-tegevusnimes ja *des*-vormis samasugust tüve *nud*-kesksõna, käskiva ja möönva kõneviisiga, kuid *võima*-tüübis on esimesed vormid kolmandas ja teised teises vältes. (Peebo 1997: 124–125)

Osa sõnavormide välde võib isikuti ja piirkonniti varieeruda (EKK 2007: 350, Peebo 1997: 124), nt *kee-vad* ~ *k`ee-vad*, *kee-si-d* ~ *k`ee-si-d*, *kee-me* ~ *k`ee-me*, *kee-gu* ~ *k`ee-gu* (ÖS 2013).

§ 107 sööma-tüüp

<i>s`öö-ma</i>	<i>s`öö-n</i>
<i>s`üü-a</i>	<i>s`õ-i-n</i>
<i>s`öö-v</i>	<i>s`õ-i</i>
<i>söö-nud</i>	<i>söö-gu</i>
<i>s`öö-dud</i>	<i>süü-akse</i>
<i>k`äi-ma</i>	<i>k`äi-n</i>
<i>k`äi-a</i>	<i>käi-si-n</i>
<i>k`äi-v</i>	<i>k`äi-s</i>
<i>käi-nud</i>	<i>käi-gu</i>
<i>k`äi-dud</i>	<i>käi-akse</i>

Sööma-tüüpi kuulub üheksa sõna: *j`ooma*, *l`ooma*, *l`ööma*, *s`ööma*, *t`ooma* ja lisaks *käima*-alltüübis *k`äima*, *m`üüma*, *p`ooma*, *v`üüma*.

Sööma-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes ühesilbilise kolmandavältelise pika vokaaliga lõppeva tüvega. Tegu on astmevahelduseta verbidega, mille vormistikus leidub kolmandavälteliste vormide kõrval ka teisevältelisi. Ühesilbiliste vokaallõpuliste sõnade seas on *sööma*-tüübi vormistik kõige keerulisem.

Sööma-tüübis on formatiivivariantidest kasutusel *da*-tegevusnimes *-a*, *tud*-kesksõnas *-dud* ning ülejäänud umbisikulises tegumoes *d*-algulised formatiivid *-di*, *-davat*, *-daks*, *-dav*, v.a *akse*-tunnuseline olevikuvorm (*s`üü-a*, *s`öö-dud*, *s`öö-d-i*, *s`öö-da-vat*, *s`öö-da-ks*, *s`öö-dav*, *süü-akse*). Tüübi sõnad eristuvad lihtmineviku tunnuse poolest: *käima*-alltüübis on see *-s* ~ *-si* (*k`äi-s*, *käi-si-n*), mujal *-i* (*s`õ-i*, *s`õ-i-n*).

Esineb kõikuva vältega vorme: *poo-si-n* ~ *p`oo-si-n* (ÖS 2013: 27).

Lisaks vältekõikumistele esineb sõnadel *j`ooma*, *l`ooma*, *l`ööma*, *s`ööma* ja *t`ooma* ka erisuguse tüvevokaaliga vorme. Pikk tüvevokaal

oo vaheldub *da*-tegevusnimes ja umbisikulise tegumoe olevikus *uu*-ga, pikk tüvevokaal *öö* aga *üü*-ga (*j`oo-n : j`uu-a, s`öö-n : s`üü-a*). Lihtmineviku tunnuse *-i* ees on kasutusel omaette tüvekujuga *s`õ-*. *aa*-ga ja *e*-ga algavate tunnuste ees on kasutusel lõppvokaaliga *ü* tüvekujuga: *süü-akse, s`üü-es*.

Nagu *võima*-tüübiski, ei kehti *sööma*-tüübi paradigmat osa tava-
pärastest vormidevahelistest seostest, kuid kõrvalekaldeid on veel
rohkem. Nõnda erinevad *sööma*-tüübis üksteisest järgnevad tavaliselt
sarnased vormid (Peebo 1997: 126):

- kindla kõneviisi oleviku kolmandavältelised ainsuse ja mit-
muse vormid (*s`öö-n, aga söö-me*);
- lihtmineviku mitmuse 1. ja 2. pööre ülejäänud vormidest
(*s`õ-i-n, aga sõ-i-me*);
- *ma*-tegevusnimi ja lihtminevik (*s`öö-ma, aga s`õ-i-n*);
- *ma*-tegevusnimi ja kaudse kõneviisi olevik (*s`öö-ma, aga
söö-vat*);
- *ma*-tegevusnimi ja osa selle käändevorme (*s`öö-ma, aga
söö-mata*);
- *da*-tegevusnimi ning käskiv ja möönev kõneviis (*s`üü-a, aga
s`öö, söö-ge, söö-gu*);
- umbisikulise tegumoe olevik ja ülejäänud impersonaali-
vormid (*süü-akse, aga s`öö-dud, s`öö-d-i, s`öö-da-vat, s`öö-
da-ks, s`öö-da-v*). Argikeeles kasutatakse aga ka umbisikulise
tegumoe olevikus ülejäänud umbisikuliste vormidega sama
tüvekujuga ja normingulise *akse*-formatiivi asemel *dakse*-for-
matiivi. Augustis 2018 oli internetitekstides enim vormi
poodakse (9% kõigist sõna *pooma* umbisikulise tegumoe
olevikuvormidest), väga harva esines *viidakse* (alla 1%) ning
ülejäänud argikeelsete vormide (*loodakse, toodakse, joodakse,
söödakse, löödakse, käidakse, müüidakse*) sagedus oli 1–5%.

§ 108 *sulgema*-rööptüüp (*elama*- ja *õppima*-tüüp)

<i>s`ulge-ma</i>	<i>s`ulge-n ~ sule-n</i>
<i>s`ulge-da</i>	<i>s`ulge-si-n</i>
<i>s`ulge-v</i>	<i>s`ulge-s</i>
<i>s`ulge-nud</i>	<i>s`ulge-gu</i>
<i>s`ulge-tud ~ sule-tud</i>	<i>s`ulge-takse ~ sule-takse</i>

Sulgema-rööptüüpi kuulub mitukümmend sõna, nt *h`aisema*, *h`auduma*, *h`õljuma*, *l`ehtima*, *l`õppema*, *n(`)ämmuma*, *s`äilima*, *v`eerema*.

Sulgema-tüüpi kuuluvad enamjaolt kahesilbilised kolmandavälte-
lised sõnad (*s`attuma*), nende kõrval ka kolm kahesilbilist esmavälte-
list (*kudema*, *pügama*, *liguma*). Paari sõna on kolmanda välte kõrval
võimalik hääldada ka teises (*n(`)ämmima*, *n(`)ämmuma*, *t(`)issima*).

Tuletistest leidub tüübis osa *i*-liitega sõnu (*s`ulgima*, *l`ehtima*)

Sulgema-tüübi sõnu saab muuta nii nõrgeneva astmevaheldusega
(*õppima*-tüübi järgi) kui ka astmevahelduseta (*elama*-tüübi järgi).
Rööpvormid esinevad umbisikulises tegumoes, kindla kõneviisi olevi-
kus, tingiva kõneviisi olevikus ja käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördes.
Need vormid võivad olla kasutusel nii *elama*-tüübi järgi tüvemuutu-
seta (*s`ulge-takse*, *s`ulge-t-i*, *s`ulge-tud*; *s`ulge-n*; *s`ulge-ks*; *s`ulge*) kui
ka astmevaheldusliku *õppima*-tüübi järgi nõrgaastmelisena (*sule-takse*,
sule-t-i, *sule-tud*; *sule-n*; *sule-ks*; *sule*).

Tegu on verbidega, millest kuni 1980. aastateni olid lubatud kas
astmevahelduslikud või astmevahelduseta vormid, kuid mida tegelikus
keelekasutuses muudeti mõlemat moodi. Neist enamiku rööppööra-
mise lubas vabariiklik õigekeelsuskomisjon 1981. aastal. Juba varem,
1934. a. ÕSis oli lubatud paralleelpööramine sõnast *pügama* (*p`õa-b* ~
püga-b). 1999. a. ÕSis lubati astmevaheldusliku kõrval astmevaheldu-
seta muutmist sõnadest *liguma* (*l`eo-b* ~ *ligu-b*) ja *kudema* (*k`oe-b* ~
kude-b). Normingust erinevalt, astmevahelduseta *elama*-tüübi järgi
pööratakse tegelikus kasutuses muidki *õppima*-tüübi sõnu, nt *küdema*,
põdema, *taguma* (Mäearu, Raadik 2012) ja *autentima* (*k`õe-b* kõrval
ka *küde-b*, *p`õe-b* kõrval *põde-b*, *t`ao-n* kõrval *tagu-n*, *autendi-tud* ~
kõrval *autenti-tud*).

§ 109 *naljat(e)lema*-rööptüüp (*elama*- ja *tulema*-tüüp)

naljatile-ma (~ *naljatele-ma*)
naljatile-da (~ *naljat`ell-a*)
naljatile-v (~ *naljatele-v*)
naljatile-nud (~ *naljatel-nud*)
naljatile-tud (~ *naljat`el-dud*)

naljatile-n (~ *naljatele-n*)
naljatile-si-n (~ *naljatel-i-n*)
naljatile-s (~ *naljatel-i*)
naljatile-gu (~ *naljatel-gu*)
naljatile-takse (~ *naljattel-akse*)

Naljat(e)lema-rööptüüpi kuulub umbes kuuskümmend sõna, nt *kuulat(e)-
lema*, *mõlgut(e)lema*, *naudisk(e)lema*.

Naljat(e)lema-tüüpi kuuluvad sõnad, millel on *ma*-tegevusnimes rööpselt võimalik kolmesilbiline *tle*- või *skle*-lõpuline või kaasrõhust lugedes kahesilbiline *tele*- või *skele*-lõpuline tüvi. Tuletistest kuuluvad tüüpi kõik *t(e)le*- (*õnnit(e)lema*, *kaalut(e)lema*) ja *sk(e)le*-liittega verbid (*lamask(e)lema*, *roomask(e)lema*, *otsisk(e)lema*) ning osa *te-le*-liitliittega sõnu (*arutelema*, *käsitelema*, *eritelema*).

Sõnu saab pöörata nii *elama*-tüübi järgi muutumatu tüvega kui ka *tulema*-tüübi järgi lõpuvahelduslikult ja välteerinevusega. *Elama*-tüübi järgi moodustatud vormides on tüvi kõikjal *tle*- või *skle*-lõpuline, *tulema*-tüübi järgi moodustatud vormides tüvekuju varieerub ning kohati kasutatakse ka teistsuguseid tunnuseid kui *elama*-tüübis. *Elama*-tüübile omased muutumatu tüvega vormid on nt *naljatile-takse*, *naljatile-t-i*, *naljatile-da*, *naljatile-nud*, *naljatile-tud*, *naljatile-ma*; *tulema*-tüübile omased tüvemuutuslikud vormid aga *naljatell-akse*, *naljat`el-d-i*, *naljat`ell-a*, *naljatel-nud*, *naljat`el-dud*, *naljatele-ma*.

Sõnu pööratakse peaaegu alati *elama*-tüübi järgi, *tulema*-tüübil põhinevaid kõrgstiilse varjundiga rööpvorme kasutatakse haru- harva ning mõnest sõnast üldse mitte (Kasik 2015: 163–164). Osa *tulema*-tüübile omastest vormidest tundub täiesti puuduvat: 2018. aasta augustis tehtud Google'i otsing ei andnud tulemuseks ühtki konsonanttüvelist lihtmineviku ega mõõnva kõneviisi vormi (s.o *naljatel-i*- ja *naljatel-gu*-taolisi vorme). Harvematel sõnadel puudusid *tulema*-tüübi järgsed vormid üleüldse (sõnadel *sosisklema*, *kõhatlema*, *kenitlema* jpt).

§ 110 *kaitse(e)ma*-rööptüüp (*elama*- ja *seisma*-tüüp)

k`aitse-ma ~ *k`aits-ma*
k`aitse-da ~ *k`aits-ta*
k`aitse-v
k`aitse-nud ~ *k`aits-nud*
k`aits-tud

k`aitse-n ~ *kaitse-n*
k`aitse-si-n
k`aitse-s
k`aitse-gu ~ *k`aits-ku*
k`aits-takse

p`ääse-ma ~ *p`ääs-ma*
p`ääse-da ~ *p`ääs-ta*
p`ääse-v
p`ääse-nud ~ *p`ääs-nud*
p`ääse-tud ~ *p`ääs-tud*

p`ääse-n ~ *pääse-n*
p`ääse-si-n ~ *p`ääs-i-n*
p`ääse-s ~ *p`ääs-is*
p`ääse-gu ~ *p`ääs-ku*
p`ääse-takse ~ *p`ääs-takse*

Kaits(e)ma-rööptüüpi kuulub neli sõna: *k`aits(e)ma*, *m`aits(e)ma*, *p`ääs(e)ma*, *õits(e)ma*.

Tegu on kolmandavälgeliste *e*-tüveliste verbidega, mille *ma*-tegevusnimes esinevad rööpselt ühesilbiline *ts*- või *s*-ga lõppev ja kahe-silbiline *tse*- või *se*-ga lõppev tüvekuju.

Kaits(e)ma-rööptüübi sõnu pööratakse nii *seisma*-tüübi järgi lõpu- ja astmevahelduslikult kui ka *elama*-tüübi järgi tüvevahelduseta. Mitme tüübi sõnad on siin sulanud kokku segaparadigmaks, kus osa vorme moodustatakse ainult ühe, osa ainult teise tüübi järgi.

Sõnade *k`aits(e)ma* ja *m`aits(e)ma* rööpvormid tulevad esile *ma*-tegevusnimes, *da*-tegevusnimes, *des*-vormis, *nud*-kesksõnas ning kõigis kõneviisides: *k`aits-ma* ~ *k`aitse-ma*, *k`aits-ta* ~ *k`aitse-da*, *k`aits-tes* ~ *k`aitse-des*, *k`aits-nud* ~ *k`aitse-nud*, *k`aitse-n* ~ *kaitse-n*, *k`aitse-ksi-n* ~ *kaitse-ksi-n*, *k`aitse-nu-ksi-n* ~ *k`aits-nu-ksi-n*, *k`aitse-vat* ~ *k`aitsvat*, *k`aitse-nu-vat* ~ *k`aits-nu-vat*, *k`aitse-ge* ~ *k`aits-ke*, *k`aitse-gu* ~ *k`aits-ku*. Erandiks on lihtminevik, mis moodustatakse ainult *elama*-tüübi järgi (*k`aitse-si-n* jt), ja umbisikuline tegumood, mis moodustatakse ainult *seisma*-tüübi järgi (*k`aits-takse* jt).

Pisut rohkem rööpvorme on sõnadel *p`ääs(e)ma* ja *õits(e)ma*, mida muudetakse ka astmevaheldusliku lõpuvahelduseta *õppima*-tüübi järgi. Nii on umbisikulises tegumoes kasutusel kolm rööpvormi: *p`ääse-takse* ja *õitse-takse* (*elama*-tüübi järgi), *p`ääs-takse* ja *õits-takse* (*seisma*-tüübi järgi), *pääse-takse* ja *õitse-takse* (*õppima*-tüübi järgi). Lihtminevik moodustatakse sõnal *õits(e)ma* üksnes *elama*- ja *õppima*-tüübi järgi vokaaltüvelisena (*õitse-si-n*, vrd tekstides puuduv *õits-i-n*). Sõnast *p`ääsema* kohtab lisaks vokaaltüvelisele vormile (*p`ääse-s*) ka *seisma*-tüübi järgi moodustatud konsonanttüvelist vormi (*p`ääs-is*), kuid see on väga harv ja mõjub vanamoeliselt.

Augustis 2018 tehtud Google'i otsing näitas, et sõnu *pääs(e)ma* ja *õits(e)ma* eelistati internetitekstides ülekaalukalt muuta vokaaltüvelisena ning sõnu *kaits(e)ma* ja *maits(e)ma* konsonanttüvelisena, kusjuures sõnal *kaits(e)ma* oli pisut rohkem vokaaltüvelisi kasutusjuhte kui sõnal *maits(e)ma*.

§ 111 *saastama-rööptüüp (elama- ja hüppama-tüüp)*

<i>s`aasta-ma</i>	<i>s`aasta-n</i>
<i>s`aasta-da ~ saasta-ta</i>	<i>s`aasta-si-n</i>
<i>s`aasta-v</i>	<i>s`aasta-s</i>
<i>s`aasta-nud ~ saasta-nud</i>	<i>s`aasta-gu ~ saasta-ku</i>
<i>s`aasta-tud ~ saasta-tud</i>	<i>s`aasta-takse ~ saasta-takse</i>

Saastama-rööptüüpi kuulub kolm sõna: *l`aastama*, *s`aastama*, *`öördama*.

Saastama-tüübi sõnad on *ma*-tegevusnimes kahesilbilise kolmanda-värtelise *a*-lõpulise tüvega.

Sõnu saab muuta nii *hüppama-tüübi* järgi tugevneva astmevaheldusega kui ka *elama-tüübi* järgi astmevahelduseta. Rööpvormid esinevad *da*-tegevusnimes, *des*-vormis, *nud*-kesksõnas, umbisikulisel tegumoes, tingiva ja kaudse kõneviisi minevikus, käskivas kõneviisis (v.a ainsuse teises pöördes) ja möönvas kõneviisis. Need vormid võivad olla kasutusel nii astmevahelduseta *elama-tüübi* järgi tüvemuu-tuseta (*s`aasta-da*, *s`aasta-des*, *s`aasta-nud*, *s`aasta-tud*, *s`aasta-takse*, *s`aasta-t-i*, *s`aasta-nu-ks*, *s`aasta-nu-vat*, *s`aasta-ge*, *s`aasta-gu*) kui ka astmevaheldusliku *hüppama-tüübi* järgi nõrgaastmelisena (*saasta-ta*, *saasta-tes*, *saasta-nud*, *saasta-tud*, *saasta-takse*, *saasta-t-i*, *saasta-nu-ks*, *saasta-nu-vat*, *saasta-ke*, *saasta-ku*).

Argikeeles on tugevaastmelise tüvekuju üldistumist täheldatud muudiski *hüppama-tüübi* verbides, nt *hakkama*, *vaatama*, *ootama*, *tõmbama* (nt *h`akka-nud*, *v`aata-nud*, *`oota-nd*, *l`ükka-nud*, *t`õmba-nud*, *v`ärba-nud*) (Türno 2012). *Elama-tüübi* suunas nihkumisele viitavad ka internetitekstidest leitud näited, kus sõna *puistama* kasutatakse *elama-tüübi* muutetunnustega (*p`uista-da*, *p`uista-ge*). Augustis 2018 tehtud Google'i otsing näitas, et eriti verbi *siirdama* tajutakse sageli muutumatu tüvega sõnana: internetitekstides oli normingulistest nõrgaastmelistest vormidest *siira-ta*, *siira-takse*, *siira-tud* ja *siira-nud* pisut rohkem tugevat astet üldistavaid vorme *s`iirda-da*, *s`iirda-takse*, *s`iirda-tud* ja *s`iirda-nud*. Teistestki verbidest domineerisid küll normingulised nõrgaastmelised vormid, nt *puista-ke*, *puista-ta*, *tüüda-ta*, *kõlva-ta*, *lenna-nud*, *oia-nud*, *mõira-nud*, *sala-nud*, *valla-nud* ja *lubja-nud*, kuid leidis küllaltki palju ka norminguvastase astmeüldistusega vorme, nt *p`uista-ge*, *p`uista-da*, *t`üüta-da*, *k`õlba-da*, *l`enda-nd*, *`oiga-nud*, *m`õirga-nud*, *s`alga-nud*, *v`alda-nud*, *l`upja-nud*.

Vastupidises suunas, astmevahelduseta *elama*-tüübist astmevahelduslikku *hüppama*-tüüpi, on täheldatud nihkuvat sõna *töötama*. Augustis 2018 tehtud Google'i otsing andis selle sõna astmevahelduslike vormide osakaaluks internetitekstides kuni paar protsenti, nt *tud*-kesksõna oli 97% juhtudest normingupärane *tööta-tud*, 3% argikeelne *tööda-tud*.

Sõna häälikkuju seos muutmisviisiga

§ 112 Üksiktüüpide pikematesse ülevaadetesse (→ § 54–92, § 94–111) on märgitud, millise häälikkuju ja tuletusliitega sõnu sellesse tüüpi kuulub. Tuletusliide määrab tihti sõna muutmisviisi, häälikkuju üksi määrab selle väga harva. Sageli kuuluvad kõik sama tuletusliitega sõnad ühte muuttüüpi. Sõnade käändumise-pöördumise viis seostub mõnevõrra ka kindla häälikkujuga, sest mitmesse muuttüüpi kuulub ainult ühesuguse häälikkujuga sõnu.

Samasse muuttüüpi kuuluvad verbituletised

Enamik verbituletisi kuulub sõnarohkeimasse ning lihtsaima vormimoodustusega *elama*-tüüpi. Sellesse tüüpi, kus verbitüvi jääb kõigis vormides muutumatuks, kuuluvad kõik *ata-*, *ne-*, *ise-* ja *tse*-liitelised verbid. *ta*-liitelistest kuuluvad *elama*-tüüpi (C)CV-kujulise liitega sõnad (s.t *da-*, *lda-*, *nda-*, *n-da*, *rda-*, *ta-*, *vi-ta*, *sta-*, *is-ta*, *u-ta*, *vu-ta*-liitevariantidega sõnad). Liitevariandiga *-a* sõnad kuuluvad aga astmevahelduslikku *hüppama*-tüüpi ning liitevariandiga *-t* sõnad astme- ja lõpuvahelduslikku *saatma*-tüüpi.

u-liitelised sõnad jagunevad tüvevaheldusteta *elama-* ja astmevaheldusliku *õppima*-tüübi vahel nõnda, et enamik liitevariante esineb ainult *elama*-tüübis (*bi-*, *di-*, *bu-*, *du-*, *d-u-*, *ld-u-*, *nd-u-*, *t-u-*, *stu-* ja *st-u*-liitevariandiga verbid) ning *ku*-liitevariandiga verbid ainult *õppima*-tüübis, *u-* ja *gu*-liitevariandiga verbe kuulub aga mõlemasse tüüpi.

i-liitelised sõnad jagunevad samuti *elama-* ja *õppima*-tüübi vahel. Kõik *gi-* ja *ki*-liitevariandiga verbid kuuluvad *õppima*-tüüpi, *i*-liitevariandiga sõnad aga jagunevad 1) astmevahelduseta *elama*-tüübi, 2) astmevaheldusliku *õppima*-tüübi ja 3) nii astmevahelduseta kui ka astmevaheldusliku muutmisviisiga *sulgema*-rööptüübi vahel.

Enim varieerub *le*-liiteliste verbide muutmine. Kõik *skele-*, *tele-* ja *te-le*-liitevariantidega sõnad kuuluvad *naljat(e)lema*-rööptüüpi, millest on võimalik moodustada nii lõpuvahelduslikule *tulema*- kui ka vaheldusteta *elama*-tüübile iseloomulikke vorme. Kõik *dle*-liitevariandiga verbid kuuluvad lõpu- ja astmevahelduslikku *riidlema*-tüüpi, kõik *tle*-liitevariandiga verbid tüvevaheldusteta *elama*-tüüpi. *le-*, *skle-* ja *t-le*-liitevariantidega tuletised jagunevad nende kahe muuttüübi vahel, osa *le*-liitevariandiga tuletisi kuulub ka vokaal- ja konsonanttüveliste paralleelvormidega *rabelema*-rööptüüpi.

Samasse muuttüüpi kuuluvad noomenituletised

Enamik kindlale tüübile iseloomulikke tuletusliiteid seondub astmevahelduseta lõpuvaheldusliku *raamat*-tüübiga, mitu ka tüvemuutuseta *aasta*-tüübiga. *raamat*-tüüpi kuuluvad kõik noomenid, mis lõpevad konsonantlõpuliste tuletusliidetega *-nd*, *-rd*, *-ng*, *-el*, *-m*, *-in*, *-ur* (sh liitevariantidega *-r*, *-ar*, *-mar*, *-er*, *-ur*), *-jas*, *-kas* ja *-v*, ning *aasta*-tüüpi kõik noomenid, mis lõpevad vokaallõpuliste tuletusliidetega *-ja*, *-la*, *-ti*, *-du*, *-mu*, *-tu* ja *-stu*. Veel määrab tuletusliide muuttüübi *nna*-tuletistel, mis kuuluvad kõik *tubli*-tüüpi, *tar*-tuletistel, mis kuuluvad *sepp*-tüüpi, *kõik dik-* ja *bik*-tuletised kuuluvad *raamat*-tüüpi, kõik *mik-*, *vik-*, *ndik-*, *lik-* ja *stik*-tuletised *õnnelik*-tüüpi. Sageli on pilt aga mitmekesisem. Nii võivad *e*-liitelised tuletised kuuluda kas *ase-*, *liige-* või *mõte*-tüüpi ning peaaegu kõik *al*-tuletised kuuluvad *raamat*-tüüpi, ent sõna *süstal* ainsana *tütar*-tüüpi.

Samasse muuttüüpi kuuluvad ühesuguse häälikujuga sõnad

Sõnamuutmise seisukohast olulised struktuurijooned on tüve silpide arv, välde ja lõpphäälik. Muuttüüpe iseloomustades on silpide arvu loetud alates viimasest rõhulisest silbist ning sellesamas sõnaosas on määratud ka välde, sest sõnad muutuvad samamoodi nagu nende viimane kõnetakt ehk viimasest rõhulisest silbist algav sõnaosa. *Peters`ell* on sõnamuutmise seisukohalt samamoodi ühesilbiline kolmandavältiline sõna nagu *s`ell* ja *rabi* samamoodi kahesilbiline esmavältiline nagu liitsõna *majandusabi* järelolis *abi*. Lõpphäälik on oluline, kuna sõnamuutmist võib mõjutada viimase silbi kinnisus või lahtisus (teisõnu lõppemine konsonandi või vokaaliga), mõnikord võivad aga muuttüüpe eristada muudki lõpphäälikute erinevused. Näiteks

kuuluvad *hammas*-tüüpi ainult s-lõpulised sõnad, sellega nii häälikuliselt kui ka vormimoodustuslikult lähedase *tütar*-tüübi sõnad aga lõpevad helilise konsonandiga. Sama erinevus on *uus*- ja *suur*-tüübil.

Enamikus pöördtüüpidest on kõik sõnad ühesuguse struktuuriga. Kõik *riidlema*-tüübi (nt *k`aeblema*) ja *saastama*-rööptüübi sõnad (nt *l`aastama*) on kahesilbilise kolmandavärtelise vokaallõpulise tüvega (2 III V). Kõik *rabelema*-rööptüübi sõnad (nt *muhelema*) on kolmesilbilise esmavärtelise vokaallõpulise tüvega (3 I V) ja *tulema*-tüübi sõnad (nt *pesema*) kahesilbilise esmavärtelise vokaallõpulise tüvega (2 I V). Tüüpidesse *saatma* (nt *t`oitma*), *murdma* (nt *j`õudma*), *nutma* (nt *k`ütma*), *naerma* (nt *k`uulma*) ja *seisma* (nt *t`õusma*) kuuluvad ühesilbilise konsonantlõpulise tüvega sõnad (1 III C). Viimati mainitud verbitüüpide pööramises on palju ühist: sinna kuuluvad sõnad on sarnaste astmehaldusmallidega ja nende vormistikus vahelduvad vokaallõpulised tüvekujud konsonantlõpulistega. *Seisma*-tüüpi tegusõnade tüve lõpus on *-s*, *naerma*-tüübis heliline konsonant *-l*, *-n* või *-r*, *saatma*-tüübis *-t*, *murdma*-tüübis *-d* või *-k*.

Ka mõnda käändtüüpi kuulub vaid ühesuguse häälikkujuga sõnu. Kõik *õnnelik*-tüübi (nt *põlet`ik*), *suur*-tüübi (nt *n`oor*), *uus*-tüübi (nt *v`ars*) ja *hein*-tüübi (nt *n`õel*) sõnad on ainsuse nimetavas ühesilbilise konsonantlõpulise tüvega (1 III C). Kõik *oluline*-tüübi (nt *s`uhteline*), *pesa*-tüübi (nt *jahu*), *sõda*-tüübi (nt *nuga*), *ase*-tüübi (nt *kübe*), *nimitüübi* (nt *veri*), *käsi*-tüübi (nt *mesi*), *jõgi*-tüübi (nt *tugi*) ja *idu*-rööptüübi (nt *pidu*) sõnad on selles vormis kahesilbilise esmavärtelise vokaallõpulise tüvega (2 I V). Kõigi *tütar*-tüübi, *armas*-rööptüübi ja *kallis*-rööptüübi sõnade ainsuse nimetav on kahesilbiline teisevärteline konsonantlõpuline (2 II C). Kõik *idee*-tüübi sõnad on ühesilbilise vokaallõpulise tüvega (1 III V).

Enamasti ei saa siiski sõna fonoloogilise struktuuri põhjal otsustada, millisesse muuttüüpi see kuulub. Ehkki leidub palju muuttüüpe, millesse kuulub ainult ühesuguse ehitusega sõnu, on sama ehitus omane ka teiste muuttüüpide sõnadele. Fonoloogilisest struktuurist järeldub automaatselt ka muutmisviis üksnes kolmesilbilistel (nt *häälitsema*) ja kahesilbilistel (nt *siblima*) teisevärtelistel vokaallõpulistel sõnadel, mis kuuluvad *elama*-tüüpi ning moodustavad sellest umbes poole ja kõigist eesti verbidest umbes kolmandiku.

Kirjandust muuttüüpide kohta: ARGUS, REILI 2008a. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. | EREL, TIU 2000. Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske? | EREL, TIU 2015. Veel kord keelenormist ja luulest. | HABICHT, KÜLLI, LEELO KEEVALLIK, ILONA TRAGEL 2006. Keele muutumine kasutuskontekstis. | HINT, MATI 1979b. Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus. | HINT, MATI 1980a. Astmevahelduslike ja astmevaheldusetute tüüpide piirist kooligrammatikas. | HINT, MATI 1980b. Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiasüsteemi nihked ja selle tagajärjed. | HINT, MATI 1980c. *ne*- ja *s*-sõnade morfoloogia. | HINT, MATI 1980d. Võrdlusastmete morfoloogia raskused. | JÄRVIK, ELISE 2011. Laadivahelduse taandumine eesti kirjakeeles. | KAALEP, HEIKI-JAAN 2010. Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis. | KAALEP, HEIKI-JAAN 2012. Eesti käänamissüsteemi seaduspärasused. | KALJUMÄGI, KARIN 1995. Kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest *hammas*-, *tütar*- ja *ohtlik*-tüüpsõnade puhul. | KALJUMÄGI, KARIN 1999. *ohtlik*- ja *kontsert*-tüüpi sõnade kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest. | KARNÖ, SIIM 2010. Eesti normikirjakeele probleemsete verbivormide kasutamine internetikeeles. | KROSS, KRISTINA 1984. Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus. | MÄEARU, SIRJE, MAIRE RAADIK 2012. Kas *vaeb* või *vaagib*? | PEDAJA, ANU 2010. Muutused *hammas*- ja *tütar*-tüüpi sõnade vormimoodustuses kooliõpilaste keelekasutuse näitel. | PEDAJA, KATI, KATI KIO 2006. Loomuliku morfoloogia teoreetilised lähtekohad. | PEDAJA, KATI 2006. Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga. | PEEBO, JAAK 1981. *kõnelema*-tüüpi verbide muutmise (Vabariiklikus õigekeelsuskomisjonis). | PEEBO, JAAK 1982. *muuseum*-tüüpi sõnade käänamisest. | PEEBO, JAAK 1997. Eesti keele muutmiskonnad. | PEEBO, JAAK 1999. Kahetüvelisuse taandumisest *hammas*- ja *tütar*-tüüpi sõnades. | REINBERG, KRISTINA 2013. *Pesa*-tüübi vormimoodustus tänapäeva eesti keeles ja selle taust. | TÜRNO, MARI-LIIS 2012. Vorminihked *õppima*- ja *hakkama*-muuttüübis. | UIBO, UDO 1981. *õppima*- ja *muutama*-tüüpi verbide muutmise. | VIKS, ÜLLE 1977. Klassifikatoorse morfoloogia põhimõtted. | VIKS, ÜLLE 1980. Klassifikatoorne morfoloogia. Verb. | VIKS, ÜLLE 1982. Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen. | VIKS, ÜLLE 1992. Väike vormisõnastik. | WURZEL, WOLFGANG ULLRICH 1987. System-Dependent Morphological naturalness in inflection.

**SÕNAMUUTMISSÜSTEEMI
UURIMISLUGU**

1637–1917. Keelekirjeldused enne uurimissuundade väljakujunemist

17.–18. sajandi kontrastiivsed ladina raamistikus grammatikad

§ 113 Esimesed ülevaated eesti sõnamuutmissüsteemist ilmusid muulastele mõeldud eesti keele grammatikates, mille autoreiks olid kirikuõpetajad Heinrich Stahl (1637), Johannes Gutsloff (1648), Heinrich Göseken (1660), Johann Hornung (1693), Johann Christoph Clare (1720. aastad), Anton Thor Helle (1732) ja August Wilhelm Hupel (1780, 2. tr 1818). Eesti noomeni- ja verbivormistikku kirjeldati ladina keele kategooriate vahendusel, nagu oli Euroopa grammatikatraditsioonis juba sajandeid tavaks olnud.

Eesti noomeniparadigma esitas enamik grammatikuid kuuekäänelisena, paigutades sinna ladina käändetähendustele vastavad vormid. Nominatiiv ja vokatiiv vastasid tänapäeva nimetavale, akusatiiv alates Hornungi grammatikast osastavale ja genitiiv omastavale. Daativ hõlmas alale- ja alalütlevat (Gutsloffil ainult alaleütlevat), ablatiiv seest- ja alaltütlevat (Hornungil lisaks sisse- ja seesütlevat). Asjaolule, et osa käändsõnavorme jäi siiski kirjeldamata, juhtis tähelepanu juba esimese lõunaeesti grammatika autor Johannes Gutsloff, kelle sõnutsi oleks võimalik eesti käändesüsteemi käsitleda koosnevana algvormist (nimetavast) ja kõiki ülejäänud käändeid produtseerivast vormist (rektiivist, mis vastab tänapäeva omastavale). Järgmiste grammatikate autorid jätsid siiski alles kõik ladina käanded ning tutvustasid neid eesti käändsõnavorme, mis ladina raamistikku ei mahtunud, käändsõna ja kliitiku või käändsõna ja kaassõna ühendina. Näiteks tutvustas Hornung morfeeme *-ta*, *-ga* ja *-ni* kui kaassõnu, mis kinnituvad sõna külge. Alates tema grammatikast kirjeldati paradigmaatiliste käänete hulgas või mujal kõiki tänapäevaseid eesti käändevorme peale essiivi.

Verbivormistiku kirjeldus varieerus autoriti rohkem. Esimeses kolmes grammatikas sisaldas see saksa keelega sarnast futuurumit

ja isikulist passiivi, edaspidistes põhjaeesti grammatikates enam mitte (lõunaeesti keele kirjeldustesse jäi futuurum alles). Kõneviisikategooria liikmetest hõlmas indikatiiv tänapäevase kindla kõneviisi, imperatiiv käskiva kõneviisi, infinitiiv käändelisi, optatiiv enamjaolt tingiva kõneviisi ja konjunktiiv mitmesuguseid kaudsust väljendavaid vorme.

Muuttüübid puudusid täiesti üksnes esimeses grammatikas, edaspidi juhtisid kõik autorid tähelepanu sellele, et kõik sõnad ei käändu ega pöördu ühtviisi. Esimesena tõi hulga käändtüüpe välja Hornung. Stahl ei maininud oma grammatikas veel tüvevaheldusi, järgmise kahe grammatika autorid Gutsclaff ja Göseken pöörasid tähelepanu laadivahelduslikele sõnadele ning nende järel kirjeldas Hornung tüve muutuste esinemistingimusi lähemalt. **Johann Hornung** (?1660–1715) kirjeldas seega oma grammatikas eesti sõnamuutmist eelkäijatest süsteemsemalt ning kõneldava keelega paremas kooskõlas. (Kilgi 2007)

19. sajandi esimese poole uued soome-eeskujulised käsitlused

§ 114 19. sajandi algul hakati kritiseerima senist keelekirjeldust ning pakkuma uusi käsitlusvõimalusi. Arutelud näikse olevat vallandanud 1816. aastal Beiträges ilmunud artikkel, milles publitseeriti trükiootel soome grammatika noomenipeatükk 15 käändega (Johann Strahlmann, Johann Heinrich Rosenplänter „Bruchstück aus einer neuen finnischen Grammatik“). Ehkki ajakirja väljaandja Rosenplänter soovitas oma kommentaaris jääda traditsioonilise käändekäsitluse juurde, ei olnud kõik kaastöölised temaga nõus.

Märganuna, et eesti keeleski on samalaadsed käänded, avaldas **Arnold Friedrich Johann Knüpffer** (1777–1843) brošüüri „Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache“ (1817), milles ta esitas 13 käänet. Hiljem ilmunud artiklis „Ueber das Suffix oder die Casus-Endung: *na*“ (1821) lisas Knüpffer ka neljateistkümnenda, *na*-lõpulise käände.

Grammatilisi käändeid käsitles põhjalikult **Johann Friedrich Heller** (1786–1849) artiklites „Versuch über das Wesen und Gebrauch der ehstn. Casen, besonders des sogenannten Nominativs, Genitivs und Accusativs“ (1822), „Nachtrag zu dem Versuche über das Wesen

und Gebrauch der ehstn. Casen, im 15ten Hft. dieser Beiträge“ (1823) ja „Vertheidigung meiner Ansicht von dem Verbum Passivum und von den Hauptcasen in der estnischen Grammatik“ (1847). Heller rõhutas, et nominatiivi, genitiivi ja akusatiivi on ekslik nimetada eesti keele käänetekks, sest igale neist tähendustest vastab eesti keeles rohkem kui üks vorm, ning soovitas tänapäevase nimetava, omastava ja osastava nimetada ümber definitiiviks, relatiiviks ja indefinitiiviks. Läbinägelik oli ka tema tähelepanek (1822: 23; 1847), et eesti umbisikulise tegumoe vormid ei vasta tegelikult passiivi kategoriale, nagu on kirjeldatud senistes käsitlustes, vaid on impersonaalse aktiivi vormid.

Friedrich Robert Faehlmann (1798–1850) avaldas artiklis „Ueber die Flexion des Wortstammes in der estnischen Sprache“ (1843) esimese süstemaatilise ülevaate astmevaheldusest. Artiklites „Ueber die Declination der estnischen Nomina“ (1844) ja „Versuch die estnischen Verba in Conjugationen zu ordnen“ (1842) jagas ta esmakordselt eesti sõnad muutkondadesse ühtselt aluselt (tüve lõpphääliku järgi). Artikkel „Nachtrag zur Declinationslehre“ (1846) on arvustav ülevaade eesti senisest käändsõnakäsitlusest.

Kõige elavamalt arutlesid tollased keeleuurijad käänete üle ning arusaamad käände olemusest ja käändeparadigma koosseisust varieerusid palju. Lisaks varem mainituile kirjutasid käänetest veel näiteks Kristjan Jaak Peterson, kes juhtis artiklis „Ueber den Gebrauch der beiden Ablative im Ehstnischen“ (1818) tähelepanu sellele, et eesti kohakäänded moodustavad kaks kolmeliikmelist sarja, ja Wilhelm Friedrich Steingrüber, kes kritiseeris artiklis „Giebt es wirklich eine bestimmte und unbestimmte Declination in der ehstnischen Sprache, und sind wohl alle Vorschläge, die ehstnische Orthographie betreffend, annehmbar?“ (1825) Knüpfferi käändekäsitlust.

Esimese tervikliku uutest arusaamadest lähtuva grammatika („Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes“ 1843; II, parandatud ja täiendatud trükk 1853a) koostas **Eduard Ahrens** (1803–1863). Kõige põhjalikumalt töötas ta läbi sõnamuutmise käsitluse, mis kehtib üldjoontes samasugusena tänapäevani (Ross 2003: 10).

Wiedemanni deskriptiivne grammatika

Ehkki **Ferdinand Johann Wiedemann** (1805–1887) tegutses võrdlev-ajaloolise keeleteaduse hiilgeajal, koostas ta kaasaegset keelt kirjeldava grammatika, mida oli tema hinnangul kõigepealt tarvis (Wiedemann 1875: I). Tema rohkelt keelenäiteid sisaldav deskriptiivne grammatika „Grammatik der Ehstnischen Sprache“ (1875) ületas nii ulatuselt kui ka analüüsi põhjalikkuselt kõiki seniseid eesti keele käsitlusi. Erinevalt eelmistest ja järgmistest grammatikatest, mis olid normatiivsed, kirjeldas ta kõike kirjakeeles ja murdeis märgatut. (Alvre 1975b: 723, 726)

Esimesed eestikeelsed uurimused

19. sajandi viimasel veerandil ilmusid esimesed eestikeelsed eesti grammatika tutvustused. Esimene eestikeelne keeleteaduslik raamat, **Mihkel Veske** (1843–1890) „Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis“ (1879) kirjeldas ka sõnade vormistikku, kuid keskendus foneetikale. Esimese täieliku eestikeelse grammatika „Eesti keele Grammatik. Koolide ja iseõppimise tarvis kõikidele, kes Eesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja kirjutama ning sügavamalt tundma ja uurima tahavad õppida“ (1884) avaldas **Karl August Hermann** (1851–1909), kelle loodud grammatikaterminoloogiast on suur osa tänapäevani kasutusel. Veske ja Hermann olid kaitsnud ka esimesed eesti keele teemalised doktoritööd (kolmanda kaitses Jakob Hurt).

1918–1944. Traditsiooniliste uurimissuundade väljakujunemine

Üldpilt

§ 115 Enne Eesti Vabariigi sündi tegeldi keeleuurimisega peamiselt asjaarmastajana (väheste eranditega, nt ülikooli eesti keele lektorid Faehlmann, Hermann ja Veske ning eelkõige akadeemik Wiedemann). Lingvistika arengule mõjus vabariigi süünd viljastavalt: eestikeelseks muudetud ülikoolis loodi rahvusteaduste uurimiseks ja õpetamiseks professuurid, ülikooli juures hakkasid tegutsema Akadeemiline Emakeele Selts ja taaselustatud Õpetatud Eesti Selts. (Mägiste 1937: 359–360, 479)

Väljakujuneva eesti keeleteaduse keskmes oli keeleajaloo ja murrete uurimine. Sel teemal kaitsesid doktoritöö ja avaldasid artikleid Andrus Saareste (1924), Julius Mark (1923/1925), Julius Mägiste (1928), Mihkel Toomse (1941) ning Alo Raun (1941). Ilmus ka kirja-keele ajaloo põhjalikumaid käsitlusi allikatutvustustena ning Saarestelt esimesed tervikülevaated kirjakeele pikemate perioodide kohta.

Kaasaegset keelt uuriti see-eest vähe ning eelkõige keelehooldelisest vaatenurgast (Kasik 2011: 18). Normikeelt tähtsustavail 1930. aastail ilmus ülevaateid tekstidest leitud eksimustest kirjakeele normingute vastu. Kõige ulatuslikuma ülevaate kirjakeele reeglitest ja eksimustest nende vastu andis Johannes Aavik (1936a).

Enamjaolt avaldati aga uurimusliku osata keelekorralduslikke kirjutisi. Kirjakeele korraldamise üle arutleti Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusajal intensiivselt. Keelemeeste vaated erinesid seejuures tugevalt ning tollases keelehooldes võib täheldada nelja põhisuunda: keeleuenduslikku (Johannes Aavik, Villem Grünthal-Ridala, Oskar Loorits jt), reegliparasust taotlevat (Johannes Voldemar Veski, Elmar Muuk), keele loomulikku arengut pooldavat (Jaan Jõgever, Kaarel Leetberg) ja demokraatlikku (Andrus Saareste) (Raag 2008: 181–186). Seejuures kestis keeleuendusliku suuna kõrgaeg kuni Veski „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ I köite (1925) ja Elmar Muugi grammatika „Eesti keeleõpetus I. Hääliku- ja vormiõpetus“ (1927) ilmumiseni. Nende ja järgmiste kirjakeele norminguid fikseerivate teoste toel hakkas domineerima reegliparasuse suund, ülejäänud suunad seevastu olid keele range normimise vastu (Raag 2008: 192, 207).

Keeleajalugu

§ 116 Maailma lingvistikas mõjuka võrdlev-ajaloolise meetodi tõi Eestisse Mihkel Veske, kes kaitses Leipzigi ülikoolis doktoriväitekirja noomenite käänamisest soome-ugri keeltes („Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes“ 1872). Morfeemide ajalugu puudutasid oma grammatikates nii Veske kui ka Hermann. Esimese põhjalikuma ülevaate andis **Jaan Jõgever** (1860–1924) oma „Eesti keele grammatikas“ (II ja III aasta, 1920a, 1920b) (Mihkla 1927–1928: 156).

Diakrooniline keeleuurimine, mis oli 19. sajandil populaarne nii rahvusvahelises kui ka siinses lingvistikas, mõjutas ka keelekorraldust:

sageli peeti vanemaid keelevorme uutest paremaks, omapärasemaks ja õigemaks (Pajusalu 2003b: 242). Soovitusi eelistada keeleajalooliselt esmaseid ehk häälikuseaduslikke vorme teiste sõnade eeskujul tekkinud analoogiavormidele leiab juba 19. sajandi alguse Beiträge kaastööliste kirjutistest (Pajusalu 2003b: 242), hiljem Friedrich Robert Faehlmannilt, Karl August Hermannilt, Mihkel Veskelt ja Harald Pöllult. Eriti hoogsalt asusid keeleajaloolisi vorme propageerima keeleuendajad Johannes Aavik ja Villem Grünthal-Ridala. Viimaste kaasaegsed Lauri Kettunen, Andrus Saareste, Kaarel Leetberg, Jaan Jõgever olid aga veendunud selles, et analoogiavormid pole häälikuseaduslikest halvemad. (Muuk 1925) Keeleajaloolise argumentatsiooni kasutamisest eesti keelekorralduses andis ülevaate Elmar Muuk („Häälikuseaduslikkus ja analoogilisus meie õigekeelsusnähtuste hindamismöödupuuna“ 1925), kes rõhutas, et kirjakeele vormidele antavaid hinnanguid ei tohiks mõjutada see, kas need on kujunenud häälikuseaduslikult või analoogia toel.

Eesti keele ajaloo tõsisem uurimine algas 1920. aastatel Lauri Kettuneni ning tema õpilaste Andrus Saareste ja Julius Mägiste töödega. Saareste ja Mägiste jõudsid 1930. aastate lõpus ka tervikülevaadeteni eesti keelest muinasaja lõpul (Mägiste 1936b) ning 13.–18. sajandil (Saareste 1937a, 1939, 1940b). (Pajusalu 2003a: 167–168)

Eelkõige häälikuloole pühendunud **Lauri Kettunen** (1885–1963) tegeles ka ajaloolise morfoloogiaga („Miten eteläviron aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona on käsitettävä?“ 1914, „Passiivin tunnuksesta“ 1915, „Gab es Stufenwechsel im Urfinnischen?“ 1936, hiljem „Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs“ 1956).

Julius Mark (1890–1959) uuris põhjalikult läänemeresoome possessiivsufikseid e omastusliiteid ning kaitses sel teemal ka doktoritöö („Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen I. Einleitung, frühere Arbeiten, die Possessivsuffixe in den ostseefinnischen Sprachen“ 1923, ilmunud täiendatuna 1925; „Das System der Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen“ 1931).

Andrus Saareste (1892–1964) koostas tervikülevaated eesti keelest 13.–16. sajandil („Eesti keel XIII–XVI sajandil“ 1937a), 16.–17. sajandil („Eesti keel Rootsi-Poola ajal“ 1940b) ja 18. sajandi esimesel poolel („Piibli keel ja rahvakeel“ 1939). Samuti kommenteeris ta Mägiste doktoritööd possessiivsufiksiste kohta („Keeleajaloolisi märkusi“ 1925, „Väitekiri läänemeresoome keelte vormiõppe alalt“ 1928).

Julius Mägiste (1900–1978) uurimustest haakuvad sõnamuutmisega artiklid, milles ta iseloomustab tüvede kujunemist („Käändelõpp tüve- ja tuletuselemendina Eestis ja lähemais sugukeelis“ 1932, „Haruldasest eesti sisekaost sõnus (*õlu* :) *õlle, tõte, tõteline, tõtelik*” 1939), ülevaade eesti keelest muinasajal („Vaimne kultuur: keel“ 1936) ja käsikiri „Possessiivsufiksrite rudimentidest eestis, eriti vana eesti kirjakeele (1520–1739) adverbides jm. partiklites“, mis avaldati postuumselt teoses „Julius Mägiste 100“ (2000).

Alo Raun (1905–2004) kaitses doktoritöö võrdlusastmete ajaloost („Zur Komparation in den finnisch-ugrischen Sprachen“ 1941).

Mihkel Toomse (1905–1986) selgitas vormivariantide esinemuse põhjal murretes ja sugulaskeeltes nende omavahelisi suhteid ning kujunemiskäiku („Singulari partitiiv *-ta, -da* eestis“ 1933, „Eesti *se-, ske-, kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest“ 1938a, doktori- väitekirj „Eesti *ta-, tä-*verbide konsonantsest liitumisest“ 1941).

Murded

§ 117 Eesti piirkondade vormimoodustuse erinevusi on eesti keele grammatikates mainitud juba Heinrich Stahlist alates. Laiem huvi murrete vastu tekkis 19. sajandi algul, kui *Beiträges* avaldati murde- materjale ning kirjeldati murdenähtusi, jõudmata siiski kokkuvõtete või üldistusteni. (Kask 1984: 29–31) Eesti dialektoloogiale pani aluse Ferdinand Johann Wiedemann, esimeste põhjalike deskriptiivsete murdeülevaadete koostaja („Ehstnische Dialekte und ehstnische Schriftsprache“ 1871, „Grammatik der Ehstnischen Sprache“ 1875), kellelt pärineb ka esimene ühe murde teaduslik käsitus („Versuch ueber den Werro-ehstnischen Dialekt“ 1864; eestikeelses tõlkes „Uurimus Võru murdest“ Tartu, 2002). 1920. aastatel sai murde- uurimisest Andrus Saareste juhtimisel üks eesti keeleteaduse keskseid alasid. (Pajusalu jt 2009: 34–37)

Murdevormidega tegelesidki kõige põhjalikumalt Saareste („Translatiivi *-st* Eesti idapoolseis murdeis“ 1922, „Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõunaeesti?“ 1931, „Eesti keeleala murdelisest liigendusest“ 1932, „Piibli keel ja rahvakeel“ 1939, „Ainsuse illatiiv kolmesilbilistel tüvedel“ 1940, lisaks murdeatlase vihikud 1938 ja 1941) ja Mihkel Toomse („Singulari partitiiv *-ta, -da* eestis“ 1933,

„Passiivvormide segunemisi“ 1938b, „Eesti *se-*, *ske-*, *kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest“ 1938a, „Eesti *ta-*, *tä-*verbide konsonantsest liitumisest“ 1941). Murrete vormimoodustust uurisid paljud teisedki (Feliks Pettai „*de-*illatiivi algupära seletuseks“ 1927a; „*-he* ja *-oe* lõpuliste illatiivide vahepiirist Otepääst Peipsini“ 1927b; August Meissaar „Kaks pluurali nominatiivi tähistavat uusmorfeemi Lõuna-Eesti murretes“ 1928; Valter Niilus „Leivu passiivist“ 1936; Enn Koit „Saaremaa murde sugemeid Johannes Aaviku keelearendustegevuses“ 1939; Julius Mägiste „Kagu-Eesti murde eitavast *k-*aineseta imperatiivist“ 1940; Lembit Nigol, diplomitöö „Ühesilbiliste pikavokaalsete tüvede ainsuse illatiivist Lõuna-Eesti kagumurrakutes ja keelesaartel“ 1940).

Kirjakeele ajalugu

§ 118 Vana kirjakeele tekste hakati analüüsima juba ajakirjas „Beiträge zur genauern Kenntniß der estnischen Sprache“ (1813–32). Osas allikatutvustustest kirjeldati ka tekstides kasutatud vorme (Jacob Johann Anton Hirschhausen „Bemerkungen über Stahl’s deutsch-estnische Postille“ 1818). (Habicht 2003b: 138–139) Kirjakeele ajaloo allikate vormimoodustusel on peatunud ka Eduard Ahrens oma artiklites („Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache: zur Ehrenrettung des Unterdrückten“ 1845, „Sprachfehler der Ehstnischen Bibel“ 1853b).

Mihkel Veske võrdles vanu keelevorme Stahli käsi- ja koduramatus oma kaasaegsetega („Ueber bemerkenswerthe Formen in dem ältesten estnischen Buch“ 1882). Karl August Hermann („Ueber die alte estnische Inschrift an der Kirche zu Karmel“ 1897) püüdis keelekasutuse, sh alaleütleva tunnuse kuju põhjal määratleda Kaarma kiriku portaalikirja vanust. Jaan Jõgever analüüsis põhjalikus Läti Henriku keele kirjelduses ka vormimoodustust („Läti Henriku Eesti keel“ 1913b).

Andrus Saareste avaldas artikleid vanadest eestikeelsetest tekstidest, kus iseloomustas ka nende vormijooni („400-a. vanune leid Eestis“ 1923, „Wanradt-Köllli katekismuse keelest“ 1930, „Agenda Parva (1622) keelest“ 1938, „Piibli keel ja rahvakeel“ 1939). Samuti koostas ta üldistavaid ülevaateid kirjakeele ajaloo etappide keelekasutusest („Eesti keel XIII–XVI sajandil“ 1937a, „Eesti keel Rootsi-Poola ajal“ 1940b).

Julius Mägiste iseloomustas Wanradti-Koelli katekismuse keelt („Vanim eestikeelne trükkteos aastast 1535“ 1930) ning soome mõjusid eesti kirjakeeles („Soome keele osa eesti kirjakeele arendamisel: Pilk soomest laenamise mõtte käiku Rosenplänter'i aegsest maa-rahvakeelest eesti riigikeeleni“ 1931), puudutades ka morfoloogiat.

Argikeel

§ 119 Pärast mõjukate kirjakeelt fikseerivate teoste ilmumist avaldati 1930. aastail hulk õigekeelsust jälgivaid uurimusi, milles loetleti märgatud erinevusi kirjakeele norminguist. Enamasti jälgiti õpilaste eksamitöid (Johannes Aavik „Gümnaasiumi lõpuklassi õpilaste võistluskirjandid“ 1935, „Keel ja stiil gümnaasiumiõpilaste võistluskirjandis“ 1936b, „Tänavuste võistluskirjandite keel, stiil ja kompositsioon“ 1937; Märt Meos „Eesti algkooli lõpetaja: algkooli lõpetaja oskused ja teadmised emakeele alal“ 1936; Alo Raun „Koguge ja uurige keele vigu!“ 1938; Ernst Nurm „Ülevaade 1056 keskkoolilõpetaja ortograafilisest tasemest“ 1938, „1937. a gümnaasiumi vastuvõtu-eksami tööde ortoloogiline külg“ 1939), aga ka ajakirjanduskeelt (Valter Poissman „Ajaleht „Vaba Maa“ keelest 1929. a algul“ 1930). Kõige ulatuslikuma ülevaate kirjakeele reeglitest ja eksimustest nende vastu andis Johannes Aavik teoses „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ (1936a).

1945–1960. Traditsiooniliste suundade kinnistumine

Üldpilt

§ 120 1944. aastal lahkusid Eestist kõik doktorikraadiga keeleteadlased peale Paul Ariste ning kümmekond sõjajärgset aastat polnud siinses keeueuurimises kuigi viljakad (Kasik 2011: 18). Rootsi põgenenud keeueuurijad jätkasid oma tööd seal, Eestisse jäänud hakkasid siin taas eesti keele õpetamist ja uurimist üles ehitama.

Olulisim pärast sõja-aastatel Eestisse jäänud sõnamuutmisega tegelejatest oli kirjakeele ajaloo ja murrete uurija Arnold Kask, kes kaitses 1955. aastal doktoriväitekirja ja sai Tartu ülikooli eesti keele professoriks. Tema juhtimisel kujunes kirjakeele ajalugu omaette

uurimisdistsipliiniks: juba 1950. aastailgi avaldas ta kaalukaid üldkäsitlusi ning tema juhitud eesti keele kateedris kaitsti hulk selleteemalisi diplomitöid. Sõnamuutmisest kaitsti kaks kandidaadiväitekirja: Juhan Peegel kirjeldas vanema rahvalaulu vormimoodustust ja Aino Valmet mitmuse osastavat vanas kirjakeeles.

Tüüpjuhul jälgiti uurimistöodes sama keelenähtust keeleajaloos, murretes, vanemas ja kaasaegses kirjakeeles. Selline käsitlusviis oli saanud tavaks Eesti Vabariigi aegsetes Saareste, Mägiste, Toomse jt uurimustes. Sõnamuutmise uurimisel jätkati eelmistel kümnenditel kujunenud uurimissuundade ja -meetoditega, kirjeldades põhjalikult paljude üksikvormide ajalugu ning jõudes ka kaalukate üldkäsitlusteni eesti keele muutumisest pikemal perioodil (nt Saareste 1952; Kask 1949, 1952). Koostati ka põhjalikke murdeülevaateid, mis ilmusid täiendatuna-toimetatuna aastakümneid hiljem (Must, Univere 2002; Tanning 2004).

Keeleajalugu

§ **121 Juhan Peegel** (1919–2007) uuris põhjalikult regilaulu morfoloogiat (kandidaadiväitekirja „Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia“ 1954, „Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest“ 1961). Huno Rätsep tegeles infiniitvormide („Läänemeresoome keelte *t*-lise infiniitviivi päritoluga seoses olevaid probleeme“ 1955, „*n*-listest infiniitsetest verbivormidest soome-ugri keeltes“ 1956), Paul Ariste („Sisekohakäänete kujunemisest läänemere keeltes“ 1954) ja Karl Kont käänete ajaloo („Translatiivist läänemeresoome keeltes ja mordva ning lapi keeles“ 1955). Eeva Ahven koostas ülevaate muutustest 20. sajandi alguskümnete keeles („Eesti keele arenemine aastail 1900–1917“ 1958).

Väliseesti autoritest käsitles **Valter Tauli** (enne perekonnanime eestistamist Poissman) astmevahelduse ajalugu („Astmevahelduse tekimise foneetilised tingimused“ 1947, „The Origin of the Quantitative System in Estonian“ 1953–54, „Phonological Tendencies in Estonian“ 1956), Alo Raun võrdevormide ajalugu (nt „Zur ursprünglichen Bedeutung des Komparativs: Kurze Mitteilung“ 1947, „Zum Komparativ und Superlativ in den finnisch-ugrischen Sprachen“ 1951) ja Felix Oinas verbivormistiku ajalugu („Über einige Kurzformen in der Verbalflexion der ostseefinnischen Sprachen“ 1952). Julius Mägiste kirjutas nii kvotatiivi, komparatiivi kui ka terminatiivi kujunemisest

(„Eesti nn. *da*- infinitiivilise kaudse kõneviisi selgituseks“ 1952, „Lisiä viron oratio obliquan ja s.-ugr. *accusativus cum infinitivo*-rakenteiden historiaan“ 1955, „Zu dem finnisch-lappischen *g*-(*g*-) Komparativ“ 1954, „Terminatiivipäätteiden ja -rakenteiden alalta“ 1959). Andrus Saareste avaldas teoses „Kaunis emakeel“ (1952) üldistava ülevaate eesti keele ajaloost.

Murded

§ 122 Eksiilis ilmus Andrus Saareste „Väike eesti murdeatlas“ (1955). **Arnold Kask** (1902–1944) avaldas artikli eesti murdeliigendusest („Eesti murrete kujunemisest ja rühmitumisest“ 1956), milles andis ülevaate murrete ja murrakute häälikulistest, sõnavaralistest ja eelkõige morfoloogilistest erijoontest. Murdemorfoloogiaga tegelesid veel peamiselt mitmusevorme uuriv **Aili Univere** (1901–1994) („*a*-listest mitmuse vormidest eesti murdeis“ 1955, „Ühesilbiliste vokaaltüvede pluurali genitiivist“ 1958) ja lihtminevikku uuriv **Ellen Turu** (1928–1974) (diplomitöö „Imperfekti esinemus eesti keeles“ 1954, „Kahesilbiliste *e*-tüveliste verbide imperfektist eesti murretes“ 1959, „Ühesilbiliste vokaaltüveliste verbide imperfektist“ 1960, „*hakkama-õmblema*-tüüpi verbide imperfekt eesti murretes“ 1962). Oma kandidaadiväitekirjas kirjeldas pluurali partitiivi murretes **Aino Valmet** (1928–1993) („Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857)“ 1956).

Kaitsti diplomitöid verbivormistikust (Milvi Juske „Kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööre eesti keeles“ 1954, Margit Randmaa „Umbisikulise tegumoe olevik eesti murretes“ 1955, Vaike Potseps „*da*-infinitiiv ja selle tarvitamine eesti murdeis“ 1956, Carmen Toomsalu „*tud*-kesksõna esinemus eesti murretes“ 1955, Evi Johandi „*nud*-partitsiip eesti keeles“ 1956, Eduard Vitsberg „Eitus eesti murretes“ 1958, Evi Tael „Imperfekti pluurali 3. pööre Rammu saare murrakus“ 1959), käändsõnavormistikust (Juta Leppik „Inessiiv eesti kirjakeeles“ 1952, Juta Anepajo „Allatiiv eesti murdeis“ 1952, Luule Tuuksam „Alaltütlev kääne eesti keeles“ 1952, Evi Tikk „Essiiv eesti keeles“ 1953, Helju Vals „Kaasaütlev kääne eesti keeles“ 1953, Silvi Soosaar „Ilmaütlev kääne eesti keeles“ 1954, Elvi Männik „Mitmuse genitiiv eesti murdeis“ 1954, Helve Alla „Ainsuse osastav eesti keeles“ 1954, Ilmar Reiman „Illatiiv eesti murretes“ 1956, Rutt Zirk „Inessiiv eesti

murdeis“ 1957, Lea Roosaar „Elatiiv eesti keeles“ 1957, Aili Univere „Ühesilbiliste vokaaltüvede pluurali genitiivist“ 1958) ja murdekeelse kõneleja raskustest kirjakeele omandamisel (Lehte Nelke „Eesti keele õpetamisel esinevaid raskusi Pankjavitsa 7-a. koolis“ 1957).

Ilmus ka artikleid murrete vorminähtuste kohta (Gerda Laugaste „Murdetaust keskkoolilõpetaja keeletarvitus“ 1956, Mihkel Toomse „Zur dritten Person Pluralis im Südestnischen“ 1955, 1959).

Kirjakeele ajalugu

§ 123 Aino Valmet kaitses kandidaadiväitekirja „Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857)“ (1956), milles andis ülevaate kõnealuse vormi päritolust, esinemusest murretes ning vanas ja kaas-aegses kirjakeeles, ja **Eeva Ahven** (1924–2009) kandidaadiväitekirja „Eesti kirjakeele arenemine aastail 1900–1917“ (1953, ilmunud raamatuna 1958). **Arnold Kask** koostas ülevaateid kirjakeele kujunemisest („Lühike ülevaade eesti keelest ja selle arenemisest“ 1949, „Mõningaid jooni eesti rahvuskeele kujunemisest“ 1952).

Diplomitöodes jälgiti paljude teistegi üksikvormide saatust vanas ja uuemas kirjakeeles, niihästi noomeni (Helve Alla „Ainsuse osastav eesti keeles“ 1954, Juta Leppik „Inessiiv eesti kirjakeeles“ 1952, Luule Tuuksam „Alaltütlev kääne eesti keeles“ 1952, Evi Tikk „Essiiv eesti keeles“ 1953, Helju Vals „Kaasaütlev kääne eesti keeles“ 1953, Ellen Uuspõld „Mitmuse osastav XIX sajandi kirjakeeles“ 1953, Silvi Soosaar „Ilmaütlev kääne eesti keeles“ 1954, Olaf Paabo „Mitmuse osastav eesti vanemas kirjakeeles“ 1955, Ingrid Sõnajalg „Illatiiv eesti kirjakeeles“ 1956, Lea Roosaar „Elatiiv eesti keeles“ 1957, Salme Hüdsi „Illatiiv eesti kirjakeeles“ 1959) kui ka verbivorme (Milvi Juske „Kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööre eesti keeles“ 1954, Ellen Turu „Imperfekti esinemus eesti keeles“ 1954, Evi Johandi „*nud*-partitsiip eesti keeles“ 1956, Leili Kann „*va*-tunnus eesti kirjakeeles“ 1956, Viima Raudsepp „Käskiv kõneviis ja käsu-keelu väljendamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles“ 1957). Masingu keelt analüüsis oma diplomitöös Meedi Kim („O. W. Masingu keele häälikuline ja morfoloogiline külg“ 1954).

1960.–1990. aastad. Uurimise teooriakeskus

Üldpilt

§ 124 1960.–1990. aastad oli eesti sõnamuutmise uurimises väga produktiivne aeg, ilmus rohkesti niihästi teoreetilisi alusuuringuid kui ka konkreetse keeleainese analüüse, jõudsalt edenesid traditsioonilised uurimissuunad ja nende kõrval said alguse uued.

Esimesed morfoloogiateoreetilised artiklid ilmusid 1960. aastatel, kui Henno Rajandi (1963) ja Valmen Hallap (1964a, 1964b) tutvustasid strukturalistlikku IA-mudelit, mis jagab igasuguse teksti morfeemijadaks. 1970ndate algul demonstreeris Mati Hint (1972), et eesti flektiivseid vorme kirjeldab märksa otstarbekamalt IP-mudel, mis annab üldistavad reeglid lähtevormist ülejäänud vormide moodustamiseks. 1977. a ilmus Ülle Viksilt ülevaade olulisematest morfoloogiamudelitest, ühtlasi tutvustas ta enda välja töötatud klassifikaatorse morfoloogia mudelit. Pika aja jooksul täiendatud ja ulatuslike empiiriliste uuringutega seotud morfoloogiamudelile (Viks 1976, 1977, 1978, 1980, 1982a, 1982b, 1992, 1994a, 1994b) toetub suuresti ka eesti arvutigrammatika. Lisaks Ülle Viksile arendasid oma morfoloogiamudeli välja Toomas Help (1985b, 1985c, 1995, 2004), Henn Saari (1997, 1998, 1999) ja Martin Ehala (1997b).

Veel arutleti morfoloogiliste kategooriate olemuse üle. Senisele kõneviisi määratlusele pakkus alternatiivi Huno Rätsep (1971). Ta näitas, et kui kasutada kõneviisiülest teatelaadikategooriat (tänapäevase terminiga *evidentsiaalsuse* kategooriat), on eesti keeles kolm kõneviisi. Kindlal ja käskival kõneviisil on seejuures kaks varianti: otsese ja vahendava teatamislaadiga. Tiit-Rein Viitso tegi ettepaneku hakata vahendava teatamislaadiga käsuvorme käsitlema omaette kõneviisina (1976) ning mõne aja pärast ilmunud teaduslikus grammatikas (EKG I 1995) nii tehtigi – kõneviiside hulka lisati möönev kõneviis e jussiiv. Käändekategooriale heitis värske pilgu Toomas Help. Ta käsitles eesti käändevorme kombinatsioonidena, mille võisid moodustada primaarkääne (kas nominatiiv või obliikva), sekundaarkääne (partitiiv, illatiiv, inessiiv, elatiiv, allatiiv, adessiiv, ablatiiv, translatiiv) ja kliitik (*-ni*, *-na*, *-ta*, *-ga*). Rajava, oleva, ilma- ja kaasaütleva käände tunnuseid kirjeldas mitmes tollases artiklis kliitikutena ka Joel Nevis. Käändekirjeldus jäi EKG-s siiski traditsiooniliseks.

1970. aastate lõpus hakati keelenähtusi käsitlema tsentri ja perifeeria põhimõttel, eristades sõnaliigi (Erelt 1977a), käändekategooria (Kross 1988, valminud 1978) ja muuttüübistiku (Kross 1984, Help 1985b, 1985c) tüüpilisi ja ebatüüpilisi esindajaid. Koos sellega hakati teadlikult rõhutama vormimoodustusnähtuste produktiivsust: ilmus Kristiina Rossi noomenitüüpide produktiivsuse analüüs (Kross 1984) ning Toomas Help rõhutas vajadust eristada mälus tervikuna säilitatavaid vorme ehk passiivset morfoloogiat sellistest vormidest, mida moodustatakse reeglitega, mis järelduvad sõna häälikkuju põhjal automaatselt, seega aktiivset morfoloogiat (Help 1985b, 1985c jj).

Paljud osutasid ebakohtadele sõnamuutmise teaduslikus käsitluses, õpetamises ja normimises ning pakkusid ideid, kuidas seda võiks paremini korraldada. Mati Hint, Jaak Peebo jt tegid ulatuslikke argikeele uuringuid, millest osa sai normingumuudatuste aluseks.

Jõudsalt arenesid ka traditsioonilised uurimissuunad. Kitsamate teemade põhjalike käsitluste kõrval valmisid üldistavad ülevaated noomenimorfoloogia ajaloost (Rätsep 1979, 1982), kirjakeele arengust ja selle murdetaustast (Kask 1962, 1984) ning tänapäeva eesti keele vormimoodustusest sõnatüübiti (Peebo 1997), samuti ühe murde morfoloogia koondkäsitlused sarjas „Eesti murded“ avaldatud ülevaadetena (Tanning 1961, Must 1965, Keem 1970, Must 1995, Univere 1996). Hakati rakendama uudseid meetodeid, nt hakkasid Mati Hint (1978), Kristiina Ross (Kross 1984) jt lähtuma loomuliku morfoloogia teooriast ning Karl Pajusalu (1995) ja Leelo Keevallik (1994) töid morfoloogia variatiivsuse uurimisse kvantitatiivse sotsiolingvistika.

Uue uurimissuunana hakati 1970. aastail (kodu-Eestis 1990. aastail) jälgima laste vormimoodustuse omandamist. Hoogsalt edenes arvutilingvistika. 1970.–1980. aastail koostati formaliseeritud ja kvantitatiivseid keelekirjeldusi ning tehti keele automaattöötluks vajalikke eeltoide. 1990. aastail asuti koostama ja morfoloogiliselt märgendama elektroonilisi tekstikorpusi, töötati välja morfoloogiaanalüsaatorid ja -ühestajad ning kirjeldati asjakohast problemaatikat artiklites, ühes doktori- (Kaalep 1999) ja kahes magistritöös (Puolakainen 1996, Uibo 1999).

Põhjaliku deskriptiivse grammatika koostamise plaani hakati pidama juba 1950. aastatel, kuid töö jäi pooleli ning ilmusid vaid grammatika üksikud osad, sh puudutati sõnamuutmist üksnes arv- ja asesõna käsitlevas vihikus (Kask, Palmeos 1965). Alles aastakümneid

hiljem ilmus kirjeldav grammatika EKG, mille Kristiina Rossi koostatud morfoloogiaosa (1995) oli varasema traditsiooniga võrreldes täiesti uudne, tuginedes Ülle Viksi ja Toomas Helbi morfoloogiamedelitele. Ühemehetööna koostas Valter Tauli eksiilis esimese puhtsünkroonilise sünteesigrammatika, mille uudse lähenemisega morfoloogiaosa (eesti keeles 1972 ja inglise keeles 1973) vaatles esmakordselt põhjalikult vormide üksteisest tuletatavust ning käsitles astmevaheldust (Uibo, Erelt 1982: 215–217).

Strukturalistlik analüütiline morfoloogiakäsitlus (IA-mudel)

§ 125 1960. aastatel jõudis Eestisse strukturalistlik morfoloogiakäsitlus, mida on hiljem hakatud nimetama IA-mudeliks (*Item and Arrangement*) ja mis tegeleb sõnasiseste üksuste tuvastamise ning korrastamisega. Tegemist on esimese formaliseeritud morfoloogiakäsitlusega. (Iva 2007: 38) Seda tutvustas siinsele lugejaskonnale artiklis „Morfeemide liigitus deskriptiivses lingvistikas“ (1963) **Henno Rajandi** (1928–1998), toetudes Leonard Bloomfieldile, Zellig Harrisile, Charles Hockettile, Eugene Nidale jt autoritele.

Oma referatiivses artiklis kirjeldab ta, et allomorfide vaheldus võib olla automaatne (keele hääldusreeglitest tingitud) või mitteautomaatne; regulaarne (teatud tingimustel kõige sagedamini esinev) või irregulaarne; fonoloogiliselt või morfoloogiliselt tingitud (oleneda kas kõrval olevast häälikust või vormist, mille koostises morfeem esineb). Allomorfidest üks valitakse morfeemi pealiikmeks, mille järgi seda morfeemi nimetatakse. Morfeeme saab liigitada mitmel moel, lähtudes nende 1) siseehitusest, 2) omavahelistest vormilistest suhetest ja 3) distributsioonist.

1. Siseehituse järgi saab morfeeme jaotada mitmeti. Vastavalt sellele, kas sõnavorme eristab üksteisest erinev häälikkoostis või mõni häälikuülene nähtus (nt välde), koosnevad morfeemid kas a) segmentaalfoneemidest, b) suprasegmentaalfoneemidest või c) nii segmentaal- kui ka suprasegmentaalfoneemidest. Morfeemi osade omavahelise paiknemise alusel aga jagunevad morfeemid sellisteks, a) mida ei katkesta teine morfeem, ja b) mille osade vahel on teine morfeem või selle osa (nt arabia keele mittepeidevad juurmorfeemid).

Veel on võimalik eristada keeles tüüpilise häälikkujuga nn kanoonilisi vorme haruldasema fonoloogilise ehitusega morfeemidest.

2. Morfeemide omavahelised vormilised suhted on kas struktuuri- lised või positsioonilised. Struktuuriliselt suhestuvad a) liituvad morfeemid (tavajuhtum), b) asendavad morfeemid (nt vormides *tuba* : *toa* varieeruvad osad *-ub-* ja *-o-*) ja c) lahutuvad morfeemid (kui mõnd lühemat vormi on otstarbekas käsitleda pikemast tulenevana). Paiknemise poolest võivad morfeemid aga olla a) järjestikused ehk asetseda üksteise järel, b) kiilduvad ehk asetseda teise morfeemi sees või c) samaaegsed ehk väljenduda korraga (nt suprasegmentaalne ja segmentaalne morfeem).

3. Distributsiooni alusel saab morfeemid jagada seotud ja vabadeks; juurteks ja mittejuurteks; sõnavormi järgmiste morfeemide liitumisele sulgevateks ja mittesulgevateks; vastastikku eksklusiivseteks ehk üksteist välistavateks ja mittevälistavateks; sama ja eri järku morfeemideks (nt sufiksitest kuulub esimesse järku tüvele lähim morfeem, teise järku järgmine jne).

Vahetult pärast Rajandi artikli ilmumist asus **Valmen Hallap** (1928–1987) arutlema, kuidas saaks IA-mudelit rakendada eesti keele kirjeldamisel. Artiklis „Morfeemilise positsiooni mõiste“ (1964) eritles ta allomorfi liike. Vastavalt sellele, kas ja kuidas tüve häälikkuju tunnuse kuju mõjutab, eristas ta nelja liiki allomorfe:

- 1) sõnasiseselt fonoloogiliselt tingitud allomorfid (nt ilmaütleva tunnuse allomorf - *’tta* esineb pika vokaali järel, ülejäänud juhtudel aga *-tta*, vrd *maa’tta*, *raamatutetta*);
- 2) sõnasiseselt mittefonoloogiliselt tingitud allomorfid (nt sarnase fonoloogilise ehitusega nimetava tüvedele *heli*, *tuli*, *veli*, *kali* ja *vali* liituvad erisugused genitiivi tunnuse allomorfid \emptyset (null), *i* | *e* (*i* asendumine *e-ga*), *i* | *je*, *i* | *ja*, *i* | *ju*, mistõttu kõik kindlat tunnuseallomorfi nõudvad tüvimorfeemid tuleb esitada loendina);
- 3) sõnaväliselt fonoloogiliselt tingitud allomorfid (nt mokša kõnekeeles kehtib seaduspära, et kui eelnev sõna lõpeb helilise konsonandiga, muutub heliliseks ka järgmise sõna alguline helitu konsonant, v.a mõningates konsonantühendites);
- 4) sõnaväliselt mittefonoloogiliselt tingitud allomorfid (nt sõna *tuba* sisseütleva vormis kasutatakse verbide *puutuma* ja *suhtuma* naabruses käändetunnuse allomorfi *-sse*, mujal aga *b* | *pp*, vrd *Mis aga puutub toasse*, *siis ...* ja *Nüüd aga*, *lapsed*, *ruttu tupp!*).

Artiklis „Morfemaatika küsimusi“ (1964) peatus Hallap pikemalt vabal ja mittevabal allomorfiil: vabad allomorfid kannavad alati ühesugust tähendust ja on seetõttu teineteisega vabalt asendatavad (nt *ütel-* ja *öel-* vormis *ütelnud* ~ *öelnud*), mittevabad ehk positsioonilised allomorfid aga esinevad komplementaarses distributsioonis (nt *mine-* ja *lähe-* vormides *minema* ja *lähen*). Lisaks allomorfiilikidele arutles Hallap ka sõna morfeemideks jagamise põhimõtete ja morfeemide omavaheliste suhete üle. Igasugune foneemijada peab olema jagatav morfeemideks ja igal morfeemil peab olema foneemiline avaldumisvorm. Mõnikord ei õnnestu sõnavorme jaotada üksteisele järgnevatteks morfeemideks, vaid samas häälikujärjendis võib sisalduda mitu morfeemi (nt vormis *koja* sisalduvad esiteks tüve *koda* allomorf *koja* ja teiseks genitiivi tunnuse allomorf *t | j*) ning mõni morfeem ei pruugi koosneda häälikutest (nt mitmuse vorm *jõud* koosneb tüvimorfeemist *jõud* ja mitmuse tunnusest \emptyset).

Sünteesiv morfoloogiakäsitlus (IP-mudel)

§ 126 IA-morfoloogiakontseptsiooni kritiseeris **Mati Hint** (1937) artiklis „Eesti keele morfoloogia kirjeldamise meetodika probleeme“ (1972), rõhutades IP kui protsessimudeli märksa suuremat kirjeldusökonomiat ja sobivust eesti paljuski flektiivse morfoloogia iseloomustamiseks. Teksti morfeemijadadeks liigendav IA on üsna edukas aglutinatiivseid vorme kirjeldades, kuid ei ole tõhus flektiivsete vormide analüüsil, käsitades neidki aglutinatiivse morfeemijadana, kus tüvele liitub kustutus-, lisamis- või asendusmorfeem või mitme morfeemi kombinatsioon. Näiteks nõrgeneva laadivaheldusega sõnade *signa*, *rida*, *nuga* ja *luba* genitiivi allomorfe kirjeldab IA igapähe erineva reeglikomplektiga, nt sõna *signa* genitiivi allomorfiks on reeglikolmik 1) /k/ → \emptyset /V – V/, 2) /i/ → /e/ / – a#/ ja 3) /ea/ → /`ea/ / – #/, mis muudab selle mudeli ebaökonomiseks. Sünteesiv IP-morfoloogiamudel aga üldistab sarnased juhtumid, andes vormide moodustamiseks üldisemad ja vajaduse korral hierarhiseeritud reeglid. Erinevalt IA-mudelist, mis jagab sõnavormid morfeemideks, kirjeldab IP-mudel (*Item and Process*) sõnavormi moodustusprotsessi, mille käigus saadakse sünavormist reeglite abil soovitud pindvorm.

Artiklis „Morfeemistruktuuri reeglite ning morfoloogiliste moodustusreeglite vahekorra“ (1973b) arutles Mati Hint põhjalikumalt, kuidas tuleks morfoloogiateoorias suhestada eri tüüpi reegleid. Foneetilised ja morfonoloogilised reeglid realiseeruvad sõna häälikujust lähtuvalt automaatselt, morfoloogiliselt tingitud reeglite puhul aga tuleb anda sõnade loend, mille puhul need reeglid kehtivad. Foneetilised ja morfonoloogilised vaheldused defineerivad üksnes pindmisi sõnatüüpe, morfoloogilised vaheldused aga keele süvastruktuuris kokku kuuluvaid sõnu. Pindmiselt erinevad sõnatüübid võivad kuuluda süvatasandil samasse tüüpi, nt *rida* : *r`ea*, *j`õud* : *j`õu* ja *l`aud* : *laua* : *l`auda* kuuluvad samasse laadivahelduslikku tüüpi, kus genitiivis kustutatakse nominatiivis esinev sulghäälik. Eri struktuuriga sõnades toimuvad seejuures erisugused muutused.

Eesti esimese puhtsünkroonilise sünteesigrammatika kirjutas **Valter Tauli** („Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus“ 1972, „Standard Estonian Grammar. Part I. Phonology, morphology, word-formation“ 1973) (Viks, Vare 1977). Varem oli samas käsitluses kasutatud nii analüüsi kui ka sünteesi, nii sünkroonilist kui ka diakroonilist materjali (Hint 1969). Ingliskeelses grammatikas on põhjalikumalt tutvustatud sõnatuletust ja vormide omavahelisi seoseid, samas puuduvad sealt keelekorralduslikud seisukohad (Uibo, Erelt 1982: 213). Grammatika positiivsete omadustena on Udo Uibo esile tõstnud uudust, esmakordset vormide üksteisest tuletatavuse vaatlust ja astmevahelduse käsitlemist morfoloogiaosas; negatiivsete omadustena keerulist muuttüübistikku ning lakoonilisust (Uibo, Erelt 1982: 215–217).

IP-morfoloogiamudel, mis tuletab abstraktsetest algüksustest konkreetseid sõnavorme, on iseäranis iseloomulik generativistlikele morfoloogiakäsitlustele (Iva 2007: 38).

Ülle Viksi klassifikatoorne morfoloogia

§ 127 **Ülle Viks** (1948) töötas 1970.–90. aastatel põhjalikult läbi kogu eesti sõnamuutmissüsteemi. Tema doktoriväitekirj „Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia“ (1994a) koosnes väikemonograafiatest, mis kirjeldavad tema välja töötatud klassifikatoorset morfoloogiamudelit, ning mudeli realisatsioonist morfoloogiasõnastikuna („Klassifikatoorse morfoloogia põhimõtted“, „Klassifikatoorne morfoloogia. Verb“, „Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen“, „Väike vormisõnastik“). Sama teemaga tegeles ta ka paljudes muudes kirjutistes. Töö tulemuseks oli eesti kirjakeele sõnamuutmissüsteemi ehituse ja toimimise põhjalik kirjeldus, mis andis ülevaate 1) käänd- ja pöördõnade paradigmast, 2) sõnade muutmiserinevustest ning 3) morfoloogilise sünteesi toimimisest arvutialgoritmidenä. Ülle Viks arendas ja optimeeris klassifikatsiooni ning vormimoodustusreegleid pikka aega ja andis tehtud tööst põhjaliku ülevaate oma kirjutistes (mh „Eesti verbid. Morfoloogiline klassifikatsioon. Loendid“ 1974 (koos Mart Remmeliga), „Verbide muuttüübid ja morfoloogilised tüübid“ 1976, „Morfoloogilise klassifikatsiooni optimeerimisest“ 1978, „Kuidas formaliseerida tüvemuutusi“ 1979).

Klassifikatoorne morfoloogiamudel on paradigmakeeskne mudel, mille põhiliseks uurimisobjektiks on ühe sõnavormi asemel sõnavormide omavahelised seosed. Eesti keele sõnade paradigmad varieeruvad sõnuti palju ning kõige ökonoomsem viis vormimoodustus erinevustest ülevaadet anda on morfoloogiline klassifikatsioon.

Klassifikatoorse morfoloogiamudeli realisatsioon „Väike vormisõnastik“ (1992) on esimene eesti keele spetsiaalne morfoloogiasõnastik, s.o sõnastik, mis püüab esitada info kõigi sõnade morfoloogia kohta. Kuna eesti keeles on sõna muutevormide hulk suur ning ükski sõnastik ei suuda hõlmata kogu keele leksikat, ei ole ühtegi sõnastikku võimalik mahutada kõigi sõnade kõiki muutevorme. Seetõttu koosneb ka „Väike vormisõnastik“ kahest osast, ülevaatlikust taotlevast grammatikast ja ammendavust taotlevast sõnastikust.

Grammatika esitab reeglid ja annab ülevaate muutmissüsteemist tervikuna, sisaldades muuhulgas ülevaate tüübistamispõhimõtetest, tüübikeirjeldused koos näidetega ning juhised sõnavormide moodustamiseks tüübikeirjelduste põhjal.

Sõnastik annab info iga üksiksõna kohta ilma keerukate reeglita. Sõnastikul on kaks osa: tähestikuline ja pöördtähestikuline. Tähestikulisel osal on märksõna juures tüübinumber – see juhatab grammatika tüübikirjelduseni, mille abil saab moodustada sobivad vormid. Kui sõna on tüvemitmuslik, on kirjas ka mitmuse vokaal. Sõnastikku märgitakse muudki sõna omadused, mis pole omased kogu tüübile: tüvevariandid, mis sõna muutevormides võivad esile tulla; sõna mitmuslikkus ja erandlikud vormid. Pöördtähestikulisel osal on tüübiloendid alates kõigist 1976. a ÕSis leidunud esimesse noomenitüüpi kuuluvatest sõnadest ja lõpetades kõigi muutumatute sõnadega. Sõnad on tüübi piires järjestatud lõpptähe alusel, kuna eesti keeles mõjutab sõna morfoloogilist käitumist lõpp rohkem kui algus (vrd *tikk* ja *ülipikk*, *rikas* ja *kikas*).

„Väikese vormisõnastiku“ morfoloogilise klassifikatsiooni aluseks on kolm lähteklassifikatsiooni, mis iseloomustavad sõna morfoloogilist muutumist kolmest aspektist:

1) formatiivvariantide kombinatsioonid (F), vrd nt

- tasku[t tasku[te tasku[id
- tütar[t tütar[de tütre[id
- kõne[t kõne[de kõne[sid

2) tüve lõpuvaheldusmall (T), vrd nt

- õpik õpiku õpiku[t õpiku[te (ABBB)
- ase aseme ase[t aseme[te (ABAB)
- oluline olulise olulis[t olulis[te (ABCC)
- s'uur suure s'uur[t suur[te (ABAC)

3) tüve astmevaheldusmall (A), vrd nt

- mõte m'õtte mõte[t mõte[te m'õtte[id (○●○○●)
- s'epp sepa s'eppa s'eppa[de s'eppi (●○○●●)
- vaher v'ahtra v'ahtra[t v'ahtra[te v'ahtra[id (○●●●●)

Nii tekib koondklassifikatsioon, mille ühte muuttüüpi kuuluvad sõnad on kõigi nende kolme tunnuse poolest samasugused: neil on kõigis vormides samasugused tunnusevariandid (F) ning nende paradigmas paiknevad samades kohtades nii eri lõppudega (T) kui ka eri astmes (A) tüvevariandid. Koondklassifikatsioonis on 26 noomeni- ja 12 verbi-tüüpi. Neist igäuhte iseloomustab erinev FTA-indeks, mis koosneb

lähteklassifikatsioonide tüüpide numbritest (nt noomenitüübi *mõte* FTA-indeks on 144, s.t F = 1. formatiivvariantide kombinatsioon, T = 4. tüve lõpukaheldusmall, A = 4. astmevaheldusmall).

Tüübikirjeldustes on muu hulgas antud ka tüüpsõna näidisvormid ning tüüpi kuuluvate sõnade arv 1976. aasta õigekeelsussõnaraamatus. „Väikese vormisõnastiku“ tüübikirjeldused on konspektiivselt esitatud tabelites, kus kasutatakse sümboleid ○ – nõrgaastmeline tüvekuju, ● – tugevaastmeline tüvekuju, A, B, C, D – tüvekujud, ning lühendeid sg – singular, pl – plural, n – nominatiiv, g – genitiiv, p – partitiiv, MA – *ma*-tegevusnimi, DA – *da*-tegevusnimi, B – ainuse 3. pööre, TUD – mineviku kesksõna impersonaal, MATA – *ma*-tegevusnime *mata*-vorm, V – oleviku kesksõna, S – lihtmineviku ainsuse 3. pööre, GU – möönev kõneviis, ME – mitmuse 1. pööre, TAKSE – umbisikulise tegumoe olevik, SIN – lihtmineviku ainsuse 1. pööre, SIME – lihtmineviku mitmuse 1. pööre.

Tabel 39. „Väikese vormisõnastiku“ noomenitüübid

Tüüp	FTA	Sõnu	Põhivormid					Pl p	Vokaalmitm tüvi	Adt
			Sg n	Sg g	Sg p	Pl g	Pl p			
1 vallatu	111	1879	A vallatu	A vallatu	A t vallatu	A te vallatu	A id vallatu	A i /vallatu/	(A) t'asku	
2 õpik	121	5747	A õpik	B õpiku	B t õpiku	B te õpiku	B id õpiku	B i /õpiku/	(B) pagasi	
3 vahe	122	19	A○ vahe	B● v'ahtra	B● t v'ahtra	B● te v'ahtra	B● id v'ahtra	B● /v'ahtra/	(B●)	
4 ase	131	29	A ase	B aseme	A t ase	B te aseme	B id aseme	B i /aseme/	(B)	
5 liige	133	115	A○ liige	B● l'iihme	A○ t liige	B● te l'iihme	B● id l'iihme	B● i /l'iihme/	(B●)	
6 mõte	114	395	A○ mõte	A● m'õtte	A○ t mõte	A○ te mõte	A● id m'õtte	A● i /m'õtte/	(A●) p'ersse	
7 hammas	144	164	A○ hammas	B● h'amba	A○ t hammas	A○ te hammas	B● id h'amba	B● i /h'amba/	(B●) t'aeva	
8 tütar	1a44	41	A○ tütar	B● t'ütire	A○ t tütar	A○ de tütar	B● id t'ütire	B● i /t'ütire/	(B)	
9 katus	141	1325	A katus	B katuse	A t katus	A te katus	B id katuse	B i /katuse/	(B)	
10 soolane	151	883	A soolane	B soolase	C t soolase	C te soolase	B id soolase	B i /soolase/	(B)	
11 harjutus	24a1	3265	A harjutus	B harjutuse	A t harjutus	A te harjutus	B - V harjutus	B - V /harjutusi/	A se harjutus	
12 oluline	251	2504	A oluline	B olulise	C t olulis	C te olulis	B - V olulis	B - V /olulisi/	C se olulis	
13 suur	2a75	29	A● s'uur	B○ suure	A● t s'uur	C○ te suur	A○ V s'uur	B○ - V /suuri/	A○ de s'uur	

Tüüp	FTA	Sõnu	Põhivormid					Plg	Plp	Vokaalmitm tüvi	Adt
			Sg n	Sg g	Sg p	Pl g	Pl p				
14 uus	2a65	26	A● 'uus	B○ uue	C● t 'uu	C○ te 'uu	A● V 'uus	D uusi	C● de 'uu		
15 käsi	2b65	9	A● käsi	B○ k'äe	C● tt k'ä	C○ te kä	A● käsi	A● /käsi/	C● tte kä		
16 kõne	31a1	717	A kõne	A kõne	A t kõne	A de kõne	A sid kõne		(B) k'õnne		
17 saba	41a1	497	A saba	A saba	A saba	A de saba	A sid (A - V) saba (sab[u]	A - V /sabu/	(B) s'appa		
18 sõda	41a6	50	A● sõda	A○ sõja	A● sõda	A● de sõda	A● sid (A● - V) sõda (sõd[u]	A○ - V /sõju/	(B) s'õtta		
19 seminar	421	370	A seminar	B seminari	B seminari	B de seminari	(B sid) B - V (seminari) seminar[e]	B - V /seminare/	B seminari		
20 nimi	42a1	16	A nimi	B nime	B nime	B de nime	B sid nime		C l'umme		
21 jõgi	42a6	8	A● jõgi	B○ j'õe	B● jõge	B○ de jõge	B● sid jõge		C j'õkke		
22 sepp	426	6724	A● s'ep	B○ sepa	B● s'ep	B○ de s'ep	B● sid B● - V s'ep	B○ - V /sepi/	(B●) m'etsa		
23 hein	4a2b5	18	A● h'ein	B○ heina	B● h'eina	C te hein	B● sid B● - V h'eina	B○ - V /heimul/	(B●) h'eina		
24 padi	427	74	A○ padi	B○ padja	B● p'atja	B○ de p'atja	B● sid B● - V p'atja	B○ - V /padju/	(B●) p'atja		
25 õnnelik	4b25&6	1292	A● õnnel'ik	B○ õnneliku	B● õnnel'ikku	B○ de (B○ - V) õnnel'ikku [de (õnnelik)e]	(B● sid) B● - V (õnnel'ikku[sid õnnel'ikk(e)]		B● õnnel'ikku		
26 idtee	51a1	289	A id'ee	A id'ee	A d id'ee	A de id'ee	A sid (A id) id'ee (id'e[id]	A i /id'eil/	(B) suhu		

Tabel 40. „Väikese vormisõnastiku“ verbitüübid

Tüüp	FTA	Sõnu	Põhivormid												
			Esmased					Teisesed							
			MA	DA	B	TUD	MATA	V	S	GU	ME	TAKSE	SIN	SIME	
27	elama	111	4559	A ma ela	A da ela	A b ela	A tud ela	A mata ela	A v ela	A s ela	A gu ela	A me ela	A takse ela	A sin ela	A sime ela
28	leppima	112	1499	A ma l'eppi	A da l'eppi	A ob lepi	A otud lepi	A mata l'eppi	A ov l'eppi	A os l'eppi	A gu l'eppi	A me lepi	A otakse lepi	A sin l'eppi	A sime l'eppi
29	hüppama	314	508	A ma h'üppa	A da hüppa	A ob h'üppa	A otud hüppa	A mata h'üppa	A ov h'üppa	A os h'üppa	A gu hüppa	A me h'üppa	A otakse hüppa	A sin h'üppa	A sime h'üppa
30	riidlema	244	175	A ma r'iidle	A da riidel	A ob r'iidle	B odud riidel	A mata r'iidle	A ov r'iidle	A os r'iidle	B ugu riidel	A me r'iidle	B odakse riidel	A sin r'iidle	A sime r'iidle
31	rabelema	241	42	A ma rabele	B da rabel	A b rabele	B dud rabel	A mata rabele	A v rabele	A s rabele	B gu rabel	A me rabele	B dakse rabel	A sin rabele	A sime rabele
32	seisma	3a23	10	A ma s'ets	A ta s'ets	B ob seisa	A otud s'ets	A mata s'ets	A ev s'ets	A is s'ets	A ku s'ets	B me seisa	A otakse s'ets	A sin s'ets	A sime s'ets
33	naerma	2a23	7	A ma n'aer	A da n'aer	B ob naera	A odud n'aer	A mata n'aer	A ev n'aer	A is n'aer	A gu n'aer	B me naera	A odakse n'aer	A sin n'aer	A sime n'aer
34	söötma	432	70	A ma s'ööt	A a s'ööt	B ob sööda	C otud sööda	A mata s'ööt	A ev s'ööt	A is s'ööt	A ku s'ööt	B me sööda	C otakse sööda	A sin s'ööt	A sime s'ööt
35	nutma	43a2	10	A ma n'utt	D oa n'utt	B ob nuta	C otud nute	A mata n'utt	D ev n'utt	D is n'utt	A ku n'utt	B me nuta	C otakse nute	A sin n'utt	A sime n'utt
36	tulema	555	73	A ma tule	C oa t'ull	A ob tule	B odud t'ul	A mata tule	A ov tule	B oi tull	B ugu tull	A me tule	C oakse tull	B in tull	B ime tull
37	võima	216	8	A ma v'oi	A da v'oi	A ob v'oi	A odud v'oi	A mata v'oi	A ov v'oi	A os v'oi	A gu v'oi	A me v'oi	A odakse v'oi	A sin v'oi	A sime v'oi
38	sööma	566a	9	A ma s'öö	B oa s'üü	A ob s'öö	A odud s'öö	A mata söö	A ov s'öö	C oi s'ö	A gu söö	A me söö	B oakse süü	C in sö	C oime sö

Viksi muuttüüpide liigitus oli varasemaga võrreldes täiesti uudne, kuna see lähtus sõnade klassifitseerimisel üksnes morfoloogilistest ehk vormimoodustust kirjeldavatest tunnustest, jättes fonoloogilised ehk tüve häälikkuju kirjeldavad tunnused kõrvale. Varem oli ka Tiit-Rein Viitso rõhutanud artiklis „Eesti muutkondade süsteemist“ (1976) vajadust lähtuda tüübistamisel üksnes morfoloogilistest tunnustest ning pakkunud sobivama jaotusalusena välja tüvevahelduse ja formatiivid, jagades verbid nende alusel ka tüüpidesse.

„Väikeses vormisõnastikus“ lõpliku kuju saanud tüübistik on kasutusel 2018. aasta õigekeelsussõnaraamatus, Filosoofi spelleris ning eesti keele morfoloogiaanalüsaatorites. Ülle Viksi morfoloogiamudelil lähtus ka Kristiina Ross EKG vormimoodustuse osa kirjutades. Viksi formatiivvariantide lähteklassifikatsiooni võttis oma kooligrammatika käänamis- ja pööramismallide aluseks Martin Ehala, Viksi süsteem on pisut modifitseeritud kujul kasutusel 2020. a valmivas eesti keele grammatikas. „Väikese vormisõnastiku“ edasiarendusena koostas Ülle Viks elektroonilise eesti keele kõigi sõnavormide sõnastiku, morfoloogiliste homonüümide sõnastiku ja riimisõnastiku (Viks, Õim 1998: 257).

„Väikese vormisõnastiku“ baasil on Ülle Viks arendanud arvutis kasutatavat eesti keele avatud morfoloogiamudelit, kus reeglipärased nähtused esitatakse reeglina ja ebareeglipärased sõnastikus ning mis võimaldab tänu reeglite formuleerimisele edukalt hakkama saada ka pidevalt täieneva sõnavara vormisünteesi ja -analüüsiga.

Toomas Helbi „sõnakeskene“ morfoloogiakäsitlus (WA-mudel)

§ 128 **Toomas Help** (1961) arendas 1980.–1990. aastatel välja oma morfoloogiamudeli („Linguistic competence and morphology“ 1985b, „Üks võimalus eesti verbimorfoloogia käsitlemiseks“ 1985c, „Regulaarsed ja irregulaarsed verbid eesti keeles“ 1995, doktoritöö „Sõnakeskene keelemudel: eesti regulaarne ja irregulaarne verb“ 2004, ehkki käsikiri valmis juba aastal 1990). Oma morfoloogiamudelit nimetas ta sõnakeskeseks keelemudeliks, mis erines tugevalt senisest eesti traditsioonist, kuna 1) eristas aktiivseid ehk regulaarseid muutmalle passiivsetest ehk irregulaarsetest, 2) vastandus morfeemikesksele lähenemisviisile, olles sõnakeskne.

Aktiivne ja passiivne morfoloogia. Helbi uudne morfoloogia-käsitlus arvestas senisest traditsioonist märksa enam muuttüüpide produktiivsust. Help rõhutas, et on tarvis eristada aktiivset morfoloogiat passiivsest (hilisemas sõnastuses regulaarset vormimoodustust irregulaarsest), ning jagas ka ise eesti verbid aktiivsetesse ja passiivsetesse tüüpidesse. Aktiivsesse morfoloogiasse kuuluvate sõnade vormid moodustatakse igal kasutuskorral reeglite abil uuesti, passiivsesse morfoloogiasse kuuluvate sõnade vorme säilitatakse aga mälus. Aktiivsed mallid on keeles kesksed: nendega liituvad uued keelde tulevad sõnad, neisse liigub sõnu ka passiivsetest mallidest, neid kasutavad norminguliselt passiivsete asemel sageli lapsed, keele võõrkeelena õppijad ja kõnehäirega inimesed. Seega on aktiivse morfoloogiaga muuttüübid avatud, laienedes üha uute sõnade ja keelevigade arvelt, passiivsed tüübid on aga suletud ja saavad sõnu üksnes kaotada. Aktiivsuse-passiivsuse arvestamine aitab keeleõpetuses liikuda lihtsamalt keerulisemale, keelekorralduses ennustada muutumissuundi ja korrigeerida norminguid, keeletehnoloogias luua ökonoomse keelekirjelduse, kus sõnastikus on üksnes passiivse morfoloogiaga sõnad (Viks 1991: 227).

Päästikuks, mis käivitab aktiivse morfoloogiaga sõnast vormi moodustamise sobivate reeglite abil, on tavaliselt sõna häälikuline ehitus. Samasuguse häälikkujuga sõnatüüpidest saab vaid üks kuuluda aktiivsesse morfoloogiasse (nt *musi* : *musi*), ülejäänud kuuluvad passiivsesse (*käsi* : *käe*, *asi* : *asja*, *kusi* : *kuse*) ning nende sõnade juures on sellekohane märgend. Mõnikord mõjutab aktiivsesse või passiivsesse morfoloogiasse kuulumist lisaks fonoloogilisele struktuurile ka mõni muu tegur (liide, tähendus või sõnaliik), nt nimisõna *kile* : *kile* kuulub aktiivsesse, omadussõna *kile* : *kileda* aga passiivsesse malli. (Help 1985c) Enamik sõnu kuulub Helbi väitekirja järgi aktiivsesse morfoloogiasse, kus sõnamuutmise sõltub sõna häälikkujust (Viks 1991: 226).

Sõnakesksus, vastandumine morfeemikesksusele. Vastandina traditsioonilistele morfeemikesksetele morfoloogiamudelitele ei ole Helbi mudelis primaarseteks omavahel liituvateks keeleüksusteks mitte morfeemid, vaid sõnad. Sõnadena mõistab Help ka tavakäsitluse kohaseid sõnavorme. Sekundaarseteks keeleüksusteks on afiksids, kuna need on vaid üks võimalikke sõnade omavahelise seose liike. Help kirjeldab oma väitekirjas kõigepealt loodava morfoloogiakäsitluse üldpõhimõtteid (hõlmates nii sõnamoodustust kui ka -muutmist),

arendab seejärel välja mudeli sõnamuutmise jaoks ja viimaks rakendab oma mudelit eesti verbimuutmise analüüsil. Help kirjeldab eesti verbigrammatika näitel, kuidas on omavahel seotud vähemsõnad ehk foonsõnad ehk tavamõistes tunnuseta verbivormid ja enamsõnad ehk fookussõnad ehk tavamõistes tunnustega verbivormid, näiteks liites foonsõnale *ela* afiksi DA saadakse fookussõna *elada*. Kuna afiks on oluline foon- ja fookussõnade vahelise grammatilise seose liik, nimetab Help enda mudelit samas stiilis traditsiooniliste IA-, IP- ja WP-mudelitega WA-mudeliks (*Item and Arrangement, Item and Process, Word and Paradigm, Word and Affix*). (Help 2004)

Oma esimestes kirjutistes põhjendas Help sõnakesksust asjaoluga, et *morfeemist* 'väikseim tähendusega keeleüksus' on otstarbekam termin *tegelikult liituv keeleüksus* (TLKÜ) 'väikseim keeleüksus, mida lause moodustamisel päriselt kasutatakse'. Näiteks *jookse üle* tähenduses 'jookse millegi teisele poole' sisaldab kaht TLKÜd, *jookse üle* tähenduses 'reeda' aga ühtainsat, ehkki morfeeme on mõlema tähenduse korral sama palju. Enamikul TLKÜdest on üks põhihäälikkuju, mis võib teistele TLKÜdele liitudes muutuda (nt TLKÜ *joo* muutub *da*-infinitiivi TLKÜ ees *juu*-ks). Süvastruktuuris TLKÜde jada liikmed oma naabreid ei mõjuta (nt *raamat* + *omastav*), pindstruktuuris aga vormipiirid hajuvad (*raamatu*) ja säilivad üksnes tähenduspiirid. Sõnamuutmise defineeribki Help protsessina, mille käigus hajuvad tegelikult liituvate keeleüksuste vormipiirid. Vormimoodustusprotsess lähtub algvormist, milleks on noomeneil ainsuse nimetavas ja verbidel käskiva kõneviisi ainsuse teises pöördes esinev tüvekuju. Muutuüpi kuuluvuse soovib Help muutkonnastiku tavakasutajal määrata siiski *ma*-tegevusnime tüve häälikkuju põhjal. (Help 1985c)

Kristiina Rossi klassifikatoorne morfoloogiakirjeldus EKGs

§ 129 1995. aastal ilmunud „Eesti keele grammatika“ morfoloogiaosa erines täiesti varasemast traditsioonist. Uuendusliku morfoloogiaosa aluseks oli Ülle Viksi klassifikatoorse morfoloogia mudel (Viks 1977, 1982b, 1994a) ning Toomas Helbi aktiivse ja passiivse morfoloogia eristus (Help 1985b, 1985c, 1990). Morfoloogiaosa kirjutas **Kristiina Ross** (1955), toimetas Ülle Viks, põgusalt võtsid tööst osa ka Udo Uibo ja Mati Hint. (Ehala jt 2003: 40) Teadusliku „Eesti keele grammatika“

baasil ilmus selle lihtsam, laiemale lugejaskonnale suunatud versioon „Eesti keele käsiraamat“ (1997, II tr 2000, III tr 2007), mille morfoloogiaosa autor oli samuti Kristiina Ross. Muuttüübistike osa esitas ta käsiraamatus erinevalt EKG-st Elmar Muugi süsteemile tuginedes, tuues seejuures EKG-ga sarnaselt välja avatud ja suletud sõnatüübid.

EKG oli esimene grammatika, mille muuttüübistiku esitusel arvestati muutmisviisi ennustatavust. Morfoloogia selline esitusviis toetus 1970.–1990. aastate käsitlustele, kus eristati produktiivset, aktiivset ja avatud sõnamuutmist eaproduktiivsest, passiivsest ja suletust. Seejuures toetuti Kristiina Rossi ülevaatele muutmistüüpide produktiivsusest (Kross 1984), Toomas Helbi aktiivse ja passiivse morfoloogia kontseptsiooni tutvustusele (nt Help 1985b), Ülle Viksi analüüsile sõna morfoloogilise muutumise ning fonoloogilise kuju seostest (nt Viks 1990) ja rohketele ülevaadetele morfoloogilise klassifikatsiooni koostamise põhimõtetest ning erinevalt muutuvate sõnade loenditest (nt Viks 1977, 1978, 1980, 1982b, 1992). Nii EKG morfoloogiakäsitlus kui ka Ülle Viksi arendatud avatud morfoloogiamudel on lähedane Wolfgang Ullrich Wurzeli seisukohtadele keelesüsteemi loomulikkusest (nt Wurzel 1987) (Kaalep 2012: 418).

EKG-s jaotatakse eesti muutuvad sõnad kaheks: **aktiivsesse** ja **passiivsesse morfoloogiasse** kuuluvaiks. Aktiivse morfoloogia reeglid rakenduvad automaatselt, lähtudes sõna algvormi (s.t. käändsõnadel ainsuse nimetava ja pöörsõnadel *ma*-tegevusnime tüve) häälikulis-tuletuslikust struktuurist. Passiivses morfoloogias on leksikaliseerunud reeglid, mis ei rakendu automaatselt sõna fonoloogilis-derivatiivse kuju põhjal, vaid mida tuleb lihtsalt teada. Enamik sõnu kuulub aktiivsesse morfoloogiasse. Aktiivsed reeglid on passiivsetest eristatud, arvestades käändsõnade puhul võõrsõnatesti ja pöörsõnade puhul sagedust. Kui sama struktuuriga sõnadel on mitu erinevat muutmisviisi, siis on aktiivseks loetud selline reegel, millele alluvad võõrsõnad või millesse kuulub statistiliselt märkimisväärselt suurem hulk sõnu. Tavaliselt on aktiivne reegel ühtlasi produktiivne ehk teisisõnu laieneb uutele keelde lisanduvatele sõnadele (neologismidele, tuletistele ning kõnekeeles ka neile sõnadele, mis normingu järgi kuuluvad passiivsesse morfoloogiasse). Kõiki produktiivseid muutmalle ei saa võõrsõnatesti arvestades siiski aktiivsesse morfoloogiasse paigutada. Nt võivad kahesilbiliste teisevärteliste *e*-lõpuliste sõnade tüüpi lisanduda küll uudissõnad (nt *mulle* ‘muldamine’), aga mitte võõrsõnad. Seetõttu

loetakse see sõnatüüp EKG-s passiivseks, mõõndes siiski, et tegu on produktiivse malliga. (EKG I 1995: 126–128) Kristiina Ross on varem selliseid tüüpe nimetanud ka poolproduktiivseks (Kross 1984).

Tüübimääramisel kasutatakse fonoloogilisi tunnuseid (tüve silpide arvu, rõhusilbi vältet, lõpphäälikuid ja tüvehäälikuid). Lisaks võetakse arvesse derivatiivset tunnust ehk seda, kas sõnal on selline tuletusliide, mis määrab sõna muutmisi. (EKG I 1995: 133) Fonoloogiliste tunnuste alusel rakenduvad reeglid kuuluvad põhitüübistikku, liite alusel rakenduvad reeglid liitetüübistikku.

Sõnatüübid on loetletud tabelites. Tüübikirjeldustes tähistab araabia number silpide arvu; Rooma number vältet, kui see on oluline; täht V või C seda, kas sõnatüvi lõpeb vokaali või konsonandiga. Kriipsuga lõpphääliku ees osutatakse, et sõna selliste häälikutega ei lõpe. Struktuuri kirjeldusele järgneb selliselt muutuvate sõnade arv 1976. a õigekeelsussõnaraamatus ning üks näitesõna. Passiivse morfoloogia loendid on nende rohkuse tõttu jäetud siinseis tabelis isoleerimata niisama detailselt, nagu seda on tehtud EKG-s, ning piiratud üksnes üldistavate rühmadega. Näiteks passiivse morfoloogia 15. loendisse kuulub 40 nimetavas ühesilbilist *k*-lõpulist sõna, mis muutuvad muidu nagu aktiivse morfoloogiaga ühesilbilised konsonantlõpulised sõnadki (nt vältevahelduslik *siil*), aga astmehelduse liigiks on laadivaheldus (nt *nuhk*, *viht*, *tund*).

Tabel 41. „Eesti keele grammatika“ noomenitüübid

Aktiivne morfoloogia				Passiivne morfoloogia
Põhitüübigistik:				1.–9. loendis 40 erandlikku /I V/ sõna
1		<i>ee</i>	90 <i>idee</i>	10.–30. loendis 1469 erandlikku /I C/ sõna
1		V(<i>ee</i>)	180 <i>koi</i>	31.–63. loendis 768 erandlikku /2 I ~ II V/ sõna
1		C	5220 <i>siil</i>	64.–80. loendis 154 erandlikku /2 I ~ II C/ sõna
2	I	<i>e</i>	50 <i>kõne</i>	81.–84. loendis 174 erandlikku /2 III C/ sõna
2	I	V(<i>e</i>)	440 <i>ema</i>	85.–101. loendis 202 erandlikku /(V) s/ sõna
2	II	V	580 <i>auto</i>	102.–106. loendis 15 erandlikku /ne/ sõna
2	III	V	190 <i>aasta</i>	
2	I~II	C	620 <i>kanal</i>	
2	III	<i>el~er</i>	500 <i>kringel</i>	
2	III	C(<i>el~er</i>)	460 <i>album</i>	
3jj		V	1400 <i>asendamatu</i>	
3		C	500 <i>seminar</i>	
Liitetüübigistik:				Osa võrdlussõnu:
(V)s			3200 <i>lootus</i>	1.–3. loendis 4 erandlikku /I V/ sõna
(V) <i>ne</i>			2700 <i>tõsine</i>	4.–9. loendis 63 erandlikku /I C/ sõna
<i>'ik</i>			1280 <i>õpetlik</i>	10.–13. loendis 98 erandlikku /2jj V/ sõna
(C) <i>ne</i>			1000 <i>raudne</i>	14.–17. loendis muust
<i>kas, jas</i>			960 <i>naljakas</i>	struktuuritüübigistik 8 erandlikku sõna
<i>ik</i>			500 <i>laulik</i>	
v_{pts}, m_{kpv}			180 <i>elav</i>	
<i>ng</i>			160 <i>loeng</i>	
<i>nd</i>			140 <i>tõend</i>	
<i>k</i>			100 <i>järsak</i>	
<i>ke</i>			100 <i>pisike</i>	
<i>ts</i>			90 <i>päits</i>	
V(<i>nna</i>)			70 <i>tantsijanna</i>	
<i>rd</i>			30 <i>soerd</i>	
<i>tar</i>			20 <i>vürstitar</i>	
<i>elu</i>			10 <i>oleskelu</i>	
<i>nud</i>			7820 <i>elanud</i>	
<i>tud ~ dud</i>			7820 <i>elatud</i>	

Tabel 42. „Eesti keele grammatika“ verbitüübid

Aktiivne morfoloogia				Passiivne morfoloogia	
Põhitüübistik:				1.–5. loendis 22 erandlikku /I V/ sõna	
2	I ~ II	V	270	<i>ela/ma</i>	6.–15. loendis 98 erandlikku /I C/ sõna
2	III	<i>a</i>	450	<i>hakka/ma</i>	16.–21. loendis 28 erandlikku /2 I V/ sõna
2	III	<i>i ~ u</i>	1900	<i>õppi/ma</i>	22.–30. loendis 241 erandlikku /2 III V/ sõna
3jj			3760	<i>kirjuta/ma</i>	31.–32. loendis 61 erandlikku /le/ sõna
Liitetüübistik:					
<i>u_{refl}</i>			700	<i>muutu/ma</i>	
<i>le</i>			130	<i>vaevle/ma</i>	
<i>ta (lda, nda, sta)</i>			100	<i>taasta/ma</i>	
<i>ele</i>			40	<i>kõnele/ma</i>	
<i>ne</i>			5	<i>külgne/ma</i>	

Tegemist on **sünteesigrammatikaga**, mis kirjeldab põhivormide ja nendest omakorda paradigma ülejäänud vormide saamist. Vormimoodustust kirjeldatakse tüvreeglite, morfoloogiliste kategooriate fonoloogilise realisatsiooni reeglite, vormimoodustusreeglite ja analoogiareeglitega. Kõigepealt kirjeldatakse keeles aktiivselt toimivaid reegleid ning seejärel leksikaliseerunud reegleid.

Tüvreeglid kirjeldavad tüvekujude omavahelisi suhteid (juhul kui tüvel on enam kui üks kuju). Näiteks saab pöörsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglitest järeldada (EKG I 1995: 174), et aktiivses morfoloogias on lõpuvahelduslikud üksnes *le-* ja *ele-*liitelised verbid (*p`öörle-ma : pöörel-da, värele-ma : värel-da ~ värele-da*).

lõpuvahelduslik	<=	/le, ele/
lõpuvahelduseta	<=	/2jj V/ /3jj/ liited <small>-/le, ele/</small>

Passiivsete reeglite kohaselt aga on lõpuvahelduslikud ka kõik ühesilbilised konsonantlõpulised sõnad (*t`und-ma : tunne-n*), osa kahe-silbilisi esmavärtelisi *e*-lõpulisi sõnu (*tule-ma : tul-nud*) ning kolm kahesilbilist kolmandavärtelist vokaallõpulist sõna (*k`äski-ma : k`äs-takse*). Lõpuvahelduseta on kõik esmavärtelised vokaallõpulisel sõnad (*j`oo-ma : j`oo-n*) ja kolm *le*-lõpulist verbi (*l`oetle-ma : l`oetle-n*).

lõpuvahelduslik	<=	/1C/ loendid 6–15 /2 I e/ loendid 17–19, 21 /2 III V/ loend 23
lõpuvahelduseta	<=	/1 V/ loendid 1–5 /le/ loend 32

Kategooriate fonoloogilise realisatsiooni reeglid kirjeldavad grammatilise tähenduse väljendumise kuju, nt alaleütleva tunnuseallomorfide valikureeglite kohaselt (EKG I 1995: 202) liitub allatiivi allomorf *-lle* ainult sellisele tüvekujule, mis koosneb lühikesest pearõhulisest silbist, s.t üksnes isikuliste asesõnade *ma, sa, ta* vormides *m`u-lle, s`u-lle, t`a-lle*, ülejäänud sõnades kasutatakse aga allomorfi *-le* (*isa-le*).

All → \bar{le}	<=	/C/V ...
All → <i>le</i>	<=	Mujal

Vormimoodustusreeglid kirjeldavad konkreetse sõna konkreetse põhivormi saamiseks sobiva tüve- ja tunnusekuju valimist, nt ühesilbilistest konsonantlõpulistest käändsõnadest moodustatakse mitmuse genitiiv aktiivses morfoloogias, kasutades tugevaastmelist muutetüve (TMR) ning *de*-tunnust, nt *s`eppa-de* (EKG I 1995: 273–274).

PIG → TMR + <i>te</i>	<=	/1C/
-----------------------	----	------

Passiivses morfoloogias aga alluvad ühesilbilised konsonantlõpulisel sõnad mitmesugustele sünteesireeglitele (EKG I 1995: 274–277). Astmevahelduseta sõnade mitmuse omastav moodustatakse astmevahelduseta muutetüvest XMR ja tunnuseallomorfist *-te*, nt *õel : õelate* (loendid 10–11). 18 sõnal on olemas rööpvormid, millest esimene moodustatakse muutetüvest tunnusega *-de*, teine lemmatüvest tunnusega *-te* (loendid 19–22). Neist 13 sõnal on lemmatüve kasutatav rööpvorm välteteisenduslik (loendid 19–20, nt *k`oer : k`oera-de ~ koer-te*), viiel sõnal välteteisenduseta (loendid 21–22, nt *p`üks : p`ükside ~ p`üks-te*). 31 sõnal saadakse see vorm välteteisenduslikuna tugevaastmelisest lemmatüvest TLR ja tunnuseallomorfist *-te* (loend 23, nt *k`eel : keel-te*). 23 sõnal saadakse välteteisenduslik vorm nõrgaastmelisest lühenenud muutetüvest NM'R ja tunnuseallomorfist *-te* (loendid 25–26, nt *k`õrs : kõr-te*).

PIG → TMR + <i>te</i> - (˙:˙) TLR + $\bar{t}e$	<=	/1C/ loendid 19, 20
PIG → TMR + <i>te</i> - TLR + $\bar{t}e$	<=	/1C/ loendid 21, 22
PIG → XMR + $\bar{t}e$	<=	/1C/ loendid 10, 11
PIG → (˙:˙) TLR + $\bar{t}e$	<=	/1C/ loend 23
PIG → (˙:˙) NM'R + $\bar{t}e$	<=	/1C/ loendid 25, 26

Analoogiareeglid kirjeldavad põhivormi alusel tuletatavaid ülejäänud vorme. Näiteks ühe põhjal pöörsõna vormianaloogiareeglitest (EKG I 1995: 305–306) moodustatakse kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pöörde analoogial ülejäänud kindla kõneviisi oleviku pöörded, käs-kiva kõneviisi ainsuse teise pöörde vorm ja tingiva kõneviisi oleviku vormid.

IndPrSg3 → IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3;
 ImpPrSg2;
 KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1,
 KndPrPl2, KndPrPl3;
 KndPr

Passiivsesse morfoloogiasse kuuluva sõna *olema* vormistikus on aga ainsuse ja mitmuse 3. pöörde vormides kasutusel omaette tüvekuju *on* (EKG I 1995: 316).

IndPrSg3, Pl3 → S:R

EKG morfoloogiakäsitlust kritiseerisid pärast selle ilmumist Martin Ehala (1997b), Mati Hint (1997a) ja Henn Saari (1998). Mati Hint arvustas võrdlevalt ka „Eesti keele käsiraamatut“ ja Martin Ehala „Eesti keele struktuuri“ (1998). Kümnekond aastat hiljem polemiseeris nii EKG kui ka selle kriitikute seisukohtadega Heiki-Jaan Kaalep (2012). Peamisteks puudusteks peeti algvormide ebapiisavat informatiivsust vormisünteesi tarbeks (Ehala 1997b: 377; Hint 1998: 191, 193) ja produktiivsuse liiga vähest arvestamist (Ehala 1997b: 377; Hint 1998: 191–192). Tunnustati aga EKG morfoloogilise klassifikatsiooni põhiideed, et morfoloogiasüsteemi kirjelduses tuleks eristada tuumseid, keelesüsteemis tüüpilisi ja üha uusi sõnu haaravaid muutmalle perifeersetest, erandliku vormimoodustusega ja tasapisi kahanevatest mallidest (Hint 1998: 191; Kaalep 2012: 418).

Martin Ehala väitel pole võimalik EKGs algvormideks valitud ainsuse nimetava ja *ma*-tegevusnime fonoloogilis-derivatiivse struktuuri põhjal öelda, kas sõna kuulub aktiivsesse morfoloogiasse, kus ülejäänud vormide moodustamiseks piisabki ainult algvormi struktuuri teadmisest, või passiivsesse morfoloogiasse, kus ülejäänud erandliku moodustusega vormid peavad olema mälus talletatud, mistõttu on EKG definitsiooni järgi tegelikult olemas üksnes passiivne morfoloogia. (Ehala 1997b: 377) Ehala sõnutsi oleks toimivaks vormisünteesiks vaja rohkem algvorme, kuna nimetavast ja *ma*-tegevusnimest ei selgu tüvevokaal, tüvesufiksi olemasolu, astmevahelduslikkus, kujuvahelduslikkus ega silpide arv. Tüvesufiks on tüve osa, millel pole leksikaalset ega grammatilist tähendust, aga mis ometi määrab sõna muuttüübi, vrd *habe : habeme : habet, rabe : rabeda : rabedat* ja tüvesufiksita *kabe : kabe : kabet*. Seetõttu tuleks algvormide sekka lisada käändsõnal ainsuse omastav ja osastav ning pöörsõnal *da*-tegevusnimi ja kindla kõneviisi ainsuse 1. isiku vorm. Kristiina Ross vastas sellele ettepanekule, et eeldusel, kui kõneleja juba teab mitut vormi, ei ole tegemist enam vormimoodustuse, vaid valmis vormide omavahelise suhte kirjeldusega (Ross 1997a: 299). Heiki-Jaan Kaalepi sõnutsi sobib nimetav käändsõna algvormiks hästi, kuna just seda esineb korpuses kõige enam (Kaalep 2012: 421).

Teiseks heitsid arvustajad ette, et osa produktiivseid malle jäi aktiivsete tüüpide hulgast välja, nt tugevneva astmevaheldusega käändsõnad, mille sekka on hiljuti lisandunud nt *mulle* 'muldamine' (EKG näide). Mati Hindile ei meeldinud, et taolised sõnad on passiivsesse malli paigutatud võõrsõnatesti alusel. Määratlus, et tüüp kuulub passiivsesse morfoloogiasse, kui sellega ei liitu võõrsõnu, tähendab grammatika suunitletust uutele laenudele. (Hint 1998: 191–192) Martin Ehala rõhutas produktiivsuse arvestamise olulisust, öeldes, et tundmatu sõna muutmisi viisi otsides valitakse alternatiivide seast just produktiivseim (Ehala 1997b: 377).

Heiki-Jaan Kaalep küll pooldas avatud ja suletud muuttüüpide eristust, kuid tema sõnutsi on eesti käändsõna olulised tüübimääramistunnused lõpuhäälikud, rõhu olemasolu eelviimasel silbil, viimase silbi pikkus ja mõnikord ka eelviimase silbi pikkus (Kaalep 2012: 423–424).

Martin Ehala AB-grammatika

§ 130 „Eesti keele grammatika“ morfoloogiaosa arvustades („Eesti morfoloogia olemus“ 1997b) leidis **Martin Ehala** (1963), et eesti keele vormisünteesi ei saa kuigi ökonoomselt kirjeldada, kui lähtuda ühestainsast algvormist, kuna see ei paku sõna vormistiku kohta piisavalt informatsiooni. Enamiku vormide sünteesimiseks piisab aga kahest algvormist, mida Ehala nimetab A- ja B-tüveks. Käändsõna A-tüveks on omastava ja B-tüveks osastava tüvi, pöörd sõna A-tüveks kindla kõneviisi oleviku 1. isiku tüvi ja B-tüveks *da*-tegevusnime tüvi. Enamiku vorme saabki sünteesida A- ja B-tüve põhjal. Kolmandaks algvormiks A- ja B-tüve kõrval on sõnastikuvorm (käändsõnadel nimetava, pöörd sõnadel *ma*-tegevusnime vorm) kui vorm, mida ei ole põhjust pidada A- ega B-tüvest moodustatuks. See on vorm, millest keelekasutaja hakkab ülejäänud vorme moodustama juhul, kui tegemist on uue sõnaga, mille A- ja B-tüve ta ei tea.

Vormisünteesi käigus toimuvad järgnevad operatsioonid (vt joonist 1).

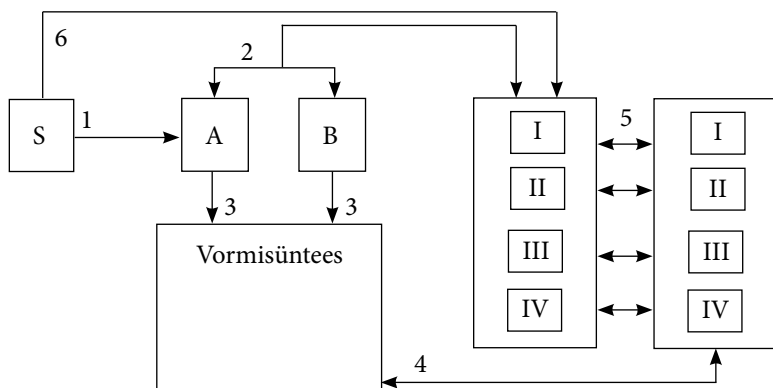
1. operatsioon. A- ja B-tüve leidmine. Lähtutakse sõnastikuvormist (joonisel S). Kui tegu on põhisõnavarra kuuluva sõnaga, aktiveerib sõnastikuvorm ajus A- ja B-tüve (joonisel A ja B). Kui tegu on tundmatu sõnaga ning A- ja B-tüve mälust ei leita, käivitub vormisüntees sõnastikuvormi põhjal ehk 6. operatsioon.

2. operatsioon. Sobiva tüvevaheldusmalli aktiveerimine. A- ja B-tüve ehituse põhjal aktiveeritakse sobiv tüvevaheldusmall.

3. operatsioon. Sobiva muutelõpumalli aktiveerimine. A- ja B-tüve ehituse põhjal aktiveeritakse sobiv muutelõpumall ning lisatakse tüvele vormitunnus(ed).

4. operatsioon. Normi ja kasutuse vastastikmõju. Pidevad eksimused tüve- ja muutelõpumallide seostamisel võivad viia uute seostamisreeglite kujunemiseni.

5. operatsioon. Tüve- ja muutelõpumalli vastastikmõju. Tüve- ja muutelõpumall on alati korruga aktiveeritud ning mõjutavad üksteist.

Joonis 1. Eesti morfoloogia põhimõtete skeem (Ehala 1997a: 383)

AB-grammatikat on Ehala kasutanud keeletaseme kirjelduses „Eesti keele suhtluslävi“ (1997), gümnaasiumiõpikus „Eesti keele struktuur“ (1997a, II tr 2001) ning Tallinna Pedagoogikaülikoolis eesti vormimoodustust õpetades.

Henn Saari GSS-morfoloogia

§ 131 Eesti autoritest on morfeemi olemuse üle enim teoretiseerinud **Henn Saari** (1924–1999). Tema peab mõttekaks käsitleda kogu morfoloogiat tervikuna, mida ta nimetab sõnagrammatikaks, kuna nii sõnamuutmises kui ka -moodustuses opereeritakse morfeemidega ning osa neist ei õnnestu ühemõtteliselt ühte või teise lahtrisse paigutada. Oma doktoritöös jõudis Saari siiski põhjalikult käsitleda üksnes sõnamoodustust („Ein Weg zur Wortgrammatik am Beispiel des Estnischen“ 1997) ning sõnamuutmise kohta avaldada põhimõtted („Üks vormiõpetus (I). Vaimumõõgad“ 1998, „Üks vormiõpetus (II). Taksonoomia“ 1999). Doktoriväitekirjas määratleb Saari morfeemi, morfi ja nende liigid ning arutleb raskesti klassifitseeruvate juhtude üle. Otseselt sõnamuutmisele keskendub 2. peatüki algusosa, kus Saari arutleb, millised võiksid olla vormisünteesi algvormid.

Artiklis „Üks vormiõpetus“ tutvustab Saari sõnamuutmise kirjeldust, mille oli loonud uutmoodi õigekeelsussõnaraamatu ja keeleõppe tarvis. Mudelit oli ta kasutanud Eesti Keele Instituudis uudset õigekeelsussõnaraamatut välja töötades ning Tallinna Pedagoogikaülikoolis eesti vormimoodustust õpetades. Saari nimetas seda GSS-

morfoloogiaks ja -süsteemiks (viidates grammatikasektori sõnaraamatule) või SP-mudeliks (*Stems and Paradigm* mudeliks, viidates sarnaste nimetustega IA-, IP- ja WP-mudelitele) või Muugi-Viksi ühend-süsteemiks (viidates asjaolule, et Elmar Muugi muutkondadega on kombineeritud Ülle Viksi koostatud automaatsõnastiku tüübid) ja ka traditsiooniliseks morfoloogiaks (viidates asjaolule, et tema morfoloogiakirjeldus ei ole nii rangelt järjekindel ega formaliseeritud kui IA, IP jt mudelid).

GSS-morfoloogias moodustatakse vormid muutetunnustest ja tüve peateisenditest, milleks on tugeva- ja nõrgaastmeline vokaaltüvi ning tugeva- ja nõrgaastmeline konsonanttüvi (●V, ○V; ●C, ○C). Veel võib esineda lokaalseid tüveteisendeid, nt gemineeritud tugev vokaaltüvi. Saari pooldab paindlikku lähenemist (mitte rangelt alati samu lähtevorme): käandsõnadel on tüvemääramisvormideks tihti ainsuse osastav ja osastav ning pöörsõnadel *da*-tegevusnimi ja olevikuvorm, kuid osas käandsõnatüüpides võib loobuda osastavast ja osas võtta abiks nimetava.

Loomulik morfoloogia

§ 132 Loomuliku morfoloogia teooria töötasid 1970.–1980. aastail välja Wolfgang Ullrich Dressler, Willi Mayerthaler, Wolfgang Ullrich Wurzel ja Oswald Panagl. Selle järgi toimuvad kõik morfoloogiamuutused suurema loomulikkuse suunas. Eestis asus loomulikkuspõhimõtete arvestamise olulisust rõhutama Mati Hint („Keelekorralduse küsimärgid“ 1978, „Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis“ 1979–1980) ning Wolfgang Ullrich Wurzeli mõtteid mainis oma käsitluse teoreetilise taustana esmakordselt Kristiina Ross (Kristiina Kross „Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus“ 1984). Loomuliku morfoloogia põhimõtetest lähtuvaid uurimusi avaldasid peale nende veel Toomas Help (nt „Üks võimalus eesti verbimorfoloogia käsitlemiseks“ 1985c), Peeter Päll („Eesti noomeni silbistruktuur ja aktsent“ 1986) ja Martin Ehala („Eesti morfoloogia olemus“ 1997b).

Aastail 1998–2002 töötasid Tallinna pedagoogikaülikoolis projektiga „Eesti keele loomulik grammatika“ Mati Hint, Martin Ehala ja Silvi Vare. EKG alternatiivina kavandatud loomulikust grammatikast jõudsid valmida Mati Hindi fonoloogiareeglid, Silvi Vare sõnamoodustuskäsitlus, mille ta pärast aastatepikkust lisatööd avaldas 2012. aastal sõnaperede sõnastikuna, ning Martin Ehala teoreetilised

artiklid oma morfoloogiakäsitlusest. Foneetikaosa kirjutajaks planeeritud Arvo Eek aga haigestus, süntaksiosa koostama palutud Krista Kerge ütles pakkumisest ära, samuti rahastati tööd niivõrd kasinalt, et loomulik grammatika jäi tervikuna valmimata. (Künstler 2013)

Alates 2000. aastate keskpaigast koostati hulk loomuliku morfoloogia teooriale toetuvaid magistritöid nii Tartu kui ka Tallinna ülikoolis (Kati Kio „Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2006, Kati Pedaja „Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga“ 2006, Karin Soodla „Morfoloogilisi, morfosüntaktilisi ja sõnamoodustuslikke nähtusi eesti internetikeeles“ 2010, Ann Metslang „Varieeruva vormistikuga muuttüüpide osastava käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2012, Anu Pedaja-Ansen „Võrdevormid tänapäeva eesti keeles“ 2015), bakalaureusetöid (Ann Metslang „*akvaarium*-tüüpi sõnade kasutus eesti kirjakeeles“ 2010, Anu Pedaja „Muutused *hammas*- ja *tütar*-tüüpi sõnade vormimoodustuses kooliõpilaste keelekasutuse näitel“ 2010, Mari-Liis Türno „Vorminihked *õppima*- ja *hak-kama*-muuttüübis“ 2012) ja artikleid (Küllü Habicht, Leelo Keevallik, Ilona Tragel „Keele muutumine kasutuskontekstis“ 2006, Martin Ehala „Keele uuendamise piirid ja analoogia“ 2013). Kati Kio ja Kati Pedaja on avaldanud ka teooriat tutvustava artikli („Loomuliku morfoloogia teoreetilised lähtekohad“ 2006).

Paradigma kooseisu täpsustused

§ 133 **Verbivormid.** 1969. a täheldasid Fanny de Sivers (1969: 60–61) ja Mati Hint (1969: 335), et käskiva kõneviisi 3. pöördena tuntud *gu-* ~ *ku-*tunnuseliste vormide kasutatakse tegelikult kõigis pööretes. Intrigeerivaid käsureid põhjalikumalt uurinuna järeldas Huno Rätsep artiklis „Kas kaudne kõneviis on kõneviis?“ (1971), et need moodustavad omaette vormistiku, mille ta nimetas vahendavas teatelaadis imperatiiviks. Teatelaadiga eristas Rätsep seda, kas kõneleja on ise info allikas (sel puhul on tegu otsese teatelaadiga) või mitte (sel puhul on tegu vahendava teatelaadiga). Kõneviisiülene teatelaadikategooria (mis on praegu tuntud evidentsiaalsusena) muutis ka ülejäänud kõneviisivormide kirjeldust: samamoodi kui käskival kõneviisil oli kaks paradigmat (*ela* jne, *elagu* jne), on need ka kindlal kõneviisil (*elad* jne, *elavat* jne). Rätsepa artiklis pakutud kolme kõneviisiga kirjeldus (kindel kõneviis kahe paradigmaga, käskiv kahe paradigmaga

ja tingiv kõneviis) ei leidnud küll päris samal kujul kasutust, kuid evidentsiaalsuse uurimine muutus 1990. aastail populaarseks valdkonnaks ning *gu-* ~ *ku-*tunnuselisi vorme hakati käsitlema omaette kõneviisina, mõõnva kõneviisina (sellise ettepaneku tegi Tiit-Rein Viitso (1976: 157–158)).

1960. aastail juhtis Henno Rajandi tähelepanu impersonaali ja passiivi eristamise vajadusele („Arutlusi eesti impersonaali üle“ 1966, „Passiivne *tud*-adjektivatsioon“ 1967, kandidaadiväitekiri „Eesti impersonaali ja passiivi süntaks“ 1968). Kuivõrd nii impersonaali liitsete minevikuaegade kui ka passiivi moodustamiseks kasutatakse *olema*-abiverbi ja *tud*-kesksõna, on sageli raske otsustada, kas konkreetsetes lauses on tegu impersonaalse või personaalse *tud*-konstruktsiooniga, nt *Tunnistaja on sunnitud vaikima*. Rajandi kirjeldas impersonaali ja passiivi erinevusi. Samuti rõhutas ta, et selistes konstruktsioonides esinevat *tud*-kesksõna on ekslik käsitleda predikatiivse adjektiivina, nagu oli tehtud paljudes eelnevates eesti grammatika kirjeldustes.

Käändevormid. 1970. aastate lõpus töi Mati Erelt tsentri ja perifeeria põhimõtte sõnaliigikäsitluse, Kristiina Ross käändekäsitluse: sama sõnaliigi sõnade seas ja sama morfoloogilise kategooria liikmete hulgas võib rohkete tüüpjuhtumite kõrval leiduda ka ebatüüpilisi. Kristiina Ross ise uuris sel põhimõttel käändevormi ja määrsõna omadustega instruktiivi. Käänete erinevust rõhutas veelgi jõulisemalt Toomas Help, kelle arvates tulnuks eesti käändevorme kirjeldada kahe primaarkäände, kaheksa sekundaarkäände ja nelja kliitiku kombinatsioonidena. Tavakäsitluse nelja viimase käände tunnuseid oli kliitiku-tena vaadeldud ka Joel Nevis (1986, 1988).

Senist käändekäsitlust soovitasid uuendada ka Tiit-Rein Viitso (1976) ja Ülle Viks (1982, 1992), kes nägid sisseütleva pikka ja lühikest varianti eri käänetenäna, mis ei erinenud mitte ainult vormimoodustuselt, vaid ka distributsiooni poolest. Osa autoreid arvas siiski, et illatiivil ja aditiivil puudub tähenduserinevus, mistõttu on siiski tegu sama käände rööpvormidega (EKG I 1995, Raag 1998, Hasselblatt 2000).

Eriarvamusi põhjustas ka akusatiiv, mis oli 1920. aastate teisel poolel Andrus Saareste soovitusel käändeloendist välja jäetud ja taastas oma koha Johannes Valgma ja Nikolai Remmeli grammatikas (1968). Võeti sõna nii akusatiivi poolt (Veski 1963) kui ka vastu (Alvre 1964b, Hint 1969).

Murded

§ 134 Ilmus mitu koondkäsitlust: kirjakeele ajaloo autorite ja tekstide murdetasta analüüs (Arnold Kask „Eesti kirjakeele murdelise tausta kujunemisest“ 1962, „Eesti murded ja kirjakeel“ 1984) ning esimesed koondteosed sarjast „Eesti murded“, mis sisaldasid tekstinäidete kõrval ülevaate murdegrammatikast (**Salme Tanning** (1904–1962) „Mulgi murdetekstid“ 1961, **Mari Must** (1920–2008) „Keskmurde tekstid“ 1965 ja „Kirderannikumurde tekstid“ 1995, **Hella Keem** (1915–1997) „Tartu murde tekstid“ 1970, **Aili Univere** (1901–1994) „Idamurde tekstid“ 1996).

Lisaks koostati hulk uurimusi, mis keskendusid põhjalikumalt mõnele vormimoodustuse aspektile ühes murdes või murrakus. Verbimorfoloogiast koostati tervikülevaateid (Kalev Kalkun, diplomitöö „Verb Ruusmäe (Rõuge) murrakus“ 1973; **Karl Pajusalu** (1963), doktoritöö „Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi“ 1995; Ülo Toomsalu, „Setu verbi grammatika ja sõnastikud“ 1995). Vaadeldi eitust (Enn Koit „Eitus saarte murdes“ 1963, Joel Sang „Eitus Kihnu murrakus“ 1975, Liina Lindström „Eitus Võru murde suulises kõnes“ 1997), pöördelisi vorme (Ruth Nigul, bakalaureusetöö „Reigi murraku verbi finiiensed vormid“ 1991) ja kontraheerunud verbe (Salme Tanning „Kontraktaverbidest eesti murretes“ 1965). Noomenimorfoloogiast koostati mõned murrakut hõlmavaid tervikülevaateid (Ellen Mandel, diplomitöö „Noomeni morfoloogia Kanepi murrakus“ 1980; Merike Kallas, diplomitöö „Noomeni morfoloogia Pühalepa murrakus“ 1983) ja vaadeldi lähemalt mitmuse vormistikku (Helmi Neetar „*i*-mitmusest Hiiumaal“ 1975), osastavat (Tiina Saadre „*ne*-, *s*-sõnade pluurali partitiiv eesti keele grammatikais ja murdeis“ 1964), seesütlevat käänat (Karl Pajusalu, Eva Velsker, Ervin Org „On recent changes in South Estonian: dynamics in the formation of the inessive“ 1999) ja possessiivsufiksiste kasutust (Ann Kask „Possessiivsufiksist Kuusalu murrakus“ 1978).

Kohaliku vormimoodustuse omapära kirjeldati ka diasporaas elavate eestlaste keele ülevaadetes (nt Gustav Vilbaste „Kaukaasia eestlaste keelest ja rahvaluulest“ 1960; Eduard Väari „Kaukaasia eestlaste keelest“ 1960; Tiia Kessel, diplomitöö „Ülevaade Kaukaasia eestlaste keelest“ 1981; Aarand Roos „Kannutäis kapatoitu. Muljeid Ameerika eestlaste keelest“ 1987; Jüri Viikberg, Lembit Vaba „Siberi

põhjaeestlasi kõnetamas“ 1984). Üldistava kokkuvõtte keelejoontest tegi Tiit Hennoste („Väliseesti keelest“ 1998).

Keeleajalugu

§ 135 **Paul Alvre** (1921–2008) doktoriväitekiri kandis pealkirja „Morfologis-äännehistoriallinen tutkimus monikkovartalon muodostuksesta suomessa verrattuna sukukieliin“ (1966a), mitmusevormi ajalugu käsitles ta ka paljudes artiklites, sh „*i*-mitmuse päritolust“ (1963), „*a*-mitmuse päritolust“ (1964a), „*si*-mitmuse probleeme“ (1966b), „Tugevaastmelise *i*-mitmuse probleeme“ (1968), „Läänemeresoome keelte mitmusetüvedest (peamiselt ühesilbilisis noomeneis)“ (1975a), „Mitmusetunnuseist läänemeresoome obliikvakäändeis“ (1983a), „Über einige Pluralbildungen in den uralischen Sprachen“ (1996), „Finnische und estnische Pluraltypen im Vergleich“ (1999b), „Ein spätentstandener Pluraltyp im Estnischen und Wotischen“ (1999a). Noomenimorfoloogiast on Alvre lisaks mitmusele kõige põhjalikumalt uurinud rajava käände kujunemist ja terminatiivsuse väljendamist laiemalt (artiklisari „Terminatiivseist konstruktsioonidest terminatiivini“ 1971a, 1971b; 1974a, 1974b, 1974c). Ta on vaadelnud ka muid käändevorme („Zu den finnisch-ugrischen *l*-Kasus“ 1986c, „Wie ist der estnische auf *-st* auslautende Translativ entstanden?“ 1983b, „Ekstsessiivi probleeme“ 1987a, „Latiivist eesti keeles (võrrelduna sugulaskeeltega“ 1987c), asesõnu („Pronoomenite iseärasusi“ 1965, „Pronoomenite morfoloogiat: Pronoomen *mis*“ 1987d, „Refleksiivpronoomenist *enese ~ enda* vanas kirjakeeles“ 1991c, „Asesõna *mõni* erijoontest“ 1995), *eda*-lõpulisi omadussõnu (Paul Alvre, Paul Ariste „Läänemeresoome **eda-*, **edä*-adjektiividest“ 1968), possessiivsufikseid („Typen estnischer Possessivsuffixe und deren Herausbildung“ 1984) ning sõna *hea* võrdevorme („Sõna ‘*hea*’ komparatsioonist vanas kirjakeeles“ 1986b). Alvre teiseks meelisteemaks morfoloogia vallas olid tüvevaheldused. Ta kirjutas astmevahelduse ja eriti kahetüvelisuse mõjust eesti keele muutüüpide kujunemisele („Keeleajalooline pilk eesti muutkondade süsteemile“ 1964c, „Konsonanttüveliste sõnade astmevahelduse määramisest“ 1965). Üsna vähe on ta kirjutanud verbivormistikust, peamiselt vana kirjakeele ‘*saama* + mineviku kesksõna’ konstruktsioonidest („Mõningaist passiivi erijoontest” 1993b) ja kaudselt kõneviisist („Anmerkungen zum obliquen Modus im Estnischen und Livischen“

1993a). Uurimuste põhjal koostas Alvre noomenimorfoloogiat ja tüvevaheldusi käsitlevad õppevahendid „Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogiat” (1989) ja „Soome-ugri keelte ajalooline grammatika I. Sõnaliigid. Arvu- ja käändekategooria” (1983).

Huno Rätsep (1927) koostas ülikooliõpikuna koondülevaate noomenimorfoloogiast keeleajaloos, kirjakeele ajaloos ja murretes („Eesti keele ajalooline morfoloogia I“ 1977; 2., täiendatud trükk 1982; „Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979). Samuti on ta kirjutanud üldiselt eesti keele arengust sajandite jooksul („Some tendencies in the development of Estonian“ 1981, „Eesti keele tekkimise lugu“ 1989, „Eesti keele arengutendentse“ 2002).

Ago Künnap (1941) on uurinud kaudse kõneviisi kujunemist („*Elanud kord ...*“ 1992, „On the Uralic indirectal“ 1994) ja lihtmineviku eitusvormi ajalugu („Eesti lihtmineviku minevikust“ 1999, hiljem ka „*Es peab pidama*“ 2001a).

Tiit-Rein Viitso (1938) on põhjalikult kirjeldanud keele morfoloogilise tüübi („Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks“ 1990), astmevahelduse („Finnic gradation: types and genesis“ 1981a) ja lihtmineviku arengut („Läänemeresoome lihtmineviku minevikust“ 1998).

Arvo Laanest (1931–2003) on andnud ülevaate eesti ja lähimate sugulaskeelte grammatikast („Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ 1975, täiendatuna „Einführung in die ostseefinnischen Sprachen“ 1982), **Karl Pajusalu** on kirjeldanud eesti verbivormide ajalugu (doktoriväitekiri „Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi“ 1996); verbivormi ajaloole keskendub ka Liena Muižniece, Karl Pajusalu ja Helle Metslangi käsitus („Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine“ 1999a).

Mati Hint on uurinud laadivahelduse teket ja ebaproduktiivseks muutumist („Loan Words and the Estonian Grade Alternation“ 1987), tüvemitmuse taandumist („Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus“ 1979b), muutusi eitusvormistikus („Changes in Estonian negation“ 1994) ning tõi esile kogu sõnamuutmissüsteemi mõjutanud keele prosoodiatüübi nihked („Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiasüsteemi nihked ja selle tagajärjed“ 1980b).

Väliseesti uurijatest tegeles keeleajalooga **Valter Tauli**, kelle avaldatud monograafiates „Structural tendencies in Uralic languages“ (1966), „The structural tendencies of languages“ (1968) on juttu ka

eesti morfoloogia muutumisest. Vördevormide ajaloo uurimist jätkas **Alo Raun** („Concerning the qualified grade of superiority in Uralic“ 1962, „The expression of ‘best’ in the (Balto-)Finnic languages“ 1976, „The definite superlative in Finnic“ 1977).

Kirjakeele ajalugu

§ 136 **Arnold Kask** koostas ulatuslikud ülevaateteosed kirjakeele autorite ja perioodide keelekasutusest, pöörates suurt tähelepanu murdemõjudele („Eesti kirjakeele murdelise tausta kujunemisest“ 1962, „Eesti kirjakeele ajaloost“ 1970a, „Eesti murded ja kirjakeel“ 1984). Sõnatüvedega keeleajaloos toimunud häälikumuutustest annab ülevaate häälikuloo monograafia „Eesti keele ajalooline grammatika. Häälikulugu“ (1980), 20. sajandi käänamis- ja pööramismuutustest artikkel „Nihkeid eesti kirjakeele morfoloogilises struktuuris käesoleval sajandil“ (1967b), muuttüübistamiskatsete ajaloost artikkel „Eesti muutkondade süsteemi kujunemisest“ (1963). Vormidest pälvisid tema suurima tähelepanu sisseütlev ja kaudne kõneviis, mille kasutamise ja kirjeldamise põhjalikud ülevaated sisalduvad raamatus „Eesti murded ja kirjakeel“ (1984) ning artiklis „Kaudse kõneviisi päritolust eesti keeles“ (1985). Veel tegeles vanema kirjakeele morfoloogiaga **Aino Valmet**, kes pühendus põhjalikult pluurali partitiivile (kandidaadiväitekirj „Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857)“ 1956, „Pluurali partitiiv eesti kirjakeele algusperioodil“ 1962, „Pluurali partitiiv XVII sajandi lõpu eesti kirjakeeles“ 1963). Valmet on analüüsinud ka imperatiivi („Der Imperativ in der älteren estnischen Schriftsprache (16. und 17. Jahrhundert)“ 1981) ja vanemat luulet („Käsu Hansu kaebelaul ja selle keelekasutus“ 1993). Morfoloogianähtusi vanas kirjakeeles, murretes ja sugulaskeeltes iseloomustas **Paul Alvre**, nt käsitles ta kontaminatsioonivorme („Kontaminationsfälle in der alten estnischen Schriftsprache“ 1987b, „Mõnest vana kirjakeele kontaminatsioonivormist“ 1986a), asesõnu („Pronoomenite morfoloogiast: pronoomen *kes*“ 1977, „Pronoomenite morfoloogiast: pronoomen *mis*“ 1987d, „Refleksiivpronoomenist *enese* ~ *enda* vanas kirjakeeles“ 1991c), astmevaheldust („Anmerkungen zum qualitativen Stufenwechsel mit besonderer Berücksichtigung der alten estnischen Schriftsprache“ (1991a)) ja rajava käände kujunemist („Terminatiivsetest konstruktioonidest terminatiivini“ 1971a, 1971b; 1974a, 1974b, 1974c).

Vanema ja uuema kirjakeele tekstide vormikasutusest on kaitsitud ka hulk diplomitöid (Olga Kauer „Noomeni mitmus XVIII sajandi eesti kirjakeeles“ 1968, Sirje Kuurberg „Noomeni mitmus XIX sajandi kirjakeeles“ 1968, Riina Sihver „*i-* ja *de-* mitmus tänapäeva eesti kirjakeeles“ 1969, Kaia Jeret „Mitmuse osastav ning *i-* ja *de-* mitmuse tarvitamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles“ 1977, Sirje Ratso „Partitiivikasutus eesti kirjakeeles (jaotumus funktsiooniti 1766. a., 1885. a. ja 1985. a. tekstide põhjal“ 1987, Maret Bergström „Lühike illatiiv tänapäeva eesti kirjakeeles“ 1991). Koostati ülevaateid morfoloogianormingutest: Kaja Eenlaid „Morfoloogilised paralleelvormid „Õigekeelsuse sõnaraamatus“ 1963; Ingrid Odar, diplomitöö „Morfoloogia-alased normimuutused aastatel 1933–1965“ 1968)

1995. aastal loodi Tartu ülikoolis **vana kirjakeele töörühm**, kes alustas vana kirjakeele materjali digiteerimist ja märgendamist. Seni põhiliselt vanemate tekstide sõnavara uurinud teadlastelt Epp Ehasalult, Külli Habichtilt, Valve-Liivi Kingisepalt ja Jaak Peebolt ilmus peagi kokkuvõttev artikkel varaseimates, 17. sajandi eelsetes eestikeelsetes tekstides kasutatud grammatilistest vormidest („Vanimate eesti keele tekstide sõnavarast ja grammatilisest vormistikust“ 1997). Publitseeriti ka tekstid ise koos sõnastikuga, kus olid iga käänd- ja pöördsona juures antud loendina kõik selle esinemiskujud tekstides („Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik“ 1997). **Jaak Peebo** (1933–2016) analüüsis ka 17. sajandi lõunaeeesti autori Johannes Gutsloffi verbivormistikku („Indikatiivi preesensi kolmas pööre Johannes Gutsloffil“ 1995).

1990ndate keskpaigas asus vana kirjakeele vormimoodustusega tegelema ka **Kristiina Ross** (1955), kes eritles esmapiibli verbivorme („Verbivormide tõlkest esimeses eestikeelses täispiiblis (Ülemlaulu põhjal“ 1995) ning Mülleri ja Stahli käändekasutust („Kohakäänded Georg Mülleri ja Heinrich Stahli eesti keeles“ 1997b).

Virve Raag (1954) on kaitsnud doktoriväitekirja, milles uurib kolme Johannes Aaviku morfoloogiaettepaneku saatust: võrdvormide, lühikese sisseütleva ja vokaalmitmuse kasutust (dokoritöö „The effects of planned change on Estonian morphology“ 1998, „Kas julgusime olla maailmas esimesed?“ 1999, „How to plan morphology: the case of 20th century Estonian“ 2000).

Helle Metslang on jälginud minevikuvorme 1890.–1990. aastate kirjakeeles („On the use of the Estonian past tense forms during the last century“ 1997b).

Argikeel

§ 137 1970. aastate lõpus ja 1980. aastate alguses uuris **Mati Hint** keelekatsetega õpilaste, üliõpilaste ja õpetajate veakriitiliste sõnade vormimoodustust („Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus“ 1979, „Astmevahelduslike ja astmevaheldussetute tüüpide piirist kooligrammatikas“ 1980, „Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiasüsteemi nihked ja selle tagajärjed“ 1980, „Võrdlusastmete morfoloogia raskused“ 1980). Varieeruva vormimoodustusega sõnu uurisid ka Mati Hindi üliõpilased (mh kaitsti sellised lõputööd: Hele Toomsalu, Eve Urv “Morfoloogiliselt kriitilised sõnad eesti õigekeelsuskirjanduses 1945–1976” 1978; Maret Kägu “*õppima-* ja *muutama-*tüüpide piir tegelikus kooliõpetuses” 1980; Urve Adler “Diftongi levimine järgsilpides grammatilise tunnusena (*ne-* ja *s-*sõnades)” 1980; Tiina Saar, Lily Orula “Tugeva- ja nõrgaastmeliste tüvevariantide esinemus leksikas ja tekstis” 1983).

Tartus vaatlesid kriitiliste muuttüüpide vormimoodustust üliõpilastele tehtud katsetes Aime Maade (diplomitöö „Morfoloogia-alaste vigade analüüsist“ 1963), **Jaak Peebo** („*muuseum-*tüüpi sõnade käänamisest“ 1982, „Kahetüvelisuse taandumisest *hammas-* ja *tütar-*tüüpi sõnades“ 1988, avaldatud 1998) ja **Karin Kaljumägi** (1972) (diplomitöö „Kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest *hammas-*, *tütar-* ja *ohtlik-*tüüpi sõnade puhul” 1995, magistr töö „*ohtlik-* ja *kontsert-*tüüpi sõnade kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest” 1999). **Leelo Keevallik** (1969) („*nud*“ varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles“ 1994) ja **Piret Toomet** (1970) („Kaudne kõneviis tänapäeva eesti keele suulistes tekstides“ 1999) on kaitsnud magistr tööid suulise keele vormikasutusest. Ülivõrdevormide tegelikku kasutust on peale Mati Hindi jälginud Mati Erelt (Mati Erelt, Matti Punttila „The superlative in literary Estonian in comparison with literary Finnish“ 1996). Inglise laenude morfoloogilist kohanemist puudutas oma väitekirjas **Aino Jõgi** (1922–2013) (kandidaativäitekiiri „Inglise päritolu laenud eesti keeles” 1971b, „Inglise laensõnade morfoloogilisest mугanemisest eesti keeles“ 1971a).

Ajendatuna vastuoludest kirja- ja ühiskeele vahel otsustas vabariiklik õigekeelsuskomisjon 1980. aastate algul teha mitu kaalukat normingumuudatust, millest on lähemalt kirjutanud Krista Kerge („Tingiva kõneviisi vormistikust“ 1980), Mati Hint („*ne-* ja *s-*sõnade morfoloogia“ 1980), Jaak Peebo („*kõnelema-*tüüpi verbide muutmine“

1981, „*muuseum*-tüüpi sõnade käänamisest“ 1982), Udo Uibo („*õppima*- ja *muutama*-tüüpi verbide muutmine“ 1981). Normingu-muudatuste kommentaare saab lugeda kogumikust „Kirjakeele teataja 1976–1983“ (1985). Ammendava ülevaate varieeruva kasutusega sõnadest ja tüüpidest annab Jaak Peebo kõrgkooliõpik „Eesti keele muutkonnad“ (1997). Kokkuvõtte aastail 1995–1998 EKI keelenõuandjatele esitatud vormimoodustusküsimustest on koostanud **Tiiu Erelt** (1942) („Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske?“ 2000).

Arvutigrammatika

§ 138 Keele automaattõõtlusega hakati Eestis tegelema enam-vähem samal ajal kui mujalgi. 1950. aastate lõpus tekkinud uurimisrühm tegeles Ülo Kaasiku juhtimisel masintõlkega vene keelest eesti keelde. Valmisid mõningad programmid, misjärel soikus masintõlkega tegelemine mitmekümneks aastaks. (Muischnek jt 2012: 90) Jõudis ilmuda ka paar artiklit, milles kirjeldati muu hulgas masintõlkel toimuvat morfoloogilist analüüsi (Ülo Kaasik, Ain Korjus „Automaatses tõlkimisest“ 1959, „Automaatses tõlkimise keeleteaduslikke küsimusi“ 1960; Jüri Tapfer „Eestikeelse teksti morfoloogiline analüüs automaatses tõlkimise seisukohalt“ 1964). Ehkki nagu mujalgi maailmas ei jõutud masintõlkega tollal veel kuigi kaugele, oli suhtlemine (arvuti)-matemaatikutega näidanud keeleteadlastele, et lingvistika senised keelekirjeldusmeetodid uute eesmärkide täitmiseks ei sobi. Tekkis laialdane huvi keele formaalse kirjeldamise vastu, iseäranis generatiivse grammatika grupi kooskäämise ajal 1960. aastate teisel ja 1970. aastate esimesel poolel. (Õim 2009: 88–89)

Hakati hoogsalt rakendama kvantitatiivseid meetodeid ja tegema keelestatistilisi uuringuid, mh vormide kasutussageduse kohta, nt Jüri Valge artikkel „Eesti keele käänete sagedused kolmes funktsionaalses stiilis“ (1970) (Tuldava 1976: 17–19). **Ülle Viks** töötas välja tervikliku eesti sõnamuutmissüsteemi kirjelduse automaattõõtluse jaoks (nt „Kuidas formaliseerida tüvemuutus“ 1979, „Klassifikatoorne morfoloogia. Verb“ 1980, „Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen“ 1982, „Fonoloogiliste ja morfoloogiliste mallide seosed“ 1990).

Eelnev oli siiski pigem eesti arvutilingvistika ja keeletehnoloogia ellugu. Siinne arvutilingvistika hakkas jõudsalt arenema 1990. aastatel. Tartu ülikoolis asuti koostama mitut suurt elektroonilist tekstikorpust:

murdekorpust (koostöös Eesti Keele Instituudiga), eesti kirjakeele korpust, vana kirjakeele korpust, suulise kõne korpust ja selle põhjal koostatud dialoogikorpust, EKIs alustati tänapäeva kirjakeele korpusega. Tehti ka algust osa korpuste morfoloogilise märgendamise, s.t lisati sõnavormidele info, millise sõnaliigi ja muutevormiga on tegu. Algul märgendati üksnes käsitsi, seejärel loodi aga tekstide automaatset märgendamist võimaldavad morfoloogiaanalüsaatorid ja -ühestajad.

Eesti Keele Instituudis hakkasid Ülle Viks, **Indrek Hein** (1963) ja Evelin Kuusik arendama avatud morfoloogiamodelit, milles regulaarseid morfoloogianähtusi kirjeldatakse aktiivse morfoloogia reeglitega ning sõnastikus esitatakse erandid. Reeglite abil on võimalik kirjeldada ka leksikonis puuduvate sõnade vormianalüüsi ja -sünteesi. Morfoloogiasüsteem on EKI kodulehel vabavarana saadaval ning selle toimimispõhimõtteid ning koostamise käiku on autorid tutvustanud paljudes uurimistöodes ja tegevusaruannetes (nt Ülle Viks „Eesti keele morfoloogiline analüsaator: automaatanalüüsi võimalused ja võimatused“ 1994b, „Rules for recognition of inflection types“ 1995, „Erandid, reegel ja sõnastik avatud morfoloogiamudelis“ 1997, „Eesti keele avatud morfoloogiamudel“ 2000; Indrek Hein „Practical realisation of the morphological analysis“ 1994; Evelin Kuusik „Morphological synthesis of Estonian based on the agglutination strategy“ 1994, „Automatic recognition of the Estonian stem changes“ 1995, magistritöö „Eesti tüve muutuste süsteemi modelleerimine“ 1996). Eesti Keele Instituudis on sõnaraamatute koostamisel kasutatud kirjegeneraatorit: avatud morfoloogiamudeli najal välja töötatud arvutiprogrammi, millega lisatakse sõnaartiklisse morfoloogiline info.

Morfoloogiaanalüsaatori ja -süntesaatori lõi ka **Heiki-Jaan Kaalep** (1962) koos väikese tööruhuga Tartu ülikoolist ja tarkvarafirmast Filosoft. ESTMORF toetub samuti Ülle Viksi „Väikesele vormisõnastikule“. ESTMORFi on Heiki-Jaan Kaalep tutvustanud artiklites (nt „ESTMORF: a morphology analyser for Estonian“ 1996, „Tekstikorpuse abil loodud eesti keele morfoloogiaanalüsaator“ 1998) ja neil põhinevas doktoriväitekirjas („Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keeletehnoloogilises arendustöös“ 1999). ESTMORF on saadaval OÜ Filosoft kodulehel. Programmi toel töötavat õigekirja-korrektorit kasutatakse kontoritarkvarapakettides.

Heli Uibo (1971) on uurinud, kuidas toimib eesti keele analüüsimisel paljusid teisi keeli edukalt kirjeldanud kahetasemeline morfoloogiamudel, mis kirjeldab erinevusi sõnade sõnastikus sisalduva süvaesituse ja tegelikus tekstis leiduva pindesituse vahel. Mudeli üldisi toimimispõhimõtteid ning eesti keele sõnamuutmise kirjeldamiseks koostatavaid reegleid ja sõnastikke on Heli Uibo tutvustanud artiklites („Kahetasemeline morfoloogiamudel ja eesti keel” 1998, „Kahetasemeline morfoloogiamudel eesti keele arvutimorfoloogia alusena“ 2000) ja magistritöös („Eesti keele sõnavormide arvutianalüüs ja -süntees kahetasemelist morfoloogiamudelit rakendades“ 1999).

Morfoloogilisi ühestajaid (arvutiprogramme, mis valivad morfoloogilise analüsaatori väljunditest välja selle sõnavormi kirjelduse, mis on kontekstis õige) on eesti keelele loodud kaks. Statistilise ühestaja on loonud Heiki-Jaan Kaalep ja **Tarmo Vaino** (1962) („Kas vale meetodiga õiged tulemused? Statistikal tuginen eesti keele morfoloogiline ühestamine“ 1998, „Teksti täielik morfoloogiline analüüs lingvisti töövahendite komplektis“ 2000), kitsenduste grammatikal põhineva ühestaja **Tiina Puolakainen** (1973) (nt magistritöö „Eesti keele morfoloogiline ühestamine kitsenduste grammatika abil“ 1996, „Eesti keele kitsenduste grammatika morfoloogiline ühestaja“ 1998, „Eesti keele reeglipõhise morfoloogilise ühestamise probleemseid kohti“ 2000, doktoritöö „Eesti keele arvutigrammatika: morfoloogiline ühestamine“ 2001). Kaalepi ja Vaino ühestajat kasutab ESTMORE, Puolakaineni ühestajat kitsenduste grammatika süntaksianalüsaator.

Esimesed korpuste morfoloogiliselt märgendatud osad muutusid kättesaadavaks 1997. aastal. Artiklis „Kas tegelik tekst allub eesti keele morfoloogilistele kirjeldustele? Eesti kirjakeele testkorpuse morfosüntaktilise märgendamise kogemusest“ (Heiki-Jaan Kaalep, Kadri Muischnek, Kaili Müürisep, Andriela Rääbis, Külli Habicht 2000) antakse ülevaade George Orwelli romaani „1984“ eestikeelse tõlke märgendamisel tekkinud raskustest ning nende lahendamise võimalustest.

Emakeeleõpetus

§ 139 Koolimorfoloogiale on enim tähelepanu pööranud **Mati Hint**, kes on juhtinud korduvalt tähelepanu keelenditele, mille tegelik kasutus normingulisest tugevasti lahkneb (nt „Koolimorfoloogia sõlmprobleemid“ 1979a, „Astmevahelduslike ja astmevaheldusetute

tüüpide piirist kooligrammatikas“ 1980a, „Võrdlusastmete morfoloogia raskused“ 1980d). Hint analüüsis probleemsete keelendite käsitlust koolis ja tarvitust õpilaskeskes, valgustas nende kasutuse laiemat tausta ning jagas õpetamissoovitusi. Pikemalt põhjendas Hint ka oma ettepanekut tuua astmevahelduse käsitlus häälikuõpetuse osast vormiõpetusse („Olulisemad uuendused astmevahelduse käsitlemisel“ 1981c). Samuti jälgisid oma lõputöodes lahknevusi normingulisest keekekasutusest Mati Hindi juhendatavad (Maret Kägu „*õppima-* ja *muutumata* tüüpide piir tegelikus kooliõpetuses“ 1980; Ilme Puusepp, Aime Tops „*muuseum-*, *maastik-* ja *kontsert-*tüübid koolitegelikkuses“ 1982).

Paljud teisedki arutlesid laiemalt, kuidas peaks keekekasutus kajastuma keelekorralduses ja -õpetuses (nt Tiiu Erelt, Rein Kull „Morfoloogia, kooliõpetus ja õigekeelsussõnaraamat“ 1970; Henn Saari, Mati Hint, Virgi Jalakas, Rein Kull, Huno Rätsep „Reeglistus keelekorralduses ja kooligrammatikas“ 1980; Uno Kuresoo „Emakeeleõpetuse mureprobleemid ja keelekorraldus“ 1984, „Keelevead õpetajate ja keeleteadlaste hinnanguis“ 1990).

Veel jagati metoodilisi soovitusi ühe või teise vormimoodustuse piirkonna käsitlemiseks (nt Nikolai Rimmel „Ühest eksperimendist sõnavälte ja astmevahelduse õppimise alalt“ 1960; Silvi Kaasik, diplomitöö „Morfoloogia käsitluse näitlikustamine“ 1963, „Verbi käsitluse näitlikustamine“ 1964; Virgi Jalakas „Üks võimalus astmevahelduse käsitlemiseks 5. klassis“ 1972b). Palju uurimusi oli pühendatud tüüpkondade määramisele Elmar Muugi süsteemis, mis näikse olevat õpilastele-õpetajatele palju peavalu valmistanud (nt Aime Maade „Vääranalooigiast ja ebatunnustest käändsõnade tüübi määramisel ja osastava käände vormide moodustamisel“ 1964, Virgi Jalakas „Käändkondade määramise algoritm ja selle kasutamise võimalusi VI klassis“ 1972a). Nikolai Rimmel soovitas alternatiivina õpetada vormimoodustuserinevusi kümnete raskesti identifitseeritavate tüüpkondade asemel paaris käänd- ja pöördkonnas, mis oleks defineeritud muutetunnuste komplektide alusel („Kas nii ei oleks parem?“ 1964a). Rimmeli süsteem, mis sarnaneb suuresti varasema Veski ja hilisema Ehala süsteemiga, meeldiski seda katsetanud emakeeleõpetajatele (Magda Mälberg, Leo Villand „Üksluisuse vastu morfoloogia käsitlemisel“ 1968). Rimmeliga samal aastal soovitas Muugi süsteemi asemele koolimorfoloogiasse teistsuguseid muutkondi ka Paul Alvre, kes tõi välja keeleajalooliselt kokkukuuluvad sõnatüübid („Keeleajalooline

pilk eesti muutkondade süsteemile“ 1964c). Rimmel ei pidanud seda mõtet siiski teostatavaks („Pooltõed on ohtlikud“ 1964b). Veskigi soovitas kooligrammatikas loobuda üldkehtivast Muugi süsteemist ja pöörduda tagasi enda liigituse kui loomuliku ja kergesti õpitava juurde („Mahajäämusi eesti keele grammatikas“ 1963).

Jälgiti ka õpilaste grammatikateadmisi ja oskusi neid rakendada (nt Aime Maade diplomitöö „Morfoloogia-alaste vigade analüüsist“ 1963, Eina Väljataga „Grammatiliste mõistete kujunemine IV ja V kl. õpilastel“ 1966, Maia Rõigas „Ootuspärast ja üllatavat 7. klassi õpilaste grammatikateadmistes“ 1976).

Elmar Muugi tüübigrammatika Jaak Peebo kommentaaridega

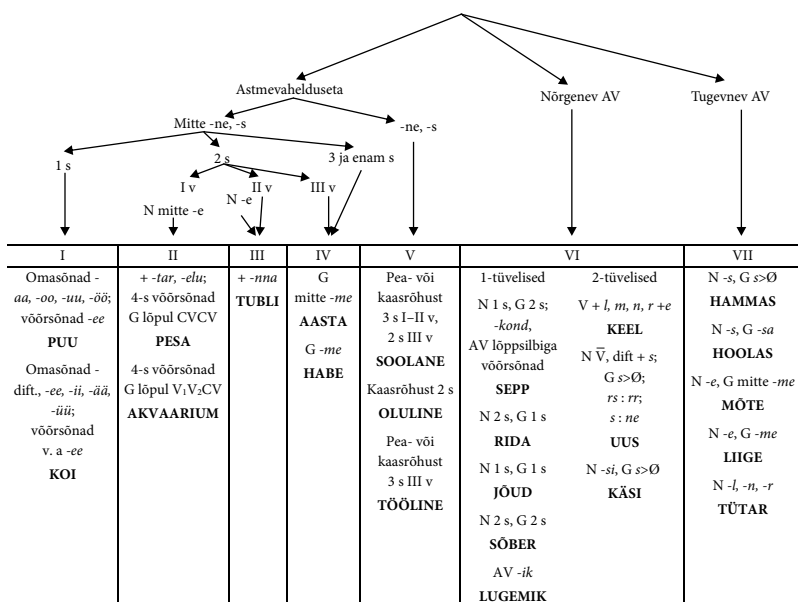
§ 140 Keelekirjeldustes on aastakümneid olnud laialt kasutusel Elmar Muugi välja arendatud ning tema „Lühikese eesti keeleõpetuse“ teises trükkis (1928) lõpliku kuju saanud seitsme käänd- ja nelja pöördkonnaga muutkondade süsteem. Jaotus kordus grammatikates, mille andsid välja Muuk („Lühikese eesti keeleõpetuse“ 3. trükk 1931), Muuk ja Mihkla („Eesti keskkooligrammatika“ 1935), Kristjan Kure („Eesti keele grammatika I“ 1949), Gerda Laugaste ja Magda Teder („Eesti keele grammatika VIII klassile“ 1954), Nikolai Rimmel, Johannes Valgma ja Elli Riikoja („Eesti keele grammatika VIII–X klassile“ 1957), Eduard Väari „Eesti keele õpik keskkoolile“ (1969) ning Johannes Valgma ja Nikolai Rimmel („Eesti keele grammatika“, 1970). (Kask 1963: 51–52, Mihkla 1972: 215) Muugi tüübigrammatika on pisut modifitseerituna kasutusel tänapäevalgi „Eesti keele käsiraamatus“ (2007) ning selle põhjalikult kommenteeritud väljaande on ülikooli õppevahendina välja andnud Jaak Peebo (1997). Selle baasil on soovitanud soomlastele eesti verbigrammatikat õpetada Jüri Valge (1996) ning seda Ülle Viksi tüübigrammatikuga kombineerides on oma GSS-mudeli välja töötanud Henn Saari (1997). Muugi tüübigrammatikku on kasutatud hiljutistes tänapäeva sõnamuutmist käsitlevates töödes (nt Erelt 2000, Metslang 2012, Vaik 2014), tegelikku vormikasutust arvestades on seda pisut muutnud Heiki-Jaan Kaalep (2012).

Tüübigrammatikas on esmaseks liigitusaluseks sõnade astmevahelduslikkus. Sõnad jagatakse kõigepealt astmevahelduse olemasolu ja astmevaheldusmalli järgi ning edaspidi arvestatakse vajaduse korral ka muid tunnuseid: 1) nimetava ja omastava lõpphäälikutes toimuvat vaheldust

ne : *se* või *s* : *se*, 2) silpide arvu omastavas, 3) väldet, 4) *e*-hääliku olemasolu nimetava lõpus. Tüüpide määramiseks muutkonna sees kasutatakse täpsustavaid tunnuseid, näiteks III käändkonna *tubli*-põhitüübis moodustavad *lauljanna*-alltüübi *na*-liitelised sõnad. Alltüüpidenä esile tõstetud sõnad, mille tüve kuju või varieerumine on niivõrd erinev põhitüübi omast, et võib tekkida raskusi tüübi määramisega (Peebo 1997: 29).

Noomenid jagunevad Muugi süsteemis esialgu kolmeks: astmevahelduseta sõnadeks (esimesed viis käändkonda), nõrgeneva astmevaheldusega sõnadeks (kuues käändkond) ja tugevneva astmevaheldusega sõnadeks (seitsmes käändkond). Astmevahelduseta sõnad jagunevad muude tunnuste alusel edasi viie esimese käändkonna vahel. Kui tüübi määramisel on tuvastatud, et sõna pole astmevahelduslik, tuleks järgmisena vaadata, kas tegu on *ne*- või *s*-sõnaga. *ne*- ja *s*-sõnad on käändsõnad, mille ainsuse nimetava lõpus olev *ne* või *s* asendub ainsuse omastavas *se*-ga. Sellised sõnad kuuluvad viiendasse käändkonda. Juhul kui tegu pole *ne*- või *s*-sõnaga, rakendatakse järgmise liigitusalusena silpide arvu. Kõik ühesilbilised sõnad kuuluvad esimesse, kõik kolme- ja enamasilbilised neljandasse käändkonda ning kahesilbilised sõnad jagunevad teise, kolmanda ja neljanda käändkonna vahel. Kui sõna on kahesilbiline, võetakse järgmise liigitusalusena arvesse sõna väldet ja kui tegu on esmaväلتeliste sõnadega, siis selle järel ka tüve lõpphäälikut. Kahesilbilised teises vältes sõnad kuuluvad III, kahesilbilised kolmandas vältes sõnad IV käändkonda. Kahesilbilised esimeses vältes sõnad jagunevad II ja III käändkonna vahel: sõnad, mille nimetava lõpphäälik on *e*, kuuluvad III käändkonda, ja sõnad, mis ei lõpe *e*-ga, kuuluvad II käändkonda. (Peebo 1997: 27)

Seitse käändkonda jagunevad kahekümne neljaks põhitüübiks, mille määramiseks kasutatakse täpsustavaid tunnuseid. Mõnikord eristatakse tüübi määramise hõlbustamiseks põhitüübi alamhulgana alltüüpe, mis erinevad mõne joone poolest põhitüübist: näiteks *aasta*-põhitüübi *number*-alltüüpi kuuluvad sõnad, mille nominatiivi teise silbi vokaal langeb genitiivis välja. Mõnikord tõstetakse alltüübina esile sõnarühmi, mille argikeelne kasutus normingulisest tugevasti lahkeb, näiteks *sepp*-tüübi *kontsert*-alltüüp, kuhu kuuluvad võõrsõnad, millel normingu järgi peaksid nii esimene kui ka teine silp olema kolmandas vältes. (Peebo 1997: 29)

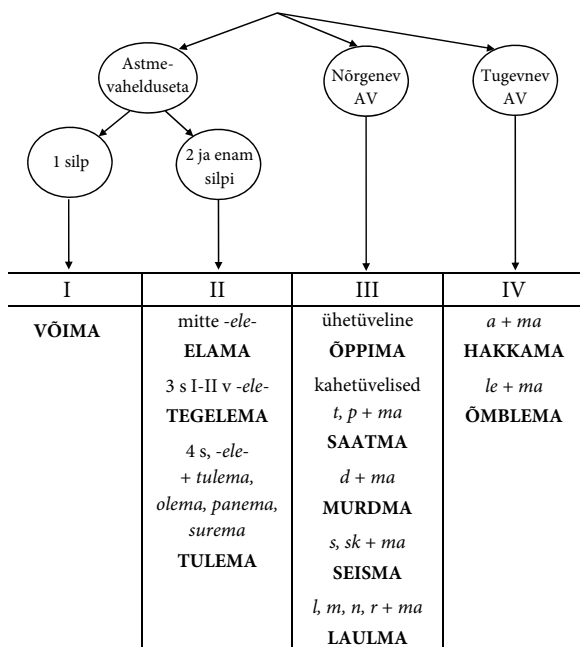

Joonis 2. Elmar Muugi käändkonnad (Peebo 1997: 117)¹

Verbid jagunevad samuti algul astmevahelduslikkuse järgi kolmeks: astmevahelduseta sõnadeks (esimene ja teine pöördkond), nõrgeneva astmevaheldusega sõnadeks (kolmas pöördkond) ja tugevneva astmevaheldusega sõnadeks (neljas pöördkond). Astmevahelduseta sõnad jagunevad edasi silpide arvu alusel: ühesilbilise tüvega sõnad kuuluvad esimesse, kahe- ja enamasilbilisega tüvega sõnad teise pöördkonda. (Peebo 1997: 120)

Neli pöördkonda jagunevad kaheteistkümneks põhitüübiks, mille määramiseks kasutatakse täpsustavaid tunnuseid. Nagu noomenitegi puhul, võidakse põhitüübi sees alltüüpidenä esile tõsta millegi poolest erilisi sõnarühmi, näiteks teise pöördkonna *elama*-tüübi *muutama*-alltüüpi kuuluvad kahesilbilised kolmandavätelised verbid.

¹ Joonisel 2 on tüübimääramisjuhistele osutatud järgnevalt. Kasutatakse sümbolit Ø – kadunud häälik, ja lühendeid AV – astmevaheldus, s – silp, v – välde, dift – diftong, N – nominatiiv, G – genitiiv, C – konsonant, V – vokaal, \bar{V} – pikk vokaal. Vajadusel on tüübimääramisjuhisesse märgitud ka tüve lõpphäälikud, nt I käändkonna *puu*-tüüpi, kus on võimalik nii *sid-* kui ka *id*-formatiiviga mitmuse osastav, kuuluvad *aa-*, *oo-*, *uu-*, *öö-* lõpulised omasõnad ja *ee*-lõpulised võõrsõnad.

Joonis 3. Elmar Muugi pöördkonnad (Peebo 1997: 161)

Muugi süsteemi puudustena on välja toodud ebaühtlasi liigituskriteeriume, samasuguste lõppudega sõnade sattumist erinevatesse muutkondadesse ja erinevalt muutuvate sõnade sattumist samasse muutkonda.

Liigituskriteeriumide ebaühtlus ilmneb näiteks astmevahelduseta sõnade jaotamises Muugi esimese viie käändkonna vahel: sõnad rühmitatakse üldiselt vastavalt silpide arvule ja tüve vältele, kuid kõigepealt tuleb vältest ja silpide arvust sõltumatult viia viiendasse käändkonda kõik *ne-* ja *s-*sõnad, mis ei käändu ühtmoodi. (Kask 1963: 52) Pealegi ilmneb, et sellised *ne-*sõnad, mille *ne-*liite ees on konsonant, kuuluvad hoopis neljanda käändkonna *raudne-*alltüüpi.

Arnold Kase sõnutsi on muutkondade loomisel tähtsaim paigutada ühte muutkonda samasuguste grammatiliste morfeemidega sõnad, mistõttu ei pruugi astmevahelduslikkus olla parim liigitusalus: ühtviisi käänduvad astmevahelduslik *sõda* ja astmevahelduseta *sõna* paigutatakse erinevatesse käändkondadesse, samuti astmevahelduslik *murre* ja astmevahelduseta *valge* (Kask 1963: 52).

Vastupidise kriitika (et samasse muutkonda satuvad erinevalt muutu- vad sõnad) illustatsiooniks sobib hästi kuues, nõrgeneva astmevahel- dusega noomenite käändkond, kuhu kuulub väga erinevalt muutu- vaid sõnu. Nende sõnade morfoloogias ongi ühine üksnes nõrgenev astme- vaheldus, kuid tüübiti erinevad nii tunnused (vrd ainsuse osastav *jalga, uut, vett*; mitmuse omastav *sõprade, suurte, käte, silme*) kui ka konso- nantlõpuliste tüveallomorfide olemasolu väljaspool nimetavat (*kõr- vade, kapjade* vs. *poiste, soolte*) (Peebo 1997: 76).

Muugi süsteemi kasuks räägivad Henn Saari sõnutsi tõigad, et jaotus on kooliõpetuses pikka aega toiminud, et see on paljudele tuttav, et see sobitub hästi Ülle Viksi automaatsõnastiku tüüpidega (mis ei kattu täiesti „Väikese vormisõnastiku“ omadega), et seal tuuakse omaette rühmana välja *ne-* ja *s-*sõnad ning et selle tüübi- määramisalgoritm arvestab lühimälu mahtu, kuna igal jaotusastmel tuleb otsustada väheste valikute vahel (Saari 1999: 81, 84).

1980.–1990. aastatel andis Jaak Peebo kõrgkooliõpikutena välja põhjalikud ülevaated („Pöördkonnad“ 1983; II, toim. tr 1987, „Käändkonnad“ 1992, „Eesti keele muutkonnad“ 1997), milles kirjel- das ja kommenteeris kirjakeelset vormimoodustust ning sellest tähel- datud kasutuserinevusi Elmar Muugi muutkondade kaupa. Ühtlasi andis ta ülevaatlikud tüübimääramisjuhised (Peebo 1997: 117, 161), vt jooniseid 2 ja 3.

Esimese keele omandamine

§ 141 1970. aastatel tekitas generatiivne grammatika laialdase huvi lastekeele vastu. Eestis oli see teema algul võõras ning pakkus 1970. aastatest 1990. aastate alguseni huvi eelkõige kakskeelseid lapsi uuri- vatele väliseestlastele. (Argus 2008a: 17) **Els Oksaar** (1926–2015) kirjeldas morfoloogia omandamisel tekkivaid eesti ja rootsi keele segavorme („Spracherwerb im Vorschulalter“ 1977, 2. täiendatud tr 1987). Inglise-eesti kakskeelsete laste morfoloogia omandamist jälgisid **Ellen Lipp** (1952) („The acquisition of Estonian inflections“ 1977), **Marilyn May Vihman** (1939) („The acquisition of morpho- logy by a bilingual child: a whole-word approach“ 1982, hiljem koos Maigi Vijaga „The acquisition of verbal inflection in Estonian“ 2006) ja **Tiiu Salasoo** (1932) („Morfoloogiliste tunnuste esmakasutus ühe lapse arenevas keeles“ 1995, „Observations in the natural acquisition

of Estonian morphology: a mix-and-match of stems and suffixes“ 1996, „Esimene isik Austraalia kakskeelse lapse arenevas keeles“ 1998, „Use of initial Estonian and English verb forms by a bilingual child“ 2002). Kohakäänete omandamisest kaitses doktoritöö **Helgi Osterreich** (1938) („The acquisition of Estonian locative cases“ 1977). Eesti-soome kakskeelsete laste käänd- ja pöördõnavormistiku arengut on uurinud **Sirje Hassinen** (1968) (nt „Virolais-suomalainen simultaaninen kaksikielisyys – kielten sekamuodot. Leksikaalsed ja morfoloogised sekamuodot 1.10–2.6-ikäise Markon kielel“ 1996, „Kakskeelse lapse morfoloogia omandamisest“ 1997, doktoriväitekiri „Simultaaninen kaksikielisyys. Läheised sukukielet viro ja suomi rinnakkain“ 2002) ning vene-eesti kakskeelsete laste oma **Merit Hallap** (1969) („Grammatiliste vormide omandamine kakskeelsetel lastel“ 1996).

Eestis algas lastekeele intensiivsem uurimine 1990. aastate algul, kui Tartu ülikoolis loodi lastekeele uurimisrühm. Seal valminud töödest keskendub morfoloogia omandamisele **Age Salo** (1968) magistratöö verbivormistiku arengust („Eesti keele verbivormistiku omandamine vanuses 1;5–3;11“ 1995) ning samateemaline artikkel („Muutelõppude ilmumine ühe eesti lapse keelde vanuses 1.5–2.5“ 1994). (Argus 2008a: 18) Samuti kaitsesid TÜ-s muutemorfoloogia omandamisest lõputööd Kristi Karelsohn (diplomatöö „Eesti lapse keele morfoloogiline areng kuni kolme ja poole aasta vanuseni“ 1993), Marjeta Venno (bakalaureusetöö „Käänded ühe eesti lapse arenevas keeles vanuses 1,2–4,0“ 1999) ja Mika Keränen (bakalaureusetöö „Ühe eesti-soome kakskeelse lapse verbi aegade omandamine vanuses 1.11–3.0“ 1999).

Teise keele omandamine ja õpetamine

§ 142 Seoses Eesti taasiseseisvumisega hoogustus eesti keele õpetamine teiste emakeelte kõnelejatele ning hakati uurima, kuidas seda oleks kõige parem teha. Esimesena asus eesti ja soome sõnamuutmissüsteemi kontrastiivselt kõrvutama **Hannu Remes** (1943) („Suomen ja viron fleksion eroista“ 1983, „Eräistä viron verbien taivutustyypeistä“ 1985, „Suomen ja viron nominien taivutustypologiaa“ 1989, „Soome laensõnade muutmine eesti keeles“ 1990, „Vertailien vertailusta: suomen ja viron komparaation morfologiaa“ 1991, „Suomen ja viron supistumaverbeistä“ 1992), kes koostas ka eesti keele õpiku (I tr 1983). Soome emakeelega

õppijatele eesti verbigrammatika õpetamiseks soovitas Jüri Valge Muugi süsteemi („Eesti verbimorfoloogia õpetamisest ja õppimisest“ 1986) ja Ele Lõhmus enda välja töötatud muuttüübistikku („Ühest võimalikust klassifikatsioonist eesti verbimorfoloogia õpetamisel“ 1992). Jüri Valge kirjutas ka soomlastest keeleomandajate käänamiseksimustest („Sagedasemaid käänamisvigu soome üliõpilaste eestikeelsetes kirjandites“ 1985). Põhjalikumaid juhiseid eesti vormimoodustuse ja -kasutuse õpetamiseks andis soomlastele eesti keele õpiku (1991) koostanud **Reet Kasik** (1946) („Mida õpetada, mida mitte (Eesti keele grammatika õpetamisest soomlastele)“ 1992). Muude emakeeltega õppijaid puudutavad artiklid sõnamuutmisele ei keskendunud.

2000.–2010. aastad. Morfosüntaksi ja rakenduslingvistika osakaalu suurenemine

Üldpilt

§ 143 Uue aastatuhande kahe esimese kümnendi olulisimaid sõnamuutmisteoreetilisi käsitlusi on James Blevinsi artiklid (2005, 2007, 2008), kus ta kirjeldab eesti sõnade vormimoodustust sõnapõhise WP-morfoloogiamudeli abil ning põhjendab selle eeliseid morfeemipõhiste mudelite ees. Samuti on süüvitud käänete olemusse: Katrin Hiietam (2003) soovitas käsitleda akusatiivi taas käändekategooria liikmena, Merilin Miljan aga ei pidanud seda otstarbekaks ning analüüsis põhjalikult (sh doktoriväitekirjas 2008) ka ülejäänud grammatiliste käänete kasutust. Reeli Torn-Leesiku doktoritöö (2016) andis süsteemse ülevaate impersonaali- ja passiivikonstruktsioonide erinevusest.

Ulatuslikult on uuritud argikeelt. Tiit-Rein Viitso (2005), Virve Vihman (2002, 2007) ja Mati Erelt (2013b) on jälginud kõnekeelseid impersonaali topeltmarkeeringuga vorme, Mati Erelt ja Helle Metslang (2004) mitmesuguseid uudseid käsu- ja keeluvorme. Heiki-Jaan Kaalep (2015) on esitanud korpusuuringute põhjal verbi lihtvormide täpsustatud paradigma, eemaldades sealt korpuses puudunud vormid ning lisades uusi. On kaitstud mitukümmend üliõpilastööd vormikasutuse varieerumisest (nt Kio 2006, Pedaja 2006, Järvik 2011, Metslang 2012, Pedaja-Ansen 2015). Ann Siiman on uurinud, millised morfonoloogilised, morfosüntaktilised ja semantilised tegurid mõjutavad rööpvormide kasutamist (Metslang 2015a, 2015b, Siiman 2016).

Palju on tegeldud rakenduslingvistiliste teemadega, eriti sõnamuutmise omandamisega. Uute ja viljakate uurimissuundadena on välja kujunenud eesti keele kui teise keele omandamise ning alakõnega lapse keeleomandamise uurimine. Märkatavalt on hoogustunud ka eesti keele kui esimese keele omandamise uurimine. Viimasest on doktoriväitekirja kaitsnud Reili Argus (2008), Sirje Hassinen (2002) ja Kaja Kohler (2003). Arvutilingvistid on peamiselt täiustanud eelmisel sajandil välja töötatud morfoloogiaprogramme ning -kirjeldusi.

Traditsioonilistest uurimissuundadest on väga heal järjel murde-morfoloogia uurimine, ilmunud on mitme murde tervikülevaated. Koostatud on (peamiselt Lõuna-Eesti murde kohta) hulk sõnamuutmis-uurimusi, sh on võru kirja- ja kõnekeelest doktoritöö kaitsnud Sulev Iva (2007) ja Mari Mets (2010). Samuti on paljudes uurimustes jälgitud kirjakeelsete tekstide vormikasutust, vana kirjakeele verbimorfoloogiast on kaitsnud doktoritööd Katja Ziegelmann (2011) ja Annika Viht (2012). Võrreldes varasemaga on vähem uuritud vormide ajalugu, sellega on viimastel kümnenditel tegelnud Ago Künnap (nt 2013) ja Tiit-Rein Viitso (nt 2008).

Vormimoodustusest märksa enam on aga jälgitud morfosüntaktilisi nähtusi, eriti argikeele, teise keele omandamise ja kirjakeele ajaloo uurimisel. Paljud uurimused on funktsioonilähtesed, kirjeldades sama funktsiooni täitmiseks kasutatavaid erisuguseid (nii grammatilisi kui ka leksikaalseid) keelevahendeid. Iseäranis palju on uuritud evidentsiaal-suse ja modaalsuse väljendusvahendeid. Samuti on põhjalikult analüüsitud mitmesuguseid tuumverbidega moodustatavaid konstruktsioone.

Sõnapõhine morfoloogiakäsitlus (WP-mudel)

§ 144 **James Blevins** (1960) Cambridge'i ülikoolist on rahvusvaheliselt tuntud sõnamuutmisteoreetik, kes on uurinud WP-mudeli kasutamist antiikajast tänapäevani ning rakendanud seda mudelit ise mitme keelkonna keelte analüüsimisel. Paljudes oma käsitlustes esitab Blevins ka eesti keele sõnamuutmissüsteemi näitena, mida suudab kõige otstarbekamalt kirjeldada just WP-mudel. Põhjalikumalt on ta eesti sõnade vormimoodustust WP vaatevinklist iseloomustanud ning sõnad muutkondadesse jaganud artiklites „Word-based declensions in Estonian” (2005), „Conjugation classes in Estonian“ (2007) ja „Declension classes in Estonian“ (2008).

IA- ja IP-mudelid püüavad tuvastada keele minimaalsed tähendust kandvad üksused (morfeemid), millest kombineeritakse vorme. WP-mudelis aga selgub sõnavormi tähendus tema kohast paradigmas. (Blevins 2006: 2–3) Eesti keele kirjeldamiseks sobib WP-mudel Blevinsi sõnutsi IA-st ja IP-st paremini, kuna need mudelid on morfeemipõhised, eesti keeles on aga minimaalseks tähendust kandvaks üksuseks sõnavormid, mitte morfeemid. Analüüsides nõrgeneva vältvaheldusega sõna grammatiliste käänete vorme *h`ekk : heki : h`ekki* selgub, et mitte ükski komponent, mida oleks võimalik nimetada, ei seostu üheainsa käändega ega saa seega olla selle käände tunnuseks (tugev aste esineb nii nominatiivis kui ka partitiivis, tüvevokaal *i* esineb nii genitiivis kui ka partitiivis). Omastava ja osastava tüve omakorda kasutatakse paljudes teistes käändevormides (nt *hekile, hekini; h`ekkide, h`ekkisid*). Sõnavormi, mis toimib mõne teise sõnavormi tüvena (nt genitiivi tüve *heki-*, mida kasutatakse kaasätleva vormi *hekiga* moodustamiseks), on nimetatud morfoomiliseks tüveks (*morphomic stem*) ning sellise tüvevariandiga moodustatud vorme parasiitvormideks või viidates 6. sajandi ladina grammatikule ka priscianuslikeks vormideks, kuna ladina vormistikus valitsevad samalaadsed vormidevahelised seosed. (Blevins 2005) Tüvekujude paigutus paradigmas varieerub sõnatüübiti.

Eesti morfoloogia süsteemi ongi enamasti kirjeldatud muutkondade süsteemi abil ning osutades, milliseid vorme saab peavormide põhjal moodustada. James Blevins pakkus sellise käsitluse tänapäevase teoreetilise põhjenduse ning esitas enda välja töötatud muutkonnad.

Paradigma koosseisu täpsustused

§ 145 **Grammatiliste käänete vormid.** Eesti keeleteaduse viimaste aastakümnete traditsioonis pole täissihitise käänet akusatiivi omaette käändena eristatud, kuna täissihitist vormistatakse nii nominatiivi kui ka genitiiviga, s.t akusatiiv langeks alati kokku ühega neist vormidest. **Katrin Hiitam** (1973) on aga oma doktoriväitekirjas („Definiteness and grammatical relations in Estonian“ 2003) soovitanud taas arvata akusatiiv käänete sekka ja mitte lasta end heidutada tekkivast vormihomonüümiast. Paljudes teistes keeltes langeb akusatiiv samuti kokku mõne teise käändevormiga, ilma et selle olemasolus kaheldaks. Pisut hiljem vaagis akusatiivi eeliseid ja puudusi oma doktoritöös

(„Grammatical case in Estonian“ 2008) põhjalikult **Merilin Miljan** (1975), jõudes järeldusele, et akusatiivi lisamine käänete hulka muudab käändekirjelduse tarbetult keeruliseks.

Miljan on oma väitekirjas ja artiklites (Merilin Miljan, Ronnie Cann „Rethinking case-marking and case alternation in Estonian“; Merilin Miljan „Järelduspõhine lähenemine eesti keele põhikäänetele“ 2014) analüüsinud eesti nominatiivi, genitiivi ja partitiivi laiemalt ning kritiseerinud nende levinud käsitlust, mille kohaselt on tegu grammatiliste käänetega, mis väljendavad süntaktilisi suhteid. Süntaksiteooriate formaalsetest keelekirjeldusmudelitest enamik lähutubki abstraktsetest käänetest, millest igauks täidab kindlat süntaktilist funktsiooni: abstraktne nominatiiv on üksüheses vastavuses aluse, abstraktne akusatiiv sihitisega. Kuna aga sama süntaktilist funktsiooni võivad täita eri käändevormid, tekib selliste mudelite rakendamisel homonüümseid käändevorme. Käändekirjeldusse tekitab liiasust ka paljude süntaksiteooriate range vahetegemine grammatiliste ehk süntaktilisi suhteid väljendavate käänete ja semantiliste ehk konkreetseid tähendusi väljendavate käänete vahel, kuna sama morfoloogiline vorm võib esineda nii grammatilises tähenduses objektina (*Söö üks jäätis*) kui ka semantilises tähenduses adverbialina (*Oota üks minut*).

Eesti nominatiivi, genitiivi ja partitiivi täpseks iseloomustamiseks ei ole otstarbekaimad keelekirjeldusmudelid, millega omistatakse igale käänetele mingi kindel tähendus, sest nende käändevormide tähendus sõltub tugevalt kontekstist. Tõdenuna paljude süntaksiteooriate piiratud selliste vormide analüüsil soovib Miljan lähtuda dünaamilisest lähenemisest (Ruth Kempsoni jt arendatud keelekirjeldusmudel), mis kirjeldab käänete osalisena tõlgenduseni jõudmise protsessis. Selline paindlik lähenemine arvestab asjaoluga, et käändevormi tähendus varieerub palju sõltuvalt kontekstist ega ole alati samasugune. Dünaamilist lähenemist järgides ja morfoloogilisest vaatenurgast (süntaktilise asemel) lähtudes on eesti keeles vaid üks tõeliselt grammatiline ehk kindlat süntaktilist funktsiooni täitev käänete alatusseost väljendav genitiiv. Partitiivi tähenduseks osutub lähemal vaatlusel aga mitte 'ebamäärane hulk X-st', vaid '(päris)osa X-st'.

Verbivormid. „Eesti keele grammatikas“ (1993–1995) esitatud verbi-paradigma minevikuvormide osa on hiljem täiendatud ja täpsustatud. Kõige uuemas käsitluses, süntaksi tervikkäsitluses „Eesti keele süntaks“ (2017) on markeeritud kõneviisides eristatud EKG ühe mineviku-

aja asemel kaht. Muutunud on ka nende kõneviiside minevikuaegade terminid: EKGs nimetati kvotatiivi, jussiivi ja konditsionaali ainsat minevikuaega preteeritumiks ehk üldminevikuks, tervikkäsitluses aga ühesõnalist vormi lihtminevikuks ehk imperfektiks ehk preteeritumiks ning mitmesõnalist vormi täisminevikuks ehk perfektiks. Seal on konditsionaali imperfekt *teinuks ~ teinud* ja perfekt *oleks teinud*, kvotatiivi imperfekt *teinuvat ~ teinud* ja perfekt *olevat teinud*, jussiivi imperfekt *teinud* ja perfekt *olgu teinud*. Võrreldes EKGga on minevikuvormide hulka arvestatud mineviku kesksõna kujulised vormid. Siinses vormikeskses käsitluses on aga naastud EKG paradigma juurde, üksnes markeeritud kõneviiside minevikuaega nimetatakse üldmineviku asemel lihtsalt minevikuks.

Palju on 2000. aastatel uuritud impersonaali- ja passiivikonstruktsioone. Kõige põhjalikumalt on nendega tegelnud **Reeli Torn-Leesik** (1973), kes oma selleteemalises doktoritöös („An investigation of voice constructions in Estonian“ 2016) täpsustab, millised leksikaalsed, semantilised ja morfosüntaktilised piirangud kummagi konstruktsiooni moodustamisel kehtivad. EKGs käsitleti impersonaali passiivi alaliigina, hiljem on eesti keele uurijate seas domineerinud seisukoht, et tegu on erinevate konstruktsioonidega (Torn 2002, Blevins 2003, Vihman 2004, Erelt 2013a, Torn-Leesik 2016).

Argikeel

§ 146 Kõige ulatuslikumalt on tänapäeva eesti keele morfoloogiat uurinud arvutilingvist **Heiki-Jaan Kaalep** (1962), kes on analüüsinud vormide tegelikku kasutust keelekorpustes ja teinud selle põhjal rohkesti ettepanekuid teoreetilise keelekirjelduse täpsustamiseks. Tema uuringud on muu hulgas näidanud, et lühike sisseütlev pole vastupidiselt üldlevinud arvamusele mitte erandlik vorm, vaid pikast sisseütlevast sagedasem ning väga paljudest sõnadest regulaarselt moodustatav ja produktiivne vorm, mis saadakse ainsuse osastavast („Kuidas kirjeldada lühikest sisseütlevat kasutusandmetega kooskõlas?“ 2009). Ainsuse osastav on aluseks ka mitmuse osastavale (vähemasti *ne-* ja *s-*sõnadel), mistõttu tuleks revideerida senist tavakäsitlust, mille kohaselt on mitmuse osastav individuaalne vorm, mida ei saa moodustada mõne käändevormiga kokkulangevast tüvekujust. Korpusest selgub veel, et ehkki eesti keelekorraldus lubab paljudes

sõnatüüpides mitmuse osastava paralleelvorme, eelistavad kasutajad enamasti selgelt üht lubatud vormidest: harvemate sõnade puhul *sid*-lõpulist, sagedate puhul vokaal- või *id*-lõpulist vormi („Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis“ 2010). Käändsõnavormide moodustamist juhib sõnade kasutussagedus: suurima kasutussagedusega vormid ainsuse nimetav, omastav ja osastav on alusvormideks, millest moodustatakse ülejäänud käändevormid. Artiklis „Eesti käänamisüsteemi seaduspärasused“ (2012) annab Kaalep juhised ülejäänud käändevormide moodustamiseks ainsuse nimetavast, mis on tekstides ülekaalukalt sagedaim vorm, mistõttu on ootuspärane, et keekekasutajad võtavad selle eeskujuks ülejäänud paradigma sünteesimisel. Artiklis „Eesti verbi vormistik“ 2015 juhib Kaalep tähelepanu asjaolule, et kuna pöördetunnuseta vormid *elaks*, *elavat* ja *elagu* ei määra ei pööret ega jaatust-eitust, siis olekski õigem seda alaspetsifitseeritust mainida ja mitte öelda, et taolised vormid väljendavad millist tahes isikut. Kaalep esitab ka enda kirjelduspõhimõtetele vastava finiiitsete lihtvormide paradigma, kus pole eristatud *gu*-, *ku*-tunnuselisi vorme omaette kõneviisina, kuna möönval ja käskival kõneviisil saab vahet teha üksnes tähenduse alusel. Finiiitvormide seast on välja jäetud mõned varasemates käsitlustes mainitud vormid, mida korpusetes ei leidu (kaudse kõneviisi umbisikulise tegumoe *tuvat*-, *duvat*-tunnuseline minevikuvorm, nt *elatuvat*), ja sinna on lisatud vormid, mida varasemates käsitlustes sageli pole mainitud, kuid mida on argikeeles kasutatud (käskiva kõneviisi vormid eitusverbiga kujul *ärnud*, *ärda*).

Käskiva kõneviisi mitmusevormide argikeelsest kasutusest on põhjalikumalt kirjutanud **Mati Erelt** (1941) ja **Helle Metslang** (1950) (Erelt, Metslang „Grammar and Pragmatics: Changes in the Paradigm of the Estonian Imperative“ 2004), samuti **Tiit-Rein Viitso** („Eesti tegusõna tüpoloogiat“ 2005), **Mati Erelt** („Keeldkõne vormidest“ 2013b) ja kõige põhjalikumalt **Virve-Anneli Vihman** (1973) („Impersonalized impersonals. Argument structure and language change“ 2002, „Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsioonitasandi grammatiseerimine“ 2007), kes on uurinud topeltimpersonaali, kus umbisikulisust markeeritakse nii põhi- kui ka abiverbi vormis.

Paljudes üliõpilastöodes jälgitakse vormimoodustuse varieeruvaid piirkondi. Vorminähtusi on uuritud nii korpusepõhiselt kui ka keelekatsetega. Enim on keskendutud kõikuva vormimoodustusega muuttüüpidele ja vormidele (bakalaureusetööd: Kairi Rosenfeld

„Varieerumine *jalg-* ja *sepp-*tüübi mitmuse osastava moodustamisel“ 2000, Ann Metslang „*akvaarium-*tüüpi sõnade kasutus eesti kirja- keeles“ 2010, Anu Pedaja „Muutused *hammas-* ja *tütar-*tüüpi sõnade vormimoodustuses kooliõpilaste keelekasutuse näitel“ 2010, Marilis Ehvert „Konditsionaalivormide kasutamine MSN-vestlustes“ 2010, Kaisa Kasesalu „Vormiharmonia mitmuse vormide moodustami- sel“ 2012, Mari-Liis Türno „Vorminihked *õppima-* ja *hakkama-*muut- tüübis“ 2012, Siim Karnö „Eesti normikirjakeele probleemsete verbi- vormide kasutamine internetikeeles“ 2013, Kristina Reinberg „*pesa-* tüübi vormimoodustus tänapäeva eesti keeles ja selle taust“ 2013, Sirlil Palmeos „Superlatiivi moodustus ja kasutus suulises eesti keeles“ 2014; magistritööd: Kati Kio „Sisseütleva käände kasutus eesti kirja- keeles“ 2006, Ann Metslang „Varieeruva vormistikuga muuttüüpide osastava käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2012). Veel on kirjutatud magistritöid laadivahelduslike sõnade (Elise Järvik „Laadivahelduse taandumine eesti kirjakeeles“ 2011), võrdlusastmete (Anu Pedaja- Ansen „Võrdevormid tänapäeva eesti keeles“ 2015) ja uute laenude vormimoodustusest (Kati Pedaja „Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga“ 2006). **Ann Siiman** (1988) on põh- jalikult vaagunud tegureid, mis panevad keelekasutajaid eelistama üht rööpvormi teisele (Ann Metslang „Ainsuse pika ja lühikese sisseütleva valiku olenemine morfofonoloogilistest tunnustest – korpusanalüüs“ 2015a, „Mitmuse osastava *sid-* ja *si-*lõpu varieerumise kasutuspõhine analüüs“ 2015b; Ann Siiman „Ainsuse sisseütleva vormi valiku seos morfosüntaktiliste ja semantiliste tunnustega – materjali ning meetodi sobivus korpusanalüüsiks“ 2016).

Osas töodes on registreeritud samas keelematerjalis mitmesuguseid vormimoodustuse kõrvalekaldeid normingulisest (bakalaureusetööd: Aimi Tedresalu „Ortograafia- ja morfoloogiavead keskkooli lõpu- ja ülikooli sisseastumiskirjandites“ 2000, Helen Treial „Morfoloogia- ja sõnamoodustusvead gümnaasiumi- ning põhikoolilõpetajate riigieksamikirjandites“ 2004, Tatjana-Elis Saareväli „Verbikasutuse probleeme gümnaasiumilõpetajate kirjalikes töodes“ 2005; magistri- töö: Karin Soodla „Morfoloogilisi, morfosüntaktilisi ja sõnamoodus- tuslikke nähtusi eesti internetikeeles“ 2010).

Palju on tehtud uurimusi ka vormide kasutusest lauses, uurides näiteks sihitise käändevalikut (mh Martin Ehala „Keelekontakti mõju eesti sihitisekäänete kasutamisele“ 2009a, Pille Eslon „Muutustest eesti

keele grammatiliste käänete kasutamisel“ 2010) ja rektsioone (Kais Allkivi, bakalaureusetöö „Allatiivsete rektsioonilaiendite kasutusala avardumine“ 2012a). Rohkesti on uuritud, kuidas erisuguste vahenditega väljendatakse sama tähendust, iseäranis evidentsiaalsust (mh Maria-Maren Sepper, magistrیتöö „Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles“ 2006; Petar Kehayov, doktoritöö „An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas“ 2008), aga ka direktiivsust (mh Helle Metslang, „Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles“ 2006; Helena Teemets, magistrیتöö „Direktiivid eesti keele argivestlustes“ 2012), kohasuhteid (mh Siret Salm, bakalaureusetöö „Kaassõnade *sees* ja *peal* ning vastavate kohakäänete kasutust mõjutavad tegurid“ 2010; Kaisa Kesküla, magistrیتöö „Postpositatsioon *peale* ja allatiivi paralleelse kasutuse korpusanalüüs“ 2011; Jane Klavan, Kaisa Kesküla, Laura Ojava „Eesti keele adessiivi ja kaassõna ‘peal’ kasutus kahes keelelises katses“ 2010), translatiivsust (Evelyn Lätt, bakalaureusetöö „Translatiivsuse analüütiline ja süntee-tiline väljendamine eesti keeles“ 2005), terminatiivsust (Ragne Teravä, bakalaureusetöö „Terminatiivsuse väljendamine eesti ja soome keeles“ 2009) ja muid grammatilisi tähendusi. On lähenetud ka teisest suunast, kirjeldades sama vormi kasutust erisugustes funktsioonides (mh Renate Pajusalu, Karl Pajusalu „The conditional in everyday Estonian: Its form and functions“ 2004; Maiu Nurka, magistrیتöö „Eesti keele elatiivi semantika kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast“ 2014; Helle Metslang „Translatiivi ja essiivi kasutusest eesti ja soome keeles“ 2007; Helle Metslang, Liina Lindström „Essive in Estonian“ 2016).

Esimese keele omandamine

Ükskeelne laps

§ 147 Viljakaim eesti lastekeele uurija on Tallinna ülikooli professor **Reili Argus** (1967), kes on sel teemal kirjutanud doktoritöö ja arvukalt artikleid ning juhendanud üliõpilastöid. Ta on koostanud lapse morfoloogia omandamisest koondülevaateid (nt „Morfoloogia areng keele omandamise varasel etapil: kolmikud ja üksik laps“ 2001, „Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest mini-paradigmadeni“ 2004a, „Verbi esimestest eelkäijatest esimeste mini-

paradigmadeni: eesti ja soome keele andmetel“ 2004b, „Kolmikute keeleline areng ja individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel“ 2007c, doktoritöö „Eesti keele muutemorfoloogia omandamine“ 2008a, „Acquisition of Estonian: some typologically relevant features“ 2009). Samuti on ta jälginud lähemalt, kuidas laps omandab aja- („Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamisest“ 2007a; Reili Argus, Sirli Parm „Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad“ 2010), kvotatiivi- (nt Reili Argus, Kadri Suurmäe, Andra Kütt, Anne Tamm „Eesti kaudse evidentsiaalsuse morfoloogilise markeri omandamisest: mõistmiskatse tulemused“ 2014), mitmuse- („Acquisition of Inflectional Morphology in Estonian: Individual Differences in the Acquisition of Number“ 2006) ja omadussõna vormid („Emergence and Early Acquisition of Adjective Inflection in Estonian“ 2012), samuti seda, millised on lapsekeele sõnaliigid („Imitatiivide kohast lapsekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest“ 2005; Reili Argus, Helen Kõrgesaar „Sõnaliigid eesti lapse kõnes ja lapsele suunatud kõnes“ 2014) ja iseloomustanud lähemalt lastekeele korpusanalüüsi („Eesti lastekeelekorpusse morfoloogilisest märgendamise“ 2007b, „Eesti lastekeelekorpusse morfoloogiliste vigade märgendamise ja liigitamise“ 2008b). Ka Reili Arguse juhendatavad on uurinud lapsekeele morfoloogiat ja morfosüntaksit oma magistri- (Helen Kõrgesaar „Eesti keelt esimese keelena omandavate laste küsimuste ja arvukategooria omandamisest“ 2010, Maret Varblas „Eesti emakeele kohasõnade ja -käänete omandamisest I kooliastmes“ 2013) ja bakalaureusetöodes (Kadri Pärn „Arvukategooria omandamisest eesti keeles“ 2010, Maret Varblas „Kohasuhete omandamisest eesti lastel vanuses 3–7 aastat“ 2011).

Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis on eesti ükskeelse lapse morfoloogia omandamist käsitlenud **Maigi Vija** (1974), **Renate Pajusalu** (1963) ja **Reeli Torn-Leesik** (1973). Nad on avaldanud artikleid peamiselt verbimorfoloogia omandamisest (Marilyn May Vihman, Maigi Vija „The acquisition of verbal inflection in Estonian“ 2006; Maigi Vija, Reeli Torn-Leesik, Renate Pajusalu „Tegumood eesti lapsekeeles“ 2009; Renate Pajusalu, Pirko Tõugu, Maigi Vija, Tiia Tulviste „Konditsionaali omandamisest eesti lapsekeeles“ 2011, Reeli Torn-Leesik, Maigi Vija „Acquisition of the Impersonal Voice by an Estonian“ 2012) ning peatunud põgusalt ka asesõnavormistiku

arengul (Maigi Vija, Renate Pajusalu „Pronouns in Estonian Child Language“ 2009). TÜ haridusteaduste instituudis on **Signe Raudik** (1972) juhendanud üliõpilastöid käändevormide moodustusest (Heidi Tuul, magistritöö „3–4-aastaste laste kõne testi käändevormide moodustamise ja sõnavara ülesannete valiidsuse ja reliaabluse hindamine“ 2016; Jana Kägu, bakalaureusetöö „Seest-, alale-, alal-, alalt-, ilma- ja kaasaütleva käändevormi moodustusoskus 3–4-aastastel lastel“ 2016; Maarja Vahter, bakalaureusetöö „Käändevormide moodustusoskus 3–4-aastastel lastel“ 2016).

Potsdami ülikoolis kaitses eesti lapse verbimorfoloogia omandamisest doktoritöö **Kaja Kohler** (1974) („Erwerb der Verbmorphologie im Estnischen“ 2003). Morfologia omandamisest on kaitsnud ka magistri- (Mihkel Truman „Tegumoekategooria eesti lapsekeeles: mõistmiskatsed 4–7-aastaste lastega“ 2008, Maret Varblas „Eesti emakeele kohasõnade ja -käänete omandamisest I kooliastmes“ 2013) ja bakalaureusetöid (Nele Nikopensius „Eitus lapsekeeles“ 2008, Kadri Pärn „Arvukategooria omandamisest eesti keeles“ 2010, Maret Varblas „Kohasuhete omandamisest eesti lastel vanuses 3–7 aastat“ 2011, Teele Siska „Imperatiivi kasutusest ühe lapse kõnearengu varasel perioodil“ 2013, Heidi Tuul „Omastava ja osastava käändevormi moodustusoskus 3–4-aastastel lastel“ 2014).

Kakskeelne laps

Reeli Torn-Leesik on jälginud eesti-inglise kakskeelseid lapsi (nt „Sihitisekäänete ja tulevikuvormide kasutamine kolme eesti-inglise kakskeelse lapse eesti keeles“ 2004), Oulu Ülikooli õppejõud **Sirje Hassinen** („Simultaaninen kaksikielisyyt. Läheiset sukukielet viro ja suomi rinnakkain“ 2002) ja Tampere Ülikooli doktorant **Kristiina Teiss** (1971) („Suhtlusstrateegiad eesti-soome kakskeelsust omandava lapse segakoodis“ 2006) aga eesti-soome kakskeelsete laste sõnamuutmise arengut.

Merit Hallap TÜ haridusteaduste instituudist on kaitsnud magistritöö („Eesti keele käändevormide valdamine vene-eesti kakskeelsetel koolieelikutel“ 2003) ja juhendanud üliõpilastöid kakskeelsete (enamasti vene-eesti) laste vormimoodustusest (Moonika Raja, bakalaureusetöö „Kakskeelsete laste tegusõnavormide moodustamisoskuse seos

keelelise sisendiga“ 2011; Merike Hütt, bakalaureusetöö „Kakskeelsete eelkooliealiste laste grammatilised oskused: kolme juhtumi kirjeldus“ 2012; Triinu Topp, „Juhtumikirjeldus: grammatiliste vormide mõistmis- ja moodustamisoskus vene-eesti kakskeelsel kõnepuudega õpilasel“ 2013; Marin Väinsalu, magistrیتöö „Tegu- ja nimisõnavormide kasutamine 3–4-aastastel simultaansetel kakskeelsel lastel“ 2017; Mariana Liiv, Hanna Niinepuu, bakalaureusetöö „Kakskeelsete koolieelikute jutustamisoskuse ja grammatiliste oskuste seos“ 2013).

Alakõnega laps

Viimase kümmekonna aasta jooksul on hakatud järjest enam uurima kõnearengu puudega laste vormimoodustuse omandamist ja vormikasutust. Uurimissuuna on välja arendanud **Marika Padrik** (1964) Tartu ülikooli haridusteaduste instituudist. Ta on sel teemal juhendanud üliõpilastöid ja avaldanud koos kolleegidega artikleid (Ringa Raidsalu, Marika Padrik „Nimisõna tüve- ja grammatiliste morfeemide kasutus viieaastastel motoorse alaaliaga lastel“ 2011; Merit Hallap, Marika Padrik, Signe Raudik „Käändevormide kasutusoskus eakohase arenguga vene-eesti kakskeelsel ning spetsiifilise kõnearengu puudega ükskeelsel lastel“ 2014; Marika Padrik, Merit Hallap, Signe Raudik „3–4-aastaste eesti laste kõne grammatiline profiil“ 2016). Padrik on juhendanud magistrیتöid kõnearengupuudega laste vormimoodustuse, -kasutuse ja -mõistmise teemal (Ringa Raidsalu „Nimisõna tüve- ja grammatiliste morfeemide kasutus viieaastastel motoorse alaaliaga lastel“ 2010, Maarja Heina „Käändevormide kasutamine ja mõistmine spetsiifilise kõnearengupuudega lastel“ 2011, Katrin Sülla „Käändevormide kasutamine ja mõistmine primaarse ja sekundaarse alakõnega lastel“ 2011, „Tegusõna vormide moodustamine spetsiifilise kõnearengupuudega lastel“ 2012).

Teise keele omandamine ja õpetamine

§ 148 Alles 21. sajandil on hakanud uurijad ilmutama tõsisemat huvi selle vastu, kuidas mitte-eesti emakeelega inimesed eesti keelt omandavad (Pool 2010: 6). Viimastel kümnenditel on ilmunud üsna palju käsitlusi, kus kõrvutatakse eesti grammatilist süsteemi ja vormide kasutust lauses mõne teise keelega. On loetletud õppijakeele

erinevusi eesti kirjakeelest, võrreldud keelesüsteeme, jagatud õpetamissoovitusi ja analüüsitud õppematerjale. Enamasti on vaadeldud morfosüntaksit, s.t vormide kasutust lauses (enim sihitise käändevalikut, rektsioone, verbi ajavormi või infinitiivi valikut), harva ka vormide moodustamist.

Kõige rohkem on eesti keelt kõrvutatud vene ja soome keelega. Vene emakeelega õppijaid on uurinud Raili Pool, Diana Maisla, Pille Eslon, Mare Kitsnik, Anna Verschik, Anastassia Zabrodskaja jt, eesti ja soome keelt on kõrvutanud Hannu Remes, Annekatrin Kaivapalu jt. Peale selle on **Marjo Mela** (1963) iseloomustanud läti emakeelega eesti keele õppijate tehtavaid vigu („Latvialaisten lasten ongelmat viron kielen oppimisessa“ 2003, „Morfoloogiavead Riia eesti kooli õpilaste eestikeelsetes kirjandites“ 2004). Helle Metslang, Ingrid Krall, Renate Pajusalu, Kristi Saarlo, Elle Sõrmus ja Silvi Vare on koostanud käsiraamatu „Keelehärm: eesti keele probleemseid piirkondi“ (2003) abimaterjaliks eri emakeeltega õppijate õpetajatele. Raamatut tutvustas Helle Metslang artiklis „Eesti keele keerukohti“ (2004a).

Pille Eslon (1950) on iseloomustanud õppijakeele vormikasutust (nt „Käändevormide kasutussageduse võrdlus eesti õppijakeeles ja kirjakeeles“ 2008, „Eestikeelses tekstiloomes eelistatud konstruktsioonid ja käändevormid“ 2009, „Objektikäänete kasutamisest sageduse ja markeerituse seisukohalt“ (koos Katre Õimuga) 2010, „Millest räägivad eesti keele käändeasendused?“ 2011) ning kõrvutanud eesti ja vene keele grammatikat (nt „Mõningatest korrelatsioonidest vene ja eesti verbisüsteemis“ 2004). Ta on korduvalt rõhutanud (nt „Keelte kõrvutamist eesti-vene kakskeelsuse kujundamisel“ 2006), et teise keele grammatikate ja õppematerjalide koostamiseks ei sobi sageli kasutatav kontrastiivne veaanalüüsile toetuv lähenemine, vaid hoopis mõttekam oleks toetuda sarnasustele: võrrelda, kuidas kumbki keel üht või teist funktsiooni väljendab, tuues esile kummagi keele tuumsed ja perifeersed väljendusviisid – nii selgub, et neis on analoogset palju enam kui erinevat. Esloni juhendamisel on kaitsnud magistritööd õppijakeele morfosüntaksist Mare Kitsnik („Õppijakeele uurimise ja arendamise võimalusi eesti vahekeele korpuse põhjal (eituse väljendamise näitel)“ 2007b) ja Anastassia Kallikorm („*ma-* ja *da-* infinitiivi kasutuse võrdlus eesti kirjakeeles ja õppijakeeles“ 2009). **Mare Kitsnik** (1962) on lisaks eitusele („Eesti keele kui teise keele õppija kõrvalekalded eituse väljendamisel“ 2007a) jälginud ka tingiva

kõneviisi vormide kasutust („Tingiv kõneviisi eesti B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles kui keeleoskuse arengu näitaja“ 2015) ning andnud ülevaate vormide sagedusest õppijakeeles („Verbivormid B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles“ 2014).

Raili Pool (1969) on uurinud vene emakeelega õppijate tehtavaid vigu eesti sihitise kasutamisel (doktoritöö „Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel“ 2007a) ning juhendanud magistritöid õppijakeele verbireksioonist (Maria Boiko „Keelekeskkonna mõju vene emakeelega 10. klassi õpilaste verbireksiooni omandamisele“ 2010, Julia Simson „Eesti keele omadussõnareksiooni omandamisest vene õppekeelega kooli üheteistkümnendates klassides“ 2011, Anastassia Antropova „Emakeele mõju verbireksiooni kasutusele eesti keelt teise keelena ja vene keelt võõrkeelena õppivatel õpilastel“ 2015) ning infinitiivide kasutamisest (Tatjana Guštšina „*ma-* ja *da-*infinitiivi kasutamise omandamisest“ 2012, Saale Kivi „Vene õpilaste vead eesti keele infinitiivide kasutamisel“ 2013). Samuti on ta koos Elle Vaimanniga koostanud vene emakeelega õppijate keelevigadest koondülevaate, mis loetleb muu hulgas ka eksimusi vormimoodustuses ja -valikus (Pool, Vaimann „Vead kõrgtasemel eesti keele kõnelejate kirjalikus keelekasutuses“ 2005). Raili Pooli ja Renate Pajusalu juhendatav **Diana Maisla** (1960) on uurinud õppijakeele täis- ja enneminevikuvorme (doktoritöö „Eesti keele mineviku ajavormid vene emakeelega üliõpilaste kasutuses“ 2014).

Vene emakeelega õppijatele keeleõppematerjale koostanud **Ingrid Krall** (1956) on lähemalt kirjeldanud õppijate tehtavaid vigu käändevormide kasutuses („Eesti keele käändesüsteemi omandamise probleeme keskkoolis“ 2006, “Eesti keele käändevormide moodustamise ja kasutamisega seotud probleeme vene üliõpilaste kirjalikes töödes” 2008). **Anna Verschik** (1968) ja tema juhendatav **Anastassia Zabrodskaja** (1981) on iseloomustanud seda, kuidas vene keele kõnelejad venekeelses tekstis esinevaid eestikeelseid sõnu käänavad-pööravad (Anastassia Zabrodskaja doktoritöö „Russian-Estonian language contacts: grammatical aspects of language use and change“ 2009; Zabrodskaja, Verschik „Morphology of Estonian items at the interface of Russian-Estonian language contact data“ 2015) ning tutvustanud vene-eesti koodivahe-tuse korpuse morfoloogilise märgendamise põhimõtteid (Anastassia Zabrodskaja „Vene-eesti koodivahetuse korpus: kodeerimis-põhimõtete väljatöötamine“ 2007). Eesti nimisõnade käänamist venekeelses tekstis

on uurinud ka Anna Verschiku juhendatav Anne Kostenko (bakalau-reusetöö „Eesti nimisõnade morfoloogiline integratsioon vene-eesti koodivahetuses (TLÜ üliõpilaste näitel)“ 2007).

Hannu Remes kaitses pikaajalise uurimistöö tulemusi koondava doktoriväitekirja, milles võrdles soome ja eesti keele sõnamuutmis-süsteemi („Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutus-morfologiaa“ 2009), ning avaldas artiklid, kus kõrvutas keelte tugevneva astmevaheldusega sõnatüüpe („Käänteinen astevaihtelu ja paradigmojen restrukturoituminen – suomen ja viron taivutussuhteiden tarkas-telua“ 2011) ja morfoloogilist markeeritust („Tunnusmerkkisyydestä suomen ja viron morfologisissa suhteissa“ 2001).

Annekatriin Kaivapalu (1963) on üksi ja koos kolleegidega uuri-nud, kuidas soome emakeelega eesti keele õppijaid ja eesti emakeelega soome keele õppijaid mõjutab lähedase sugulaskeele omandamisel nende emakeel („Kui sarnane on sarnane? Eesti ja soome mitmuse-vormide sarnasuse ja erinevuse psühholingvistilisest reaalsusest“ 2004; „Onko lähisukukielen vaikutus suomen ja viron omaksumi-seen symmetristä? Korpuspohjaisen tutkimuksen tuloksia ja haasteita“ (koos Pille Esloniga); „Symmetry of similarity: definition, perception, measurement. Finnish and Estonian noun morphology as a testing ground“ (koos Maisa Martiniga)). **Maisa Martin** (1950) on arutlenud sellegi üle, kuidas võiks uurida keeleõppijate ajus toimuvaid vormi-moodustusprotsesse („Suomi ja viro oppijan mielessä. Näkökulmia taivutusmuotojen prosessointiin“ 2006). Soome eestlaste kõnes esi-nevatest soome ja eesti keele vastastikustest mõjudest on doktoritöö kaitsnud **Kristiina Praakli** (1977) („Esimese põlvkonna Soome eest-laste kakskeelne keeekasutus ja koodikopeerimine“ 2009).

On kaitsstud ka hulk bakalaureusetöid, kus analüüsitakse eesti keele kui teise keele õppematerjale (Rene Nõmmik „Verb eesti ja vene keeles. Verbivormid vene gümnaasiumi eesti keele õpikutes“ 2001, Ave Aigro „Grammatika põhikoolis“ 2002, Marina Talisainen „Eesti keele grammatika õpetamine võõrkeele tunnis ning omandatud teadmiste rakendamine gümnaasiumi õpilaste näitel“ 2004, Svetlana Žirova „Ajakategooria käsitlemine 7.–9. klassi eesti keele õppevahen-dites“ 2013), iseloomustatakse õppijakeelt (Anne Pomm „Vahekeel suulises kõnes verbivigade põhjal“ 2005, Jelena Malina „Eesti õppija-keele B-taseme sagedasemad sõnad ja vormid“ 2011, Eliise Reineberg „Vahetusõpilased eesti keele käändesüsteemi omandamas“ 2013).

Arvutigrammatika

§ 149 Ehkki olulised morfoloogiaprogrammid valmisid juba 1990. aastatel, on neid tulnud edaspidigi pidevalt täiendada ja ajakohastada. Morfoloogiaanalüsaatorit ESTMORF ja ühestajat Estyhmm on Filosoofi programmeerijad kümnekonna aasta jooksul niivõrd palju muutnud, et programmid kannavad nüüd uusi nimesid Etmrf ja T3mesta (Muischnek jt 2012: 71). Muu hulgas on nad kohandanud kirjakeelse teksti analüüsimiseks loodud morfoloogiaanalüsaatorit nii, et see suudaks märgendada ka uue meedia korpuse netikeelseid tekste (**Heiki-Jaan Kaalep**, **Kadri Muischnek** (1965), **Raul Sirel** (1986) „Korpusingvistiline lähenemine eesti internetikeele automaatsele morfoloogilisele analüüsile“ 2011).

Heli Uibo („Eesti keele morfoloogia modelleerimisest lõplike muundurite abil“ 2006) ja tema juhendatav Jaak Pruulmann-Vengerfeldt on arendanud edasi eesti keele morfoloogia kahetasemelist kirjeldust.

Kaili Müürisepa juhendatav Kadri Kajaste on katsetanud, kui edukad on eesti keele analüüsimisel statistilised ühestajad TreeTagger ja TnT (nii eraldi kui ka kombineerituna reeglipõhise ühestajaga) (magistritöö „Eestikeelsete tekstide morfoloogiline ühestamine“ 2009).

Murded

§ 150 Ilmusid sarja „Eesti murded“ viimased köited (Evi Juhkam, Aldi Sepp „Läänemurde tekstid“ 2000; Varje Lonn, Ellen Niit „Saarte murde tekstid“ 2002; Hella Keem, Inge Käsi „Võru murde tekstid“ 2002; Mari Mets, Anu Haak, Triin Iva, Grethe Juhkason, Mervi Kalmus, Miina Norvik, Karl Pajusalu, Pire Teras, Tuuli Tuisk, Lembit Vaba „Lõunaeesti keelesaarte tekstid“ 2014), samuti keskmurde häälde ja vormistiku põhjalik kirjeldus (Mari Must, Aili Univere „Põhjaeesti keskmurre: häälikulisi ja morfoloogilisi peajooni“ 2002). Eriuurimusi on uuel aastatuhandel koostatud enamjaolt lõunaeesti vormimoodustusest. **Sulev Iva** (1969) on kaitsnud doktoriväitekirja „Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem“ (2007) ning avaldanud artikleid Võru kirjakeele astmevaheldusest („Võro keele astmõvaeldusõst“ 2005, „Grade alternation in Võro South Estonian“ 2010) ja kaudsest kõneviisist („Võro kaudusõ morfofonoloogiast“ 2002).

Võru kõnekeelest on kaitsnud doktoritöö **Mari Mets** (1978), kelle uurimused jälgivad mineviku kesksõnade ja seesütleva tunnuse ning verbi *olema* kolmanda pöörde vormi varieerumist viimastel kümnenditel (bakalaureusetöö „*nud-* ja *tud-*partitsiip Põlva murrakus“ 2000, magistritöö „Võru kõnekeel: *nud-*partitsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus“ 2004b, „Võru kõnekeel: *nud-*kesksõna varieerumine“ 2004a, „Võru ja setu kõnekeele mineviku kesksõnade tunnused: kas tegelik keelekasutus vastab võru kirjakeele normile?“ 2005, „South Estonian written standard and actual spoken language: variation of the past participle markers“ 2007, „Spoken Võro in Real Time. Variation of the Inessiv Ending“ 2011, „Võru kõnekeel reaaliajas. *tud-*partitsiibi tunnuse varieerumine“ 2013). Hargla noomeni vormistikku on uurinud Taimi Rosenberg („Hargla murraku genitiiv“ 2000, „Hargla murraku kohakäänded“ 2002, magistritöö „Hargla noomeni muutmine“ 2003). Võru murde verbivormistikuga on tegelnud ka Kaire Pihelgas („Negationsform des Imperativs ohne *k* im Võru-Dialekt des Südestnischen“ 1999, „*nud-*partitsiibi liitumine vokaaltüvele Võru murrakuis“ 2000). Võru murde käändsõnavormistikku on uurinud **Eva Velsker** (1969) (magistritöö „Inessiivi lõpu varieerumine Vastseliina murrakus“ 2000) ja Anne Kaaber (bakalaureusetöö „Lõuna-Eesti illatiivi ja inessiivi moodustusseostest“ 2000). Enamik nimetatutest on Karl Pajusalu juhendatavad. **Karl Pajusalu** on jälginud lõunaeesti keele evidentsiaalsust (Helle Metslang, Karl Pajusalu „Evidentiality in South Estonian“ 2002a, „Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na-*tunnuselisest kaudsest kõneviisist“ 2002), keelesaarte minevikuvorme („Keelesaarte *se-*minevik“ 2004) ja 18. sajandi algul koostatud Vestringi sõnaraamatu murdetasta („Edela-Eesti kohad ja keel Salomo Heinrich Vestringi sõnaraamatus“ 2013). **Lembit Vaba** (1945) on koostanud ülevaate läti mõjust Lätis paiknevatel leivu ja lutsi keelesaartel ning Lõuna-Eesti idapoolsetes murrakutes („Kuidas läti-eesti keelekontakt on mõjutanud eesti murdekeele grammatikat ja sõnamoodustust“ 2011).

On uuritud ka sama morfoloogianähtust erinevatel murdealadel (Anneliis Klaus, magistritöö „Eitus eesti murretes“ 2009; Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik, Mirjam Ruutma, Kristel Uiboed „Mineviku liitaegade kasutusest eesti murretes keelekontaktide valguses“ 2015, „On the use of perfect and pluperfect in Estonian dialects: frequency and language contacts“ 2017).

Kirjakeele ajalugu

§ 151 Kirjakeele ajaloo uurimine on viimastel kümnenditel olnud viljakas (eelkõige tänu Tartu ülikoolis ja Eesti Keele Instituudis tegutsevatele uurimisrühmadele), on valminud rohkesti uurimusi ning kasutatud uusi uurimismeetodeid, mistõttu on praegust aega nimeetatud lausa kirjakeele ajaloo uurimise kuldajaks (Pajusalu 2009: 27).

Küllli Habicht (1964) on uurinud vana kirjakeelt eelkõige grammatiseerumise vaatenurgast: ta on vaadelnud noomeni- ja verbivormide abisõnastumist (nt doktoritöö „Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal“ 2001, „Grammatiseerumise ja leksikaliseerumise suhtest eesti vana kirjakeele modaalpartiklite näitel“ 2006) ning kirjeldanud koos Pille Penjami, Ilona Trageli ja Piret Piirajaga tehtud põhjalikes verbide *tahtma*, *saama* ja *võtma* kasutuse analüüsides ka nende (pool)-abiverbistumist (nt Habicht, Penjam, Tragel „Kas *tahtma* tahab abiverbiks?“ 2010; Tragel, Habicht „Grammaticalization of Estonian *saama* ‘to get’“ 2012; Habicht, Piiraja, Tragel „Eesti *võtma*-tuleviku lugu“ 2015). Morfoloogiliste vormide kõrvutust sisaldab Stahli ja Rossihniuse katekismuste võrdlus („Kahe 1632. aasta katekismuse keelelistest kokkupuutepunktidest“ 2003a).

Küllli Prillop (1974) on koostanud koondülevaate Georg Mülleri jutlustes kasutatud verbivormidest (magistritöö „Georg Mülleri jutluste verbivormistik“ 2001). **Pille Penjam** (1981) on lisaks ülal nimetatule koostanud põhjalikud ülevaated ka vana kirjakeele infinitiivivorme sisaldavatest konstruktsioonidest (doktoritöö „Eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid“ 2008), kõneviisivormidest („Kõneviisikategooria Joachim Rossihniuse katekismuses“ 2003, „Jussiivi kasutusest eesti vanemas kirjakeeles“ 2005a), *tulema*-verbi grammatiseerumisest (nt magistritöö „*tulema*-verbi leksikaalsest ja grammatilisest kasutusest ning modaalse funktsiooni kujunemisest eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil“ 2005b, „*tulema*-verbi modaalse funktsiooni kujunemine eesti kirjakeeles“ 2006) ja eituse väljendamisest („Eituskategooria Heinrich Stahli eesti keeles“ 2010). Liina Lepsalu on uurinud Christoph Blume käändekasutust (bakalaureuse-töö „Christoph Blume käändesüsteemi kirjeldus“ 2012) ja *de*-mitmuse levikut (magistritöö „*de*-mitmuse tulek põhjaeesti keelde“ 2014), Kati Kio sisseütleva käände vorme (magistritöö „Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2006).

Kirjakeele tekstide vormikasutust on uuritud teisteski magistri- (Kristina Pai „Translatiivne ja essiivne predikatiivadverbiaal eesti kirjakeeles“ 2001b, Maria-Maren Sepper „Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles“ 2006) ja bakalaureuse-töodes (Raili Remmelg „maks-konstruksiooni tekke- ja kasutuslugu eesti keelekorralduse taustal“ 2002, Maarja Okk „Kehaosanimetuste mitmusevormide kasutus ja funktsioonimuutused saja aasta vältel“ 2003, Martin Mets „Infinitiivide kasutamine eesti kirjakeeles viimase sajandi jooksul“ 2006, Mirja Jõgi „Konditsionaali minevikuvormide kasutus 1930.–1990. aastatel eesti kirjakeeles“ 2008, Mirjam Freimann „Translatiivi kasutuserinevusi „Eesti fraseoloogismide elektroonilises allusõnastikus“ ja tasakaalus korpuses“ 2014).

Vana kirjakeele eitusvormidest on kaitsnud doktoriväitekirja **Katja Ziegelmann** (1971) Göttingeni ülikoolist („Eitusest eesti vanas kirja- keeles“ 2008, doktoritöö „Die Verneinung im Estnischen: Zum Abbau des finiten Verneinungsverbs im älteren Schriftestnischen“ 2011).

Kristiina Ross on lähemalt uurinud Johannes Gutsloff'i mitmuse- vorme („Johannes Gutsloff'i keelereeglid praktikas: *u*-tüveliste sõnade mitmuse vormidest“ 2013a), infiniitvorme ja neid sisaldavaid konst- ruktsioone vanas kirjakeeles („Kirjaliku eesti lause poole: tähele- panekuid paari käändelise verbivormi ja neid sisaldavate tarindite kirjakeelde sügenemisest“ 2009a, „*va(t)*-tarindist varases vaimulikus eesti kirjakeeles“ 2009b, „*Verba dicendi, sentiendi et sciendi* ja neid sisaldavad konstruktsioonid 17. sajandi ja 18. sajandi alguse kirja- keeles“ 2010) ning perifrastilise *saama*-tuleviku saatust („Vanad uuen- dused lõuna- ja põhjaeesti keeles“ 2013b). Samuti kirjeldavad muu hulgas ka vormikasutust tema ülevaated Piibli tõlkeversioonide kee- lest („„Lühike sissejuhatus“ ja eesti piiblitõlge“ 2006). Vana kirja- keele morfoloogiat on uurinud ka Kristiina Rossi juhendatavad **Hei- ki Reila** (1963) („Potentsiaalivormidest eesti piiblitõlgetes“ 2009) ja **Annika Viht** (1981) (Annika Kilgi doktoritöö „Tõlkekeele dünaamika piibli esmaeestinduse käigus: verbi morfosüntaksi areng ja lõplik toimetamisfaas“ 2012b, „Eduard Ahrensi ettepanekud eesti kirjakeele parandamiseks“ 2013). Annika Viht on omakorda juhendanud üli- õpilastöid vana kirjakeele morfoloogiast ja morfosüntaksist (bakalau- reusetööd: Helys Laanemaa „Laadivahelduslike käändsõnade vormi- moodustus XIX sajandi eesti keeles“ 2013, Helga-Johanna Kuusler „Kreeka aoristi- ja futuurumivormide tõlked 1739. aasta ja 1997. aasta

eestikeelses piiblis võrrelduna saksakeelsete tõlgetega“ 2014, Dagne-Anete Soontalu „Deontilise modaalsuse leksikaalsed ja grammatilised väljendusvahendid 18. sajandi eesti kirjakeeltes“ 2015, Katre Kask „Käändsõnaparandused Vanas Testamendis“ 2016; Dagne-Anete Soontalu magistritöö „Deontilise modaalsuse leksikaalsed ja grammatilised väljendusvahendid 18.–19. sajandi eesti kirjakeeles“ (2017).

Keeleajalugu

§ 152 Keeleajalugu on uuel aastatuhandel uurinud peamiselt **Ago Künnap** ja **Tiit-Rein Viitso**, kelle töid koondavad valikteosed „Eesti keele päritolu“ (2013) ning „Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud“ (2008). Nad on jäänud eri arvamusele eitusvormide kujunemise kohta (Künnap „Uurali keelte š-preteeritumi algupärast“ 1993; Viitso „Läänemeresoome lihtmineviku minevikust“ 1998; Künnap „Eesti lihtmineviku minevikust“ 1999, Künnap „*Es peab pidama*“ 2001a; Viitso „Põhiverbi muutumine eitussõna järel, *lingua franca* ja algkeel“ 2003a; Künnap „Veel läänemeresoome ja eesti eituspartiklite *ei, ep, es* päritolust“ 2007) ning mitmuse esimese ja teise pöörde vormide suhtes (Viitso „Läänemeresoome mitmuse 1. ja 2. isiku lõpud ja tüpologia“ 2001; Künnap „Mitmuse tunnus *-*k?*“ 2001b; Viitso „Läänemeresoome **k*-tunnused“ 2002). Ago Künnap on uurinud ka mitmuse omastava ajalugu („Läänemeresoome keelte mitmuse omastava päritolust“ 2008a, „On the Finnic and Samoyedic genitive and accusative plural“ 2008b, „Läänemeresoome mitmuse genitiivist ja akusatiivist samojeedi andmete taustal“ 2009b) ning kritiseerinud hüpoteesi soomeugri keeltes kunagi esinenud **ń*-tunnuselisest daativist („Läänemeresoome keelte käändelõpu **-ń* oletusest“ 2009a). Tiit-Rein Viitso on koostanud ka rahvusvahelisele lugejale suunatud üldülevaateid eesti keele ajaloost, millest põhjalikum on „Rise and development of the Estonian language“ (2003b).

Kaudse kõneviisi ajaloost on kirjutanud Helle Metslang, Karl Pajusalu („Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na*-tunnuselisest kaudsest kõneviisist“ 2002b) ning Petar Kehayov ja Florian Siegl („The evidential past participle in Estonian reconsidered“ 2007).

Käändsõna

Käänded

Käändekategooria koosseis

§ 153 Käändeid on võimalik määratleda erinevalt vastavalt sellele, milliselt teoreetiliselt aluselt lähtuda: kas käsitada vähestest käändsõnadest moodustatavoid vorme adverbide või käändevormidena ning kas lähtuda määratlemisel väljendatavatest tähendustest, süntaktilistest ülesannetest või vormist. Eesti keele kirjeldamisel on olnud neis küsimustes eri meelt ning käändekirjeldus on paari sajandi jooksul palju muutunud.

Esimestes, 17.–18. sajandil koostatud grammatikates esitati tollases Euroopas levinud keelekirjeldustava järgides käänetena need vormid, mis väljendasid ladina käänete nominatiivi, genitiivi, daativi, akusatiivi, ablatiivi ja vokatiivi tähendusi. Ülejäänud vorme ei mainitud esimeses kahes grammatikas üldse, edaspidi aga kirjeldati käändsõna ja muutumatu sõna või käändsõna ja kliitiku ühendina kõiki tänapäevasteski grammatikates mainitud käändevorme peale essiivi, mille olemasolu täheldas alles Knüpffer 1821. a.

19. sajandi algul juhtis mitu keelehuvilist tähelepanu asjaolule, et käänete nimekirjas ja muutumatute sõnade hulgas esitatud vormid on tegelikult võrdväärased, ning algas arutelu käände olemuse üle. Knüpffer rõhutas (1817), et kõiki käändemorfeeme tuleks käsitada ühtmoodi kas käändetunnuste või kaassõnadena, Peterson (1818) tõstis esile välis- ja sisekohakäänete kolmiku paralleelsuse. Knüpffer tõlgendas kõiki genitiivist sufiksi abil saadavaid vorme genitiivi variantidena, Heller (1822, 1823) aga omaette käänetena, jättes päris-käänete seast välja *ni-*, *ga-* ja *ta-* sufiksiga tagasõnalised käänded, sest need on võimetud ühildama endaga omadussõnalist täiendit, ja *na-* sufiksiga käände kui määrsõnalise. Esimeses arutelulele järgnenud grammatikas esitas Ahrens (1843, II tr 1853) täisväärtuslike käänetena tänapäeva 14 käändest 12; *-ga* ja *-ni* olid temagi tõlgenduses kaassõnad.

Faehlmanni käändvormistik (1844) sisaldas kõiki käändeid peale *ni-* ja *na-* tunnuselise, Wiedemanni oma kõiki peale *ni-*, *na-*, *ta-* ja *ga-* tunnuselise. Ilmselt kasutati neid vorme tollal veel nii vähe, et neid väheseid kasutuskordi tundus mõttekam tõlgendada eraldi määrsonadena kui käändsõnast regulaarselt moodustatavate vormidena. Rahvasuus *ninataga*-käänetenä tuntuks rajav, olev, ilmaütlev ja kaasaütlev eristuvad ülejäänust siamaani: lisaks puudevõle käändeühildumisele nimisõnafaasis (*uueks aastaks*, aga mitte **uueni aastani*) on ka nende vokaalmitmuslik kasutus piiratum kui muudel käänedel (*aastaiks*, aga mitte **aastaiga*).

Veel märgati 19. sajandi algul, et ladina keele süntaktilisi suhteid väljendavad käanded nominatiiv, genitiiv ja akusatiiv pole üksüheses vastavuses eesti nimetava, omastava ja osastava vormiga. Lahendusena andis Heller (1822, 1823) käändevormidele uued nimetused: *definitiiv*, *relatiiv*, *indefinitiiv*, kusjuures neid käändeid võidi kasutada lauses nominatiivselt, genitiivselt, akusatiivselt, vokatiivselt või muul moel. Helli kaasaegsed Knüpfker, Faehlmann ja Hollmann aga arvasid, et abstraktsete käänete määratlemisel tuleks lähtuda vormi asemel tähendusest. Nende arvates võis samal käändel olla nii indefiniitne kui ka definiitne variant, nt sihitise käände akusatiivi määratud kujud olid Faehlmanni (1844) järgi ainsuse omastav ja mitmuse nimetav, määrata kuju aga mitmuse osastav. Esimese aruteludejärgse grammatika autor Ahrens toetus oma grammatikas Hellerile ning edaspidi jäi valitsema seisukoht, et igale abstraktsele käändele vastab üksainus vorm, mitte kõik teatud süntaktilist suhet väljendavad vormid. (Kilgi 2007)

Esimeses täielikus eestikeelses grammatikas 1884. a esitas Hermann 15 käänet, lisaks tänapäeva käändekirjeldusest tuttavatele käänetele ka täissihitise käände akusatiivi ehk sihitava. Hermann käändeloend jäi püsima kuni Elmar Muugini, kes oma 1927. a ilmunud mõjukas grammatikas akusatiivist loobus. 1926. aastal oli ilmunud Andrus Saareste artikkel, kus sisaldus seisukoht, et tänapäeva keeles pole õigustatud akusatiivi käändena käsitleda, kuna see langeb kokku genitiiviga.

Pisut varieeris käändeloendeid ka see, et osa grammatikuid (Mihkel Veske 1879, Oskar Loorits 1923, Aavik 1936a, Elmar Muuk ja Karl Mihkla 1936) pidasid käändeks ka instruktiivi, ülejäänud aga tõlgendasid selliseid keelendeid nagu *ammuli sui*, *katmata päi*, *lahtisi silmi*, *naeratavi huuli*, *ummisjalu*, *valjuhääli* määrsonadena.

Aastakümneid hiljem on tekitanud lahkarvamusi sisseütlev. Osa keeleteadlaste arvates (nt Rajandi 1963, Viitso 1976, Viks 1982a, 1992) oleks õigem käsitleda lühikest ja pikka sisseütlevat eraldi käänetena, kuna osas sõnades ja kontekstides eelistatakse selgelt kas pikka või lühikest varianti. Teiste uurijate arvates pole neil vormidel võimalik tähenduslikult vahet teha ning seetõttu peaks piirduma ühe käändega (nt EKG I 1995, Raag 1998, Hasselblatt 2000, Kio 2006). Üldjoontes on aga käändeloend püsinud Ahrensi 1843. a grammatikast saadik enam-vähem muutumatuna.

Viimaste aastakümnete omanäolisim vaade eesti käändesüsteemile pärineb Toomas Helbilt („Eesti obliikva“ 1985, „Eelistame enda oma“ 1998), kelle sõnutsi kombineeruvad eesti käändsõna vormimoodustuses kolm käändelist nähtust: primaarkääne (kas nominatiiv või obliikva), sekundaarkääne (partitiiv, illatiiv, inessiiv, elatiiv, allatiiv, adessiiv, ablatiiv, translatiiv) ja kliitikuna liituvad tagasõnad *-ni*, *-na*, *-ta* ja *-ga*. Vorm võib olla kas ainult primaarkäändes (sellised on tavakäsitluse nimetav ja omastav), ühtaegu primaar- ja sekundaarkäändes (tavakäsitluse käänded osastavast saavani) või primaarkäändes ja kliitikuga (tavakäsitluse neli viimast käänet).

Helbi käsitlus meenutab mõneti Knüppferi oma (1817), mille järgi oli eesti käändsõnal samuti kaks käänat (absolutiiv või relatiiv), millest aga võidi lõppude lisamisega saada uusi variante. Samuti on sarnaselt Helbiga varemgi tehtud vahet esmastel ehk täiesti produktiivsetel ja teisestel ehk harvadel määrsõnalisuse poole kaldumatel käänatel (nt Heller 1822, 1823). Et tuleks aktsepteerida morfoloogilise kategooria liikmete jagunemist tüüpilisteks ja ebatüüpilisteks (või produktiivseteks ja ebaproduktiivseteks, tuumseteks ja kõrvalisteks), rõhutas seoses käände ja adverbi piirimaile jääva instruktiiviga ka Kristiina Ross (Kross 1978: 141). Tema koostatud EKG morfoloogiaosas ongi kirjeldatud instruktiivi käände piirimail olevana, kuid siiski mitte paradigmasse kuuluvana (EKG I 1995: 60).

Grammatilisi käändeid on käsitlenud ka Merilin Miljan („Järelduspõhine lähenemine eesti keele põhikäänetele“ 2014). Tema sõnutsi tuleks öelda, et eesti keeles on ainult üks grammatiline ehk süntaktilist infot edastav kääne, genitiiv. Partitiiv väljendab kõikjal oma põhitähendust ‘ebamäärane kogus’ või sellest arenenud tähendusi ning nominatiiv on lihtsalt käändetunnuse puudumine ilma ühegi süntaktilise rollita.

Eesti käänete käsitlemisest kirjakeele esimese paari sajandi grammatilises kirjanduses on ülevaate andnud Karl Mihkla (1927–1928), Harry William Mürk (1991) ja Annika Viht (Kilgi 2007), lisaks hõlmavad käändvormistike ülevaateid ka mitmesugused laiema probleemi-asetusega tööd (nt Arnold Kase „Eesti kirjakeele ajaloost“ 1970).

Käändeterminid

§ 154 Nii nagu on palju muutunud käändekategooria koosseis ja arusaam käände olemusest, on teisenenud ka käänete antud nimetused. Enamik tänapäevani eesti keele kirjelduses kasutatavaid võõrsõnalisi käändeterminid pärineb Ahrensilt, kes sai need omakorda Kustaa Renvalli soome keele grammatikast (Kilgi 2007), ja enamik oma-sõnalisi termineid lähtub Hermannini grammatikast (Erelt, Erelt 2009: 63–64). Eesti lingvistikaterminite ajaloost on ülevaate andnud Tiiu ja Mati Erelt („Keeleteaduse terminite kujunemisteelt“ 2009).

Tabel 43. Näiteid eesti käändevormide kirjeldamiseks kasutatud terminitest väljapakkumise järjekorras

- ‘nimetav’: *nominatiiv* (Stahl, Gutsclaff, Göseken, Hornung, Knüpfper, Masing, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *absolutiiv* (Knüpfper), *definitiiv* (Heller), *nimetav* (Hermann jpt), *nimetamise kord* (Leetberg)
- ‘omastav’: *genitiiv* (Stahl, Göseken, Hornung, Knüpfper, Masing, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *rektiiv* (Gutsclaff), *relatiiv* (Knüpfper, Heller), *akusatiiv* (Veske, Hermann), *seletav* (Hermann), *omastav* (Hermann jpt), *omaniku kord* (Leetberg)
- ‘osastav’: *akusatiiv* (Gutsclaff, Hornung, Thor Helle, Hupel, Knüpfper, Masing), *indefinitiiv* (Heller, Faehlmann), *partitiiv* (Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *infinitiiv* (Wiedemann, Veske), *lõpetatav* (Hermann), *osastav* (Hermann jpt), *tegutsemise kord* (Leetberg)
- ‘sisseütlev’: *ablatiiv* (Hornung), *ingressiiv* (Masing, Heller, Faehlmann), *admo-tiiv* (Heller), *illatiiv* (Ahrens, Faehlmann, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *sisseütlev* (Hermann jpt), *sisseminemise kord* (Leetberg), *suunduv* (Viitso), *aditiiv* (Viitso)
- ‘seesütlev’: *ablatiiv* (Hornung), *hesitiiv* (Masing), *inklusiiv* (Heller, Masing), *insitiiv* (Masing), *inessiiv* (Ahrens, Faehlmann, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *seesütlev* (Hermann jpt), *seesolemise kord* (Leetberg)
- ‘seestütlev’: *genitiiv* (Stahl, Gutsclaff, Göseken), *ablatiiv* (Stahl, Göseken, Hornung, Thor Helle, Hupel), *egressiiv* (Masing, Heller), *materiaal* (Masing), *elatiiv* (Ahrens, Faehlmann, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *seestütlev* (Hermann jpt), *väljatulemise kord* (Leetberg)

- ‘alaleütlev’: *daativ* (Gutslaff, Hornung, Thor Helle, Hupel, Heller, Masing), *2. lokatiiv* (Masing), *kollokatiiiv* (Heller), *allatiiv* (Ahrens, Faehlmann, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *allaütlev* (Hermann), *alaleütlev* (Hermann jpt), *andmise kord* (Leetberg)
- ‘alalütlev’: *daativ* (Hornung, Thor Helle, Hupel), *1. lokatiiv* (Masing), *possessiiv* (Heller, Masing), *komoratiiv* (Heller), *temporatiiv* (Heller), *adesiiv* (Ahrens, Faehlmann, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *allütlev* (Hermann), *alalütlev* (Hermann jpt), *viibimise kord* (Leetberg), *adessiiv-daativ* (Matsumura)
- ‘alaltütlev’: *ablatiiv* (Stahl, Göseken, Hornung, Thor Helle, Hupel, Heller, Masing, Ahrens, Faehlmann, Wiedemann, Veske, Hermann jpt), *delokatiiv* (Masing), *altütlev* (Hermann), *alaltütlev* (Hermann jpt), *(ära)võtmise kord* (Leetberg)
- ‘saav’: *faktiiv* (Heller, Masing, Ahrens, Faehlmann, Hermann, Wiedemann), *formatiiv* (Heller), *produktiiv* (Heller), *materiaal* (Faehlmann), *translatiiv* (Wiedemann, Veske jpt), *saav* (Hermann jpt), *saamise kord* (Leetberg)
- ‘rajav’: *terminatiiv* (Heller, Masing, Veske, Hermann jpt), *rajav* (Hermann jpt), *ulatamise kord* (Leetberg)
- ‘olev’: *statutiiv* (Heller), *essiiv* (Ahrens, Veske, Hermann jpt), *olev* (Hermann jpt), *seisukorra kord* (Leetberg)
- ‘ilmaütlev’: *privatiiv* (Masing, Heller, Faehlmann), *defektiiv* (Heller), *karitiiv* (Ahrens, Veske, Hermann), *abessiiv* (Veske jpt), *ilmaütlev* (Hermann jpt), *puudumise kord* (Leetberg)
- ‘kaasaütlev’: *unitiiv* (Heller), *instrumentaal* (Heller, Masing, Faehlmann), *komitatiiv* (Heller, Veske, Hermann jpt), *kaasaütlev* (Hermann jpt), *koosolemise kord* (Leetberg), *sotsiatiiv* (Viitso)

Nimetav

§ 155 Nominatiiv oli hilises läänemeresoome algkeeles käändetunnuseta (**kala*), mitmuses kasutati mitmuse tunnust -*t* (**kalat*).

Nimetav on tänapäeva eestikeelses tekstis ülekaalukalt sagedasim kääne (Kaalep 2010: 97). Pille Eslon on täheldanud nii viimase aja õppijakeeles kui ka eesti kirjakeeles varasemast ulatuslikumat nimetava kasutust täissihitise käändena (Eslon 2010). Eliise Reineberg leidis oma bakalaureusetöös („Vahetusõpilased eesti keele käändesüsteemi omandamas“ 2013), et vahetusõpilased kasutavad eesti keele õpingute algul peaaegu ainult nominatiivi ning ka järgmiste vormide tulekul võetakse tüveks nominatiiv või vigane genitiiv. Õiges funktsioonis kasutatud käänete järjekord oli nominatiiv, inessiiv, komitatiiv ja partitiiv, genitiiv, adessiiv, illatiiv, allatiiv ja elatiiv. Ülejäänud käänedeid (ablatiivi, translatiivi, terminatiivi, abessiivi ja essiivi) kasutasid

vahetusõpilased oma pooleaastaste õpingute kestel väga harva või ei kasutanud üldse.

Omastav

§ 156 Genitiivist murdeis on kirjutanud Taimi Rosenberg („Hargla murraku genitiiv“ 2000), pluurali genitiivi teemalisi uurimusi vt § 172.

Arvatakse, et *n*-tunnuseline genitiiv oli olemas juba uurali algkeeles (Rätsep 1982: 31). 13.–15. sajandist säilinud eestikeelsetest kirja-panekutest ilmneb, et tollal oli omastava tunnus veel kasutuses, nt Taani hindamisraamatus on kohanimi *Alentagh* ‘Alutaguse’. On arvatud, et 15. sajandil hakati sõnalõpulist *n*-i lödvemalt hääldama esialgu neis positsioonides, kus tähendus sellest ei sõltunud, nt nimetavas (**nainen* > *naine*), sisseütlevas (**sohon* > **soho*), alaleütlevas (**teellen* > *teele*) ja umbisikulise tegumoe lihtminevikus (**söötihen* > **söödii* > *söödi*). 16. sajandi algul häälduses nõrgenema ka omastava tunnus **-n*. 16. sajandist säilinud tekstides kasutati läbisegi tunnusega ja tunnusetavorme, nt Wanraddi-Koelli katekismuses *teman arma poyan* ‘tema armsa poja’. 17. sajandi tekstides leidis *n*-genitiivi veel vaid üksikutes kinnistunud väljendites, nagu *söömanaeg* ja *peninkoorem*, tänapäeva eesti keeles aga üksnes pärisnimes *Soontagana* ja üldnimes *maantee*. (Rätsep 1982: 36–37)

Johannes Aavik soovitas omastavavormi kõrvale võtta kasutusele eessõnaga *no* moodustatava genitiivse konstruktsiooni juhtudeks, kui omastavaline täiend muutuks liiga raskesti jälgitavaks (Aavik 1924a: 125–127). Muudatus aga ei jõustunud, kuna ei arvestanud eesti sõnajärje reegleid (Ehala 1999b).

Osastav

§ 157 Helve Alla diplomitöö „Ainsuse osastav eesti keeles“ (1954) annab ülevaate selle vormi kasutusest murretes, varasemas ja kaas-aegses kirjakeeles, hiljem on taolise koondülevaate koostanud Huno Rätsep (1979, 1982). Osa uurijaid on keskendunud mitmuse osastavale (→ § 173), kõige põhjalikuma ülevaate selle vormi kujunemisest ning kasutusest kirjakeeles ja murretes on koostanud Aino Valmet (kandidaadiväitekiri „Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857)“ 1956, „Pluurali partitiiv eesti kirjakeele algusperioodil“ 1962,

„Pluurali partitiiv XVII sajandi lõpu eesti kirjakeeles“ 1963) ja Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979).

Uurali algkeeles arvatavasti eksisteerinud **ta-* ~ **tä-* lõpulisest kohakäändest separatiivist hakkas objektikääne partitiiv kujunema juba läänemeresoome-volga algkeeles (Rätsep 1982: 56–57). Varases läänemeresoome algkeeles kasutati partitiivi eeskätt määruslikult, märkides kohta, kust lahkutakse ja millest midagi eraldatakse. Nt lause *söön leiba* varasem tähendus oli ‘söön leivast (osa)’. Hilises läänemeresoome algkeeles olid partitiivi lõppudeks **-ta* ~ **-tä*, **-da* ~ **-dä*. Partitiivist oleks ehk võinud kujuneda üldine objektikääne, kui varem poleks olemas olnud akusatiivi. Nüüd loovutas akusatiiv osa oma kasutusala ja jäi väljendama üksnes täissihitist. (Rätsep 1979: 24–25)

Osastavat murretes on eraldi käsitletud Mihkel Toomse („Singulari partitiiv *-ta*, *-da* eestis“ 1933). *Idee*-tüübis on *d*-tunnuseline partitiiv kasutusel kõigis ajaloolistes kohamurretes (*maad*). *Vallatu*- ja *raamat*-tüübis kasutatakse Lõuna-Eesti murretes ja osaliselt läänemurdes *t*-tunnuselist (nt Var *nädalit*), Põhja-Eesti murretes ja Lõuna-Eesti murrete põhjaosas *d*-tunnuselist vormi (nt Mih *aastad*, Khk *tüdrugud*), rannikumurdes on *õpik*-tüübi partitiiv aga tunnusetu (nt VNg *ilusa*). *Suur*-tüübis kasutatakse Hiiumaal, rannikumurdes ja Võrtsjärve ümbruses *t*-tunnuselist (*keelt*), mujal *d*-tunnuselist vormi (*keeld*). *Tütar*-tüübis kasutatakse rannikumurdes, Võru murdes ning osas Kesk-Eestist ja saarte murdest *d*-tunnuselist (*tütard*), mujal *t*-tunnuselist vormi (*tütart*). *Tuli*-tüübis kasutatakse kõikjal *d*-tunnuselist vormi (*merd*), ainult sõnast *mõni* on kasutusel ka *mõnda*. *Ase*-, *liige*- ja *mõte*-tüübis kasutatakse rannikumurdes ning osas Lõuna-Eesti murretest ja saarte murdest *n*-lõpulise tüvega *d*-tunnuselist vormi (nt San *abend*, Khk *võtind*, Röp *liigend*), mujal *t*-tunnuselist vormi (*aset*, *liiget*). *Tubli*-, *hammas*-, *soolane*-, *käsi*- ja *uus*-tüübis kasutatakse peaaegu kõikjal *t*-tunnuselist vormi, üksnes Setu murrakus *ht*-list (*pereht*). Emmaste, Kose ja Väike-Maarja murrakutes leidub *tubli*-tüübis *d*-tunnuselisi vorme (*pered*). *Pesa*- ja *sepp*-tüübis kasutatakse idamurdes ning osas ranniku- ja keskmurdest *da*-tunnuselisi vorme (nt Sim *emada*, Jõh *poissida*). *Pesa*-tüübis on Võru murdes ja osas Tartu murdes kasutusel lühikese geminaadiga vormid (nt Ote *õnnu*). (Rätsep 1982)

Osastava kasutust kirjakeele ajaloos vaatles Sirje Ratso oma diplomitöös „Partitiivikasutus eesti kirjakeeles (jaotumus funktsiooniti 1766. a., 1885. a. ja 1985. a. tekstide põhjal)“ (1987). 17. sajandi kirja- keeles kasutati *vallatu-* ja *õpik-*tüübis *d*-tunnuselisi (nt Hornungil *walwajad*, *Müddinad*), 18. sajandi algul kõrvuti *d-* ja *t*-tunnuselisi ning alates Anton Thor Helle grammatikast ja tema peatoimetamisel ilmunud piiblitõlkest *t*-tunnuselisi vorme, ehkki mõningad 18. saj lõpu ja 19. saj lõpu autorid eelistasid taas *d*-tunnust (nt Arveliusel *kaks teenrid*). *Suur-*tüübis kasutati *d*-tunnuselisi vorme üksnes 17. sajandi algul Mülleri jutlustes, hiljem jäädi *t*-tunnuseliste vormide juurde. (Rätsep 1982) 20. sajandi algul pidas Villem Ridala („Kas *d* või *t* partitiivi lõppuna?“ 1916) õigeks kasutada *t*-tunnust üksnes neis sõnatüüpides, kus see on häälikuseaduslik (*tütar-*, *hammas-*, *keel-*, *ase-*, *katus-*, *soolane-* ja *tubli-*tüübis), mujal aga *d*-tunnust (nt *aastad*, *tänavad*, *rõõmsad*, *vankrid*).

Osastava vormimoodustust tänapäeva eesti keeles on kõige põhjalikumalt uurinud Ann Siiman (Ann Metslang, magistratöö „Varieeruva vormistikuga muuttüüpide osastava käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2012, „Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles“ 2013). Veebitekstide uuring näitas, et enamasti eelistati normingulist vormimoodustust, normingust lahknevaid vorme esines märkimisväärsel määral vaid üksikuist uurimiseks valitud sõnadest: (seda) **hüve*, **vistrikut*, **ämblikut*, **aadressit*, (neid) **aadresseid*. Mitmuse osastava vormistusvõimalustest eelistati *soolane-*tüübis *id*-formatiivi, mujal vokaallõpulist flektiivvormi, harvadest sõnadest aga *sid*-formatiivi.

Veel on osastav pärvinud tähelepanu kui eesti keele õppijate eelistatud sihitisekääne. Muu hulgas on Raili Pool täheldanud, et vene emakeelega eesti keele õppijad kasutavad emakeelekõnelejatest rohkem osastavas käändes sihitist, nt peab suur osa neist seda sobivaks lauses *Tuba polnud pärast külaliste lahkumist just korras, kuid tüdruk kavatses seda enne ema tulekut korda teha*, kus kõik küsitlud emakeelekõnelejad valisid täissihitise *selle* (Pool 2007b). Martin Ehala küsitlud keskkooliõpilastest kasutasid ootuspärase täissihitise asemel osasihitist kõige enam vene emakeelega õpilased, vähem kakskeelsed ja kõige vähem eesti emakeelega noored (aga siiski nemadki tervelt kolmandikul juhtudest) (Ehala 2009a). Pille Eslon ja Katre Õim on osutanud, et õppijakeeles on genitiiv sihitise käändena marginaalne ning objekti väljendamisel vastandatakse markeerimata nominatiivi

ja markeeritud partitiivi (nt Pille Eslon, Katre Õim „Objektikäänete kasutamisest sageduse ja markeerituse seisukohalt“ 2010, Pille Eslon „Millest räägivad eesti keele käändeasendused?“ 2011).

Kohakäänded

§ 158 Tähendustest, mida kirjakeeles ja murretes kohakäänetega väljendatakse, on andnud ülevaate Viktor Saluveer diplomitöö „Sise- ja väliskohakäänete tähenduslikud funktsioonid eesti keeles“ (1958). Väliskohakäänete ülesandeid on lähemalt jälginud Ene Vainik („Eesti keele väliskohakäänete semantika kognitiivse grammatika vaatenurgast“ 1995). Kohakäänetest murretes on kirjutanud Taimi Rosenberg („Hargla murraku kohakäänded“ 2002) ja vanas kirjakeeles Kristiina Ross („Kohakäänded Georg Mülleri ja Heinrich Stahli eesti keeles“ 1997b). Tänapäeval tehtavaid keelevigu on analüüsinud Julia Vassiljeva (bakalaureusetöö „Eesti keele kohakäänete probleeme. Vigade põhjusi“ 2003) ja lapse kohasuhete omandamist Maret Varblas (bakalaureusetöö „Kohasuhete omandamisest eesti lastel vanuses 3–7 aastat“ 2011, „Eesti emakeele kohasõnade ja -käänete omandamisest I kooliastmes“ 2013). Sise- või väliskohakäänete (või vastavate kaasõnakonstruktsioonide) eelistamise tingimusi on uurinud Siret Salm (bakalaureusetöö „Kaassõnade *sees* ja *peal* ning vastavate kohakäänete kasutust mõjutavad tegurid“ 2010).

Kohakäänete ajaloost on kirjutanud Elna Pajusalu („Soome-ugri *l*-käänetest“ 1957a) ja Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979). Uurali algkeele kohakääneteks peetakse *k*-tunnuselist latiivi, *na*-tunnuselist lokatiivi ja *ta*-tunnuselist separatiivi. Hilisemas läänemeresoome-volga algkeeles oli lisaks olemas *s*-tunnuseline latiiv, millele veelgi hilisemas läänemeresoome algkeeles lisati *k*-, *na*- ja *ta*-lõpud, saades niiviisi sisekohakäänded illatiivi, inessiivi ja elatiivi. Väliskohakäänete tunnuste alguses esineva *l*-elemendi päritolu suhtes on erinevaid arvamusi. Kindlalt võib öelda vaid, et läänemeresoome *l*-käänded lähtuvad soomeugrilisest kohta märkivast tuletusliitest **-la* ~ **-lä*. Seetõttu võib väliskohakäänetest olla vanim allatiiv, mis esines juba läänemeresoome-permi algkeeles, ning adessiiv ja ablatiiv kujunesid alles läänemeresoome algkeeles sisekohakäänete ja *l*-liiteliste määrsõnade eeskujul (nt **ülnä* > **ülla*, **ültä*). (Rätsep 1979: 27, 51–53)

Sisseütlev

§ 159 Sisseütleva käände kujunemisest, kasutusest murretes ja vanas kirjakeeles on kompaktse ülevaate andnud Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979). Varem on sisseütleva käände sünniloost kirjutanud Lauri Kettunen („Eestin kielen äännehistoria“ 1929), Paul Ariste („Sisekohakäänete kujunemisest läänemere keeltes“ 1954) ja Arvo Laanest („Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ 1975). Paul Alvre on kirjutanud terminatiivi tähenduses kasutatavast illatiivist kui tänapäevase rajava käände ühest eelkäijast, nt *põlvest põlve* ‘põlvest põlveni’, *silmast silma* ‘silmast silmani’, *poolde säärde* ‘poole sääreni’ („Terminatiivseist konstruktsioonidest terminatiivini. Terminatiivi tulek“ 1974a, „Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogia“ 1989: 185–195).

Huno Rätsepa järgi kujunes sisseütlev arvatavasti varases läänemeresoome algkeeles, kui latiivilõpule *-s* (**külas* ‘külla’) liideti illatiivsuse rõhutamiseks teine latiivilõpp *-n*, saades *sen*-lõpulisel vormil (**külasen*). Hiljem tekkis nende kõrvale või asemele nõrgema s-häälikuga morfeemivariant **-zen* (**külasen*). *-z* muutumisega *h*-ks tekkis illatiivi allomorf *-hen* (**külähnen*). Kuju *-sen* säilis sõnades, kus lõpule eelnevas kaasrõhulises silbis oli *h*, *g* või *d* (**perhesen*, **paisõgõsen*). Tänapäeva eesti keele *sse*-tunnuseline vorm on kujunenud kontraheerunud tüvede eeskujul, mille tunnus *-sen* andis pärast sõnalõpulisel *n*-i kadu häälikuseadusliku kuju *-se* (*perese*, *paisese*), aga *s* gemineerus kas a) inessiivi tunnuse *-ssa* analoogial või b) *ne-* ja *s*-sõnade analoogial, kus tüvesse kuuluvat *ss*-i hakati ekslikult pidama käändelõpuks (nt **küsimüksehen* > *küsimusse*). *ha-*, *he-* ja *hu-*tunnuseline vorm on kujunenud illatiivilõpust **-hen*, mille vokaal *e* sarnastus lõpule eelneva vokaaliga, andes allomorfid *-han*, *-hen*, *-hon*, *-hun*, millest pärast sõnalõpulisel *n*-i kadu ning järgsilpide *o* muutumist *u*-ks saidki tänapäevased lõpuvariandid, nt **maahõn* > *maahan* > *maha*, **päähen* > **päähän* > *pähe*, **suuhõn* > **suuhun* > *suhu*, **soohon* > **soho* > *sohu*. Tüveillatiiv tekkis ilmselt 15. sajandi paiku, kui tüvekonsonant gemineerus, nt **rapahan* > **rapaan* > **rapaa* > *rappa*. Hiljem on selle illatiivitüübi eeskujul hakatud moodustama sarnaseid vorme ka *pere*-tüüpi sõnadest. Lõputa vorm kujunes häälikuseaduslikult: **jalkahan* > **jalgaan* (ilmselt juba enne 13. sajandit) > **jalkaa* > *jalga* (15. sajandil). *de*-tunnuseline vorm on kujunenud metanalüüsi käigus, kui tüvesse kuuluvat *de*-d *kaas-*, *kõrs-* ja *uus*-tüübi sõnade illatiivis (**kantõhõn* > *kande*, **vartõhõn* > *varde*, **uutõhõn* > *uude*)

hakati tõlgendama illatiivi tunnuseks ja kasutama seda ka *keel-tüübis*, kus oli varem kasutusel olnud lõputa vorm: **meelehen* > *meele*, **huulõhõn* > *huule*. (Rätsep 1979)

Illatiivile murretes on omaette käsitletud pühendanud Feliks Pettai („*de*-illatiivi algupära seletuseks“ 1927a ja „*-he* ja *-oe* lõputliste illatiivide vahepiirist Otepääst Peipsini“ 1927b), Lembit Nigol (diplomitöö „Ühesilbiliste pikavokaalsete tüvede ainsuse illatiivist Lõuna-Eesti kagumurrakutes ja keelesaartel“ 1940), Ilmar Reiman (diplomitöö „Illatiiv eesti murretes“ 1956) ja Anne Kaaber (bakalau-reusetöö „Lõuna-Eesti illatiivi ja inessiivi moodustusseostest“ 2000). Kirjakeeles on *sse*-illatiiv levinuim Põhja-Eesti, geminatsiooniline sisseütlev Lõuna-Eesti murretes. *Keel-tüübis* kasutatakse idamurdes, keskmurde idaosas ja Lõuna-Eesti murretes *de*-tunnuselise, läänemurdes ja saarte murdes *de*-tunnuseta vormi. *h*-lised sisseütlevavormid sõnadest *maa*, *pea*, *soo* ja *suu* ning omastava- või osastavakujulised lõputa sisseütlevavormid *sepp-* ja *sõber-tüüpi* sõnadest (nt *jalga*, *keldri*, *taeva*) esinevad kõigis murretes. Murretes on illatiivil teisigi kujusid, nt võib selle tunnuseks olla veel *-se* (saarte, lääne- ja Mulgi murdes), *-s* (lääne- ja Mulgi), *-te* (Võru) ja *-je* (ida- ja rannikumurdes). Mõni vorm võib olla laiemalt levinud kui kirjakeeles, nt *he*-sisseütlev Võru ja *de*-sisseütlev Tartu murdes. (Rätsep 1979)

Sisseütleva paljusid vormivõimalusi pole keeleinimesed pidanud võrdselt heaks. On ilmunud hulk põhjendusi, miks tuleks üht illatiivivarianti teistest paremaks pidada, tuues argumendiks häälikuseaduslikku kujunemist, ilu, kasutusmugavust, otstarbekust või rahvakeelsust. Üldiselt soovitati keeleuendusliikumise aegu lühikese sisseütleva vormide senisest laialdasemat kasutust pika *sse*-tunnuselise illatiivi asemel, kuid võidi jääda eriarvamusele, millistes sõnades või sõnatüüpides neid vorme kasutada. Sisseütleva eri vormivõimaluste kasutuspiirkondade kohta avaldasid oma arvamust teiste hulgas Johannes Semper („Ainsuse sisseütlev“ 1915) ja Harald Pöld („Sisseütlev kääne“ 1915). *sse*-tunnuselise sisseütleva kasutust soovitas esimesena vähendada Mihkel Veske (1877: 5) ja hiljem iseäranis aktiivselt *s*-häälikut inetuks pidav Johannes Aavik („Abstraktlikud substantiivid Eesti keeles“ 1907, „Keele kaunima kõlavuse poole“ 1912b).

Genitiivikujulise lõputa sisseütleva (nt *kiriku*, *keldri*, *teatri*) lubamist laiemalt kui oma kaasaegseis õigekeelsusallikais soovitas Manivalde Lubi lühiartiklis „Päästke meie keel *-ss-* susinast“ (1935).

Novembris 1937 esitas Muuk EKSi keeletoimkonnale ettepanku lubada lõputa sisseütlevat sõnadest *põrgu, taevas, tasku* (nt *pistis käe tasku*) ning rööpvormidena ka muudes *aasta-, raamat-, mõte-, hammas- ja tütar-tüübi* sõnadest *kamber, kirik, korter, pagas, rake, riie, teater, vabrik, vaksal ja voodi* (nt *heitis voodi*). Ettepanek võetigi vastu, lubades kooliõpetuses ainult esimest kolme rööpvormi. Andrus Saareste soovitas kirjutises „Ainsuse illatiiv kolmesilbilistel tüvedel“ (1940a) kõigist nende tüüpide sõnadest lubada lõputa illatiivi, Muuk seda ideed ei pooldanud. (Kask 1970b: 97)

h-lise sisseütleva kasutust ühesilbilistest pika vokaaliga lõppevatest sõnadest soovitasid laiendada, s.t võtta levinud *maha, suhu, sohu, pähe* kõrval kasutusele ka nt *vöhe* ‘vöösse’, *töhe* ‘töösse’, *luhu* ‘luusse’ Johannes Semper („Ainsuse sisseütlev“ 1915) ja Johannes Aavik („Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted“ 1924b).

Keel-tüübis ehk ühesilbilistes pikka vokaali sisaldavates konsonantlõpulistest *e*-tüvelistes sõnades *de*-lõpulise illatiivi kasutamise suhtes oli samuti erinevaid arvamusi. Karl August Hermann („Eesti keele grammatik“ 1884: 64), Lauri Kettunen („Illatiivivormidest *meelde, juurde* jne“ 1916a, „Väiksed lisamärkused“ 1916b) ja Andrus Saareste („Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest“ 1936–37: 551–552) eelistasid *de*-lisi vorme, nagu *huulde, noorde*. Seevastu häälikuseaduslikke *de*-ta vorme nagu *huule, noore* pooldasid Mihkel Veske („Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis“ 1879: 6) ja Johannes Aavik („Keele kaunima kõlavuse poole“ 1912b: 473, „Kas ‘meelde’ või ‘meele’? Vastuseks Dr. Lauri Kettunen’i kirjutusele“ 1916a, „Mõned vastamärkused“ 1916d), kes lisaks *s*-ile ei pooldanud ka *d*-d. (Raag 1998: 66–74) Kaarel Leetberg soovitas artiklis „*Juure* ja *juurde*“ (1934a) nimisõnavormides kasutada selguse huvides tunnust *-de*, kuid kaassõnades jääda *d*-ta kuju *juurde*, s.t öelda *tuulde*, aga (*maja*) *juure*. Sellele reageeris Elmar Elisto samas ajakirjanumbris, öeldes, et pole hea panna keelekasutajat sõnaliiki määrama, vaid selle asemel võiks *de*-lõppu tarvitada ka abisõnastunud keelendites (Elisto 1934). Keeleuendajate ettepanekud levisid 1918. aasta ja hilisemate õigekeelsussõnaraamatute ning nende normingutega ühilduvate Elmar Muugi grammatikate vahendusel (Raag 1999: 617).

Kuna pikk ja lühike sisseütlev ei ole alati võrdsed paralleelvormid, vaid sageli on kindlatest sõnadest või kindlas ümbruses üks neist eelistatum või lausa ainuvõimalik, on mitme uurija arvates sisseütlevalisi

vorme kõige täpsem kirjeldada kahe eraldi käändena: 1) *sse*-tunnuselise pika sisseütleva ehk illatiivina ning 2) lühikese sisseütleva ehk suunduva käände ehk aditiivina. Nii on sisseütlevat käsitlenud Henno Rajandi („Morfeemide liigitus deskriptiivses lingvistikas“ 1963: 410), Tiit-Rein Viitso („Eesti muutkondade süsteemist“ 1976: 152) ja Ülle Viks („Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen“ 1982: 5, „Ühest morfoloogilisest klassifikatsioonist“ 1982: 576, „Väike vormisõnastik“ 1992). Sisseütleva erikujuliste vormide kasutuspiirkondi kirjeldas ka Valmen Hallap artiklis „Morfeemilise positsiooni mõiste“ (1964), pidamata siiski vajalikuks kaht eraldi käänat. (Kio 2006: 25–27) Termineid *suunduv* ja *aditiiv* kasutas esimesena Viitso, kelle sõnutsi on nende käänete eristamise vajadus tingitud asjaolust, et mõne sõna rektsooniks võib olla ainult *sse*-line, teisel sõnal aga ainult lühike vorm, vrd *suhtub lehesse, läheb lehte* (Viitso 1976: 152). Ülle Viks on aditiivi lugenud omaette käändeks, kuna seda moodustatakse teistest käänetest erinevalt (Viks 1992: 27). Aditiivi võimalikkus sõltub Viksi sõnutsi paljudest teguritest: mitte ainult sõna tähendusest, vaid ka häälikulisest kujust, traditsioonist, sõna ja vormi sagedusest jne (Viks 1982b: 576). EKG-s nimetati samuti sisseütleva vormi valiku mõjutajatena Viksi mainitud tegureid, kuid ei käsitletud erinevalt Viksist lühikest ja pikka sisseütlevat eraldi käänetena, põhjendades seda asjaoluga, et pikal ja lühikesel vormil pole eraldi tähendust, vaid mõlemat vormi kasutatakse nii verbi rektsoonilise laiendina (*armus juuditariisse ~ juuditari*) kui ka otseses kohatähenduses (*läks muuseumisse ~ muuseumi*) (EKG I 1995: 56). Sama on näidanud Virve Raagi (1998: 78–80), Cornelius Hasselblatti (2000: 802–803) ja Kati Kio (2006: 126–128) uuringud.

Illatiivi käsitlemist ja kasutust kirjakeele ajaloos on kirjeldanud Ingrid Sõnajalg (diplomitöö „Illatiiv eesti kirjakeeles“ 1956), Salme Hüdsi (diplomitöö „Illatiiv eesti kirjakeeles“ 1959), Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979), Virve Raag (doktoritöö „The effects of planned change on Estonian morphology“ 1998) ja Kati Kio (magistritöö „Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2006), võttes arvesse allikaid 16. sajandist kuni töö kirjutamise ajani. Raagi ja Kio enda empiirilise uuring hõlmab sajandi jagu tekste, varasemast rääkides toetuvad nad seni avaldatule.

Juba 17. sajandil kasutati *sse*-, *se*-, *s*- ja *hV*-tunnuselisi, geminatsioonilisi ning partitiivikujulisi illatiive. *Keel*-tüübis kasutati nagu järgnevail sajandeilgi üksnes häälikuseaduslikke *de*-ta vorme. Illatiivsust

väljendati sisseütleva vormi asemel enamasti kaassõnaühendiga, nt Stahlil *meije Rüppe sisse*. Illatiivvormide osakaal kasvas märkimisväärselt pärast 17. sajandi lõpu keelereformi rahvakeelsuse suunas. (Sõnajalg 1956: 18–19, 35–36) 18. sajandil muutus üldiseks sse-tunnuseline ning taandus *se*-tunnuseline vorm (Rätsep 1979: 29). Genitiivi- või partitiivikujulist lõputa illatiivi kasutati vanemas kirjakeeles praegusest laialdasemalt, nt andis Eduard Ahrens oma grammatikas vormid *kopli* ja *keldri* (Rätsep 1979: 38), ning see oli 19. sajandi teisel poolel *sse*-illatiivi järel sageduselt järgmine sisseütleva kuju (Sõnajalg 1956: 83). *Keel*-tüübis hakati 19. sajandi lõpukümnendil kasutama *de*-ta vormide kõrval üha rohkem *de*-ga vorme, ajendatuna ilmselt Karl August Hermannini grammatikas antud soovitusel (Sõnajalg 1956: 84). 20. sajandil suurenes keeleuundajate soovitude, õpikute ja õigekeelsussõnaraamatute toel lühikeste illatiivvormide osakaal veelgi (Raag 1999: 616), näiteks kasutati enne keeleuundust *pesa*-tüübis peamiselt *sse*-sisseütlevat, 1930. aastate lõpuks aga juba peaaegu ainult geminaatillatiivi (Raag 1999: 621).

Sisseütleva kasutamist tänapäeva eesti keeles on uurinud Maret Bergström (diplomitöö „Lühike illatiiv tänapäeva eesti kirjakeeles“ 1991), Cornelius Hasselblatt („Eesti keele ainsuse sisseütlev on lühike“ 2000), Kati Kio (magistritöö „Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2006), Heiki-Jaan Kaalep („Kuidas kirjeldada lühikest sisseütlevat kasutusandmetega kooskõlas?“ 2009), Nadežda Tšernova (bakalaureusetöö „Lühikese illatiivi kasutamise sagedus kirjakeeles massimeedia allikate toel“ 2014) ja Ann Siiman (Ann Metslang „Ainsuse pika ja lühikese sisseütleva valiku sõltumine morfofonoloogilistest tunnustest“ 2015a, Ann Siiman „Ainsuse sisseütleva vormi valiku seos morfosüntaktiliste ja semantiliste tunnustega – materjali ning meetodi sobivus korpusanalüüsiks“ 2016). Uuringutest ilmneb, et tänapäeva keeles domineerib rööpvormi võimalusega tüüpides lühike sisseütlev (Hasselblatt 2000: 801–803, Kio 2006: 125, Kaalep 2009: 417, Metslang 2015a: 129). Ann Siiman leidis statistilise korpusuuringuga (Metslang 2015a), et lühikesed sisseütlevavormid on enamjaolt pigem astmevahelduslikud kui astmevahelduseta, pigem lõpuvahelduslikud kui lõpuvahelduseta, pigem konsonant- kui vokaallõpulise nimetavaga, pikad sisseütlevavormid aga vastupidiste omadustega. Veel näitas statistiline analüüs, et pikka sisseütlevat kasutatakse pigem rektsioonistruktuurides (*armunud 32aastasesse*) ja pärisnimedes (*Ateenasse*), lühikest

sisseütlevat pigem püsiühendites (*hätta jääma*) ja üldnimedes (*ajajärku*) (Siiman 2016). Tiiu Erelt („Veel kord keelenormist ja luulest“ 2015) on toonud näiteid, kuidas luulekeeles tarvitatakse *hV*-tunnuseliste ja geminaatillatiivi märksa enamatest sõnadest kui tavakeeles, nt Harald Rajamets on kirjutanud *Kui tüüdanud on Kassari ja Muhu, / võid rännata, kui soovid, Lohusuhu, / võid lennata Bakuhu või Peruhu* ja Hando Runnel *Kui õhtul siis valavad tina/ ja tina pealt vaatavad õnne, / ei lähe nood lehmad meelest, / nad kerkivad kujju ja kõnne*.

Ülevaate sisseütlevateemalisest kirjandusest kirjakeele algusest tänapäevani on andnud Ingrid Sõnajalg diplomitöös „Illatiiv eesti kirjakeeles“ (1956), Virve Raag doktoritöös „The effects of planned change on Estonian morphology“ (1998), Cornelius Hasselblatt artiklis „Eesti keele ainsuse sisseütlev on lühike“ (2000) ja Kati Kio magistritöös „Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles“ (2006). Illatiivi pika ja lühikese vormivariandi teemalist arutelu kirjeldab Kati Kio bakalaureusetöö „Sisseütleva ja suunduva käände probleemistikust“ (2002).

Seesütlev

§ 160 Inessiivi esinemusest murdeti, kasutusest kirjakeeles ja tekkehüpoteesidest on tervikülevaate andnud Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979) ning üksnes tugevaastmelisest seesütlevast Arnold Kask („Eesti murded ja kirjakeel“ 1984). Seesütlevat murretes on käsitletud Rutt Zirk („Inessiiv eesti murdeis“ 1957), Tea-Mall Kadakas (diplomitöö „Tugevaastmeline inessiiv Põhja-Eesti murretes“ 1963), Anne Kaaber (bakalaureusetöö „Lõuna-Eesti illatiivi ja inessiivi moodustusseostest“ 2000), Eva Velsker (magistritöö „Inessiivi lõpu varieerumine Vastseliina murrakus“ 2000) ja Mari Mets („Spoken Võro in Real Time. Variation of the Inessiv Ending“ 2011). Inessiivist kirjakeele ajaloos ja oma kaasaegses kirjakeeles on kirjutanud Juta Leppik (diplomitöö „Inessiiv eesti kirjakeeles“ 1952).

Huno Rätsepa järgi oli inessiivi tunnuseks varases läänemeresoome keeles **-sna ~ *-snä*, millest arenesid allomorfid **-ssa ~ *-ssä*, mis said hiljem aluseks põhjaestimurdelisele tunnusele *-s*, ja **-hna ~ -hnä*, mis said hiljem aluseks lõunaestimurdelistele tunnustele *-h*, *-hn* ja *-n* (Rätsep 1979: 43, 46). Tugevaastmeline inessiiv on levinud Põhja-Eesti murde lääneosas: üsna palju lääne- ja saarte murdes, mõnevõrra

ka keskmurde lääneosas ning paralleelselt nõrgaastmelise vormiga Järvamaal (Rätsep 1979: 48).

Tugevaastmeline inessiiv on Arnold Kase hüpoteesi kohaselt tekkinud tugevaastmelise illatiivi eeskujul, juhul kui viimane on sõnast võimalik (nt *kott*, tugevaastmeline illatiiv *kotti*, tugevaastmeline inessiiv *kottis*). See lääneline joon jõudis kirjakeelde eelkõige Anton Thor Helle piiblitõlke mõjul. Tugevaastmeline vorm muutus ebapopulaarseks 19. sajandi teisel poolel, kui sellest loobusid Jakobson, Hurt, Veske ja Hermann. Ahrens nimetas selliseid vorme piiblikeele vigade seas ning Kreutzwald naeruvääristas neid „Kilplastes“. 1910. a keelekonverentsil otsustati lubada ka määrsõnalises tähenduses vormi üksnes nõrgas astmes (*ma olen kimbus*), tugev aste jäi aktsepteerituks üksnes murdelistes püsiväljendites (*ta on vintis*). (Kask 1984: 213–214, Rätsep 1979: 45–46) Aleksander Ploompuu soovitas 1925. a laiendada omadussõnastunud tugevaastmelise seesütleva tarvitust ning eristada seda tavatähenduses seesütlevast kõnes välteerinevusega ja kirjas täheerinevusega, vrd *Lammas on hundi nahkas* ja *Lammas on hundi nahas* („Tugevaastmeline inessiiv omadussõnana“ 1925). 29. III 1933 arutati küsimust EKS-i keeleteimkonnas, kus Muuk tegi ettepaneku ühtlustada ÕS-i segakasutuse asemel määrsõnaline seesütlev kõikjal tugevaastmelisena. Komisjon oli ettepanekuga päri ning Muuk rakendaski otsust „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“ (I tr 1933) (nt varasema *kimbus* asemele tuli *kimpus*) (Kask 1970b: 28).

Seesütlev

§ 161 Elatiivist murdeti ja kirjakeele ajaloos on kirjutanud Lea Roosaar (diplomitöö „Elatiiv eesti keeles“ 1957) ning Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia“ 1979).

st-morfeem on arenenud varasemast kujust **-sta* ~ **-stä*, mis esines juba läänemeresoome-volga algkeeles. Tunnusest kadus lõpukao tulemusel vokaal (Rätsep 1979: 50).

Põhja-Eesti murde läänepoolseis murrakuis leidub tugevaastmelist elatiivi (nt *Mus külgest*). Ajaloolistes kohamurretes on elatiivi tunnuseks tavaliselt *-st*, ainult Kodaveres *-s*, mis langeb kokku translatiivi tunnusega. (Rätsep 1979: 51)

17. sajandi autorid kasutasid saksa keele eeskujul tihti elatiivivorme genitiivi funktsioonis, nt Stahlil *perrajat olleme sest igkawessent ellust* ‘oleme selle igavese elu pärijad’, sks ‘wir Erben sein des ewigen Lebens.’

Elatiivivormide temporaalsest kasutamisest on kirjutanud Alo Raun. Artiklis „*Elativus temporis* lmsm. keelis“ (1933) tõi ta näiteid seestütleva vormi kasutamisest ajatähenduses (nt määrsõnades *vahest*, *ennist*, *vanast*, Wiedemannil *lõunast* ‘lõuna ajal’, Masingul *kohast* ‘kohe’) ja sellise väljenduse paralleelidest sugulaskeeltes. Artiklis „Eesti noorest *peast* jne“ (1936) tõi ta Ahrensilt, Wiedemannilt ja Emakeele Seltsi murdekogust näiteid seisundit väljendava *peast*-tarindi kohta (nt *haigest peast*, *tüdrukust peast*, *omast peast*, *lollist peast*), tuues paralleele sugulaskeeltest ning pakkudes välja hüpoteesi, et *pea*-sõna ja *peast*-tarind on temporaalset algupära.

Maiu Nurka on korpuse põhjal uurinud, milliseid ülesandeid täidab seestütlev tänapäeva eesti kirjakeeles (magistritöö „Eesti keele elatiivi semantika kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast“ 2014). Ilmneb, et lisaks algsele lähtekoha tähendusele väljendab elatiiv paljusid muid tähendusi, näiteks osa ja terviku suhet (*peamise osa selle etapi teadustööst tegi Saksamaal asuv Wuppertali Instituut*) ja kohatähendusest juba väga kaugele jäävat tegevusobjekti (*pensionärile võib ka odava raadio ostmise üle jõu käia, igapäevasest leheostmisest rääkimata*).

Alaleütlev

§ 162 Huno Rätsepa järgi olid allatiivivormid kõigepealt **len*-tunnuselised, *l*- gemineerus aga juba läänemeresoome algkeeles adessiivilõpu *-lla* eeskujul, nt **poikalen* > **poigallen*, **matalalen* > **matalallõn*. *n* kadus vormi lõpust ilmselt u 14.–15. sajandil, samuti muutus siis rõhuta silbi järel *ll*- *l*-iks; hiljem muutus geminaat *ll*- üksikhäälikuks ka mujal. (Rätsep 1979: 53–54)

Alaleütlevale murretes on pühendatud Juta Anepajo diplomitöö („Allatiiv eesti murdeis“ 1952). *Mulle*, *sulle*, *talle* langevad kirjakeelega ühte kesk- ja idamurdes. Mujal leidub teisevältelisi, pikavokaalilisi ja *e*-ta vorme. Ülejäänud vormide allomorf *-le* on osas sõnades lühenenud *l*-ks saarte, lääne ja Mulgi murdes; *-lle* kaasrõhulise silbi järel esineb aga ida-, kesk-, ranniku- ja Võru murdes. (Rätsep 1979: 55–56)

Kreutzwald kasutas kaasrõhulise silbi järel *lle*-allomorfi, temaga sama meelt oli Veske. Hermannini grammatikast saadik on kirjakeeles olnud normiks *-le* vaid kolme erandiga: *mulle*, *sulle* ja *talle*. Keeleuenduslaste soovitusel tarvitati *lle*-tunnuselisel kaasrõhulise silbi järgset allatiivivormi 1920ndatest 1940teni küll mõnevõrra ilukirjanduskeeles. (Rätsep 1979: 54)

Keelekorraldajad on pikka aega juhtinud tähelepanu allatiivi ülekasutusele (nt Sirje Mäearu „Alaleütleva käände liig- ja vaegtarvitus“ 1998–1999). Alaleütleva käände laienemisest teiste käänete kasutusala on andnud ülevaate Kais Allkivi (bakalaureusetöö „Allatiivsete reksioonilaiendite kasutusala avarumine“ 2012a, „Kas käbi sarnaneb kännule või kännuga? Alaleütleva käände pealetungist“ 2012b). Juba Aavik osutas „Eesti õigekeelsuse õpikus ja grammatikas“ (1936a: 110–111) *le-tõvele* ehk sõnade *kindel* ja *jagama* ekslikult allatiivsele reksioonile (*kindel oma *oskustele pro oskustes, jagame arvu *viiele pro viiega*).

Tänapäevaste reksioonivigade loendite järgi ongi levinuim eksimus mõne teise käände või kaassõnaühendi asendamine alaleütlevaga. Allkivi leidis korpusuuringuga lisaks varem kirjanduses mainitud vea-kohtadele (*sarnanema *millele pro millega* ja *põhinema *millele pro millel*) hulga uusi normingust lahknevaid alaleütleva kasutusjuhte, nt *Meie *õlleodrale* (pro *õlleodrast*) *aga otsitakse vigu ja välismaine linnas muudkui voolab sisse* ja *Ta tuleb nii vähekeseks ajaks ja siis selle ajagi veedab ainult *söömisele* (pro *siües*).

Seda, mis tingimustel valib keelekasutaja alaleütleva või tagasõna *peale*, on uurinud Kaisa Kesküla (magistritöö „Postpositsioon *peale* ja allatiivi paralleelse kasutuse korpusanalüüs“ 2011) ja Signe Vaaks (bakalaureusetöö „Allatiiv ja postpositsioon *peale* kohta- ja abstraktsete suhete väljendamisel vastuvõetavuse hindamise katses“ 2011). Korpusuuringu andmeil eelistatakse allatiivi populaarteaduslikes tekstides, kui sihtkohta väljendav nimisõna on mitmuses ja kui kohasuhte väljendab pealispinna asetsemist (mitte katmist, toetamist ega osutamist) (Kesküla 2011). Vastuvõetavuse hindamise katses peeti alaleütlevat kõige loomulikumaks lausetes, kus sihtkoht oli suur objekt (nt *põllule*) või kehaosa (nt *põsele*) (Vaaks 2011).

Alaleütleva tähendustest on kirjutanud Elna Pajusalu („Läänemere keelte allatiivi funktsioonid“ 1960).

Alalütlev

§ 163 Juba läänemeresoome algkeeles muutus adessiivi tunnus **-lna* ~ **-lnä* tunnuseks **-lla* ~ **-llä*. Hiljem on vokaal vormi lõpust kadunud ning geminaat muutunud üksikkonsonandiks. (Rätsep 1979: 56–57)

Osas vana kirjakeele allikatest (Mülleril ja Turu käsikirjas) esineb alalütleva lõpus *-ll* (Rätsep 1979: 57).

Murretes on alalütleva tunnus sama mis kirjakeeleski (Rätsep 1979: 57). Adessiivi tähendustest murretes on kirjutanud Elna Pajusalu („Adessiivi funktsioonid eesti murretes ja lähemates sugulaskeeltes“ 1958).

Kazuto Matsumura uurimistulemuste alusel („Is the Estonian adessive really a local case?“ 1994) kasutatakse alalütlevat kohatähenduses suhteliselt vähe (nt ajatähenduses umbes sama palju kui kohatähenduses ja omamist väljendavana kaks korda rohkem), mistõttu ei pruugi Matsumura arvates olla õigustatud selle vormi pidamine kohakään- deks, vaid täpsem oleks seda nimetada nt adessiiv-daativiks.

Jane Klavan ja tema juhendatavad on uurinud, mis tingimustel kasutatakse lähedaste grammatiliste tähenduste väljendamiseks alalütlevat ja millal kaassõna *peal* (Kaisa Kesküla bakalaureusetöö „Postpositioon *peal* ja adessiiv eesti keele koha- ja abstraktsete suhete väljendamisel“ 2009; Laura Ojava „Produktsoonikatse adessiivi ja kaassõna *peal* kasutusest kohasuhete väljendamisel“ 2009; Jane Klavan, Kaisa Kesküla, Laura Ojava „Eesti keele adessiivi ja kaassõna ‘peal’ kasutus kahes keelilises katses“ 2010, Jane Klavan „A multifactorial corpus analysis of grammatical synonymy: The Estonian adessive and adposition *peal* ‘on’“ 2014). Kohasuhet eelistati väljendada alalütlevaga juhul, kui tegemist oli abstraktse suhtega, orientiiriks oli koht ning trajektoori ja orientiiri vaheline kontakt oli fikseeritud (Klavan jt 2010). Jane Klavani korpusuuringu järgi eelistatakse kaassõnale käänat siis, kui orientiiri väljendatakse pika keelendiga, orientiir on staatiline ja trajektooriga suurem (Klavan 2014).²

Alalütlev

§ 164 Alalütlevast murretes ning mineviku ja oma kaasaja kirjakeeles on kirjutanud Luule Tuuksam diplomitöös „Alalütlev kääne eesti keeles“ (1952). Alalütleva tähendustest on kirjutanud Elna Pajusalu („Ülevaade läänemere keelte ablatiivi funktsioonidest“ 1957b).

Ablatiivi liitlõpp *-*lta* ~ *-*ltä* peaks häälikuseaduslikult arenenuna olema tänapäeva keeles -*ld*, sest vokaal kadus ja *t* oleks pidanud nõrgenema *d*-ks. Kirjakeele *lt*-lõpuliste ablatiivivormide eeskujuks

² Tegu on kognitiivse grammatika põhimõistetega. *Trajektoori* on muutuja ja *orientiir* pidepunkt, mille suhtes muutujat kirjeldatakse.

võib pidada teisi vorme, mille lõpus klusiil ei nõrgenenud, nt partitiivi *kannelt*. (Rätsep 1979: 57–58)

Ajaloolistes kohamurretes on ablatiivi tunnuseks enamasti *-lt*. Allomorf *-ld* on kasutusel rannikumurdes, Hiiumaa murrakutes ja Võrtsjärve-äärseis Tartu ja Võru murde murrakutes ning *-lda* Viru-Nigula murrakus. (Rätsep 1979: 58)

Vanas kirjakeeles on alaltütlev *lt*-tunnuseline (Rätsep 1979: 58).

Saav

§ 165 Tänapäeva eesti keele translatiivi lõpule (*-ks* < **-ksi* < **-kse*) on pakutud erisuguseid tekkehüpoteese: a) see moodustus läänemeresoome-volga algkeeles latiivilõppudest *-k* ja *-s*; b) see on kujunenud varasemast noomenite tuletusliitest (Rätsep 1979: 66–67). Translatiivist ja essiivist sugulaskeeltes on ülevaate andnud Karl Kont („Translatiivist läänemeresoome keeltes ja mordva ning lapi keeles“ 1955). Kaugemates sugulaskeeltes mordva ja lapi keeles väljendab sama vorm nii translatiivi kui ka essiivi tähendusi, läänemeresoome keeltes on aga kujunenud omaette käänded (Pai 2001b).

Translatiivi murretes on uurinud Endla Kasenurm (diplomitöö „Translatiiv eesti murdeis“ 1949). Ajaloolistes kohamurretes leidub *ks*-tunnuselise translatiivi Põhja-Eesti murrete kesk- ja lääneosas; *ss*- ja *s*-tunnuselise Lõuna-Eesti murretes, läänemurde lõunaosas, Kihnu ja Kodavere murrakus; *st*-tunnuselise translatiivi rannikumurde kesk- ja idaosas, idamurdes, Tartu ja Võru murde idaosas (Rätsep 1979: 68).

Translatiivi ja elatiivi sünkretismi murretes on käsitlenud Andrus Saareste („Translatiivi *-st* Eesti idapoolseis murdeis“ 1922) ja Lauri Kettunen („Translatiivi *-st* lõpust“ 1922b). Juba Ahrens, Wiedemann ja Veske mainisid paiguti *st*-tunnuselise kasutatavat translatiivi (*tervest* ‘terveys’). Setälä pakkus *st*-lõpu kujunemisteks häälikuseaduslikku muutust *-ks* > *-st* või *-ks* > *-s*. Saareste nõustus, et Lõuna-Eesti murde alal ja osas Põhja-Eesti murretest on toimunud muutus *-ks* > *-s*, kuid muutust *-ks* > *-st* ei pidanud ta tõenäoliseks. Virumaal ja Põhja-Tartumaal esinev *st*-line translatiiv oli tema arvates tekkinud seetõttu, et samuti häälikumuutuse *-ks* > *-s* tagajärjel tekkinud *s*-line translatiiv langes kokku inessiiviga, mistõttu laenati translatiivi käändelõpuks adverbiliide *-st*, mis on levinud samus paigus. Lauri Kettunen ei pidanud seda seletust tõenäoiseks translatiivi ja *st*-liiteliste

määrsõnade tähendusliku ühisosa puudumise tõttu. Tema arvates võis osas seestütleva vormidest sõna lõpust *-t* kaduda (*tuleb metsas*), osas aga püsima jääda (*metsast on tulnud*). Translatiivi vormid olid samuti muutunud *s-lõpuliseks* häälikumuutuse *-ks > -s* tagajärjel, mistõttu elatiivi ja translatiivi vormid langesid osaliselt kokku ning elatiivi analoogial hakati translatiiviski kasutama *st-lõpulis* vorme. Huno Rätsepa sõnutsi on kõik pakutud hüpoteesid nõrgad ning kindel on üksnes see, et „*st*-translatiiv on vana idaeestiline morfoloogiline ühisjoon, mis kujunes ilmselt sel alal, kus *-ks* oli muutunud *s-iks*“ (Rätsep 1979: 70).

Vanas kirjakeeles märgiti translatiivi tunnust algul *x*-tähega, alates Forseliuse ja Hornungi kirjaviisiuudendusest *ks*-ga. Lõunaeesti kirjakeeles on tunnus ootuspäraselt *-s* või *-ss*, Ida-Eesti taustaga Hornungil, Masingul ja Kreutzwaldil esineb ka *st*-tunnust. (Rätsep 1979: 67)

Translatiivi tänapäeva keeles on uurinud Kazuto Matsumura („The Estonian Translative: A Corpus-Based Description“ 1996), Kristina Pai (magistritöö „Translatiivne ja essiivne predikatiivadverbiaal eesti kirjakeeles“ 2001b, „Essiivne ja translatiivne predikatiivadverbiaal“ 2001a), Evelyn Lätt (bakalaureusetöö „Translatiivsuse analüütiline ja süntee-tiline väljendamine eesti keeles“ 2005), Helle Metslang („Translatiivi ja essiivi kasutusest eesti ja soome keeles“ 2007) ja Mirjam Freimann (bakalaureusetöö „Translatiivi kasutuserinevusi „Eesti fraseoloogismide elektroonilises alusõnastikus“ ja tasakaalus korpuses 2014).

Rajav

§ 166 Terminatiivsuse väljendamisest tänapäeva keeles on kirjutanud bakalaureusetöö Ragne Teravä („Terminatiivsuse väljendamine eesti ja soome keeles“ 2009). Rajava käände tekkehüpoteesidest, kajastusest vanades grammatikates ning terminatiivsuse väljendusviiside esinemusest murdeis, rahvalauludes ja kirjakeeles on põhjalikult kirjutanud Paul Alvre artiklisarjas „Terminatiivsetest konstruktsioonidest terminatiivini“ (1971a, 1971b, 1972, 1974a, 1974b, 1974c), kus ta esitas ka oma arusaama terminatiivivormi kujunemise käigu kohta.

Alvre järgi kasutati soome-ugri algkeele perioodil ilmselt terminatiivselt ühendit ablatiiv + latiiv, mis võis väljendada nii koha- kui ka ajatähendust (*kust kuhu?* või *millest milleni?*). Sisekohakäänete tekkimise järel hakati ses ühendis latiivi asemel kasutama illatiivi.

Varem laialdaselt levinud terminatiivne illatiiv on säilinud mõningates tänapäevanigi kasutatavates väljendites, nt *päevast päeva, põlvest põlve, vesi on poolde sääarde*. (Alvre 1971a: 347–348) Kuna illatiivil oli täita palju teisigi ülesandeid, kujunes juba läänemeresoome algkeeles terminatiivsuse edasiandmiseks välja ka mitmesuguseid analüütilisi konstruktsioone kõigepealt sõnadega *saadik* ja *kuni*, hiljem ka *ammo*, *ammak*, *emmis*, *omanik* jts (Alvre 1971a: 351, 1972: 9). Alvre oletab, et kuna 17. sajandi kirjakeeles leidus analüütilisi terminatiivkonstruktsioone palju rohkem kui terminatiivivorme, oli viimaste eluiga ilmselt selleks ajaks olnud veel üsna lühike, eriti arvestades, et rajava käände mitmust ei kasutatud vanas kirjakeeles ja grammatikates üldse (kuni Ahrensi ja Wiedemannini k.a). *ni*-tunnuse üldistumisega kadusid 18. sajandi alguseks kirjakeelest peaaegu täiesti vanale kirjakeelele iseloomulikud *emmis*- ja *amma*-konstruktsioonid. (Alvre 1971b: 541, Alvre 1974a: 347) Läänemeresoome algkeele esimesed *ni*-liitelised partiklid olid **sennik* (> *seni*) ja **kunnik* (> *kuni*), mille eeskujul tekkis veel hulganisti *ni*-liitelisi adverbe (nt *pärani*, *põhjani*, *tüveni* ‘täielikult, põhjalikult’, *otsani*), mis soodustasid *ni*-liitelise vormi sündi sajandeid hiljem (Alvre 1974c: 225). Partiklitest ei kujunenud käänat Alvre sõnutsi kiiresti, kuna terminatiivsust väljendati ka paljude analüütiliste konstruktsioonidega (Alvre 1974a: 347). Huno Rätsepa sõnutsi pole Alvre tekkehüpotees puudusteta, kuid võib nõustuda, et tänapäeva eesti keele terminatiivi tunnus *-ni* pärineb kunagisest määrsõnaliitest **-nnik* ning terminatiiv kujunes adverbide nagu **sennik* > *seni* ja **kunnik* > *kuni* eeskujul omaette käändeks alles eesti keeles, kuivõrd sugulaskeeltes vastavat *ni*-lõpulist käänat pole (Rätsep 1979: 71).

Ajaloolistes kohamurretes on üldiselt kasutusel tunnus *-ni*; rannikumurdes *-ñni*; Võru murdes on tunnuseks larüngaalklusiiliga lõppev *-niʔ* ja kohati ka madaldunud vokaaliga *-ne*, helilisuse kaotanud vokaaliga *-nʔ* või gemineerunud konsonandiga *-ñni*.

Esimesena käsitles terminatiivi eesti keele käändena Julius Krohn oma soomlastele mõeldud eesti keele õpikus „Wiron kieloppi suomalaisille“ (1872), mitmusevormid selles käsitluses siiski puuduvad. Mihkel Veske ja Karl August Hermann esitasid oma keeleõpetustes terminatiivi käändevormina ning ka mitmuslikuna. (Alvre 1974a: 349–350)

Uno Liivaku on osutanud 20. sajandi keskpaigas levima hakanud rajava käände ületarvitusele, mille eeskujuks on peamiselt vene tarind *довести – доводить до кого-нибудь*. Artiklis „Venepärane rajav kääne“ (1993) tõi ta näiteid, kuidas paljude eesti keelele omaste sõnastusvalikute asemel kasutatakse üht võõrmõjulist käändevormi (näiteks tele-eebris kõlanud küsimuse *Kas sinuni on jõudnud teadmine, et õhk on halb?* asemel oleks parem *Kas sina oled juba aru saanud, et õhk on halb?*).

Olev

§ 167 Oleva käände kasutusest murdeis ning 19.–20. sajandi kirjakeeles on ülevaate andnud Evi Tikk (diplomitöö „Essiiv eesti keeles“).

Essiiv pärineb uurali algkeele kohakäändest lokatiivist, mille lõpp oli **-na ~ *-nä* (Rätsep 1979: 63).

Ajaloolistes kohamurretes on essiiv produktiivne üksnes rannikumurdes, kus see vorm on tugevas astmes (nt Jõe *märgana*) ja kas *na*-või murdeala keskel *na*-tunnuseline (Vai *nuorena*, Hlj *nuorena*). Harvu essiivivorme leidub ka Lõuna- ja Põhja-Eesti murrakutes, kusjuures need on enamasti *n*-tunnuselised, Kihnu murrakus esineb selle kõrval ka *-na*. (Rätsep 1979: 63–64)

Vanemas kirjakeeles essiivi ei kasutatud. Essiivile juhtis esimesena tähelepanu Arnold Friedrich Johann Knüpffer ajakirjas *Beiträge*. Essiiv oli esmakordselt käänete nimekirjas Ahrensi 1843. a grammatikas tugevaastmelise vormina. Wiedemann pidas essiivi adverbiks. Veskel oli essiiv samuti käändvormistiku tugevaastmeline liige. Hermann esitas esmakordselt oleva käände nõrgaastmelisena, et ühtlustada käändevormide aste. Hans Einer, Jaan Jõgever, Harald Pöld ja Villem Grünthal-Ridala aga pidasid keeleajaloost lähtudes õigemaks tugevat astet. (Rätsep 1979: 64–65) Näiteks kirjutas Ridala artiklis „Mis tüvesena essiivi tarvita?“, et keeles juba mitmendat aastakümnet levivate nõrgaastmeliste käändeühildumiseta essiivide nagu *noore pojana* asemel tuleks taas kasutusele võtta keeleajalooliselt korrektsemad kujud nagu *noorena poegana* (Ridala 1915). Nii otsustati ka 1910. a keelekonverentsil. 1918. a ÕS-is oli essiiv siiski nõrgas astmes. Tugeva astme pooldajate argumendi kummutas 1919. a Lauri Kettunen, kelle sõnutsi oleks häälikuseaduslik hoopis lõpukaoline **poegan*. (Rätsep 1979: 65)

Laiemalt levima hakkas essiiv 20. sajandil, pälvides sellega Kaarel Leetbergi kriitika (Metslang 2007: 143–144). Leetberg oli veendunud, et *na*-lõpulisest käändevormist tuleks üleüldse loobuda („*na*-kaasus on halb ja tarbetu“ 1934b), kuna see on tegelikus keeles väljasurnud vorm, mis on aga keelemeeste propageerimisel alates Hermannist täieõiguslikuks käändeks ülendatud ning mida kasutatakse paraku sageli paremastiiililiste ja täpsemate alternatiivsete sõnastuste asemel. Tuglase „Merineitsi“ keelt redigeerimaks Leetberg muu hulgas nõnda: *lehtritena mahavajunud sääred > nagu lehtrid, rõõmustas lapsena > nagu laps, seisib meeletuna ja mõttetuna > meeletult ja mõttetult*. Õige on üksnes ajalist tähendust väljendav (*Noorena sai lusti lüüa*) ja tugevas astmes vorm (*Uudena ju oli kell vigane*).

Essiivist tänapäeva keeles on kirjutanud Kristina Pai (magistritöö „Translatiivne ja essiivne predikatiivadverbiaal eesti kirjakeeles“ 2001b, „Essiivne ja translatiivne predikatiivadverbiaal“ 2001a), Helle Metslang („Translatiivi ja essiivi kasutusest eesti ja soome keeles“ 2007) ja Liina Lindström (Metslang, Lindström „Essive in Estonian“ 2016).

Ilmaütlev

§ 168 Ilmaütlevat eesti murretes ja kirjakeeles on käsitletud Silvi Soosaar oma diplomitöös („Ilmaütlev kääne eesti keeles“ 1954).

Abessiiv kujunes läänemeresoome algkeeles, kus selle tunnus oli * *-ttak~ *- ttäk*. Hiljem sõnalõpuline *-k* kadus. (Rätsep 1979: 74–75)

Ajaloolistes kohamurretes ilmaütleva tunnus varieerub. Põhja-Eesti murretes on kasutusel *-tta* (nt Kod *muatta* ‘maata’). Lõuna-Eesti murretes kasutatakse kaasrõhulise silbi järel tunnust *-da ~ -dä* (nt Ran *taluita, vägevädä*), *da*-tunnust leidub ka Hiiumaa murrakutes ja läänemurde Saarde murrakus (nt Rei *luubida* ‘luubita’). Mulgi murdes on enamasti kasutusel *e*-ks redutseerunud lõppvokaaliga tunnusekujud *-tte* ja *-de* (nt Hel *viitte, sõbraitte*), Võru murdes aga kunagisest *k*-lõpust järele jäänud larüngaalklusiiliga allomorfid *-tta²~ -ttä² ~ -da² ~ -dä²* (nt Ráp *valuitta², tütre dä²*) ning *-lda² ~ -ldä²* (nt Se *pesäldä²*). Vastseliina murrakus leidub ka *lla²-* ja *llä²-*tunnuselisi vorme (nt *añmalla²* ‘andmata’), Lutsi keelesaarel on levinud *nda²-*tunnus (nt *leebändä²* ‘leivata’). (Rätsep 1979: 75–77)

Vanas kirjakeeles kasutati abessiivi kõikjal *ta*-tunnuselisena (Rätsep 1979: 75).

Kaasaütlev

§ 169 Helju Valsi diplomitöö „Kaasaütlev kääne eesti keeles“ (1953) annab põhjaliku kirjelduse kaasaütlevast käändest murdeis ning vanas ja uuemas kirjakeeles.

Komitatiiv on hilistekkeline kääne, mis muutus *ga*-lõpulisena üldiseks alles 18. sajandil. Läänemeresoome algkeeles kasutati komitatiivi tunnuse asemel veel nimisõna *kansa* latiivivormi **kansak*, mis hiljem kaassõnastus. Pärast selle ees oleva nimisõna lõpu *n*-i kadu hakati kaassõna ilmselt rohkem nimisõnaga kokku hääldama ning kaassõna redutseerus järk-järgult, kuni sellest sai käändetunnus: **kansak* > **kaasak* > **kaasa* > **kaas* > *kaa*, *ka* > *-ga*. Varem oli kasutusel *ne*-tunnuseline komitatiiv, millest on jälgi rannikumurde rahvalauludes (nt *poiginesa*) ja mõningais määrsõnades (nt *üksnes*, *ükspäinis*, *koguni*, *iseäranis*). (Rätsep 1979: 77–78)

Ajaloolistest kohamurretest on komitatiivi tunnuseks *-ka* rannikumurdes; *-ga* Põhja-Eesti murretes, Tartu murdes ja osaliselt Võru murdes; *-ge* Mulgi ja Tartu murdes; *-g* Mulgi murdes ja Hiiumaa murrakutes. Lõuna-Eesti murretes leidub lisaks *kka*-tunnuselisi vorme. (Rätsep 1979: 80)

Esimestes säilinud eestikeelsetes tekstides kajastub komitatiivi grammatiseerumise lõppetapp. 16. sajandil kirja pandud Kullamaa vakuraamatus ja Wanradti-Koelli katekismuses ning 17. sajandi alguse Mülleri jutlustes kasutati veel kaassõna *kaas*. 17. sajandi keskpaigas hakati *s*-i kaassõna lõpust ära jätma ning alles jäi *ka*, mida kirjutati esialgu endiselt nimisõnast lahku, sajandi teisel poolel aga juba ka kokku. *-ga* kasutus käändetunnusena kinnistus 17. sajandi lõpul. (Rätsep 1979: 78–79)

Tiit-Rein Viitso (1976: 152) on soovitanud termini *kaasaütlev* võõrsõnalise sünonüümina kasutada *komitatiivi* asemel *sotsiatiivi*, kuna eesti käändevorm väljendab nii koosolemist kui ka vahendit, tõeline komitatiiv väljendaks aga ainult koosolemist.

Märkus. Kaassõnaihendeid on kokkukuuluvana tajutud hiljemgi, ehkki ühtki uut kaasaütleva kujunemisega võrreldavat käändevormi neist enam välja arenenud pole. Praegugi levinud tendentsile kaassõnafraase kokku kirjutada on pühendanud artikli Külli Habicht ja Pille Penjam („Kaassõna keeleuurija ja -kasutaja käsitus“ 2007), kelle küsitletud keskkooliõpilased ja üliõpilased kirjutasiid kaassõna eelneva nimisõnaga kokku

viiendikul juhtudest, kõige enam ühendeid *omasõnul, sellepeale, ajajook-sul ja elueest*. Sama suundumust oli märganud Ernst Nurm ka 1937. a eksamitöödes, kus kirjutati nt *põrandaall, huvipärast, sellekohta, jõeääres* (Nurm 1938: 247). Kõige põhjalikumalt on kaassõnaühendite grammatiseerumist uurinud Anni Jürine (magistritöö „Kaassõna- ja verbiühendite ümbertõlgendamine eesti kirjakeeles“ 2009a, „Kas **metsavahel* tähendab muud kui *metsa vahel?*“ 2009b, „Vormierinevused tähenduserinevuse ilminguna. Kaassõnaühendite grammatiseerumine konstruktsioonides“ 2011), kes on koos Külli Habichtiga esimesena kirjeldanud eesti keele liitkaassõnade kujunemismehhanismi ja toonud selle kohta näiteid (Jürine, Habicht „Kaassõnade tsükliline areng“ 2013, Jürine doktoritöö „The development of complex postpositions in Estonian: A case of grammaticalization via lexicalization“ 2016). Endist kaassõnafraasi (*Tema üks käsi oli kogu aeg selja taga*) hakatakse reanalüüsi käigus tõlgendama liitkaassõnana (*Tema naaberkinistu on kantud registrisse piirinaabrite seljataga*), mis seejärel levib uutesse kasutus kontekstidesse (Jürine, Habicht 2013).

Ülejäänud käänded

§ 170 **Instruktiiv** on põhjalikult käsitlenud Kristiina Ross oma kandidaadiväitekirjas ja sellel põhinevates artiklites (Kristiina Krossi kandidaadiväitekirja „Instruktiiv läänemeresoome keeltes“ 1978, „Eesti instruktiivist“ 1979, „Instruktiivi võimalikkus nüüdisestsi kirjakeeles“ 1983).

Instruktiiv ehk viisiütlev on kunagine kääne, mida kasutati veel 19. sajandil märksa rohkem kui tänapäeval, näiteks on Wiedemanni grammatikas näited *targa aru* ‘arukalt’, *kiirni jalu* ‘kingade-sukkadega’, *pitki hamba* ‘pika hambaga’, *päri* ‘paarikaupa’, *kolme kümne wie mehe* ‘kolmekümne viie mehega’. Siiski oli kääne juba tollal hääbumas ja seda pidas oma kaasaegses keeles täieõiguslikuks käändevormiks üksnes Mihkel Veske. Kõigi ülejäänud keelemeeste arvates on olnud tegu adverbidega. Instruktiivi ei peeta käändeks, sest see esineb vaid vähestest käändsõnadest, kusjuures tihti on tegu juba määrsõnastunud vormidega (*kõrvu*), ning kuna see on tavaliselt mitmusevormis ka ainsusliku tähenduse korral (*ammuli sui*). (Kross 1979) Instruktiivi kasutuselevõttu täieõigusliku käändena takistaks vormi raskesti moodustatavus ning homonüümsus muude käändevormidega (nt *suitsevi tahi, muigavi näo*), samuti ei sobi iga sõna tähendus instruktiivi funktsioonidega. Ometi tuleks seda väljendusvõimalusena väärtustada. (Kross 1983)

Instruktiiv on kui kauni ja keelt rikastava vormi produktiivsemaks muutmist asus 1920. aastail propageerima Johannes Aavik, kes pakkus muu hulgas näited *ta pääsis säält veel terve lui ja tyhje vatsu töötab mõte paremini*. 1920.–1930. aastate grammatikais nimetati instruktiivi küll käänete nimekirjas, kuid mitte ülejäänutega võrdväärsena. (Kross 1979) Instruktiivi omaette käändeks pidamise vastu on sõna võtnud näiteks Paul Alvre („Kahest väljasurnud käändest“ 1964b) ja Mati Hint („Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis“ 1979b: 207, „Kolmkümmend aastat hiljem. Uute eesti keele grammatikate puhul“ 1998: 197).

Lauri Kettunen arvates on instruktiivvormidest kujunenud *sti-*, *lti-* ja *ti-*liitelised määrsõnad („*sti*-lõpuga adverbide algupära“ 1922a).

Akusatiiv on rekonstrueeritud uurali algkeele *m*-tunnuselise objektikäändena. Hilisemas läänemeresoome algkeeles teises sõnalõpuline **-m* kõikjal **n*-ks ning akusatiiv muutus genitiiviga samakujuliseks (**kalan*). Seega langesid kokku täiendi ja sihitise kääne ning tänapäeva eesti kirjakeeleski saab genitiiviga väljendada lisaks täiendile ka sihitist. (Rätsep 1982: 55)

Andrus Saareste („Akusatiivist meie grammatikas“ 1926) soovitas eesti ja soome grammatikakirjanduses jätta käändeloendist välja sihitise käände akusatiivi, kuna see langeb vormiliselt alati kokku genitiiviga. Järgmisel aastal ilmunud Muugi grammatikas võeti Saareste soovitusi arvesse ning jäeti akusatiiv käänete seast välja (Rätsep 1982: 56). Sama tehti järgmistes grammatikates, kuid leidis ka neid, kelle arvates oli akusatiivi väljajätt kahetsusväärne puudujääk, kuna genitiivi vorm on pandud kandma kahes väga erinevas funktsioonis lauseliiget, nii täiendit kui ka sihitist. Nii arvasid Eduard Päll („Ühest formalistlikust moonutusest eesti keele grammatikas“ 1953) ja Johannes Voldemar Veski („Mahajäämuse eesti keele grammatikas“ 1963).

Paul Alvre toonitas („Kahest väljasurnud käändest“ 1964b), et pole põhjendatud käsitleda ammu keelest kadunud vorme tänapäevaste käänetenäidetena, nagu oli tehtud akusatiiviga esimestes, Muugi-eelsetes eestikeelsetes grammatikates ning instruktiiviga Veskel, Aavikul ja viimasest inspireeritud kooligrammatikates. Mõni aasta hiljem ilmunud Valgma ja Rømmeli grammatikas oli akusatiiv siiski taas käänete hulgas ja pälvis sellega Mati Hindi kriitika (Hint 1969: 332).

Ekstsessiiv on läänemeresoome vorm, mis pole kunagi olnud produktiivne kääne. Paul Alvre („Exzessiv und Pseudoexzessiv in den

ostseefinnischen Sprachen (besonders im Estnischen)” 1962) sõnutsi on eesti kirjakeeles ekstsessiivset päritolu üksnes *kodunt* ja *tagant* ning murdeis *siint* ja *kavent* ‘kaugelt’, ülejäänud sarnaselt lõppevaid sõnu (nt *üksinda*, *villand*, *hulgandi*) on varasemad uurijad (sh Paul Ariste „Ekstsessiivist läänemere keeltes“ 1960) ekstsessiivideks pidanud ekslikult. August Nei soovitas võõrapäraste väljenduste asemel umbisikulises tegumoes verbiga märgitava tegevuse tegijat edasi anda taaselustatud vormiga, *nt*-tunnuselise ekstsessiivi ehk kentütlevaga, nt *Tema noor elu on rikutud sellisent mehent* (mitte *sellise mehe läbi*) (Nei 1930). Akadeemilises Emakeele Seltsis arutati ettepanekut 1929. a, kuid kohalviibijad ei pidanud käänete arvu suurendamist mitmel põhjusel mõistlikuks (Trinkman 1929).

Agentaal. Lisaks olemasolevatele käänetele on tehtud ettepanekuid võtta kasutusele uusi. Nii soovitas Aavik *n*-tunnuseliste tegijate ja tegevusvahendite väljendavat käänetele agentaal-instrumentaali. Saareste (1936–37: 45) sõnutsi ei sobi vormi *n*-tunnus tendentsi tõttu sõna lõpust kaduda ning kokkulangevuse tõttu lõunaeesti inessiivi morfeemiga. August Nei („Kas *-n* või *-nt* -agentaal?” 1933) soovitas tunnuseks hoopis ilmekamat ja muude ülesannetega koormamata *nt*-d.

Prolatiiv. Mihkel Toomse leidis, et eesti keele omapära säilitamiseks ning vastukaaluks levivale analüütilisele väljendusviisile kaassõnade abil tuleks taaselustada hääbunud käänded instruktiiv, latiiv ja prolatiiv (Toomse 1925: 6–7). Artiklis „Prolatiiv“ (1925) andis ta soovitusi, kuidas tuleks prolatiiv produktiivseks käändeks muuta. Kääne peaks olema ainsuses *tse*-, mitmuses *tsi*-tunnuselise (nt *vallatse* ‘läbi valla’, *vallotsi* ‘läbi valdade’, *pilditse* ‘pildi kaudu’, *pildetsi* ‘piltide kaudu’), osas tüüpides aga mitmuses heakõla kaalutlustel *isi*-lõpuline (nt *hambatse* ‘mööda hammast’, *hambaisi* ‘mööda hambaid’, *puutse* ‘puud mööda’, *puisi* ‘puid mööda’).

Relatiiv. 1949. a tekkis Johannes Aavikul mõte võtta kasutusele *k*- ~ *g*-tunnuselise kääne relatiiv, mis võimaldab kesksõnalist täiendit kasutada põhisõna järel ja väldib teatud juhtudel kõrvallause kasutamist: *see ei sobi teoseile määratud noorsoole pro see ei sobi noorsoole määratud teostele; nagu inimene läbipõdenud raske haiguse pro nagu inimene, kes on läbi põdenud raske haiguse* (Hint 2012: 94–95).

Mitmus

Mitmusetüübid

§ 171 Mati Hint on andnud ülevaate *de-* ja *i-*mitmuse moodustamisest aglutinatsiooni ja fleksiooni abil („Eesti mitmusetüübid keeletüpoloogilisest seisukohast“ 1986). Mitmusevormide päritolust, esinemusest murretes ning vanas ja tänapäevases kirjakeeles on tervikülevaate andnud Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia I“ 1977, II tr 1982) ja Paul Alvre (raamat „Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogiat“ 1989, artiklid „Kehaosi märkivate nimetuste numerusest“ 1962, „*i-*mitmuse päritolust“ 1963, „*a-*mitmuse päritolust“ 1964, „*si-*mitmuse probleeme“ 1966, „Tugevaastmelise *i-*mitmuse probleeme“ 1968, „Ein spätentstandener Pluraltyp im Estnischen und Wotischen“ 1999 jt).

Mitmusevormide tekke ja kujunemisega on tegelnud paljud teisedki uurijad, lisaks Alvrele ja Rätsepale on sellest kirjutanud Lauri Kettunen („Viron kielen äännehistorian pääpiirteet“ 1917; 2., täiendatud trükk „Eestin kielen äännehistoria“ 1929, 3. trükk 1962) ja Arnold Kask („Eesti keele ajalooline grammatika“ 1967a) oma häälikulugudes, samuti mh Lauri Posti („Vatjan ja viron *a-*, *ä-*monikon alkuperästä“ 1934), Ago Künnap („Läänemeresoome keelte mitmuse omastava päritolust“ 2008a, „On the Finnic and Samoyedic Genitive and Accusative Plural“ 2008b, „Läänemeresoome mitmuse genitiivist ja akusatiivist samojeedi andmete taustal“ 2009b) ja Liina Lepsalu (magistritöö „*de-*mitmuse tulek põhjaeesti keelde“ 2014).

Huno Rätsepa sõnutsi kujunes *i-*tunnuseline mitmuseparadigma välja hiljemalt varases läänemeresoome algkeeles. *i-*tunnuse liitumisel tüvevokaalile tekkis diftong või pikk vokaal, mille edasine areng varieerus vastavalt tüve ehitusele. Näiteks kolme- ja enamasilbilised *a-*lõpuliselised tüved arenesid *i-*lõpuliseks (**matalai-* > **matali-* > *madali-*), aga kahesilbilistest *u-*lõpulistest tüvedest tulid häälikuseadusliku *u-*lõpuliselise vormi asemel (**lintui-* > **lintu-*) kasutusele *a-* ja *e-*ga lõppevad tüved *linda-*, *linde-*), vältimaks vormihomonüümiat ainsuse vormidega. (Rätsep 1982: 9–11) *a-*mitmust (nt Vas *päävavarjaga* ‘päevavarjudega’, Se *talalt* ‘taludelt’, Kod *poesale* ‘poistele’) on peetud *i-*mitmuse variandiks, kuid selle päritolu suhtes pole üksmeelt (Rätsep 1982: 14–15). *d(e)*-mitmuslikud olid hilises läänemeresoome algkeeles üksnes nominatiiv ja genitiiv, ülejäänud käändevormides kasutati veel

vokaalmitmust: **isä-t* 'isad', **isä-de-n* 'isade', **is-i-dä* 'isasid', **is-i-ssä* 'isades', **is-i-ltä* 'isadelt', **is-i-nä* 'isadena' jne. Genitiivist teistesse käänetesse (v.a partitiivi) levis *de*-tunnus alles põhjaseesti keeles. Paradigmaatilise *de*-mitmuse tekke ja 16. sajandil alanud võidulepääsu põhjuseks on selle suurem selgus võrreldes vokaalmitmusega, vrd *kurja-de-l* ja *kuri-l*, *lauda-de-st* ja *lau-st*. (Rätsep 1982: 18–19) *de*-mitmusest on kujunenud ka *e*-tüveline mitmuse omastava vorm, mis tekkis *jalg*-tüüpi sõnades häälikuseaduslikult (**silmäden* > *silme*, **jalkadön* > *jalge*, kui kadus spirant δ ning järgsilbi vokaalide koondumisel tekkis *-e*). *e*-lise pluurali genitiivi alusel kujunes analoogiaüldistusena välja paradigmaatiline *e*-mitmus (nt Hls *jalgel*, *jalgest*). (Rätsep 1982: 21) Läänemeresoome algkeeles kasutati arvatavasti mitmuse tunnust *-k* pronoomenite *me* ja *te* nominatiivis ning verbide mitmuse 1. ja 2. pöördes: **-mek* > *-me*, **-tek* > *-te*, **saammök* > *saame*, **tulõitök* > *tulette* (Rätsep 1982: 23–26). Lõuna-Eesti murretes esinev *se*-mitmus on tõenäoliselt tekkinud *ne*-liiteliste deminutiivide (nt **hepoinen* 'hobune') mitmusevormide analoogial. Nende vormide *se*-elementi hakati pidama mitmuse tunnuseks ning kasutama ka muudest sõnadest mitmuse moodustamiseks (Rätsep 1982: 27).

Mitmusele murretes on keskendunud August Meissaar („Kaks pluurali nominatiivi tähistavat uusmorfeemi Lõuna-Eesti murretes“ 1928), Elvi Männik (diplomitöö „Mitmuse genitiiv eesti murdeis“ 1954), Aili Univere („*a*-listest mitmuse vormidest eesti murdeis“ 1955, „Miten monikko on muodostunut Pohjois-Eestin murteissa“ 1981), Helmi Neetar („*i*-mitmusest Hiiumaal“ 1975). Ajaloolistest kohamurretest on vokaalmitmus kõige laialdasemalt käibel Tartu ja Võru murdes (nt Nõo *lehmiga* 'lehmadega', Rõn *inemisile* 'inimestele', Har *saappil* 'saabastel'). Tartu murdes on vokaalmitmus tugevas astmes (nt San *jalgun* 'jalgades'). Üsna sageli esineb vokaalmitmust ka rannikumurdes, kuid sellele murdele on iseloomulikumad kontaminatsioonilised mitmusevormid, kus kasutatakse korraga *i*- ja *de*-tunnust, nt Jõh *lehmidel* 'lehmadel'. Põhja-Eesti murdealal on tavaline *de*-mitmus, vokaalmitmus esineb ainult teatud sõnadest ja kindlais ühendes, nt HJn *minu päivil*, Amb *vitsust korv*. (Rätsep 1982: 12–14) Vokaalmitmuse alaliigi *a*-mitmuse vormid on levinud eriti Võru murdes, aga ka mujal Lõuna-Eesti murretes ning Kodavere murrakus, nt Röp *jutta perrä* 'juttude järgi', Se *talalt* 'taludelt', Kod *poesale* 'poistele' (Rätsep 1982: 15–16). *de*-mitmusest *d* kao järel kujunenud

e-mitmus on enim levinud Mulgi ja läänemurdes, nt Krk *vill*est ‘villadest’, Aud *poegel* ‘poegadel’ (Rätsep 1982: 21–22). Tartu ja Võru murdes esineb *se*-tunnuseline mitmus, kus kasutatakse tavaliselt nime-tavas mitmuse allomorfi *-se-* ja teistes käänetes allomorfi *-si-*, nt Nõo *kirjuse* ‘kirjud’, Ote *padaside* ‘padade’ (Rätsep 1982: 26–27).

Mitmust kirjakeele ajaloos on lisaks Huno Rätsepale, Paul Alvrele ja Arnold Kasele uurinud Olga Kauer (diplomitöö „Noomeni mitmus XVIII sajandi eesti kirjakeeles“ 1968), Sirje Kuurberg (diplomitöö „Noomeni mitmus XIX sajandi kirjakeeles“ 1968), Kaia Jeret (diplomitöö „Mitmuse osastav ning *i-* ja *de-* mitmuse tarvitamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles“ 1977), Aino Valmet („Noomeni mitmusevormid J. Gutsaffi grammatikas“ 1986), Virve Raag (doktoritöö „The effects of planned change on Estonian morphology“ 1998 ja selle põhjal ilmunud artiklid „Kas julgusime olla maailmas esimesed?“ 1999, „How to plan morphology: the case of 20th century Estonian“ 2000) ja Liina Lepsalu (magistritöö „*de*-mitmuse tulek põhjaeesti keelde“ 2014). Somaatiliste sõnade pluuralitarvituse dünaamikat on vaadelnud Maarja Okk (bakalaureusetöö „Kehaosanimetuste mitmusevormide kasutus ja funktsioonimuutused saja aasta vältel“ 2003).

Liina Lepsalu magistritööst selgus, et 17. sajandi esimese poole autorid Müller, Stahl ja Blume eelistasid mitmuslikkust väljendada mitmusevormi asemel hoopis ainsusevormi ning mitmusliku artikliga, nt *neist Risti Innimesest*. Niiviisi väljendati mitmuslikkust 75% juhtudest, 24% aga vokaalmitmuse ning 1% *de*-mitmusega. Järgmises vaadeldud tekstis, 1715. a Uues Testamendis, oli toimunud oluline muutus: mitmust eelistati väljendada *de*-pluuraliga (73%), küllaltki palju esines ka vokaalmitmust (23%) ning mitmusliku artikliga ainsuslikke noomeneid oli järele jäänud vaid 4%. 1739. a Piiblis jätkusid alanud suundumused: *de*-mitmuse vormide osakaal suurenes veelgi (81,9%), vokaalmitmuse oma vähenes (17,8%) ja mitmusliku artikliga ainsuslikke vorme enam peaaegu ei kasutatudki (0,3%). (Lepsalu 2014: 36, 38, 42, 46)

19. sajandi ja 20. sajandi alguse keelemehed olid vokaalmitmuse suhtes eri meelt. Paljud väljendasid toetust vokaalmitmusele: Eduard Ahrens andis oma grammatikas (1843, II tr 1853) reeglid ka üsna ulatuslike tüveteisendustega vokaalmitmuse vormide moodustamiseks (nt *hāris* ‘hārgades’, *seus* ‘sigades’). Vokaalmitmust soovitas 1870. aastail senisest laiemalt kasutada Jakob Hurt, 1880. aastail Jaan

Bergmann ning 1900. aastail Hans Einer ja Harald Pöld. Seevastu Karl August Hermann ja Mihkel Veske pooldasid lihtsamini moodustatavat *de*-pluuralit, mis oligi tol ajal valitsevaks mitmuse vormiks. Vokaalmitmuse laialdasem kasutus sai alguse keeleuundajate ettepanekutest. Tuues argumendiks vokaalmitmuse lühidust, heakõllisust ja ajaloolisust, soovitas Johannes Aavik soome keele eeskujul selle mitmuse väljendamise viisi kasutusala laiendada („Ilusa keele kõlaline inetus“ 1912a: 261, „Keele kaunima kõlavuse poole“ 1912b: 475) ning andis juhised ka vormide moodustamiseks („Ilusa keele kõlaline inetus“ 1912a: 267–273). Ettepanekut toetasid isegi Aaviku keeleuunduse kriitikud, näiteks Jaan Jõgever, kes 1913. aastal ilmunud raamatus „Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirjakeeles“ (Jõgever 1913a) täpsustas ja korrastas Aaviku ettepanekuid. Esimese eesti häälikuloo (1918) autorile Jõgeverile oli ilmselt meeltnööda vanade vormide taaselustamine. Ilmus artikleid ettepanekutega vokaalmitmuse moodustamise üksikasjade kohta, näiteks Johannes Aavik rõhutas ühes varases nupukeses, et vokaalmitmus on nõrgas astmes, s.t *lehis* ja *tähist*, mitte *lehtis* ja *tähtist* („Kas ‘riikes’ või ‘riiges’“ 1915a), ning pühendas hiljem pika käsitluse („Mitmuse partitiiv ja *i*-mitmus“ 1926b) kui ka raamatu („Mitmuse partitiiv ja *i*-mitmus“ 1926) vokaalmitmuse moodustamise juhistele. Johann Perens soovitas kasutada *õnnelik*-tüüpi sõnadest pika mitmuse omastava *õnnelikkude* asemel lühikest kuju *õnnelike* („-lik sõnade mitmuse genetiiv“ 1925). Jaan Ainelo andis pikemad juhised vokaalmitmuse moodustamiseks ning muu hulgas julgustas mitte vältima *ji*-ühendit, vaid moodustama *küljile*-, *veljile*-, *turjile*-taolisi vorme („Praktilisi küsimusi osastavalise mitmuse moodustamisel“ 1934).

Ainsa tollase keelemehena oli vokaalmitmuse vastu Kaarel Leetberg, kes ei pidanud kadunud vormide tagasitoomist otstarbekaks. Hiljem on liiga keeruliselt moodustatava vormi keelde toomist kritiseerinud ka Andrus Saareste („Üksiku ja üldsuse osa keeleelus. Johannes Aaviku elutöö puhul“ 1951: 51), Mati Hint („Keelekorralduse küsimärgid“ 1978: 681–684, „Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus“ 1979b: 201–202) ja Valter Tauli („Johannes Aaviku keeleuundus. Kriitiline ülevaade“ 1982: 19–20). Paul Alvre („Tugevaastmelise *i*-mitmuse probleeme“ 1967) soovitas võtta kasutusele tugevaastmelise vokaalmitmuse, millel on olemas kagu- ja rannikumurdeline taust. Selliseid vorme esineb ka

sugulaskeeltes, neid kasutati vanemas kirjakeeles ja neid on hõlbus moodustada otse mitmuse osastava tüvest (nt *poeg* : *poegi* : *poegi-l*, vrd nõrgaastmeline *pojel*; *külg* : *külgi* : *külgi-s*, vrd nõrgaastmeline *küli-s*).

Vokaalmitmuse levikut toetas mais 1920 Eesti Kirjanduse Seltsi keelekomisjon, otsustades ÕS-i teises trükis (1925) lubada seda *de*-mitmuse paralleelvormina. Seal ning Elmar Muugi grammatikas (1927) anti vokaalmitmusele eluõigus, laiendades selle kasutusala isegi Aaviku ettepanekutest kaugemale, nii et viimane pidas vajalikuks taunida *kohis* 'kohtades' ja *silmesse* 'silmaadesse' taolisi vorme (nt raamatus „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ 1936a: 58). Paralleelvorme vähendavates 1953. ja 1960. aasta ÕS-ides piirati taas vokaalmitmuse kasutust ning normeeriti seda üksiksõnade kaupa, 1976. aasta ÕS-ist saadik on vokaalmitmus taas lubatud rohkematest sõnadest ja seda on normitud uuesti sõnatüübite, mitte sõnuti, jättes keelekasutajale võimaluse paralleelvormide vahel valida. (Raag 1998: 95–101) Hoolimata vokaalmitmuse kasutusala laiendamise ettepanekutest on siiski alates 18. sajandist kindlalt domineerinud *de*-mitmus. Virve Raagi uuring näitas, et 1961. ja 1991. a ajalehekeeles olid rööpvormi võimalusega sõnatüüpides vokaalmitmuslikud vaid umbes 10% kõigist obliikvakäändevormidest, millest u 30% polnudki niivõrd käändevormid kui leksikaliseerunud väljendid (*andmeil*, *raames*, *ruumes*, *päevil* jne). Leidus siiski sõnarühmi, milles vokaalmitmus oli üsna levinud: *ja*-tuletised ning mineviku kesksõnad. *Õnnelik*-tüüpi sõnad on täielikult üle läinud vokaalmitmusele: 1923. aasta materjalis oli selles tüübis vokaalmitmuslikke vorme alla kümnendiku, 1991. aastal aga juba kõik vormid. (Raag 1999: 620)

Teistest mitmusetüüpidest leidub *e*-mitmust 17.–18. sajandi kirjakeeles (nt Hornungil *jalgega* 'jalgadega', Thor Hellel *ämmest* 'ämma-dest'), hilisemas kirjakeeles harva, ehkki neid vorme soovitas Oskar Loorits oma grammatikas (1923; nt *halbele* 'halbadele') (Rätsep 1982: 22). *a*-mitmust kasutati mõnevõrra 17.–18. sajandil (nt Gösekenil *raudkilpa* 'raudkilpide', Thor Hellel *kiwwast* 'kividest'), hilisemas kirjakeeles olid *a*-lised eelkõige üksnes partitiivivormid (Rätsep 1982: 15).

Sünkroonilisi uuringuid mitmusetüüpide kasutuse kohta enda kaasaegses keeles on teinud Riina Sihver (diplomitöö „*i*- ja *de*-mitmus tänapäeva eesti kirjakeeles“ 1969), Kaia Jeret (diplomitöö „Mitmuse osastav ning *i*- ja *de*-mitmuse tarvitamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles“ 1977) ja Mati Hint („Minevikuline ja

tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus“ 1979b). Eesti lapse mitmusevormide omandamisest on kirjutanud Reili Argus („Acquisition of Inflectional Morphology in Estonian: Individual Differences in the Acquisition of Number“ 2006) ja Kadri Pärn (bakkalaureusetöö „Arvukategooria omandamisest eesti keeles“ 2010).

Mati Hindi uuring näitas, et vokaalmitmuse moodustamise reeglistik (panna lühike mitmuse osastav nõrka astmesse ja lisada käändelõpp, nt osastav *jalgu* → nõrgaastmeline tüvi *jalu-* → vokaalmitmuslik vorm *jalul*) on liiga keeruline ja selle rakendamisel jäävad hätta staažikad emakeeleõpetajadki, moodustades vorme, mis on 1) tugevas astmes ja seega nõrgaastmelistest selgemad (**urbis* pro *urvis* ‘urbades’, **uskis* pro *üsis* ‘uskades’), 2) normingust erineval viisil nõrgaastmelised (**vähjes* pro *vähes* ‘vähkides’, **sülis* pro *süllis* ‘süldades’) või 3) fonotaktiliselt võimatud (**liuus* ‘liudades’, **pärjis* ‘pär-gades’). Vastuvõetavad on üksikud nihkunud tähendusega vormid (*jalus*, *kannul*), ülejäänud vokaalmitmuse vormid sageli mitte (*nahule*, *tähini*, vrd loomulikuna kõlavate *de*-mitmuse vormidega *nahkadele*, *tähtedeni*). (Hint 1979b: 147–149) Tüvemitmus on produktiivne ainult nõrgeneva astmevaheldusega sõnatüüpides (*sepp*-tüübis) ja vähem produktiivne astmevahelduseta esmaväلتelistes sõnades (*pesa*- ja *tubli*-tüübis), kuid mitmuse obliikvakäänetes on tüvemitmus produktiivne üksnes astmevahelduslike tuletusliidetega sõnu koondavas *õnnelik*-tüübis (*harilikele*, *kodanikega*) (Hint 1986: 60).

Terminit *i*-mitmus on kasutatud erinevalt. 1995. aasta „Eesti keele grammatikas“ on *vokaalmitmusel* kaks alaliiki: aglutinatiivne *i*-tunnuseline *i*-mitmus ning flektiivne spetsiaalse mitmusetüvega moodustatav *tüvemitmus* (EKG I 1995: 205). Huno Rätsepal, Paul Alvrel jpt varasematel autoritel hõlmab *i*-mitmus aga ka selliseid flektiivse mitmuse liike, mida peetakse arenenuks kunagisest *i*-tunnuselisest pluuralist.

Mitmuse omastav

§ 172 Huno Rätsepa järgi oli varases läänemeresoome algkeeles ainsuse genitiivi lõpus genitiivi tunnus *-n*, mitmuse genitiivis kasutati mitmuslikku vormi, nt **kaloi*. Hilise läänemeresoome algkeele läänepoolsetes murretes hakati mitmuse genitiivina ainsuse nominatiivi ja genitiivi suhte analoogial kasutama **ten-* ~ **tõn-* ~ **den-* ~ **dõn-* lõpulist vormi (**kaladõn*). See lääneline vorm kontamineerus idamurretes

endiselt käibel oleva vormiga **kaloj* ning saadi vorm **kaloidõn*. **Kaladõn*-tüübist on lähtunud Põhja-Eesti murrete, **kaloidõn*-tüübist rannikumurde ja Lõuna-Eesti murrete mitmuse genitiivi vormid. (Rätsep 1982: 37–38) Teisiti on mitmuse omastava päritolu selgitanud Ago Künnap („Läänemeresoome keelte mitmuse omastava päritolust“ 2008a, „Läänemeresoome mitmuse genitiivist ja akusatiivist samojeedi andmete taustal“ 2009b). Tema arvates ei ole põhjendatud oletus, et oli olemas varane läänemeresoome algkeel ehk läänemeresoome-saami algkeel ning selles vorm **kaloj*, millest pole läänemeresoome keeltesse jäänud mingeid jälgi. Väga vanad näikse seevastu olevat *den*-lõpulised vormid, mis on sarnased samojeedi keeltes kasutatavate vormidega.

Mitmuse omastavat murretes on uurinud Elvi Männik (diplomitöö „Mitmuse genitiiv eesti murdeis“ 1954) ja Aili Univere („Ühesilbiliste vokaaltüvede pluurali genitiivist“ 1958). Kirjakeele pruugile on aluseks Põhja-Eesti murrete *de-* ~ *te-*tunnusega vormid. Nende vormide levila ulatub mitmes sõnatüübis ka Lõuna-Eesti murrete põhjaossa ja rannikumurdesse. Lisaks neile kasutatakse *ide*-kontaminatsiooniga, vokaalmitmuslikke ja *je*-lõpulisid vorme, mis kõik on levinud Lõuna-Eesti murretes ja rannikumurdes (*je*-lõpuline genitiiv esineb üksnes Kuusalu murrakus ning *idee*-tüübis ka Lõuna-Eesti murdeis). Näiteks *sepp*-tüübis on osas lääne-, kesk- ja idamurde alast kirjakeelsete tugevaastmeliste *de*-tunnuseliste vormide (*jalgade*) kõrval kasutusel nõrgaastmelised (*jalade*). Tugevaastmelised *e*-lõpulised flektiivvormid (*jalge*) on levinud lääne- ja Mulgi murdes ning osas kesk-, Tartu ja Võru murdest. Muud tugevaastmelised flektiivvormid (*jalgu*, *lehti*) on eriti iseloomulikud Tartu ja Võru murdele, aga esinevad ka rannikumurdes. Rannikumurdes on kasutusel ka *de-* ja vokaalmitmuse kontaminatsiooniga vormid (*silmide*), Kuusalus leidub neid ka *je*-lõpulisena (*silmije*). Mõningais saarte murde murrakuis liitub mitmuse tunnus konsonanttüvele (*silmde*). (Rätsep 1982: 43, 53–54)

Mitmuse osastav

§ 173 Mitmuse käänetest on kõige enam uurijate tähelepanu pälvinud osastav. See on ainuke mitmusevorm, kus ei saa esineda *de*-tunnus, vaid mitmuslikkusele osutatakse tunnusega *-i-* (*lamba-i-d*), mitmuse osastava formatiiviga *-sid* (*elu-sid*) või tüveteisendusega (*pesa* → *pesi*) (Hint 1986: 58).

Pluurali partitiivi päritolust, esinemusest murretes ning vanas ja enda kaasaegses kirjakeeles on tervikülevaate andnud Aino Valmet (kandidaadiväitekirj „Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857)“ 1956, „Pluurali partitiiv eesti kirjakeele algusperioodil“ 1962, „Pluurali partitiiv XVII sajandi lõpu eesti kirjakeeles“ 1963) ja Huno Rätsep („Eesti keele ajalooline morfoloogia II“ 1979).

Hilises läänemeresoome algkeeles liitus partitiivi tunnus **-ta ~ *-tä ~ *-da ~ *-dä* alati *i*-mitmuse tüvele, nii et tekkisid mitmuse osastava formatiivid **-ita ~ *-itä ~ *-ida ~ *-idä*. Tänapäeva kirjakeeles kasutatakse paljudes tüüpides häälikuseaduslikke vorme, nt **rikkahita > rikkaid*, **jalkaita > *jalkoida > *jalkoi-a > jalgo > jalgu*, **härkäitä > *härkidä > *härki-ä > härgi*, **munaita > *munõida > *munõi-a > mune*. Häälikuseadusliku arengu tulemust ei kasutata juhul, kui vorm oleks kas vormihomonüümia või tüvemuutuse tõttu raskesti äratuntav, nt **turkuida > *turkui-a > turgu* asemel on kasutusel *turge*; **kotaita > *kotõida > *kotõi-a > kode* asemel on kasutusel *kodasid*. (Rätsep 1979: 3, 5, 9–10, 13, 16)

Tänapäeva pluurali partitiivi formatiivid *-sid* ja *-si* on saadud metanalüüsi teel *ne-* ja *s-*sõnade osastavast. Näiteks vormi **repäs-i-tä*, mis andis häälikuseadusliku *id*-formatiiviga partitiivi *rebas-id*, analüüsiti nii, et pluurali partitiivi formatiiviks peeti tüve *s-i* sisaldavat sõnaosa *-sid*, mida hakati kasutama ka selliste sõnade mitmuse moodustamisel, mis polnud *ne-* ja *s-*sõnad. Lõpp *-si* lähtub kahe- ja neljasilbiliste sõnade partitiivist, kus toimus häälikuseaduslik areng **nais-i-da > naisi*, **sukulais-i-da > sugulasi*, kuid metanalüüsi käigus peeti omaette grammatiliseks elemendiks *si-d*, mida hakati rakendama ka teiste sõnarühmade pluurali partitiivi moodustamisel. (Rätsep 1979: 21)

Ajaloolistest kohamurretest on *id*-partitiiv peaaegu ainuvaldav osast ühesilbilistest pikavokaalsetest või diftongilistest sõnadest (nt *maa*, *puu*, *pea*). Pikemais sõnus eelistatakse diftongilist *id*-partitiivi keskmurdes ja selle naabruses (nt Sim *varekseid*), samal ajal kui Põhja-Eesti lõuna- ja lääneosas on levinud üksikvokaaliline *id*-partitiiv (nt Rei *varesid*) ning Lõuna-Eestis *it*-partitiiv (nt Puh *varessit*). Lõuna-Eestis esineb ka pika *ii*-ga vorme (nt Urv *madaliid*). Saarte ja läänemurdes kasutatakse samades sõnatüüpides ka *ud*-partitiivi (nt LN*g* *tüdrukkud*), samuti *i-*, *u-* ja *si*-partitiivi (viimaseid esineb ka rannikumurdes). *sid*- ja *si*-formatiiviga vorm on üksnes põhjaeestilised ning esinevad sageli paralleelselt (nt *PJg* *lillesid ~ lillesi*). Lõputa

vormidest on *a*-partitiiv omane Põhja-Eesti murretele (nt Mär *poissa*) ja Võru murde idaosale (nt Vas *laivastikka*). *u*-partitiiv on piirkondlikult levinuim *sepp-* ja *padi*-tüübis (nt Ote *laivu*, Kuu *vitsu*) ning lõunaeestilise nähtusena *sõda-* ja *pesa*-tüübis (nt Ote *pattu* 'padasid'). *i*-partitiiv on üle-eestiline enamikus *e*-tüvedes (nt Jäm *sääski*) ning mõningais *a*-tüvega tüüpides (nt Krk *poigi*), enamasti on see kasutusel paralleelvormina. *e*-partitiiv on eelkõige lõunaeestiline vorm, mis käibib Lõuna-Eesti murretes *i*-tüvedes (nt Se *pille*), *u*-tüvedes (nt Ran *kaive*) ning osas *a*-tüvedes (nt Puh *konne*), samal ajal kui Põhja-Eestis esineb sarnaseid vorme vaid üksikuis murrakuis. (Rätsep 1979)

Mitmuse osastavat kirjakeele ajaloos on uurinud Ellen Uuspõld (diplomitöö „Mitmuse osastav XIX sajandi kirjakeeles“ 1953), Olaf Paabo (diplomitöö „Mitmuse osastav eesti vanemas kirjakeeles“ 1955) ja kõige põhjalikumalt Aino Valmet (kandidaadiväitekiri „Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857)“ 1956, „Pluurali partitiiv eesti kirjakeele algusperioodil“ 1962, „Pluurali partitiiv XVII sajandi lõpu eesti kirjakeeles“ 1963).

16. sajandist kuni 17. sajandi lõpuni eelistati kirjakeeles kasutada pluurali partitiivi asemel nominatiivi, 17. sajandi lõpust saadik kasvas pidevalt partitiivivormide osakaal (Valmet 1956: 266). Põhjaeesti kirjakeeles puudusid selle ajani mitmuse osastava vormid peaaegu täiesti, lõunaeesti kirjakeeles leidus siiski mõningaid rahvapäraseid vorme (Valmet 1962). Kirjakeele vormikasutus on algusest saadik põhinenud peamiselt Põhja-Eesti keskmurdel, järk-järgult loobuti selle kõrval käibinud ranniku- ning läänemurde vormidest ja 19. sajandi keskpaigaks kattus paralleelvormide esinemus enamjaolt keskmurde vormistikuga (Valmet 1956: 267).

id-partitiivid moodustuvad tänapäeval üksnes vokaaltüvest, nii et *-d* ette jääb diftong. Hornungi 1693. a grammatikas esines aga taoliste vormide kõrval ka pika *i*-ga (nt *Kindiid*, *Wankriid*) ja konsonanttüvelisi vorme (nt *Ridid*, *Walwajid*) (Valmet 1979: 5). Thor Helle soovitas 1732. a kasutada *a*-, *o*- ja *u*-tüvelistest sõnadest diftongilist (*aastaid*, *soid*, *luid*), *e*- ja *i*-tüvelistest üksikvokaalset partitiivi (*riidid*, *neitsid*). Nii püsis see Hermannini, kes paigutas oma 1884. a grammatikas diftongiliste hulka ka *e*-tüvelised sõnad (*riideid*). 1920. aastal soovitas Lauri Kettunen *i*-tüvedeski sellele moodustusviisile üle minna (*pabereid*, mitte enam *paberid*) ning nii edaspidi õigekeelsuses tehtigi. (Rätsep 1979: 5–6)

si-formatiiviga partitiivi hakati kirjakeeles ohtramalt tarvitama 1850ndatest saadik Kreutzwaldi mõjul, ehkki kaugeltki mitte nii palju kui *sid*-lõpulist vormi (Valmet 1956: 229). *sid*-partitiiv muutus kirja-keeles eriti populaarseks 19. sajandi teisel poolel, mil selle kasutus laienes Hermannini 1884. a grammatika soovitusel. (Rätsep 1979: 21–22)

Mitmuse osastava vormistamisele pööras palju tähelepanu Johannes Aavik, kes avaldas sellest ülevaateid nii artiklite kui ka raamatutena („Lühemad paljuse osastavad kahesilbilistest tüvedest“ 1914, 1919.–1920. aastal Päevalehe rubriigis „Õigekeelsuse küsimused“ ilmunud artiklisari ja selle põhjal ilmunud raamatud „Õigekeelsuslik grammatika. Mitmuse partitiiv. 1. vihk“ 1919 ja „Õigekeelsuslik grammatika. Mitmuse partitiiv. 2. vihk“ 1920; samuti nii artikli kui ka raamatuna ilmunud „Mitmuse partitiiv ja *i*-mitmus“ 1926b, 1926c). Aavik soovitas paralleelvormi võimalusega tüüpides eelistada lühikest vormi (nt kasutada vormi *seppi*, mitte *seppasid*), samuti võtta lühike vorm tarvitusele sealgi, kus seda siiani rahvakeeles polnud esinenud (nt hakata kasutama *sepp*-tüübi *i*-tüvedes *e*-lõpulisi vorme, nagu *koolisid* asemel *koole*; *pesa*-tüübi *a*-tüvedes laiendada *kalu*, *vanu* jts vormide eeskujul *u*-lõpulist mitmuse osastava vormide kasutusala, nagu *sabasid* asemel *sabu* (Aavik 1914). Aaviku mõjul hakatigi *sid*-vormi vähem tarvitama. Hiljem soovitas seda universaalse vormina Valter Tauli. (Rätsep 1979: 22) Aaviku *s*-i antipaatiat jagas Manivalde Lubi, kes soovitas muu hulgas võtta *sid*-formatiiviga *tubli*-tüübis kasutusele tegelikus rahvakeeles levinud *id*-vormi, nt *kaljuid*, *sõbrannaid*, *hapuid* („Kas *paljuid* peab just olema viga? Vähendagem keelest *s-e*!“ 1934, „Päästke meie keel -ss- susinast“ 1935), mõtet laitis Arnold Kask („Miks ei ole vastuvõetavad hr. Lubi´ ettepanekud?“ 1934a).

Lühikeses mitmuse osastavas kasutati 17.–18. sajandil enne järgsilbi *o* muutumist *u*-ks veel *o*-lõpulisi vorme (nt Thor Helle *saio*) (Rätsep 1979: 10). Lühikese mitmuse osastava lõppvokaali valiku põhimõtteid on kirjakeeles aja jooksul palju muudetud. Esimese põhjalikuma valikupõhimõtete kirjelduse esitas Ahrens, hiljem muutsid seda Wiedemann, Hermann, Jõgever, Pöld, 1918. a ÕSi koostajad, Aavik ja Loorits. Enamjaolt said määravaks Aaviku põhimõtetele vastavad ning 1925. a ÕSis fikseeritud vormid, nt asendati *a*-partitiivid *e*-listega ning täpsustati *e*-, *i*- ja *u*-lõpulise partitiivi esinemispiirkonda. (Rätsep 1979: 11, 14, 17, 19)

Mitmuse osastavat oma kaasaegses eesti keeles on uurinud Tiina Saadre (diplomitöö „*ne-*, *s-* sõnade pluurali partitiiv eesti keeles“ 1962), Kairi Rosenfeld (bakalaureusetöö „Varieerumine *jalg-* ja *sepp-* tüübi mitmuse osastava moodustamisel“ 2000), Ireen Trummer (bakalaureusetöö „Mitmuse osastava käände vormide kasutus eesti kirjakeeles“ 2005), Heiki-Jaan Kaalep („Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis“ 2010), Kaisa Kasesalu (bakalaureusetöö „Vormiharmonia mitmuse vormide moodustamisel“ 2012) ja Ann Siiman (magistritöö Ann Metslang, „Varieeruva vormistikuga muuttüüpide osastava käände kasutus eesti kirjakeeles“ 2012, „Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles“ 2013, „Mitmuse osastava *sid-* ja *si-* lõpu varieerumise kasutuspõhine analüüs“ 2015b).

Ann Siimani uue meedia korpuse analüüsi andmeil (Metslang 2012, 2013) moodustatakse enamasti kirjakeele normingutele vastavaid mitmuse osastava vorme, norminguvastase *si-* formatiiviga mitmuse osastavat kasutatakse enim *pesa-* ja *tubli-* tüübi sõnadest (Metslang 2015b). Paralleelvormidega tüüpides eelistatakse üldjuhul harvematest sõnadest *sid-* formatiivi (Metslang 2013: 514, Kaalep 2010: 102).

Heiki-Jaan Kaalepi (2010: 104) sõnul on ekslik tavaseisukoht, et ainsuse osastava alusel ei saa ühtki vormi moodustada. Selle alusel saab moodustada ainsuse lühikese sisseütleva ja mitmuse osastava, mille reeglistik on Kaalepi väitel seni arvatust märksa lihtsam ja sarnaneb juba A. Thor Helle grammatikas (1732) kirjeldatuga: „kui ainsuse osastava lõpus on *-t*, siis mitmuse osastava lõpus on *-id*; kui ainsuse osastava lõpus on vokaal, siis mitmuse osastava lõpus on mingi muu vokaal; kui mingil põhjusel ei saa lõpus olla *-id* ega vokaal, siis on lõpuks *-sid*“ (Kaalep 2010: 109). See üldistus ei kehti siiski nt *harjutus-*, *ohuline-*, *suur-*, *uus-*, *käsi-* ja *tubli-* tüübi puhul.

Mitmus- ja ainsussõnad

§ 174 Sõnadest, mille paradigmas puuduvad kas ainsuse või mitmuse vormid, on kirjutanud Mai Tiits („Lüngad eesti noomenivormistikus“ 1983), eesti mitmussõnu on soome omadega kõrvutanud Triinu Palo („Soome ja eesti keele mitmussõnad ehk pluratiivid“ 2002).

Paul Alvre („Kehaosi märkivate nimetuste numerusest“ 1962) on selgitanud, miks kasutatakse väljendites nagu *kindad käes* ja *sukad jalas* ootuspärase mitmuse (*kätes*, *jalgades*) asemel ainsust. Nimelt tajuti paariskehaosi varem üheainsa kehaosana, s.t inimesel oli üks käsi, jalg, silm ja kõrv. Seda kinnitavad sugulaskeelte andmed ja vanasõnad-kõnekäänud, näiteks soome keeles nimetatakse ühest silmast nägijat *silmäpuoli* ning Vigalast on kirja pandud vanasõna *Silm näeb kaugele, aga mõistus veel kaugemale*.

Võrded

§ 175 Võrdevormide ajalugu on jälginud Alo Raun (doktoritöö „Zur Komparation in den finnisch-ugrischen Sprachen“ 1941, „Zur ursprünglichen Bedeutung des Komparativs: Kurze Mitteilung“ 1947, „Zum Komparativ und Superlativ in den finnisch-ugrischen Sprachen“ 1951, „Concerning the qualified grade of superiority in Uralic“ 1962, „The expression of ‘best’ in the (Balto-)Finnic languages“ 1976, „The definite superlative in Finnic“ 1977).

Võrdevormide moodustamise esimene pikem (kolmelehekülje-line) ülevaade ilmus esimeses eestikeelses grammatikas, kus Karl August Hermann mainis muu hulgas võimalust, et kunagi võidakse taaselustada lühike ülivõrre, nt *suurim*, *ilusim* ‘kõige ilusam’, *puhtim* ‘kõige puhtam’ (Hermann 1884: 93). Mõtte tegi teoks Johannes Aavik raamatus „Katsed ja näited. Koguke keeleproovidena tõlgitud novelle ühes pikema grammatilise sissejuhatusega“ (1915b), kus ta soovitas hakata kasutama analüütilisest superlatiivist kaunimat *i*-ülivõrret ning andis selle moodustamiseks juhised. Juba kümmekonna aasta pärast, 20.12.1926 kinnitati võrdlusastmete, sh *i*-superlatiivi moodustamise reeglistik Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna otsusega (vt Muuk 1926) ning seda aitasid keelekasutajate seas levitada kõik järgnevad kooligrammatikad. (Nurkse 1946: 1261–1262)

Aaviku pakutud reeglistiku kohta on tehtud hiljem muudatusettepanekuid, mis sageli lähtusid erinevatest seisukohtadest. Näiteks eelistas Elmar Muuk *ji*-ühendita superlatiive, nt *kurim* ‘kõige kurjem’ ja *soim* ‘kõige soojem’ (Muuk 1927: 73); seevastu Lauri Kettunen (1919: 51), Jaan Ainelo (1934: 13) ja Aavik ise (1936b: 315) eelistasid *ji*-d sisaldavaid vorme *kurjim* ja *soojim*. Astmevahelduslikest *lik*-sõnadest soovitas osa autoreid diftongilist superlatiivi, nt *kasulikuim* (nt

Kettunen 1919: 51), osa tänapäeva keelenormingu järgi ainuvõimalikku diftongita vormi, nt *kasulikem* (nt Muuk 1927: 73). *Sepp*-tüübi *i*-tüvedes lõppes kuni 1920. aastate kooligrammatikateni keskvõrre *e*-ga (nt Hermann 1884: 95) ja ülivõrre *i*-ga, kui seda üldse moodustati (nt Loorits 1925: 40–41): *hall* : *hallem* : *hallim*; 1930. aastate kooligrammatikas aga hoopis keskvõrre *i*-ga ja ülivõrre *e*-ga: *hall* : *hallim* : *hallem* (Hint 1980d: 33).

Lühikesel ülivõrdel on olnud veendunud kriitikuid, kes ei ole selle vormi olemasolu tarvilikuks pidanud. Esimene, kes sel teemal põhjalikumalt arvamust avaldas, oli Kaarel Leetberg, kes ütles teoses „Äpardanud keeleuendus“, et lühike ülivõrre on keskvõrdega häirivalt sarnane ning keeruliselt moodustatav, pealegi ei ole Aavik ega ta järgijad superlatiivitarvituses järjekindlad (Leetberg 1927: 30–34). Kümme aastat hiljem avaldas ta teoses „Mõned wastuseletused Aawiku „Õigekeelsuse õpiku“ vastu“ imestust, et sellist ülikeerulist keelevastast väljendusviisi ikka veel soovitatakse (Leetberg 1937: 37). Lühikest ülivõrret on tarbetuks eesti vormistiku komplitseerijaks pidanud ka Andrus Saareste („Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest“ 1937b: 36), Valter Tauli („Eesti kirjakeele vormistikust“ 1941), Magnus Kindlam „Kas lihtne või keeruline keel?“ 1945), Rein Nurkse („Superlatiivi küsimusest eesti kirjakeeles“ 1946) ning Jaan Kaplinski („Komparatiiv ja superlatiiv“ 1985, „Kas kaks eesti keelt?“ 2012).

Võrdevormide tegelikku kasutust on põhjalikumalt uurinud Mati Hint („Võrdlusastmete morfoloogia raskused“ 1980d), Mati Erelt ja Matti Punttila („The superlative in literary Estonian in comparison with literary Finnish“ 1996), Virve Raag (doktoritöö „The effects of planned change on Estonian morphology“ 1998 ja selle põhjal artiklid „Kas julgesime olla maailmas esimesed?“ 1999, „How to plan morphology: the case of 20th century Estonian“ 2000), Tuuli Leet (bakalaureusetöö „Ülivõrde kasutusest ajalehes Postimees juunis-novembris 2003“ 2004), Sirli Palmeos (bakalaureusetöö „Superlatiivi moodustus ja kasutus suulises eesti keeles“ 2014) ja Anu Pedaja-Ansen (magistri-töö „Võrdevormid tänapäeva eesti keeles“ 2015). Mati Hint lasi keskjä ülivõrret moodustada 416 kümnenda klassi õpilasel. Levinuimaks erinevuseks keelenormingust osutus diftongilise superlatiivi kasutus väljaspool normitud tüüpe (nt moodustas 46% õpilasi vormi **targeim*, 31% **halleim*, 53% **vabaim*, 51% **roosaim*), normingust hälbisid ka tavalisest keerukamalt moodustatavad keskvõrdevormid

(nt 53% **nõdram*, 66% **ropum*, 19% **juhmem*). Mati Ereli ja Matti Punttila artiklist selgus, et ilukirjanduskeeles kasutati pikka superlatiivi lühikesest peaaegu kolm korda vähem ning ajakirjanduses oli suhe küll vastupidine, kuid seda ainult tänu eelistusele kasutada teatud väga sagedastest lekseemidest vokaalülivõrret. Virve Raagi ajalehekeeleuuring näitas, et enne Aaviku ettepanekut väljendati superlatiivsust ainult analüütilise superlatiiviga või superlatiivi ülesannetes keskvõrdevormiga ning veel mõni aeg pärast ettepanekut kasutati lihtülivõrdevorme haruharva, kuid 1930. aastate lõpul juba väga sageli ning nõukogude ajal suurenes nende sagedus veelgi. Sageduse kasv ei tulenenud Raagi sõnutsi siiski mitte niivõrd sellest, et oleks tekkinud uus paralleelvorm, vaid sellest, et mõningatest ülisagedastest sõnadest eelistati lühikest ülivõrret (*parim*, *suurim*, *edukaim*, *kiireim* jts) (Raag 1999: 621). Sirli Palmeos leidis vestlusi analüüsidest, et suulises keeles eelistatakse selgelt pikka ülivõrret lühikesele: teist kasutatakse esimesest u kümme korda harvem. Anu Pedaja-Anseni lünktestest täitnud õpilased moodustasid keskvõrdevormid enamasti norminguga kooskõlas, ülivõrdes aga normingupäraselt vaid kolmandikul juhtudest. Normingust lahknevate vormide seas domineerisid lihtsa ja läbipaistva vormimoodustusega diftongilised vormid (**oluliseim*, **ohtlikuim*, **pakseim*, **vabaim*).

Ulatuslikumates keelenormi ja -reaalsuse ebakõla kajastustes on samuti põgusalt mainitud võrdlusastmeid, teiste seas on seda teinud Valter Tauli („Ajaleht „Vaba Maa” keelest 1929. a algul“ 1930: 30), Märt Meos („Eesti algkooli lõpetaja: algkooli lõpetaja oskused ja teadmised emakeele alal“ 1936: 11, 13), Ernst Nurm („1937. a gümnaasiumi vastuvõtu-eksami tööde ortoloogiline külg“ 1939: 14), Helju Vals („Ainult keskmise piiril: paarikümne brošüüri keele arvustus“ 1962: 152–153), Tiiu Ereli („Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske?“ 2000: 72–74), Karin Soodla (magistritöö „Morfoloogilisi, morfosüntaktilisi ja sõnamoodustuslikke nähtusi eesti internetikeeles“ 2010: 82–86).

Kuna lihtülivõrde kirjakeelde toomisest saadik on täheldatud raskesti selle kasutuses, on ilmunud ettepanekuid, kuidas selle moodustamist senisest paremini õpetada. Selliseid juhiseid jagasid ühes 1936. aasta Eesti Kooli numbris nii Villem Altoo („Omadussõnade *im*-ülivõrre algkooli kursuses“) kui ka Johannes Aavik („Kuidas õpetada *i*-superlatiivi moodustamist“ 1936c). Paar aastat hiljem kritiseeris M. Reim Oskar Looritsa, Elmar Muugi ja Johannes Aaviku grammatikate

superlatiivikäsitlust kui liiga keerulist ja ebatäpset („Keelelisi küsimusi“ 1940). Arnold Miller („kolmandamad – võimatud“ 1926) taunis kaasaegsete keeles märgatud vastuolu: karitiivadjektiive kääntades ei kasutatud enamasti keeleajaloolisi *ma*-ga vorme *võimatumad*, *määratumad*, *õnnetumad*, samal ajal levisid kõnekeeles *ma*-lised karitiivadjektiivide eeskujul moodustatud analoogiavormid järgarvsõnadest (*kolmandamad*, *neljandamad*).

Mati Erelt on andnud teoses „Eesti adjektiivide süntaks. Gradatsioon“ (1977b) ülevaate gradatsiooni teooriast ning erinevuse määra väljendusviisidest, sh mitte ainult võrdlusastmetest, vaid ka morfoloogialüüsi väljendusviisidest, nagu *armetult väike*, *liiga pikk*.

Eesti võrdlusastmete teemalisest kirjandusest on ülevaate andnud Rein Nurkse („Superlatiivi küsimusest eesti kirjakeeles“ 1946), Mati Erelt („Eesti adjektiivide süntaks. Gradatsioon“ 1977b), Virve Raag (doktoritöö „The effects of planned change on Estonian morphology“ 1998) ja Anu Pedaja-Ansen (magistritöö „Võrdvormid tänapäeva eesti keeles“ 2015).

Pöördsõna

Ajad

Olevik

§ 176 Arvatavasti moodustati läänemeresoome olevikuvorme algul kahel viisil: tunnuseti (eriti ainsuse 1. ja 2. isikus) ja **k*-tunnusega (eriti keeldvormides ja ainsuse 3. isikus) (Häkkinen 2002: 105–106). Oleviku tunnus *-k* ilmneb mitmuse esimese ja teise isiku vormides (nt **tegemmek* ‘teeme’, **tegettek* ‘teete’). Kuna *-k* passiivi olevikus vastab *i*-le passiivi lihtminevikus (vrd **elä-ttä-k-sen*, **elä-ttä-i-hen*), võib seda pidada (või ümber tõlgendada) oleviku tunnuseks. (Laakso 2001: 190) Tänapäeva eesti keele kirjelduses peetakse kogu umbisikulise tegumoe olevikuvormi formatiivi umbisikulise tegumoe tunnuseks (*ela-takse* ‘tüvi-impersonaal’), mainides ka võimalust eristada selles umbisikulise tegumoe tunnuse kõrval oleviku tunnust *-kse* (*ela-ta-kse* ‘tüvi-impersonaal-preesens’) (EKG I 1995: 243).

Samuti on olevikulisuse väljendamisega seotud kunagine morfeem **-pA*, mis on ajalooliselt sama algupära kui tänapäeva eesti keele

kolmanda pöörde tunnus, oleviku kesksõna tunnus ja sama koostisega omadussõna tuletussufiks (nt *jookseb*, *jooksevad*, *jooksev*). *-pA ei ole küll üheski keeles kujunenud täieõiguslikuks preesensi tunnuseks, aga esineb peamiselt preesensivormides. Mitmuse 3. isikus järgnes *pA-le mitmuse tunnus *-t, mistõttu see on seal paremini säilinud. (Häkkinen 2002: 107–108)

Keeleajaloole toetudes eraldati paljudes 1980. aastate eelsetes keelekirjeldustes oleviku tunnus ka tänapäevastes verbivormides (nt Gerda Laugaste, Magda Teder „Eesti keele grammatika VIII klassile“ 1954, Johannes Valgma, Nikolai Remmel „Eesti keele grammatika. Käsiraamat“ 1968, Eduard Vääri „Eesti keele õpik keskkoolile“ 1969), nt liitus nende järgi vormis *ela-b* tüvele oleviku tunnus ning vormis *ela-va-d* lisaks oleviku tunnusele veel mitmuse tunnus. Sellist analüüsi kritiseeris põhjalikult Mati Hint („Eesti grammatikakirjanduse põhimõttelised ja konkreetseid probleeme“ 1969, „Kas olevik vajab tunnust“ 1978), esitades mitu põhjendust, miks morfeeme *-b* ja *-vad* tuleks tänapäeva keeles pidada pöördetunnusteks: oleviku isikuvormid on kõigis pööretes samasuguse ehitusega, nad on paljudes murretes ja kunagises kirjakeeleski olnud kasutusel ka lihtminevikuvormides, maailma keelte ajavormisüsteemides on olevik tavaliselt morfoloogiliselt markeerimata. Udo Uibo aga leidis („Morfoloogilise analüüsi seiku“ 1980), et kuna neid morfeeme kasutatakse ainult ühes vormis, väljendavad nad lisaks 3. isikule ka muid tähendusi, nt *-b* tähendust ‘isikulise tegumoe jaatava kõne kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre’. Põhjuseks, miks *-b* ja *-vad* võidakse tõlgendada üksnes isikulõppudena, pidas ta eksitavat keeleainestiku esitamise traditsiooni, kus kõrvuti antakse sama aja ja kõneviisi isikuvormid (nt *elan*, *elad*, *elab*, *elame*, *elate*, *elavad*), kuigi niisama hästi võiks paradigma korrastada nt hoopis isiku järgi (*elan*, *elasin*, *olen elanud*, *olin elanud*). Mati Hint vastas („Oleviku tunnus ja morfoloogiline analüüs“ 1981b), et kõnealused morfeemid väljendavad ainult isikut ning võimalus nende abil ka ülejäänud vormiomadusi tuvastada tuleneb verbi allparadigmade asümmeetriast. Paradigmade esitamise traditsioon pole tema sõnusti meelevaldne, vaid peegeldab keeles tegelikult eksisteerivat kategooriate hierarhiat.

Minevikuvormid

§ 177 Tänapäeva eesti keele lihtmineviku tunnuse *-i* varasem kuju on soomeugri algkeele **j*-tunnus, millega läänemeresoome algkeele perioodil toimusid mitmesugused häälikumuutused (Laanest 1975: 152). Lõunapoolsetes läänemeresoome keeltes vadja, eesti ja liivi keeles viisid need uue lihtmineviku tunnuse *-s* tekkeni (mis on reanalüüsituid sõnadest, kus regulaarne läänemeresoome häälikumuutus *ti > si* muutis tüvelõpulise *t* või selle nõrga vaste lihtminevikus *s*-ks, nt eesti *maga-si-n* (< **makat-i-n*)) (Laakso 2001: 191). Element *s* (*z*) levis ka muudesse verbidesse ja sai uue mineviku tunnuse osaks (Laanest 1975: 152).

Perfekt ja pluskvamperfekt on noored ajavormid. Algne uurali ajasüsteem sisaldas arvatavasti preesensit ja preteeritumi. (Häkkinen 2002: 108) Perfekti ja pluskvamperfekti vormidel on üsna ilmsed eeskujud naaberkeeltes, kuid rohkem või vähem sarnaseid liitaegu leidub ka kaugemates uurali sugulaskeeltes (Laakso 2001: 191). Liitaegade tekke põhjusena ongi nähtud nii keele loomulikkude arengut (Arvo Laanest „Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ 1975, Helle Metslang „Verbitarind ajatähendust väljendamas“ 1993b) kui ka balti ja germaani keelte eeskujude (Paul Ariste „Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk“ 1956, Boriss Serebrennikov „Pluskvamperfekti ja perfekti päritolu probleemid läänemeresoome keeltes“ 1959, Osmo Ikola „Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä“ 1960, Arvo Laanest „Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ 1975, Johanna Laakso „The Finnic languages“ 2001) (Lindström jt 2015: 40–41).

Eeldused liitaegade sünniks olid nii läänemeresoome keeltes kui ka saami keeles olnud olemas juba ammu, kuid sünni vallandanud uuendus oli *olema*-verbi kasutus koopulana ehk sisutühja verbina, mis seob alust öeldistäitega. Arvatakse, et eeskujude andsid balti ja germaani keeled. Kuna läänemeresoome keelte seas tundub liitaegade moodustamise esinevat erinevusi, on tänapäevane ajasüsteem kinnistunud ilmselt alles pärast läänemeresoome perioodi. Sel juhul võib kogu liitaegade sünni pidada laiema areaalse tendentsi üheks ilminguks. (Häkkinen 2002: 109)

Lihtmineviku ajaloost on lähemalt kirjutanud Tiit-Rein Viitso („Läänemeresoome lihtmineviku minevikust“ 1998) ja Ago Künnap. Künnap on pakkunud seletuse („Eesti lihtmineviku minevikust“ 1999,

„*Es peab pidama*“ 2001a, „Eesti keele päritolu“ 2013), miks vana kirjakeele autorid kasutasid *es*-i ka oleviku ja *ei*-d ~ *ep*-i mineviku eitusvormides, nt Vigaeus *teje ep mitte ollite* ‘te ei olnud’, *es piddap piddama* ‘ei pea pidama’. Tema arvates ei pruuginud see johtuda kirjutajate kehvast keeleoskusest, vaid kajastadagi tollast keelt, kus ükski neist eitussõnadest ei viidanud ühele kindlale ajale. Künnap ei pea usutavaks levinud arvamust, mille kohaselt liitub lõunaeestilises mineviku eitussõnas eitusverbi tüvele *e*- kunagine mineviku tunnus *-s, sest *s*-line mineviku tunnus pole Lõuna-Eesti murretele omane.

Minevikuageade kasutust põimlauses, kaudses kõnes ja eri ajatähenduste väljendamiseks vaatles oma kaasaegse kirjakeele näitel Evi Mölder (diplomitöö „Kindla kõneviisi mineviku ageade tarvitamine kaasaegses eesti kirjakeeles“ 1958). Perfektivormis öeldisega lihtlausete tähenduse sõltumist verbi tähendusest ja laienditest näitas Ülle Ustal („Perfekti kasutamise semantilistest tingimustest tänapäeva eesti keeles“ 1981).

Lihtminevikust murretes, kirjakeele ajaloos ja oma kaasaegses kirjakeeles on ülevaate andnud Ellen Turu (diplomitöö „Imperfekti esinemus eesti keeles“ 1954, „Kahesilbiliste *e*-tüveliste verbide imperfektist eesti murretes“ 1959, „Ühesilbiliste vokaaltüveliste verbide imperfektist“ 1960). Lihtminevikku murretes on jälginud veel Evi Tael („Imperfekti pluraali 3. pööre Rammu saare murrakus“ 1959), Reet Sohar (bakalaureusetöö „Imperfekti moodustus tänapäeva Kanepi murdepruugis“ 1999) ja Karl Pajusalu („Keelesaarte *se*-minevik“ 2004). Täis- ja ennemineviku sagedusest murretes ning selle võimalikest põhjustest on ülevaate andnud Liina Lindström, Maarja-Liisa Pilvik, Mirjam Ruutma ja Kristel Uihoaed („Mineviku liitaegade kasutusest eesti murretes keelekontaktide valguses“ 2015, „On the use of perfect and pluperfect in Estonian dialects: frequency and language contacts“ 2016).

Liina Lindströmi, Maarja-Liisa Pilviku, Mirjam Ruutma ja Kristel Uihoaia uuringust selgub, et mineviku liitaegade vorme leidub iseäranis sageli saarte ja Mulgi murdes ning keskmisest harvem Setu ja kirdemurdes. Minevikuvormide sellist kasutust on tugevasti mõjutanud sajanditepikkused keelekontaktid: kindlasti on rootsi mõju soodustanud liitaegade kasutust saarte murdes ja vene mõju vähendanud nende kasutust Setu murdes. Ilmselt on ka Mulgi liitvormirohkust toetanud läheduses kõneldud läti keele sarnased konstruktsioonid

ning rannikumurde liitvormivähesust ka võib-olla sugulaskeelte vahendatud vene mõju. Perfekti ja pluskvamperfekti rohkus Mulgi murdes võis olla tingitud ka sellest, et korpusesse sattunud jutustavates tekstides kasutati neid palju kaudsuse väljendamiseks, saarte murdes leidus jällegi rohkem eitavaid vorme kui mujal. (Lindström jt 2015)

Üldjoontes on rannikumurdele ja Põhja-Eesti murretele omane *si-* ja Lõuna-Eesti murretele *i-*tunnus, kuid muuttüübiti esineb erinevusi. *Jooma-*tüübis kasutatakse rannikumurdes ja Põhja-Eesti murdeis *i-*tunnust (nt Hlj *jäime*, JMd *tõime*), Lõuna-Eesti murdeis sellele lisaks ka *je-*tunnust, mis on kõige levinum keelesaartel ja Räpinas (nt Räj *jõijet* 'sa jõid'). *Käima-*tüübis kasutatakse *si-*, *i-* ja *e-*tunnust (nt Jäm *käisin*, Kuu *kävin*, Vön *käve* 'käisin'), mille levik varieerub sõnuti. *Elama-*tüübis on lihtminevik *si-*line rannikumurdes ja Põhja-Eesti murdeis (nt Mih *küsisin*, Jöh *eläsimma*), *i-*line või *si-*line Tartu murdes (nt Ote *elli* ~ *eläsi*), *i-* või *e-*line Võru murdes (nt Plv *ellivä*, Vas *aäie*) ning *si-*, *i-* või *e-*lõpuline Mulgi murdes (Pst *eläsive*, Hel *ellimi*, Trv *küsse* 'küsis'). *Tulema-*tüübis kasutatakse kõikjal *i-*tunnust (nt Kod *õlid*, Kaa *panid*, Urv *tülliva*⁷), erandina on *pesema* osas murrakuis kasutusel gemineerunud tüvega (nt KJn *peissime*), laadivahelduslikuna (nt Kõp *pesksin*) või *si-*tunnusega (nt Rõn *pese-sivä*) ning *panema* on Lõuna-Eesti murretes enamjaolt nihkunud astmehelduslikku *saatma-*tüüpi või *murdma-*alltüüpi (Pst *pand-seve* 'nad panid', TMr *pantsin*, Vas *pand* 'ta pani'). *Õppima-*tüübis on preteeritum *si-*tunnuselise Põhja-Eesti murretes ja rannikumurdes (nt Kei *kasvasid*, Jöh *kukkusimma*, SJn *kuksin*), *si-*, *i-*, *e-* ja eelistatult *se-*tunnuselise Lõuna-Eesti murretes (nt Krk *sõlmsi*, Hls *kasvi*, Vön *õppeme* 'õppisime', Vas *pakse* 'pakkus'). Tüübi laadivahelduslikes sõnades on levinuim *si-*lihtminevik (nt Muh *lūkkesid*). *Saatma-*, *seisma-* ja *naerma-*tüübis kasutatakse *si-*tunnust Põhja-Eesti murretes ja rannikumurdes (nt VMr *suatsime*, Emm *jätsid*, Han *küntsid*, Vig *ma laulsi*, Vai *ostasivad*, Jöh *tappasivad*, VNg *andasi*), kusjuures osas saarte ja rannikumurde murrakuist on kasutusel sisekaota vormid (nt VNg *saattasin*, Jõe *naerasin*, Mus *võttasid*). *i-*tunnus on neis tüüpides omane Lõuna-Eesti murdeile, rannikumurdele ja idamurdele, seda leidub ka keskmurde kirdeosas ning mõningais saarte murde murrakuis (Kaa *tahid* 'tahtsid'). Osas saarte ja läänemurde murrakuis kuuluvad laadivahelduslikku *murdma-*alltüüpi mõningad verbid, mis mujal kuuluvad vältevahelduslikku *naerma-*tüüpi (nt Aud *ma naertsin*,

Phl *kuultsid*). *Hüppama*-tüübi preteeritum on kõikjal *si*-tunnuseline, kuid varieerub tüve kuju: enamikus Põhja-Eesti murretes ja rannikumurdes on tüvi tugevaastmeline vokaallõpuline (nt Sim *vuattasid*, Hlj *tõmbasivad*), Võru murdes tugevaastmeline konsonantlõpuline (nt Röp *tõmpsiva*⁷) ja mujal Lõuna-Eesti murretes ning Põhja-Eesti kagumurrakuis nõrgaastmeline vokaallõpuline (nt Rön *tõmmašsiva*, Pal *tõmmasin*). *Riidlema*-tüübis on *si*-lihtminevik omane Põhja-Eesti murretele (nt Nis *ütlesin*), *i*-preteeritum aga Lõuna-Eesti murretele (nt Ran *kaupliva*, aga harva leidub ka *si*-tunnust, nt Rön *ummelsit*) ja rannikumurde idamurrakuile. *Kõnelema*-tüübi lihtminevik on Põhja-Eesti murretes *si*-tunnuseline (Lai *tõreles*, VMr *rabelesin*, Vll *ma kõnelesi*). (Turu 1954)

Ellen Turu (1954) on kirjeldanud preteeritumi vormitunnuseid alates esimestest kirjanekutest kuni 20. sajandi keskpaigani. *Sööma*- ja *võima*-tüübi lihtminevik on nii põhja- kui ka lõunaeeesti kirjakeeles olnud samasugune kui tänapäeva kirjakeeles, üksnes Wastses Testamendis (1686) leidub *je*-tunnuselisi vorme. *Tulema*-tüübi lihtminevik on mõlemas kirjakeeles olnud *i*-tunnuseline. *Elama*- ja *kõnelema*-tüübis oli kuni 17. sajandi lõpuni nii põhja- kui ka lõunaeeesti kirjakeeles kasutusel *si*-tunnus, alates Wastsest Testamendist domineerib aga lõunaeeesti keeles *i*-tunnuseline minevik. *Õppima*-tüübis kasutati lõunaeeesti kirjakeeles kuni Wastse Testamendini nii *si*- kui ka *i*-minevikku, alates sellest teosest pääses võidule viimane. *Seisma*-, *naerma*- ja *saatma*-tüübis domineeris kuni 17. sajandi lõpuni *si*-tunnus, edaspidi lõunaeeesti keeles *i*-tunnus, põhjaeeesti kirjakeeles aga algusest saadik *si*-tunnus. Vaid 18. sajandi esimesel poolel leidub ka *i*-tunnust. Tänapäeva kirjakeeles vokaaltüveliste *elama*-, *hüppama*- ja *õppima*-tüüpide osas verbidest liitus kuni 1910. aastateni lihtmineviku tunnus konsonanttüvele (nt Müller *tunnistis*, Stahl *ristsin*, *norsksin*). *Riidlema*-tüübis kasutati algul nii *si*- kui ka *i*-preteeritumi, alates 17. sajandi lõpust domineeris aga lõunaeeesti kirjakeeles *i*-tunnus ning alates 18. sajandi teisest poolest põhjaeeesti kirjakeeles *si*-tunnus. (Turu 1954)

Helle Metslang on analüüsinud 1890.–1990. aastate aja- ja ilukirjanduskeele minevikuvorme („On the use of the Estonian past tense forms during the last century“ 1997b). 1890. aastail kasutati palju täis- ja enneminevikku ning muidki analüütilisi konstruktsioone. Muu hulgas tarvitati ka lihtmineviku tähendusele lähedast kuuma uudise

perfekti (*Grazis on 29. juunil hirmus torm mässanud*) ja kvotatiivset perfekti (*Chicago kubernergi kartnud mässajaid ja pole nende vastu midagi teinud*). Eesti iseseisvusajal distantseeruti rikkalikust saksa-pärasest analüütilisest vormistikust ning 1930. aastate kirjakeeles eelistati lihtminevikku sealgi, kus ilmekam oluiks perfekt (*Itaallased hävitasid Sokota linna pro Itaallased on hävitanud Sokota linna*). 1980. aastate ajakirjanduskeeles püüti teadlikult vältida vene-eeskujulist lihtmineviku ületarvitust ning mõnd äraõpitud perfektitüüpi kasutatigi rohkem kui 1930. aastail, kuid liitaegade kasutusala ahenes: kadus pluskvamperfekt mineviku mineviku väljendajana (*Konverentsi päevaks täitis viisaastaku ülesande 12 ettevõtet pro Konverentsi päevaks olid viisaastaku ülesande täitnud 12 ettevõtet*) ja kuuma uudise perfekt, pea olematuks häabus kvotatiivne perfekt. 1990. aastail, kui ajakirjanduskeeles enam vene mõjude vältimisele okupatsiooniaegsega võrreldavat suurt tähelepanu ei pööratud, vähenes perfekti osakaal taas. (Metslang 1997b)

Keelenõuandjad on siiski ka pärast Eesti taasiseseisvumist tauninud lihtmineviku ja oleviku ületarvitust täismineviku asemel, nt *Standardi kavandi *koostasid EPMI teadurid pro Standardi kavandi on koostanud EPMI teadurid, *Töötan siin kümme aastat pro Olen siin töötanud kümme aastat* (Tiina Leemets „Mitmeplaaneline minevik“ 2000).

Vene emakeelega eesti keele õppijad kasutavad tõepoolest oma emakeele üheainsa minevikuajaga süsteemi mõjul ka eesti keeles sageli lihtminevikku täis- ja ennemineviku asemel. Raili Pool ja Elle Vaimann on palju selliseid eksimusi leidnud eesti keelt kõrgtasemel valdavate üliõpilaste kirjalikust („Vead kõrgtasemel eesti keele kõnelejate kirjalikus keelekasutuses“ 2005) ning Diana Maisla nii kirjalikust kui ka suulisest keelekasutusest („Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses“ 2008), näiteks *Iga laps lapsepõlves *voolis plastiliinist midagi pro Iga laps on lapsepõlves plastiliinist midagi voolinud* (Maisla 2008: 111). Kasutati aga ka enneminevikku ootuspärase lihtmineviku asemel, nt *Tunni käigus *olid kasutatud sellised õppevahendid: žestid, miimika, tahvel, makk pro Tunni käigus kasutati selliseid abivahendeid* (Maisla 2008: 113). Diana Maisla on palunud nii eesti kui ka vene emakeelega katseisikutel hinnata verbi ajavormi sobivust eestikeelsetes lausetes („Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad verbi ajavormi sobivust hindavad?“ 2011). Oleviku ja

lihtmineviku sobivust hinnati sarnaselt, täisminevikku seostasid aga ainult eesti emakeelega isikud olevikutähendusega ja enneminevikule eelistasid paljud vene emakeelega küsitletud lihtminevikku.

Tulevik

§ 178 Tulevik ei kuulu küll eesti verbi ajavormide hulka, kuid tänapäeva keeles on kasutusel perifrastilised *saama-* ja *hakkama-*tulevik, mis kumbki pole lõplikult juurdunud. Vanas kirjakeeles leidis ka *tahtma-*, *pidama-* ja *võtma-*tulevikku.

Kõige põhjalikumalt on tulevikulisuse väljendamist eesti keeles uurinud Helle Metslang, kes on sellest kaitsnud doktoriväitekirja („Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish“ 1994b) ja avaldanud artikleid (nt „Eesti ja soome – futuurumita keeled“ 1994a, „The developments of the futures in the Finno-Ugric languages“ 1996, „Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuurumi arenguid“ 1997a). *Saama-*tulevikust keelekirjanduses, kirjakeele ajaloos ja murretes ning võrreldavatest tarinditest sugulaskeeltes on ülevaate andnud Julius Mägiste („Eesti *saama-*futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest“ 1936a). Annika Viht on jälginud tuleviku väljendamiseks kasutatud verbitarindeid 17.–18. sajandi piiblikeeles (Annika Kilgi „Tuleviku tulekust: tulevikulisuse väljendamisest meie esimestes piiblitõlgetes“ 2010), Kristiina Ross *saama-*tulevikku 17.–19. sajandi kirjakeeles („Vanad uuendused lõuna- ja põhjaeesti keeles“ 2013b). Kunagisest *võtma-*tulevikust ja selle grammatiseerumiskäigust on kirjutanud Kadri Sildvee („Tähendusmuutused grammatikaliseerumisprotsessis“ 2012) ning põhjalikumalt Külli Habicht, Piret Piiraja ja Ilona Trigel (Habicht jt „Eesti *võtma-*tuleviku lugu“ 2015, Trigel jt „Rise and fall of the TAKE-future in written Estonian“ 2015). Viimati nimetatud autorid ja Pille Penjam on kirjeldanud ka *tahtma-*tarindi kasutust muu hulgas vana kirjakeele futuurumina (Habicht, Penjam, Trigel „Kas *tahtma* tahab abiverbiks?“ 2010) ning *saama-*verbi grammatilisi ja leksikaalseid tähendusi (Habicht, Trigel „Grammaticalization of Estonian *saama* ‘to get’“ 2012, „Verbiga *saama* väljendatud leksikaalsed kategooriad ja konstruktsioonid“ 2014). Henn Saari on andnud ülevaate tulevikutähenduse väljendamiseks soovitatud *leema-*verbi kasutusest murretes, sugulaskeeltes ja keelelises kirjanduses („Quale verbum est futurum:

leema!“ 1976). Tänapäeva eesti keele *saama-* ja *hakkama-*tuleviku värskeimad uuringud pärinevad Kerli Prassilt (magistritöö ja artikkel „*Saama-* ja *hakkama-*tulevik tänapäeva eesti kirjakeeles“ 2011) ning Reili Arguselt ja Helen Kõrgesaarelt („*Hakkama-*verb lapsekeeles: kas aspektilisuse või tuleviku tähistaja?“ 2012). On kirjutatud ka *hakkama-*verbi tulevikuelsest kasutusest: selle päritolust ja kujunemisest algusfaasi väljendajaks (Miina Norvik, Piret Piiroja, Külli Prillop „Verbi *hakkama* tähendusnihked eesti ja liivi keeles“ 2014).

Saama-futuurum ‘*saama* + *ma*-tegevusnimi’ on ainus tarind, mis viitab tulevikulisusele selgelt ja ühemõtteliselt, kuid keelehooldajad on seda juba 17. sajandi lõpust saadik püüdnud vältida kui saksamõjulist keelendit. Sel konstruktsioonil on küll olemas rahvakeelne ja läänemeresoomeline taust ning see oleks võinud loomuliku arengu korral saada eesti tulevikuvormiks, kuid konstruktsioonile ei antud aega läbida loomulikku grammatiseerumisteed (Mägiste 1936a, Metslang 1994a). See võeti 1630. aastate kirjakeeles täieõigusliku futuurumivormina kasutusele saksa keele eeskujul, mistõttu on tarind hiljem mõjunud paljudele võõrapärasena. Lõunaeesti kirjakeeles tarvitati *saama-*tulevikku kuni keele hääbumiseni 20. sajandi algul. Põhjaeesti kirjakeeles oli *saama-*futuurum 1630.–1680. aastatel väga levinud ning 1690. aastaist kuni 19. sajandi esimese pooleni põlu all, siis aga asuti seda taas aktiivselt kasutama. (Ross 2013b) Taas hakati *saama-*futuurumit taunima Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusajal, kui seda vormi eitasid Oskar Loorits, Elmar Muuk, Andrus Saareste, Arnold Kask, Aleksander Vaigla, Johannes Voldemar Veski jt. Samas pidasid nende kaasaegsed Kaarel Leetberg ja Johannes Aavik *saama-*futuurumit tulevikulisuse selge väljendamise huvides paratamatuks. (Mägiste 1936a) Aavik pakkus küll sellele tarindile ka mitu alternatiivi („Keeleuunduse äärmised võimalused“ 1924a, „Tuleviku väljendamine eesti keeles II“ 1935). Üks neist oli *re-*tunnuseline tulevik, nt *paluren* ‘ma saan paluma’ (Aavik 1924a: 130), mille eeskujuks olid prantsuse samuti *r-*ilised tulevikuvormid, vrd *je demanderai* ‘ma saan paluma’ (Chalvin 2008: 110–111). Veel soovitas Aavik *leeb*, *laab*, *laneb* või *taneb* abil moodustatud tulevikku: *see saab olema parem* asemel saaks öelda *see leeb ~ laab ~ laneb ~ taneb olema parem* (Aavik 1935). Paar aastakümnet hiljem asus *leema-*tulevikku propageerima ka Paul Ariste. Henn Saari avaldas seepeale artikli („Quale verbum est futurum: *leema!*“ 1976), kus kirjeldas *leema* kasutust keelekirjanduses,

kirjakeele ajaloos, murretes ja sugulaskeeltes, jõudes järeldusele, et keeleomane oleks *leema* tuleviku abiverbina üksnes ühendis *mas-vormiga* (nt Wiedemannil *teize mailmas leme seda sel'geste nägemas*), kuid sellise uue liitvormi omatahtsi grammatikasse toomine oleks Saari sõnul liiga julge samm.

Ükski pakutud *saama*-tuleviku alternatiividest käibele ei tulnud ning *saama*-tarind pole kuhugi kadunud. Nüüdiskeeles kasutatakse *saama*-futuurumit eelkõige tegusõnaga *olema* (*Alati on olnud, on ja saab olema maailmas õnnetuid, keda ei aita arst, keda ei lohuta ega kinnita ei kunst ega kirjandus*), vähem teiste staatiliste verbidega. (Metslang 1997a: 228–229) Kerli Prass leidis oma magistritöös aja-kirjanduskeelt uurides, et seisundiverbiga kasutusjuhud moodustasid kogutud *saama*-futuurumitest lausa 97% (nt *Füüsilise isiku tulumaksu osa riigituludes ei muutu oluliselt, selle suurus saab sõltuma tulumaksu-määra vähenemise trepiastmete asukohast ja kõrgusest*) ning tegijad olid sellistes lausetes enamjaolt abstraktsed ja elutud (nt *Pühapäeval lubab valima minna 71% inimestest, kuid tegelik valimisaktiivsus saab olema kümnekond protsenti väiksem*). Ajavahemikul 1997–2007 suurenes vaadeldud tekstides pisut verbide hulk, millega *saama*-tulevikku kasutati (lisandusid nt *paiknema, ilustama, kuuluma*), kuid neid oli endiselt vaid kümnekond. (Prass 2011b)

Hakkama on tuleviku abiverbina küll läbinud loomuliku grammatiseerumistee (tähendused 'kinni hakkama' > 'algama' > 'tulevikus toimuma'), kuid seondub veel sedavõrd tugevalt alguse tähendusega, et tarindit '*hakkama + ma*-tegevusnimi' saab kasutada üksnes tegevuste kohta, mis nii algavad kui ka toimuvad tulevikus (*Külalised hakkavad sööma restoranis*). (Metslang 1997a: 229) *Hakkama-* ja *saama*-tuleviku kasutusvalad erinevad teineteisest märkimisväärselt. Kerli Prassi uuritud 1997.–2007. aasta ajakirjandustekstides esines *saama*-tulevikku üksnes 15 verbiga, millest enamik olid staatilised, ning tegijad olid enamasti abstraktsed ja elutud, *hakkama*-tulevikku aga esines 346 verbiga, millest enamik olid dünaamilised (nt *juhtima, sõitma, tootma*), ning tegijad olid tavaliselt konkreetseid ja elus (nt *Kahe nädala eest nimetati Venemaa uue valitsuse esimeseks asepeaministriks reformimeelne Anatoli Tshubais, kes hakkab vastutama turumajandusreformide eest ning lahendama maksmata jäänud pal-kade ja pensionide küsimust*). (Prass 2011a)

Reili Argus ja Helen Kõrgesaar („*Hakkama*-verb lapsekeeles: kas aspektilisuse või tuleviku tähistaja?“ 2012) on täheldanud, et eesti lapsed asuvad *hakkama*-verbiga väljendama kolmanda eluaasta alguse algust ja neljandast eluaastast saadik ka tulevikku.

Võtma-tarind ‘*võtma* + *da*-tegevusnimi’, mis oli vanemas rahva-keeles ja 17. sajandi kirjakeeles väljendanud algust, võeti esimeses eestikeelses Piiblis kasutusele ka lähteteksti futuurumivormide vastena, nt 1739. a Piibli lauses *ma wottan palju rahwa ülle wallitseda* ‘ma hakkam valitsema paljude rahvaste üle’ (Habicht jt 2015). *Võtma*-konstruktsioon on üks esmapiibli keele iseloomulikke jooni (Ross 2006), mida Piiblit toimetanud Thor Helle algsete tõlkijate teksti rohkesti lisas (Kilgi 2011: 99). 18.–19. sajandi kirjakeeles sagenes *võtma*-konstruktsiooni kasutus tunduvalt, 19. sajandi keskpaigast saadik hakati aga üha enam pidama tulevikulisust ebaestipäraseks kategooriaks ning tõrjuma keelekasutusest kõiki tulevikukonstruktsioone. Sellega lõigati läbi seni loomulikult kulgenud grammatiseerumistee ega kasutatud enam *võtma*-tarindit tuleviku väljendamiseks. Tänapäeval kasutatakse konstruktsiooni küll eelmistel grammatiseerumisastmetel tahtelise alustamise ja suvatsemise tähenduses (nt *Ja ühel hetkel ei ole kedagi, kes võtab kanda kindlustusriski, kuna määratus on kasvanud liiga suureks*), kuid märksa vähem kui 18.–19. sajandil ning üle poole juhtudest püsiühendis *kuulda võtma*. (Habicht jt 2015)

Tahtma-tulevikku ‘*tahtma* + *da*-tegevusnimi’ leidub kirjakeeles alates 16. sajandi esimestest säilinud eestikeelsetest tekstidest ning pisut veel 19. sajandilgi (nt Kreutzwaldil 1850. a *Ma tahhan ommiko warra wõidu sõnu teile lausuda, mis ühhe kuulsa Allotagguse targa suust õppisin*). Konstruktsiooni kasutati tulevikutähenduses saksa *wollen*-tarindi eeskujul, nt Stahli 1641. a jutluseraamatus on *minna tahan teid rõhmustama* saksakeelseks vasteks *Jch wil euch trösten*. *Tahtma*-tuleviku taandumise põhjuseks võibki pidada osalt hoidumist sellest kui võõrmõjulisest keelendist ja osalt *saama*-tuleviku domineerimist tulevikulisuse väljendajana. (Habicht jt 2010: 135–137)

Pidama-tulevik ‘*pidama* + *ma*-tegevusnimi’ oli väga levinud enne ja pärast *saama*-tuleviku esimest õitseagega. Neis 1600.–1730. aastate piiblitõlgetes, kus *saama*-futuuri ei kasutatud, vahendati algteksti tulevikuvorme suuresti just *pidama*-tulevikuga (Kilgi 2012b: 25–26).

Kõneviisid

Kõneviisikategooria koosseis

§ 179 EKG järgi on eesti keeles viis kõneviisi: kindel, tingiv, kaudne, käskiv ja möönev. Varem oli *gu-*, *ku-*tunnuseline kõneviis olnud eraldi kõneviis ka Mihkel Veske, Karl August Hermann ja Tiit-Rein Viitso käsitles. Viimase eristatud kõneviisid ongi EKG-s eeskujuks võetud. (Erelt 2002: 112) Mitmed teised autorid (nt Valgma, Rimmel 1970 ja Viks 1992) mõõnvat kõneviisi ei erista.

Huno Rätsepa (1971) järgi on eesti keeles aga kolm kõneviisi: kindel, tingiv ja käskiv, juhul kui kasutada lisaks kõneviisikategooriast kõrgemat teatelaadikategooriat, millel on kaks liiget: otsene ja vahendav teatelaad. Kindlal ja käskival kõneviisil on kaks vormivarianti: otsese ja vahendava teatelaadiga.

Tingiv kõneviis

§ 180 Tingiva kõneviisi vormide kujunemise kirjeldustest on ülevaate andnud Jaak Peebo (diplomitöö „Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirja-keeles“ 1957). Arnold Kask on rekonstrueerinud hilisläänemeresoome konditsionaali **ksi-*tunnuselisena. Tänapäeva eesti keeleski on tingiva kõneviisi tunnuseks eesti ja liivi keeles *-ks(i)*, läänemeresoome kirderühma keeltes aga *-isi* (< **-η(t)si* või **-n(t)si*). On arvatud nii seda, et *-isi* ja *-ksi* pärinevad ühisest algkujust (**-ńc* või **-ńś*), kui ka seda, et juba läänemeresoome murretes tarvitati neid erinevaid konditsionaali tunnuse kujusid (Laanest 1975: 154, Häkkinen 2002: 104). Tõenäolisemaks võib pidada teist varianti, st et **ńc/ńś-* ja **ks-*konditsionaal on eri algupära (Häkkinen 2002: 104).

Tingiva kõneviisi käsitlemisest grammatikakirjanduses on kirjutanud Jaak Peebo (diplomitöö „Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirja-keeles“ 1957) ja Juhan Peegel („Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis“ 1957).

Tingivat kõneviisi murretes on kirjeldanud Ilse Korjus (diplomitöö „Tingiv kõneviis eesti murretes“ 1952). Karksi murraku deminutiivsest optatiivist on kirjutatud Karl Pajusalu („Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. Tähelepanekuid eesti murrete verbimorfoloogiast“ 1989). Lembit Vaba sõnutsi võib deminutiivse soovkõne puhul tegu olla läti mõjuga, kuna läti keeles esineb deminutiiviliitega verbe, mille imperatiivvormid sarnanevad Karksi hellitava või meelitava soovkõnega,

kuid seda oletust tuleks veel uuringutega kontrollida („Sõnake deminutiivsest optatiivist“ 1992).

Enamikus Põhja-Eesti murrakutes kasutatakse *ks(i)*-tunnust (nt Põie *reagitaks*, Hag *soaks*, Iis *süeksin*, HJn *tieks* ~ *tieksivad*). Lääne- ja idamurde lõunapoolseis murrakuis ja Kesk-Eesti siirdemurrakutes leidub ka Lõuna-Eesti murrete mõjulist *s*-tunnust (nt Var *palus*, Ksi *tules*, Kod *akkas*). *-s* on üldlõunaeestiline tunnus (nt Trv *tahas*), mille kõrval esinevad Tartu ja Võru murdes ka *-ssi* ja *-si* (nt Võn *saadas* ~ *saadašsi*, Kar *kasvařtas* ~ *kasvařtasi*) ning Setu murdes *-si* ja *-se* (*joosi*[?], *teřtäre*). Rannikumurdes on *-ks(i)* (nt Jõe *akkaks*) kõrval kasutusel *-isi* (nt Kuu *veisin*) ja *-iksi* (nt Vai *söiksin*). Eelistatakse pöördelõputa vorme, mis on ainuvaldavad läänemurdes, Mulgi murdes, Võru murdes, Kesk-Eesti siirdemurrakutes ja keelesaartel ning ülekaalus saarte, kesk- ja Tartu murdes. Pöördelõpud on säilinud üksnes rannikumurdes ning sagedased ka idamurdes. (Korjus 1952)

Mati Erelt („Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise viise eesti keeles“ 1990: 38–39) on pidanud üheks isikulõppudeta konditsionaalivormi tekke põhjuseks soovi vältida viitamist kõnelejale või kuulajale (*Selle töö teeks ära mõne tunniga; Teeks midagi, aga ei viitsi*). Oletust toetavad Renate ja Karl Pajusalu uuritud suulised argivestlused („The conditional in everyday Estonian: Its form and functions“ 2004), kus eelistati kõikjal peale ainsuse teise pöörde lühemat vormi. Pöördelõputa vorme kasutati muu hulgas ettepanekutes, kus nõnda välditi otsest viidet isikule, kellele mingit ülesannet sooviti anda (*peaks helistama tädi Juulile; tahaks tegelikult mingit raviteed; ma loodan, et kalapulki võiks teha*). Pikki vorme kasutati aga alati koos isikuliste asesõnadega, nii et isik oli topelt markeeritud (*me viskaksime*).

Ehkki ajaloolistes kohamurretes on levinumad pöördetunnuseta tingiva kõneviisi oleviku jaatusvormid, oli kirjakeele normingu järgi pikka aega lubatud üksnes pöördetunnusega konditsionaal. Siiski juhtisid paljud uurijad tähelepanu sellele, et tegelikkuses kasutatakse tingivas kõneviisis mõlemat liiki vorme (nt Jõgever 1920a: 66, Hint 1969: 135, Viitso 1976: 159). 12. märtsil 1980 otsustas vabariiklik õigekeelsuskomisjon lubada ka pöördetunnuseta vorme, põhjendades seda nende laia levikuga tegelikus keelekasutuses, pika ja lühikese vormi stiili erinevuse puudumisega ning pöördelõputa vormide keeleomasusega (ka kaudse ja möönva kõneviisi vormistikus on isikuvormid ühesugused) (Kerge 1980).

Kirjakeele tingiva kõneviisi mineviku sünteetilise rööpvormi ajalugu ulatub 1920. aastatesse. 1922. aastal soovitas Oskar Loorits „paari meie vanema keelemehe ja rühma keeleteaduse üliõpilaste nimel“ võtta tingiva ja kaudse kõneviisi minevikus kasutusele mitmesõnaliste asemel paremini kõlavad ühesõnalised vormid, millele on paralleelne ka sugulaskeeltes ja Tartu murdes („Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik“ 1922). Edaspidi saaks väljenduda senisest märksa ladusamalt, vrd *oleksin tulnud, kui mina terve olnud oleks* ja pakutud alternatiiv *tulnuksin, olnuksin terve*. Konditsionaali 20. sajandi kirjakeeles on jälginud Mirja Jõgi (bakalaureusetöö „Konditsionaali minevikuvormide kasutus 1930.–1990. aastatel eesti kirjakeeles“ 2008), kelle uuring näitab, et Looritsa soovitatud sünteetilised vormid hakkasidki 1930. aastail levima. 1950. aastail, kui keeleuendusliikumine oli põlu all, kasutati vähem ka uuenduslaste soovitatud konditsionaalivorme. Taas elavnes nende kasutus 1970. aastail ning järsult produktiivsemaks muutusid need 1990ndail. (Jõgi 2008)

Mare Kitsnik („Tingiv kõneviisi eesti B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles kui keeleoskuse arengu näitaja“ 2015) on vaadelnud tingiva kõneviisi vorme kirjalikus õppijakeeles. Ilmnes, et B2-taseme õppijad kasutavad konditsionaali rohkematest sõnadest ning enamates vormides ja funktsioonides, olles seejuures ka keeleliselt täpsemad. Renate Pajusalu, Pirko Tõugu, Maigi Vija ja Tiia Tulviste („Konditsionaali omandamisest eesti lapsekeeles“ 2011) uuritud eesti emakeelega lapse keelde ilmusid esimesed tingiva kõneviisi vormid kahe aasta vanuses ning muutusid regulaarseks umbes pool aastat hiljem, kolmeaastaselt tulid kasutusele esimesed pöördelõppudega vormid. Esimesed konditsionaali minevikuvormid ilmusid uuritud lapse keelde samuti kolme aasta vanuses ja olid küll morfoloogiliselt õigesti moodustatud, kuid mitte veel kasutusel täiskasvanupärastes funktsioonides (nt *olen näinud küll, et minu, et üks Pitsu oleks käpaga siit tardrikust lusika peale pannud ja poleks suhu pistnud*).

Palju on uuritud konditsionaali funktsioone ja süntaktilist kasutust. Seda on teinud Ilse Korjus (diplomitöö „Tingiv kõneviis eesti murretes“ 1952), Jaak Peebo (diplomitöö „Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirjakeeles“ 1957), Juhan Peegel („Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis“ 1957), Helle Metslang („Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional?“ 1999a, „Soome konditsionaalivormide vastetest eesti

keeles“ 1999b), Kathy Sarapuu („Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades“ 2003), Renate ja Karl Pajusalu („The conditional in everyday Estonian: Its form and functions“ 2004, „Ways of showing and concealing the person: The conditional in Estonian conversation“ 2005, „Konditsionaal relatiivlauses“ 2010), Marilis Ehvert (bakalaureusetöö „Konditsionaalivormide kasutamine MSN-vestlustes“ 2010, magistritöö „Konditsionaalist kõrvallausetes“ 2012).

Käskiv kõneviis

§ 181 Imperatiivi algne tunnus oli **-k*, mis esines ainsuse teise pöörde lõpus (Häkkinen 2002: 101). On arvatud, et see on arenenud kunagisest deverbaalsest noomenilõpust (nt Laanest 1975: 153), kuid imperatiivi ja eriti ainsuse teise isiku kesksuse tõttu tundub tõenäolisem, et **-k* näol on siiski tegu iidse imperatiivi tunnusega (Häkkinen 2002: 101). Mitmuse teises pöördes kasutati kunagi oletatavasti imperatiivi tunnust **-ka ~ *-kä*, millele liitus veel teise isiku tunnus **-ta ~ *-tä*, **-tä ~ *-tä* või **-te ~ *-te*. Isikulõpu klusiil *t* jäi astmevahelduskeeltes, sh eesti keeles, rõhutu silbi järel nõrka astmesse ja kadus; sama nähtus üldistus kaasrõhulise silbi järel. Eesti keele tänapäevases imperatiivi tunnuses *-ge ~ -ke* pärineb *e* ilmselt isikulõpust **-te ~ *-te* (Laanest 1975: 153), nt *lennel-ge < *lendel-kä-de-t* (Rätsep 1982: 7). Mitmuse esimese pöörde vorm sisaldas sama imperatiivi sufiksit ja isikulõppu (Laakso 2001: 191), nt *lennel-ge-m < *lendel-kä-mme-t* 'lennelgem'.

Imperatiivi kolmanda pöörde tunnusele **-ko ~ *-ka* liitus läänemeresoome algkeeles sufiks **-hen (< *-sen)*, nt **hakkat-ko-hõn > hakaku* (Laakso 2001: 191). Kolmandas pöördes kasutatakse soome, vadj ja eesti keeles imperatiivi tunnust **-ko ~ *-kö*, kusjuures eesti keeles on *o* muutunud *u*-ks (*-ku ~ -gu*). Karjala, vepsa ja isuri keeles esineb ka seal tunnus **-ka ~ *-kä*, liivi keeles on aga säilinud ainult tunnuse klusiil (Laanest 1975: 154). **-ka ~ *-kä* ja **-ko ~ *-kö* jaotuvuse põhjal on oletatud, et algselt oli neil kahel sufiksil erinev funktsioon (Laakso 2001: 192). **-ko*-sufiksistest arenenud vormid on tänapäevastes läänemeresoome keeltes kasutusel muu hulgas ka optatiivses ehk soovivas tähenduses ning laiemalt kui üksnes kolmandas pöördes (Laanest 1975: 154). On arvatud, et **-ko* võib olla tekkinud **ka*-st nõnda, et *A*-vokaali on sulandunud mingi tuletusliide, ilmselt deminutiivne **-j* (Häkkinen 2002: 102).

Käskivat kõneviisi vanas kirjakeeles on vaadelnud Aino Valmet („Der Imperativ in der ältesten estnischen Schriftsprache (16. und 17. Jahrhundert)“ 1981a), Dagne-Anete Soontalu (bakalaureusetöö „Deontilise modaalsuse leksikaalsed ja grammatilised väljendusvahendid 18. sajandi eesti kirjakeeltes“ 2015), uuemas kirjakeeles Viima Raudsepp (diplomitöö „Käskiv kõneviis ja käsu-keelu väljendamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles“ 1957), Helle Metslang („Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles“ 2006b), Mariliis Miil (bakalaureusetöö „Direktiivsuse väljendamise vahendid trükireklaamides“ 2007) ja Katrin Mandra (magistritöö „Deontiline modaalsus eri tekstiliikides“ 2007).

Imperatiivile murretes on keskendunud Julius Mägiste („Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist“ 1940); Petar Kehayov, Liina Lindström ja Ellen Niit („Imperative in interrogatives in Estonian (Kihnu), Latvian and Livonian“ 2011).

Imperatiivvormistiku hiljutistest muutustest on kirjutanud Mati Erelt ja Helle Metslang (Erelt, Metslang „Grammar and Pragmatics: Changes in the Paradigm of the Estonian Imperative“ 2004; Erelt, Metslang „Nihetest eesti imperatiivi paradigmas“ 2007; Erelt „Keeldkõne vormidest“ 2013b). Käskiva kõneviisi paradigma keskmesse kuuluvad teise pöörde vormid on kõige stabiilsemad, ülejäänud vormid varieeruvad nii morfoloogiliselt kui ka semantiliselt. Kolmanda isiku imperatiivvormid on ilmselt kujunenud soovi või vajadust väljendavatest *gu-* ~ *ku-*tunnuselistest jussiiivormidest, mis muutusid direktiivseks, kui soovi kuulajast sai käsu vahendaja (*Kes rahul ei ole, küsigu kaebuste raamatut*). Kolmanda isiku käsu väljendamiseks kasutatakse ka *las*-tarindit (*Las Peeter kutsub arsti*). Mitmuse esimese pöörde *gem-* ~ *kem-*tunnuselised vormid esinevad üksnes formaalses registris (*Osakem seda hinnata!*), tavaliselt on mitmuse esimesele isikule suunatud käsk aga kindlas kõneviisis (*Kutsume arsti!*). (Erelt, Metslang 2004) Sama isiku eituses kasutatakse peamiselt *ärgem tehkem-* ja *ärme teeme-*tüüpi vorme, vähe levinud tüübid on *ärme tehkem* ja *ärgem teeme*. Sageli kasutatakse ka pöördetunnuseta põhiverbiga *ärme tee-* ja *ärgem tee-*tüüpi vorme (Erelt 2013b).

Käskivast kõneviisist suulises keeles on kirjutanud Helle Metslang (nt „Imperative and related matters in everyday Estonian“ 2004b), Leelo Keevallik („Käskiv kõneviis nõustavas vóorus ja vastuste tüpoloogia“ 2008) ja Helena Teemets (magistritöö „Direktiivid eesti keele

argivestlustes“ 2012). Käskiva kõneviisi vorme hoidja- ja lapsekeeles on kirjeldanud Andriela Rääbis („Direktiivisekventsid isa ja tütre suhtluses: juhtumianalüüs“ 2012) ja Teele Siska (bakalaureusetöö „Imperatiivi kasutusest ühe lapse kõnearengu varasel perioodil“ 2013). Uuringutest selgub, et käskiv kõneviis on üks levinumaid direktiivsuse väljendamise vahendeid (Metslang 2004b, Metslang 2006b, Teemets 2012). Nii nagu uurijad on kirjeldanud teisi käsu väljendamise vahendeid peale käskiva kõneviisi vormide, on nad andnud ülevaate ka nende vormide muudest ülesannetest peale käsu väljendamise. Näiteks saab imperatiiviga väljendada lubatavust (*tulgu kas või kohe ja hakaku tööle*; Metslang 2006b), näidata nõusolekut (A: *oota ma otsin pastaka*, B: *otsi*; Keevallik 2008) või juhtida millelegi tähelepanu (*näe, mis uss nüüd teeb*; Siska 2013).

Sellest, et eesti lapsevanemad jagavad käsklusi rohkesti ja teistsuguse kultuuritaustaga lapsevanematest rohkem, kirjutab juba 1990. aastail psühholoog Tiia Tulviste kolleegidega, analüüsimate seejuures enamasti käsklustes kasutatud keelevahendeid (nt Tulviste, Raudsepp „The conversational style of Estonian mothers“ 1997; Junefelt, Tulviste „American, Estonian and Swedish mothers’ regulation of their children’s discourse construction“ 1998; Tulviste jt „Regulatory comments as tools of family socialization: A comparison of Estonian, Swedish and Finnish mealtime interaction“ 2002). Mitmes hiljutises suulise kõne analüüsis pole samuti keskendutud keelevahendite kirjeldusele, vaid direktiivide liigitamisele lausungitüüpidesse (Olga Gerassimenko, Riina Kasterpalu, Mare Koit, Andriela Rääbis, Krista Strandson „Direktiivsed aktipaarid eestikeelsetes infodialoogides ja nende automaatne tuvastamine“ 2010, Helen Kõrgesaar „Direktiivsed kõneaktid ja nende kasutamise dünaamika isa-ema kõnes: juhtumiuuring“ 2014).

Möönev kõneviis

§ 182 Mõõnva kõneviisi vormide käsitlemise ajaloost on kõige põhjalikumalt kirjutanud Mati Erelt („Does Estonian have the jussive?“ 2002, „Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Öeldis“ 2013a; Erelt, Metslang „Grammar and pragmatics: Changes in the paradigm of the Estonian imperative“ 2004), lisaks temale ka Pille Penjam („Jussiivi kasutusest vanas kirjakeeles“ 2005a) ja Heiki-Jaan Kaalep („Eesti verbi vormistik“ 2015).

gu- ~ *ku-*tunnuseliste vormide olemasolu ka väljaspool kolmandat isikut mainisid 17. sajandi lõpus Hornung ning 19. sajandil Ahrens ja Wiedemann. Veskel (1879) ja Hermannil (1884) oli esmakordselt olemas ka omaette *gu-* ~ *ku-*tunnuseliste vormide kõneviis, seejärel aga jäeti see peaaegu sajandiks keelekirjeldustest välja ning *gu-* ~ *ku-*tunnuselisena esitati üksnes imperatiivi kolmanda isiku vorm.

Taas juhtisid tendentsile kasutada *gu-* ~ *ku-*tunnuselist käsu vormi kõigis pööretes tähelepanu Fanny de Sivers (1969: 60–61) ja Mati Hint (1969: 335). (Erelt 2002: 110–111, Penjam 2005a: 68–69) Mati Hindi tähelepanekust ajendatuna analüüsis Huno Rätsep huvipakkuvaid käsu vorme artiklis „Kas kaudne kõneviis on kõneviis?“ (1971), jõudes järeldusele, et tegu on omaette paradigmaga, mille kirjeldamiseks oleks otstarbekas kasutada kõneviisikategooriast kõrgemal seisvat teatelaadikategooriat (tänapäeval nimetatakse seda evident-siaalsuseks). Kategoorial on kaks liiget: otsene teatelaad, mil kõneleja on ise info allikas, ja vahendav teatelaad, mil kõneleja vahendab kelleltki teiselt saadud infot. Kindlal ja käskival kõneviisil on selle käsitlemise kohaselt kaks varianti: kindla kõneviisi otsese teatelaadiga paradigma on praeguse tavakäsitluse indikatiiv (*sa*) *teed* ja vahendava teatelaadiga paradigma praeguse tavakäsitluse kvotatiiv (*sa*) *tegevat*, käskiva kõneviisi otsese teatelaadiga paradigma aga on praeguse tavakäsitluse imperatiiv (*sa*) *tee* ja vahendava teatelaadiga paradigma praeguse tavakäsitluse jussiiv (*sa*) *tehku*. Seega on eesti keeles kokku kolm kõneviisi: indikatiiv kahe paradigmaga, imperatiiv kahe paradigmaga ja konditsionaal. (Rätsep 1971) *gu-* ~ *ku-*tunnuselisi vorme omaette kõneviisina käsitlema hakata soovitas Tiit-Rein Viitso (1976: 157–158) ning seda EKG-s tehtigi.

EKG *gu-* ~ *ku-*tunnuseline jussiivi paradigma väljendas põhitähendusena kaudset käsku, mis oli suunatud kellelegi peale kuulaja või lähtus kellestki peale kõneleja. Selline vahendatud käsku tähistav vorm esines kõigis isikutes (ma, sa, ta, me, te, nad *elagu*), umbisikulises tegumoes (*elatagu*) ja minevikus (ma, sa, ta, me, te, nad *olgu elanud*). Imperatiiv seevastu väljendas üksnes kõneolukorras otse kõnelejalt kuulajale edastatavat käsku (*ela*, *elage*, *elagem*), mistõttu sellel puudusid 3. isiku, ainsuse 1. isiku, mineviku ja umbisikulise tegumoe vormid. (EKG I: 82–83)

Hiljem on Mati Erelt kõneviiside funktsioonid ja vormid pisut teisiti jaganud, pidades imperatiivi ülesandeks väljendada igasuguseid

käske, mille edastajaks on kõnesituatsioonis viibiv kõneleja, isegi juhul, kui need on suunatud kõnesituatsioonist väljaspool viibijale (Erelt 2013b: 30). Seega kuuluvad tema lauseõpetuse sissejuhatuses erinevalt EKG-st imperatiivparadigmasse ka *gu-* ~ *ku-*tunnuselised 3. isiku ja umbisikulise tegumoe vormid, mis väljendavad kõnelejalt kõneolukorrast eemal viibijatele suunatud käsku (*Peeter viigu oma naine haiglasse, Viidagu see risu siit minema!*), 3. pöördes erandina ka kõneolukorra osalistele suunatud käsku (*Ants ja Jüri jäägu siia, teised võivad ära minna*) (Erelt 2013a: 134, 138). Jussiivi ülesandeks jääb aga väljendada evidentsiaalsust ehk seda, et käsu allikaks on keegi teine peale kõneleja (*Arst ütles, et Ott oodaku ukse taga*), samuti optatiivsust ehk soovi (*Poliitikud mõelgu rohkem rahva peale!*) ja kontsessiivsust ehk mööndust (*Olgu ma pealegi noor ja rumal, küll ma kasvan!*). Jussiivparadigmasse on võrreldes EKG-ga lisandunud mineviku kesksona kujuline preteeritum (sa, ta, te, nad *teinud; tehtud*), mis väljendab soovivat tähendust (*Õelnud siis kohe, et sa ei saa tulla; Eks mindud siis õigel ajal magama*). (Erelt 2013a: 141) Optatiivseid mineviku partitsiipe oli jussiivi preteeritumina esimesena käsitleanud Karl Pajusalu („Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. Tähelepanekuid eesti murrete verbimorfoloogiast“ 1989; doktoritöö „Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi“ 1996; Liena Muižniece, Helle Metslang ja Karl Pajusalu 1999a) ning kesksõnade soovivas tähenduses kasutust olid täheldanud veel Andrus Saareste, Fanny de Sivers ja Julius Mägiste (Erelt 2013a: 142).

Erelti käsitlust kritiseerinud Heiki-Jaani Kaalepi arvates („Eesti verbi vormistik“ 2015) on seal ülearu arvestatud vormide funktsioone lauses ja liiga vähe vormi enda kuju ning seda, et *gu-* ~ *ku-*tunnuselistes vormides puudub isikutunnus, mistõttu pole mõttekas üritada neid pöördekatagooriaga seostada. Kaalepi järgi pole põhjust kasutada keele kirjeldamiseks möönvat kõneviisi, millel puudub omaette tunnus, vaid võib öelda, et imperatiivi 3. pöörde vorme kasutatakse paljudes erinevates funktsioonides.

Kuna möönvat kõneviisi on omaette kõneviisina käsitletud vaid paar aastakümnet (sest Veske ja Hermannini vastav arusaam ei leidnud teed järgmistesse keelekirjeldustesse), on sellele pühendatud siiani vähe eriuurimusi. Neist põhjalikem on Pille Penjami ülevaade möönvat kõneviisi funktsioonidest 17.–20. sajandi vaimulikus kirja-keeles („Jussiivi kasutusest vanas kirjakeeles“ 2005a). Jussiivi omaette

paradigmana tõlgendamise eelses kirjanduses võib jussiivivorme leida imperatiiviteemalistest töödest, nt Viima Raudsepa diplomitöös tuuakse ilukirjandusest nopitud laused *Mina aina muretsegu teie eest; Mõisas elu puhas, aga meie segagu rohkem aganaid leivale!*; *Käratas, et kohelgu vana Kikerpill teda viisakamalt, tema olevat intelligentne inimene* (Raudsepp 1957: 50, 52). Pille Penjami (2005a) uuringu andmeil kasutati jussiivi juba 17. sajandi esimesel poolel kõigis tänapäevastes funktsioonides. Haruharva esines üksnes vahendatud käske (nt Stahlil *Palluket agkas / eth ep teije pegkeneminne sündko talwel echk põhal pehwal*). Seetõttu ei ole kindel, kas jussiivi evidentsiaalne ehk kaudset käsku väljendav funktsioon oli toleks ajaks juba välja kujunenud, eriti kuna need vähesedki vahendatud käsud olid alati suunatud kõneolukorra välisele isikule, mis samuti tingis jussiivi kasutamise. 17. sajandi kirjakeeles näib jussiivi olevat kasutatud, otsides vastet saksa konjunktiivi preesensile (nt Rossihniusel *Töttelikult / töttelikult / minna ütle sinnule / se olckut sihs / et kenckit wastsest sündinut sahb / ei woi temma sedda Iumala rickust mitte netta, sks Warlich / Warlich / Ich sage dir / Es sey denn / das jemand von newen geboren werde / kan er das Reich GOTTes nicht sehen*).

Maria-Maren Linkgreim on uurinud vahendatuse väljendamise viise 1890.–1990. aastate aja- ja ilukirjanduskeeles (Maria-Maren Sepper, bakalaureusetöö „Evidentsiaalsus eesti keeles ja selle väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul“ 2002a, „Evidentsiaalsuse väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul“ 2002b, magistritöö „Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles“ 2006, „Indirectal in Literary Estonian“ 2007). Vähestest leitud jussiivivormidest väljendas vaid osa vahendatud käsku, ülejäänud andsid edasi jussiivi teisi põhitähendusi mööndust ja soovi (Sepper 2005: 86).

Birute Klaas-Lang on kõrvutanud vahendatud käsu väljendamist eesti ja leedu keeles (Birute Klaas „Reported commands in Lithuanian compared to Estonian“ 2002).

Osa keeleuurijaid on arvanud, et möönva kõneviisi vormistik on välja kujunenud imperatiivi 3. isiku vormi üldistumisest kõikidesse isikutesse (nt Hint 1969: 335, Metslang, Pajusalu 2002b: 162, Erelt 2002: 114–115). Mati Erelt ja Helle Metslang on hiljem oma seisukohta muutnud ning jõudnud järeldusele, et soovtähenduses kasutatava jussiiviparadigma alusel on välja kujunenud käskiva kõneviisi 3. pööre (Erelt, Metslang 2004, Erelt 2013a).

Kaudne kõneviis

§ 183 Eesti kõneviisidest enim on uuritud kaudset kõneviisi. Iseäranis on huvi pakkunud kvotatiivi grammatiseerumine kõneviisiks ning selle koht evidentsiaalsuse väljendusvahendite seas. Kõige põhjalikuma ülevaate kaudsest kõneviisist ning muudest kaudsuse väljendamise vahenditest keeleajaloos, murretes, kirjakeele ajaloos ja keelekirjanduses on andnud Arnold Kask („Eesti mured ja kirjakeel“ 1984). Pärast tema üksikasjalikku kirjutist on kaudsuse väljendamist ulatuslikult edasi uuritud. Kaudne kõneviis ja evidentsiaalsuse väljendamine laiemalt oli 1990. aastail eesti morfosüntaksi ajaloo uurijate meelisteema (Pajusalu 2003a: 178).

Kaudse kõneviisi päritolu selgitusi on pakkunud Villem Grünthal („Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä“ 1941), Martti Airila („Viron kielen *oratio obliqua*'sta“ 1935), Julius Mägiste („Eesti nn. *da*-infinitiivilise kaudse kõneviisi selgituseks“ 1952, „Lisiä viron *oratio obliquan* ja s.-ugr. *accusativus cum infinitivo*-rakenteiden historiaan“ 1955), Osmo Ikola („Viron ja liivin modus obliquuksen historiaa“ 1953), Arnold Kask („Kaudse kõneviisi päritolust eesti keeles“ 1985), Lyle Campbell („Some grammaticalization changes in Estonian and their implications“ 1991), Paul Alvre („Anmerkungen zum obliquen Modus im Estnischen und Livischen“ 1993a), Ago Künnap („*Elanud kord ...*“ 1992, „On the Uralic indirectal“ 1994), Liena Muižniece, Karl Pajusalu ja Helle Metslang („Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine“ 1999a), Petar Kehayov ja Florian Siegl („The evidential past participle in Estonian reconsidered“ 2007) jt. Lühiülevaate tekkehüpoteesidest on andnud nt Arnold Kask (1984: 270–273) ja Mati Erelt (2013a: 147–148). Kaudse kõneviisi oleviku vormid arvatakse olevat kujunenud konstruktsioonidest, kus kõnelemist, tajumist või teadmist väljendavat verbi laiendas partitsiip või infinitiiv, mis muutus käändelisest vormist pöördeliseks, nt *lootsin sind hea mehe olevat* → *sa olevat hea mees* (Kask 1984: 270). Kaudse kõneviisi minevikuvormiga (*sa olevat Raplas käinud*) samas tähenduses kasutatakse ka ainult mineviku kesksõna (*sa käinud Raplas*). Sellise väljendusviisi teket on selgitatud samuti kas infiniitvormi finiidistumisega või abiverbi *olema* ellipsiga (Erelt 2013a: 148).

Kvotatiivi murretes on lähemalt jälginud Sulev Iva („Võro kaudusõ morfofonoloogiast“ 2002) ning Helle Metslang ja Karl Pajusalu („Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na*-tunnuselise kaudsest kõneviisist“ 2002b, „Evidentiality in South Estonian“ 2002a).

Ajaloolistes kohamurretes on kaudse kõneviisi lõunaeeetilised tunnused *-vat*, *-v*, *-vet*, *-be* ja *-bev*, Lõuna- ja Põhja-Eesti murde piiril esinevad *-vad* ja *-va*. Põhja-Eesti murdes ja rannikumurdes eelistatakse kasutada samas funktsioonis *ma*- või *da*-infinitiivi või *pidama*-konstruktsiooni (nt Jõh *ta pidada oskama kõiki pillisi mängida*).

vat-tunnuseline kaudse kõneviisi olevik on levinuim Tartu murdes (nt Võn *nemä laulvat kõvaste*), kus sellele lisaks kasutatakse ka *v*- ja *vet*-tunnust (San *oll üitskõrd kõrtsin kõnõlnu ütele Karula mihele, et tiä mõistõv ka puuki tetä, Rõn tu umblevet häste*), ja Võru murdes (nt Urv *koolin opatavat häste*), kus on levinud ka *v*-tunnus (nt Urv *nainõ ei tekevgi süvvä*). Mulgi murdes seevastu eelistatakse *vet*-tunnust (nt Krk *Karksin olevet ää ärrä*), mille kõrval esinevad ka *-vat* (nt Trv *ta mõistvat juba lugeda*), *-ved* (nt Hls *tema oleved palke vedan*) ja harva *-v* (nt Krk *veli ollev haige ja tullev varsti kodu*). *v*-tunnus on iseloomulik eelkõige Tartu ja Võru murdele, vähem tuleb seda ette Mulgi murdes. *vad*-tunnust leidub Lõuna- ja Põhja-Eesti murrete piiril (nt Pst *timä ei õpvad*) ja veel mõningais Põhja-Eesti murrakuis (nt Muh *mõnes kohtas olevad viel süömist*). *va*-tunnus esineb samuti Lõuna- ja Põhja-Eesti murrete piiril (nt Saa *tema oleva maal, luuletava, loge-leva*). Üksnes Helmele on registreeritud *be*-tunnuselised (nt Hel *nemä ütleva, et miä enäp ilusast ei kõnelebe, ei saabe miu kõnest aru*) ning Rõuge ja Hargla murrakus *bev*- ~ *bõv*-tunnuselised kvotatiivi (nt Har *tsiga süübev väega häste, süübev paelu ubinõid; ta ei juubõv lämmit piima*).

Põhja-Eesti murretes eelistatakse kaudset kõneviisi väljendada *da*-tegevusnimega. *da*-tegevusnimeline kaudne kõneviis on populaarne osas saarte murdest (nt Jäm *naist ta'p tahta võtta*), läänemurdest (nt Mär *sellest tulla paelu aigusi*) ja keskmurdest (nt Hag *ta osata kududa*). Harju- ja Virumaa põhjaosas, Järvamaal ja rannikumurdes kasutatakse palju ka *pidama*-tarindit (nt VMr *nad laulda ~ peavad laulma*), mis paiguti ongi eelistatud teate vahendamise viis. *de*- ~ *e*-tunnuseline *da*-infinitiivne kvotatiiv on levinud osas saarte murdest (nt Krj *ta õmmelde tasapisi*) ja läänemurde lääneosas (nt Aud *sügise tulle suured raavi masinad siia*).

ma-tegevusnimeline kaudne kõneviis on enim levinud ida- (nt *Avi sie mies ölema aige jo kevadest soat*) ja keskmurdes (nt *Tür nad laulma mitme ääle pial*), aga seda tarvitatakse ka läänemurde idapoolseimas, Vändra murrakus (nt *Vän ta ei oskama ujuda*) ning harva rannikumurde lääneosas (nt *Jõe Rootsi kuningas ja Vene kuningas olema sõdind ja neitsi peigmees olema ära tapetud*).

Haruldased on üksnes Tahkurannas esinev *ja*-tunnuseline (nt *Hää vennad oleja mõlemad joonu*) ja Tartu murde loodeosas esinev *na*-tunnuseline (nt *Puh vanast iki pisu-and olna ja luubaene käena*) kvotatiiv. *na-* ~ *ne*-tunnuselist kaudset kõneviisi on registreeritud ka saarte murdest Kaarma kandist (nt *Kaa Seigas tehna eesele linna uie maja, kuid Jüri ütles, et ta tehne eesele jõuluks uied saapad*). (Kask 1984)

Kaudse kõneviisi kasutust kirjakeele ajaloos on jälginud lisaks Arnold Kasele Maria-Maren Linkgreim (Maria-Maren Sepper, bakalaureusetöö „Evidentsiaalsus eesti keeles ja selle väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul“ 2002a, „Evidentsiaalsuse väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul“ 2002b, magistritöö „Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles“ 2006, „Indirectal in Literary Estonian“ 2007). Kristiina Ross on vaadelnud kaudse kõneviisi eelkäijana konstruktsioone, kus ütlemist, tajumist ja teadmist väljendavaid verbe laiendab infiniitne vorm (tüüpjuhul *ma*-infinitiiv või *vat-* ~ *vad-* ~ *va*-vorm) („*Verba dicendi, sentiendi et sciendi* ja neid sisaldavad konstruktsioonid 17. sajandi ja 18. sajandi alguse kirjakeeles“ 2010). Põhjaeesti kirjakeeles kasutati algul läbisegi *ma*-infinitiivi ja *va-* ~ *vat*-vormi, alates 17. sajandi lõpu keelereformist aga järjekindlalt esialgu *va-* ja seejärel *vad*-lõpulist vormi, põhjuseks ilmselt lõunaeesti mõju (Ross 2010).

Vanas kirjakeeles väljendati teate vahendatust *pidama*-tarindiga, nt 1739. a Piiblis *Ja ta ütles: Wata ma ollen kuulnud, et Egiptuses peab wilja ollema; minge sinna alla ja ostke meile seält*. 19. sajandi teisel poolel muutus üha populaarsemaks vahendatuse väljendamine *da*-tegevusnimega, nt Jannseni juttudes *Hannuse Perdi Warra olla kesk üllekohto kokkopandud ja temma tullipunnane tüttar olla üks kihwtipöis*. 1870. aastaiks oli *da*-tegevusnimest saanud eelistatud vahendatuse väljendamise vahend, kuid selle kõrval hakati kasutama ka *vat*- või *vad*-tunnuselist vormi, nt Jungil *Need olla üks kehv kalapüüdja rahvas, kes oma isade mälestusi ja nende keelt veel tundvat, ja oma*

esivanemate kombedest kinni pidavat. Aastakümneid kasutati *da-* ja *vat-*vormi paralleelselt, viimane hakkas domineerima 1920. aastatel. *vat-*tunnuseliste kaudset kõneviisi soovitasid keelekorraldajad Johannes Voldemar Veski ja Elmar Muuk, selle kasutuselevõttu soodustas ka erinevalt *da-*infinitiivist võimalus kasutada isikulisele tegumoele lisaks umbisikulist. (Kask 1984: 244–250)

Osa 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse idamurde taustaga autoreid kasutas idamurdelisi *nuvad-*lõpulisi kaudse kõneviisi minevikuvorme, nt Jakobsoni lugemikus *Aga rahva õnnepõlvel ei olla pitka viibimist olnud, sest inimesed läinuvad ülemeeliseks, teinuvad, mis kuri süda neile käskinud*. Kirjakeeles soovitas *nuvat-*lõpulise kaudse kõneviisi mineviku kasutusele võtta Oskar Loorits („Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik“ 1922). Ellen Uuspõld täheldas küll selle vormi sagenemist 1960. aastail (Uuspõld 1983: 66–67), kuid see on endiselt väga harv. Maria-Maren Linkgreimi uuritud 80 000-sõnelisse 1890.–1990. aastate aja- ja ilukirjandustekstide valimisse ei sattunud ühtki sünteetilist kvotatiivi minevikuvormi (Sepper 2007: 307).

Tänapäeva eesti keele kvotatiivi on vaadeldud eelkõige evidentsiaalsuse väljendusvahendina ning tavaliselt teiste keelte taustal. Kõige põhjalikuma keeletüpoloogilise uuringu on teinud Petar Kehayov, kes on kõrvutanud eesti ja bulgaaria, türki, makedoonia, albaania, leedu ja läti keele grammatiseerunud evidentsiaalvahendeid („Typology of Grammaticalized Evidentiality in Bulgarian and Estonian“ 2002, magistritöö „Grammatiline evidentsiaal Balkani ja Balti areaali keeltes“ 2003, „Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal“ 2004a, 2004b, doktoritöö „An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas“ 2008, „Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian“ 2009). Eesti ja leedu kvotatiivi on kõrvutanud Birute Klaas-Lang (Birute Klaas „The quotative mood in the Baltic Sea areal“ 1997), kaudsuse väljendamist eesti ja soome keeles Eili Nukka (bakalaureusetöö „Kaudsuse väljendamisest eesti ja soome keeles“ 1999).

Kvotatiivist ja muudest kaudsuse väljendamise vahenditest suulises suhtluses on kirjutanud Piret Toomet (magistritöö „Kaudne kõneviis tänapäeva eesti keele suulistes tekstides“ 1999, „Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles“ 2000). Formaalses situatsioonis eelistati Toometi uurimuse andmetel kvotatiivivormi

(*Leps ütles et maarahva küsimused on spetsiifilised aga tema olevat linnamees*), informaalses aga indikatiivi pluskvamperfekti (*Malakas oli juuksurisse läinud ja juuksur oli küsinud et kuidas ma lõikan tavalise soengu*) või *pidama*-tarindit (*kevadel ilmad pidid ilusaks hakkama minema nii et noh mt et suvi suvi pidi soe tulema*) (Toomet 2000: 254–255). Eesti lapse kaudse kõneviisi omandamist on katseliste meetoditega uurinud Reili Argus, Anne Tamm, Andra Kütt, Kadri Suurmäe ja Airi Kapanen (Tamm, Argus, Suurmäe „Evidentsiaaliid: kas uskuda või mitte? Teabe vormi mõju eesti koolieelikute käitumisele“ 2014; Argus, Suurmäe, Kütt, Tamm „Eesti kaudse evidentsiaalsuse morfoloogilise markeri omandamisest: mõistmiskatse tulemused“ 2014; Tamm, Argus, Kapanen, Kütt, Suurmäe „Evidentsiaalsuse ja episteemilise modaalsuse suhetest eesti lastekeeles käitumiskatsete põhjal“ 2015). Käitumiskatsetest selgus, et morfeemi *-vat* evidentsiaalitähenduse ehk infoallikale viitamise omandamine algas 6 aasta vanuses ning oli 9. eluaastaks lõppenud, episteemilise modaalsuse tähenduse ehk tõenäosushinnangu omandamine aga oli hoolimata edusammudest veel pooleli (Argus jt 2014, Tamm jt 2015). Nelja-aastased lapsed olid küll rohkem huvitatud mänguasjast, mille omadusi kirjeldati kindla asemel kaudse kõneviisiga, kuid kõneviisi väljendavat tähendust nad veel ei mõistnud (Tamm jt 2014). Täiskasvanutega tehtud katsest selgus aga, et ehkki enamasti eelistatakse keerulistes olukordades rääkida tõtt, kasutatakse piiratud ressursside pärast võideldes üsna tihti ka kvotatiivvormi, mis võimaldab väljenduda ähmaselt ja seega vältida nii endale kahjulikku tõerääkimist kui ka ebaetilist valetamist (Kütt jt 2014).

Keelekirjanduses on kaudsust väljendavate vormide käsitlemine aja jooksul palju muutunud. Esimesed kindlalt kaudsust väljendavana kasutatud infiniitvormid esitas verbivormistiku osana Hornung oma 1693. a grammatika infiniitvormide tutvustuses: *Minna motlin temma (tedda) siin ollewa olnud* ja *Meil rägiti meie Perremees (perremeest) teil ollewa & ollewad*. Kaudse kõneviisi olemasolule eesti keeles juhtis tähelepanu Rosenplänter, kes kutsus artiklis „Vielleicht hat der Ehste auch ein Praesens conjunctivi?“ (1813) Saaremaa Jaani koguduse pastori Hoffmanni palvel üles jälgima eesti keeles saksa konjunktiivi olevikule vastavat vormi, nt *temma olle haige* ‘oleks haige’, ‘peaks olema haige’. Rohkesti kaudse kõneviisi ja muid kaudsust väljendavaid vorme tõi Ahrens oma grammatika süntaksiosas konjunktiivi näidetena, nt

ma nägin eile hobuse mööda mineva; eile kõige pääwa ajanud wöör-raid juttusid, ja öhta wöetud keel suust ära; rääkis, et seal olla raske töö (Ahrens 1853a: 122 jj). Esmakordselt esitas kuuldud teavet edastavad vormid *ma-* ja *da-*tegevusnime ning *va(t)-*vormi ja mineviku kesksõna omaette kõneviisina Wiedemann (1875) relatiivi nime all, samu vorme sisaldasid ka Karl August Hermann (1884) ebakohene kõneviis ja Jaan Nebocati (1884) tagakordamiseviis. *vat-*tunnuselise vormistiku esitas Hans Einer (1885), mineviku kesksõnadega moodustati tal liht- ja enneminevik (*palunud, olnud palunud*). On arvatud, et Eineri grammatika elavdas *vat-*tunnuseliste vormide levikut kirjakeeles (Kask 1984: 231). Jaan Jõgeveri, Harald Põllu ja Kaarel Leetbergi grammatikates puudus omaette kaudne kõneviis ning nad käsitlesid vastavaid vorme (Jõgever ebakohest kõnet, Põld kanduvat ütlusviisi, Leetberg kaudset kõnet) süntaksiosas. (Kask 1984: 220–234)

Potentsiaal

§ 184 Soome-ugri võimalikkuse kõneviis potentsiaal tundub olevat väga vana, sest selle tunnus on erinevalt konditsionaali tunnustest *-isi* ja *-ksi* üldsoomeugriline (Laanest 1975: 155). Potentsiaali tunnus oli **-ne* ning see on seotud konditsionaali markeritega teistes uurali keeltes (nt ungari keeles). Potentsiaali kasutus on vähenenud või vähenemas kõigis läänemeresoome keeltes. (Laakso 2001: 192)

Lõunaesti potentsiaalivormides liitus algul kõneviisitunnusele isikutunnus, v.a ainsuse esimeses pöördes: *-ne, -net, -nes, -neme, -nete, -neva ~ -nese*, hiljem aga üldistus kõikidesse pööretesse kolmanda isiku vorm (Kask 1984: 280).

Potentsiaali kasutust eesti vanas kirjakeeles on iseloomustanud põhjalikult Heiki Reila („Potentsiaalivormidest eesti piiblitõlgetes“ 2009), peale tema ka Annika Viht (Annika Kilgi doktoritöö „Tõlkekeele dünaamika piibli esmaeestinduse käigus: verbi morfosüntaksi areng ja lõplik toimetamisfaas“ 2012b). 17. sajandi lõpus oli potentsiaal hääbuv vorm, mida leidis veel mõnevõrra Lõuna-Eesti murdes ja regilaulus, kuid 1686. a Wastse Testamendi eeskujul hakkas potentsiaalivorme ka põhjaeestikeelses Uues Testamendis kasutama Johann Hornung. Tema tõlkele järgnenud redaktsioonidest toimetati neid üha rohkem välja ning 1739. a täispiiblisse jõudis üksainus potentsiaalivorm. Ehkki Hornungi-eelsest põhjaesti kirjakeelest on

siiani leitud vaid üksikuid potentsiaalivorme, töid oma grammatikates potentsiaali näiteid ka tollase põhjaeesti keele kirjeldajad Stahl ja Göseken, hiljem ka Hornung ise ja Thor Helle. (Reila 2009, Kilgi 2012b: 37–38)

Helle Metslang ja Karl Pajusalu on pidanud potentsiaali pisut tõenäolisemaks Tartu murde *na*-tunnuselise kvotatiivi eelkäijaks kui *nu*-tunnuselist mineviku kesksõna („Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na*-tunnuselisest kaudsest kõneviisist“ 2002b, „Evidentiality in South Estonian“ 2002a). *ne*-potentsiaali areng *na*-kvotatiiviks oleks usutav nii tähenduslikult kui ka häälikuliselt, kuid kahtlusi tekitab see, et ootuspärase lähtevormi, kolmanda isiku lõpus on *-s*, mis pole aga *na*-kvotatiivi esinemispiirkondades lõpukaole allunud. (Metslang, Pajusalu 2002a) *ne*-potentsiaalid lähtumist on oletanud ka Hella Keem (1970: 18) ja Arnold Kask (1984: 279–280).

Pöörded

§ 185 Isikutunnuste kujunemisest on kirjutanud Arvo Laanest („Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse“ 1975) ja Tiit-Rein Viitso („Läänemeresoome mitmuse 1. ja 2. isiku lõpud ja tüpologia“ 2001).

Ainsuse 1. isiku tunnus *-n* on kujunenud varasemast sufiksist **-m*, mis muutus sõna lõpus *n*-iks juba läänemeresoome algkeeles. (Häkkinen 2002: 93) Ainsuse 2. pöörde varasem lõpp oli **-t* (Laanest 1975: 149). Mitmuse 1. pöörde lõpp koosnes elementidest *m* + vokaal + konsonant (Laanest 1975: 149). Ilmselt pärineb selle isiku praegune tunnus *-me* kujust **-mV*, millele varem järgnes arvutunnus (ilmselt **-k*). Isikulõpu algseks vokaaliks peetakse *A*-d ning praegust *e*-d põhjendatakse duaali mõjuna. (Häkkinen 2002: 95) Arnold Kase sõnutsi oli juba hilisläänemeresoome algkeeles kasutusel **mmek*-tunnus (Kask 1980: 90). Mitmuse 2. pöörde lõpp on ülesehituselt sarnane mitmuse 1. pöörde lõpuga (Häkkinen 2002: 96), koosnedes samuti elementidest *t* + vokaal + konsonant (Laanest 1975: 149). Arnold Kask rekonstrueerib hilisläänemeresoome tunnuse kujukse **-ttek* (Kask 1980: 90).

Tänapäeva läänemeresoome keelte lihtminevikus ei kasutata ainsuse 3. isiku lõppu. Preesensis esinevad mitmesugused lõpud, millest vanim tänini säilinud variant on **-pi*, mis on sama päritolu oleviku partitsiibi sufiksiga *-va* ~ *-vä*, tugevas astmes *-pa* ~ *-pä*, kusjuures 3. isiku sufiks on toimunud häälikumuutus *a*, *ä* > *i*. (Laanest 1975:

150) Hilisläänemeresoome algkeeles esineb ainsuse 3. pöörde tunnus kujudel *-*pi* ja *-*bi* (**voipi* > *võib*, **lukebi* > *loeb*) (Kask 1980: 32, 40). 3. isiku lõpp oli algselt deverbaalseid noomeneid moodustav tuletussufiks, mis esineb tänapäevalgi lisaks ainsuse kolmandale pöördele kesksõnades ja mõningates tuletistes, nt soome *syö-pi* (murd.) 'sööv', *syö-vä* 'sööv' (kesksõnades on üldistunud tunnuse nõrgaastmeline allomorf *-*ba*), *syö-pä* 'vähk' (Laakso 2001: 190). Mitmuse 3. pöörde lõpp meenutab ülesehituselt ainsuse 3. pöörde lõppu. Vanast deverbaalsest tuletussufiksist *-*pa* tekkinud *va-d* ja sellele liituvat mitmuse tunnust -*d* tajutakse tänapäeval isikulõpuna (-*vad*). (Häkkinen 2002: 96)

Enim ongi uuritud kolmanda pöörde vorme. Juhan Peegel on kirjutanud vaegpöordelistest tegusõnadest, mida kasutatakse tavaliselt ainult kolmandas pöordes, nt *pimeneb*, *tuiskab*, *müristab* („Ääremärgusi pöörete kasutamisest“ 1958). Isikuvormide moodustusest murretes on kirjutanud nt Mihkel Toomse („Zur dritten Person Pluralis im Südestnischen“ 1959), Evi Tael („Imperfekti pluurali 3. pööre Rammu saare murrakus“ 1959) ja Imbi Luik (bakalaureusetöö „Pöördelõpud Orava murdetavas“ 2000).

Kolmanda pöörde vorme kirjakeele ajaloos on käsitlenud Milvi Juske (diplomitöö „Kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööre eesti keeles“ 1954), Leili Kann (diplomitöö „*va*-tunnus eesti kirjakeeles“ 1956) ja Jaak Peebo („Indikatiivi preesensi kolmas pööre Johannes Gutsloffil“ 1995). Kindla kõneviisi lihtmineviku mitmuse kolmanda pöörde formatiiv esines põhjaeesti kirjakeeles 17. sajandi lõpuni kujul -*sit* ~ -*it* (nt Stahlil *nahrsit* ~ *tegit*), 17. sajandi lõpust saadik kujul -*sid* ~ -*id* (nt esmapiiblis *leidsid* ~ *ollid*). *sivad-* ~ *ivad-*formatiivi asusid kasutama 19. sajandi autorid Masing, Faehlmann, Kreutzwald ja Jakobson ilmselt idamurdest inspireerituna (nt Faehlmannil *juh-tusiwad*, *tulliwad*), ehkki selle olid oma 17.–18. sajandi grammatikates paralleelvormina andnud ka Hornung, Thor Helle ja Hupel. Pärast Eesti Kirjameeste Seltsi 1872. aasta otsust normida preteeritumi ja konditsionaali mitmuse kolmas pööre *vad*-tunnuselisena muutuski selline kasutus valdavaks. Samuti võtsid ajalehed ja osa kirjanikke kiiresti omaks 1910. aasta otsuse lubada kirjakeeles taas üksnes lühemaid vorme. Ainult osa kirjanikke kasutas endiselt pikemaid vorme (Vilde, Metsanurk, Luts), kuid pärast 1918. a ÖSi loobusid nemadki. Tingivas kõneviisis on pilt üldjoontes sarnane, kuid

pikemaid *ksivad*-formatiiviga vorme hakati kasutama alles pärast EKMSi otsust (nt Vildel *et nad oma raha „Lindasse“ viiksivad, kust nad kõrgemat kasu kui mujalt saaksivad*). (Kann 1956) Seega olid idapoolsetele murdealadele iseloomulikud *vad*-lõpulised vormid 19. sajandi II poolel ja 20. sajandi algul kirjakeeles õigekeelsusotsuse mõjul väga levinud ning pärast seda kadusid normingumuudatuse mõjul.

Veel on palju kirjutatud aluse ja öeldise ühildumisest, samuti ühe isiku vormide kasutamisest teistele isikutele viidates (vt lähemalt Erelt, Metslang 2017).

Umbisikuline tegumood

§ 186 Impersonaali tunnuse algupäras pole üksmeelt. Osa uurijaid arvab, et algne tunnus oli **-tA* ning geminaat-*t*-ga variant tekkis selle tunnuse ja tüve lõppkonsonandi liitumise teel. Teised peavad vanemaks geminaadilist kuju **-ttA*, mis on pärit algsest kausatiivsest verbi-sufiksist *< *-ptA* või **-ktA*. (Häkkinen 2002: 99) Ajatunnustena kasutati preesensi tunnust **-k* või preteeritumi tunnust **-i*, millele liitus **-sen*, mis on ajalooliselt seotud kolmanda isiku asesõnaga *hän* (Laakso 2001: 194). Sufiks **-sen* on läänemeresoome keeltest kõige paremini säilinud eesti keele preesensis (**luke-ġta-k-sen* ‘lugema-impersonaal-olevik-ainsuse 3. isik’ > *loetakse*). Kuna preteeritumis puudus preesensi tunnus **-k*, esines sufiksi **-sen* algkonsonant vokaalidevahelises asendis ja allus läänemeresoome häälikumuutusele *s > h*. Hiljem assimileerus enamikus keeltes sufiksi **-hen* vokaal sufiksile eelneva vokaaliga. Soome, isuri, vadja ja eesti keeles kadus sufiksi algusest *h*. (Laanest 1975: 156–157) Nii sai vormist **luke-ġt-i-hen* (‘lugema-impersonaal-preteeritum-ainsuse 3. isik’) tänapäeva eesti keele vorm *loeti* (Laakso 2001: 194).

Murrete impersonaalivorme on käsitlenud Mihkel Toomse (‘Passiivivormide segunemisi’ 1938b) ja Margit Randmaa (diplomitöö ‘Umbisikulise tegumoe olevik eesti murretes’ 1955). Randmaa, kes eristab impersonaali olevikuvormis tegumoe ja aja tunnust (nt *loe-ta-kse* ‘lugema-impersonaal-preesens’), ütleb, et peamiselt seisnevad murderinevused oleviku tunnuse kujus, vähem varieeruvad umbisikulise tegumoe tunnus ja tüvi. Tartu ja Võru murdes esineb tunnus *-s* (nt Vön *küñneġtas*, Rõu *parandedas*). Rannikumurdes on vorm enamasti tunnusetu (nt Rak *tuua*), vähe esineb idamurde mõjulist tunnust *-sse*

(nt Jõh *tuvvašse*). Idamurdes ongi üldine *-sse* (nt Avi *saettašse*), osas sõnatüüpides ka *-tse* (nt Kod *parandatse*). Mulgi murdes esineb lõuna-eestilise *s-i* kõrval lääneline *-tse*, paiguti *-ts* (nt Trv *koppuŕttadas*, Pst *ostetse*, Hel *maittets*). Kesk-, lääne- ja saarte murdes esinevad peaaegu kõik oleviku tunnuse allomorfid. Keskmurdes esinevad *-kse*, *-ks*, *-sse* ja *-s* (nt Amb *süijakse*, Rap *tehaks*, JMd *reagittašse*, Äks *rabeledas*), läänemurdes ka veel *-tse* ja *-se* (Rid *jäettakse*, Mär *käijaks*, Lih *luettašse*, Kse *kutsutas*, Tõs *õllatse*, Pär *õeldase*). Saartel on levinuim *-kse* (nt Krj *panttakse*), mille kõrval leidub Saaremaal veel *-sse*, *-se*, *-s*, *-tse* ja *-ste* ning Hiiumaal *-ks* või tunnusetu vorm (nt Muh *anttašse*, Khk *anttase*, Khk *andas*, Mus *antse*, Jäm *anttaste*, Käi *anttaks*, Emm *antta*). Osas sõnatüüpides leidub erinevusi ka oleviku tunnusele eelnevas tüvekujus ja umbisikulise tegumoe tunnuses: *saatma-*, *tulema-*, *võima-* ja *sööma-*tüübis ning osas *elama-*tüübi kolmesilbilistest sõnadest. Näiteks *sööma-*tüübis domineerib *käiakse-*tüüpi vorm, Lõuna- ja Kagu-Eestis aga on kasutusel gemineerunud *v-*ga *kävvas*, kesk-, lääne- ja saarte murdes ka *käidakse* ning Kagu-Eestis *käüdäs*.

Impersonaalivorme vanas kirjakeeles on vaadelnud Annika Viht (Annika Kilgi „Eesti passiiv ja impersonaal XVII–XVIII sajandi piiblitõlkijate pilgu läbi“ 2012b). Kuni 17. sajandi lõpu keelereformini kasutati rohkesti *saama-*passiivi ja väga harva umbisikulist tegumoodi. Pärast seda hakati hoogsalt impersonaali kasutama ja tõlgetesse jäid vaid mõned üksikud *saama-*passiivid, nt meieisapalve *pühitsetud saagu sinu nimi*.

Lisaks normingulistele umbisikulistele vormidele on täheldatud topeimpersonaali (nt *teda oldi pildistatud*, Vihman 2007: 164), millest on lähemalt kirjutanud Virve Vihman („Impersonalized impersonals. Argument structure and language change“ 2002, „Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsioonitasandi grammatiseerimine“ 2007). Enamik Vihmani küsitletud informante pidas impersonaliseeritud impersonaali aktsepteeritavaks, keeleuurijad on seda aga hinnanud ebakorrektselt (Johannes Aavik „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“ 1936a, Ants Pihlak „Umbisiku kaitseks“ 1992, Tiit-Rein Viitso „Eesti tegusõna tüpoloogiat“ 2005) (Vihman 2007: 164–165).

Maigi Vija, Reeli Torn-Leesiku ja Renate Pajusalu artiklist „Tegumood eesti lapsekeeles“ (2009) selgus, et uuritud eesti laps hakkas impersonaali kasutama pärast teist sünnipäeva ning lapse esimesel kahel eluaastal esines seda harva ka ema kõnes. Vormi sagedus

suurenes hüppeliselt kolmanda sünnipäeva paiku nii lapsel endal kui ka sisendkeeles. Enamasti vahendati umbisikulise tegumoe vormidega üldkehtivaid käitumisnorme (*siis nätsutakse ja siis pannakse prügi-kasti*), harvem kasutati neid loobumaks viitest ebaolulisele tegijale (*aga kas kaheaasta 'kaheaastasele' tehakse süsti vä?*).

Alates Henno Rajandi kandidaaditööst „Eesti impersonaali ja passiivi süntaks“ (1968, trükkis ilmunud 1999) on eesti tegumoodde väga palju uuritud. Kuna impersonaali liitajavormid on samakujulised passiivi vormidega, on palju arutletud nende konstruktsioonide omavaheliste suhete üle. (Erelt 2012: 25). Osas käsitlustes peetakse neid erinevateks tegumoodideks (nt on nii arvanud Rajandi 1999[1968]), Pihlak 1993, Torn 2002, Blevins 2003, Vihman 2004, Erelt 2013a), teiste käsitluste järgi on impersonaal passiivi alaliik (nt Tauli 1980, EKG II 1993, ISK 2004) (Torn-Leesik 2009: 72–73, Erelt 2013a: 184, Torn-Leesik 2016).

Eitus

§ 187 Soome-ugri keelte eripäraks on eitusvormid, milles põhiverb on tunnusetu ning eitusmarkeriks on eri vormides eri kujul esinev eitusverb (Laanest 1975: 158). Erandid on eesti keel, kus ainsuse kolmanda isiku vorm *ei* (< **e-pi*) on üldistatud kõikidesse isikutesse, ja liivi keel, kus mitmuse eitusvormides muutub ka põhiverb. Eitusverb eelneb tavaliselt põhiverbile, kõige silmatorkavam erand on Lõuna-Eesti murre. (Laakso 2001: 193) Imperatiivis kasutatakse *ära*-tüve variante, ülejäänud kõneviisides *e*-tüve variante, millele liituvad tavalised kõneviisi- või isikulõpud, nt imperatiivi mitmuse esimeses isikus *är-ge-m* ja indikatiivis (soome keeles) *em-me*. Lihtmineviku jaoks on eitusverbil spetsiaalne kuju olemas paaris Eesti murdes ja liivi keeles, kus lisatakse *e*-tüvele *-s*. Kodavere murrakus ja liivi keeles võivad *es*-ile liituda veel isikulõpud, Lõuna-Eesti murretes jääb eitusverbi lihtmineviku kujuks kõigis pööretes *es*. (Laanest 1975: 158) Tänapäeva eesti kirjakeeles on imperatiivi eitussõna eri variandid säilinud, indikatiivi omad aga mitte. Indikatiivi pöörduva eitusverbi taandumist ja asendumist eituspartikliga on peetud saksa keele mõjuks (Ziegelmann, Winkler 2006: 60–61).

Eituspartiklite *ei* ja *ep* lähteks peetakse oleviku ainsuse kolmandas isikus *e*-eitusverbi, mis on saadud oleviku kesksõnast (*ei*, *ep* < *epi* < **e-pä*) (Mägiste 1983: 170). Eitussõna *es* ~ *is* allikaks on pakutud *e*-eitusverbi minevikuvormi (Mägiste 1983: 211), kus *-s* võib olla algsomeugriiline minevikusufiks (Laanest 1975: 158). Eitusvormide kujunemisest on lähemalt kirjutanud Ago Künnap („*Es peab pidama*“ 2001a) ja Tiit-Rein Viitso („Põhiverbi muutumine eitussõna järel, *lingua franca* ja algkeel“ 2003a). Ago Künnapi arvates ei pruugi *ei*, *ep* ja *es* ~ *is* olla kujunenud eitusverbi ainsuse 3. pöörde ajatunnusega vormidest, kuna vanas kirjakeeles kasutatakse neid eitussõnu erinevates aegades ja sageli koos pöörduva põhiverbiga (Künnap 2001a, Künnap 2007). Traditsioonilist seletust on pooldanud Tiit-Rein Viitso (Viitso 2003a). Eituspartikli *es* variandi *is* tekke seletuse alternatiividena on Künnap välja pakkunud a) Põhja-Eesti rohkete *is*-lõpuliste minevikuvormide eeskuju või b) toimunud häälikumuutuse *e* > *i* (Künnap 2007: 972). Põhiverbi tüve kohta arvatakse, et see lõppes **k*-ga (Laakso 2001: 193), nt **en saak* > (*ma*) *ei saa*, **et tulök* > (*sa*) *ei tule*, **emmek karitak* > (*me*) *ei karda* (Kask 1980: 91).

Tundub, et eitussõna *ära* esindab vana eitusverbi imperatiivitüve **äl* või **el*: sellele leidub vasteid ka ugri keeltest (nt mansi *äl*, handi *at* ‘ära’). (Häkkinen 2002: 113) Imperatiivi põhiverb on sageli teistsuguses vormis, mis on ainuomane negatiivsetele imperatiividele, nt soome *äl-kää teh-kö*, või on identne vastava jaatava vormiga, nt eesti *är-ge teh-ke*. (Laakso 2001: 193)

Eitusest murretes on koostanud ülevaated Eduard Vitsberg (diplomitöö „Eitus eesti murretes“ 1958), Enn Koit („Eitus saarte murdes“ 1963), Joel Sang (diplomitöö „Eitavad laused Kihnu murrakus“ 1974, „Eitus Kihnu murrakus“ 1975), Liina Lindström („Eitus Võru murde suulises kõnes“ 1997), Kaire Pihelgas („Negationsform des Imperativs ohne *k* im Võru-Dialekt des Südestnischen“ 1999) ja Anneliis Klaus (magistritöö „Eitus eesti murretes“ 2009), kokkuvõtlikult Tiit Hennoste kõrgkooliõpikus „Eesti murded ja kohanimed“ (Pajusalu jt 2009).

Ajaloolistes kohamurretes varieeruvad nii kasutatavad eitussõnad kui ka eitussõna asukoht. Kindla kõneviisi olevikuvormides on idamurde Kodavere murrakus ja rannikumurdes kasutusel pöörduv eitusverb (nt Kod *mina en tiä*, Jõh *meije emma taha mennä*). Saarte murdes esinevad kindlas kõneviisis eitussõnad *ep*, *äp*, *äi* ja *ei* (nt Mus

lihap seisa ju ni kaua, Mus pahuleib äp taha suus ää sulada, Ans ma äi suuda enam joosta, Krj teine koht ei võtta üldse). Kesk-, lääne-, Mulgi ja Tartu murdes, enamikus idamurdest ja Võru murde läänepoolseis murrakuis kasutatakse verbile eelnevat eitussõna *ei* (nt *Amb piagolu ei võtta kinni, Kul veerev kibi ei kasvatta sammalt, Krk nemä ei künnä, TMr se ei mašša midagi, Iis ei süe, Kan ei tule?*). Võru murdes võib eitussõna esineda nii verbi ees (nt *Plv ei juu*) kui ka järel (*Räp juu ei elläij kah ekka tsolkki*). (Vitsberg 1958) Võru murdes on tagaeitus tänapäevalgi kasutuses, idapoolsele murdealale on iseloomulik klitiseerunud eitussõna (Lindström 1997). Veel leidub tagaeitust Kihnu murrakus, nt *jõud akkas piäle enam kellegil 'jõud ei hakanud enam peale kellelgi'* (Sang 1975: 157). Saarte ja läänemurdes kasutatakse mitut eitussõna korraga. Tartu murdes kasutatakse mõningal määral jaatusega sümmeetrilist eitust, Mulgi murde imperatiivivormi tüvi aga langeb tavaliselt kokku *da*-tegevusnimega. (Pajusalu jt 2009: 114–115)

Eitusvorme vanas kirjakeeles on jälginud Paul Alvre („Meieisapalve mõistatuslik *ella satack – erra satack*“ 1991b), Katja Ziegelmann („Eitusest eesti vanas kirjakeeles“ 2008, doktoritöö „Die Verneinung im Estnischen: Zum Abbau des finiten Verneinungsverbs im älteren Schriftestnischen“), Pille Penjam („Eituskategooria Heinrich Stahli eesti keeles“ 2010) ja Annika Viht („Eitusvormid 17.–18. sajandi eesti piibliversioonides“ 2012, „Tölkekeele dünaamika piibli esmaeestinduse käigus: verbi morfosüntaksi areng ja lõplik toimetamisfaas“ 2012).

Kuni 17. sajandi lõpuni erinesid lõuna- ja põhjaeesti kirjakeel eituse väljendamise poolest tugevalt. Enne 17. sajandi lõpu keelereformi kasutati põhjaeesti kirjakeeles sageli eesti keelele omaste eitussõnade asemel saksapäraseid: jaatusega sümmeetrilist indikatiivi eitust, eituse markeerimist üksnes sõnaga *mitte* või asesõnaga (nt Stahli käsi- ja koduraamatus *Taiwas ninck mah lehp hucka / agkas münno sannat ep lehwat mitte hukka*; Pilistvere piiblikonverentsi mustandkäsikirjas *Se Jnnimenne ellap mitte üxpeines Leibast ja Sest Jummala jures on üchtekit Assi ilmawoimatta*). Eitussõnaks oli põhjaeesti kirjakeeles enamasti eitupartikkel *ep* ja harva pöörduv eitusverb (nt Stahli *Se Leerpois ep olle mitte suhremb kudt temma Meister ja kaiwama en tahan minna mitte*), lõunaeesti kirjakeeles olevikuline eitupartikkel *ei* ja minevikuline *es ~ is* (nt Rossihniuse evangeeliumi- ja epistli- raamatus *Taiwas ninck mah sahb hucka minnema, enge minnu sönna ei sah mitte hukka* ja Gutsclaffi piiblitõlke käsikirjas *N. t. saih wehazes, n.*

is tahha sisse minna). Erandina moodustas ka põhjäästi autor Georg Müller osa minevikuvormidest eitussõna *is* abil. Alates 1680. aastatest loobuti ka põhjäästi kirjakeeles saksapäraest eitusviisidest ja hakati peamise eitussõnana kasutama *ei*-d. Keeldvormid moodustati enne 1680. aastaid mõlemas kirjakeeles peamiselt eitupartikliga *ära* (nt Stahlil *Seperrast erra murretzaket mitte se töise homicko ehs*), edaspidi hakati kasutama pöörduvat abiverbi (nt Müncheni piiblitõlkekäsikirjas *Sepärrast ärge murretsege mitte homneks pääwaks*). (Kilgi 2012a)

Tervikülevaate eituse morfoloogilistest, leksikaalsetest ja süntaktilistest väljendusvahenditest on koostanud Joel Sang („Eitus eesti keeles“ 1983). Eituskategooriat laiemalt on vaadeldud ka nt Kalju Õllek (diplomitöö „Eituse kategooria eesti kirjakeeles“ 1957), Enn Koit (1963), Mati Erelt („Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis“ 2013a) ja Anne Tamm („Negation in Estonian“ 2015).

Lisaks nimetatutele on Mare Kitsnik uurinud eesti keele omandaja tehtavaid eitusvigu (magistritöö „Õppijakeele uurimise ja arendamise võimalusi eesti vahekeele korpuse põhjal (eituse väljendamise näitel“ 2007b, „Eesti keele kui teise keele õppija kõrvalekalded eituse väljendamisel“ 2007a), Tiit Hennoste *ei ole ~ pole* varieerumist suulis-ees keeles („*Ei ole ja pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles“ 2009) ning Mati Erelt ja Helle Metslang nihkeid käsu ja keelu väljendamises (Erelt, Metslang „Grammar and Pragmatics: Changes in the Paradigm of the Estonian Imperative“ 2004, Erelt „Keeldkõne vormidest“ 2013a). Kitsniku vaadeldud peamiselt vene emakeelega kirjutajad tegid eitusvormi moodustades korduvaid vigu: kasutasid kindlas kõneviisis eitupartiklit koos jaatusvormiga (*Tema stopp-nupp ei töötas pro ei töötanud*), markeerisid mõnd teist lauseliiget sõnaga *mitte* (*Teisest küljest see idee on mitte paha pro ei ole paha*), valisid vale tüvekuju (*Niisugune on eluseadus: kui ei tea, mis on kurju, siis ei hinna headust pro ei hinda*) või eksisid eitupartikliga (*Ei viska ostutšekki pro Ära viska ostutšekki ära*) (Kitsnik 2007a). Hennoste analüüs näitas, et spontaanses suulises suhtluses eelistatakse öelda *ei ole*, kui eitus on esiplaanil ja lauseelemendid on võrdse kaaluga (*Toivot ei ole kodus, aga kui ta tuleb sis ma arutan temaga seda asja*), ja *pole*, kui eitus on tagaplaanil või mõni lauseelement tugevalt fokuseeritud (*ahah temal on jah pantud need need niskse juhtmetega ja pole tal ühtegi seda teps-lit seinas, ei mitte midagi*) (Hennoste 2009: 84, 87; Hennoste 2013: 25, 30). Kaskiva kõneviisi mitmuse esimest pööret (*tehkem, ärgem*

tehkem) kasutatakse üksnes harva pidulikes pöördumistes ning sellele isikule suunatud käsku väljendatakse tavaliselt pigem kindla kõneviisi vormiga (*teeme*) ja keeldu *ärme teeme-* ja *ärme tee-*tüüpi vormidega, lisaks esineb ka *ärgem tee-*, *ärme tehkem-* ja *ärgem teeme-*tüüpi vorme. Käskiva ja möönva kõneviisi umbisikulises tegumoes ning möönva kõneviisi minevikus kasutatakse kõnekeeles vorme, kus abi- ja põhiverbil on samasugune tunnus: **är-da-gu teh-ta-gu* pro *är-gu teh-ta-gu* ja **är-nud tei-nud* pro eitava vormi puudumine. (Erelt 2013b: 32–35)

Käändelised vormid

Tegevusnimed ja *des*-vorm

§ 188 *da-* ja *ma-*tegevusnimede tunnuseid peetakse arenenuks deverbaalsete noomenite sufiksitest, millele liitusid käändelõpud. *t*-lise infinitiivi sufiks läänemeresoome algkeeles oli **-tak ~ *-tāk*, **-dak ~ *-dāk*, kus *-k* on latiivi lõpp (Laanest 1975: 160), nt **taiṗṗāttak > taibata*, **pestāk > pesta*, **valadak > valada*, **püütādāk > püüda* (Kask 1980). *t*-lise infinitiivi tunnusele võib liituda ka inessiivi lõpp, nt **antadōssa > andes*, **küntādessä > kündes* (Kask 1980). Nii on saadud eesti keele *des*-vorm. Pole suudetud rahuldavalt seletada, miks *des*-vormi sufiksitate vokaal pole *a*, *ä* nagu infinitiivis, vaid *e*. (Laanest 1975: 161) *m*-lise tegevusnime tunnuseks oli kunagine deverbaalse noomeni sufiks **-ma ~ *-mä*, millele liitus illatiivi tunnus **-hen* või mõne muu käände tunnus (Laanest 1975: 161), nt **kaappimahōn > kaapima*, **kantamassa > kandmas*, **lukemāttak > lugemata* (Kask 1980). (Laanest 1975: 160–161, Kask 1980) *v*-kesksõna osastava käände vormist on kujunenud *vat*-vorm, mis 17. sajandi esimese poole kirjakeeles käitus veel partitsiibina (ühildus oma tegevussubjektiga arvus, seostus tüüpiliste partitsiipi alistavate verbidega), hiljem aga kujunes infinitiivilaadsemaks ning tänapäevaks sarnanebki infinitiividega mõnevõrra rohkem kui partitsiipidega (Penjam 2013b). Eesti grammatikakirjanduses käsitles *vat*-vormi infinitiivina esimesena Mati Erelt (1984, 1987) (Penjam 2013a: 186).

da-infinitiivist murretes on kirjutatud Vaike Potseps (diplomitöös „*da*-infinitiv ja selle tarvitamine eesti murdeis“ 1956). Kõige laiema levikuga *da*-tegevusnime tunnuse kuju ajaloolistes kohamurretes on

-da, mis on omane Põhja-Eesti murdealale. Rannikumurdes esineb *-da* lisaks kirjakeelsetele tüüpidele sisekaota *saatma-* ja *murdma-* tüübis (nt Hlj *vottada*). Lõuna-Eesti murdealal esineb *-da* Tartu murdes ja Mulgi murde Tarvastu murrakus (nt Nõo *nakkada* 'hakata'). Vokaalharmooniline tunnus *-dä* on kasutusel rannikumurdes ning osaliselt Lõuna-Eesti murdealal (nt Kan *elädä*). Tunnus *-de* esineb Mulgi murdes (v.a Tarvastu murrakus) ja Tartu murde lõunaosas mõnes muuttüübis (nt Pst *eläde*, Krl *murdude*). Tunnuseta infinitiiv esineb rannikumurde Vaivara ja Viru-Nigula murraku ning Lõuna-Eesti murde Tartu ja Võru murde osas muuttüüpides (nt VNg *oppi*). *a*-tunnus on üldine *võima-*, *sööma-*, *tulema-*, *saatma-* ja *naerma-* tüübis (nt Ráp *anda*) ning piiratuma levilaga *riidlema-* tüübis (nt VNg *ommella*). Vokaalharmoonilist *ä*-allomorfi leidub rannikumurdes ja Lõuna-Eesti murdes ning üksikuis idamurde murrakutes (nt Kod *küttä*). *tta*-tunnus on üldine *hüppama-* tüübis ning kitsamalt levinud *elama-* ja *rabelema-*, vähem *naerma-* ja *riidlema-* tüübis (nt Rei *tilgudatta*). *tte*-tunnus on kasutusel Mulgi murde (v.a Tarvastu murraku) *elama-*, *kõnelema-*, *riidlema-* ja *hüppama-* tüübis ning Tartu murde Sangaste ja Võru murde Karula murrakus (nt Hel *rabeltte*). *ta*-tunnus on kasutusel mõnest *elama-* tüübi sõnast osas saarte, kesk-, lääne-, Mulgi ja rannikumurdest (nt Lüg *varastata*). Rõuge ja Setu murraku *võima-* tüübis kasutatakse geminaadilist *u*-lõpulist vormi (nt Se *kävvu*). *ja*-tunnust kasutatakse saarte murde ja mõningate läänemurde murrakute sõnades *tegema* ja *nägema* (nt Mus *nähja*). (Potseps 1956)

ma- ja *da*-infinitiivi varieerumisest vanas kirjakeeles on ülevaate andnud Külli Habicht („Infinite Konstruktionen in der estnischen Schriftsprache der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts“ 2001b, „Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal“ 2001a) ja Pille Penjam (doktoritöö „Eesti kirjakeele *da-* ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid“ 2008, „*da-* ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid 17. sajandi kirjakeeles“ 2009). Pille Penjam on uurinud, millistes 17. ja 20. sajandi kirjakeele konstruktsioonides kasutatakse *da-*, millistes *ma*-infinitiivi ning mis ülesandeid need konstruktsioonid täidavad. Martin Mets on jälginud TÜ eesti kirjakeele korpuse põhjal *ma-*, *da-* ja *vat*-infinitiivi kasutussagedust ja funktsioone 1890.–1990. aastatel (bakalaureusetöö „Infinitiivide kasutamine eesti kirjakeeles viimase sajandi jooksul“ 2006). *maks*-vormi kasutust on lähemalt uurinud Raili Rimmelg

(bakalaureusetöö „maks-konstruksiooni tekke- ja kasutuslugu eesti keelekorralduse taustal“ 2002). *des-*, *mas-* ja *mata-*vormi tulekust kirjakeelde on kirjutanud Kristiina Ross („Kirjaliku eesti lause poole: tähelepanekuid paari käändelise verbivormi ja neid sisaldavate tarindite kirjakeelde sügenemisest“ 2009a). VA(T)-vormi kasutust kirja- keele ajaloos on vaadelnud Kristiina Ross („*Verba dicendi, sentiendi et sciendi* ja neid sisaldavad konstruktsioonid 17. sajandi ja 18. sajandi alguse kirjakeeles“ 2010) ja Pille Penjam („Eesti vanema kirjakeele *va(t)*-konstruktsioonid“ 2013a, „VA(T)-tarindist ja selle alternatiivi- dest vanemas kirjakeeles“ 2013b).

17. sajandi autorid erinevad *ma-* ja *da-*infinitiivi tarvituse poolest. Georg Müller kasutas enamasti samas konstruktsioonis samasugust infinitiivi, Heinrich Stahl seevastu sageli vaheldumisi erinevaid, nt verbidega *püüdma* ja *händama*: *ninck sünno meeie perrast olla ninck ellama püan; Temma on hend hebbendanut Christussest oppeda ja ninck ep hebbendas hend kum̃natakit oppema* (Habicht 2001b: 266, 257). Ulatuslikult varieerub ka Christoph Blume infinitiivikasutus, kuid siiski eelistasid Blume ja Stahlgi *da-*infinitiivi peaaegu kõigis tarindites, kus ka tänapäeva kirjakeeles on *da-*infinitiiv (Penjam 2008: 289). Veel on tollaste infinitiivvormide tarvituse kohta täheldatud, et ehkki *des-*, *mas-* ja *mast-*vorm on vanad läänemeresoome vormid, kasutasid 17. sajandi esimese poole autorid Müller, Rossihnius ja Stahl neid vähe. *des-* ja *mast-*vormi kasutussagedus kasvas hüppeliselt alates Virginuste Wastsest Testamendist. Kuna kõik Wastse Testamendi *mast-*vormid pärinevad teksti tagumisest poolest, tundub, et need on taotluslikult sisse toodud tõlkimise või toimetamise hilises faasis. *mas-*vormi hakkasid teadlikult kasutama juba sajandi keskpaiga autorid Göseken ja Gutsloff, eriti sage oli see vorm aga 1739. a esmapiiblis. (Ross 2009a)

Veel on vanas kirjakeeles palju muutunud *va(t)*-tunnuseliste vormide kasutus. Kaudse kõneviisi peamiseks eelkäijaks peetakse konstruktsioone, kus ütlemist, tajumist ja teadmist väljendavaid verbe laiendas infinitiivvorm, milleks tüüpjuhul oli *ma-* või *va(t)*-vorm ning perifeersena *mas-*, *mast-* või *da-*vorm. 17. sajandi alguse põhjaeesti kirjakeeles kasutati nende verbidega läbisegi nii *ma-* kui ka *va(t)*-vormi, alates 17. sajandi lõpust üksnes *va(t)*-vormi, lõunaeesti kirjakeeles algusest saadik *vat-*vormi. (Ross 2010) Põhjaeesti piiblitõlgetest võis alates lõunaeeestikeelse Wastse Testamendi ilmumisest leida vaid üksikuid varieeruvusi, nt 1715. aastal *näeb tegeva ~ tegema* ja

1727. aastal *leiab tegevad* ~ *tegemast*, kuni esmapiiblis kadusid needki (Kilgi 2012b: 44). *va(t)*-morfeemi kujuks oli lõunaeesti tekstides algusest saadik *-vat*, põhjaeesti keeles domineeris algul *-va* ja 18. sajandi algusest vähemalt 19. sajandi keskpaigani *-vad* (Penjam 2013a: 204).

Lisaks senistele infiniitvormidele soovitas Johannes Aavik võtta kasutusele *des*-vormi minevikulise vaste („Uus, väga tarviline vorm: mineviku gerundiiv“ 1925c) ning *ma*-infinitiivi *maks-*, *mani-* ja *maga*-vormi, samuti pidas ta võimalikuks *masse-*, *mal-*, *malt-* ja *mat*-vormi („Uus verbivorm *-maks*“ 1925b, „Keeleline käsiraamat uuenduste ning ametliku ja uuendusliku keele erinevuste tundmaõppimiseks“ 1932). Prantsuse, vene ja soome keelest inspireeritud mineviku gerundiivi tunnuseks oli *-nue*, pikemais sõnus *-nne*, nt *Siis, mänginue paar tundi klaverit, lõhkus ta õues puid ja Teisel päeval nad, ohverdanne jumalaile, sõitsid edasi* (Aavik 1925c). Hiljem pakkus Aavik välja ka mineviku gerundiivi *tue*-tunnuselise umbisikulise tegumoe vormi, nt *möödu-tue* ‘kui ollakse möödutud’ (Hint 2012). Soovitatud infiniitvormidest tuli kasutusele üksnes *ma*-tegevusnime translatiivivorm, mida keelekorraldus pidas 1960. aastate keskpaigani ebasoovitavaks, kümnendivahetusel hakkas *maks*-vorm aga hoogsalt levima (Uuspõld 1980: 729). Keelehooldajad on siiski edaspidigi soovitanud *maks*-vormiga mitte liialdada, kui muud väljendused sobivad paremini (nt Kindlam 1972, EKK 2007: 579).

Kesksõnad

§ 189 Oleviku kesksõna tunnus on kujunenud vanast deverbaalsest noomeni tuletussufiksist **-pa* ~ **-pä*, mis on sufiksilise astmevahelduse tagajärjel üldiselt muutnud nõrgaastmeliseks *-v(a)* (Laanest 1975: 162, Häkkinen 2002: 118), nt **oleba* > *olev* (Kask 1980). Oleviku kesksõna umbisikuline vorm moodustatakse läänemeresoome keeltes, lisades verbitüvele selle sufiksi ette umbisikulise tegumoe tunnuse (Häkkinen 2002: 119, Laanest 1975: 162).

Krista Kerge on põhjalikult analüüsinud oleviku kesksõna kui keelendit, mil on nii verbivormi kui ka verbist tuletatud adjektiivide omadusi (magistritöö „Oleviku kesksõna ja temaga võrreldavad struktuurid. Vormimoodustus, sõnamoodustus, leksikon“ 1998a, „Vormimoodustus, sõnamoodustus ja leksikon: oleviku kesksõna võrdluse all“ 1998b).

Mineviku kesksõna tunnuse läänemeresoome algkeele kuju on *-nut ~ *-nüit (Laanest 1975: 162), nt *abiittanut > aidanud, *küsiünüit > küsinud (Kask 1980). Sufiksi algupära pole selge, selles sisaldub ilmselt mitu tuletusliidet, mõningate arvamuste kohaselt -nA ja -Ut (Häkkinen 2002: 118). Mineviku kesksõna umbisikulise vormi sufiksi oli *-t(t)u ~ -t(t)ü, nt kañtettu > katetud. Eesti keeles on tunnus muutunud konsonantlõpuliseks tõenäoliselt nut-sufiksi eeskujul (Laanest 1975: 162).

Mineviku kesksõnade vormimoodustusest murretes on kirjutanud Carmen Toomsalu (diplomitöö „tud-kesksõna esinemus eesti murretes“ 1955), Evi Johandi (diplomitöö „nud-partitsiip eesti keeles“ 1956), Mari Mets (bakalaureusetöö „nud- ja tud-partitsiip Põlva murrakus“ 2000, magistritöö „Võru kõnekeel: nud-partitsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus“ 2004b, „Võru ja setu kõnekeele mineviku kesksõnade tunnused: kas tegelik keelekasutus vastab võru kirjakeele normile?“ 2005, „South Estonian written standard and actual spoken language: variation of the past participle markers“ 2007, „Võru kõnekeel reaalarajas. tud-partitsiibi tunnuse varieerumine“ 2013) ja Kaire Pihelgas („nud-partitsiibi liitumine vokaaltüvele Võru murrakuis“ 2000). nud-partitsiibi tunnuse kujusid kõnekeeles on jälginud ka Leelo Keevallik (magistritöö „<nud> varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles“ 1994). Leelo Keevalliku magistritöö annabki seni kõige põhjalikuma ülevaate nud-kesksõna ajaloolisest kujunemisest, kasutusest murretes ja kirjakeele ajaloos.

nud-kesksõna tunnustest domineerib Põhja-Eesti ja rannikumurdes -nd, Lõuna-Eesti murdes -nu, nende kõrval esineb aga kõigis murretes muid variante. Idamurdes on kasutusel -nud, -nd, -nu ja -d (nt MMg kogelenud, Trm arvand, MMg sidunu, Iis üeld), Kodaveres ka -nod (nt Kod nähnod); keskmurdes -nud, -nu, -nd, -d ja tunnusetavorm (nt Äks oijanud, Vil tantsinu, Sim süönd, Plt kogeld, Pai ost); läänemurdes -nd, -nu, -n, -en, -d, -nud ja tunnusetavorm (nt Lih teind, Saa olnu, Aud siblin, Aud anden, Tor old, Hää olnud, Kul taht); saarte murdes -nd, -n, -en, -nud ja tunnusetavorm (nt Jäm aiguttand, Kih kuuluttan, Kär nutten, Vlj parandanud, Kih kann); Tartu murdes -nu (Ran rabelnu) ja üksnes Tartu-Maarja kihelkonnas -nud (nt TMr parandanud) ning haruharva -nü (nt San löüdenü); Mulgi murdes -nu (Hel joonu) ja -n (Hls sikkutten) ning harva -nü (nt Hls nännü), -nud (nt Hls saanud) ja -nd (nt Trv olnd), Karksi murrakus ka -ne ja -n (nt

Krk *närbune, sündun*); Võru murdes *-nu², -nü²* (Kan *parandanu², Se imehtelnü²*), *-nu, -nü* (Rõu *uimelnu, hüppäni*), *-n, -d* (Se *kiroitan, Krl kõneld*). Rannikumurdes esineb enamasti *-nd*, aga ka *-nt* (nt Kuu *konelend, Vai lüönt*), harva *-d* (nt Lüg *tuld*), *-nut* (nt Lüg *tuonut*) ja *-nu* (nt VNg *lugenu*). (Keevallik 1994, Johandi 1956)

Põhja-Eesti keskmurde idapoolsetes kihelkondades (Äksi, Kursi) ja idamurdes (Laiusel, Tormas, Kodaveres, Iisakul) esineb *nud*-kesksõna mitmus, mis üldiselt on *nuvad*-tunnuseline, Iisaku kihelkonnas aga *ned*-tunnuseline (nt Lai *juba poisikkeseid olid eenad ää korjanuvad*). Rannikumurdes on mitmus samuti *ned*-tunnuseline (nt Lüg *süüned*), *tulema*-tüübis kasutatakse gemineerunud tüvekonsonandiga vormi (nt Vai *surred*). Lõuna-Eestis on tunnuseks enamasti *-nuva* (nt Trv *lauluuva, Puh valanuva*), Võru murdes *-nuva², -nüvä²* (nt Urv *saanuva², tennüvä²*). (Johandi 1956)

Umbisikulise tegumoe mineviku kesksõna tunnuseks on rannamurdes ja Põhja-Eesti keskmurdes *-tud ~ -dud* (nt Jõh *viatud, Hag soadud*), mille kõrval kasutatakse osas murrakutes muid tunnuseid. Läänemurde Lääne-Nigula, Martna ja Kullamaa murrakus eelistatakse *tod ~ dod*-tunnust (nt LNg *pandod*), murde kaguosas esineb lõuna-eestimõjuline *-tu ~ -du* (nt Hää *akkattu*) ning paljudes murrakutes *-t ~ -d* (nt Var *õppetted*). Saarte murdes tuleb samuti ette *-t ~ -d* (nt Rei *löödut, Emm õppet*) ning Reigi ja Emmaste murraku mõnes muuttüübis on kasutusel *-tut ~ -dut*. Rannikumurdes on levinud *-tu ~ -du* (nt Vai *lopedettu*). Lõuna-Eesti murdele on omane *-tu ~ -du (-tü ~ -dü)*, mis on Tartu murdes üldine (nt Nõo *küsseettu*). Võru murdes esineb see tunnus sageli ka vokaalharmoonilisena (nt Krl *täüdeetti*) või larüngaalklusiliga lõppevana (nt Urv *paigattu²*) ning kõrvuti tunnusega *-t ~ -d* (nt Ráp *karistet*). Mulgi murdes tuleb *-tu ~ -du* ette ainult Helme kihelkonnas (nt Hel *loettu*) ja enamikus murrakutes on tavaline tunnus *-t ~ -d* (nt Trv *künnet*). Võru murdes kasutatakse tavaliselt vokaallõpuliselt tunnuseid mitmusliku ja konsonantlõpuliselt ainsusliku subjekti puhul, vrd Se *timä om ära mattet, nimä² oma ära maittedu*. (Toomsalu 1955) Tänapäeva Võru murdes see eristus aga taandub ning tunnus *-tu ~ -tü (-tu² ~ -tü²)* üldistub ka ainsusse (Mets 2013).

nud-kesksõna tunnuse kasutust kirjakeele ajaloos on lisaks Leelo Keevallikule kirjeldanud Evi Johandi (diplomitöö „*nud*-partitsiip eesti keeles“ 1956). *nud*-kesksõna kasutati lõunaeesti kirjakeeles algusest saadik *nu*-tunnuselisena, põhjaeesti kirjakeeles aga algul üksnes

nut-lõpulisena (nt Gösekenil *walmistanut*), 17. sajandi lõpu autorist Hornungist alates aga nii *nud*- kui ka *nd*-lõpulisena (nt Arveliusel *juh-tunud*, *raatsind*). Esimesena hakkasid üksnes *nud*-tunnust soovitama Jakob Hurt ja Karl August Hermann. 20. sajandi alguskümnendite keelemeestel olid erinevad seisukohad: osa andis oma grammatikas mõlemad (nt Aleksander Vaigla), osa tunnustas ainult *nud*-vormi (nt Wilhelm Kentmann), osa eelistas *nud*-tunnust ja mainis selle murdelisi alternatiive (nt Jaan Jõgever), osa soovitas eelistada *nd*-tunnust ja kasutada *nud*-tunnust vaid konsonandiga lõppevates tüvedes (Johannes Aavik, Oskar Loorits). Pärast Aaviku soovitust („Mis on keeleeuendus? Ta põhjendus ja programm“ 1916c, „Katsed ja näited II“ 1916b) hakkas *nd*-vorm kiiresti ilukirjanduskeeles levima, kuid kadus sealt pärast 1925. aastat, säilides kauem luules. *nd*-vormi taandumisele aitasid kaasa „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ (1925–1937) ning Elmar Muugi õpikud, kus sellest paralleelvormist oli loobutud. Edaspidised grammatikad olid normingulised ning mainisid vaid *nud*-lõppu (*nd*-lõpu võimalikkusele osutasid üksnes Henno Jänes 1942. a ja Valter Tauli 1973. a). (Keevallik 1994)

Mineviku kesksõna kasutusest vahendatust väljendava finiitvormina ning sellise kasutusviisi ajaloost on kirjutanud Karl Pajusalu, Helle Metslang ja Liena Muižniece (Pajusalu, Muižniece „Mineviku partitsiibi grammatikaliseerumisest lõunaeesti murretes“ 1997; Muižniece, Pajusalu, Metslang „Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine“ 1999a, „Past participle finitization in Estonian and Latvian“ 1999b), Osmo Ikola („Viron ja liivin *modus obliquuksen* historiaa“ 1953), Arnold Kask („Eesti murded ja kirjakeel“ 1984), Ago Künnap („Elanud kord ...“ 1992), Petar Kehayov ja Florian Siegl („The evidential past participle in Estonian reconsidered“ 2007) jt.

Käänd- ja pöördtüübid

Tüübistike uurimine

§ 190 Klassifikatsioon tutvustavates töodes on erineva põhjalikkusega kirjeldatud nende koostamispõhimõtteid. Üksikasjalikult on oma jaotuse tausta avanud näiteks Harald Pöld (1909), Paul Alvre (1964c), Tiit-Rein Viitso (1976), Ülle Viks (1982b), Toomas Help

(2004), Kristiina Ross (EKG I 1995) ja James Blevins (2007, 2008). Kõige põhjalikumalt on tüübistamise teooriaga tegelnud Ülle Viks, kelle rohked selleteemalised kirjutised annavad süsteemse ülevaate sõnade morfoloogilistest erinevustest, klassifitseerimispõhimõtetest, klassifikatsiooni optimeerimise võimalustest, vormide analüüsist ja sünteesist, paradigma koostisest, muuttüüpide suurusel ja koosseisust (Viks 1976, 1977, 1978, 1980, 1982a, 1982b, 1992, 1994a, 1994b).

Ulatuslikem eesti käänd- ja pöördtüübistike ülevaade pärineb Arnold Kaselt (Kask 1963), kes kommenteeris nii üksikjuhtudel kui ka üldistavalt tolle ajani koostatud eesti keele morfoloogilisi klassifikatsioone. Varem oli muuttüübistike teiste teemade seas kirjeldanud Karl Mihkla oma morfoloogiakäsitluste ajaloo ülevaates (Mihkla 1927, 1928). Annika Viht (Kilgi 2007) on jälginud, kuidas jaotuvad kuni 19. sajandi keskpaigani koostatud klassifikatsioonide sõnad „Väikese vormisõnastiku” morfoloogilistesse tüüpidesse. Morfoloogilise klassifitseerimise ajaloo lühikokkuvõtte on omaenda tüübistike taustana esitanud Harald Pöld (1909: 29–31), Paul Alvre (1964c), Tiit-Rein Viitso (1976: 148–150) ja Ülle Viks (1982b: 517–518).

Eesti ükskeelsete sõnaraamatute muuttüübistikest on koostanud ülevaate Ülle Viks (2001), põhjalikult on 1960. aasta õigekeelsussõnaraamatu tüüpsõnastamisprobleeme käsitlenud Mati Hint (1975). Arvutitöötuse jaoks muuttüübistiku kohandamisest saab üksikasjaliku ülevaate Ülle Viksi töödest (1980, 1982a).

Tüübistike üldülevaade

§ 191 Eesti keele käänamis- ja pööramisviiside rohkusest ülevaadet anda pole kerge, mistõttu on loodud üha uusi muuttüübistikke. Osaliselt tuleb jaotuste erinevus klassifitseerimise erinevast eesmärgist: sellest, kas need on mõeldud kasutamiseks a) sõnaraamatus, b) õpikus, c) arvutirakenduses või olema d) rakenduslike tüübistike alusuuringuks.

Sõnaraamatu klassifikatsioon võib olla tüüpiderohke ning tüübistamiskriteeriumid ei pruugi olla kergesti meeldejäetavad, sest selle ülesandeks pole anda ülevaadet keele morfoloogiasüsteemist tervikuna ning selle kasutaja ei pea ise sõna tüüpi määrama. Sõnaraamatu lehitsejal tuleb üksnes osata sõnastikukirjes oleva tüübinumbri järgi leida tüüpsõna paradigma ja moodustada selle eeskujul end parajasti

huvitava sõna vormid. Siiski ei ole ka ökonoomne sõnaraamatu tüü-
bistik lõpmatult suur. (Peebo 1997: 13) Sõnaraamatutes kasutatud
tüübitike suurus varieerub Ülle Viksi „Väikese vormisõnastiku“ 38st
Elmar Muugi „Väikese õigekeelsussõnaraamatu“ 1166ni.

Õpikus kasutatav tüübitik peaks olema tervikuna hoomatav ning
selle kasutaja peaks lihtsalt leitavate tunnuste abil suutma määrata
tüübi, kuhu teda parajasti huvitav sõna kuulub. Seega peab õpiku tüü-
bistik olema ülevaatlik ning läbipaistev (arusaadava ja kergesti raken-
datava liigitusalusega). Sageli peetakse oluliseks seda, et kõik tüübid
oleksid defineeritud ühesuguseid kriteeriume kasutades (mitte näi-
teks nii, et üks tüüp määratakse silpide arvu, teine aga hoopis astme-
vahelduslikkuse alusel). Õpiku jaoks optimaalse tüübitiku koostamist
raskendab asjaolu, et sõnade morfoloogiline muutumine sõltub tüve
fonoloogilisest kujust küll sageli, aga mitte alati. Enamik eesti keele
käänd- ja pöördtüübitikke ongi koostatud kasutamiseks eesti keele
õppes, alates muulastest keeleõppijaile 17. sajandil antud juhistest
kuni Martin Ehala õpikute käänamis- ja pööramismallideni. Kõige
paremini on ajaproovile vastu pidanud Elmar Muugi käänd- ja pöörd-
konnad, mis olid 1930. aastatest saadik kooliõpikus aastakümneid
kasutusel, ilmusid Jaak Peebo täiendatud väljaandes ka kõrgkooli-
õpikuna (Peebo 1997) ning on aluseks „Eesti keele käsiraamatu“
muuttüübitikule (EKK 2007).

Arvutirakenduses kasutatav morfoloogiakirjeldus peab erinevalt
inimlikust grammatikast olema märksa formaliseeritum. Kõik reeg-
lid ja nende esinemistingimused tuleb üheselt ning piisava täpsusega
fikseerida, et arvuti suudaks vorme korrektselt sünteesida või analüü-
sida. (Viks 1977: 43) See-eest suudab arvuti töödelda rohkem reegleid
ning hoida mälus mahukamat sõnastikku kui inimene. Näiteks Ülle
Viksi pakutud sünteesiprogramm (Viks 1977: 47) kasutab vormide
moodustamiseks kolmesugust infot: 1) sõnastikku, 2) sõnastiku tüübi-
numbreid avavaid tabelleid, 3) analoogia-, tüvemuutus-, distribut-
siooni- ja erandite töötlemise reegleid. Ainsa vormide arvutisünteesiks
ja -analüüsiks sobiva eesti keele morfoloogilise klassifikatsiooni ongi
välja töötanud Ülle Viks.

Puhtrakenduslike tüübitike kõrval on koostatud paar deskrip-
tiivset aluskäsitlust (Wiedemann 1875, Viitso 1976, Viks 1980, Viks
1982a, Viks 1992, EKG I 1995, Blevins 2007, 2008).

Erineva rakendusala on tüübistike rohkust ja variatiivsust siiski võimalik põhjendada üsna tagasihoidlikul määral. Ka ühesuguse eesmärgiga on loodud väga erinevaid jaotusi, eriti puudutab see kooliõpetuses kasutatavaid klassifikatsioone. Erinevusi on muuhulgas tinginud järgnevad valikud:

1. **Sünkrooniline** või **diakrooniline süsteem**. Enamik autoreid ei ole arvestanud tüüpide ajalugu. Erandlikult on keeleajaloo abil seletanud tänapäevase süsteemi olemust Jaan Jõgever ning temale toetuv Kaarel Leetberg ning täiesti järjekindlalt Paul Alvre. Näiteks kuuluvad Alvrel kaheasilbiliste sõnade käändkonda ka sajandeid tagasi toimunud lõpukao järel ühesilbiliseks muutunud sõnad (*sepp* < **seppä*, *keel* < **keeli* jts), mis muutuvad sarnaselt tänapäeva kaheasilbiliste sõnadega (vokaaltüveline *sepp* samamoodi nagu *sõda*, konsonanttüveline *keel* samamoodi nagu *käsi*).
2. **Muutkonnad** või **üksnes muuttüübid**. Enamik muuttüübistike koostajaid ei ole jaotanud mitte ainult sõnu tüüpidesse, vaid seejärel ka tüüpe suurematesse üksustesse, muutkondadesse (näiteks Muugi süsteemis kuuluvad nii *vallatu-* kui ka *ase-*tüüpi sõnad neljandasse käändkonda). Seevastu üksnes tüüpidega piirdusid ilma muutkondi moodustamata näiteks Aleksander Vaigla (1933), Ülle Viks (1992) ja EKG (1995).
3. **Detailsus**. Palju varieerub tüübistiku detailsus. Skaala ühes otsas on jaotused, kus on paar suurt ja väga lihtsa tüübimääramisjuhisega tuvastatavat muutkonda. Skaala teises otsas on aga jaotused, kus on palju tüüpe (muutkondi), milleni juhatavad sageli erinevatelt alustelt lähtuvad tüübimääramisjuhised. Esimesel juhul võidakse tüübistamisele ette heita ebatäpsust ja erisuguste sõnade sattumist ühte muutkonda, teisel juhul aga ebaülevaatlikkust ning raskesti kasutatavust. Näiteks on Arnold Kask nii Kaarel Leetbergi kui ka Harald Põllu kolme käändrühmaga tüübistikele andnud hinnangu, et muutkondade vähesusest hoolimata on tüübimääramine raske paljude eriliikide tõttu. Aleksander Vaigla 30 ja Karl August Hermann 42 käändtüüpi on Kask aga pidanud ilmselgelt ebasobivaks sõnamuutmise ülevaadet andma (Kask 1963: 41, 44–45, 54).
4. **Liigitusalus**. Klassifikatsiooniti varieeruvad palju aluseks võetud tunnused ning nende arvesse võtmise järjekord.

Liigituse aluseks on võidud võtta kas a) ainult sõna häälikkuju iseloomustavad ehk fonoloogilised tunnused, b) ainult sõna vormimoodustust iseloomustavad ehk morfoloogilised tunnused või c) mõlemad. Ka sama tüüpi tunnuseid eelistades on tehtud nende seast erinevaid valikuid. Näiteks arvestasid Jõgever, Leetberg, Loorits, Veski, Aavik, Muuk ning rohked viimasest kolmest eeskuju võtjad liigitusalusena silpide arvu, kuid mõnel oli see esmane jaotuskriteerium, mõnel mitte; mõni pidas selle kõrval oluliseks astmevaheldust, tüve välidet või tüve lõpphäälikuid, teised mitte.

Eesti keele muuttüübistike ajaloos võib eristada nelja perioodi vastavalt sellele, milliste tunnuste alusel on sõnu muutkondadesse jaotatud (Viks 1982b: 517–518).

1. **Liigitusaluseks valdavalt sõna välistunnused** (Gutslaff 1648 – Ahrens 1843). Esimesel perioodil võeti tüübistamisel arvesse peamiselt tüve fonoloogilist kuju: nimetava, omastava ja *ma*-tegevusnime lõpphäälikut, silpide arvu, konsonant- või vokaaltüvelisust ja vormimoodustusel tüves toimuvat muutust. Neis jaotustes, kus üheks liigitusaluseks oli vormimoodustuses toimuv muutus (nt omastava erinevus nimetavast), arvestati seetõttu ka üht morfoloogilist tunnust, astmevaheldust, kuid mitte süstemaatilisel nagu kolmandal perioodil.
2. **Liigitusaluseks valdavalt vormitunnused** (Ahrens 1848 – Wiedemann, Einer, Ansomardi – Pöld). Teisel perioodil jaotati sõnu tüüpidesse peamiselt vormitunnuste põhjal, s.t mitte nagu eelmisel perioodil fonoloogilise kuju, vaid muutumise alusel.
3. **Liigitusaluseks tüve silpide arv ja muutmiserinevused** (Veski 1940, Alvre 1964c, Muuk). Kolmandal perioodil püüti sõnu jagada tüve silpide arvu, konsonant- või vokaaltüvelisuse ning astmevahelduslikkuse järgi ühiste vormitunnustega klassidesse. Üks suund võttis esmaseks liigitusaluseks tüve silpide arvu ning kahetüvelisuse kui tänapäevast muuttüübistikku kujundanud võtmetegurid (Veski, Alvre), teine suund aga astmevahelduse kui hästi tuvastatava ja osaliselt vormitunnustega seotud tunnuse (Muuk).

4. **Liigitusaluseks ainult morfoloogilised tunnused** (Viitso 1969, Tauli, Viks). Neljandal perioodil tüübistatakse sõnu üksnes morfoloogiliste tunnuste – vormitunnuste ja tüves toimuvate muutuste järgi. Fonoloogilisi tunnuseid kasutatakse üksnes tüübikuuluvuse määramisel (Tauli, Viks, Ehala) või loobutakse neist täiesti (Viitso).

Eesti käänd- ja/või pöördtüübistike loend koos nende kohta ilmunud tagasisidega on kirjas tabelis 44 (v.a sõnaraamatute tüübistikud). Mõnikord on jaotuse koostaja seda hiljem ise muutnud: mitu varianti on ilmunud Eduard Ahrensilt, Jaan Jõgeverilt, Johannes Aavikult, Elmar Muugilt ja Ülle Viksilt. Sel puhul on tabelis sama isiku nimega mitu rida. Osa klassifikatsioone on kas samal kujul või pisut edasi arendatuna võetud kasutusele teiste koostatud õppematerjalides. Taolisel juhul on sellele osutatud lahtris „Kasutus mujal“, näiteks on muutkondi Johannes Voldemar Veski järgi tutvustatud paljudes 1920.–1930. aastate õpikuis.

Iseäranis palju muutkondade süsteemi versioone pakuti välja 1920.–1930. aastail, kui sel teemal toimus elav mõttevahetus nii Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolekutel jt üritustel kui ka ajakirjanduses. Valter Tauli (Poissman 1931: 55) on toonast üldist deklinatsioonijaotuste koostamise aktiivsust iseloomustanud nõnda: „Huvitav on tähele panna, et kuigi viimasel ajal on loodud rida uusi dj'i, ei loobu vanemate grammatikate autorid siiski omist liigitusist, vaid igaüks peab oma parimaks ja igal õpetajal on oma dj., millega ta arvab saavutanud olevat parimaid tagajärgi.“

Tabel 44. Eesti muuttüübistikud ja nende tagasiside

Muuttüübistik	Kasutus mujal	Kriitika	Kiitus
Gutslaff 1648			
Göseken 1660			
Hornung 1693			
Clare 1730	Hupel 1780, 1818, Körber 1867	Kask 1963: 37	
Thor Helle 1732		Ahrens 1853: 4, Mürk 1990: 111, Mihkla 1927: 460, Wiedemann 1857: 7	Kask 1956: 146, Kask 1983: 691
Hupel 1780, 1818			
Ahrens 1843		Hollmann 1847: 19	
Faehlmann 1844		Ahrens 1848: 11–13, Wiedemann 1855: 704, Kask 1963: 38	Hollmann 1847: 21
Ahrens 1848			
Ahrens 1853	Jakobson 1875, Einer 1885, 1918	Wiedemann 1855: 722–725, Kask 1963: 39	Pöld 1906: 29
Wiedemann 1875	Nebocat 1884, Hermann 1884, Einer 1885 jj	Pöld 1906: 29	Kask 1963: 40
Hermann 1884		Pöld 1906: 29–30, Kask 1963: 41	Kask 1963: 41–42
Ansomardi 1900			
Einer 1905 (3. tr)		Jögever 1906: 21–23, Pöld 1906: 30	
Jögever 1904		Pöld 1906: 30–31	Kask 1963: 42

Muuttüübigistik	Kasutus mujal	Kriitika	Kiitus
Jõgever 1907			
Jõgever 1913a			
Jõgever 1919			
Leetberg 1916, 1921		Kask 1963: 44	Kask 1963: 44
Peterson 1919			
Põld 1920			Kask 1963: 45
Aavik 1925a, 1926a	Jänes, Parlo 1936, Jänes 1939, Jänes 1942	Poissman 1931: 50–52	
Aavik 1938		Veski 1940	
Reinert 1927		Poissman 1931: 54	
Muuk 1927			
Muuk 1928			
Muuk 1931	Vainula 1932, Muuk, Mihkla 1935, Aavik 1938, Kure 1949, Laugaste, Teder 1954, Rimmel jt 1957, Vääri 1969, Valgma, Rimmel 1970, Peebo 1997, EKK 2007, Kaalep 2012	Poissman 1931: 54–56, Kask 1963: 52–53, Veski 1963: 463–464, Saari 1999: 81, Blevins 2008: 242	Aavik 1938: 403, Kask 1963: 51, Saari 1999: 84

Muutõuühistik	Kasutus mujal	Kriitika	Kiitus
Veski 1940 ³	Loorits 1923, Ainelo 1926, Reinert 1927, Valdmann 1926, Kibar 1929, Puusepp 1929, Kask jt 1936	Poissman 1931: 52–54, Kask 1963: 48	
Puusepp 1929		Tedre 1933: 292	
Vainula 1932		Nurm 1933: 145–147	
Möller 1932, 1934		Rajamaa 1933: 80, Jürgens 1933: 15	
Ainelo 1933		Kask 1934b: 54–56	
Vaigla 1933		Nurm 1934: 19, Kask 1963: 54	
Kask jt 1936		Kask 1963: 49–50	
Jänes, Parlo 1936, Jänes 1939, Jänes 1942	Sööt 1945, Kure, Sööt 1946		
Alvre 1964c			Saari 1999
Viitso 1962, 1976			
Tauli 1972		Uibo, Erelt 1982: 215	
Viks 1992	Ehala 1997a, „Eesti grammatika“ (valmimas)	Blevins 2008: 242	Saari 1998: 609
Help 2004			
EKG I 1995		Blevins 2008: 242	
Ehala 1997a			
Blevins 2007, 2008			

³ Esmakordselt tutvustas Veski oma muutukondi avalikkusele 1923. aastal I. eesti keele õpetajate kongressil peetud ettekandes (Raud 1923: 117–118).

Tüvemuutused

Astmevaheldus

§ 192 Eesti tüvemuutustest on enim uuritud astmevaheldust, mis ongi tüve varieerumise viisidest kõige süsteemsem. Muud tüvemuutused on pälvunud märksa vähem tähelepanu. Sünkroonsed ülevaated oma kaasaegse eesti keele astmevaheldusest on andnud grammatikates Eduard Ahrens (1843) ja järgnevad grammatikaautorid, lisaks omaette artiklites Tiit-Rein Viitso („Tüvelisest astmevaheldusest (eriti eesti keeles)“ 1962), Mati Hint (doktoritöö „Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid“ 1997b).

Astmevahelduse käsitlemise ajalugu on kõige põhjalikumalt tutvustanud Arno Pikamäe kandidaadiväitekirjas „Tüveline astmevaheldus läänemeresoome keeltes ja lapi keeles“ (Pikamäe 1957: 3–19), Mati Hint artiklis „Чередование ступеней в эстонском языке как явление флективной морфологии“ (Hint 1981d: 188–194) ja oma doktori-dissertatsiooni „Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid“ sissejuhatuses (1997b: 7–10), Paul Alvre artiklis „Über ein Hauptproblem des Stufenwechsels“ (1997) ja Martin Ehala artiklis „Eesti völdete probleemi üks lahendusi“ (1999a: 453–459).

Iseäranis arvukalt uurimusi on pühendatud astmevahelduse tekkele. Astmevahelduse väljakujunemist on kirjeldatud alates Mihkel Veskest („Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis“ 1879), teiste hulgas on seda teinud Lauri Kettunen („Viron kielen äännehistorian pääpiirteet“ 1917; 2., täiendatud trükk „Eestin kielen äännehistoria“ 1929, 3. trükk 1962), Björn Collinder („Über den finnisch-lappischen Quantitätswechsel. Ein Beitrag zur finnisch-ugrischen Stufenwechsellehre“ 1929), Paul Ariste („Foneetilisi probleeme eesti keele alalt“ 1947), Valter Tauli („Astmevahelduse tekkimise foneetilised tingimused“ 1947, „The Origin of the Quantitative System in Estonian“ 1953–54), Tiit-Rein Viitso („Tüvelisest astmevaheldusest (eriti eesti keeles)“ 1962, „Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks“ 1990, „Finnic gradation: types and genesis“ 1981), Paul Alvre („Konsonanttüveliste sõnade astmevahelduse määramisest“ 1965, „Über ein Hauptproblem des Stufenwechsels“ 1997), Arnold Kask („Eesti keele ajalooline grammatika“ 1967a), Toomas Help („Kahe astmevahelduse liigi tekke-mehhanismide erinevusest“ 1984), Arvo Eek („Rütminihked eesti keele kujunemisloos“ 1986 koos Toomas Helbiga), Huno Rätsep („Eesti

keele tekkimise lugu“ 1989), Mati Hint (doktoritöö „Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid“ 1997b, mille neli esimest artiklit käsitlevad muude küsimuste seas ka astmevahelduse teket), Martin Ehala („Eesti völdete probleemi üks lahendus“ 1999a), Külli Prillop („Optimaalsusteooria. Kuidas eesti keeles klusiilid nõrgenesid ja kadusid“ 2006, doktoritöö „Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest“ 2011).

Vorminihkkeid astmevahelduse ähmastumise suunas (peamiselt tänapäeva eesti keeles) on kirjeldanud Mati Hint (doktoriväitekirja artiklid „Неоднородность систем чередования ступеней эстонского языка“ 1981a, „Loan Words and the Estonian Grade Alternation“ 1987 ja „Typological characteristics of gradation in Estonian“ 1991), Karin Kaljumägi (magistritöö „*ohtlik*- ja *kontsert*-tüüpi sõnade kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutamisest“ 1999, „*ohtlik*- ja *kontsert*-tüüpi sõnade tegelikust tarvitusest“ 2001), Elise Järvik (magistritöö „Laadivahelduse taandumine eesti kirjakeeles“ 2011), Mari-Liis Türno (bakalaureusetöö „Vorminihked *õppima*- ja *hakkama* muuttübis“ 2012), Siim Karnö (bakalaureusetöö „Eesti normikirjakeele probleemsete verbivormide kasutamine internetikeeles“ 2013), Helys Laanemaa (bakalaureusetöö „Laadivahelduslike käändsõnade vormimoodustus XIX sajandi eesti keeles“ 2013). Astmevaheldusetu muutmisviisi lubamist astmevaheldusliku kõrval *õppima*-tüübis on kommenteerinud Udo Uiho („*Õppima*- ja *muutama*-tüüpi verbide muutmine“ 1981). Tiina Saar ja Lily Orula analüüsisid oma lõputöös („Tugeva- ja nõrgaastmeliste tüvevariantide esinemus leksikas ja tekstis“ 1983) peaaegu kõikide laadivahelduslike tüvede kasutust sõnamuutmises ja -tuletuses nii õigekeelsussõnraamatus kui ka tekstis (sagedussõnastiku alusel).

20. sajandi alguses hakati astmevaheldust pidama eesti keele tähtsaimaks erijooneks ning eelistama keeruliste tüvevaheldustega sõnu lihtsa ja tüüpilise vormimoodustusega sõnadele (Hint 1981d: 200). Astmevahelduse pidamist väärtuslikuks pärandiks soodustasid tollal valitsenud võrdlev-ajalooline keeleteadus ning ulatuslikud teadmised soome keele kohta. Programmilisi astmevaheldust propageerivaid sõnavõtte avaldas oma olulisimates töödes Johannes Aavik (Aavik 1924a, 1924b, 1926b), kelle sõnutsi muudab astmevaheldusega lisanduv variatiivsus keele suursugusemaks ning paindlikumaks; tegu on eesti keelele iseloomuliku nähtusega; häälikuseaduslikke vorme tuleb eelistada neile,

mis on teiste tüüpide analoogia mõjul lihtsustunud. Sellest lähtuvalt eelistati aglutinatiivsele *de*-tunnuselisele mitmusele ja *si*-tunnuselisele lihtminevikule flektiivsemat *i*-mitmust ja *i*-lihtminevikku. (Hint 1981d: 191) Mati Hint on neid Aaviku seisukohti korduvalt kritiseerinud, pidades analoogiavorme igati normaalseks ning arvates, et on mõttetu kehtestada keelele koormavaks muutunud tüve muutused norminguna (nt Hint 1981d, Hint 2011: 812–813). Aaviku arusaamadest lähtus oma õpikutes „Eesti keele grammatika“ (1923) ja „Eesti keele kooligrammatika“ (1925) Oskar Loorits. Mati Hindi sõnutsi on Looritsa reeglipäraste vormidena esitatud *õlile* ‘õlgedele’, *pojile* ‘poegadele’, *rooile* ‘roogadele’, *rooele* ‘roogudele’ jts vormid mitmel põhjusel kehvad: need on homonüümsed mõne teise sõna vormidega, fonotaktiliselt võimatud ja/või liiga moondunud sõnatüvega (Hint 2011: 813).

Kahetüvelisus

§ 193 Astmevaheldust väärtustanud keeleajalooline vaatenurk soodustas ka seda, et olulise omaette vaheldusena tõsteti esile kahetüvelisus ehk vokaal- ja konsonantlõpuliste tüvevariantide vaheldumine paradigmas. Põhjaliku keeleajaloolise ülevaate on sellest andnud Paul Alvre artiklis „Keeleajalooline pilk eesti muutkondade süsteemile“ (1964c), kus ta nimetas kahetüvelisust oluliseks eesti muuttüübistikku kujundanud ja kujundavaks teguriks. Alvre ongi eesti sõnade kahetüvelisust kõige põhjalikumalt käsitlenud (lisaks äsja mainitud artiklile ka „Konsonanttüveliste sõnade astmevahelduse määramisest“ 1965), andes oma artiklis ülevaate nii kahetüvelisuse kujunemisest kui ka 20. sajandi keskpaiga muutmissüsteemist, kus algne kahetüvelisus oli mitmes tüübis kadunud.

Vahelduse edasist vähenemist normingupärastes siiani kahetüvelistes tüüpides on uurinud Jaak Peebo („Kahetüvelisuse taandumisest *hammas-* ja *tütar-*tüüpi sõnades“ ilmunud 1999, kirjutanud 1988), Karin Kaljumägi (diplomitöö „Kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest *hammas-*, *tütar-* ja *ohklik-*tüübi sõnade puhul“ 1995) ja Anu Pedaja (bakalaureusetöö „Muutused *hammas-* ja *tütar-*tüüpi sõnade vormimoodustuses kooliõpilaste keelekasutuse näitel“ 2010).

Mõningate kahetüveliste verbitüüpide vormimoodustusest murretes ja sugulaskeeltes on kirjutanud Mihkel Toomse („Eesti *se-*, *ske-*,

kse-verbide konsonantse liitumise esindusest“ 1938a, „Eesti *ta-*, *tä-* verbide konsonantsest liitumisest“ 1941). Õppevahendis „Eesti keele ajalooline morfoloogia“ annab Huno Rätsep ülevaate, millised tänapäeva eesti keele sõnatüübid on ajalooliselt olnud kahetüvelised, millised ühetüvelised ning millisena on rekonstrueeritud nende varasemad vormid (Rätsep 1982: 7). Üldiselt tuleb aga tõdeda, et kahetüvelisusest ehk kujuvaheldusest – astmevaheldusega süsteemsuselt võrreldavast, samuti kogu paradigmat läbivast tüvevaheldusest – on kirjutatud märksa vähem kui astmevaheldusest.

Traditsioonilise termini *kahetüvelisus* asemel võttis Martin Ehala oma gümnaasiumiõpikus „Eesti keele struktuur“ kasutusele termini *kujuvaheldus*, traditsiooniliste *vokaal-* ja *konsonanttüve* asemel on tal kasutusel *tüve vokaal-* ja *konsonantkuju* (Ehala 1997a: 373). *Kujuvahelduse* terminit on kasutatud ka Ehala jt gümnaasiumiõpikus „Keel ja ühiskond“ (2012; 2014: 141–142).

Ülejäänud tüvemuutused

§ 194 Vormimoodustust iseloomustades on mainitud ka teisi tüvemuutusi peale astmevahelduse ja kahetüvelisuse. Üldistavalt kirjeldas tüvekujude varieeruvust Tiit-Rein Viitso oma artiklis „Eesti muutkondade süsteemist“ (1976), näidates, millistesse noomeni- ja verbi-tüüpidesse jagunevad eesti sõnad tüvekujude arvu ja nende vormistiku paiknemise põhjal (Viitso 1976: 155, 160).

Sama suunda jätkas Ülle Viks, kes andis oma töödes „Kuidas formaliseerida tüvemuutusi“ (1979), „Eesti klassifikatoorne morfoloogia. Verb“ (1980) ja „Eesti klassifikatoorne morfoloogia. Noomen“ (1982) ülevaate nii muutustest sõna sise- ja lõpphäälikutes kui ka morfonoloogiliselt tingitud muutustest. Erinevalt Viitsost, kes oli tüvevaheldustüüpi iseloomustades loetlenud kõik kuni kuus tüvevariante, eristas Viks üldistavalt vaid lemma- ja muutetüve. Lemmatüveks on *ma*-tegevusnime või nimetava tüvi (nt *hammas*, *t`uika-*), ülejäänud vormides kasutatakse muutetüve, nt *h`amba*, *tuiga-*, v.a sõnades, mille tüvi jääb kõikjal muutumatuks (nt *ohutu*, *valuta-*). Ajaloolist kahetüvelisust pole Viksi sõnutsi (Viks 1982a: 26) tänapäeva keelt iseloomustades otstarbekas arvestada, sest kahetüvelisus pole kunagisel kujul enam säilinud, kuid sellega paljuski sarnanevat mitmetüvelisust tuleb kindlasti kirjeldada. Viidatud uurimustest selgub ühtlasi, kui

palju sõnu (1976. a ÕS-i andmeil) kuulub igasse lõpukaheldustüüpi. Näiteks lemmatüves puuduva ja muutetüves lisanduva tüvevokaaliga sõnu oli u 14 000 (nt *sepp, kevad*), muutetüves lisanduva *da*-ga sõnu 92 (nt *tore*). Samades töödes näitas Ülle Viks ka, kuidas jagunevad eesti verbid ja noomenid tüve nõrga ja tugeva astme paiknemise alusel (nt et on 600 *mõte*-tüüpi sõna, millel on nõrgas astmes sg nom – tugevas astmes sg gen – nõrgas astmes sg part – nõrgas astmes pl gen) ning astmevahelduse liigi järgi (nt et laadivahelduslikke sõnu on 780). Viksi „Väikese vormisõnastiku“ põhjal on Cornelius Hasselblatt koostanud laiemale rahvusvahelisele lugejaskonnale miniülevaate sellest, millised eesti sõnatüübid on astmevahelduslikud ja kui palju sõnu nendesse kuulub (Hasselblatt 1996).

Tüvemuutuste arvuti jaoks sobivaid kirjeldusi on välja töötanud Ülle Viks („Kuidas formaliseerida tüvemuutusi“ 1979), Heli Uibo („Kahetasemeline morfoloogiamudel ja eesti keel“ 1998, magistritöö „Eesti keele sõnavormide arvutianalüüs ja -süntees kahetasemelist morfoloogiamudelit rakendades“ 1999, „Kahetasemeline morfoloogiamudel eesti keele arvutimorfoloogia alusena“ 2000) ja Evelin Kuusik (magistritöö „Eesti tüvemuutuste süsteemi modelleerimine“ 1996).

Häädusnihetest, mis on viinud tüvekujude muutumiseni, on kirjutatud hulgaliselt käsitlusi. Muu hulgas on seda teinud Julius Mägiste („Haruldasest eesti sisekaost sõnus (*õlu* :) *õlle, tõte, tõteline, tõtelik*“ 1939), Valter Tauli („Phonological Tendencies in Estonian” 1956, „Structural tendencies in Uralic languages“ 1966), Arnold Kask („Eesti keele ajalooline grammatika“ 1967a), Huno Rätsep („Lisamaterjali eesti keele *uh* > *hv* metateesi kohta“ 1959, „Some tendencies in the development of Estonian“ 1981, „Eesti keele tekkimise lugu“ 1989), Tiit-Rein Viitso („Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned“ 1985), Arvo Eek ja Toomas Help („Rütminihked eesti keele kujunemisloos“ 1986), Mati Hint (doktoritöö „Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid“ 1997b ja sealsete artiklid aastaist 1972–87, eriti „Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiatüübi nihked ja selle tagajärjed“ 1980b).

Vähem uuritud teemadest on Joosep Paljak kirjutanud artikli eesti keele suplettiivsetest sõnadest ning nende käsitlemisest („Suplettiivsus eesti keeles“ 1961). Eesti lapse tüvevarieerumise omandamisel on muude teemade kõrval peatunud Reili Argus (doktoritöö „Eesti keele muutemorfoloogia omandamine“ 2008a).

KIRJANDUS

- AAVIK, JOHANNES 1912a. Ilusa keele kõlaline inetus. – EKirj 7, 257–273.
- AAVIK, JOHANNES 1912b. Keele kaunima kõlavuse poole. – EKirj 11–12, 451–458.
- AAVIK, JOHANNES 1914. Lühemad paljuse osastavad kahesilbilistest tüvedest. – Keeleline Kuukiri 1–2, 4–13.
- AAVIK, JOHANNES 1915a. Kas *riikes* või *riiges*? – Keeleline Kuukiri 1–2, 102–103.
- AAVIK, JOHANNES 1915b. Katsed ja näited. Koguke keeleproovidenä tõlgitud novelle ühes pikema grammatilise sissejuhatusesega. Jurjev: Reform.
- AAVIK, JOHANNES 1916a. Kas ‘meelde’ või ‘meele’? Vastuseks Dr. Lauri Kettunen’i kirjutusele. – EKirj 3, 60–63.
- AAVIK, JOHANNES 1916b. Katsed ja näited II. Jurjev: Reform.
- AAVIK, JOHANNES 1916c. Mis on keeleuendus? Ta põhjendus ja programm. Tartu: Reform.
- AAVIK, JOHANNES 1916d. Mõned vastamärkused Lauri Kettusele. – EKirj 4, 97–98.
- AAVIK, JOHANNES 1919. Õigekeelsuslik grammatika. Mitmuse partitiiv. (= Keelelise Uuenduse Kirjastik 25.) Tartu: Istandik.
- AAVIK, JOHANNES 1924a. Keeleuenduse äärmised võimalused. Tartu: Istandik.
- AAVIK, JOHANNES 1924b. Õigekeelsuse ja keeleuenduse põhimõtted. Yhes keeleuenduste astmelise liigitusega. (= Keelelise Uuenduse Kirjastik 33.) Tartu.
- AAVIK, JOHANNES 1925a. Deklinatsiooni liigid. – Keeleuendus 3–4, 43–55.
- AAVIK, JOHANNES 1925b. Uus verbivorm *-maks*. – Keeleuendus 2, 17–18.
- AAVIK, JOHANNES 1925c. Uus, väga tarviline vorm: mineviku gerundiiv. – Keeleuendus 2, 10–16.
- AAVIK, JOHANNES 1926a. Eesti verb, selle liigid ja õigekeelsus. – Keeleuendus 3, 37–43.
- AAVIK, JOHANNES 1926b. Mitmuse partitiiv ja *i*-mitmus. – Keeleuendus 2, 1–34.
- AAVIK, JOHANNES 1926c. Mitmuse partitiiv ja *i*-mitmus. (= Keelelise Uuenduse Kirjastik 49.) (Õigekeelsuslik grammatika 2.) Tartu: Istandik.
- AAVIK, JOHANNES 1935a. Gümnaasiumi lõpuklassi õpilaste võistluskirjandid. – Eesti Kool 7, 269–282; 8, 356–366.
- AAVIK, JOHANNES 1935b. Tuleviku väljendamine eesti keeles II. – Uus Eesti 56 (12.XI).
- AAVIK, JOHANNES 1936a. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti.

- AAVIK, JOHANNES 1936b. Keel ja stiil gümnaasiumiõpilaste võistluskirjandis. – Eesti Kool 4, 165–176.
- AAVIK, JOHANNES 1936c. Kuidas õpetada *i*-superlatiivi moodustamist. – Eesti Kool 6, 315.
- AAVIK, JOHANNES 1937a. Keelelisi seletusi. – Paul Bourget, Julm mõistatus. Tlk Joh. Aavik. Tartu: Noor-Eesti.
- AAVIK, JOHANNES 1937b. Tänavuste võistluskirjandite keel, stiil ja kompositsioon. – Eesti Kool 4, 225–244.
- AAVIK, JOHANNES 1938. Käändkonnad ja nende järjekord. – Eesti Kool 6, 403–405.
- AHRENS, EDUARD 1843. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Erster Theil: Formenlehre. Reval: Heinrich Laakmann.
- AHRENS, EDUARD 1845. Johann Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache: zur Ehrenrettung des Unterdrückten. Reval: Franz Kluge.
- AHRENS, EDUARD 1848. Zur Ehstnischen Declinationslehre. Reval: Lindfors Erben.
- AHRENS, EDUARD 1853a. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Reval: Kluge und Ströhm (Lindfors Erben).
- AHRENS, EDUARD 1853b. Sprachfehler der Ehstnischen Bibel. Reval: Kluge und Ströhm (Lindfors Erben).
- AHVEN, EEVA 1958. Eesti kirjakeele arenemine aastail 1900–1917. (= KKIU 4.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- AIGRO, AVE 2002. Grammatika põhikoolis. BT. TLÜ.
- AINELO, JAAN 1926. Näiteid ja harjutusi II. Tartu: Noor-Eesti.
- AINELO, JAAN 1933. Eesti keele õigekeelsusreeglid. Tartu: Noor-Eesti.
- AINELO, JAAN 1934. Praktilisi küsimusi osastavalise (*-i*) mitmuse moodustamisel. – EK 1, 10–14.
- AIRILA, MARTTI 1935. Viron kielen *oratio obliqua*’sta. (Suomi V, 17.) Helsinki: SKS.
- ALLA, HELVE 1954. Ainsuse osastav eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28462>.
- ALLKIVI, KAIS 2012a. Allatiivsete reksioonilaiendite kasutusala avardamine. BT. TLÜ.
- ALLKIVI, KAIS 2012b. Kas käbi sarnaneb *kännule* või *kännuga*? Alaleütleva käände pealetungist. – OK 2, 53–60.
- ALTOA, VILLEM 1936. Omadussõnade *im*-ülivõrre algkooli kursuses. – Eesti Kool 6, 310–314.
- ALVRE, PAUL 1962. Kehaosi märkivate nimetuste numerusest. – KK 2, 97–104; 3, 160–167.
- ALVRE, PAUL 1963. *i*-mitmuse päritolust. – Paul Ariste (toim), Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. (= ES toimetised 6.) Tallinn, 78–94.
- ALVRE, PAUL 1964a. *a*-mitmuse päritolust. – ESA 10 (1964), 57–80.
- ALVRE, PAUL 1964b. Kahest väljasurnud käändest. – KK 9, 543–547.

- ALVRE, PAUL 1964c. Keeleajalooline pilk eesti muutkondade süsteemile. – KK 2, 99–104; 3, 149–157; 4, 218–225.
- ALVRE, PAUL 1965. Konsonanttüveliste sõnade astmevahelduse määramisest. – KK 2, 85–92; 3, 158–164.
- ALVRE, PAUL 1966a. Morfologis-äännehistoriallinen tutkimus monikkovartalon muodostuksesta suomessa verrattuna sukukieliin. Kand. diss. TRÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/36287>.
- ALVRE, PAUL 1966b. *si*-mitmuse probleeme. – KK 3, 156–164.
- ALVRE, PAUL 1968. Tugevaastmelise *i*-mitmuse probleeme. – ESA 13 (1967), 23–35.
- ALVRE, PAUL 1971a. Terminatiivseist konstruksioonidest terminatiivini. Terminatiivne illatiiv. – KK 6, 345–351.
- ALVRE, PAUL 1971b. Terminatiivsetest konstruksioonidest terminatiivini. Analüütilisi terminatiivkonstruksioone. – KK 9, 535–541.
- ALVRE, PAUL 1972. Terminatiivsetest konstruksioonidest terminatiivini. Analüütiline *saadik*-konstruksioon. – KK 8, 467–473.
- ALVRE, PAUL 1974a. Terminatiivseist konstruksioonidest terminatiivini. Terminatiivi tulek. – KK 6, 347–355.
- ALVRE, PAUL 1974b. Terminatiivsetest konstruksioonidest terminatiivini. Teel terminatiivile I. – KK 1, 7–14.
- ALVRE, PAUL 1974c. Terminatiivsetest konstruksioonidest terminatiivini. Teel terminatiivile II. – KK 4, 219–225.
- ALVRE, PAUL 1975a. Läänemeresoome keelte mitmusetüvedest (peamiselt ühesilbilis is noomeneis). – Fenno-Ugristica 1, 17–30.
- ALVRE, PAUL 1975b. Sada aastat Wiedemanni eesti keele grammatikat. – KK 12, 715–726.
- ALVRE, PAUL 1976. Vana kirjakeele küsisõnu. – KK 6, 343–350.
- ALVRE, PAUL 1977. Pronoomenite morfoloogiast: pronomen *kes*. – KK 1, 18–26.
- ALVRE, PAUL 1982. Miks *tud*-kesksõna komparatiiv? – KK 10, 529–530.
- ALVRE, PAUL 1983a. Mitmusetunnuseist läänemeresoome obliikvakäändeis. – Linguistica 16, 3–14.
- ALVRE, PAUL 1983b. Wie ist der estnische auf *-st* auslautende Translativ entstanden? – CΦY 19:3, 161–164.
- ALVRE, PAUL 1984. Typen estnischer Possessivsuffixe und deren Herausbildung. – CΦY 20:3, 161–168.
- ALVRE, PAUL 1986a. Mõnest vana kirjakeele kontaminatsioonivormist. – Sõnasõel 7. TRÜ eesti keele kateeder. Tartu, 29–36.
- ALVRE, PAUL 1986b. Sõna 'hea' komparatsioonist vanas kirjakeeles. – ESA 32 (1986), 30–35.
- ALVRE, PAUL 1986c. Zu den finnisch-ugrischen *l*-Kasus. – CΦY 22:2, 81–87.
- ALVRE, PAUL 1987a. Ekstsessiivi probleeme. – Fenno-Ugristica 14, 3–13.
- ALVRE, PAUL 1987b. Kontaminationsfälle in der alten estnischen Schriftsprache. – CΦY 23:2, 89–92.

- ALVRE, PAUL 1987c. Latiivist eesti keeles (võrrelduna sugulaskeeltega). – ESA 33 (1987), 84–88.
- ALVRE, PAUL 1987d. Pronoomenite morfoloogiat: Pronoomen *mis*. – ESA 31 (1985), 27–36.
- ALVRE, PAUL 1989. Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogiat. (= ES toimetised 23.) Tallinn: Valgus.
- ALVRE, PAUL 1991a. Anmerkungen zum qualitativen Stufenwechsel mit besonderer Berücksichtigung der alten estnischen Schriftsprache. – LU 27:4, 241–250.
- ALVRE, PAUL 1991b. Meieisapalve mõistatuslik *ella satack – erra satack*. – KK 6, 341–342.
- ALVRE, PAUL 1991c. Refleksiivpronoomenist *enese ~ enda* vanas kirjakeeles. – KK 10, 599–605.
- ALVRE, PAUL 1993a. Anmerkungen zum obliquen Modus im Estnischen und Livischen. – LU 29:2, 95–104.
- ALVRE, PAUL 1993b. Mõningaist passiivi erijoontest. – KK 7, 404–409.
- ALVRE, PAUL 1995. Asesõna *mõni* erijoontest. – KK 2, 99–102.
- ALVRE, PAUL 1996. Über einige Pluralbildungen in den uralischen Sprachen. – Lars-Gunnar Larsson (Hrsg.), *Laponica et Uralica*. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.–23. April 1994. (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 26.) Uppsala, 153–157.
- ALVRE, PAUL 1997. Über ein Hauptproblem des Stufenwechsels. – LU 33:2, 102–111.
- ALVRE, PAUL 1999a. Ein spätentstandener Pluraltyp im Estnischen und Wotischen. – LU 35:3, 184–192.
- ALVRE, PAUL 1999b. Finnische und estnische Pluraltypen im Vergleich. – LU 35:1, 7–16.
- ALVRE, PAUL 2001. Exzessiv und Pseudoexzessiv in den ostseefinnischen Sprachen (besonders im Estnischen). – LU 37:1, 1–9.
- ALVRE, PAUL, PAUL ARISTE 1968. Läänemeresoome **eda-*, **edä-*adjektiividest. – *Fenno-Ugrica: Juhlakirja Lauri Postin kuusikymmenvuotispäiväksi 17.3.1968.* (= SUST 145.) Helsinki, 7–12.
- ANEPAJO, JUTA 1952. Allatiiv eesti murdeis. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/28466>.
- ANSOMARDI 1900. Eesti praeguse kirjawiisi, kirjakeele ja grammatika arwustus. – *Rahwa Löbu-leht*, 306–310, 370–375, 434–438, 499–504, 558–563, 624–630, 694–697.
- ANTROPOVA, ANASTASSIA 2015. Emakeele mõju verbireksiooni kasutusele eesti keelt teise keelena ja vene keelt võrrekeelena õppivatel õpilastel. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/47723>.
- ARGUS, REILI 2001. Morfoloogia areng keele omandamise varasel etapil: kolmikud ja üksik laps. – Marika Veisson (toim), *Väikelaps ja tema kasvukeskkond II*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 90–107.

- ARGUS, REILI 2004a. Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni. – ESA 49 (2003), 23–49.
- ARGUS, REILI 2004b. Verbi esimestest eelkäijatest esimeste miniparadigma- deni: eesti ja soome keele andmetel. – Maria-Maren Sepper, Jane Lepasaar (toim), Helle Metslang (koost), Toimiv keel II: töid rakenduslingvistika alalt. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 37–52.
- ARGUS, REILI 2005. Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, mor- foloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest. – ERÜ aastaraamat 1, 19–34.
- ARGUS, REILI 2006. Acquisition of Inflectional Morphology in Estonian: Individual Differences in the Acquisition of Number. – Proceedings of the First Central European Student Conference in Linguistics: First Central European Student Conference in Linguistics, Budapest May 2006. [http:// www.nytud.hu/cescl/proceedings.html](http://www.nytud.hu/cescl/proceedings.html).
- ARGUS, REILI 2007a. Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse oman- damisest. – ESA 52 (2006), 1–20.
- ARGUS, REILI 2007b. Eesti lastekeelekorpusse morfoloogilisest märgendami- sest. – Pille Eslon (toim), TLÜ keelekorpusse optimaalsus, töötlemine ja kasutamine. (= TLÜ eesti filoloogia osakonna toimetised 9.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 65–86.
- ARGUS, REILI 2007c. Kolmikute keeleline areng ja individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel. – KK 3, 189–202.
- ARGUS, REILI 2008a. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. (= TLÜ humanitaarteaduste dissertatsioonid 19.) Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- ARGUS, REILI 2008b. Eesti lastekeelekorpusse morfoloogiliste vigade märgen- damisest ja liigitamisest. – Pille Eslon (toim), Õppijakeele analüüs: või- malused, probleemid, vajadused. (= TLÜ eesti filoloogia osakonna toi- metised 10.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 11–30.
- ARGUS, REILI 2009. Acquisition of Estonian: some typologically relevant features. – STUF 62:1/2, 91–108.
- ARGUS, REILI, KADRI SUURMÄE, ANDRA KÜTT, ANNE TAMM 2014. Eesti kaudse evidentsiaalsuse morfoloogilise markeri omandamisest: mõistmis- katse tulemused. – Krista Kerge (toim). (= TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 16.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 83–101.
- ARGUS, REILI, SIRLI PARM 2010. Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad. – ERÜ aastaraamat 6, 25–41.
- ARISTE, PAUL 1947. Foneetilisi probleeme eesti keele alalt. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- ARISTE, PAUL 1954. Sisekohakäänete kujunemisest läänemere keeltes. – ENSV TA toimetised 1, 41–50.
- ARISTE, PAUL 1956. Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. – Harri Moora (toim), Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- BAERMAN, MATTHEW 2015. Introduction. – Matthew Baerman (ed.), *The Oxford handbook of inflection*. Oxford: Oxford University Press, 1–7.

- BAUER, LAURIE 2000. Word. – Geert Booij, Christian Lehmann, Joachim Mugdan (eds.), *Morphologie. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 247–257.
- BERGSTRÖM, MARET 1991. Lühike illatiiv tänapäeva eesti kirjakeeles. DT. TÜ.
- BLAKE, BARRY 1994. *Case*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLEVINS, JAMES 2003. Passives and impersonals. – *Journal of Linguistics* 39:3, 473–520.
- BLEVINS, JAMES 2005. Word-based declensions in Estonian. – *Yearbook of Morphology* 2005, 1–25.
- BLEVINS, JAMES 2006. Word-based morphology. – *Journal of Linguistics* 42:3, 531–573.
- BLEVINS, JAMES 2007. Conjugation classes in Estonian. – *LU* 43:4, 250–267.
- BLEVINS, JAMES 2008. Declension classes in Estonian. – *LU* 44:4, 241–267.
- BOIKO, MARIA 2010. Keelekeskkonna mõju vene emakeelega 10. klassi õpilaste verbirektsiooni omandamisele. MT. TÜ.
- CAMPBELL, LYLE 1991. Some grammaticalization changes in Estonian and their implications. – Elizabeth Closs Traugott, Bernd Heine (eds.), *Approaches to Grammaticalization, Vol. 1. (= Typological Studies in Language 19:1.)* Amsterdam: John Benjamins, 285–299.
- CHALVIN, ANTOINE 2008. Johannes Aavik ja prantsuse keel. – *Methis. Studia humaniora Estonica* 1–2, 104–115.
- CLARE, JOHANN CHRISTOPH 1730. *Kurtzer Entwurf einer Gramatik. Käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumis*.
- COLLINDER, BJÖRN 1929. Über den finnisch-lappischen Quantitätswechsel. Ein Beitrag zur finnisch-ugrischen Stufenwechsellehre. – *Uppsala Universitets Årsskrift. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskap* 1, 19–20.
- EK, ARVO, TOOMAS HELP 1986. Rütminihked eesti keele kujunemisloos. (= Preprint KKI-45.) Tallinn: ENSV TA ühiskonnateaduste osakond.
- EENLAID, KAJA 1963. Morfoloogilised paralleelvormid „Õigekeelsuse sõnaraamatus“. – *ESA* 9 (1963), 39–53.
- EES 2012 = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Tallinn: EKSA.
- EHALA, MARTIN 1997a. Eesti keele struktuur. Õpik gümnaasiumile. Tallinn: Künnimees. <http://hdl.handle.net/10062/40561>.
- EHALA, MARTIN 1997b. Eesti morfoloogia olemus. – *KK* 6, 370–383.
- EHALA, MARTIN 1998. Eesti keele arenguteid: korporatiivsus vs. avatus. („Muutuv keel“). – *KK* 11, 733–738.
- EHALA, MARTIN 1999a. Eesti völdete probleemi üks lahendusi. – *KK* 6, 378–386; 7, 453–466.
- EHALA, MARTIN 1999b. *no*-genitiivi võimalikkusest keeletüpoloogia taustal. – Helgi Vihma (toim), *Artikleid ja arhivaale II. (= Keeleuenduse kirjastik B3.)* Tallinn: Johannes Aaviku Selts, 30–34.

- EHALA, MARTIN 2009a. Keelekontakti mõju eesti sihitisekäänete kasutamisele. – KK 3, 182–204.
- EHALA, MARTIN 2009b. Linguistic strategies and markedness in Estonian morphology. – Helle Metslang (ed.), *Estonian in Typological Perspective*. (= *Language Typology and Universals*. STUF 62:1/2.) Berlin: Akademie Verlag, 29–48.
- EHALA, MARTIN, HEIKI-JAAN KAALEP, ANNIKA KILGI, ÜLLE VIKS 2003. Tänapäeva eesti kirjakeele uurimine: morfoloogia. – Mati Erelt (toim), *Eesti keele uurimise analüüs*. ESA 48 (2002). Tallinn: Eesti TA, 36–48.
- EHALA, MARTIN, KÜLLI HABICHT, PETAR KEHAYOV, ANASTASSIA ZABRODSKAJA 2014. Keel ja ühiskond. Õpik gümnaasiumile. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Künnamees.
- EHALA, MARTIN, KÜLLI HABICHT, PETAR KEHAYOV, ANASTASSIA ZABRODSKAJA 2012. Keel ja ühiskond. Õpik gümnaasiumile. Tallinn: Künnamees.
- EHASALU, EPP, KÜLLI HABICHT, VALVE-LIIVI KINGISEPP, JAAK PEEBO 1997. Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik. (= TÕ eesti keele õppetooli toimetised 6.) Tartu: TÕ Kirjastus.
- EINER, HANS 1885. Lühikene Eesti keele õpetus rahwakoolidele. Tartus: Trükitud A. Grenzsteini trükikojas.
- EINER, HANS 1905. Eesti keele õpetus koolidele. 3., täiendatud tr. Tallinn: Ploompuu raamatukaupluse kulu.
- EINER, HANS 1918. Eesti keele õpetus koolidele. 7. trükk. Tallinn.
- EKG I 1995 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: EKI.
- EKK 2007 = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross. *Eesti keele käsiraamat*. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: EKSA.
- ELISTO, ELMAR 1934. Vastuväiteks. – EK 4, 113.
- ERELT, MATI 1977a. Ebamäärasusest sõnade liigitamisel. – KK 9, 525–528.
- ERELT, MATI 1977b. Eesti adjektiivide süntaks. Gradatsioon. (= Preprint KKI-8.) Tallinn.
- ERELT, MATI 1984. On the *vat*-construction in Estonian. – CΦY 20:4, 270–273.
- ERELT, MATI 1987. Sekundaartarindid eesti keeles. (= Preprint KKI-50.) Tallinn: ENSV TA.
- ERELT, MATI 1999. 1990. aastad eesti keele uurimises. – Akadeemia 10, 2053–2067.
- ERELT, MATI 2002. Does Estonian have the jussive? – LU 38:2, 110–117.
- ERELT, MATI 2008. Veel kord vaegomadussõnadest. – KK 6, 442–449.
- ERELT, MATI 2012. Lisandusi tegumoe käsitlusele. – ESA 57 (2011), 25–34.
- ERELT, MATI 2013a. Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis. Tartu: TÕ.
- ERELT, MATI 2013b. Keeldkõne vormidest. – ESA 58 (2012), 30–38.

- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2004. Grammar and Pragmatics: Changes in the Paradigm of the Estonian Imperative. – LU 40:3, 161–178.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2007. Nihetest eesti imperatiivi paradigmas. – Csepregi, Márta, Virpi Masonen (red.), Grammatika és kontekstus. Budapest: Eötvös Loránd University, 76–87.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2009. Some notes on proximative and aver-tive in Estonian. – LU 45:3, 178–191.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG 2017 (toim). Eesti keele süntaks. (= Eesti keele varamu 3.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- ERELT, MATI, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 2006. Tense and eviden-tiality in Estonian. – Bert Cornillie, Nicole Delbecque (eds.), Topics in Subjectification and Modalization. (= Belgian Journal of Linguistics 20.) Amsterdam: John Benjamins, 125–136.
- ERELT, MATI, MATTI PUNTTILA 1996. The superlative in literary Estonian in comparison with literary Finnish. – Mati Erelt (ed.), Estonian: typological studies I. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 4.) Tartu, 24–36.
- ERELT, TIJU 2000. Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske? – Tiiu Erelt, Maire Raadik (koost, toim), Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: EKSA, 49–86.
- ERELT, TIJU 2015. Veel kord keelenormist ja luulest. – OK 1, 11–18.
- ERELT, TIJU, REIN KULL 1970. Morfoloogia, kooliõpetus ja õigekeelsus-sõnaraamat. – NK 8, 583–589; 10, 735–739.
- ESLON, PILLE 2004. Mõningatest korrelatsioonidest vene ja eesti verbisüsteemis. – Maria-Maren Sepper, Jane Lepasaar (toim), Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt. (= TPÜ eesti filoloogia osakonna toimetised 3.) Tallinn: TPÜ Kirjastus, 103–122.
- ESLON, PILLE 2006. Keelte kõrvutamisesest eesti-vene kakskeelsuse kujunda-misel. – Helen Koks, Jan Rahman (toim), Mitmõkeelisus ja keelevaihtus õdagumeresoomõ maiõ pääl. (= Võro Instituudi toimõndusõq 18.) Võro: Võro Instituut, 40–54.
- ESLON, PILLE 2008. Käänevormide kasutussageduse võrdlus eesti õppija-keeles ja kirjakeeles. – Pille Eslon (toim), Õppijakeele analüüs: võimalused, probleemid, vajadused. (= TLÜ eesti filoloogia osakonna toimetised 10.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 31–66.
- ESLON, PILLE 2009. Eestikeelses tekstiloomes eelistatud konstruktsioonid ja käänevormid. – Pille Eslon (toim), Korpusuuringute metodoloogia ja märgendamise probleemid. (= TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 11.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 30–53.
- ESLON, PILLE 2010. Muutustest eesti keele grammatiliste käänete kasutamisel. – LV 19, 38–60.
- ESLON, PILLE 2011. Millest räägivad eesti keele käändeasendused? – LV 21, 45–64.
- ESLON, PILLE, KATRE ÕIM 2010. Objektikäänete kasutamisest sageduse ja markeerituse seisukohalt. – ESUKA 1–2, 69–89.

- FAEHLMANN, FRIEDRICH ROBERT 1842. Versuch die estnischen Verba in Conjugationen zu ordnen. Dorpat: Heinrich Laakmann.
- FAEHLMANN, FRIEDRICH ROBERT 1843. Ueber die Flexion des Wortstammes in der estnischen Sprache. – VhGEG 1:2, 15–26.
- FAEHLMANN, FRIEDRICH ROBERT 1844. Ueber die Declination der estnischen Nomina. – VhGEG 1:3, 17–61.
- FAEHLMANN, FRIEDRICH ROBERT 1846. Nachtrag zur Declinationslehre. – VhGEG 1:4, 19–33.
- FREIMANN, MIRJAM 2014. Translatiivi kasutuserinevusi „Eesti fraseoloogismide elektroonilises alussõnastikus“ ja tasakaalus korpuses. BT. TLÜ.
- GERASSIMENKO, OLGA, RIINA KASTERPALU, MARE KOIT, ANDRIELA RÄÄBIS, KRISTA STRANDSON 2010. Direktiivsed aktipaarid eestikeelsetes infodiaalooigides ja nende automaatne tuvastamine. – ERÜ aastaraamat 6, 67–86.
- GRÜNTAL, VILLEM 1941. Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä. Helsinki.
- GUŠTŠINA, TATJANA 2012. *ma-* ja *da-*infinitiivi kasutamise omandamisest Narva Kreenholmi Gümnaasiumi kümnendates klassides. MT. TÜ.
- GUTSLAFF 1648 = Marju Lepajõe, Jaak Peebo (toim), GUTSLAFF, JOHANNES 1998. *Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam*. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 10.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- GÖSEKEN, HEINRICH 1660. *Manuductio ad Linguam Oesthonicam*. Reval: Adolph Simon.
- HABICHT, KÜLLI 2001a. Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. (= *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 10.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- HABICHT, KÜLLI 2001b. Infinite Konstruktionen in der estnischen Schriftsprache der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. – LU 37:4, 245–269.
- HABICHT, KÜLLI 2001c. Lexicalization and grammaticalization – opposite phenomena? About some lexicalized verb forms of Old Written Estonian. – Mati Ereht (ed.), *Estonian: typological studies V*. Tartu: Tartu University Press, 26–76.
- HABICHT, KÜLLI 2003a. Kahe 1632. aasta katekismuse keelelistest kokkupuutepunktidest. – Valve-Liivi Kingisepp (toim), *Vana kirjakeel ühendab*. Tartu: TÜ Kirjastus, 9–27.
- HABICHT, KÜLLI 2003b. Vana kirjakeele uurimine. – Mati Ereht (toim), *Eesti keele uurimise analüüs*. ESA 48 (2002). Tallinn: Emakeele Selts, 135–165.
- HABICHT, KÜLLI 2006. Grammatiseerumise ja leksikaliseerumise suhtest eesti vana kirjakeele modaalpartiklite näitel. – Krista Kerge, Maria-Maren Sepper (eds.), *Finest Linguistics. Proceedings of the Annual Finnish and Estonian Conference of Linguistics*. Tallinn, May 6–7, 2004. (= TLÜ eesti filoloogia osakonna toimetised 8.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 159–178.

- HABICHT, KÜLLI, ILONA TRAGEL 2014. Verbiga *saama* väljendatud leksikaalsed kategooriad ja konstruktsioonid. – KK 11, 826–844.
- HABICHT, KÜLLI, KÜLLI PRILLOP, PILLE PENJAM 2011. Sõnaliik kui rakenduslik ja lingvistiline probleem: sõnaliikide märgendamine vana kirjakeele korpuses. – ERÜ aastaraamat 7, 19–41.
- HABICHT, KÜLLI, LEELO KEEVALLIK, ILONA TRAGEL 2006. Keele muutumine kasutus kontekstis. – KK 8, 609–625.
- HABICHT, KÜLLI, PILLE PENJAM 2007. Kaassõna keeueurija ja -kasutaja käsitus. – ESA 52 (2006), 51–68.
- HABICHT, KÜLLI, PILLE PENJAM, ILONA TRAGEL 2010. Kas *tahtma* tahab abiverbiks? – ESUKA 2–1, 115–146.
- HABICHT, KÜLLI, PIRET PIROJA, ILONA TRAGEL 2015. Eesti *võtma*-tuleviku lugu. – ESA 60 (2014), 19–50.
- HALLAP, MERIT 1996. Grammatiliste vormide omandamine kakskeelsetel lastel. – Karl Karlep (toim), Töid eripedagogikast XIV. Tartu: TÜ Kirjastus, 92–99.
- HALLAP, MERIT 2003. Eesti keele käändevormide valdamine vene-eesti kakskeelsetel koolieelikutel. MT. TÜ.
- HALLAP, MERIT, MARIKA PADRIK, SIGNE RAUDIK 2014. Käändevormide kasutusoskus eakohase arenguga vene-eesti kakskeelsetel ning spetsiifilise kõnearengu puudega ükskeelsetel lastel. – ERÜ aastaraamat 10, 73–90.
- HALLAP, VALMEN 1964a. Morfeemilise positsiooni mõiste. – KK 5, 283–289.
- HALLAP, VALMEN 1964b. Morfemaatika küsimusi. – ESA 10 (1964), 3–22.
- HALLAP, VALMEN 1986. Omastava käände, vaegkäändsõnade ja määrsõnade vahekorrast. – KK 4, 199–208.
- HASPELMATH, MARTIN 2009. Terminology of case. – Andrej Malchukov, Andrew Spencer (eds.), The Oxford handbook of case. Oxford: Oxford University Press, 505–517.
- HASPELMATH, MARTIN 2011. The indeterminacy of word segmentation and the nature of morphology and syntax. – Folia Linguistica 45(1), 31–80.
- HASPELMATH, MARTIN, ANDREA D. SIMS 2010. Understanding morphology. Second edition. London: Hodder Education.
- HASSELBLATT, CORNELIUS 1996. Zur Stufenwechselfrequenz im Estnischen. – LU 32:1, 31–32.
- HASSELBLATT, CORNELIUS 1999. Kuhu tõttad, eesti keel? („Muutuv keel“). – KK 4, 227–234.
- HASSELBLATT, CORNELIUS 2000. Eesti keele ainsuse sisseütlev on lühike. – KK 11, 796–803.
- HASSINEN, SIRJE 1996. Virolais-suomalainen simultaaninen kaksikielisyys – kielten sekamuodot. Leksikaalsiset ja morfologiset sekamuodot 1.10–2.6-ikäisen Markon kielessä. – Helena Sulkala, Minna Zaman-Zadeh (toim.), Suomenoppijan kieli tutkimuskohteena. (= Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 5.) Oulu, 75–113.

- HASSINEN, SIRJE 1997. Kaksikeelse lapse morfoloogia omandamisest. – Riho Grünthal, Reet Kasik (toim.), LV 9. Suomalais-virolainen kontrastiiviseminaari 3.–5.5.1996, Lammi. (= Castrenianumin toimitteita 53.) Helsinki: Suomalais-ugrilainen laitos, SUS, 102–118.
- HASSINEN, SIRJE 2002. Simultaaninen kaksikielisyys. Läheiset sukukielet viro ja suomi rinnakkain. (= Acta Universitatis Ouluensis, Humaniora, B 43.) Oulu: Oulu University Press. <http://herkules oulu fi isbn951426648X/isbn951426648X.pdf>.
- HEIN, INDREK 1994. Practical realization of the morphological analysis. – Automatic morphology of Estonian: research report. (= Ars Grammatica 1.) Tallinn: Institute of the Estonian Language, 29–35.
- HEINA, MAARJA 2011. Käänevormide kasutamine ja mõistmine spetsiifilise kõnearengupuudega lastel. MT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/23025>.
- HEINE, BERND, TANIA KUTEVA 2002. World lexicon of grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- HELLER, JOHANN FRIEDRICH 1822. Versuch über das Wesen und Gebrauch der ehstn. Casen, besonders des sogenannten Nominativs, Genitivs und Accusativs. – Beiträge 15, 1–42.
- HELLER, JOHANN FRIEDRICH 1823. Nachtrag zu dem Versuche über das Wesen und den Gebrauch der ehstn. Casen, im 15ten Hft. dieser Beiträge. – Beiträge 16, 1–27.
- HELLER, JOHANN FRIEDRICH 1847. Vertheidigung meiner Ansicht von dem Verbum Passivum und von den Hauptcasen in der estnischen Grammatik. Veranlasst durch Dr Fählmann's „Nachtrag zur Declinationslehre“ in Bd. 1, Heft 4 dieser „Verhandlungen“, und vorgetragen in der gel. Estn. Gesellschaft am 16. Januar 1847. – VhGEG 2:1, 23–45.
- HELP, TOOMAS 1980. Kaasrõhk ja morfoloogia. – Noored filoloogias 1980. Tallinn, 3–5.
- HELP, TOOMAS 1984. Kahe astmevahelduse liigi tekkemehhanismide erinevusest. – Noored filoloogias. Tallinn, 3–4.
- HELP, TOOMAS 1985a. Eesti obliikva. – Noored filoloogias 1985: Noorteadlaste XII konverents 22. mail. Teesid. Tallinn, 3–10.
- HELP, TOOMAS 1985b. Linguistic competence and morphology. (= Preprint KKI-38.) Tallinn: ENSV TA.
- HELP, TOOMAS 1985c. Üks võimalus eesti verbimorfoloogia käsitlemiseks. – KK 4, 212–226.
- HELP, TOOMAS 1987. Tugevas astmes saavad olla ainult *g/k*, *b/p*, *d/t* ja *s/ss*. – Mati Erelt, Henn Saari (toim), Ars grammatica 1986. Tallinn: Valgus, 3–22.
- HELP, TOOMAS 1995. Regulaarsed ja irregulaarsed verbid eesti keeles. – KK 3, 162–169; 4, 234–238; 5, 320–327.
- HELP, TOOMAS 1998. Eelistame enda oma („Muutuv keel“). – KK 12, 812–815.
- HELP, TOOMAS 2004. Sõnakeskene keelemudel: eesti regulaarne ja irregulaarne verb. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis

- Tartuensis 13.) Tartu: TÜ Kirjastus. <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/575?locale-attribute=en>.
- HENNOSTE, TIIT 1998. Väliseesti keelest. – Liina Lindström (toim), Väliseestlaste keelest. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 9.) Tartu, 11–35.
- HENNOSTE, TIIT 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara 3. Partiklid. – Akadeemia 8, 1773–1806.
- HENNOSTE, TIIT 2009. *Ei ole ja pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. – ESA 54 (2008), 72–93.
- HENNOSTE, TIIT 2013. Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eestikeelses suulises vestluses. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 32.) Tartu: TÜ Kirjastus, <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/28923>.
- HENNOSTE, TIIT, LIINA LINDSTRÖM, OLGA GERASSIMENKO, AIRI JANSONS, ANDRIELA RÄÄBIS, KRISTA STRANDSON, PIRET TOOMET, RIINA VELLERIND 2002. Suuline kõne ja morfoloogiaanalüsaator. – Renate Pajusalu, Tiit Hennoste (toim), Tähendusepüüdja. Pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3.) Tartu, 161–171.
- HERMANN, KARL AUGUST 1884. Eesti keele Grammatik. Tartu: Wilhelm Just.
- HERMANN, KARL AUGUST 1897. Ueber die alte estnische Inschrift an der Kirche zu Karmel. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1896. Jurjew (Dorpat), 130–134.
- HIETAM, KATRIN 2003. Definiteness and Grammatical Relations in Estonian. Dr. University of Manchester.
- HINT, MATI 1969. Eesti grammatikakirjanduse põhimõttelised ja konkreetsed probleemid. Uute eesti keele grammatikate puhul. – KK 6, 327–341; 7, 399–412.
- HINT, MATI 1972. Eesti keele morfoloogia kirjeldamise meetodika probleemid. – KK 10, 603–615.
- HINT, MATI 1973a. Eesti keele sõnafonoloogia I. Rõhusüsteemi fonoloogia ja morfofonoloogia põhiprobleemid. Tallinn: KKI.
- HINT, MATI 1973b. Morfeemstruktuuri reeglite ning morfoloogiliste moodustusreeglite vahekorrad. – KK 10, 597–604.
- HINT, MATI 1975. Häda tüüpsõnastamisega. – KK 10, 602–608; 11, 662–670; 12, 733–738.
- HINT, MATI 1977. Ühesilbiliste sõnade vältest. – KK 4, 219–229; 5, 271–277.
- HINT, MATI 1978. Kas olevik vajab tunnust. – KK 8, 475–480.
- HINT, MATI 1979a. Koolimorfoloogia sõlmprobleemid. – NK 11, 26–30; 12, 43–45.
- HINT, MATI 1979b. Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus. – KK 3, 142–149; 4, 200–208.
- HINT, MATI 1980a. Astmevahelduslike ja astmevaheldusetute tüüpide piirist kooligrammatikas. – NK 5, 30–34; 6, 19–24.

- HINT, MATI 1980b. Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiasüsteemi nihked ja selle tagajärjed. – KK 4, 215–223; 5, 270–278; 6, 349–355.
- HINT, MATI 1980c. *ne-* ja *s-*sõnade morfoloogia. – KK 8, 489–492.
- HINT, MATI 1980d. Võrdlusastmete morfoloogia raskused. – NK 2, 29–36.
- HINT, MATI 1981a. Неоднородность систем чередования ступеней эстонского языка. – СФУ 4, 247–265.
- HINT, MATI 1981b. Oleviku tunnus ja morfoloogiline analüüs. – KK 2, 82–89; 3, 153–160.
- HINT, MATI 1981c. Olulisemad uuendused astmevahelduse käsitlemisel. – NK 6, 40–43; 7, 40–43.
- HINT, MATI 1981d. Чередование ступеней в эстонском языке как явление флективной морфологии. – СФУ 3, 186–201.
- HINT, MATI 1983. Viroko neljän kvantiteettiasteen sävelkieli? – Virittäjä 87:3, 161–177; 87:4, 328–348.
- HINT, MATI 1984. Eesti mitmusetüübid keeletüpoloogilisest seisukohast. – ESA 30 (1983), 56–63.
- HINT, MATI 1987. Loan Words and the Estonian Grade Alternation. – Robert Channon, Linda Shockey (eds.), In Honour of Ilse Lehiste. Ilse Lehiste pühendusteos. Dordrecht, Providence: Foris Publications, 415–432.
- HINT, MATI 1991. Typological characteristics of gradation in Estonian. – Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europae 25 (3–4). Berlin: Mouton de Gruyter, 515–548.
- HINT, MATI 1994. Changes in Estonian negation. – Oral memory and national identity. Tallinn, 79–87.
- HINT, MATI 1997a. Eesti foneetika möödunud hiilgus ja möödumata viletsus. – KK 2, 73–82; 3, 157–164.
- HINT, MATI 1997b. Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid. Tallinn, Helsinki: EKSA.
- HINT, MATI 1998. Kolmkümmend aastat hiljem. Uute eesti keele grammatikate puhul. – KK 2, 100–112; 3, 188–201.
- HINT, MATI 2004. Eesti keele foneetika ja morfoloogia: süvaõpik. 5., ümbertöötatud trükk. Tallinn: Avita.
- HINT, MATI 2011. *Kas ynned sa olbama sirnangot?* Johannes Aaviku visioonärsus keeleteoreetilisest vaatepunktist. – KK 11, 809–820.
- HINT, MATI 2012. Hilise Aaviku radikaalne keeleeuendus. – KK 2, 81–102.
- HIRSCHHAUSEN, JACOB JOHANN ANTON 1818. Bemerkungen über Stahl's deutsch-estnische Postille. – Beiträge 12, 77–87.
- HOLLMANN, RUDOLF 1847. Ueber die neueste estnische Declinationslehre des Pastor Ahrens und Dr. Fählmann. – VhGEG 2:1, 14–22.
- HOPPER, PAUL J, ELIZABETH CLOSS TRAUGOTT 2003. Grammaticalization. Reprint. Original edition 1993. (Cambridge textbooks in linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.

- HORNUNG, JOHANN 1693. Grammatica Esthonica, brevis, Perspicua tamen methodo ad Dialectum Revaliensem. Riga: Joh. Georg Wilck.
- HUPEL, AUGUST WILHELM 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga-Leipzig: Hartknoch.
- HUPEL, AUGUST WILHELM 1818. Ehstnische Sprachlehre für die beiden Hauptdialekte, den revalschen und den dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche. Zweyte durchgängig verbesserte und vermehrte Auflage. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- HÄKKINEN, KAISA 2002. Suomen kielen historia I. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa. Turku.
- HÄMELANE, VAIKE 1958. Grammatilise vormistiku kasutamise õpilaste kirjandeis. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/28896>.
- HÜDSI, SALME 1956. Illatiiv eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/30213>.
- HÜTT, MERIKE 2012. Kakskeelsete eelkoolialiste laste grammatilised oskused: kolme juhtumi kirjeldus. BT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/28145>.
- IKOLA, OSMO 1953. Viron ja liivin *modus obliquuksen* historiaa. – Suomi 106:4. Helsinki: SKS.
- IKOLA, OSMO 1960. Perfektin ja pluskvamperfektin synnystä. – Virittäjä, 64:4, 364–368.
- ISK 2004 = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: SKS.
- IVA, SULEV 2002. Võro kaudusõ morfofonoloogiast. – Väikeisi kiili kokkoptutmisõq. Väikeste keelte kontaktid. Võro: Võro Instituut, 178–184.
- IVA, SULEV 2005. Võro keele astmõvaeldusõst. – Karl Pajusalu, Jan Rahman (toim), Piirikultuuriq ja -keeleeq. (= Võro Instituudi toimõndusõq 17.) Võro: Võro Instituut, 103–112.
- IVA, SULEV 2007. Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 20.) Tartu: TÜ Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/4860>.
- IVA, SULEV 2010. Grade alternation in Võro South Estonian. – LU 46:3, 161–174.
- JAKOBSON, CARL ROBERT 1875. Kooli Lugemise raamat. Tõine jagu. Tartu.
- JALAKAS, VIRGI 1972a. Käändkondade määramise algoritm ja selle kasutamise võimalusi VI klassis. – Nõukogude pedagoogika ja kool VIII. Tartu: TRÜ.
- JALAKAS, VIRGI 1972b. Üks võimalus astmevahelduse käsitlemiseks 5. klassis. – NK 1, 17–22.
- JANSONS, AIRI 2002. Partikli *siis* funktsioonid eesti suulises kõnes. – KK 9, 612–629.
- JERET, KAIA 1977. Mitmuse osastav ning *i-* ja *de-* mitmuse tarvitamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles. DT. TRÜ.
- JOHANDI, EVI 1956. *nud*-partitsiip eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28898>.

- JUHKAM, EVI, ALDI SEPP 2000. Läänemurde tekstid. (= Eesti murded VIII.) Tallinn: EKI.
- JUNEFELT, KARIN, TIIA TULVISTE 1998. American, Estonian and Swedish mothers' regulation of their children's discourse construction. – Maan Lyra, Jaan Valsiner (eds.), Construction of Psychological Processes in Interpersonal Communication. Stamford, Connecticut: Ablex Publishing, 137–154.
- JUSKE, MILVI 1954. Kindla kõneviisi oleviku mitmuse 3. pööre eesti keeles. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/28716>.
- JÕGEVER, JAAN 1904. Eesti keele õpetus koolidele ja iseõppijatele. Tartu: Postimees.
- JÕGEVER, JAAN 1906. H. Eineri Eesti keele õpetus. – EKirj 1, 17–24.
- JÕGEVER, JAAN 1907. Lühikene Eesti keele õpetus koolidele. Tartu: Postimees.
- JÕGEVER, JAAN 1913a. Käänamise ja pööramise tabelid Eesti kirjakeeles. Tartu: EKirj.
- JÕGEVER, JAAN 1913b. Läti Henriku Eesti keel. – EKirj 1, 1–9; 2, 49–56.
- JÕGEVER, JAAN 1916. Nõndanimetatud lühikesed ja pikad paljuse osastavad. – EKirj 1, 24–31.
- JÕGEVER, JAAN 1919. Eesti keele grammatika I. Tartu: Odamees.
- JÕGEVER, JAAN 1920a. Eesti keele grammatika: II aasta. Tartu: Odamees.
- JÕGEVER, JAAN 1920b. Eesti keele grammatika: III aasta. Tartu: Odamees.
- JÕGI, AINO 1971a. Inglise laensõnade morfoloogilisest mугanemisest eesti keeles. – Linguistica 3, 5–19.
- JÕGI, AINO 1971b. Inglise päritolu sõnad eesti keeles. Kand. diss. TRÜ.
- JÕGI, MIRJA 2008. Konditsionaali minevikuvormide kasutus 1930.–1990. aastatel eesti kirjakeeles. BT. TÜ.
- JÄNES, HENNO 1942. Eesti keele grammatika gümnaasiumile I. Tallinn: Eesti Kirjastus.
- JÄNES, HENNO, JOH. AAVIKU kaastööl 1939. Eesti keeleõpik I. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv.
- JÄNES, HENNO, OLEV PARLO 1936. Eesti keele grammatika ja harjutustik koolidele III. Tartu: Noor-Eesti.
- JÄRVIK, ELISE 2011. Laadivahelduse taandumine eesti kirjakeeles. MT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1674&sari=D.
- JÜRGENS, ADELE 1933. Keeleõpetuslikke küsimusi. – EK 1, 13–22; 4–5, 13–140.
- JÜRINE, ANNI 2009a. Kaassõna- ja verbiühendite ümbertõlgendamine eesti kirjakeeles. MT. TÜ.
- JÜRINE, ANNI 2009b. Kas **metsavahel* tähendab muud kui *metsa vahel*? – OK 1, 38–43.
- JÜRINE, ANNI 2011. Vormierinevused tähenduserinevuse ilminguna. Kaassõnaühendite grammatiseerumine konstruktsioonides. – KK 12, 899–916.

- JÜRINE, ANNI 2016. The development of complex postpositions in Estonian: A case of grammaticalization via lexicalization. (= *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 38.) Tartu: Tartu University Press. <http://hdl.handle.net/10062/50200>.
- JÜRINE, ANNI, KÜLLI HABICHT 2013. Kaassõnade tsükliline areng. – KK 12, 736–749.
- KAABER, ANNE 2000. Lõuna-Eesti illatiivi ja inessiivi moodustusseostest. BT. TÜ.
- KAALER, AIN 1962. Partei kongressile pühendatud uurimusi. – KK 5, 312–315.
- KAALER, HEIKI-JAAN 1996. ESTMORF: a morphology analyser for Estonian. – Estonian in the changing world. Tartu: University of Tartu, 43–97.
- KAALER, HEIKI-JAAN 1998. Tekstikorpuse abil loodud eesti keele morfoloogiaanalüsaator. – KK 1, 22–29.
- KAALER, HEIKI-JAAN 1999. Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keeletehnoloogilises arendustöös. (= *Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis* 7.) Tartu.
- KAALER, HEIKI-JAAN 2009. Kuidas kirjeldada lühikest sisseütlevat kasutusandmetega kooskõlas? – KK 6, 411–425.
- KAALER, HEIKI-JAAN 2010. Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis. – KK 2, 94–111.
- KAALER, HEIKI-JAAN 2012. Eesti käänamissüsteemi seaduspärasused. – KK 6, 418–449.
- KAALER, HEIKI-JAAN 2015. Eesti verbi vormistik. – KK 1, 1–15.
- KAALER, HEIKI-JAAN, KADRI MUISCHNEK, KAILI MÜÜRISER, ANDRIELA RÄÄBIS, KÜLLI HABICHT 2000. Kas tegelik tekst allub eesti keele morfoloogilistele kirjeldustele? Eesti kirjakeele testkorpuse morfosüntaktilise märgendamise kogemusest. – KK 9, 623–633.
- KAALER, HEIKI-JAAN, TARMO VAINO 1998. Kas vale meetodiga õiged tulemused? Statistikaline tuginev eesti keele morfoloogiline ühestamine. – KK 1, 30–38.
- KAALER, HEIKI-JAAN, TARMO VAINO 2000. Teksti täielik morfoloogiline analüüs lingvisti töövahendite kompleksis. – Tiit Hennoste (toim), *Arvutuslingvistikalt inimesele*. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 1.) Tartu: TÜ Kirjastus, 87–99.
- KAASIK, SILVI 1963. Morfoloogia käsitluse näitlikustamine. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/30222>.
- KAASIK, SILVI 1964. Verbi käsitlemise näitlikustamine. – Eesti keele ringi töid. Tartu: TRÜ, 31–67.
- KAASIK, ÜLO, AIN KORJUS 1959. Automaatselt tõlkimisest. – KK 11, 663–673.
- KAASIK, ÜLO, AIN KORJUS 1960. Automaatselt tõlkimise keeleteaduslikke küsimusi. – KK 9, 545–555.
- KADAKAS, TEA-MALL 1963. Tugevaastmeline inessiiv Põhja-Eesti murretes. DT. TRÜ.

- KAIVAPALU, ANNEKATRIN 2004. Kui sarnane on sarnane? Eesti ja soome mitmusevormide sarnasuse ja erinevuse psühholingvistikilisest reaalsusest. – Helena Sulkala, Heli Laanekask (toim.), LV 15. VIRSU II. Suomi ja viro kohdekielina. (= Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 24.) Oulu: Oulun yliopistopaino, 62–70.
- KAIVAPALU, ANNEKATRIN, MAISA MARTIN 2014. Symmetry of similarity: definition, perception, measurement. Finnish and Estonian noun morphology as a testing ground. – Heli Paulasto, Lea Meriläinen, Helka Riionheimo, Maria Kok (eds.), *Language Contacts at the Crossroads of Disciplines*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 283–318.
- KAIVAPALU, ANNEKATRIN, PILLE ESLON 2011. Onko lähisukukielen vaikutus suomen ja viron omaksumiseen symmetristä? Korpuspohjaisen tutkimuksen tuloksia ja haasteita. – LV 21, 132–153.
- KAJASTE, KADRI 2009. Eestikeelsete tekstide morfoloogiline ühestamine. MT. TÜ.
- KALJUMÄGI, KARIN 1995. Kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest *hammas-*, *tütar-* ja *ohtlik-*tüübi sõnade puhul. DT. TÜ.
- KALJUMÄGI, KARIN 1999. *ohtlik-* ja *kontsert-*tüüpi sõnade kriitiliste morfoloogiliste vormide kasutusest. MT. TÜ.
- KALJUMÄGI, KARIN 2001. *ohtlik-* ja *kontsert-*tüüpi sõnade tegelikust tarvitusest. – KK 9, 629–637.
- KALKUN, KALEV 1973. Verb Ruusmäe (Rõuge) murrakus. DT. TRÜ.
- KALLAS, MERIKE 1983. Noomeni morfoloogia Pühalepa murrakus (P. Ariste kogutud ainekute põhjal). DT. TRÜ.
- KALLIKORM, ANASTASSIA 2009. *ma-* ja *da-*infinitiivi kasutuse võrdlus eesti kirjakeeles ja õppijakeeles. TLÜ.
- KALVIK, MARI-LIIS 2004. Kvantiteedisuhted rannikumurdes. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/1139>.
- KANN, LEILI 1956. *va-*tunnus eesti kirjakeeles. DT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/28727>.
- KAPLINSKI, JAAN 1985. Komparatiiv ja superlatiiv. – KK 1, 53–55.
- KAPLINSKI, JAAN 2012. Kas kaks eesti keelt? – KK 7, 538–545.
- KARELSOHN, KRISTI 1993. Eesti lapse keele morfoloogiline areng kuni kolme ja poole aasta vanuseni. DT. TÜ.
- KARELSON, RUDOLF 2005. Taas probleemidest sõnaliigi määramisel. – ERÜ aastaraamat 1, 53–70.
- KARNÖ, SIIM 2010. Eesti normikirjakeele probleemsete verbivormide kasutamine internetikeeles. BT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/31725>.
- KASENURM, ENDLA 1949. Translatiiv eesti murdeis. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/38243>.
- KASESALU, KAISA 2012. Vormiharmonia mitmuse vormide moodustamisel. BT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1709&sari=D.

- KASIK, REET 1992. Mida õpetada, mida mitte (Eesti keele grammatika õpetamisest soomlastele). – Maia Väkrum (toim.), LV 5. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Virroilla 27. ja 28. syyskuuta 1991. (= Folia fennistica & linguistica 15.) Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, 5–14.
- KASIK, REET 1996. Eesti keele sõnatuletus. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 3.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- KASIK, REET 2011. Stahlil mantlipärijad. Eesti keele uurimise lugu. Tartu: TÜ Kirjastus.
- KASIK, REET 2012. Nulltuletus ja konversioon eesti keeles. – KK 11, 793–806.
- KASIK, REET 2013. Komplekssete sõnade struktuur. (= TÜ eesti keele osakonna preprintid 3.) Tartu.
- KASIK, REET 2015. Sõnamoodustus. (= Eesti keele varamu 1.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- KASK, ANN 1978. Possessiivsufiksist Kuusalu murrakus. – Sõnast tekstini. Tallinn, 76–84.
- KASK, ARNOLD 1934a. Miks ei ole vastuvõetavad hr. Lubi' ettepanekud? – EK 5, 156–158.
- KASK, ARNOLD 1934b. Raamatute ülevaade. Jaan Ainelo. Eesti keele õigekeelsusreeglid. – EK 2, 49–58.
- KASK, ARNOLD 1949. Lühike ülevaade eesti keelest ja selle arenemisest. Tallinn.
- KASK, ARNOLD 1952. Mõningaid jooni eesti rahvuskeele kujunemisest. – Teaduslikud tööd, pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale. Tallinn, 26–40.
- KASK, ARNOLD 1956. Eesti murrete kujunemisest ja rühmitumisest. – Harri Moora (toim), Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 24–40.
- KASK, ARNOLD 1962. Eesti kirjakeele murdelise tausta kujunemisest. Tartu.
- KASK, ARNOLD 1963. Eesti muutkondade süsteemi kujunemisest. – Paul Ariste (toim), Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. (= ES toimetised 6.) Tallinn, 36–57.
- KASK, ARNOLD 1967a. Eesti keele ajalooline grammatika. Häälikulugu. Tartu.
- KASK, ARNOLD 1967b. Nihkeid eesti kirjakeele morfoloogilises struktuuris käesoleval sajandil. – ESA 13 (1966), 3–17.
- KASK, ARNOLD 1970a. Eesti kirjakeele ajaloost. Tartu.
- KASK, ARNOLD 1970b. Elmar Muuk ja eesti kirjakeele normid. – KK 1, 21–29; 2, 94–101.
- KASK, ARNOLD 1980. Eesti keele ajalooline grammatika I. Häälikulugu. Tartu: TRÜ.
- KASK, ARNOLD 1984. Eesti murded ja kirjakeel. (= ES toimetised 16.) Tallinn: Valgus.
- KASK, ARNOLD 1985. Kaudse kõneviisi päritolust eesti keeles. – ESA 29 (1983), 5–11.

- KASK, ARNOLD, ALEKSANDER VAIGLA, JOHANNES VOLDEMAR VESKI 1936. Eesti keeleõpetus ja harjutustik keskkooli III klassile. Vormiõpetus. Tartu.
- KASK, ARNOLD, PAULINE PALMEOS 1965. Eesti keele grammatika. 2. Morfoloogia. Arv- ja asesõna. Tartu: TRÜ.
- KASK, KATRE 2016. Käändsõnaparandused Vanas Testamendis. BT. TLÜ. <http://www.etera.ee/zoom/28262>.
- KAUER, OLGA 1968. Noomeni mitmus XVIII sajandi eesti kirjakeeles. DT. TRÜ.
- KEELENÕUVAKK = Eesti Keele Instituudi keelenõuvakk. <http://keeleabi.eki.ee/index.php?leht=4&act=1>.
- KEEM, HELLA 1970. Tartu murde tekstid. (= Eesti murded III.) Tallinn: Valgus.
- KEEM, HELLA, INGE KÄSI 2002. Võru murde tekstid. (= Eesti murded VI.) Tallinn: EKI.
- KEEVALLIK, LEELO 1994. <nud> varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles. MA. TÜ. <https://www.liu.se/ikk/medarbetare/leelo-keevallik/dokument/1.413523/Magister.pdf>.
- KEEVALLIK, LEELO 2008. Käskiv kõneviis nõustavas voorus ja vastuste tüpoloogia. – ESA 54 (2007), 94–106.
- KEHAYOV, PETAR 2002. Typology of Grammaticalized Evidentiality in Bulgarian and Estonian. – LU 38:2, 126–143.
- KEHAYOV, PETAR 2003. Grammatiline evidentsiaal Balkani ja Balti areaali keeltes. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/29975>.
- KEHAYOV, PETAR 2004a. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Morfosüntaks ja distributsioon. – KK 11, 812–829.
- KEHAYOV, PETAR 2004b. Eesti keele evidentsiaalsussüsteem mõne teise keele taustal. Semantika. – KK 12, 895–914.
- KEHAYOV, PETAR 2008. An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas. (= Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- KEHAYOV, PETAR 2009. Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian. – Wiener Slawistischer Almanach 72, 165–201.
- KEHAYOV, PETAR, FLORIAN SIEGL 2007. The evidential past participle in Estonian reconsidered. – Études finno-ougriennes 38. Paris, 75–117.
- KEHAYOV, PETAR, LIINA LINDSTRÖM, ELLEN NIIT 2011. Imperative in interrogatives in Estonian (Kihnu), Latvian and Livonian. – LU 47:2, 81–93.
- KENTMANN, WILHELM 1920. Kurtze Grammatik der Ehstnischen Sprache. Tallinn.
- KERGE, KRISTA 1980. Tingiva kõneviisi vormistikust. – Nõukogude Õpetaja, 1. mai.
- KERGE, KRISTA 1998a. Oleviku kesksõna ja temaga võrreldavad struktuurid. Vormimoodustus, sõnamoodustus, leksikon. MT. TPÜ.

- KERGE, KRISTA 1998b. Vormimoodustus, sõnamoodustus ja leksikon: oleviku kesksõna võrdluse all. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- KERÄNEN, MIKA 1999. Ühe eesti-soome kakskeelse lapse verbi aegade omandamine vanuses 1.11–3.0. BT. TÜ.
- KESKÜLA, KAISA 2009. Postpositsioon *peal* ja adessiiv eesti keele koha- ja abstraktsete suhete väljendamisel. BT. TÜ.
- KESKÜLA, KAISA 2011. Postpositsiooni *peale* ja allatiivi paralleelse kasutuse korpusanalüüs. MT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1670&sari=D.
- KETTUNEN, LAURI 1914. Miten eteläviron aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona on käsitettävä? – Virittäjä 18:6, 145–150.
- KETTUNEN, LAURI 1915. Passivin tunnuksesta. – Virittäjä 19:7, 107–112.
- KETTUNEN, LAURI 1916a. Illatiivivormidest *meelde, juurde* jne. – EKirj 1, 11–14.
- KETTUNEN, LAURI 1916b. Väiksed lisamärkused *meelde-meele*-vaieluste puhul. – EKirj 4, 95–97.
- KETTUNEN, LAURI 1919. Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul. Tartu: Ed. Bergmann.
- KETTUNEN, LAURI 1922a. *-sti*-lõpuga adverbide algupära. – EK 2, 37–42.
- KETTUNEN, LAURI 1922b. Translatiivi *-st* lõpust. – EK 5–6, 132–136.
- KETTUNEN, LAURI 1929. Eestin kielen äännehistoria. Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1936. Gab es Stufenwechsel im Urfinnischen? – Nyelvtudományi közlemények 50, 170–183.
- KETTUNEN, LAURI 1956. Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- KETTUNEN, LAURI 1962. Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. (= SKST 156.) Helsinki.
- KIBAR, TÖNIS 1929. Eesti keeleõpetuse konspekt, kolmas täiendatud trükk. Pärnu.
- KILGI, ANNIKA 2007. Eesti morfoloogilise mõtte areng Stahlist Ahrensini. MT. TLÜ.
- KILGI, ANNIKA 2010. Tuleviku tulekust: tulevikulisuse väljendamisest meie esimestes piiblitõlgetes. – Ilona Tragel (toim.), Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.) Tartu: TÜ Kirjastus, 163–186.
- KILGI, ANNIKA 2011. Anton Thor Helle toimetajakäekiri: kuidas Thor Helle vana testamendi verbimorfoloogiat redigeeris. – ESA 56 (2010), 91–108.
- KILGI, ANNIKA 2012a. Eitusvormid 17.–18. sajandi eesti piibliversionides. – Reili Argus, Annika Hussar, Tiina Rüütmaa (koost, toim), Pühendusteos emeriitprofessor Mati Hindi 75. sünnipäevaks. (= TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised 14.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 106–137.
- KILGI, ANNIKA 2012b. Tõlkekeele dünaamika piibli esmaeestinduse käigus: verbi morfosüntaksi areng ja lõplik toimetamisfaas. (= TLÜ humanitaarteaduste dissertatsioonid 27.) Tallinn: TLÜ Kirjastus.

- KILGI, ANNIKA 2013. Eduard Ahrensi ettepanekud eesti kirjakeele parandamiseks. – ESUKA 4–3, 37–53, 10.12697/jeful.2013.4.3.02.
- KIM, MEEDI 1954. O. W. Masingu keele häälikuline ja morfoloogiline külg. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28902>.
- KINDLAM, ESTER 1972. Translatiivse infinitiivivormi tarvitamisest. – KK 9, 557–559.
- KINDLAM, MAGNUS 1945. Kas lihtne või keeruline keel? – Looming 11, 1129–1135.
- KINDLAM, MAGNUS 1965. Ehkki kõige külgmisem, siiski kõige esimene. – KK 2, 105.
- KINGISEPP, VALVE-LIIVI, EPP EHASALU, KÜLLI HABICHT, JAAK PEEBO 1997. Vanimate eesti keele tekstide sõnavarast ja grammatilisest vormistikust. Mati Erelt, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld (toim), Pühendusteos Huno Rätsepale. Tartu: TÜ Kirjastus, 67–100.
- KIO, KATI 2002. Sisseütleva ja suunduva käände probleemistikust. BT. TÜ.
- KIO, KATI 2006. Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles. MT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/865>.
- KITSNIK, MARE 2007a. Eesti keele kui teise keele õppija kõrvalekalded eituse väljendamisel. – Pille Eslon (toim), TLÜ keelekorpusete optimaalsus, töötlemine ja kasutamine. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 152–181.
- KITSNIK, MARE 2007b. Õppijakeele uurimise ja arendamise võimalusi eesti vahekeele korpuse põhjal (eituse väljendamise näitel). MT. TLÜ.
- KITSNIK, MARE 2014. Verbivormid B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles. – ESUKA 5–3, 9–35.10.12697/jeful.2014.5.3.01.
- KITSNIK, MARE 2015. Tingiv kõneviisi eesti B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles kui keeleoskuse arengu näitaja. – LV 25, 137–171.
- KIVI, SAALE 2013. Vene õpilaste vead eesti keele infinitiivide kasutamisel. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/33907>.
- KLAAS, BIRUTE 1997. The quotative mood in the Baltic Sea areal. – Mati Erelt (ed.), Estonian: Typological Studies II. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu: Tartu University Press, 98–145.
- KLAUS, ANNELIIS 2009. Eitus eesti murretes. MT. TÜ.
- KLAVAN, JANE 2014. A multifactorial corpus analysis of grammatical synonymy: The Estonian adessive and adposition peal 'on'. – Dylan Glynn, Justyna A. Robinson (eds.), Corpus Methods for Semantics: Quantitative studies in polysemy and synonymy. (= Human Cognitive Processing 43.) John Benjamins, 253–278.
- KLAVAN, JANE, KAISA KESKÜLA, LAURA OJAVA 2010. Eesti keele adessiivi ja kaassõna 'peal' kasutus kahes keelelises katses. – ESA 55 (2009), 63–86.
- KNÜPFER, ARNOLD FRIEDRICH JOHANN 1817. Bemerkungen über die Declinations- und Casusformen der Ehstnischen Sprache. Reval: Johann Hermann Gressel.

- KNÜPFER, ARNOLD FRIEDRICH JOHANN 1821. Ueber das Suffix oder die Casus-Endung: *na*. – Beiträge 13, 122–127.
- KOHLER, KAJA 2003. Erwerb der frühen Verbmorphologie im Estnischen. Dr. Universität Potsdam. <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/128/file/kohler.pdf>.
- KOIT, ENN 1939. Saaremaa murde sugemeid Joh. Aaviku keelearendustegevuses. – EK 3–4, 49–59.
- KOIT, ENN 1963. Eitus saarte murdes. – Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. (= ENSV TA ES toimetised 6.) Tallinn, 136–147.
- KOIVISTO, VESA 2013. Suomen sanojen rakenne. Helsinki: SKS.
- KONT, KARL 1955. Translatiivist läänemeresoome keeltes ja mordva ning lapi keeles. – ESA 1 (1955), 163–170.
- KORJUS, ILSE 1952. Tingiv kõneviisi eesti murretes. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28753>.
- KOSTENKO, ANNE 2007. Eesti nimisõnade morfoloogiline integratsioon vene eesti koodivahetuses (TLÜ üliõpilaste näitel). BT. TLÜ.
- KRALL, INGRID 2006. Eesti keele käändesüsteemi omandamise probleeme keskkoolis. – Kristi Saarso, Helle Tiisväli (toim). Eesti keele õpetamine muukeelses koolis. (Abiks õpetajale). Tallinn: Argo Kirjastus, 45–50.
- KRALL, INGRID 2008. Eesti keele käändevormide moodustamise ja kasutamise seotud probleeme vene üliõpilaste kirjalikes töödes. – Pille Esilon (toim), Õppijakeele analüüs: võimalused, probleemid, vajadused. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 137–195.
- KROSS, KRISTIINA 1979. Eesti instruktiivist. – KK 8, 474–480.
- KROSS, KRISTIINA 1983. Instruktiivi võimalikkus nüüdiseesti kirjakeeles. – KK 5, 241–247.
- KROSS, KRISTIINA 1984. Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus. (= Preprint KKI-26.) Tallinn: ENSV TA.
- KROSS, KRISTIINA 1988. Instruktiiv läänemeresoome keeltes. Tallinn: Valgus.
- KURE, KRISTJAN 1949. Eesti keele grammatika. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus.
- KURE, KRISTJAN, BERNARD SÖÖT 1946. Eesti keele grammatika I: keskkooli VIII klassile. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus.
- KURESOO, UNO 1984. Emakeeleõpetuse mureprobleemid ja keelekorraldus. – KK 12, 713–725.
- KURESOO, UNO 1990. Keelevead õpetajate ja keeleteadlaste hinnanguis. – KK 8, 462–470.
- KURBERG, SIRJE 1968. Noomeni mitmus XIX sajandi kirjakeeles. DT. TRÜ.
- KUUSIK, EVELIN 1994. Morphological synthesis of Estonian based on the agglutination strategy. – Ülle Viks (ed.), Automatic Morphology of Estonian 1. (Research Reports.) Tallinn: EKI, 36–48.

- KUUSIK, EVELIN 1995. Automatic recognition of the Estonian stem changes. – Ülle Viks (ed.), *Automatic Morphology of Estonian 2*. (Research Reports.) Tallinn: EKI, 46–71.
- KUUSIK, EVELIN 1996. Eesti tüvemuutuste süsteemi modelleerimine. MT. TTÜ.
- KUUSLER, HELGA-JOHANNA 2014. Kreeka aoristi- ja futuurumivormide tõlked 1739. aasta ja 1997. aasta eestikeelses piiblis võrrelduna saksa-keelsete tõlgetega. BT. TLÜ.
- KÕRGESAAR, HELEN 2014. Direktiivsed kõneaktid ja nende kasutamise dünaamika isa-ema kõnes: juhtumiuuring. – ERÜ aastaraamat 11, 159–175.
- KÄGU, JANA 2016. Seest-, alale-, alal-, alalt-, ilma- ja kaasaitleva käändevormi moodustusoskus 3–4-aastastel lastel. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/52373>.
- KÄGU, MARET 1980. *õppima-* ja *muutama-*tüüpide piir tegelikus kooliõpetuses. DT. TPÜ.
- KÖRBER, KARL 1867. *Kleine Ehstnische Hand-Grammatik*. Dorpat: E. J. Karow.
- KÜNNAP, AGO 1992. *Elanud kord ...* – KK 4, 209–215.
- KÜNNAP, AGO 1993. Uurali keelte š-preteeritumi algupärasust. – *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*. (= SUST 215.) Helsinki, 203–210.
- KÜNNAP, AGO 1994. On the Uralic indirectal. – *Ural-Altische Jahrbücher* 13, 18–27.
- KÜNNAP, AGO 1999. Eesti lihtmineviku minevikust. – *ESA* 43 (1997), 57–61.
- KÜNNAP, AGO 2001a. *Es peab pidama*. – KK 8, 579–582.
- KÜNNAP, AGO 2001b. Mitmuse tunnus *-*k?* – KK 6, 427.
- KÜNNAP, AGO 2007. Veel läänemeresoome ja eesti eituspartiklite *ei, ep, es* päritolust. – KK 12, 968–975.
- KÜNNAP, AGO 2008a. Läänemeresoome keelte mitmuse omastava päritolust. – KK 4, 287–290.
- KÜNNAP, AGO 2008b. On the Finnic and Samoyedic genitive and accusative plural. – *LU* 44:1, 34–40.
- KÜNNAP, AGO 2009a. Läänemeresoome keelte käändelõpu **-ń* oletusest. – *ESA* 54 (2008), 153–158.
- KÜNNAP, AGO 2009b. Läänemeresoome mitmuse genitiivist ja akusatiivist samojeedi andmete taustal. – *Läänemeresoome keeltest*. (= *Fenno-Ugristica* 28.) Tartu, 77–82.
- KÜNNAP, AGO 2013. *Eesti keele päritolu*. Tartu, Tallinn: EKSA.
- KÜNSTLER, AILI 2013. *Küsib Aili Kunstler*. – *Sirp. Keele Infoleht*, 14. märts.
- KÜTT, ANDRA, ANNE TAMM, REILI ARGUS 2014. Evidentsiaale kasutame strateegilise suhtlusvahendina. – *OK* 1, 51–58.
- LAAKSO, JOHANNA 2001. *The Finnic languages*. – Östen Dahl, Maria Koptjevskaja-Tamm (eds.), *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 179–211.

- LAANEKASK, HELI 2008. Keskustelu või poleemika: Ahrens ja Wiedemann. – LV 18, 77–94.
- LAANEMAA, HELYS 2013. Laadivahelduslike käändsõnade vormimoodustus 19. sajandi eesti keeles. BT. TLÜ. <http://www.etera.ee/zoom/1771/>.
- LAANEST, ARVO 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: ENSV TA.
- LAANEST, ARVO 1982. Einführung in die ostseefinnischen Sprachen. Hamburg.
- LAUGASTE, GERDA 1956. Murdetaust keskkoolilõpetaja keeletarvitus. – NK 9, 554–559.
- LAUGASTE, GERDA 1964. Mida andis ülevabariigiline emakeele olümpiaad. – KK 7, 392–398; 8, 467–476.
- LAUGASTE, GERDA, MAGDA TEDRE 1954. Eesti keele grammatika VIII klassile. Tallinn.
- LEEMETS, TIINA 2000. Mitmeplaaniline minevik. – Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: EKSA, 87–90.
- LEET, TUULI 2004. Ülivõrde kasutusest ajalehes Postimees juunis-novembris 2003. BT. TÜ.
- LEETBERG, KAAREL 1916. Eesti deklinatsiooni jäutus. – EKirj 8, 249–259; 9, 281–291.
- LEETBERG, KAAREL 1921. Eesti keele grammatika. Tallinn: Rahvaülikool.
- LEETBERG, KAAREL 1927. Äpardanud keeleuendus. Rakvere: Ühistrükikoda.
- LEETBERG, KAAREL 1934a. *Juure ja juurde*. – EK 4, 110–113.
- LEETBERG, KAAREL 1934b. *na*-kaasus on halb ja tarbetu. – EKirj 8, 362–374.
- LEETBERG, KAAREL 1937. Mõned vastuseletused Aawiku „Õigekeelsuse õpiku” vastu. Rakvere: K. Leetberg.
- LEPPIK, JUTA 1952. Inessiiv eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/38153>.
- LEPSALU, LIINA 2014. *de*-mitmuse tulek põhjaeesti keelde. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/43732>.
- LIIV, MARIANA, HANNA NIINEPUU 2013. Kakskeelsete koolieelikute jututamisoskuse ja grammatiliste oskuste seos. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/31971>.
- LIIVAKU, UNO 1993. Venepärane rajav kääne. – KK 8, 491–492.
- LINDSTRÖM, LIINA 1997. Eitus Võru murde suulises kõnes. – Karl Pajusalu, Sulev Iva (toim), Läänemeresoome lõunapiir. (= Võru Instituudi toimetised 1.) Võru, 143–154.
- LINDSTRÖM, LIINA 2001. Grammaticalization of *või/vä* questions in Estonian. – Papers in Estonian Cognitive Linguistics. (= Publications of the Department of General Linguistics 2.) Tartu: Tartu University Press, 90–118.
- LINDSTRÖM, LIINA, ILONA TRAGEL 2007. Eesti keele impersonaali ja seisundipassiivi vahekorrast adessiivargumendi kasutamise põhjal. – KK 7, 532–553.

- LINDSTRÖM, LIINA, MAARJA-LIISA PILVIK, MIRJAM RUUTMA, KRISTEL UIBOAED 2015. Mineviku liitaegade kasutusest eesti murretes keelekontaktide valguses. – Jüvä Sullöv (toim), Aig ödagumeresoomõ keelin. (= Võro Instituudi toimõndusõq 29.) Võro, 39–70.
- LINDSTRÖM, LIINA, MAARJA-LIISA PILVIK, MIRJAM RUUTMA, KRISTEL UIBOAED 2017. On the use of perfect and pluperfect in Estonian dialects: frequency and language contacts. – Sofia Björklöf, Santra Jantunen (eds.), *Plurilingual Finnic. Change of Finnic languages in a multilinguistic environment.* (= *Uralica Helsingiensia* 11.) Helsinki: Finno-Ugrian Society, 51–81.
- LIPP, ELLEN 1977. The aquisition of Estonian inflections. – *Journal of Child Language* 4 (6), 313–319.
- LIPPUS, PÄRTEL 2003. *vä*-küsimumed ja vokaalide redutseerumine. BT. TÜ. <http://www.murre.ut.ee/~partel/bakalaureusetoo>.
- LONN, VARJE, ELLEN NIIT 2002. Saarte murde tekstid. (= Eesti murded VII.) Tallinn: EKSA.
- LOORITS, OSKAR 1922. Tingiva ja kaudse kõneviisi minevik. – EK 1, 170–173.
- LOORITS, OSKAR 1923. Eesti keele grammatika. Tartu: Odamees.
- LUBI, MANIVALDE 1934. Kas *paljuid* peab just olema viga? Vähendagem keelest *s-e!* – EK 5, 156–158.
- LUBI, MANIVALDE 1935. Päästke meie keel -ss- susinast. – Olion 3, 11.
- LUIK, IMBI 2000. Pöördelõpud Orava murdetavas. BT. TÜ.
- LÖHMUS, ELE 1992. Ühest võimalikust klassifikatsioonist eesti verbimorfoloogia õpetamisel. – LV 5, 33–38.
- LÄTT, EVELYN 2005. Translatiivsuse analüütiline ja sünteetiline väljendamine eesti keeles. BT. TÜ.
- MAADE, AIME 1963. Morfologia-alaste vigade analüüsist. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/38643>.
- MAADE, AIME 1964. Vääranalooigiast ja ebatunnustest käändsõnade tüübi määramisel ja osastava käände vormide moodustamisel. – Eesti keele ringi töid. Tartu: TRÜ, 68–79.
- MAISLA, DIANA 2008. Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses. – ERÜ aastaraamat 4, 105–120.
- MAISLA, DIANA 2011. Kuidas eesti keele õppijad ja kasutajad verbi ajavormi sobivust hindavad? – ERÜ aastaraamat 7, 95–110.
- MAISLA, DIANA 2014. Eesti keele mineviku ajavormid vene emakeelega üliõpilaste kasutuses. (= *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 20.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- MALINA, JELENA 2011. Eesti õppijakeele B-taseme sagedasemad sõnad ja vormid. BT. TLÜ.
- MANDEL, ELLEN 1980. Noomeni morfoloogia Kanepi murrakus. DT. TRÜ.
- MANDRA, KATRIN 2007. Deontiline modaalsus eri tekstiliikides. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/2866>.

- MARK, JULIUS 1925. Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen. (= SUST 54.) Helsinki: SUS.
- MARK, JULIUS 1931. Das System der Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1929. Tartu, 50–62.
- MARTIN, MAISA 2006. Suomi ja viro oppijan mieles. Näkökulmia taivutusmuotojen prosessointiin. – LV 17, 43–60.
- MATSUMURA, KAZUTO 1994. Is the Estonian Adessive Really a Local Case? – Journal of Asian and African Studies 46–47, 223–235.
- MEIESSAAR, AUGUST 1928. Kaks pluurali nominatiivi tähistavat uusmorfemei Lõuna-Eesti murretes. – EK 5–6, 84–90.
- MELA, MARJO 2003. Latvialaisten lasten ongelmat viron kielen oppimisessa. – LV 13, 45–49.
- MELA, MARJO 2004. Morfoloogiavead Riia eesti kooli õpilaste eestikeelsetes kirjandites. – Emakeel ja teised keeled IV. (= TÜ eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 3.) Tartu: TÜ Kirjastus, 135–138.
- MEOS, MÄRT 1936. Eesti algkooli lõpetaja: algkooli lõpetaja oskused ja teadmised emakeele alal. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.
- METS, MARI 2000. *nud-* ja *tud-*partitsiip Põlva murrakus. BT. TÜ.
- METS, MARI 2004a. Võru kõnekeel: *nud-*kesksõna varieerumine. – KK 9, 657–669.
- METS, MARI 2004b. Võru kõnekeel: *nud-*partitsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus. MT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/11426>.
- METS, MARI 2005. Võru ja setu kõnekeele mineviku kesksõnade tunnused: kas tegelik keelekasutus vastab võru kirjakeele normile? – TÜ Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat. Tartu: TÜ Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus, 65–77.
- METS, MARI 2007. South Estonian written standard and actual spoken language: variation of the past participle markers. – LU 43:3, 161–172.
- METS, MARI 2010. Suhtlusvõrgustikud reaalses: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 25.) Tartu: TÜ.
- METS, MARI 2011. Spoken Võro in Real Time. Variation of the Inessive Ending. – LU 47:4, 257–272, lu.2011.4.02.
- METS, MARI 2013. Võru kõnekeel reaalses. *tud-*partitsiibi tunnuse varieerumine. – KK 12, 900–909.
- METS, MARI, ANU HAAK, TRIIN IVA, GRETHE JUHKASON, MERVIL KALMUS, MIINA NORVIK, KARL PAJUSALU, PIRE TERAS, TUULI TUISK, LEMBIT VABA 2014. Lõunaeeesti keelesaarte tekstid. (= Eesti murded IX.) Tallinn: EKI, Tartu: TÜ.
- METS, MARTIN 2006. Infinitiivide kasutamine eesti kirjakeeles viimase sajandi jooksul. BT. TLÜ.
- METSLANG, ANN 2010. *akvaarium-*tüüpi sõnade kasutus eesti kirjakeeles. BT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1618&sari=D.

- METSLANG, ANN 2012. Varieeruva vormistikuga muuttüüpide osastava käände kasutus eesti kirjakeeles. MT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1726&sari=D.
- METSLANG, ANN 2013. Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles. – KK 7, 507–520.
- METSLANG, ANN 2015a. Ainsuse pika ja lühikese sisseütleva valiku olenev morfofonoloogilistest tunnustest – korpusanalüüs. – ESA 60 (2014), 127–147.
- METSLANG, ANN 2015b. Mitmuse osastava *sid-* ja *si-lõpu* varieerumise kasutuspõhine analüüs. – KK 11, 792–803.
- METSLANG, HELLE 1993a. Kas eesti keeles on olemas progressiiv? – KK 7, 326–334; 8, 410–417; 9, 470–476.
- METSLANG, HELLE 1993b. Verbitarind ajatähendust väljendamas. – Virittäjä 97:2, 203–221.
- METSLANG, HELLE 1994a. Eesti ja soome – futuurumita keeled? – KK 9, 534–547; 10, 603–616.
- METSLANG, HELLE 1994b. Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish. Oulu: Oulun yliopisto.
- METSLANG, HELLE 1996. The developments of the futures in the Finno-Ugric languages. – Mati Ereht (ed.), Estonian: Typological Studies I. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 4.) Tartu: TÜ Kirjastus, 123–144.
- METSLANG, HELLE 1997a. Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuurumi arenguid. – KK 4, 226–231.
- METSLANG, HELLE 1997b. On the use of the Estonian past tense forms during the last century. – Mati Ereht (ed.), Estonian: Typological Studies II. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu: Tartu University Press, 98–145.
- METSLANG, HELLE 1999a. Is the Estonian and Finnish conditional actually a conditional? – Mati Ereht (ed.), Estonian: Typological Studies III. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu: Tartu University Press, 97–127.
- METSLANG, HELLE 1999b. Soome konditsionaalivormide vastetest eesti keeles. – LV 10, 47–60.
- METSLANG, HELLE 2002a. Grammatikalisatsiooniteooriast eesti keele taustal. – Renate Pajusalu, Ilona Trigel, Tiit Hennoste, Haldur Õim (toim), Teoreetiline keeleteadus Eestis. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu, 164–178.
- METSLANG, HELLE 2002b. *-ki/-gi, ka* ja nende soome kaimud. – LV 12, 57–81.
- METSLANG, HELLE 2004a. Eesti keele keerukohti. – Helena Sulkala, Heli Laanekask (toim), LV 15. VIRSU II. Suomi ja viro kohdekielinä. (Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 24.) Oulu: Oulun yliopistopaino, 71–82.

- METSLANG, HELLE 2004b. Imperative and related matters in everyday Estonian. – LU 40:4, 243–256.
- METSLANG, HELLE 2006a. Grammatiseerimisteooriast tänase pilguga. – Ilona Tragel, Haldur Õim (toim), Teoreetiline keeleteadus Eestis II. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7.) Tartu: TÜ, 176–195.
- METSLANG, HELLE 2006b. Imperatiivist ja direktiivsusest ning nende dünaamikast eesti ja soome keeles. – Helle Metslang, Siiri Soidro (toim), LV 16. Soome-eesti kontrastiivseminar 8.–9.05.2004 Männikul. (= TLÜ eesti filoloogia osakonna toimetised 7.) Tallinn: TLÜ Kirjastus, 111–134.
- METSLANG, HELLE 2007. Translatiivi ja essiivi kasutusest eesti ja soome keeles. Harri Mantila, Merja Karjalainen, Jari Sivonen (toim.), Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä. (= Acta Universitatis Ouluensis, B, Humaniora 79.) Oulu: Oulun yliopisto, 143–164.
- METSLANG, HELLE, INGRID KRALL, RENATE PAJUSALU, KRISTI SAARSO, ELLE SÖRMUS, SILVI VARE 2003. Keelehärm: eesti keele probleemseid piirkondi. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- METSLANG, HELLE, KARL PAJUSALU 2002a. Evidentiality in South Estonian. – LU 38:2, 98–109.
- METSLANG, HELLE, KARL PAJUSALU 2002b. Evidentsiaalsusest eesti keeles ja Tartu murde *na*-tunnuselisest kaudsest kõneviisist. – Karl Pajusalu, Jan Rahman (toim), Väikeisi kiili kokkupuutmisõq. Väikeste keelte kontaktid. (= Võro Instituudi toimõndusõq 14.) Võro, 161–177.
- METSLANG, HELLE, MARIA-MAREN SEPPER 2010. Mood in Estonian. – B. Rothstein, R. Thieroff (eds.), Moods in the Languages of Europe. (= Studies in Language Companion Series 120, Vol. 2.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 528–550.
- MIHKLA, KARL 1927. Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637–1927). – EKirj 8, 446–464; 9, 495–502; 10, 536–543; 11, 613–618; 12, 641–649.
- MIHKLA, KARL 1928. Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637–1927) (järg). – EKirj 3, 147–160; 5, 262–275; 7, 361–378; 12, 642–653.
- MIHKLA, KARL 1967. Mõni sõna grammatikaterminite kohta. – KK 12, 736–737.
- MIIL, MARILII 2007. Direktiivsuse väljendamise vahendid trükireklaamides. BT. TÜ.
- MILJAN, MERILIN 2008. Grammatical case in Estonian. Dr. University of Edinburgh. <https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/4035/Miljan2009.pdf>.
- MILJAN, MERILIN 2014. Järelduspõhine lähenemine eesti keele põhikäänetele. – KK 1, 39–58.
- MILJAN, MERILIN, RONNIE CANN 2013. Rethinking case-marking and case alternation in Estonian. – Nordic Journal of Linguistics 36:3, 333–379.
- MILLER, ARNOLD 1926. *kolmandamad – võimatud*. – Keeleuendus 1–2, 36.

- MUISCHNEK, KADRI, HEIKI-JAAN KAALEP, RAUL SIREL 2011. Korpuslingvistiline lähenemine eesti internetikeele automaatsele morfoloogilisele analüüsile. – ERÜ aastaraamat, 111–127.
- MUISCHNEK, KADRI, MARK FIŠEL, HEIKI-JAAN KAALEP, MARE KOIT, KAILI MÜÜRISER, HEILI ORAV, KADRI VARE, HALDUR ÕIM 2012. Arvuti-lingvistika ja keeletehnoloogia Tartu Ülikoolis. – ESA 57 (2011), 66–102.
- MUIŽNIECE, LIENA, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 1999a. Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine. – KK 8, 522–534.
- MUIŽNIECE, LIENA, HELLE METSLANG, KARL PAJUSALU 1999b. Past participle finitization in Estonian and Latvian. – Mati Erelt (toim), Estonian: Typological Studies III. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 128–157.
- MUST, GETTER 2018. Eesti verbi argikeelsed vormid. BT. TLÜ.
- MUST, MARI 1965. Keskmurde tekstid. (= Eesti murded II.) Tallinn: KKI.
- MUST, MARI 1995. Kirderannikumurde tekstid. (= Eesti murded V.) Tallinn: EKI.
- MUST, MARI, AILI UNIVERE 2002. Põhjaeesti keskmurre: häälikulisi ja morfoloogilisi peajooni. Tallinn: EKSA.
- MUUK, ELMAR 1925. Häälikuseaduslikkus ja analoogilisus meie õigekeelsusnähtuste hindamismõõdupuuna. – EK 1–2, 1–20.
- MUUK, ELMAR 1926. Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkonna otsused 20. XII 1926. – EK 7–8, 180.
- MUUK, ELMAR 1927. Eesti keeleõpetus I. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- MUUK, ELMAR 1928. Akad. ES koosolekuteateid. Koosolek 4. III 1928. – EK 1–2, 28–30.
- MUUK, ELMAR 1931. Lühike eesti keeleõpetus I. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- MUUK, ELMAR, KARL MIHKLA 1935. Eesti keskkooli-grammatika ühes harjutustikuga III. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- MÄEARU, SIRJE 1998. Alaleütleva käände liig- ja vaegtarvitus. – Õiguskeel 5, 33–39.
- MÄEARU, SIRJE 1999. Alaleütleva käände liig- ja vaegtarvitus 2. – Õiguskeel 1, 40–47.
- MÄEARU, SIRJE, MAIRE RAADIK 2012. Kas *vaeb* või *vaagib*? – OK 1, 69–73.
- MÄGISTE, JULIUS 1930. Vanim eestikeelne trükkteos aastast 1535. – EKirj 10, 484–490.
- MÄGISTE, JULIUS 1931. Soome keele osa eesti kirjakeele arendamisel: Pillk soomest laenamise mõtte käiku Rosenplänter'i aegsest maarahvakeelest eesti riigikeeleni. – EKirj 2, 87–118; 4, 221–245.
- MÄGISTE, JULIUS 1932. Käändelõpp tüve- ja tuletuselemendina Eestis ja lähemais sugukeelis. – Julius Mägiste jt (toim), Kultuuri- ja teaduse teilt: Mõtteid ja uurimusi TÜ 300-nda mälestusaasta puhuks. (= Eesti Üliõpilaste Seltsi Veljesto toimetised 2.) Tartu, 181–191.
- MÄGISTE, JULIUS 1936a. Eesti *saama*-futuuri algupärast ja tarvitamiskõllikkusest. – EK 3, 65–92.

- MÄGISTE, JULIUS 1936b. Vaimne kultuur: keel. – Harri Moora, Eerik Laid, Julius Mägiste, Hans Kruus. Hans Kruus (peatoim). Eesti ajalugu I, 2. trükk. Tartu, 120–121, 232–237.
- MÄGISTE, JULIUS 1937. Rahvuslike teaduste edust Eestis. – Looming 3, 358–361; 4, 470–486.
- MÄGISTE, JULIUS 1939. Haruldases eesti sisekaost sõnus (*õlu:*) *õlle, tõte, tõteline, tõtelik*. – EK 5, 114–121.
- MÄGISTE, JULIUS 1940. Kagu-eesti murde eitavast *k*-aineseta imperatiivist. – EK 6, 169–189.
- MÄGISTE, JULIUS 1952. Eesti nn. *da*-infinitiivilise kaudse kõneviisi selgituseks. – Tulimuld 6, 357–361.
- MÄGISTE, JULIUS 1954. Zu dem finnisch-lappischen *g*-(*g*-) Komparativ. – Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds Universitet 1(2), 19–24.
- MÄGISTE, JULIUS 1955. Lisiä viron oratio obliqua ja s.-ugr. accusativus cum infinitivo-rakenteiden historiaan. – Virittäjä, 59:4, 345–359.
- MÄGISTE, JULIUS 1959. Terminatiivipäätteiden ja -rakenteiden alalta. – Verba docent: Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959. (= SKSn toimituksia 263.) Helsinki, 114–134.
- MÄLBERG, MAGDA, LEO VILLAND 1968. Üksluisuse vastu morfoloogia käsitlemisel. – Nõukogude Õpetaja, 16. märts.
- MÄNNIK, ELVI 1954. Mitmuse genitiiv eesti murdeis. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28770>.
- MÖLDER, EVI 1958. Kindla kõneviisi mineviku aegade tarvitamine kaasaegses eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/28908>.
- MÖLLER, AUGUST 1932. Eesti keeleõpetus muukeelseile keskkoolidele. Tartu: Noor-Eesti.
- MÖLLER, AUGUST 1934. Eesti keeleõpetus muukeelseile keskkoolidele. 2. tr. Tartu: Noor-Eesti.
- MÜRK, HARRY WILLIAM 1991. The structure and development of Estonian morphology. Dissertation. Bloomington: Indiana University.
- NEBOCAT, JAAN 1884. „Kündja“ Eesti keeleõpetus, nenda kui Eestikeelt Keskeestimaal räägitakse. Teine trükk. Tartu, Ria: Schnakenburg.
- NEETAR, HELMI 1975. *i*-mitmusest Hiiumaal. – ESA 19–20 (1973–1974), 205–217.
- NEI, AUGUST 1930. *Nomen agentis* passiivses konstruktsioonis. – EK 1–2, 12–18.
- NEI, AUGUST 1933. Kas *-n* või *-nt* -agentaal? – EK 3, 104.
- NELKE, LEHTE 1957. Eesti keele õpetamisel esinevaid raskusi Pankjavitsa 7-a. koolis (Setu murrakuala). DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28909>.
- NEVIS, JOEL 1986. The comitative, terminative, abessive, and essive as clitics in Estonian. – Ural-Altische Jahrbücher 7, 79–98.

- NEVIS, JOEL 1988. On the development of the clitic postposition category in Estonian. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 48, 171–197.
- NIGOL, LEMBIT 1940. Ühesilbiliste pikavokaalsete tüvede ainsuse illatiivist Lõuna-Eesti kagumurrakutes ja keelesaartel. TÜ.
- NIGUL, RUTH 1991. Reigi murraku verbi finiitsed vormid. BT. TPÜ.
- NIILUS, VALTER 1936. Leivu passiivist. – EK 4, 109–112.
- NIKOPENSIVS, NELE 2008. Eitus lapsekeeles. BT. TÜ.
- NORVIK, MIINA, PIRET PIROJA, KÜLLI PRILLOP 2014. Verbi *hakkama* tähendusnähked eesti ja liivi keeles. – KK 8–9, 631–647.
- NUKKA, EILI 1999. Kaudsuse väljendamisest eesti ja soome keeles. BT. TÜ.
- NURKA, MAIU 2014. Eesti keele elatiivi semantika kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast. MT. TÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/43709>.
- NURKSE, REIN 1946. Superlatiivi küsimusest eesti kirjakeeles. – *Looming* 10–11, 1259–1274.
- NURM, ERNST 1933. Keelelisi küsimusi teose puhul: Karl Vainula. Eesti keele õigekirjutuse-käsiraamat. – EK 4–5, 140–148.
- NURM, ERNST 1934. Raamatute ülevaade. Eesti grammatika I. – EK 1, 14–21.
- NURM, ERNST 1938. Ülevaade 1056 keskkoolilõpetaja ortograafilisest tasemest. – EK 7–8, 238–248.
- NURM, ERNST 1939. 1937. a gümnaasiumi vastuvõtu-eksami tööde ortoloogiline külg. – EK 1, 10–14.
- NURM, ERNST 1959. Hääliku- ja vormiõpetuse käsitlus keskkooliõpikus. – KK 7, 423–431.
- NURM, ERNST 1967. Mõnest kooligrammatika terminist. – KK 8, 476–482.
- NÖMMIK, RENE 2001. Verb eesti ja vene keeles. Verbivormid vene gümnaasiumi eesti keele õpikutes. BT. TLÜ.
- ODAR, INGRID 1968. Morfoloogia-alased normimuutused aastatel 1933–1965. DT. TRÜ.
- OINAS, FELIX 1952. Über einige Kurzformen in der Verbalflexion der ostseefinnischen Sprachen. – *Ural-Altäische Jahrbücher* 24, 23–35.
- OJAVA, LAURA 2009. Produktsioonikatse adessiivi ja kaassõna *peal* kasutusest kohasuhete väljendamisel. BT. TÜ.
- OKK, MAARJA 2003. Kehaosanimetuste mitmusevormide kasutus ja funktsioonimuutused saja aasta vältel. BT. TÜ.
- OKSAAR, ELS 1977. *Spracherwerb in Vorschulalter. Einführung in die Pädolinguistik*. Stuttgart: Kohlhammer.
- OSTERREICH, HELGI 1977. The acquisition of Estonian locative cases. University of New Mexico.
- PAABO, OLAF 1955. Mitmuse osastav eesti vanemas kirjakeeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28773>.
- PADRIK, MARIKA, MERIT HALLAP, SIGNE RAUDI 2016. 3–4-aastaste eesti laste kõne grammatiline profiil. – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri* 4:2, 30–59, <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.03>.

- PAI, KRISTINA 2001a. Essiivne ja translatiivne predikatiivadverbiaal. – Reet Kasik (koost, toim), Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. (= TÕ eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu, 232–249.
- PAI, KRISTINA 2001b. Translatiivne ja essiivne predikatiivadverbiaal eesti kirjakeeles. MT. TÕ. <http://hdl.handle.net/10062/833>.
- PAJUSALU, ELNA 1957a. Soome-ugri *l*-käänetest. – ESA 3 (1957), 159–172.
- PAJUSALU, ELNA 1957b. Ülevaade läänemere keelte ablatiivi funktsioonidest. ENSV TA toimetised. IV köide. Ühiskonnateaduste seeria, 133–153.
- PAJUSALU, ELNA 1958. Adessiivi funktsioonid eesti murretes ja lähemates sugulaskeeltes. – KK 4–5, 246–258.
- PAJUSALU, ELNA 1960. Läänemere keelte allatiivi funktsioonid. – Paul Ariste (toim), Soome-ugri keelte küsimusi. (= KKIU 5.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 88–116.
- PAJUSALU, KARL 1989. Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. Tähelepanekuid eesti murrete verbimorfoloogiast. – KK 3, 142–149.
- PAJUSALU, KARL 1995. *Parree ja param*. Kaksitavuisten A-vartaloiden komparatiivin kehityslinjoja suomessa ja virossa. – Kielen ja kulttuurin Satakunta. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51.) Turku, 190–221.
- PAJUSALU, KARL 1996. Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi. (= Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku 54.) Turku.
- PAJUSALU, KARL 2003a. Eesti keele ajaloo uurimine. – ESA 48 (2002), 166–196.
- PAJUSALU, KARL 2003b. Keeleajalugu ja murded kohtavad tänapäeva. – 200 aastat eesti keele ülikooliõpet: 1803 eesti ja soome keele lektoraat TÕs. (= TÕ eesti keele õppetooli toimetised 25.) Tartu, 241–256.
- PAJUSALU, KARL 2004. Keelesaarte *se*-minevik. – TÕ Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat 1. Tartu, 145–150.
- PAJUSALU, KARL 2009. Uuritud ja uurimata eesti keel. Eesti keel ja kultuur maailmas III. Tallinn: Eesti Instituut, 23–29.
- PAJUSALU, KARL 2013. Edela-Eesti kohad ja keel Salomo Heinrich Vestringi sõnaraamatus. – ESUKA 4–3, 93–120, 10.12697/jeful.2013.4.3.05.
- PAJUSALU, KARL, EVA VELSKER, ERVIN ORG 1999. On recent changes in South Estonian: dynamics in the formation of the inessive. – Tiit Hennoste (ed.), Estonian Sociolinguistics. (= International Journal of the Sociology of Language 139.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 87–103.
- PAJUSALU, KARL, LIENA MUIŽNIECE 1997. Mineviku partitsiibi grammatikali-seerumisest lõunaestis murretes. – Karl Pajusalu, Jüvä Sullõv (toim), Õdagumeresoomõ lõunapiir. (= Võro Instituudi toimõtisõq 1.) Võro, 96–101.
- PAJUSALU, KARL, TIIT HENNSTE, ELLEN NIIT, PEETER PÄLL, JÜRI VIKBERG 2009. Eesti murded ja kohanimed. 2., täiendatud trükk. Tallinn: EKSA.

- PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2004. The conditional in everyday Estonian: Its form and functions. – LU 40:4, 257–269.
- PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2005. Ways of showing and concealing the person: The conditional in Estonian conversation. – Daniele Monticelli, Renate Pajusalu, Anu Treikelder (eds.), From utterance to uttering and vice versa. Multidisciplinary views on deixis. (= Studia Romanica Tartuensia IVa.) Tartu: Tartu University Press, 67–79.
- PAJUSALU, RENATE, KARL PAJUSALU 2010. Konditsionaal relatiivlauses. – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.) Tartu: TÜ, 243–254.
- PAJUSALU, RENATE, PIRKO TÕUGU, MAIGI VIJA, TIIA TULVISTE 2011. Konditsionaali omandamisest eesti lapsekeeles. – ERÜ aastaraamat 7, 141–155.
- PALJAK, JOOSEP 1961. Supletiivsusest eesti keeles. – ESA 7 (1961), 137–155.
- PALMEOS, PAULINE 1985. Eesti keele grammatika II. 2. vihik, 3. trükk. Sidesõna ja hüüdsõna. Tartu: TRÜ.
- PALMEOS, SIRLI 2014. Superlatiivi moodustus ja kasutus suulises eesti keeles. BT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1917&sari=D&formaat=.
- PALO, TRIINU 2002. Soome ja eesti keele mitmussõnad ehk pluratiivid. – LV 12, 82–95.
- PANT, ANNIKA 2018. Üle saja aasta õigekeelsusprobleeme: *gi-/ki*-liite paiknemine asesõnade käändevormides. – OK 2, 29–36.
- PEDAJA, ANU 2010. Muutused *hammas-* ja *tütar-*tüüpi sõnade vormimoodustuses kooliõpilaste keelekasutuse näitel. BT. TLÜ.
- PEDAJA, KATI 2006. Uute laensõnade kohanemine eesti keele morfoloogilise süsteemiga. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/672>.
- PEDAJA, KATI, KATI KIO 2006. Loomuliku morfoloogia teoreetilised lähtekohad. – Ilona Tragel, Haldur Õim (toim), Teoreetiline keeleteadus Eestis II. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7.) Tartu: TÜ Kirjastus, 127–140.
- PEDAJA-ANSEN, ANU 2015. Vördevormid tänapäeva eesti keeles. MT. TLÜ. <http://www.etera.ee/zoom/4314>.
- PEEBO, JAAK 1957. Tingiv kõneviis tänapäeva eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28911>.
- PEEBO, JAAK 1981. *kõnelema*-tüüpi verbide muutmine (Vabariiklikus õigekeelsuskomisjonis). – KK 2, 228–229.
- PEEBO, JAAK 1982. *muuseum*-tüüpi sõnade käänamisest. – KK 8, 431–435.
- PEEBO, JAAK 1983. Pöördkonnad: õppevahend kõrgkooli eesti keele ja kirjanduse erialal. Tartu: TRÜ.
- PEEBO, JAAK 1992. Käändkonnad. Tartu: TÜ.
- PEEBO, JAAK 1995. Indikatiivi preesensi kolmas pööre Johannes Gutsblaffil. – Jaak Peebo (toim), Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 1.) Tartu: TÜ Kirjastus, 116–129.

- PEEBO, JAAK 1997. Eesti keele muutkonnad. (= TÕ eesti keele õppetooli toimetised 5.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- PEEBO, JAAK 1999. Kahetüvelisuse taandumisest *hammas-* ja *tütar-*tüüpi sõnades. – LV 10, 61–73.
- PEEGEL, JUHAN 1954. Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia. Kand. diss. TRÜ.
- PEEGEL, JUHAN 1957. Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis. – ESA 3 (1957), 49–71.
- PEEGEL, JUHAN 1958. Ääremärkusi pöörete kasutamisest. – KK 8, 488–492.
- PENJAM, PILLE 2003. Kõneviisikategooria Joachim Rossihniuse katekismuses. – Valve-Liivi Kingisepp (toim), Vana kirjakeel ühendab. (= TÕ eesti keele õppetooli toimetised 24.) Tartu: TÜ Kirjastus, 218–241.
- PENJAM, PILLE 2005a. Jussiivi kasutusest eesti vanemas kirjakeeles. – ESA 50 (2004), 68–92.
- PENJAM, PILLE 2005b. *tulema*-verbi leksikaalsest ja grammatilisest kasutusest ning modaalse funktsiooni kujunemisest eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil. MT. TÜ.
- PENJAM, PILLE 2006. *tulema*-verbi modaalse funktsiooni kujunemine eesti kirjakeeles. – Pille Penjam (toim), Lause argumentstruktuur. (= TÕ eesti keele õppetooli preprintid 2.) Tartu: TÜ eesti keele õppetool, 71–98.
- PENJAM, PILLE 2008. Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- PENJAM, PILLE 2009. *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid 17. sajandi kirjakeeles. ESA 54 (2008), 186–210.
- PENJAM, PILLE 2010. Eituskategooria Heinrich Stahli eesti keeles. – ESA 55 (2009), 138–160.
- PENJAM, PILLE 2013a. Eesti vanema kirjakeele *va(t)*-konstruktsioonid. – ESA 58 (2012), 186–209.
- PENJAM, PILLE 2013b. *va(t)*-tarindist ja selle alternatiividest vanemas kirjakeeles. – Külli Habicht, Pille Penjam (toim), Urimusi vanast kirjakeelest. (= ESUKA 3.) Tartu: TÜ Kirjastus, 121–144.
- PERENS, JOHANN 1925. *-lik* sõnade mitmuse genetiiv. – Keeleuuendus 2, 7–8.
- PETERSON, ERNST 1919. Algharjutused. 7. tr. Tallinn: Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikku Abiandmise Selts.
- PETERSON, KRISTJAN JAAK 1818. Syntactische Regeln. Ueber den Gebrauch des Nom. Gen. und Acc. bei einem Verb. Act. Ueber den Gebrauch der beiden Ablative im Ehstnischen. – Beiträge 12, 145–149.
- PETTAI, FELIKS 1927a. *de-*illatiivi algupära seletuseks. – EK 7, 184–192.
- PETTAI, FELIKS 1927b. *-he* ja *-oe* lõpuliste illatiivide vahepiirist Otepääst Peipsini. TÜ.
- PIHELGA, KAIRE 1999. Negationsform des Imperativs ohne *k* im Võru-Dialekt des Südestnischen. – LU 35:4, 255–268.

- PIHELKAS, KAIRE 2000. *nud*-partitsiibi liitumine vokaaltüvele Võru murra-kuis. – Jüri Viikberg (koost, toim), *Inter dialectos nominaque*. Pühendus-teos Mari Mustale 11. novembril 2000. (= EKI toimetised 7.) Tallinn: EKSA, 257–267.
- PIHLAK, ANTS 1992. Umbisiku kaitseks. – Sirp 3. juuli, 13.
- PIHLAK, ANTS 1993. A Comparative Study of Voice in Estonian. (= Eesti Sisekaitse Akadeemia Toimetised 1.) Tallinn.
- PIKAMÄE, ARNO 1956. Tüveline astmevaheldus läänemeresoome keeltes ja lapi keeles. Kand. diss. TRÜ.
- PLOOMPUU, ALEKSANDER 1925. Tugevaastmeline inessiiv omadussõnana. – EK 3–4, 70–72.
- POISSMAN, VALTER EVALD 1930. Ajaleht „Vaba Maa” keelest 1929. a algul. – EK 1–2, 18–30; 3, 56–66.
- POISSMAN, VALTER EVALD 1931. Deklinatsioonijaotustest. – EK 2, 50–56.
- POMM, ANNE 2005. Vahekeel suulises kõnes verbivigade põhjal. BT. TLÜ.
- POOL, RAILI 2007a. Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 19.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- POOL, RAILI 2007b. Keeleõppijate vältimisstrateegiatest eesti keele täis- ja osasihitise näitel. – ERÜ aastaraamat 3, 235–252.
- POOL, RAILI 2010. Eesti keele teise keelena uurimine TÜs – hetkeseis ja perspektiivid. – ESUKA 1–1, 5–20.
- POOL, RAILI, ELLE VAIMANN 2005. Vead kõrgtasemel eesti keele kõnelejate kirjalikus keelekasutuses. – ERÜ aastaraamat 1, 115–137.
- POSTI, LAURI 1934. Vatjan ja viron *a*-, *ä*-monikon alkuperästä. – Virittäjä 38, 132–147.
- POTSEPS, VAIKE 1956. *da*-infinitiiv ja selle tarvitamine eesti murdeis. DT. TRÜ. <http://hdl.handle.net/10062/28798>.
- PRAAKLI, KRISTIINA 2009. Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 24.) Tartu: TÜ Kirjastus. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/10505>.
- PRANTS, MARIKA 2012. Tegusõna vormide moodustamine spetsiifilise kõne-arengupuudega lastel. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/24173>.
- PRASS, KERLI 2011a. *Saama*- ja *hakkama*-tulevik tänapäeva eesti kirjakeeles. MT. TLÜ.
- PRASS, KERLI 2011b. *Saama*- ja *hakkama*-tulevik tänapäeva eesti kirja-keeles. – OK 2, 39–47.
- PRILLOP, KÜLLI 2001. Georg Mülleri jutluste verbivormistik. MT. TÜ.
- PRILLOP, KÜLLI 2006. Optimaalsusteooria. Kuidas eesti keeles klusiilid nõr- genesid ja kadusid. – KK 12, 955–972.
- PRILLOP, KÜLLI 2013. Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonologi- lisest kujunemisest. (= Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 28.) Tartu: TÜ Kirjastus.

- PRUULMANN-VENGERFELDT, JAAK 2010. Praktiline lõplikel automaatidel põhinev eesti keele morfoloogiakirjeldus. MT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/15199>.
- PUOLAKAINEN, TIINA 1996. Eesti keele morfoloogiline ühestamine kitsenduste grammatika abil. MT. TÜ.
- PUOLAKAINEN, TIINA 1998. Eesti keele kitsenduste grammatika morfoloogiline ühestaja. – KK 1, 37–46.
- PUOLAKAINEN, TIINA 2000. Eesti keele reeglipõhise morfoloogilise ühestamise probleemseid kohti. – Tiit Hennoste (toim), Arvutuslingvistikalit inimesele. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 1.) Tartu, 73–86.
- PUOLAKAINEN, TIINA 2001. Eesti keele arvutigrammatika: morfoloogiline ühestamine. (= Dissertationes mathematicae Universitatis Tartuensis 27.) Tartu: TÜ Kirjastus.
- PUUSEPP, FRIEDRICH 1929. Eesti keele grammatika koolidele. Tartu: Loodus.
- PUUSEPP, ILME, AIME TOPS 1982. *Muuseum-, maastik- ja kontsert-tüübid* koolitegelikkuses. BT. TLÜ.
- PÖLD, HARALD 1906. Eesti keele sõnade muutmistesse jagamisest. – EKirj 1, 27–32; 2, 74–79.
- PÖLD, HARALD 1915. Sisseütlev kääne. – EKirj 11, 351–358; 12, 389–396.
- PÖLD, HARALD 1920. Eesti keeleõpetus I. 2. tr. Tallinn: G. Pihlakas.
- PÄLL, EDUARD 1953. Ühest formalistlikust moonutusest eesti keele grammatikas. – NK 1, 27–31.
- PÄLL, PEETER 1986. Eesti noomeni silbistruktuur ja aktsent. (= Preprint KKI 44.) Tallinn.
- PÄRN, KADRI 2010. Arvukategooria omandamisest eesti keeles. BT. TLÜ.
- RAAG, RAIMO 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.
- RAAG, VIRVE 1998. The effects of planned change on Estonian morphology. (= Studia Uralica Upsaliensia 29.) Uppsala: Universitet Uppsala.
- RAAG, VIRVE 1999. Kas julgesime olla maailmas esimesed? – KK 9, 609–621.
- RAAG, VIRVE 2000. How to plan morphology: the case of 20th century Estonian. – M. M. J. Fernandez-Vest (ed.), Grammaticalisation aréale et sémantique cognitive: les langues fenniques et sames. Oural-Ural 1. Tallinn: Fondation de la Langue Estonienne, 179–189.
- RAIDSALU, RINGA 2010. Nimisõna tüve- ja grammatiliste morfeemide kasutus viieaastastel motoorse alaaliaga lastel. MT. TÜ. <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/23123>.
- RAJA, MOONIKA 2011. Kakskeelsete laste tegusõnavormide moodustamis- oskuse seos keelelise sisendiga. BT. TÜ. <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/19058>.
- RAJAMAA, HERMAN 1933. A. Möller-Mölder. Eesti keeleõpetus muukeelseile keskkoolidele. – EK 2–3, 79–81.
- RAJANDI, HENNO 1963. Morfeemide liigitus deskriptiivses lingvistikas. – KK 6, 357–361; 7, 409–414.

- RAJANDI, HENNO 1966. Arutlusi eesti impersonaali üle. – KK 9, 538–548; 10, 612–616.
- RAJANDI, HENNO 1967. Some general properties of Estonian negation system. – CΦY 1, 11–21.
- RAJANDI, HENNO 1968/1999. Eesti impersonaali ja passiivi süntaks. Kand. diss. KKI. (= EKI toimetised 3.) Tallinn.
- RAJANDI, HENNO 1977. Keel: protsess ja süsteem. – KK 2, 75–87; 3, 133–141.
- RANDMAA, MARGIT 1955. Umbisikulise tegumoe olevik eesti murretes. DT. TRÜ. <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28830>.
- RATSO, SIRJE 1987. Partitiivikasutus eesti kirjakeeles (jaotumus funktsiooniti 1766. a., 1885. a. ja 1985. a. tekstide põhjal). DT. TRÜ.
- RAUDSEPP, VIIMA 1957. Käskiv kõneviis ja käsu-keelu väljendamine käesoleva sajandi eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28922>.
- RAUN, ALO 1933. *Elativus temporis* lmsm. keelis. – EK 4–6, 162–165.
- RAUN, ALO 1936. Eesti *noorest peast* jne. – EK 2, 46–56.
- RAUN, ALO 1938. Koguge ja uurige keelevigu! – EK 7–8, 255–256.
- RAUN, ALO 1941. Zur Komparation in den finnisch-ugrischen Sprachen. Tartu.
- RAUN, ALO 1947. Zur ursprünglichen Bedeutung des Komparativs: Kurze Mitteilung. (Contributions of Baltic University 42.) Pinneberg.
- RAUN, ALO 1951. Zum Komparativ und Superlativ in den finnisch-ugrischen Sprachen. (Finnisch-ugrische Forschungen 30) (H. 3), 376–389.
- RAUN, ALO 1962. Concerning the qualified grade of superiority in Uralic. – *Commentationes fenno-ugricae in honorem Paavo Ravila*. (= SUST 125.) Helsinki.
- RAUN, ALO 1976. The expression of 'best' in the (Balto-)Finnic languages. – *Tractata Altaica: Denis Sinor sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicata*. Wiesbaden, 531–547.
- RAUN, ALO 1977. The definite superlative in Finnic. *Études finno-ougriennes*, T. 12, 19–76.
- REHEMA, VALVE 1959. Astmevaheldus eesti keeles ja selle käsitlus koolis. DT. TRÜ.
- REILA, HEIKI 2009. Potentsiaalivormidest eesti piiblitõlgetes. – KK 8–9, 668–678.
- REIM, M. 1940. Keelelisi küsimusi. – EKirj 4, 163–171.
- REIMAN, ILMAR 1956. Illatiiv eesti murretes. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28837>.
- REIMAN, VILLEM 1890. Das älteste Denkmal estnischen Schriftthums. – *Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat*. Tartu, 97–119.
- REIMAN, VILLEM 1891. Neununddreißig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600–1606. – *VhGEG* 15. Tartu.

- REIMAN, VILLEM 1898. Joachim Rossihnius. Südestnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus, der Sonntags-Evangelien und -Episteln und der Leidensgeschichte Jesu nebst einem Anhang in das Südestnische übersetzter Kirchenlieder und Stücke der Agende. – VhGEG 19. Jurjew (Dorpat): Druck von H. Laakmann's Buch- und Steindruckerei.
- REINBERG, KRISTINA 2013. *Pesa-tüübi vormimoodustus tänapäeva eesti keeles ja selle taust*. BT. TLÜ. <http://www.etera.ee/zoom/1737>.
- REINEBERG, ELIISE 2013. Vahetusõpilased eesti keele käändesüsteemi omandamas. BT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/31597>.
- REINERT, JAAN 1927. Deklinatsioonid ja konjugatsioonid. Viljandi: Valgus.
- REMES, HANNU 1983. Suomen ja viron fleksion eroista. – Suomalaisvirolainen virheanalyysiseminaari Summassaaressa 18. ja 19. toukokuuta 1983. (= Folia fennistica & linguistica 10.) Tampere: Tampereen yliopisto, 9–19.
- REMES, HANNU 1985. Eräistä viron verbien taivutustyypeistä. – LV. Suomalaisvirolainen virheanalyysiseminaari Mekrijärvellä 2.–3.5.1985. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 24.) Turku: Turun yliopisto, 38–51.
- REMES, HANNU 1989. Suomen ja viron nominien taivutustypologiaa. – LV 4, 15–28.
- REMES, HANNU 1990. Soome laensõnade muutmine eesti keeles. – KK 11, 666–669.
- REMES, HANNU 1991. Vertaillen vertailusta: suomen ja viron komparaation morfologiaa. – Sananjalka 33, 57–64.
- REMES, HANNU 1992. Suomen ja viron supistumaverbeistä. – LV 5, 39–47.
- REMES, HANNU 2001. Tunnusmerkkisyydestä suomen ja viron morfologisissa suhteissa. – Reet Kasik (toim), Keele kannul. Pühendusteos Mati Erehti 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu: TÜ, 285–292.
- REMES, HANNU 2009. Muodot kontrastissa. Suomen ja viron vertailevaa taivutusmorfologiaa. (= Acta Universitatis Ouluensis B, Humaniora 90.) Oulu: Oulun yliopisto.
- REMES, HANNU 2011. Käänteinen astevaihtelu ja paradigmojen restrukturoituminen – suomen ja viron taivutussuhteiden tarkastelua. – ESA 56 (2010), 172–186.
- REMEL, MART 1975. The phonetic scope of Estonian: some specifications. (= Preprint KKI-5.) Tallinn.
- REMEL, NIKOLAI 1960. Ühest eksperimendist sõnavälte ja astmevahelduse õppimise alalt. – NK 9, 683–690.
- REMEL, NIKOLAI 1964a. Kas nii ei oleks parem? – NK 1, 20–25.
- REMEL, NIKOLAI 1964b. Pooltõed on ohtlikud. – Nõukogude Õpetaja, 25. juuli.
- REMEL, NIKOLAI, JOHANNES VALGMA, ELLI RIIKOJA 1957. Eesti keele grammatika VIII–X klassile. Tallinn.

- REMMELG, RAILI 2002. *maks*-konstruktsiooni tekke- ja kasutuslugu eesti keelekorralduse taustal. BT. TÜ.
- RIDALA, VILLEM 1915. Mis tüvesena essiivi tarvita? – Keeleline Kuukiri 3–4, 48–50.
- RIDALA, VILLEM 1916. Kas *d* või *t* partitiivi lõppuna? – Keeleline Kuukiri 5–6, 116–119.
- ROOSAAR, LEA 1957. Elatiiv eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28962>.
- ROSENBERG, TAIMI 2000. Hargla murraku genitiiv. – Jüri Viikberg (koost, toim), *Inter dialectos nominaque*. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000. (= EKI toimetised 7.) Tallinn: EKSA, 320–339.
- ROSENBERG, TAIMI 2002. Hargla murraku kohakäänded. – Marja Kallasmaa, Margit Langemets (toim), Nime murre. Pühendusteos Valdek Palli 75. sünnipäevaks 30. juunil 2002 (= EKI toimetised 11.) Tallinn: EKSA, 216–230.
- ROSENBERG, TAIMI 2003. Hargla noomeni muutmine. MT. TLÜ.
- ROSENFELD, KAIRI 2000. Varieerumine *jalg*- ja *sepp*-tüübi mitmuse osastava moodustamisel. BT. TPÜ.
- ROSENPLÄNTER, JOHANN HEINRICH 1813. Vielleicht hat der Ehste auch ein Praesens conjunctivi? – Beiträge 2, 76–77.
- ROSS, KRISTIINA 1997a. Eesti morfo(fono)loogia põnevamad probleemid: EKG *contra* Mati Hint. – KK 5, 298–304.
- ROSS, KRISTIINA 1997b. Kohakäänded Georg Mülleri ja Heinrich Stahli eesti keeles. – Mati Erelt, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld (toim), Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 7.) Tartu: TÜ, 184–201.
- ROSS, KRISTIINA 2003. Saateks. – Ross, Kristiina (koost, toim), Uue ajastu misjonilingvist: Eduard Ahrens 200. Tallinn: EKSA, 7–23.
- ROSS, KRISTIINA 2006. „Lühike sissejuhatus“ ja eesti piiblitõlge. – Lühike sissejuhatus eesti keelde 1732. Tallinn: EKSA, C26–C53.
- ROSS, KRISTIINA 2009a. Kirjaliku eesti lause poole: tähelepanekuid paari käändelise verbivormi ja neid sisaldavate tarindite kirjakeelde sugenemisest. – KK 12, 889–907.
- ROSS, KRISTIINA 2009b. *va(t)*-tarindist varases vaimulikus eesti kirjakeeles. – Jaan Lahe, Tiit Pädam (toim), Minu Issand ja minu Jumal! Pühendusteos Dr. theol. Toomas Pauli 70. sünnipäevaks. (= EELK UI toimetised 20.) Tallinn: Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduse Instituut, 215–226.
- ROSS, KRISTIINA 2010. *Verba dicendi, sentiendi et sciendi* ja neid sisaldavad konstruktsioonid 17. sajandi ja 18. sajandi alguse kirjakeeles. – Ilona Tragel (toim), Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. (= ESUKA 1–2.) Tartu: TÜ, 273–293.
- ROSS, KRISTIINA 2013a. Johannes Gutslaffi keelereeglid praktikas: *u*-tüveliste sõnade mitmuse vormidest. – Tiina Söderman (toim), Keelemees Raimo Raag. (= EKI toimetised 15.) Tallinn: EKSA, 77–85.

- ROSS, KRISTIINA 2013b. Vanad uuendused lõuna- ja põhjaeesti keeles. – ESA 58 (2012), 210–223.
- RÕIGAS, MAIA 1976. Ootuspärast ja üllatavat 7. klassi õpilaste grammatika-teadmistes. – NK 7, 566–571.
- RÄTSEB, HUNO 1955. Läänemeresoome keelte *t*-lise infinitiivi päritoluga seoses olevaid probleeme. – ESA 1 (1955), 152–162.
- RÄTSEB, HUNO 1956. *n*-listest infiniitsetest verbivormidest soome-ugri keeltes. – TRÜ toimetised 43. Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tallinn, 100–114.
- RÄTSEB, HUNO 1959. Lisamaterjali eesti keele *uh* > *hv* metateesi kohta. – ESA 4 (1958), 77–90.
- RÄTSEB, HUNO 1961. Pidada sammu keeleteaduse arenguga. Eesti keel ja uuemad keeleteaduslikud meetodid ning teooriad. – KK 11, 641–647.
- RÄTSEB, HUNO 1971. Kas kaudne kõneviis on kõneviis? – Keel ja struktuur 5. Tartu: TÜ Kirjastus, 45–69.
- RÄTSEB, HUNO 1977. Eesti keele ajalooline morfoloogia I. Tartu: TRÜ.
- RÄTSEB, HUNO 1979. Eesti keele ajalooline morfoloogia II. Tartu: TRÜ.
- RÄTSEB, HUNO 1981. Some tendencies in the development of Estonian. – CФУ 17: 3, 202–211.
- RÄTSEB, HUNO 1982. Eesti keele ajalooline morfoloogia. I osa. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Tartu: TRÜ.
- RÄTSEB, HUNO 1983. Eesti kirjakeele tüvevara päritolu. – KK 10, 539–548.
- RÄTSEB, HUNO 1987. Eesti keele uurimise *status quo*: lünki ja väljavaateid. – KK 3, 129–135.
- RÄTSEB, HUNO 1989. Eesti keele tekkimise lugu. – Akadeemia 7, 1503–1524.
- RÄÄBIS, ANDRIELA 2012. Direktiivisekventsid isa ja tütre suhtluses: juhtumi-analüüs. – ERÜ aastaraamat 8, 213–230.
- SAADRE, TIINA 1962. *ne*-, *s*-sõnade pluraali partitiiv eesti keeles. DT. TRÜ.
- SAARESTE, ALBERT 1922. Translativi *-st* Eesti idapoolseis murdeis. – EK 5–6, 129–132.
- SAARESTE, ALBERT 1924. Leksikaalseist vahekordadest Eesti murretes. (= Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis, B 6.1.) Tartu: TÜ.
- SAARESTE, ALBERT 1925. Keeleajaloolisi märkusi. – EK 5–6, 119–123.
- SAARESTE, ALBERT 1926. Akusatiivist meie grammatikais. – EK 6, 101–105.
- SAARESTE, ALBERT 1928. Väitekiri läänemeresoome keelte vormiõppe alalt. – EK 3–4, 35–55.
- SAARESTE, ALBERT 1930. Wanradt-Kõlli katekismuse keelest. – EK 4–5, 73–96.
- SAARESTE, ALBERT 1931. Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõunaeesti? – EKirj 1, 29–44.
- SAARESTE, ALBERT 1932. Eesti keeleala murdelisest liigendusest. – EK 1–2, 17–40.
- SAARESTE, ANDRUS 1923. 400-a. vanune leid Eestis. – EK 4, 97–104; 5–6, 136–149.

- SAARESTE, ANDRUS 1937a. Eesti keel XIII–XVI sajandil. (= Eesti Keele Arhiivi toimetised 11.) Tartu: Eesti Keele Arhiiv.
- SAARESTE, ANDRUS 1937b. Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest. Tartu: Postimees.
- SAARESTE, ANDRUS 1938. Agenda Parva (1622) keelest. – EK 7–8, 196–213.
- SAARESTE, ANDRUS 1939. Piibli keel ja rahvakeel. – EK 7–8, 174–226.
- SAARESTE, ANDRUS 1940a. Ainsuse illatiiv kolmesilbilistel tüvedel. – EK 7–8, 212–227.
- SAARESTE, ANDRUS 1940b. Eesti keel Rootsi-Poola ajal. (= Eesti Keele Arhiivi Toimetised 18.) Tartu: Eesti Keele Arhiiv.
- SAARESTE, ANDRUS 1952. Kaunis emakeel I. Lund: Eesti Kirjanike Koopereeratiiv.
- SAAREVÄLI, TATJANA-ELIS 2005. Verbikasutuse probleeme gümnaasiumilõpetajate kirjalikes töödes. BT. TLÜ.
- SAARI, HENN 1976. Keele kultuurikihist 3. *Quale verbum est futurum: leema!* – KK 4, 217–224.
- SAARI, HENN 1997. Ein Weg zur Wortgrammatik: am Beispiel des Estnischen. Erster Teil. (= EKI toimetised 1.) Tallinn: EKI.
- SAARI, HENN 1998. Üks vormiõpetus (I). Vaimumõõgad. – KK 9, 606–621.
- SAARI, HENN 1999. Üks vormiõpetus (II). Taksonoomia. – KK 2, 80–87; 3, 166–175.
- SAARI, HENN, MATI HINT, VIRGI JALAKAS, REIN KULL, HUNO RÄTSEP 1980. Reeglistus keelekorralduses ja kooligrammatikas. – NK 1, 19–26.
- SALASOO, TIJU 1995. Morfoloogiliste tunnuste esmakasutus ühe lapse arenevas keeles. – KK 4, 239–252.
- SALASOO, TIJU 1996. Observations in the natural acquisition of Estonian morphology: a mix-and-match of stems and suffixes. – Maisa Martin, Pirkko Muikku-Werner (eds.), Finnish and Estonian – new target languages: Proceedings of the Fenno-Ugric Languages as Second and Foreign Languages Symposium. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum 10.–15.8.1995. Jyväskylä, 86–115.
- SALASOO, TIJU 1998. Esimene isik Austraalia kakskeelse lapse arenevas keeles. – Liina Lindström (toim), Väliseestlaste keelest. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 9.) Tartu: TÜ Kirjastus, 81–100.
- SALASOO, TIJU 2002. Use of initial Estonian and English verb forms by a bilingual child. – Liina Lindström, Oksana Palikova (toim), Emakeel ja teised keeled III. (= TÜ eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 1.) Tartu: TÜ Kirjastus, 181–206.
- SALM, SIRET 2010. Kaassõnade *sees* ja *peal* ning vastavate kohakäänete kasutust mõjutavad tegurid. BT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1620&sari=D.
- SALO, AGE 1994. Muutlõppude ilmumine ühe eesti lapse keelde vanuses 1.5–2.5. – Kirsti Toivainen, Jorma Toivainen (toim.), Ensikielenä suomalaiskieli. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitiededen laitoksen julkaisuja 46.) Turku, 22–28.

- SALO, AGE 1995. Eesti keele verbivormistiku omandamine vanuses 1;5–3;11. MT. TÜ.
- SALUVEER, VIKTOR 1958. Sise- ja väliskohakäänete tähenduslikud funktsioonid eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28974>.
- SANG, JOEL 1974. Eitavad laused Kihnu murrakus. DT. TRÜ.
- SANG, JOEL 1975. Eitus Kihnu murrakus. – KK 3, 155–162.
- SANG, JOEL 1983. Eitus eesti keeles. Tallinn: Valgus.
- SARAPUU, KATHY 2003. Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades. – Reet Kasik (toim), Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte. (= TÜ eesti keele õpetooli toimetised 26.) Tartu: TÜ Kirjastus, 136–149.
- SEMPER, JOHANNES 1915. Ainsuse sisseütlev. – Keeleline Kuukiri 3–4, 64–69.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2002a. Evidentsiaalsus eesti keeles ja selle väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul. BT. TPÜ.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2002b. Evidentsiaalsuse väljendamine eesti kirjakeeles ühe sajandi jooksul. – Karl Pajusalu, Jan Rahman (toim), Väikeisi kiili kokkopotmisõq. (= Võro Instituudi toimõndusõq 14.) Võro, 185–206.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2006. Indirektaal eesti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi aja- ja ilukirjanduskeeles. MT. TLÜ.
- SEPPER, MARIA-MAREN 2007. Indirectal in Literary Estonian. – Trames 11: 3, 299–323.
- SEREBRENNIKOV, BORISS 1959. Pluskvamperfekti ja perfekti päritolu probleemist läänemeresoome keeltes. – ESA 4 (1958), 249–255.
- SIHVER, RIINA 1969. *i-* ja *de-*mitmus tänapäeva eesti kirjakeeles. DT. TRÜ.
- SIIMAN, ANN 2016. Ainsuse sisseütleva vormi valiku seos morfosüntaktiliste ja semantiliste tunnustega – materjali ning meetodi sobivus korpusanalüüsiks. – ESA 61 (2015), 207–232.
- SILDVEE, KADRI 2000. Tähendusmuutused grammatikaliseerumisprotsessis. – KK 12, 841–853.
- SIMSON, JULIA 2011. Eesti keele omadussõnarektsiooni omandamisest vene õppekeele kooli üheteistkümnendates klassides (Tartu Annelinna Gümnaasiumi ja Narva Kreenholmi Gümnaasiumi näitel.) MT. TÜ.
- SISKA, TEELE 2013. Imperatiivi kasutusest ühe lapse kõnearengu varasel perioodil. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/31616>.
- SIVERS, FANNY DE 1997. Eesti keeles kasutatavast mediafoorsest kõneviisist. – KK 12, 812–815.
- SOHAR, REET 1999. Imperfekti moodustus tänapäeva Kanepi murdepruugis. BT. TÜ.
- SOODLA, KARIN 2010. Morfoloogilisi, morfosüntaktilisi ja sõnamoodustuslikke nähtusi eesti internetikeeles. MT. TÜ. http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/15263/sood-la_karin.pdf.
- SOONTALU, DAGNE-ANETE 2015. Deontilise modaalsuse leksikaalsed ja grammatilised väljendusvahendid 18. sajandi eesti kirjakeeltes. BT. TLÜ. <http://www.etera.ee/zoom/11469>.

- SOONTALU, DAGNE-ANETE 2017. Deontilise modaalsuse leksikaalsed ja grammatilised väljendusvahendid 18.-19. sajandi eesti kirjakeeles. MT. TLÜ. <https://www.etera.ee/zoom/31879>.
- SOOSAAR, SILVI 1954. Ilmaütlev kääne eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28840>.
- SPENCER, ANDREW, ANA R. LUÍS 2012. Clitics: an introduction. (Cambridge textbooks in linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- STAHL, HEINRICH 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach, auff Wolgemeinten Rath, und Bittliches Ersuchen. Revall: Druckts Chr. Reusner der älter.
- STEINGRÜBER, WILHELM FRIEDRICH 1825. Giebt es wirklich eine bestimmte und unbestimmte Declination in der ehstnischen Sprache, und sind wohl alle Vorschläge, die ehstnische Orthographie betreffend, annehmbar? – Beiträge 16, 1–25.
- STRAHLMANN, JOHANN, JOHANN HEINRICH ROSENPLÄNTER 1816. Bruchstück aus einer neuen finnischen Grammatik. – Beiträge 4, 80–95.
- SUTROP, URMAS 1997. Entspricht Estnisch dem agglutinierenden Sprachtypus? – Mati Ereht (ed.), Estonian: Typological Studies II. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu: Tartu University Press, 199–219.
- SUTROP, URMAS 1999. Keele muutumisest ja eesti keelest. – KK 5, 310–313.
- SÕNAJALG, INGRID 1956. Illatiiv eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/28839>.
- SÕNALIIKIDE SAGEDUSED 2013 = Sõnaliikide sagedused. TÕ arvutilingvistika uurimisrühma leht, <http://www.cl.ut.ee/ressursid/gram-kat/tabel2/>.
- SÕÖT, BERNARD 1945. Eesti keele grammatika. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- SÜLLA, KATRIN 2011. Käänevormide kasutamine ja mõistmine primaarse ja sekundaarse alakõnega lastel. MT. TÕ. <http://hdl.handle.net/10062/19065>.
- ZABRODSKAJA, ANASTASSIA 2007. Vene-eesti koodivahetuse korpus: kodeerimis põhimõtete väljatöötamine. – ERÜ aastaraamat 3, 321–338.
- ZABRODSKAJA, ANASTASSIA 2009. Russian-Estonian language contacts: grammatical aspects of language use and change. (= Tallinn University. Dissertations on humanities 22.) Tallinn: TLÜ Kirjastus. <http://www.tlulib.ee/files/arts/93/Zabro6d6de71d850daacb358353791fb9bc95.pdf>.
- ZABRODSKAJA, ANASTASSIA, ANNA VERSCHIK 2015. Morphology of Estonian items at the interface of Russian-Estonian language contact data. – Sociolinguistic Studies 8 (3), 449–474.
- ZIEGELMANN, KATJA 2008. Eitusest eesti vanas kirjakeeles. – Jüvä Sullõv (toim), Koolitus ku keele ja kultuuri umamoodu hoitja. (= Võro Instituudi toimõndusõq 22.) Võro, 84–96.
- ZIEGELMANN, KATJA 2011. Die Verneinung im Estnischen: Zum Abbau des finiten Verneinungsverbs im älteren Schriftestnischen. Dr. Universität Göttingen. <https://ediss.uni-goettingen.de/handle/11858/00-1735-0000-0006-AEDC-7>.

- ZIRK, RUTT 1957. Inessiiv eesti murdeis. DT. TÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/28987>.
- ŽIROVA, SVETLANA 2013. Ajakategooria käsitlemine 7.–9. klassi eesti keele õppevahendites. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/33972>.
- TAEL, EVI 1959. Imperfekti pluurali 3. pööre Rammu saare murrakus. – ESA 4 (1958), 152–156.
- TALISAINEN, MARINA 2004. Eesti keele grammatika õpetamine võõrkeeles tunnis ning omandatud teadmiste rakendamine gümnaasiumi õpilaste näitel. BT. TLÜ.
- TAMM, ANNE 2015. Negation in Estonian. – Matti Miestamo, Anne Tamm, Beáta Wagner-Nagy (eds.), *Negation in Uralic Languages*. (= *Typological Studies in Language* 108.) Amsterdam: John Benjamins, 399–432.
- TAMM, ANNE, REILI ARGUS, AIRI KAPANEN, ANDRA KÜTT, KADRI SUURMÄE 2015. Evidentsiaalsuse ja episteemilise modaalsuse suhetest eesti lastekeeles käitumiskatsete põhjal. – ERÜ aastaraamat 11, 263–280.
- TAMM, ANNE, REILI ARGUS, KADRI SUURMÄE 2014. Evidentsiaaliid: kas uskuda või mitte? Teabe vormi mõju eesti koolieelikute käitumisele. – ESA 59 (2013), 244–261.
- TANNING, SALME 1961. Mulgi murdetekstid. (= *Eesti murded I*.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- TANNING, SALME 1965. Kontraktaverbidest eesti murretes. – ESA 11 (1965), 157–173.
- TAPPER, JÜRI 1964. Eestikeelse teksti morfoloogiline analüüs automaatse tõlkimise seisukohalt. – KK 3, 158–163.
- TAULI, VALTER 1941. Eesti kirjakeele vormistikust. – *Eesti Keel ja Kirjandus* 3, 231–234; 4, 279–291.
- TAULI, VALTER 1947. Astmevahelduse tekkimise foneetilised tingimused. – *Virittäjä* 51, 174–181.
- TAULI, VALTER 1953–54. The Origin of the Quantitative System in Estonian. – *SUSA* 57 (6), 1–19.
- TAULI, VALTER 1956. *Phonological Tendencies in Estonian*. (= *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser, Bind 36:1.*) København.
- TAULI, VALTER 1966. *Structural tendencies in Uralic languages*. (= *Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 17.*) London, The Hague, Paris: Mouton & Co.
- TAULI, VALTER 1972. *Eesti grammatika. 1. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- TAULI, VALTER 1973. *Standard Estonian Grammar. Part I: Phonology, morphology, word-formation*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- TAULI, VALTER 1980. *Eesti grammatika II. Lauseõpetus*. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen.
- TEDRE, MIHKEL 1933. Neli keeleõpetust koolidele. – *EKirj* 6, 291–296.

- TEDRESALU, AIMI 2000. Ortograafia- ja morfoloogiavead keskkooli lõpu- ja ülikooli sisseastumiskirjandites. BT. TÜ.
- TEEMETS, HELENA 2012. Direktiivid eesti keele argivestlustes. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/42658>.
- TEISS, KRISTIINA 2006. Suhtlusstrateegiad eesti-soome kakskeelsust omandava lapse segakoodis. – ERÜ aastaraamat 2, 251–269.
- TERAVÄ, RAGNE 2009. Terminatiivsuse väljendamine eesti ja soome keeles. BT. TÜ.
- THOR HELLE, ANTON 1732. Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache. Halle: Stephan Orban.
- TIITS, MAI 1982. Seisundiadverbidest. – KK 1, 17–21.
- TIITS, MAI 1983. Lüngad eesti noomenivormistikus. – KK 7, 356–364.
- TIKK, EVI 1953. Essiiv eesti keeles. DT. TRÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/37421>.
- TOOMET, PIRET 1999. Kaudne kõneviis tänapäeva eesti keele suulistes tekstides. MT. TÜ.
- TOOMET, PIRET 2000. Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles. – KK 4, 251–259.
- TOOMS, MIHKEL 1925. Prolatiiv. – Keeleuuendus 1, 6–11; 2, 4–7.
- TOOMS, MIHKEL 1933. Singulari partitiiv *-ta*, *-da* eestis. – EK 4–6, 154–161.
- TOOMSALU, CARMEN 1955. *tud*-kesksõna esinemus eesti murretes. DT. TRÜ. <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28870>.
- TOOMSALU, ÜLO 1995. Setu verbi grammatika ja sõnastikud. (= „Keele ja Kirjanduse“ raamatusari 2.) Tallinn.
- TOOMSE, MIHKEL 1938a. Eesti *se-*, *ske-*, *kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest. – EK 2, 34–55; 3–5, 120–138.
- TOOMSE, MIHKEL 1938b. Passiivivormide segunemisi. – EK 7–8, 235–237.
- TOOMSE, MIHKEL 1941. Eesti *ta-*, *tä-*verbide konsonantsest liitumisest. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- TOOMSE, MIHKEL 1955. Zur dritten Person Pluralis im Südestnischen. – Commentationes Balticae: Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstituts 2/6, 1–49.
- TOOMSE, MIHKEL 1959. Zur dritten Person Pluralis im Südestnischen. Commentationes Balticae: Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstituts 6–7(8), 1–35.
- TOPP, TRIINU 2013. Juhtumikirjeldus: grammatiliste vormide mõistmis- ja moodustamisoskus vene-eesti kakskeelsel kõnepuudega õpilasel. BT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/31992>.
- TORN, REELI 2002. The Status of Passive in English and Estonian. – Henriette Hendriks (ed.), (= Working Papers in English and Applied Linguistics 7.) Cambridge: Research Centre of English and Applied Linguistics, 81–106.
- TORN, REELI 2004. Sihitisekäänete ja tulevikuvormide kasutamine kolme eesti-inglise kakskeelse lapse eesti keeles. – Birute Klaas, Silvi Tenjes (toim), Emakeel ja teised keeled IV. (= TÜ eesti keele (võõrkeelena) õpetooli toimetised 3.) Tartu: TÜ, 177–191.

- TORN-LEESIK, REELI 2009. The voice system of Estonian. – Helle Metslang (ed.), *Estonian in Typological Perspective*. (= Language Typology and Universals. STUF 62:1/2.) Berlin: Akademie Verlag, 72–90.
- TORN-LEESIK, REELI 2016. An investigation of voice constructions in Estonian. (= *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 26.) Tartu: Tartu University Press.
- TORN-LEESIK, REELI, MAIGI VIJA 2012. Acquisition of the Impersonal Voice by an Estonian Child. – *Journal of Baltic Studies* 43 (2), 251–271. 10.1080/01629778.2012.674799.
- TORN-LEESIK, REELI, VIRVE-ANNELI VIHMAN 2010. The uses of impersonals in spoken Estonian. – *SKY Journal of Linguistics* 23, 301–343.
- TRAGEL, ILONA, KÜLLI HABICHT 2012. Grammaticalization of Estonian *saama* ‘to get’. – *Linguistics* 50 (6), 1371–1412.
- TRAGEL, ILONA, KÜLLI HABICHT, PIRET PIROJA 2015. Rise and fall of the TAKE-future in written Estonian. – Brian Nolan, Gudrun Rawoens, Elke Diedrichsen (eds.), *Causation, Permission, and Transfer. Argument Realization in GET, TAKE, PUT, GIVE and LET Verbs*. (= *Studies in Language Companion Series* 167.) Amsterdam: John Benjamins, 353–383. <http://dx.doi.org/10.1075/slcs.167.13tra>.
- TREIAL, HELEN 2004. Morfoloogia- ja sõnamoodustusvead gümnaasiumi- ning põhikoolilõpetajate riigieksamikirjandites. BT. TÜ.
- TRINKMAN, ELMAR 1929. Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid. – EK 5–6, 121–123.
- TRUMAN, MIHKEL 2008. Tegumoe kategooria eesti lapsekeeles: mõistmiskatsed 4–7-aastaste lastega. MT. TÜ.
- TRUMMER, IREEN 2005. Mitmuse osastava käände vormide kasutus eesti kirjakeeles. BT. TÜ.
- TŠERNOVA, NADEŽDA 2014. Lühikese illatiivi kasutamise sagedus kirjakeeles massimeedia allikate toel. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/41874>.
- TULDAVA, JUHAN 1976. Statistilised meetodid ja keeleteadus. – *Töid keelestatistika alalt* 1, 5–60.
- TULVISTE, TIIA, LUULE MIZERA, BOEL DE GEER, MARJA-TERTTU TRYGGVASON 2002. Regulatory comments as tools of family socialization: A comparison of Estonian, Swedish and Finnish mealtime interaction. – *Language in Society* 31 (5), 655–678.
- TULVISTE, TIIA, MARGIT-MAARIS RAUDSEPP 1997. The conversational style of Estonian mothers. – *First Language* 17, 151–163.
- TURU, ELLEN 1954. Imperfekt esinemus eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28872>.
- TURU, ELLEN 1959. Kahesilbiliste *e*-tüveliste verbide imperfektist eesti murretes. – *ESA* 5 (1959), 78–96.
- TURU, ELLEN 1960. Ühesilbiliste vokaaltüveliste verbide imperfektist. – *KK* 1, 36–45.

- TURU, ELLEN 1962. *hakkama-õmblema*-tüüpi verbide imperfekt eesti murretes. – ESA 8 (1962), 19–44.
- TUUKSAM, LUULE 1952. Alaltütlev kääne eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/28873>.
- TUUL, HEIDI 2014. Omastava ja osastava käändevormi moodustusoskus 3–4-aastastel lastel. BT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/42050>.
- TUUL, HEIDI 2016. 3–4-aastaste laste kõne testi käändevormide moodustamise ja sõnavara ülesannete valiidsuse ja reliaabluse hindamine. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/52981>.
- TÜRNO, MARI-LIIS 2012. Vorminihked *õppima*- ja *hakkama*-muuttüübis. BT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1755&sari=D.
- UIBO, HELI 1998. Kahetasemeline morfoloogiamudel ja eesti keel. – KK 1, 13–21.
- UIBO, HELI 1999. Eesti keele sõnavormide arvutianalüüsi ja -süntees kahe- tasemelist morfoloogiamudelit rakendades. MT. TÜ. http://www.cs.ut.ee/~heli_u/magistritoo.html.
- UIBO, HELI 2000. Kahetasemeline morfoloogiamudel eesti keele arvuti- morfoloogia alusena. – Tiit Hennoste (toim), Arvutuslingvistikalt inimesele. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 1.) Tartu: TÜ, 37–72.
- UIBO, HELI 2006. Eesti keele morfoloogia modelleerimisest lõplike muunduri- te abil. – Mare Koit, Renate Pajusalu, Haldur Õim (toim), Keel ja arvuti. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 6.) Tartu: TÜ Kirjastus, 13–35.
- UIBO, UDO 1980. Morfoloogilise analüüsi seiku. – KK 6, 339–348.
- UIBO, UDO 1981. *õppima*- ja *muutama*-tüüpi verbide muutmise. – KK 6, 283–289.
- UIBO, UDO, MATI EREL 1982. Eesti keele ühemehegrammatika. – KK 4, 213–218.
- UNIVERE, AILI 1955. *a*-listest mitmuse vormidest eesti murdeis. – ESA 1 (1955), 118–127.
- UNIVERE, AILI 1958. Ühesilbiliste vokaaltüvede pluraali genitiivist. – KKIU 2. Tallinn, 96–104.
- UNIVERE, AILI 1996. Idamurde tekstid. (= Eesti murded IV.) Tallinn: EKI.
- USTAL, ÜLLE 1981. Perfekti kasutamise semantilistest tingimustest tänapäeva eesti keeles. – Eesti keele grammatika probleeme. Töid eesti filoloogia alalt VIII. (= TRÜ toimetised 574.) Tartu: TRÜ, 80–96.
- UUSPÖLD, ELLEN 1953. Mitmuse osastav XIX sajandi kirjakeeles. DT. TRÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/37426>.
- UUSPÖLD, ELLEN 1980. *maks*-vorm ja teised finaaliadverbiaalid. – KK 12, 729–736.
- UUSPÖLD, ELLEN 1983. Tänapäeva eesti kirjakeele grammatilise vormistiku mõningaist arengust. – Kirjakeel 1983. Tallinn: Valgus, 62–79.

- VAAKS, SIGNE 2011. Allatiiv ja postpositioon *peale* koha- ja abstraktsete suhete väljendamisel vastuvõetavuse hindamise katses. BT. TÜ. http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1656&sari=D.
- VABA, LEMBIT 1992. Sõnake deminutiivsest optatiivist. – KK 3, 161.
- VABA, LEMBIT 2011. Kuidas läti-eesti keelekontakt on mõjutanud eesti murdekeele grammatikat ja sõnamoodustust. – ESA 56 (2010), 204–246.
- VAHTER, MAARJA 2016. Käänevormide moodustusoskus 3–4-aastastel lastel. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/50495>.
- VAIGLA, ALEKSANDER 1933. Eesti grammatika I. Tartu.
- VAIK, KRISTIINA 2014. Eesti keele muutemorfoloogia omandamisest *wug* katse põhjal. BT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/43997>.
- VAINIK, ENE 1995. Eesti keele väliskohakäänete semantika kognitiivse grammatika vaatenurgast. Tallinn: Eesti TA EKI.
- VAINULA, KARL 1932. Eesti keele õigekirjutuse käsiraamat. Tallinn: K. Vainula.
- VALDMANN, ARVED 1926. Eesti keele grammatika. Ühtluskooli V õpiaasta. Tartu: Loodus.
- VALGE, JÜRI 1970. Eesti keele käänete sagedused kolmes funktsionaalses stiilis. – Keel ja struktuur: Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt 4, 145–162.
- VALGE, JÜRI 1985. Sagedasemaid käänamisvigu soome üliõpilaste eestikeelsetes kirjandites. – LV 1, 21–27.
- VALGE, JÜRI 1986. Eesti verbimorfoloogia õpetamisest ja õppimisest. – LV 2, 26–39.
- VALGMA, JOHANNES 1954. Eesti keele kooligrammatika probleeme. – NK 2, 112–124.
- VALGMA, JOHANNES, NIKOLAI REMMEL 1970. Eesti keele grammatika. Tallinn: Valgus.
- VALMET, AINO 1956. Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857). Kand. diss. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28998>.
- VALMET, AINO 1962. Pluurali partitiiv eesti kirjakeele algusperioodil. – Töid filoloogia alalt I (TRÜ toimetised 117.), 155–170.
- VALMET, AINO 1963. Pluurali partitiiv XVII sajandi lõpu eesti kirjakeeles. – ESA 9 (1963), 63–84.
- VALMET, AINO 1981. Der Imperativ in der älteren estnischen Schriftsprache (16. und 17. Jahrhundert). – Gyula Ortutay (red.), *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum: Budapestini habitus 9.–15. Septembris 1975. Pars 3: Acta sectionis linguisticae*. Budapest, 317–319.
- VALMET, AINO 1986. Noomeni mitmusevormid J. Gutsloff'i grammatikas. – ESA 30 (1984), 50–55.
- VALS, HELJU 1953. Kaasaütlev kääne eesti keeles. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28875>.
- VALS, HELJU 1962. Ainult keskmise piiril: paarikümne brošüüri keele arvustus. – KK 3, 151–159.

- VARBLAS, MARET 2011. Kohasuhete omandamisest eesti lastel vanuses 3–7 aastat. BT. TLÜ.
- VARBLAS, MARET 2013. Eesti emakeele kohasõnade ja -käänete omandamisest I kooliastmes. MT. TLÜ.
- VASSILJEVA, JULIA 2003. Eesti keele kohakäänete probleeme. Vigade põhjusi. BT. TLÜ.
- VELSKER, EVA 2000. Inessiivi lõpu varieerumine Vastseliina murrakus. MT. TÜ.
- VELSKER, EVA 2010. Leksikaliseerumine keelemuutuses. – KK 7, 521–536.
- VENNO, MARJETA 1999. Käänded ühe eesti lapse arenevas keeles vanuses 1,2–4,0. BT. TÜ.
- VESKE, MIHKEL 1872. Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes. Universität Leipzig. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/29849>.
- VESKE, MIHKEL 1877. Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875. – Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat VIII, 4. Dorpat.
- VESKE, MIHKEL 1879. Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse wiis. Tartus: Schnakenburgi trükk ja kulu.
- VESKE, MIHKEL 1882. Ueber bemerkenswerthe Formen in dem ältesten estnischen Buch. – Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1881. Dorpat: Druck von C. Mattiesen, 171–183.
- VESKI, JOHANNES VOLDEMAR 1940. Muutkondadest eesti keeleõpetuses. – EK 7–8, 237–244.
- VESKI, JOHANNES VOLDEMAR 1963. Mahajäämusi eesti keele grammatikas. – NK 6, 461–466.
- VIHMAN, MARILYN MAY 1982. The acquisition of morphology by a bilingual child: a whole-word approach. – Applied Psycholinguistics 3, 141–160.
- VIHMAN, MARILYN MAY, MAIGI VIJA 2006. The acquisition of verbal inflection in Estonian. – Natalia Gagarina, Insa Gülzow (eds.), The Acquisition of Verbs and their Grammar. The Effect of Particular Languages. (= Studies in Theoretical Psycholinguistics 33.) Springer, 263–295.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002. Impersonalized Impersonals. Argument structure and language change. – Proceedings of the 2002 TAAL Postgraduate Conference, University of Edinburgh. <http://www.ling.ed.ac.uk/pgc/archive/2002/proc02/vihman02.pdf>.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2004. Valency Reduction in Estonian. Dr. University of Edinburgh.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2007. Impersonaliseeritud impersonaal kui konstruktsioonitasandi grammatisatsioon. – ESA 52 (2006), 158–178.
- VIKBERG, JÜRI, LEMBIT VABA 1984. Siberi põhjääestlasi kõnetamas. – KK 3, 145–156; 4, 210–223.
- VIITSO, TIIT-REIN 1962. Tüvelisest astmevaheldusest (eriti eesti keeles). – ESA 8 (1962), 44–62.

- VIITSO, TIIT-REIN 1969. Principles of word inflection in Estonian. – Generatiivse grammatika grupi aastakoosoleku teesid. Tartu, 148–162.
- VIITSO, TIIT-REIN 1975. Mati Hint, Eesti keele sõnafonoloogia I. Tallinn 1973. – СФУ 11:3, 216–222.
- VIITSO, TIIT-REIN 1976. Eesti muutkondade süsteemist. – КК 3, 148–162.
- VIITSO, TIIT-REIN 1978. The non-uniqueness of phonological reconstructions. – Linguistica 10. (= Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 453.) Tartu, 140–146.
- VIITSO, TIIT-REIN 1979. Проблемы ударения в эстонском языке. – СФУ 15:3, 136–152.
- VIITSO, TIIT-REIN 1981a. Finnic gradation: types and genesis. – СФУ 12:3, 176–185.
- VIITSO, TIIT-REIN 1981b. Läänemeresoome fonoloogia küsimusi. Tallinn: ENSV TA.
- VIITSO, TIIT-REIN 1990. Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks. – КК 8, 456–461; 9, 542–548.
- VIITSO, TIIT-REIN 2001. Läänemeresoome mitmuse 1. ja 2. isiku lõpud ja tüpoloogia. – Reet Kasik (koost, toim), Keele kannul. Pühendusteos Mati Erelti 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu, 335–346.
- VIITSO, TIIT-REIN 2002. Läänemeresoome *k-tunnused. – КК 2, 98–102.
- VIITSO, TIIT-REIN 2003a. Põhiverbi muutumine eitussõna järel, *lingua franca* ja algkeel. – КК 1, 24–31.
- VIITSO, TIIT-REIN 2003b. Rise and development of the Estonian language. – Estonian language. (= LU: Supplementary series 1.) Tallinn: Estonian Academy Publishers, 130–230.
- VIITSO, TIIT-REIN 2005. Eesti tegusõna tüpoloogiat. – КК 3, 182–194.
- VIITSO, TIIT-REIN 2007. Nn vaegomadussõna ja selle taust. – КК 11, 878–887.
- VIJA, MAIGI, REELI TORN-LEESIK, RENATE PAJUSALU 2009. Tegumood eesti lapsekeeles. – ERÜ aastaraamat 5, 329–344.
- VIJA, MAIGI, RENATE PAJUSALU 2009. Pronouns in Estonian Child Language. – *Ad verba liberorum: Linguistics & Pedagogy & Psychology 1* (1), 23–31.
- VIKS, ÜLLE 1976. Verbide muuttüübid ja morfoloogilised tüübid. – КК 5, 276–288.
- VIKS, ÜLLE 1977. Klassifikatoorse morfoloogia põhimõtted. (= Preprint KKI-9.) ENSV TA ühiskonnateaduste osakond. Tallinn.
- VIKS, ÜLLE 1978. Morfoloogilise klassifikatsiooni optimeerimisest. – Sõnast tekstini. Tallinn, 91–111.
- VIKS, ÜLLE 1979. Kuidas formaliseerida tüvemuutusi. – КК 11, 671–677.
- VIKS, ÜLLE 1980. Klassifikatoorne morfoloogia. Verb. Tallinn: Valgus.
- VIKS, ÜLLE 1982a. Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen. Tallinn: Valgus.
- VIKS, ÜLLE 1982b. Ühest morfoloogilisest klassifikatsioonist. – КК 10, 517–525; 11, 575–586.

- VIKS, ÜLLE 1984. Sõnavormide homonüümia eesti keeles. – KK 2, 97–105.
- VIKS, ÜLLE 1990. Fonoloogiliste ja morfoloogiliste mallide seosed. – Arvutuslingvistika sektori aastaraamat 1988. Tallinn: Eesti TA, 160–166.
- VIKS, ÜLLE 1992. Väike vormisõnastik. KKI. Tallinn.
- VIKS, ÜLLE 1994a. Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu.
- VIKS, ÜLLE 1994b. Eesti keele morfoloogiline analüsaator: automaatanalüüsi võimalused ja võimatused. – KK 3, 150–163.
- VIKS, ÜLLE 1995. Rules for recognition of inflection types. – Ülle Viks (ed.), *Automatic Morphology of Estonian 2. (Research Reports.)* Tallinn: EKI, 23–45.
- VIKS, ÜLLE 1997. Erand, reegel ja sõnastik avatud morfoloogiamudel. – Mati Ereht, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld (toim), *Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. (= TÜ eesti keele õppetooli toimetised 7.)* Tartu, 244–254.
- VIKS, ÜLLE 2000. Eesti keele avatud morfoloogiamudel. – Tiit Hennoste (toim), *Arvutuslingvistikalt inimesele. (= TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 1.)* Tartu: TÜ Kirjastus, 9–36.
- VIKS, ÜLLE, HALDUR ÕIM 1998. Kiriusutelu Ülle Viksiga. – KK 4, 256–258.
- VIKS, ÜLLE, MART REMMEL 1974. Eesti verbid. Morfoloogiline klassifikatsioon. Loendid. (= Preprint KKI-3.) Tallinn.
- VIKS, ÜLLE, SILVI VARE 1977. Valter Tauli. Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Uppsala, Institutionen för finsk-ugriska språk. Soome-Ugri Keelte Instituut, 1972. Valter Tauli, *Standard Estonian Grammar. Part I. Phonology, morphology, word-formation*, Uppsala 1973 (*Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia* 8). – *CΦY* 13:2, 152–159.
- VITSBERG, EDUARD 1956. Eitus eesti murretes. DT. TRÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28893>.
- VÄINSALU, MARIN 2014. Tegusõnavormide kasutamine kolme-aastastel lastel. BT. TÜ. <http://hdl.handle.net/10062/42051>.
- VÄINSALU, MARIN 2017. Tegu- ja nimisõnavormide kasutamine 3–4-aastastel simultaansetel kakskeelsetel lastel. MT. TÜ. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/55463>.
- VÄLJATAGA, EINA 1966. Grammatiliste mõistete kujunemine IV ja V kl. õpilastel. DT. TRÜ.
- VÄÄRI, EDUARD 1960. Kaukaasia eestlaste keelest. – KK 7, 425–429.
- VÄÄRI, EDUARD 1969. Eesti keele õpik keskkoolile. Tallinn: Valgus.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1855. Ueber die neueste Behandlung der ehstnischen Grammatik. – *Mélanges russes tirés du Bulletin historico-philologique de l'académie impériale des sciences de St.-Pétersbourg (1851–1855)*. St.-Pétersbourg: de l'Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences. Tome II, 669–758.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1875. Grammatik der Ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der Anderen Dialekte. St.-Pétersbourg.

- WIIK, KALEVI 1982. Viron tavuastevaihtelu. – Kielitieteellisiä lastuja 2. Turku, 51–58.
- WURZEL, WOLFGANG ULLRICH 1987. System-Dependent Morphological naturalness in inflection. – Wolfgang Ullrich Dressler, Willi Mayerthaler, Oswald Panagl, Wolfgang Ullrich Wurzel (eds.), *Leitmotifs in Natural Morphology*. (= *Studies in Language Companion Series* 10.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 59–95.
- ÕIM, HALDUR 2009. Filoloogi mälestused sellest, kuidas eesti keel ja arvuti Tartus kokku said. – Peep Uba (koost), Andres Jaeger (toim), Pool sajan-dit arvutit TÕS. Tartu: TÜ matemaatika-informaatikateaduskond, 87–95.
- ÕLLEK, KALJU 1957. Eituse kategooria eesti kirjakeeles. DT. TRÜ. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/28910>.
- ÕS 2013 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Tallinn: EKSA.

Kirjanduse loetelus kasutatud lühendid

BT	bakalaureusetöö
DT	diplomitöö
Dr	doktoritöö
EK	Eesti Keel
EKI	Eesti Keele Instituut
EKirj	Eesti Kirjandus
EKSA	Eesti Keele Sihtasutus
ERÜ	Eesti Rakenduslingvistika Ühing
ESA	Emakeele Seltsi aastaraamat
ESUKA	Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri
Kand. diss	kandidaadiväitekirj
KK	Keel ja Kirjandus
KKI	ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut
KKIU	ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused
LU	Linguistica Uralica
LV	Lähivõrdlusi. Lähivertailuja
MT	magistritöö
NK	Nõukogude Kool
OK	Oma Keel
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
STUF	Sprachtypologie und Universalienforschung
SUSA	Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja
SUST	Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia
TLÜ	Tallinna Ülikool
TA	Teaduste Akadeemia
TPÜ	Tallinna Pedagoogikaülikool
TRÜ	Tartu Riiklik Ülikool
TTÜ	Tallinna Tehnikaülikool
TÜ	Tartu Ülikool
VhGEG	Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat
СФУ	Советское финно-угроведение

SISUJUHT

- abessiiv vt ilmaütlev kääne
AB-grammatika § 130
abimäärsõna e afiksaaladverb § 9,
18–19, 22
abiverb § 3, 9, 47–48, 133, 146, 151,
178, 183, 187
ablatiiv vt alaltütlev kääne
abstraktne kääne e grammatiline
kääne § 37, 114, 143–145, 153
adessiiv vt alalütlev kääne
aditiiv e lühike sisseütlev § 6, 13,
15, 25, 36–38, 54, 59–60, 64–79,
81–82, 88–90, 133, 154, 159
adjektiiv vt omadussõna
adpositsioon vt kaassõna
adverb vt määrsõna
aeg e tempus § 47, 145, 176–177
afiks § 7–8, 10–11, 128
afiksaaladverb vt abimäärsõna
aglutinatsioon § 15, 171
ainsussõna e *singulare tantum*-sõna
§ 5, 174
aktiivne morfoloogia § 124, 128–129
akusatiiv § 113–114, 133, 145, 153–
154, 157, 170
alaleütlev kääne e allatiiv § 13, 15,
17, 35, 37–38, 113, 118, 124, 129,
154–156, 158, 162
alaltütlev kääne e ablatiiv § 12, 17,
37–38, 113, 124, 153–155, 158,
164, 166
alalütlev kääne e adessiiv § 17, 37–38,
113, 124, 153–155, 158, 162–163
algvorm § 113, 128–131
algvõrre e positiiv § 5, 17, 41
allatiiv vt alaleütlev kääne
allomorf § 12–13, 38–39, 41, 44–47,
49, 61, 76, 82–83, 85, 101–103, 105
analooiavorm § 116, 175, 192
analüütiline vorm vt liitvorm
argikeel § 11, 38–39, 41, 48–49, 54–55,
70, 72, 75, 91, 97, 102, 104–105,
107, 111, 124, 137, 140, 143, 146
arv e numerus § 5, 7, 15–18, 35, 39,
41, 45, 147, 185, 188
arvsõna e numeraal § 17, 31, 55, 175
asendumine § 31–32, 125–126, 140
asesõna e pronoomen § 5, 7–9, 11, 14,
31, 36, 38–39, 93, 124, 129, 136,
147, 180, 186–187
aste § 24–25, 27–29, 33, 50, 77, 100,
144, 160, 167, 194
astmeheldus § 24–29, 36, 39, 41,
50–51, 53, 58–61, 66–68, 74–78,
80, 83, 85, 87–88, 94, 96–100, 104,
108, 110–112, 114, 121, 124, 126,
129, 135, 139–140, 148, 159, 171,
175, 177, 181, 189, 191–194
astmeheldusmall § 24–29
asukohakääne e lokatiivkääne § 19, 37
avatud muuttüüp vt produktiivne
muuttüüp
daativ § 113, 152–154, 163
da-tegevusnimi e *da*-infinitiiv § 6,
13, 24–27, 32–34, 42–43, 49,
101, 104–107, 127–131, 178, 183,
187–188
defektiivne paradigma e vaegmuute-
line vormistik § 5, 93
definitiiv § 114, 153–154
de-mitmus § 3, 15, 33, 36, 39, 50,
60–61, 63, 66–68, 76, 78–79, 82,
85, 87, 151, 171
des-vorm § 3, 33, 42–43, 49, 101,
105–106, 188
ebaproductiivne e suletud muuttüüp
§ 28–29, 51, 128–129
eitav kõne e negatiiv § 3, 6, 17, 42, 45,
47–48, 105, 134–135, 146, 148,
151–152, 177, 181, 187
elatiiv vt seestütlev kääne
enkliitik § 113, 153
enneminevik e plu(skvam)perfekt
§ 17, 47, 148, 177, 183
essiiv vt olev kääne

- finiitne e pöördeline verbivorm § 4, 134, 146, 183, 189
- fleksioon e fusioon § 15, 171
- flektiivne vorm § 15, 17, 34, 36, 38, 40–41, 53, 69–70, 73, 82–83, 85, 93, 124, 126, 157, 171–172, 192
- fonoloogiline struktuur vt häälikkuju
- fonoloogiline sõna § 2
- fonotaktiliselt tingitud tüvekuju § 33, 40, 55, 60, 66, 77, 102, 171, 192
- formatiiv § 7, 12–13, 15, 33, 36, 38–40, 44, 47–51, 53, 71–72, 75, 78, 82, 85, 89, 102, 105, 107, 127, 157, 173, 176, 185
- formatiivivariant § 13, 44, 49–50, 106–107, 127
- funktsioonisõna § 7, 9, 11
- fusioon vt fleksioon
- futuрум vt tulevik
- geenus vt tegumood
- geminaadivaheldus e pikkusmuutus § 25
- genitiiv vt omastav kääne
- grammatiline kääne vt abstraktne kääne
- grammatiline morfeem § 7, 10, 12, 50, 140
- grammatiline tähendus § 3, 7–12, 15, 22, 37, 129, 145, 178
- grammatiseerumine § 8–9, 11, 21, 151, 169, 178, 183
- GSS-morfoloogia § 131
- häälikkuju e fonoloogiline struktuur § 13, 53, 63, 73, 83, 96, 112, 124–129, 191
- häälikuseaduslik vorm § 116, 157, 159, 164–165, 167, 171, 173, 192
- hüüdsõna e interjektsioon § 9, 18, 21–22
- IA-mudel § 124–126, 128, 144
- illatiiv vt sisseütlev kääne
- ilmaütlev kääne e abessiiv § 11, 17, 35–38, 125, 153–155, 168
- imperatiiv vt käskiv kõneviis
- imperfekt vt lihtminevik
- impersonaal vt umbisikuline tegumood
- indefiniitviiv § 114, 153–154
- indikatiiv vt kindel kõneviis
- inessiiv vt seesütlev kääne
- infiniitne vorm e infiniitvorm vt käändeline vorm
- instruktiiv vt viisiütlev
- interjektsioon vt hüüdsõna
- IP-mudel § 124, 126, 128, 144
- isik vt pööre
- isikuline tegumood e personaal § 17, 42, 44, 49, 133, 183
- i*-ülivõrre § 15–16, 36, 175
- jussiiv vt mõönev kõneviis
- juur § 7, 12, 16, 125
- kaasaütlev kääne e komitatiiv § 11, 17, 35–38, 124, 144, 153–155, 169
- kaassõna e adpositsioon § 8–9, 18–19, 21–22, 37, 113, 153, 158–159, 162–163, 169–170
- kaasus vt kääne
- kadu § 31–32, 159, 161–165, 168–169, 171
- kahetasemeline morfoloogiamudel § 138, 149
- kahetüvelisus e kujuvaheldus § 129, 135, 191, 193–194
- kaudne kõneviis e kvotatiiv § 3, 17, 42–44, 46–48, 105, 107, 121, 133, 135–136, 145–147, 150, 152, 177, 179–180, 182–183, 188
- kesksõna e partitsiiv § 10, 15, 18, 20, 31, 42–43, 47–49, 55, 80, 97, 100–102, 104–106, 111, 127, 133, 135, 145, 150, 170–171, 176, 182–185, 187–189
- keskvõrre e komparatiiv § 16–17, 19, 35–36, 41, 55, 69–70, 75, 77, 121, 175
- kindel kõneviis e indikatiiv § 17, 21, 42–48, 113, 124, 129, 133, 179, 181–183, 187
- klassifikatoorne morfoloogiamudel § 124, 127, 129
- kliitik § 2, 7–8, 11, 16, 93, 113, 124, 133, 153
- kohakäändesõna § 4, 19, 22, 75
- kohakääne § 4, 18–19, 22, 37, 39, 49, 93, 114, 141, 153, 157–158, 163, 166–167

- komitatiiv vt kaasaütlev kääne
 komparatiiv vt keskvärre
 komparatsioon vt võrdlus
 konditsionaal vt tingiv kõneviis
 konkreetne kääne e semantiline kääne § 37, 145
 konnegatiiv § 48
 konsonanttüvi § 3, 47, 53, 66, 102–103, 109, 131, 172–173, 177, 191, 193
 kontaminatsioonivorm § 136, 171–172
 kujuvaheldus vt kahetüvelisus
 kvotatiiv vt kaudne kõneviis
 kõneliik e polaarsus § 17, 42, 48
 kõnetakt § 53, 72, 112
 kõneviis e moodus § 3, 6–7, 13, 16–18, 42–48, 98, 105–107, 109, 113, 124, 133, 135, 145–146, 148, 150–151, 176, 179–185, 187–188
 käskiv kõneviis e imperatiiv § 6, 9, 13, 17, 21, 42–43, 45–48, 98, 113, 133, 136, 146, 179–182, 187
 käändeline vorm e infiniitne vorm e infiniitvorm § 4, 10, 17, 21, 42, 49, 113, 121, 151, 183, 188
 käändkond § 139–140, 191
 käändsõna § 3, 6, 12–13, 15–18, 19–20, 22–24, 28, 31, 34–37, 39–40, 49, 51–53, 113–114, 122, 129–131, 146, 150, 153, 170
 kääne e kaasus § 5, 7, 11, 15–22, 35–39, 42–43, 49, 75, 113–114, 121, 124, 133, 143–147, 153–155, 163, 166, 170–171
 laadivaheldus § 3, 14, 24–28, 31, 33, 51, 53, 58–61, 67–68, 71, 75, 77, 96, 98–100, 104, 113, 126, 129, 135, 146, 177, 192, 194
 latiiv § 49, 158–159, 165–166, 169–170, 188
 latiivkääne vt sihikääne
 lekseem § 2–4, 6–7, 10
 leksikaalne morfeem § 7, 10, 12
 leksikaalne tähendus § 3, 5, 7–12, 37
 leksikaliseerumine § 8–10
 leksikogrammatiline morfeem vt tuletusliide
 leksikogrammatiline tähendus § 7
 lihtminevik e preteeritum e imperfekt § 6, 12, 15, 17, 33, 42–44, 47, 98, 102, 104–107, 109–110, 122, 127, 135, 145, 156, 176–177, 185, 187, 192
 lihtvorm e sünteetiline vorm § 3, 16, 41, 43, 47, 105, 143, 146, 180, 183
 lihtülvõrre § 41, 75, 79, 175
 liitaeg § 10, 20, 177, 186
 liitsõna § 1–2, 5, 7, 9, 22, 80, 93
 liitüvi § 7
 liitvorm e analüütiline vorm § 3, 41, 44, 47, 105, 175, 177–178
 liitülvõrre e *kõige*-ülvõrre § 3, 41, 175
 lisandumine § 31–32
 lokatiiv § 154, 158, 167
 lokatiivkääne vt asukohakääne
 loomuliku morfoloogia teooria § 124, 129, 132
 lõpuvaheldus § 23, 30–34, 50–51, 53, 55–58, 60–68, 72–78, 94, 100–105, 109–110, 112, 129, 159, 194
 lõpuvaheldusmall § 34, 50, 127
 lähtekääne e separatiivkääne § 19, 37
 lühike sisseütlev vt aditiiv
ma-tegevusnimi e *ma*-infinitiiv § 3, 18, 32, 42–44, 49, 127–130, 178, 183, 188, 191, 194
 (vormiliselt) markeerimata § 17, 46, 157, 176
 (vormiliselt) markeeritud § 17, 145, 157, 180
 mitmus e pluraal § 5, 7, 12–13, 15, 17, 33, 38–40, 43, 45, 50, 54–55, 61, 70, 72, 79, 82, 84–85, 89, 93, 122, 127, 134–135, 146–147, 151–152, 155, 166, 170–174, 176, 181, 185, 187, 189, 192
 mitmussõna e *plurale tantum*-sõna § 5, 174
 moodus vt kõneviis
 morfeem § 7–12, 15–17, 113, 116, 124–126, 128, 131, 143–144, 153
 morfoloogiaanalüsaator § 124, 127, 138, 149
 morfoloogiasüntesaator § 138

- morfoloogiline kategooria § 2, 10,
 16–20, 35, 37, 39, 41–42, 44–49,
 124, 129, 133, 153
 morfoloogiline märgendamise § 124,
 138, 148–149
 morfoloogiline ühestaja § 124, 138,
 149
 morfoloogilised sõnaklassid vt
 sõnaklassid
 morfoloogiliselt vaegmuuteline vt vor-
 miliselt vaegmuuteline
 morfonoloogia § 1, 126, 194
 morfosüntaks § 1, 143, 147–148, 151,
 183
 morfotaktika § 16
 muutemorfoloogia, vt sõnamuutmine
 muutkond § 114, 127–128, 131, 139–
 140, 144, 191
 muuttüübid § 4, 13, 25–26, 50–53,
 94–96, 112–113, 124, 126–129,
 135–137, 142, 146, 177, 188–191,
 193
 muutumatu sõna § 3, 18–19, 21–22,
 48, 127, 153
 muutuv sõna § 3, 5, 17–18, 50
 määrsõna e adverb § 7, 9–10, 18–19,
 21–22, 37, 79, 153, 158, 160–161,
 165–167, 169–170
 möönev kõneviis e jussiv § 13, 17,
 42–44, 46–48, 101, 106–107, 127,
 133, 145–146, 179–182, 187
 negatiiv vt eitav kõne
 nimetav kääne e nominatiiv § 22, 25,
 28, 31, 34–39, 50–51, 54–124,
 126–131, 140, 144–146, 153–157,
 159, 171–172, 191, 194
 nimisõna e substantiiv § 5, 9–11, 20,
 22, 37, 159, 169
 nominatiiv vt nimetav kääne
nud-kesksõna e *nud*-partitsiip § 10,
 15, 20, 42–43, 47–49, 80, 100–101,
 105–106, 111, 135, 145, 150, 171,
 182–184, 189
 nullmorfeem § 15
 numeraal vt arvsõna
 numerus vt arv
 obliikvakääne § 37, 49, 124, 153, 171
 olev kääne e essiiv § 11, 17, 36–37,
 113, 124, 153–155, 165, 167
 olevik e preesens § 17, 24, 27, 29,
 32, 42–45, 47–49, 127, 129–131,
 176–177, 185–187, 189
 omadussõna e adjektiiv § 5, 7, 10–11,
 15–17, 19–20, 22, 35–36, 41,
 69–70, 75, 77, 80, 133, 147, 153,
 160, 175–176, 189
 omastav kääne e genitiiv § 3, 5–6, 17,
 22, 24, 27–28, 31, 34–38, 40–41,
 50–51, 53–55, 58, 60, 64, 66,
 72, 74–75, 79, 82, 84, 86, 91, 93,
 113–114, 125–131, 140, 144–146,
 152–157, 159, 161, 170–172, 191
 omastusliide vt possessiivsufiks
 optatiiv § 113, 180
 ortograafiline sõna § 2
 osastav kääne e partitiiv § 3, 6, 12–13,
 15, 17, 24, 27–28, 33–40, 50–51,
 53, 57, 61, 67, 70–73, 75–79,
 82, 85, 87, 89, 93, 113–114, 120,
 122, 124, 127, 129–131, 134, 136,
 144–146, 153–155, 157, 159, 171,
 173, 188
 paradigma vt vormistik
 paralleelvormistik vt rööpparadigma
 partitsiip vt kesksõna
 passiivne morfoloogia § 124, 128–129
 perfekt vt täisminevik
 personaal vt isikuline tegumood
 pikkusmuutus vt geminaadivaheldus
 plu(skvam)perfekt vt enneminevik
 pluural vt mitmus
plurale tantum-sõna vt mitmussõna
 polaarsus vt kõneliik
portmanteau-morfeem vt
 sulandmorfeem
 positiiv vt algvõrre
 possessiivsufiks e omastusliide § 116,
 134–135
 preesens vt olevik
 prefiks § 7, 9
 prefiksoid e pooleesliide § 5, 7, 9
 preteeritum vt lihtminevik
 primaarkääne § 124, 133, 153

- produktiivne e avatud muuttüüp
§ 28–29, 34, 51–52, 94–95, 124, 128–129
- produktiivsus § 6, 25, 28–29, 34, 51–52, 93–95, 124, 128–129, 135, 146, 153, 167, 170–171, 180
- pronoomen vt asesõna
- põhiverb § 3, 48, 181, 187
- pöördkond § 139–140, 191
- pöörd sõna e verb e tegusõna § 3–6, 9–10, 12–18, 20–25, 29, 32, 34, 39, 42–49, 94–96, 112–113, 122, 127–131, 133–136, 140–143, 145–148, 150–151, 177, 183, 185, 187–189
- pööre e isiku- ja arvukategooria § 3, 13, 15–18, 42–43, 45–48, 98, 102–105, 107, 127, 129, 133, 146, 150, 152, 176, 180–182, 184–185, 187
- rajav kääne e terminatiiv § 11, 17, 35–38, 121, 124, 135–136, 146, 153–155, 159, 166
- rektiiv § 113
- relatiiv § 114, 153–154, 170, 183
- rööpparadigma e paralleelvormistik § 4
- rööptüüp § 33, 38, 44, 46–47, 49, 53, 80–92, 94–96, 108–112
- rööpvorm e paralleelvorm § 3, 28, 35, 38–39, 41, 51–52, 54–55, 60, 70, 72, 76–77, 80–83, 86–92, 95, 98, 100–101, 105, 108–111, 133, 143, 159, 171, 180
- saav kääne e translatiiv § 17, 35, 37–39, 49, 93, 124, 146, 153–155, 161, 165, 188
- seesütlev kääne e elatiiv § 17, 35–38, 49, 93, 154, 161, 165
- seesütlev kääne e inessiiv § 6, 17, 22, 35, 37, 49, 113, 124, 134, 150, 153–155, 158–160, 165, 170, 188
- segaparadigma § 4, 12, 79, 105, 110
- sekundaarkääne § 124, 133, 153
- semantiline kääne vt konkreetne kääne
- seotud morfeem § 7
- separatiiv § 157–158
- separatiivkääne vt lähtekääne
- sihikääne e latiivkääne § 11, 19, 37
- sisekohakääne § 22, 37, 153, 158, 166
- sisseütlev kääne e illatiiv § 3, 6, 13, 15, 17, 25, 33, 35–38, 49, 54, 59–60, 64–67, 69–73, 75–77, 79, 81, 124–125, 133, 136, 146, 151, 153–156, 158–160, 166, 173, 188
- sisusõna § 7, 9, 11
- substantiiv vt nimisõna
- sufiks § 7, 116, 129, 134–135, 153, 176, 181, 185–189
- sulandmorfeem e *portmanteau*-morfeem § 15
- suletud muuttüüp vt ebaproduktiivne muuttüüp
- superlatiiv vt ülivõrre
- suplettiivsus § 14, 33, 39, 93, 194
- sõna § 1–4, 7–9, 11, 19–22, 113, 128, 144, 153
- sõnaklassid § 2, 11, 17–18, 20
- sõnaliigid § 7, 9–11, 20–21, 124, 128, 133, 147, 159
- sõnamoodustus § 1, 10, 51, 128, 131–132
- sõnamuutmine e muutemorfoloogia § 1, 10, 20, 112–113, 116, 120, 124, 127–129, 131, 135, 138, 140–144, 147–148, 191–192
- sõnastikuvorm § 3, 130
- sõnatuletus § 10, 126
- sõnavorm vt vorm
- sõne vt tekstisõna
- tav*-kesksõna § 10, 20, 31, 42–43, 49, 55, 189
- tegijanimi § 10, 22
- tegumood e geenus § 5–7, 10, 12, 15–18, 20, 33, 42–44, 47–49, 97–98, 101, 104–105, 107, 110, 114, 127, 146, 156, 170, 176, 182–183, 186–189
- tigusõna vt pöörd sõna
- tekstisõna e sõne § 2
- tempus vt aeg
- teonimi § 10
- terminatiiv vt rajav kääne
- tingiv kõneviis e konditsionaal § 6, 13, 16–17, 42–48, 105, 113, 133, 145, 148, 179–180, 185
- topeltimpersonaal § 146, 186
- translatiiv vt saav kääne

- tud*-kesksõna e *tud*-partitsiip § 10, 15, 20, 42, 47, 49, 97, 127, 133, 135, 145, 150, 171, 182–183, 189
- tuletis § 1, 7, 10, 12, 20, 25, 41, 51, 112, 129, 171, 185
- tuletusliide § 7–8, 10–11, 16, 25–26, 112, 129, 158, 165, 171, 181, 189
- tulevik e futuurum § 113, 151, 178
- tunnus e vormitunnus § 7, 10–13, 15–17, 33, 38–51, 93–94, 125, 127, 129–131, 140, 146, 153, 155–189, 192
- tunnusevariant § 12–13, 44, 127
- täisminevik e perfekt § 17, 47, 145, 177
- täisparadigma § 4
- tüvekuju e tüvevariant § 3, 12, 14–15, 23–26, 28, 30–34, 36–41, 43, 48, 50–51, 53–55, 57–80, 86–88, 92–93, 97–100, 102–105, 107, 109–112, 127, 129, 144, 146, 186–187, 194
- tüveomitmus § 15, 39–41, 60, 70, 72, 75, 77, 82, 135, 171
- tüvesufiks § 129
- tüvevaheldus § 3, 23, 51, 95, 110, 112–113, 127, 130, 135, 192–194
- tüvevariant vt tüvekuju
- tüvevokaal § 31, 33, 36, 39–41, 55, 66, 69, 72, 75–76, 78–79, 84, 102–104, 107, 129, 144, 171, 194
- tüveülivõrre § 15, 36, 70, 77
- tüvi e sõnatüvi § 1, 3, 6–9, 11–15, 17, 23, 28, 31–34, 36, 38–41, 43, 46–48, 50–51, 53–56, 60–61, 64–76, 79–81, 84–87, 90–95, 97, 99–107, 109, 111–112, 116, 125–131, 136, 140, 144, 157, 159, 171, 173, 176–177, 186–187, 189, 191–194
- umbisikuline tegumood e imper-sonaal § 5–6, 12–13, 15–17, 33, 42–44, 47–49, 97–98, 101, 104–105, 107, 110, 114, 127, 133, 143, 145–146, 156, 170, 176, 182, 186–189
- vaba morfeem § 7, 125
- vaegmuuteline vormistik e defektiivne paradigma § 5, 93
- vaegomadussõna § 5, 41
- vaegpöördeline tegusõna § 5, 185
- vaegvõrdeline omadussõna § 5, 41
- vat*-infinitiiv e *vat*-tegevusnimi § 42–43, 49, 188
- verb vt pöördõna
- viisiütlev kääne e instruktiiv § 133, 153, 170
- v*-kesksõna § 10, 20, 31, 42–43, 49, 55, 102, 104–105, 127, 176, 185, 187–189
- vokaalmitmus § 3, 36, 39, 41, 51, 70, 79, 82, 136, 153, 171–172
- vokaaltüvi § 3, 41, 53, 61, 66, 87, 96, 98, 101–103, 110, 131, 173, 177, 191, 193
- vokatiiv § 113, 153
- vorm e sõnavorm e muutevorm § 1–7, 10–22, 24–34, 36–45, 48–65, 67–80, 82–85, 87–90, 92–114, 116, 118, 120, 123–131, 133, 136–141, 143–148, 150–153, 155–194
- vormidevahelised seosed § 6, 36, 43, 106–107, 144
- vormihomonüümia § 6, 93, 127, 145, 170–171, 192
- vormiliselt e morfoloogiliselt vaegmuuteline sõna § 5
- vormistik e paradigma § 4–6, 10, 19, 36, 42, 50, 113, 121–122, 133, 135, 141, 144, 150, 153, 175, 177, 180–183
- vormitunnus vt tunnus
- võrdlus e komparatsioon § 18–20, 22, 35, 41
- võrdlusaste, vt võrre
- võrdlussõna § 19, 22, 55, 129
- võrre e võrdlusaste § 5, 10, 15, 19, 41, 116, 146, 175
- väliskohakääne § 37, 158
- väljendverb § 22, 75
- vältevaheldus § 24–25, 53, 58–61, 75–78, 85, 96, 98–100, 102–105, 177
- WA-mudel § 128
- WP-mudel § 128, 131, 143–144

öeldis § 20–21, 49, 177, 185
öeldistäide § 20, 22, 177
ühendverb § 22

ülivõrre e superlatiiv § 3, 15, 17, 33,
35, 41, 54–55, 60, 66, 70, 79, 90,
137, 175